

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩ
ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α', ΕΤΟΣ Η', ΤΕΥΧΟΣ ΙΕ',
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ 2016

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩ
ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α΄, ΕΤΟΣ Η΄, ΤΕΥΧΟΣ ΙΕ΄

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ 2016

ISSN: 1792-0507

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

Διευθυντής Συντάξεως
Μητροπολίτης Ρόδου Κύριλλος

Μέλη:

1. Ἀρχιμανδρίτης Χρυσόστομος Πίτσης
Ἱερά Μητρόπολις Κώου καί Νισύρου
2. Πρωτοπρεσβύτερος Ἀμφιλόχιος Σακαλλέρος
Ἱερά Μητρόπολις Λέρου, Καλύμνου καί Ἀστυπαλαίας
3. Ἀρχιμανδρίτης Καλλίνικος Μαυρολέων
Ἱερά Μητρόπολις Καρπάθου καί Κάσου
4. Γεώργιος Πετρόπουλος
Ἱερά Μητρόπολις Σύμης
5. Ἀρχιμανδρίτης Πολύκαρπος Γρύλλης
Πατριαρχική Ἐξαρχία Πάτμου

ΤΑΧΥΔΡΟΜΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

«ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ»

Ἱερά Μητρόπολις Ρόδου - Πλατεῖα Ἐλευθερίας - Τ.Κ. 85 100 Ρόδος

Τηλ. 22410-45555, Fax 22410-73480

e-mail: imrodou@gmail.com

Ἑκδοτική Παραγωγή

ΕΠΤΑΛΟΦΟΣ Α.Β.Ε.Ε.

Ἀρδηττοῦ 12-16, 116 36 Ἀθήνα

Τηλ.: 210.921.7513, 210.921.4820 • Fax: 210.923.7033

www.eptalofos.gr • e-mail: info@eptalofos.gr

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ Α΄

Πατριαρχικά Μηνύματα

Λόγος Κατηχητήριος επί τη ἐνάρξει τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς	9
Πατριαρχικὴ Ἀπόδειξις ἐπὶ τῷ Ἀγίῳ Πάσχα.....	13

ΜΕΡΟΣ Β΄

Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (Κρήτη, Ἰούνιος 2016)

Ἡ Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (Κρήτη, 2016)	19

ΜΕΡΟΣ Γ΄

3ο Διεθνὲς Συνέδριο τοῦ Δικτύου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τὴν Ποιμαντικὴ Διακονία στὸν Χῶρο τῆς Ὑγείας (Ρόδος, Ὀκτώβριος 2014)

Πρόγραμμα τοῦ 3ου Διεθνοῦς Συνεδρίου τοῦ Δικτύου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τὴν Ποιμαντικὴ Διακονία στὸν Χῶρο τῆς Ὑγείας μέ θέμα «Τό Τραῦμα»	117
Πατριαρχικὴ Ἐπιστολή.....	123
Χαιρετισμός τοῦ Προέδρου τοῦ Συνεδρίου, Σεβ. Μητροπολίτου Ρόδου κ. Κυρίλλου	127
Παρουσίαση τοῦ σκοποῦ τοῦ Συνεδρίου ὑπὸ τοῦ πρωτοπρ. Σταύρου Κοφινᾶ, συντονιστοῦ τοῦ Δικτύου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τὴν Ποιμαντικὴ Διακονία στὸν Χῶρο τῆς Ὑγείας πρωτοπρ. Σταῦρος Κοφινᾶς.....	131

«Τό μέγα τραῦμα ὁ ἄνθρωπος...» π. Θεοδόσιος <i>Μαρτζοῦχος</i>	137
Τό τραῦμα καί τό μαρτύριο. Μιά ταλάντευση μεταξύ μιζέριας καί μαρτυρίας Θανάσης Ν. Παπαθανασίου.....	139
«Ἡ λανθασμένη Ὁρησκευτική Ἀγωγή πού τραυματίζει: παιδιά καί οἰκογένειες στόν βωμό μιᾶς πίστεως» Ἀλέξιος Λάμπας	155
Ἡ ἔννοια τοῦ ψυχολογικοῦ τραύματος Ἀθηνᾶ Μαρούδα-Χατζούλη	167
Ψυχικό τραῦμα καί θεραπευτική σχέση Γρηγόρης Βασιλειάδης	177
Κακοποίηση Γυναίκας Ἰωάννα-Δέσποινα Μπεργιαννάκη-Δερμιτζάκη.....	191
Τό τραῦμα τοῦ ἔρωτα ἢ ἡ συμπλοκή τῶν σωμάτων καί ἡ ἐρωτική συγκρότηση τοῦ βίου Χρυσόστομος Α. Σταμούλης.....	209
Τό Σύνδρομο τοῦ τραύματος ἀπώλειας τῆς γενέτειρας γῆς καί ἡ ἀντιμετώπισή του μέχρι καί τίς ἐπόμενες γενιές Χριστίνα Γιαννακάκη	239
Τό τραῦμα τοῦ θεραπευτοῦ Γ. Κ. Παπαγεωργίου.....	249

ΜΕΡΟΣ Δ΄

Μελέτες

Ὁ Ναός τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στήν Ἐρυθρά κοιλάδα στά Κόραμα (GÖREME) τῆς Καππαδοκίας Ἰωάννης Ἡλ. Βολανάκης	265
Ἡ Ἰσαγγελος Μοναστική πολιτεία καί τό Μοναστικό Ἰδεῶδες κατά τόν ὅσιο Χριστόδουλο τόν ἐν Πάτμῳ Ζήσιμος Βιρβίλλης	285

A decorative border with a repeating floral and vine motif surrounds the central text area.

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΑ ΜΗΝΥΜΑΤΑ

ΛΟΓΟΣ ΚΑΤΗΧΗΤΗΡΙΟΣ
ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΝΑΡΞΕΙΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ
ΜΕΓΑΛΗΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΗΣ

† ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ

ΕΛΕΩΙ ΘΕΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,
ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΠΑΝΤΙ ΤΩ ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ, ΧΑΡΙΣ ΕΙΗ ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΗ
ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΚΑΙ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ,
ΠΑΡ' ΗΜΩΝ ΔΕ ΕΥΧΗ, ΕΥΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΣΥΓΧΩΡΗΣΙΣ

Ἀδελφοὶ καὶ τέκνα ἐν Κυρίῳ εὐλογημένα,

Διὰ τῆς χάριτος καὶ τῆς φιланθρωπίας τοῦ Θεοῦ εἰσερχόμεθα ἀπὸ τῆς αὔριον εἰς τὸ στάδιον τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, τῆς καταλληλοτέρας περιόδου διὰ τὴν στροφὴν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, τῆς ἰδικῆς μας ψυχῆς, πρὸς τὸν Κύριον.

Ἡ περίοδος αὕτη εἶναι μία διαρκὲς κατάνυξις ἐνώπιον τοῦ ἐκτυλισσομένου καθ' ἡμέραν μυστηρίου τοῦ Θεοῦ, τοῦ μυστηρίου τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο ἡ παρεχομένη εἰς ἡμᾶς εὐκαιρία τῶν Ἱερῶν Νηστειῶν ἔχει ἐν ἰδιαίτερον χαρακτηριστικόν: τὴν ἀνάνηψιν καὶ τὴν νῆψιν τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία καλεῖται ἰδιαίτερος κατὰ τὴν γέμουσαν θείων προτροπῶν καὶ ἀγιότητος περίοδον αὐτὴν νὰ συνειδητοποιήσῃ τὰ παροδικὰ καὶ τὰ ὀρώμενα καὶ νὰ μεταβῇ σταδιακῶς πρὸς τὰ μείζονα καὶ τὰ κρείττονα, πρὸς τὰ ἀόρατα.

Ἀναγλύφως καὶ ἐπιγραμματικῶς Ἀνδρέας ὁ Κρήτης διὰ τοῦ Μεγάλου Κανόνος τοῦ ὁμιλεῖ πρὸς ἑαυτὸν καὶ πρὸς πᾶσαν ψυχὴν θλιβομένην καὶ καταπονουμένην ὑπὸ τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν περισπασμῶν τῆς παρούσης ζωῆς. Συναισθανόμενος ὁ Ἅγιος τὸ βάρος τῆς πονε-

μένης από την ἀμαρτίαν ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἐν ἀγωνίᾳ κραυγάζει: «Ψυχὴ μου, ψυχὴ μου, ἀνάστα τί καθεύδεις;». Ἡ κραυγὴ αὐτὴ ὀδηγεῖ εἰς τὴν συνειδητοποίησιν τῆς ματαιότητος καὶ εἰς τὸν ἀνέκφραστον φόβον τοῦ τέλους τῆς ἐπιγείου ζωῆς: «τὸ τέλος ἐγγίζει καὶ μέλλεις (ψυχὴ μου) θορυβεῖσθαι». Ἐνώπιον τοῦ ἀπροσδοκῆτου τέλους τῆς ζωῆς ποὺ ἔρχεται «ὡς κλέπτῃς ἐν νυκτί», καλεῖ ἑαυτὸν ὁ τῆς Κρήτης Φωστὴρ καὶ κάθε πονεμένην καὶ ὑπὸ τοῦ φόβου τῆς ἀνασφαλείας διακατεχομένην ψυχὴν: «Ἀνάνηψον», λοιπόν, «ἵνα φείσῃται σου Χριστὸς ὁ Θεός, ὁ πανταχοῦ παρὼν καὶ τὰ πάντα πληρῶν».

Ἡ Ὁρθόδοξος Πατερικὴ διδασκαλία καὶ φωνὴ μᾶς καλεῖ, κατὰ τὸ ἐνώπιόν μας στάδιον, νὰ συναισθανθῶμεν ὁ καθείς «ποῖοι εἴμεθα, ποῦ εὐρισκόμεθα καὶ ποῦ ὑπάγομεν», ποῦ κατευθυνόμεθα δηλαδή. Νὰ αἰσθανθῶμεν τὸ μάταιον τοῦ προσκαίρου βίου καὶ νὰ μετανοήσωμεν δι' ὅσα «ἐν γνώσει ἢ ἐν ἀγνοίᾳ, ἐν λόγοις ἢ ἐν ἔργοις, ἐν ἐπιτηδεύμασι καὶ πάσαις (ἡμῶν) ταῖς αἰσθήσεσιν» εἰργάσθημεν μέχρι τοῦδε ὅχι κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὸν νόμον τῆς Χάριτος τοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ ἀνανήψωμεν. Μόνον τότε θὰ εὕρωμεν ἔλεος καὶ χάριν καὶ θὰ μᾶς φεισθῇ ὁ ἐτάζων καρδίας καὶ νεφροῦς καὶ τὰ κρύφια πάντα τῶν ἀνθρώπων καὶ τοὺς λογισμοὺς γινώσκων Κύριος καὶ δὲν θὰ μᾶς καταλογίσῃ τοὺς ἀδίκους λογισμοὺς, οἱ ὅποιοι ὀδηγοῦν εἰς μάταια καὶ ἀνώφελα ἔργα.

Ὁ ἐνώπιόν μας ἀγὼν συμποσοῦται εἰς τὴν νῆψιν καὶ εἰς τὴν ἀνανηψίν μας, εἰς τὴν μετάνοιαν. Διὰ τῆς μετάνοιας, διὰ τῆς ἐπιγνώσεως τῆς καταστάσεώς μας δηλαδή, καὶ διὰ τῆς ἐξομολογήσεως, ἡ ζωὴ μας στεφανώνεται διὰ «τῆς ἀφέσεως τῶν ἀμαρτιῶν, διὰ τῆς κοινωνίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διὰ τοῦ πληρώματος τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν». Ἡ ἀνανήψις ταυτίζεται πρὸς τὴν συνείδησιν τοῦ μετανοοῦντος ἀνθρώπου (Πρβλ. Β' Κορ. α', 12 καὶ Ρωμ. β', 15). Ἡ συνείδησις εἶναι δῶρον τοῦ Θεοῦ.

Ἀδελφοὶ καὶ τέκνα ἐν Κυρίῳ,

Καλούμεθα οἱ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοὶ νὰ βιώσωμεν τὴν περίοδον τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς ὡς χρόνον συνειδησιακῆς νήψεως καὶ ἀνανήψεως, ὡς στιγμὴν αἰωνιότητος τῆς Ὁρθοδόξου ταυτότητός μας. Δηλαδή, καλούμεθα νὰ ζήσωμεν καὶ νὰ συμβιώσωμεν μὲ τὸν Χριστόν. Νὰ ζήσωμεν ἐκκλησιαστικῶς καὶ πνευματικῶς. Διότι μόνον εἰς τὴν ἐν Χριστῷ ζωὴν ὑπάρχει ἡ δυνατότης νὰ ἀνανήψῃ ἡ συνείδησίς μας καὶ νὰ ἀνέλθωμεν εἰς τὸν χώρον τῆς πραγματικῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν ἀλανθάστων κριτηρίων πρὸς ἀνάπαυσιν καὶ λύτρωσιν μας.

Κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς εὐλογημένης ταύτης περιόδου, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης καὶ ἡ Μήτηρ Ἁγία τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ ἐπισκέπτονται πᾶσαν Ὁρθόδοξον Χριστιανὴν ψυχὴν κοπιῶσαν καὶ πεφορτισμένην καὶ ἀπαραμύθητον ὑπὸ τῶν ἀξίων καὶ ἡδονῶν καὶ ἀπολαύσεων τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ κόσμου τούτου, συμπορεύονται καὶ συμπροσεύχονται πρὸς τὸν «προσερχόμενον σφαγιασθῆναι καὶ δοθῆναι εἰς βρώσιν τοῖς πιστοῖς Βασιλέα τῶν βασιλευόντων καὶ Κύριον τῶν κυριευόντων»: Ἀξίωσον, Κύριε, πάντας τοὺς Ὁρθοδόξους πιστοὺς ἐν εἰρήνῃ καὶ συντριβῇ καρδίας νὰ διαπορευθοῦν τὴν ἱερὰν περίοδον καὶ τὸ ἀνοιγόμενον στάδιον, «χαριτῶν καὶ δυναμῶν ὅπως προφθάσωμεν, ἐκτελέσαντες τὸν δρόμον ἀνδρικῶς, τὴν κυρίαν ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεώς Σου, καὶ ἐν χαρᾷ στεφανηφοροῦντες αὐτὴν ἀκαταπαύστως αἰνέσωμεν» (πρβλ. ποίημα κυρίου Θεοδώρου, Τριῶδιον).

Εὐλογοῦντες πατρικῶς ὑμᾶς, τέκνα ἀγαπητὰ καὶ πιστὰ τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας, καὶ ἡνωμένοι μαζί σας ἐν προσευχαῖς καὶ δεήσεσιν, ἐπικαλούμεθα ἐπὶ πάντας τὴν δύναμιν τοῦ Τιμίου καὶ ζωοποιοῦ Σταυροῦ καὶ τὰς πρεσβείας τῆς Κυρίας Θεοτόκου, τῶν ἁγίων Ἀγγέλων καὶ πάντων τῶν Ἀγίων, ὥστε ἅπαντες ἀξίως τῆς κλήσεως ἡμῶν ὡς Ὁρθοδόξων νὰ πολιτευθῶμεν, καὶ νὰ ἀπολαύσωμεν τοιοῦτοτρόπως τῆς τρυφῆς καὶ τῆς δόξης τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, εἰς Ὅν τὸ κράτος καὶ ἡ εὐχαριστία καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἁγία καὶ Μεγάλῃ Τεσσαρακοστῇ .βιζ´

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως
διάπυρος πρὸς Θεὸν εὐχέτης πάντων ὑμῶν

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΕΠΙ Τῷ ΑΓΙῳ ΠΑΣΧΑ

† ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ

ΕΛΕΩ₁ ΘΕΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,
ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΠΑΝΤΙ Τῷ ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΧΑΡΙΝ, ΕΙΡΗΝΗΝ
ΚΑΙ ΕΛΕΟΣ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΕΝΔΟΞΕΩΣ ΑΝΑΣΤΑΝΤΟΣ ΧΡΙΣΤΟΥ

*Ἀδελφοὶ ἡγαπημένοι καὶ τέκνα θεοφιλῇ
ἐν τῷ Ἀναστάντι Κυρίῳ,*

Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔχετε· ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον» (Ἰωάν. ις', 33), διαβεβαιώνει ὁ θανάτῳ τὸν θάνατον μόνος πατήσας Κύριος τὰς γενεὰς τῶν ἀνθρώπων. Χριστὸς Ἀνέστη! ἀναφωνοῦμεν καὶ ἡμεῖς πρὸς πάντας τοὺς ἐγγὺς καὶ τοὺς μακρὰν ἀπὸ τῆς Ἱερᾶς ταύτης Αὐλῆς τοῦ βιωματικοῦ ἐν τῷ κόσμῳ σταυροῦ καὶ τῆς θλίψεως· ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς Αὐλῆς τῆς Ἀναστάσεως· ἀπὸ τῆς κόγχης ταύτης τῆς γῆς, τῆς Κωνσταντίνου Πόλεως, ἀπὸ ὅπου διακηρύττεται ὅτι «ζωὴ πολιτεύεται», διαλυομένης τῆς κάθε εἵδους φθορᾶς καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου.

Ὁ Κύριος πολλάκις προειδοποίησε, κατὰ τὴν ἐπὶ γῆς ἔνσαρκον παρουσίαν Του, τοὺς Μαθητάς Του περὶ τῆς θλίψεως τῶν ἐξ αἰτίας τῆς σταυρικῆς Του θυσίας ἐπὶ τοῦ Φρικτοῦ Γολγοθᾶ, ὡς καὶ ἔνεκα τῆς δραστηριότητος καὶ τῆς πορείας τῶν ἐντὸς τοῦ κόσμου τούτου –αὐτῶν τῶν ιδίων ἀλλὰ καὶ πάντων ὧσων θὰ ἐπίστευον εἰς τὸν Χριστόν–. Μὲ μίαν χαρακτηριστικὴν ὁμῶς λεπτομέρειαν: «ὅτι κλαύσετε καὶ θρηνήσετε ὑμεῖς, ὁ δὲ κόσμος χαρήσεται· ὑμεῖς δὲ λυπηθήσεσθε, ἀλλ' ἡ λύπη ὑμῶν εἰς χαρὰν γενήσεται... καὶ ὑμεῖς οὖν λύπην μὲν νῦν ἔχετε· πάλιν δὲ ὁψομαι ὑμᾶς, καὶ χαρήσεται ὑμῶν ἡ καρδία» (Ἰωάν. ις', 20-22).

Τὴν ἀναστάσιμον ταύτην καὶ ὑπερκόσμιον χαρὰν πρῶται ἐβίωσαν αἱ λίαν πρωῒ ἐλθοῦσαι ἐπὶ τὸ μνήμα τοῦ Ζωοδότου Μυροφόροι Γυναῖκες διὰ τοῦ μονολεκτικοῦ Κυριακοῦ λόγου «Χαίρετε» (Ματθ. κη', 9). Τὴν ἰδίαν ἀναστάσιμον χαρὰν βιοῦσα ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως διακηρύττει σήμερον στεντορία τῇ φωνῇ: «Αὕτη ἡ ἡμέρα Κυρίου, ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ» (πρβλ. Ψαλμ. 117, 24). Ὁ ἔσχατος ἐχθρός, ὁ θάνατος, ἡ λύπη, τὰ προβλήματα, ἡ φθορά, ἡ θλίψις, ἡ δοκιμασία, σκυλεύονται καὶ καταργοῦνται ὑπὸ τοῦ Νικητοῦ Θεανθρώπου Κυρίου.

Ζῶμεν, ὅμως, ἐντὸς ἐνὸς κόσμου εἰς τὸν ὁποῖον τὰ μέσα γενικῆς ἐπικοινωνίας μεταδίδουν συνεχῶς δυσaréστους πληροφορίας περὶ τρομοκρατικῶν ἐνεργειῶν, περὶ πολέμων κατὰ τόπους, περὶ καταστροφικῶν φυσικῶν φαινομένων, προβλημάτων λόγῳ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ, πείνης, προσφυγικοῦ προβλήματος, ἀνιάτων ἀσθενειῶν, πτωχείας, ψυχολογικῶν καταπιέσεων, αἰσθήματος ἀνασφαλείας καὶ λοιπῶν συμπαρομαρτουσῶν ἀνεπιθυμήτων καταστάσεων.

Ἐναντι τῶν καθημερινῶν τούτων «σταυρῶν», τοὺς ὁποίους οἱ ἄνθρωποι αἴρομεν μὲ «γογγυσμούς», ἔρχεται ἡ Μήτηρ μας Ἁγία Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία νὰ μᾶς ὑπενθυμίση ὅτι ἡμποροῦμεν νὰ εἴμεθα χαρούμενοι, διότι ὁ ἀρχηγός μας Χριστὸς εἶναι ὁ νικητὴς αὐτῶν, εἶναι ὁ φορεὺς τῆς χαρᾶς, ὁ φαιδρύνας τὰ σύμπαντα.

Ἡ χαρὰ μας στηρίζεται εἰς τὴν βεβαιότητα τῆς νίκης τοῦ Χριστοῦ. Ἐχομεν τὴν ἀπόλυτον βεβαιότητα, ὅτι τὸ ἀγαθὸν εἶναι ὁ νικητὴς, διότι ὁ Χριστὸς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον «καὶ ἐξῆλθεν ἵνα νικήσῃ» (πρβλ. Ἀποκ. ζ', 2). Ὁ κόσμος εἰς τὸν ὁποῖον θὰ ζήσωμεν αἰωνίως εἶναι ὁ Χριστός: τὸ φῶς, ἡ ἀλήθεια, ἡ ζωὴ, ἡ χαρὰ, ἡ εἰρήνη.

Ἡ Μήτηρ Ἁγία τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, παρὰ τοὺς καθημερινοὺς σταυροὺς καὶ τὰς θλίψεις, ζῇ ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον τὸ γεγονὸς τῆς χαρᾶς.

Βιώνει ἐντεῦθεν, ἐν τῇ παρουσίᾳ καὶ ἀπὸ τῆς παρουσίας ζωῆς, τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Ἀπὸ τοῦ Ἱεροῦ τούτου Κέντρου τῆς Ὁρθοδοξίας, ἀπὸ τῶν σπλάγχχνων τοῦ μαρτυρικοῦ Φαναρίου, διακηρύττομεν «κατὰ τὴν φωταυγὴ ταύτην νύκτα», ὅτι προέκτασις καὶ τέλος τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς θλίψεως καὶ διασκέδασις τοῦ κάθε ἀνθρωπίνου πόνου καὶ τῆς κάθε δοκιμασίας, εἶναι ἡ Κυριακὴ διαβεβαίωσις: «Οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς» (Ἰωάν. ιδ', 18-19).

«Ἴδου ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος» (Ματθ. κη', 20). Αὐτὸ τὸ μήνυμα πρέπει νὰ ἀκούσωμεν

ὅλοι, νὰ ἀκούσῃ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος καὶ νὰ ἀφήσῃ τὸν ἑαυτόν του νὰ ἴδῃ τὸν Χριστὸν συμπορευόμενον μαζί του. Ναί, νὰ Τὸν ἴδῃ δίπλα του. Καὶ θὰ Τὸν ἴδῃ, μόνον ἔαν ἀκούῃ καὶ βιώνῃ τὸν λόγον Του εἰς τὴν ζωὴν του.

Τὸ μήνυμα τοῦτο τῆς κατισχύσεως τῆς ζωῆς ἐπὶ τοῦ θανάτου, τῆς νίκης τοῦ ἱλαροῦ φωτὸς τῆς πασχαλίου λαμπάδος ἐπὶ τοῦ σκότους τῆς ἀκαταστασίας, καὶ τῆς διαλύσεως, διὰ τοῦ ἀνεσπέρου Φωτὸς τῆς Ἀναστάσεως, τῶν θλίψεων καὶ τῶν προβλημάτων εὐαγγελίζεται τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον εἰς ὁλόκληρον τὸν κόσμον καὶ καλεῖ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους νὰ τὸ βιώσουν.

Τοὺς καλεῖ νὰ σταθοῦν μὲ πίστιν καὶ ἐλπίδα ἐνώπιον τοῦ Ἀναστάντος Χριστοῦ, ἐνώπιον τοῦ μυστηρίου τῆς ζωῆς· τοὺς καλεῖ νὰ ἐμπιστευθοῦν τὸν κρατοῦντα τὰ ἡνία πάσης κτίσεως Ἀναστάντα Κύριον, τὸν Κύριον τῆς χαρᾶς καὶ τῆς εὐφροσύνης.

Χριστὸς Ἀνέστη, λοιπόν, ἀδελφοὶ καὶ τέκνα! Αὐτοῦ τοῦ δεσπόζοντος τῆς ζωῆς καὶ κυριεύοντος τοῦ θανάτου Κυρίου ἡμῶν ἡ Χάρις καὶ τὸ ἄπειρον Ὑλεος εἶψαν μετὰ πάντων.

Φανάριον, Ἅγιον Πάσχα ,βιζ

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως
διάπυρος πρὸς Χριστὸν Ἀναστάντα
εὐχέτης πάντων ὑμῶν

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΑΓΙΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

(Κρήτη, Ιούνιος 2016)

Η ΑΓΙΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ
(Κρήτη, 2016)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία συνήλθε στήν Ὁρθόδοξη Ἀκαδημία στό Κολυμπάρι τῆς Κρήτης τήν ἐβδομάδα τῆς Πεντηκοστῆς τοῦ ἔτους 2016 ὑπό τήν Προεδρία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου, προέβη στή συζήτηση καί ἀποδοχή ἑξι ἐπίσημων κειμένων-ἀποφάσεων, οἱ ὁποῖες τιτλοφοροῦνται ὡς ἑξῆς: «Ἡ ἀποστολή τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς τόν σύγχρονον κόσμον», «Ἡ Ὁρθόδοξος Διασπορά», «Τό Αὐτόνομον καί ὁ τρόπος ἀνακηρύξεως αὐτοῦ», «Τό Μυστήριον τοῦ Γάμου καί τά κωλύματα αὐτοῦ», «Ἡ σπουδαιότης τῆς νηστείας καί ἡ τήρησις αὐτῆς σήμερον» καί «Σχέσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τόν λοιπόν Χριστιανικόν κόσμον». Ἐπίσης, ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος κατήρτισε καί ἐνέκρινε «Ἐγκύκλιο» καί «Μήνυμα πρὸς τόν Ὁρθόδοξο λαό καί κάθε ἄνθρωπο καλῆς θελήσεως».

Προκειμένου κάθε καλοπροαίρετος ἀναγνώστης νά μελετήσει καί νά κατανοήσει καλύτερα τά ἐπίσημα αὐτά κείμενα τῆς Συνόδου, καί μέ τόν τρόπο αὐτό νά αἰσθανθεῖ «τήν βιαίαν ὁρμήν τοῦ Παναγίου Πνεύματος, τήν ἄναρχον, τήν δημιουργικήν, τήν συντηρητικήν καί τελεσιουργικήν τῶν πάντων βίαν καί δύναμιν» (Οἰκουμενικός Πατριάρχης κ. κ. Βαρθολομαῖος), κρίθηκε σκόπιμο νά προηγηθεῖ μία ἀπλή μέν, διεξοδική δέ ἀνάλυση τοῦ κοινωνιολογικοῦ, ιστορικοῦ καί θεολογικοῦ ὑπόβαθρου τῶν συγκεκριμένων κειμένων.

1. Κοινωνιολογικό υπόβαθρο

Τίς τελευταίες δεκαετίες σύσσωμος ό Χριστιανισμός καλεΐται νά άντιμετωπίσει, ιδιαίτερα στή γηραιά Ήπειρο, ένα ισχυρό φαινόμενο, τόν άποχριστιανισμό τής κοινωνίας ή τή λήθη τοϋ Θεοϋ, όπως τό όνομάζει ό Οΐκουμενικός Πατριάρχης κ. κ. Βαρθολομαΐος¹. Μάλιστα, στίς ήμέρες μας τό φαινόμενο αυτό εΐναι τόσο έντονο, ώστε σέ πολλές περιπτώσεις εύρωπαϊκων πόλεων, αλλά και όλόκληρων χωρών, κάποτε καθαρά χριστιανικής παράδοσης (π.χ. Γαλλία), νά όμιλοϋμε πλέον γιά ύπαρξη σέ αυτές μειονότητας Χριστιανων και πλειονότητας άθεων ή αδιάφορων πρός τή χριστιανική θρησκεία. Μέ τόν όρο άποχριστιανισμός τής κοινωνίας έννοοϋμε τή συνειδητή και όργανωμένη προσπάθεια από μέρους προσώπων και φορέων νά ύποκατασταθεΐ ή χριστιανική πίστη και ζωή από ήθικές άρχές πού θέτουν κοσμικά πρότυπα ανθρώπινης συμπεριφοράς. Ή γένεση τοϋ φαινόμενου τοϋ άποχριστιανισμού τής κοινωνίας θά μπορούσε νά προσδιοριστεΐ χρονικά μέ τό κίνημα τοϋ Εύρωπαϊκοϋ Διαφωτισμοϋ (τέλη 17ου αΐωνα – τέλη 18ου), τή νέα αυτή στάση ζωής, ή όποία, έκτός από τή μεγάλη θετική της συμβολή στήν εξέλιξη και προαγωγή των έπιστημών, διαμόρφωσε μία φιλοσοφία σχετικά μέ τήν έλευθερία τοϋ ανθρώπου, ή όποία, στό κεντρικό σύνθημα τοϋ Διαφωτισμοϋ, τήν «αύτονομία», είδε, όπως διδάσκει ό Οΐκουμενικός Πατριάρχης κ. κ. Βαρθολομαΐος, «τήν αύτοαποθέωσιν τοϋ άτομου», καθώς και «τήν προσπάθειαν αυτού νά απαλλαγΐ από τας έτερονόμους δεσμεύσεις, αί όποΐαι προήρχοντο έκ των θεσμών, έκ τής παραδόσεως και τής θρησκείας»².

1. Όμιλία τής Α. Θ. Παναγιότητος τοϋ Οΐκουμενικοϋ Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαΐου εις τό Μέγαρον Μουσικής Αθηνων επί τοϋ θέματος «Ή άποστολή τοϋ Οΐκουμενικοϋ Πατριαρχείου τόν 21ον αΐωνα» (19 Όκτωβρίου 2006). Όμιλία τής Α. Θ. Παναγιότητος τοϋ Οΐκουμενικοϋ Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαΐου κατά τήν Τελετήν Άναγορεύσεως Αϋτοϋ εις Έπίτιμον Διδάκτορα ύπό τής Ρωμαιοκαθολικής Θεολογικής Σχολής τοϋ Πανεπιστημίου Ludwig Maximilian Μονάχου (16 Μαΐου 2014). – Σημειωτέον ότι όλοι οι λόγοι τοϋ Οΐκουμενικοϋ Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαΐου, στους όποιους γίνεται άναφορά, βρίσκονται στόν ιστότοπο <http://www.ec-patr.org>, έκτός και εάν ύπάρχει διαφορετική παραπομπή.

2. Όμιλία τής Α. Θ. Παναγιότητος τοϋ Οΐκουμενικοϋ Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαΐου κατά τήν τελετήν άναγορεύσεως Αϋτοϋ εις έπίτιμον διδάκτορα τοϋ Πανεπιστημίου Στερεάς Έλλάδος (7 Νοεμβρίου 2008).

Δύο φαινόμενα αλληλένδετα μεταξύ τους, ή παγκοσμιοποίηση και ή έκκοσμίκευση³, τά όποια έμφανίστηκαν στην κοινωνία μέσα από τίς ιδέες του Εύρωπαϊκού Διαφωτισμού και άκμάζουν τίς τελευταίες δεκαετίες, συνετέλεσαν στον ραγδαίο άποχριστιανισμό τής κοινωνίας μας. Ή παγκοσμιοποίηση άποτελεί μία πολύπλοκη διαδικασία, ή όποία άνοίγει μέν γιά τήν άνθρωπότητα νέες δυνατότητες και άπροσδόκητες προοπτικές, όπως εΐναι ή διευκόλυνση τής επικοινωνίας και προσέγγισης τών άνθρώπων, ή ταχύτατη διακίνηση άγαθών και πληροφοριών, ή υπέρβαση ποικίλων διακρίσεων, ή άνάπτυξη πανανθρώπινης άλληλεγγύης και κοινών προσπαθειών πρός άντιμετώπιση παγκόσμιων προβλημάτων κ.ά., όμως «προκαλεί ισχυρούς κοινωνικούς και οικονομικούς κλυδωνισμούς και άνακατατάξεις»⁴, μεταξύ τών όποίων εΐναι ή έπιβολή τών άτεγκτων νόμων τής άγοράς, ή μεταβολή του άνθρώπου σέ άκόρεστο καταναλωτή, ή έπικράτηση τής λατρείας του Έγώ και τής άτομοκρατίας, ή θεοποίηση του χρήματος και του εύκολου κέρδους, καθώς και ή παραθεώρηση του άνθρώπινου προσώπου ως υπέρτατης άξίας. Έτσι, ή κοινωνία εύκολα όδηγεΐται πλέον στην έκκοσμίκευσή της, στην τάση δηλαδή «διά άποϊεροποίησης τών κοινωνικών θεσμών», όπως τονίζει ό Οίκουμενικός Πατριάρχης⁵.

3. Σχετικά μέ τά άνωτέρω φαινόμενα βλ. ένδεικτικά Χρ. ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ, «Τό έμπερίστατο τής Όρθοδοξίας και ή άποστολή της στό άμεσο μέλλον», *Τό έμπερίστατο τής Όρθοδοξίας και ή άποστολή της στό άμεσο μέλλον*, Παγκρήτιο θεολογικό συνέδριο, 21-23 Όκτωβρίου 1993, [Σύνδεσμος Κρητών Θεολόγων, έκδ. Πατριάρχικου Πνευματικού Κέντρου «Άγιος Ραφαήλ»], Σπήλι Ρεθύμνης, χ.χ., σ. 196. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ, άρχιεπ. Τιράνων και πάσης Άλβανίας, *Παγκοσμιότητα και Όρθοδοξία – Μελετήματα Όρθοδόξου προβληματισμού*, Άθήνα 2000, σ. 267. Κ. ΔΕΛΗΚΩΣΤΑΝΤΗΣ, «Η Έκκλησία και ή παγκοσμιοποίηση», διαθέσιμο στον ιστότοπο <http://www.ec-patr.org/youth/delikonstandis.htm>. Ν. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, «Η Έκκλησία και ή έκκοσμίκευση», διαθέσιμο στον ιστότοπο <http://www.ec-patr.org/youth/parageorgiou.htm>. Σπ. ΤΣΙΤΣΙΓΚΟΣ, λήμμα «Αδιαφορισμός», *Μεγάλη Όρθόδοξη Χριστιανική Έγκυκλοπαίδεια*, τ. Α΄, Άθήνα 2010, σ. 234-235.

4. Όμιλία τής Α. Θ. Παναγιώτητος του Οίκουμενικού Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου κατά τήν τελετήν άνακηρύξεως αύτου εΐς Έπίτιμον Διδάκτορα του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου (22 Σεπτεμβρίου 2009).

5. Όμιλία τής Α. Θ. Παναγιώτητος του Οίκουμενικού Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου μετά τό πέρας του Έσπερινού έν τῷ Ίερῷ Ναῶ Ἀγίου Νικολάου Kuresaare (9 Σεπτεμβρίου 2013).

Ἡ ἐκκοσμίκευση εἶναι ἐκεῖνο τό σύστημα, τό ὅποιο, μολονότι προϋπῆρχε, ἐνισχύθηκε ἀπό τίς ιδέες τοῦ Διαφωτισμοῦ, μέ σκοπό νά ἐρμηνεύσει τή ζωή τοῦ ἀνθρώπου μέ ἀνθρωπολογικές καί ἠθικές ἀρχές ἄσχετες καί ἀσύνδετες μέ τήν πίστη σέ ὁποιοδήποτε θεό. Μάλιστα, ὁ μακαριστός π. Μιχαήλ Καρδαμάκης ἀναφέρει ὅτι, ἐξαιτίας τῶν ἐκκοσμικευμένων ιδεῶν, δημιουργήθηκε μία νέα εἰδωλική αὐτοκρατορία, «στήν ὁποία ὁ Θεός οὐδέν πλέον ἔχει· μία αὐτοκρατορία ἐναντίον τοῦ Θεοῦ καί παραδόξως ἐναντίον τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτό συνιστᾷ μιά πραγματικότητα, στήν ὁποία τή θέση τοῦ ἐξορισθέντος δημιουργοῦ Θεοῦ καταλαμβάνει τό αὐτοθεοποιημένο δημιούργημα· τή θέση τῆς χάρης καταλαμβάνει ἡ ἀναγκαιότητα, τή θέση τῆς ἐλευθερίας ἡ νομοτέλεια, τή θέση τῆς ἀγάπης ἡ κυριαρχία, τή θέση τῆς θυσίας ἡ κατάκτηση, τή θέση τῆς εὐχαριστίας ἡ κατανάλωση, τή θέση τῆς διακονίας ἡ ἀπόλαυση, τή θέση τῆς ὑπερασπίσεως ὁ βιασμός. Εἶναι μιά πλήρης ἀνατροπή ὅχι κάποιων φυσικῶν ἀπρόσωπων νόμων, ἀλλά μιᾶς μοναδικῆς ἀγαπητικῆς χαρισματικῆς σχέσης ἀνάμεσα στόν Θεό καί τόν κόσμο, καί κυρίως ἀνάμεσα στόν κόσμο καί τόν ἄνθρωπο»⁶. Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς τάσης ἀποϊεροποίησης ἦταν, ἡ μέν θρησκεία νά χάνει τόν θεσμικό της ρόλο, καί τή θετική ἐπιρροή της στούς διάφορους τομεῖς τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, οἱ δέ ἄνθρωποι «νά ἀποστρέφονται τήν περί Θεοῦ διδασκαλίαν καί ἐκκλησιαστικήν πραγματικότητα»⁷. Ἄμεση συνέπεια ὅλων αὐτῶν ἦταν ἡ κοινωνία νά φτάσει σέ σημεῖο «πνευματικοῦ κενοῦ»⁸, χωρίς νά ἔχει «εἰς Θεόν ἐλπίδα καί γνησίαν ἀγάπην»⁹. Μάλιστα, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀλβανίας κ. Ἀναστάσιος, ἀφοῦ ἐπισημαίνει ὅτι ἐκκοσμίκευση εἶναι ἡ «ἀπορρόφηση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τά θέληγτρα τοῦ “κόσμου” καί τοῦ “αἰῶνος τούτου”», θεωρεῖ ὅτι ἡ ἐκκοσμί-

6. π. Μ. ΚΑΡΔΑΜΑΚΗΣ, «Ἐκκοσμίκευση καί Ἀγιότητα», *Αναλόγιον* 4 (Κοζάνη 2003), σ. 54.

7. Ὁμιλία τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου κατά τήν τελετήν ἀπονομῆς Αὐτῷ τοῦ τίτλου τοῦ ἐπιτίμου Διδάκτορος ὑπό τοῦ Πανεπιστημίου Babes-Bolyai (19 Ὀκτωβρίου 2004).

8. Ὁμιλία τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου κατά τήν Ἱερατικήν Σύναξιν τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Σισανίου καί Σιατίστης εἰς τόν Ἱ. Μητροπολιτικόν Ναόν Ἁγίου Δημητρίου Σιατίστης (26 Ὀκτωβρίου 2012).

9. Πατριαρχική Ἀπόδειξις ἐπί τοῖς Χριστουγέννοις 2005.

κευση αποτελεί «ένα νέο τύπο “αίρέσεως”, ή οποία αλλοτριώνει τὸ νόημα τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου»¹⁰.

Μέ αὐτά τὰ φαινόμενα νά κυριαρχοῦν στὸν ἀνθρώπινο στοχασμὸ καὶ βίῳ κατὰ τὸν περασμένο αἰῶνα, ὁ ἀποχριστιανισμὸς τῆς κοινωνίας κατέστη πλέον μία ὀδυνηρὴ πραγματικότητα. Πολλοὶ βαπτισμένοι ἔγιναν θρησκευτικὰ ἀδιάφοροι, θεωροῦν ὅτι «ἔχουν ἀνάγκη μόνον ὑλικῆς εὐμαρείας καὶ οἰκονομικῆς στηρίξεως», ἀδιαφορώντας γιὰ κάθε τι τὸ «ἀνώτερον, ἀληθινότερον, γνησιώτερον, πνευματικώτερον»¹¹. Θέτοντας ὡς κριτήριον πάντων τὸ Ἐγὼ τους, ἀρνοῦνται, θεωρητικὰ ἢ πρακτικὰ, τὴ διδασκαλία καὶ τίς ἀρχές τῆς θρησκείας τους, «ξεριζώθηκαν ἀπὸ τὰ παλαιὰ θρησκευτικὰ τους πιστεύω καὶ ζοῦν στὸν ρυθμὸ τῆς σύγχρονης τεχνολογικῆς ἐποχῆς, μέ ὅλο καὶ λιγότερη ἀναφορά καὶ σχέση μέ θρησκευτικές ιδέες. Δέν τίς περιφρονοῦν, ἀπλῶς ἀδιαφοροῦν, δέν τίς θεωροῦν ἀπαραίτητες βάσεις ζωῆς. Δέν ἐνδιαφέρονται γιὰ ἄλλη πίστι. Αἰωροῦνται μεταξύ ὀλιγοπιστίας καὶ ἀπιστίας, ἀπολαμβάνοντας ὡς λαογραφικὰ ἔθιμα μερικές χριστιανικές παραδόσεις»¹². Ἄλλοι πάλι δέν ἀποδέχονται τὴν ὑπαρξὴ ὑπερφυσικῶν ὄντοτήτων χωρὶς ἀποδείξεις, θεωροῦν ἀξία τὸ νά μὴν πιστεύουν καὶ τὸ νά ἀναζητοῦν τὴν ἀλήθεια μέσα ἀπὸ τὴν ἀντικειμενικὴ διερεύνηση, μέσα ἀπὸ τὰ τεκμήρια καὶ τὴ λογικὴ, αὐτοπροσδιορίζονται δέ ὡς ἄθεοι.

Ἀναζητώντας ὁμως τὴ βασικὴ αἰτία, ἡ ὁποία ὥθησε πρόσωπα καὶ φορεῖς τῆς κοινωνίας στὴν ἀπομάκρυνσή τους ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ ἀλήθεια καὶ τὴν ἀντικατάστασή της ἀπὸ ἠθικές ἀρχές, γεγονός τὸ ὁποῖο ὁδήγησε σὲ σημεῖο, οἱ χριστιανοὶ νά γίνουν οὐσιαστικά μειονότητα σὲ ἄλλοτε ἀμιγῶς χριστιανικές κοινωνίες, δέν θά πρέπει νά τὴν ἐντοπίσουμε ἔξω ἀπὸ τὸν χριστιανικὸ χῶρο, δηλαδή τὸν χῶρο τῶν βαπτισμένων. Κάτι τέτοιο, μᾶλλον θά ἦταν στρουθοκαμηλισμός. Ὁ Μητροπολίτης Ἰταλίας καὶ Μελίτης κ. Γεννάδιος, στὸ κήρυγμά του τὰ Χριστούγεννα τοῦ 2014, ἐπεσήμανε τὴ σκληρὴ πραγματικότητα τῶν τελευταίων δεκαετιῶν: ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ ἔμεινε

10. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ, ἀρχιεπ. Τιράνων καὶ πάσης Ἀλβανίας, *Ἱερ-αποστολὴ στὰ ἔχνη τοῦ Χριστοῦ – Θεολογικές μελέτες καὶ ὁμιλίαι*, Ἀθήνα 2007, σ. 103-104.

11. Πρβλ. Ὁμιλία τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου κατὰ τὴν Ἱερατικὴν Σύναξιν τῶν Κληρικῶν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Καστορίας (2 Ἰουλίου 2012).

12. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Ἀλβανίας, *Ἱερ-αποστολὴ*, ὁ.π., σ. 102.

οὐσιαστικά ἀκατήχητος. Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς κατάστασης εἶναι ἡ ἄγνοια, ἡ ἡμιμάθεια καί ἡ σύγχυση τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας. Εἶναι αὐτό τό ὁποῖο ἀναφέρει καί ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος γιά τούς ἀκατήχητους χριστιανούς τῆς ἐποχῆς του: «*Μέγας κρημνός καί βάραθρον βαθύ τῶν Γραφῶν ἡ ἄγνοια, μεγάλη προδοσία σωτηρίας τό μηδέν ἀπό τῶν θείων εἰδέναι νόμων· τοῦτο καί αἰρέσεις ἔτεκε, τοῦτο καί βίον διεφθαρμένον εἰσήγαγε, τοῦτο τὰ ἄνω κάτω πεποίηκεν*»¹³. Ἡ ἄγνοια, λοιπόν, τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα καί στά χρόνια τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, ἀλλά καί κατά τίς τελευταῖες δεκαετίες, ὁ ἄνθρωπος νά παύσει νά βιώνει καθημερινά τή χριστιανική διδασκαλία καί νά τήν ἐφαρμόζει στόν κοινωνικό του περίγυρο. Ἐτσι, ἡ πίστη του στόν Θεό δέν κατάφερε νά ἐπιφέρει οὐσιαστική ἀλλαγὴ στή ζωὴ του, καί κατ' ἐπέκταση στήν κοινωνία. Ἀκόμη καί ἐάν συμμετέχει τακτικά στά ἱερά Μυστήρια καί τή ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ὅμως, βυθισμένος στόν ἀτομισμό του καί τήν ὑποκρισία, δέν ἔχει ταπείνωση, εἰλικρίνεια, ὑπομονή, μακροθυμία, πραότητα, χαρά, ἀπλότητα καί κυρίως δέν ἔχει ἀγάπη ἀνιδιοτελεῖ. Δέν βιώνει τήν προσωπική του ἔνωση μέ τόν Θεό, μέ ἀποτέλεσμα νά μή μπορεῖ νά δημιουργήσῃ ἀληθινές σχέσεις μέ τούς συνανθρώπους του.

Αὕτῃ, λοιπόν, τήν πραγματικότητα ἐνός χριστιανισμοῦ, τοῦ ὁποῖου τὰ μέλη, ἀκατήχητα καί ἐκκοσμικευμένα, ἐλάχιστα βίωναν ἀπό τό μήνυμα τοῦ Ἰησοῦ, γνώρισε καί ὁ Μαχάτμα Γκάντι, ὁ ὁποῖος ἐπεσήμανε: «*Μ' ἀρέσει ὁ Χριστός σας. Δέν μ' ἀρέσουν οἱ χριστιανοί σας. Οἱ χριστιανοί σας εἶναι τόσο διαφορετικοί ἀπό τόν Χριστό*». Αὕτῃ ἡ ἐπισήμανση τοῦ Γκάντι, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι περιγράφει τή συμπεριφορά τῶν χριστιανῶν τῆς ἐποχῆς του (1869-1948), ὅπως ὁ ἴδιος τήν παρατήρησε, ἔρχεται σέ πλήρη ἀντίθεση μέ ὅσα βίωσαν στόν χριστιανισμό πρὶν ἀπό πολλούς αἰῶνες οἱ αὐτοκράτορες Μέγας Κωνσταντῖνος καί Μέγας Θεοδόσιος. Αὐτοί προέκριναν τόν χριστιανισμό στήν Αὐτοκρατορία τους, μολονότι τὰ μέλη του ἀποτελοῦσαν μειοψηφία, ἐντός μίας κοινωνίας παραδοσιακά εἰδωλολατρικῆς.

Μέ βάση τίς ἀνωτέρω σκέψεις, τίθεται τό ἐρώτημα ἐάν καί μέ ποιό τρόπο θά ἦταν δυνατό νά δοῦμε τή σύγχρονη ἐκκοσμικευμένη κοινωνία νά ἀρχίσει νά ἐνστερνίζεται τή χριστιανική διδασκαλία καί νά ξεκινήσῃ ἔτσι ἡ «καλή ἀλλοίωσις» καί μεταμόρφωσή της. Ἐπί-

13. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, «Εἰς τόν Λάζαρον, λόγος τρίτος», PG 48, 995.

σης, επανέρχεται στό προσκήνιο της ιστορικής πραγματικότητας τό προφητικό δίλημμα, ενώπιον τοῦ ὁποῖου πρὶν ἀπὸ δεκαετίες ὁ μακαριστὸς Μητροπολίτης Γέρων Χαλκηδόνος Μελίτων εἶχε θέσει τὴν Ἐκκλησία, πού ἤδη βρισκόταν ἀντιμέτωπη μὲ τὴν ἐκκοσμίκευση στὴν κοινωνία: «Ἡ θά ὁδὲυση πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν ἀνακαίνισιν καὶ τὴν ἐνότητα καὶ θά ὑπηρετήσῃ τὴν ἐπιβίωσιν καὶ αὐτῆς τῆς ἀνθρωπότητος, ἢ θά παραμείνῃ ἀπαθὴς θεατὴς τοῦ δράματος τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου καί, ἐν μεσαιωνικῷ φανατισμῷ καὶ μισαλλοδοξίᾳ, θά ἐμμείνῃ εἰς τό τέλμα, εἰς τὴν ἄρνησιν, τὴ διαίρεσιν, τὴν ἀνεδαφικὴν ὀπισθοδρομικότητα καὶ θά ἐπισπεύσῃ καὶ τὴν ἰδίαν τῆς φθοράν καὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ κόσμου»¹⁴. Τὴν ἀπάντησιν σέ ἀμφότερα πιστεύω, ταπεινά, ὅτι προσπάθησε καὶ πέτυχε νὰ δώσῃ μὲ τὰ κείμενά της ἡ Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

2. Ἱστορικό υπόβαθρο

Ἡ ὀρθόδοξη πίστις ἐκφράζεται μέσῳ τῆς μίας καὶ μοναδικῆς αὐθεντίας, τὴν ὁποία ἡ Ἐκκλησία ἀναγνωρίζει, δηλαδή τοῦ Συνοδικοῦ θεσμοῦ, τῆς Συνόδου τῶν κανονικῶν ἐπισκόπων τῆς Ἐκκλησίας· ὡς ἐκ τούτου «ἡ Ὁρθοδοξία εἶναι ἡ Ἐκκλησία τῆς συνοδικότητος»¹⁵. Οἱ ἀπαρχές τοῦ Συνοδικοῦ συστήματος, ὡς τρόπου ὁργάνωσης τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου, λήψης ἀποφάσεων καὶ διατήρησης ἀνόθευτης τῆς παραδεδομένης διδασκαλίας, καθὼς καὶ ὡς σημεῖο τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος, ἐντοπίζονται ἤδη στὴν Ἀποστολικὴ Σύνοδος τῶν Ἱεροσολύμων τοῦ ἔτους 49¹⁶.

Οἱ Σύνοδοι τῆς Ἐκκλησίας διαχωρίζονται σέ «τοπικοῦ ἐπιπέδου» καὶ σέ «οἰκουμενικοῦ ἢ πανορθοδόξου ἐπιπέδου». Στὴ δεύτερη χορεία ἀνήκουν ὅλες ἐκεῖνες οἱ Σύνοδοι, τῶν ὁποίων οἱ ἀποφάσεις ἔχουν καθολικὴ ἀξία, ἀμετάβλητη καὶ διαχρονικὴ. Ὡς ἐκ τούτου, οἱ ὑπόλοιπες μορφές Συνόδων (π.χ. Σύνοδος Ἱεραρχίας καὶ Διαρκῆς Ἱερά Σύνοδος) ἀνήκουν στὴ χορεία τῶν Συνόδων τοπικοῦ ἐπιπέδου. Μορφές Συνόδων «οἰκουμενικοῦ ἢ πανορθοδόξου ἐπιπέ-

14. Χαλκηδόνια. Μνήμη Μελίτωνος Χατζῆ, Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος, 1913-1989, Ἀθήνα 1999, σ. 55.

15. Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ Ἐγκύκλιος ἐπὶ τῇ Συγκλήσει τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, παράγραφος 2· διαθέσιμο στὸν ἰστότοπο <http://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=en&id=2140&title=gr>.

16. Πράξ. ιε', 6-29.

δου», στίς όποίες συμμετέχουν Προκαθήμενοι ή ιεράρχες περισσότερων ή όλων τών Όρθοδόξων Έκκλησιών, ή Έκκλησία ιστορικά γνωρίζει κυρίως δύο, οί όποίες εΐναι: ή «Άγία καί Μεγάλη Σύνοδος» καί ή «Μείζων καί Ύπερτελής Σύνοδος»¹⁷.

Η «Μείζων Σύνοδος», όπως τήν όνομάζει ό Στ΄ κανών τής Β' Οικουμενικής Συνόδου, άρχικά λειτούργησε ως Έφετείο αποφάσεων κατά κληρικών. Στή συνέχεια, οί «Μείζονες καί Ύπερτελείς Σύνοδοι», όπως εΐθισται νά όνομάζονται, συγκαλοΰνταν σέ περιόδους δογματικών ή διοικητικών κρίσεων, προεδρεύονταν δέ άπό τόν Οικουμενικό Πατριάρχη, ένώ σπάνια άπό τόν άυτοκράτορα. Οί Σύνοδοι αΰτές έχουν πολλά κοινά μέ τίς Οικουμενικές Συνόδους καί άποτελοΰν ένα ένδιάμεσο στάδιο μεταξύ τής Ένδημούσης Συνόδου τοΰ Οικουμενικοΰ Πατριαρχείου καί τής Οικουμενικής Συνόδου¹⁸. Αΰτή ή μορφή Συνόδου ύφίσταται καί σήμερα, συγκαλούμενη άπό τόν Οικουμενικό Πατριάρχη γιά τούς προαναφερθέντες λόγους.

Ό όρος Ά γ ί α καί Μ ε γ ά λ η Σ ύ ν ο δ ο ς άπαντά γιά πρώτη φορά τό έτος 325, στήν Οικουμενική Σύνοδο τής Νίκαιας. Πρέπει νά σημειωθεί ότι στήν Άγία καί Μεγάλη Σύνοδο δέν εΐναι άπαραίτητη –μολονότι έπιθυμητή– ή συμμετοχή όλων τών Έκκλησιών. Παραδείγματος χάριν, κατά τήν Γ' Οικουμενική Σύνοδο τό Πατριαρχείο Άντιοχείας δέν συμμετεΐχε¹⁹, όπως έπίσης καί τό Πατριαρχείο Μόσχας δέν συμμετεΐχε στή Σύνοδο τοΰ 1872· βέβαια, άμφότερες οί Έκκλησίες πού δέν συμμετεΐχαν άποδέχθηκαν στή συνέχεια τίς Συνοδικές Άποφάσεις. Σέ αΰτή τή μορφή Συνόδου ανήκουν τρεις χορείες Συνόδων: α) οί έπτά «Οικουμενικές Σύνο-

17. Η «Σύναξις τών Όρθοδόξων Προκαθημένων» εΐναι ό πλέον πρόσφατος θεσμός, τόν όποίο εισήγαγε στή ζωή τής Έκκλησίας ό Πατριάρχης κ. κ. Βαρθολομαΐος. Σκοπός τών Συνάξεων αΰτών εΐναι ή ανταλλαγή άπόψεων γιά τρέχοντα ούσιώδη ζητήματα, γιά τά όποία ή Έκκλησία καλεΐται νά άρθρώσει έναΐο λόγο, όπως καί πράττει μέ τήν ύπογραφή «Κοινών Μηνυμάτων», τά όποία έχουν εύρεία άπήχηση. Μέχρι σήμερα πραγματοποιήθηκαν έπτά Συνάξεις Προκαθημένων· έπίσης, πραγματοποιήθηκε μία «Σύναξις τών Πατριαρχών τών Πρεσβυγενών Πατριαρχείων [Κωνσταντινουπόλεως, Άλεξανδρείας, Άντιοχείας, Τεροσολύμων] καί τοΰ Άρχιεπισκόπου Κύπρου», μέ κύριο θέμα τήν εξέταση τής έκρυθμης κατάστασης στή Μέση Άνατολή.

18. Β. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ, *Συνοπτική Ιστορία τοΰ Οικουμενικοΰ Πατριαρχείου*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 27-28,

19. Β. ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ, *Έκκλησιαστική ιστορία άπ' άρχής μέχρι σήμερα*, Άθήνα 1959², σ. 217-218.

δοι»: σέ αυτές προσκαλοῦνταν ἐκπρόσωποι ὅλων τῶν ἐκκλησιαστικῶν διοικητικῶν ἐνοτήτων (Πατριαρχείων καί Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν)· β) οἱ μεταγενέστερες, «καθολικοῦ κύρους», Σύνοδοι, ὅπως ἐκεῖνες τῶν ἐτῶν 879-880, 1341, 1351, 1368, 1484, 1638, 1642, 1672, 1691, 1872²⁰: σέ αὐτές προσκαλοῦνταν οἱ Προκαθήμενοι τῶν Ἐκκλησιῶν, συνήθως δέ καί τά μέλη τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἐνῶ στίς συνεδριάσεις παρίσταντο καί ὑπέγραφαν τά τελικά κείμενα καί ὀρισμένοι συνοδοί Ἱεράρχες τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν· ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον πάντως ὁ συνολικός ἀριθμός τῶν συμμετεχόντων Πατέρων δέν ξεπερνοῦσε τοὺς τριάντα καί γ) ἡ «Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», πού συγκλήθηκε στήν Κρήτη, καθὼς καί οἱ παρόμοιές της, πού θά ἀκολουθήσουν στό μέλλον, ὅπως ἤδη ἀποφασίστηκε. Σύμφωνα μέ τόν ἐσωτερικό κανονισμό τῆς Συνόδου, σέ αὐτήν προσκλήθηκαν ὁ Προκαθήμενος μαζί μέ 24 Ἱεράρχες κάθε Ἐκκλησίας (ἢ καί ὀλιγότερους γιά τίς Ἐκκλησίες πού δέν διέθεταν τόν συγκεκριμένο ἀριθμό, ὅπως π.χ. οἱ Ἐκκλησίες Κύπρου, Ἀλβανίας κ.ἄ.). Ἰσχυσε, δηλαδή, τρόπος συμμετοχῆς παρόμοιος μέ ἐκεῖνον τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, τόν ὁποῖο ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία εἶχε νά βιώσει ἀπό τήν πρώτη χιλιετία.

Σ κ ο π ό ς τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου, ὅπως χαρακτηριστικά ἀνέφερε ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης, ἦταν «νά ἐπιβεβαιώσῃ καί νά ἐνισχύσῃ τήν ἐνότητα τοῦ πληρώματος τῶν πιστῶν· νά διακηρύξῃ τήν μοναδικότητα τῆς Μιάς, Ἁγίας, Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας· νά δώσῃ τήν μαρτυρίαν τῆς Ὁρθοδοξίας εἰς τόν σύγχρονον κόσμον»²¹. Ἡ σ η μ α σ ί α κ α ί σ π ο υ δ α ι ό τ η τ α τῆς Συνόδου, σύμφωνα μέ τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη κ. κ. Βαρθολομαῖο, «ἐγκεῖται κατ' ἐξοχήν εἰς αὐτό τοῦτο τό γεγονός τῆς χάριτι Θεοῦ πραγματοποιησεῶς της μετά ἀπό τόσους αἰῶνας, κατά τοὺς ὁποίους δέν κατέστη τοῦτο δυνατόν»²².

20. Ἐγκύκλιος τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (Κρήτη, 2016), παράγραφος 3.

21. Πρόποσις τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου κατά τό πρὸς τιμὴν Αὐτοῦ καί τῶν Μακαριωτάτων Προκαθιμένων τῶν κατὰ Τόπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν παρατεθέν ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς ἐν Κρήτῃ Ἐκκλησίας ἐπίσημον δεῖπνον (Ἡράκλειον Κρήτης, 18 Ἰουνίου 2016).

22. Εἰσηγητικὴ Ὁμιλία τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρ-

Ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος προετοιμάστηκε ἐπί πενήντα καί πλέον ἔτη –ἀπό τό 1961– ὅταν ἔλαβε χώρα στή Ρόδο ἡ Α΄ Πανορθόδοξος Διάσκεψις. Οἱ τέσσερις Πανορθόδοξες Διασκέψεις, οἱ ὁποῖες συγκλήθηκαν τή δεκαετία τοῦ ’60, καθόρισαν τόν ἀρχικό κατάλογο θεμάτων τῆς Μεγάλης Συνόδου, τόν ὁποῖο στή συνέχεια ἐπεξεργάσθηκαν σέ ἑνδεκα συναντήσεις οἱ Διορθόδοξες Προπαρασκευαστικές Ἐπιτροπές καί οἱ Προσυνοδικές Πανορθόδοξες Διασκέψεις, οἱ ὁποῖες πραγματοποιήθηκαν τίς ἐπόμενες δεκαετίες. Ἡ μακρά περίοδος προετοιμασίας τῆς Μεγάλης Συνόδου ὀφείλεται μᾶλλον στό πνεῦμα τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ –δηλαδή τῆς κατάστασης ἐκείνης κατά τήν ὁποία ἡ Ἐκκλησία ὑπηρετεῖ κρατικές πολιτικές ἐπιδιώξεις–, ὁ ὁποῖος δίκαια θεωρεῖται ἐχθρός τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητας καί εἰρήνης²³. Καταλυτική γιά τή σύγκληση τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου ὑπῆρξε ἡ Στ΄ Σύναξις τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθόδοξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν στό Ὁρθόδοξο Κέντρο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στό Σαμπεζύ τῆς Γενεύης, ἡ ὁποία πραγματοποιήθηκε ἀπό 21 ἕως 28 Ἰανουαρίου 2016. Σέ αὕτη συμμετεῖχαν ἑνδεκα ἀπό τούς δεκατέσσερις Προκαθημένους, ἐνῶ οἱ τρεῖς, οἱ ὁποῖοι δέν μπόρεσαν νά παραστοῦν, ἐκπροσωπήθηκαν μέ ἐπίσημες ἀντιπροσωπεῖες τῶν Ἐκκλησιῶν τους. Μεταξύ τῶν ἀποφάσεων ἦταν ἡ ὀριστική σύγκληση τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου στήν Ὁρθόδοξη Ἀκαδημία τῆς Κρήτης, ἀπό 16 ἕως 27 Ἰουνίου 2016, καθώς καί τά ἑξι θέματα πρὸς συζήτηση σέ αὕτη. Καί ἐνῶ ὅλα ἔδειχναν ὅτι ἡ ἐπὶ θύραις Σύνοδος θά συγκαλοῦνταν χωρίς ἄλλες καθυστερήσεις καί προβλήματα, τήν τελευταία στιγμή τέσσερις Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες –γιά λόγους οἱ ὁποῖοι δέν θά ἐξεταστοῦν στήν παρούσα εἰσαγωγή– ἀποφάσισαν νά μὴν παραστοῦν στό κομβικό γιά τήν Ὁρθοδοξία αὐτό γεγονός. Παρά ταῦτα, ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης κ. κ. Βαρθολομαῖος προχώρησε στή σύγκληση τῆς Συνόδου, «διότι εἶναι θέλημα Θεοῦ, διότι ἡ Ἐκκλησία ἔχει ἀνάγκη μιᾶς

χου κ. κ. Βαρθολομαίου κατά τήν ἑναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου (20 Ἰουνίου 2016).

23. Σχετικά μέ τίς συνέπειες τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ στή ζωὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, βλ. π. Εὐάγγ. ὙΦΑΝΤΙΔΗΣ, «Ἡ Πατριαρχική καί Συνοδική Ἐγκύκλιος ἐπὶ τῇ Συγκλήσει τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», *Ἀπό καρδίας. Μνήμη Δημητρίου Χ. Πάντου*, ἐπιμ. Πάνος Σοφούλης, Μαρία Λίτινα, Χαρ. Καρανάσιος, [Ἑλληνικὴ Ἐπιτροπὴ Σπουδῶν ΝΑ Εὐρώπης], Ἀθήνα 2016, σ. 452-456.

Συνόδου», όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ο Μητροπολίτης Ἰταλίας καὶ Μελίτης κ. Γεννάδιος λίγες ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὴν ἑναρξη τῶν ἐργασιῶν τῆς²⁴.

Οἱ ἐργασίες τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου ξεκίνησαν ἐπίσημα τῇ Δευτέρᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, 20 Ἰουνίου 2016, ἔπειτα ἀπὸ τὴν τέλεση τῆς Θείας Λειτουργίας. Ἀνεπίσημα, προηγήθηκε ἡ Σύναξις τῶν Προκαθημένων στὶς 17 Ἰουνίου, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ὁποίας οἱ Προκαθήμενοι, συνοδευόμενοι ἀπὸ δύο Ἱεράρχες τους, συσκέφθηκαν γιὰ τὴ θεώρηση τοῦ Μηνύματος (καὶ τῆς Ἐγκυκλίου) τῆς Συνόδου. Τὴν ἐπόμενη ἡμέρα, Σάββατο τῶν Ψυχῶν, τελέστηκε Θεία Λειτουργία καὶ μνημόσυνο ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῶν ψυχῶν ὅλων ὧν ἐργάστηκαν γιὰ τὴν προπαρασκευὴ καὶ σύγκληση τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου· τὸ ἀπόγευμα πραγματοποιήθηκε ἡ ἐπίσημη Ὑποδοχὴ καὶ Δοξολογία στὴν ἔδρα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κρήτης, τὸ Ἡράκλειο. Συλλεiturγο τῶν Προκαθημένων, προεξάρχοντος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου, τελέστηκε τὴν Κυριακὴ τῆς Πεντηκοστῆς στὸν Μητροπολιτικὸ Ναὸ Ἡρακλείου, καθὼς καὶ τὴν Κυριακὴ τῶν Ἁγίων Πάντων, 26 Ἰουνίου, στὸν Ἱερό Ναὸ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου στὰ Χανιά «ἐπὶ τῇ λήξει τῶν ἐργασιῶν τῆς Μεγάλης Συνόδου», τῆς ὁποίας οἱ συνεδριάσεις εἶχαν περατωθεῖ τὸ ἀπόγευμα τῆς προηγούμενης ἡμέρας.

Στὶς Συνεδριάσεις τῆς Συνόδου, ὑπὸ τὴν Προεδρίᾳ τοῦ Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου, συμμετεῖχαν 152 Πατέρες, ἐκ τῶν ὁποίων 10 Προκαθήμενοι καὶ 142 Ἱεράρχες ἀπὸ ὁλόκληρο τὸν κόσμος. Ἐπίσης, κάθε μία Ἐκκλησία μποροῦσε νὰ ἔχει μία ὁμάδα εἰδικῶν Συμβούλων, μέχρι ἑξὶ πρόσωπα. Ἰδιαίτερα θετικὴ ἐντύπωση προκάλεσε ἡ σύνθεση τῆς ὁμάδας Συμβούλων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τὴν ὁποία ἀποτελοῦσαν ἕνας Ἐπίσκοπος, εἰδικὸς σὲ θέματα βιοηθικῆς, ἕνας Ἡγούμενος, ἐκπρόσωπος τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ἕνας ἑγγαμος ἱερέας πού ὑπηρετεῖ στὴ διασπορά, μία Ἡγουμένη, ἕνας λαϊκός, βασικὸ στέλεχος τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος στὴν Κωνσταντινούπολη, καὶ μία καθηγήτρια Πανεπιστημίου ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ.

24. ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ, μητρ. Ἰταλίας καὶ Μελίτης, «Ἡ ὕψιστη σημασία τῆς ἐνότητος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ μετὰ τὰς προσφάτους ἐξελίξεις», διαθέσιμο στὸν ιστότοπο http://www.ortodossia.it/w/index.php?option=com_content&view=article&id=2243:2016-06-14-07-37-45&catid=144:discorso&lang=el.

Μεταξύ τῶν Πατέρων πού συμμετείχαν, ὑπῆρχαν καταξιωμένοι σέ παγκόσμιο ἐπίπεδο θεολόγοι· ὅπωςδὴποτε, μέσα ἀπό τά Πρακτικά τῆς Συνόδου, ὅταν αὐτά δημοσιευθοῦν, θά ἀναδειχθεῖ ἡ θεολογική συμβολή ὅλων τῶν Πατέρων, πού συμμετείχαν ἐνεργά στίς ἐργασίες τῆς Συνόδου.

Τό ἰδιαίτερο γνῶρισμα τῆς διεξαγωγῆς τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου, παρόμοιο τοῦ ὁποῖου δέν ἀπαντᾷ στήν ἱστορία τῶν Συνόδων –τουλάχιστον ἀπό τήν Τοπική Σύνοδο τῆς Ἀντιόχειας (341)²⁵–, εἶναι ἡ λήψη τῶν ἀποφάσεων «ὁμοφώνως» ἀπό μέρους τῶν Ἐκκλησιῶν πού συμμετείχαν, ὥστε «ὁ λόγος της νά ἐκφέρεται “ἐν ἐνὶ στόματι καί μιᾷ καρδίᾳ”»²⁶. Αὕτη ἡ ὁμοφωνία θά πρέπει νά θεωρηθεῖ περισσότερο ὡς «ὁμοψυχία», παρά ὡς ἀπλή διοικητική καί ὀργανωτική συμφωνία²⁷. Ἀναφορικά, πάντως, μέ τή σχέση τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου καί τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀλβανίας κ. Ἀναστάσιος διευκρίνισε ὅτι «ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος δέν εἶναι ἓνα “ἀκριβές ἀντίγραφον” τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων οὔτε ἓνα “τηλεομοιοτύπον (φάξ)” ἄλλης Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἢ Ὁμολογίας. Προσαρμοσμένη στίς συνθήκες καί τίς δυνατότητες τοῦ 21ου αἰῶνα, ἔχει τίς δικές της ἰδιαιτερότητες»²⁸. Οἱ συνεδριάσεις τῆς Συνόδου ξεκινοῦσαν καθημερινά μετά τήν τέλεση τῆς Θείας Λειτουργίας, διαρκοῦσαν μέχρι ἀργά τό βράδυ, μέ διάλειμμα γιά τό γεῦμα καί σύντομη ἀνάπαυση τῶν Πατέρων.

Ἡ κοπιώδης ἐργασία τῶν ἡμερῶν, «τῇ ἐπικλήσει τοῦ Παναγίου καί Τελεταρχικοῦ Πνεύματος», μέ τροπολογίες, διορθώσεις καί προσθήκες στά ἔξι «Σχέδια κειμένων», τά ὁποῖα εἶχαν προετοιμασθεῖ σέ πανορθόδοξο ἐπίπεδο κατὰ τίς προηγούμενες δεκαετίες, ἀπέδωσε τούς εὐλογημένους καρπούς της. Ἡ Ἁγία καί Μεγάλη

25. π. Γρ. ΠΑΠΑΘΩΜΑΣ, «Συνοδικότητα καί Ἱεροί Κανόνες στήν Ἐκκλησία», διαθέσιμο στόν ιστότοπο <http://panorthodoxcemes.blogspot.gr/2016/05/synodalite-et-saints-canons-au-sein-de.html>.

26. Πατριαρχική καί Συνοδική Ἐγκύκλιος ἐπὶ τῇ Συγκλήσει τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (βλ. σημ. 15).

27. Σχετικά βλ. π. Εὐάγγ. ΥΦΑΝΤΙΑΣ, «Ἡ Πατριαρχική καί Συνοδική Ἐγκύκλιος», ὁ.π., σ. 458-459.

28. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ, ἀρχιεπ. Τιράνων καί πάσης Ἀλβανίας, «Ἐπιβεβλημένη ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος», ἐφ. *Ἡ Καθημερινή*, φ. 10.06.2016· <http://www.kathimerini.gr/863672/article/epikairothta/ellada/ar8ro-anastasioy-sthn-k-epivevlhmenh-h-agia-kai-megalh-synodos>.

Σύνοδος της Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τοῦ 2016 ἐξέτασε ζητήματα «ἀπό μακροῦ ἀπασχολοῦντα τόν ἀνά τήν οἰκουμένην πιστόν Ὁρθόδοξον λαόν τοῦ Θεοῦ»²⁹ καί ἀποδείχθηκε μία Σύνοδος κατ' ἐξοχήν ποιμαντικοῦ χαρακτήρα: Καταδίκασε τόν ἀποχριστιανισμό τῆς σύγχρονης κοινωνίας, τήν ἐκκοσμίκευση καί τόν φανατισμό, ἰδιαίτερα τόν θρησκευτικό φανατισμό. Ἐξέφρασε μέ παρρησία καί ὁξύτητα τήν ἀνάγκη ἀλλαγῆς προσανατολισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητας, τήν ἀνάγκη ἀλλαγῆς τρόπου σκέψης, τήν ἀνάγκη μετάνοιας τοῦ ἀνθρώπου. Ἀντλώντας ἀπό τόν πλοῦτο τῆς παράδοσης, τῶν βιωμάτων καί τῶν ἀρχῶν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, καλλιιεργεῖ συνειδήσεις καί διαμορφώνει προσωπικότητες, οἱ ὁποῖες θά εἶναι ἱκανές νά μεταμορφώσουν τή σύγχρονη κοινωνία. Ἐν κατακλείδι, ὅλα τά θέματα τῆς Συνόδου ἀγγίζουν τή ζωή τῶν πιστῶν, τήν ἐν Χριστῷ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων, καί αὐτό τό γεγονός εἶναι πού δίδει τόν ποιμαντικό καί οἰκουμενικό χαρακτήρα στή Σύνοδο αὐτή.

Ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας προέβη, ὅπως προαναφέρθηκε, ἐκτός ἀπό τήν κατάρτιση καί ἀποδοχή τῆς συνοδικῆς Ἐγκυκλίου καί τοῦ Μηνύματος, στή συζήτηση καί ἀποδοχή ἐξι ἐπίσημων κειμένων-ἀποφάσεων, τῶν ὁποίων ἡ σημασία ἀπό ποιμαντικῆς πλευρᾶς ἔγκειται στά κατωτέρω σημεία³⁰:

α. Μέ τήν πρώτη ἀπόφαση, ἡ ὁποία τιτλοφορεῖται Ἡ ἀποστολή τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς τόν σύγχρονον κόσμον, «ἡ προφητική καί ποιμαντική φωνή τῆς Ἐκκλησίας ἀπευθύνεται εἰς τήν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου»³¹. Ἡ Ἐκκλησία, «μή οὔσα ἐκ τοῦ κόσμου, ἀλλά ζῶσα ἐν τῷ κόσμῳ»³², θεωρεῖ τά προβλήματα τοῦ σύγχρονου κόσμου καί δικά της προβλήματα, «διότι ἀποτελοῦν προβλήματα τοῦ ποιμνίου της»³³. Τά θέματα, τά ὁποῖα ἀπασχολοῦν τό συνοδικό κείμενο, εἶναι: Α. Ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, Β. Περί

29. Σεπτόν Πατριαρχικόν Μήνυμα τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου πρὸς τόν Μητροπολίτην Ρεθύμνης καί Αὐλοποτάμου κ. Εὐγένιον (7 Ἀπριλίου 2016) [ὑπό δημοσίευσιν].

30. Εὐρύτερη ἀνάπτυξη τοῦ συγκεκριμένου θέματος βλ. στό π. Εὐάγγ. ΥΦΑΝΤΙΔΗΣ, «Ἡ Πατριαρχική καί Συνοδική Ἐγκύκλιος», ὁ.π., σ. 461-466.

31. Βλ. τό σχετικό συνοδικό κείμενο.

32. Πρβλ. Ἰωάν. ιζ', 11 καί 14-15.

33. Εἰσήγησις τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου πρὸς τήν Σύναξιν τῶν Ἱεραρχῶν τοῦ Θρόνου (29 Αὐγούστου 2015).

ἐλευθερίας καί εὐθύνης, Γ. Περί εἰρήνης καί δικαιοσύνης, Δ. Ἡ εἰρήνη καί ἡ ἀποτροπή τοῦ πολέμου, Ε. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἔναντι τῶν διακρίσεων, καί ΣΤ. Ἡ προφητική ἀποστολή τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ὡς μαρτυρία ἀγάπης ἐν διακονίᾳ.

β. Τό θέμα τῆς Ὁ ρ θ ο δ ό ξ ο υ Δ ι α σ π ο ρ ᾶ ς, τό ὁποῖο ἐξετάζεται στή δεύτερη συνοδική ἀπόφαση, ἀναφέρεται στίς συγκεκριμένες ἀνάγκες ἑκατομμυρίων Ὁρθοδόξων, οἱ ὁποῖοι κατοικοῦν ἐκτός τῶν ὁρίων τῶν Τοπικῶν τους Ἐκκλησιῶν καί ἐντός τῶν ἐδαφικῶν ὁρίων τῆς κανονικῆς δικαιοδοσίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Σύμφωνα μέ τό συνοδικό κείμενο, ἐπισημοποιοῦνται οἱ ἤδη ὑφιστάμενες ἀπό τό ἔτος 2009 Ἐπισκοπικές Συνελεύσεις κατά γεωγραφικές περιοχές. Στόχοι αὐτῶν τῶν σωμάτων εἶναι ἡ φανέρωση τῆς ἐνότητας τῆς Ὁρθοδοξίας καί ἡ ἀνάπτυξη κοινῆς δράσης ὅλων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν κάθε περιοχῆς.

γ. Καθαρά ποιμαντικοί –καί ὄχι φυλετικοί ἢ τοπικιστικοί– εἶναι καί οἱ λόγοι, οἱ ὁποῖοι ὁδηγοῦν στή δημιουργία μίας Αὐτονόμου Ἐκκλησίας, μέ τά διαδικαστικά γιά τήν ἀπόκτηση τοῦ Αὐ τ ο ν ό μ ο υ νά περιγράφονται διεξοδικά στή σχετική συνοδική ἀπόφαση. Σημειωτέον ὅτι ὁ θεσμός τοῦ «Αὐτονόμου» ἐπανεμφανίστηκε στή ζωή τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μᾶλλον κατ’ ἐπίδραση ὄχι μόνον τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ, ἀλλά καί τοῦ συνθήματος τῆς «αὐτονομίας», πού ἀποτελέσσε ἔμβλημα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ, ὅπως προαναφέρθηκε.

δ. Μέ βάση τήν τέταρτη συνοδική ἀπόφαση, πού τιτλοφορεῖται Τό μυστήριον τοῦ γάμου καί τά κωλύματα αὐτοῦ, γίνεται κατανοητό ὅτι ποιμαντικοί εἶναι ὅπωςδῆποτε οἱ λόγοι, οἱ ὁποῖοι ὁδήγησαν τήν Ἐκκλησία στήν ἐξέταση τῶν ζητημάτων σχετικά μέ τόν θεσμό τῆς οἰκογένειας, τήν ἱερολογία τοῦ γάμου καί τά κωλύματά του.

ε. Τό πέμπτο θέμα, τό ὁποῖο ἐξετάζεται μέ τή συνοδική ἀπόφαση Ἡ σπουδαιότης τῆς νηστείας καί ἡ τήρησις αὐτῆς σήμερον, ἐκτός ἀπό τήν ὁλοκληρωμένη διδασκαλία σχετικά μέ τόν θεολογικό, ἀσκητικό, πνευματικό καί σωτηριολογικό χαρακτήρα τῆς νηστείας³⁴, προβάλλει τήν ποιμαντική μέριμνα τῆς Ἐκκλησίας «διά τούς ἔχοντας δυσκολίαν εἰς τήν τήρησιν τῶν ἰσχυουσῶν περί νηστείας διατάξεων [...] ἐπαφίουςα εἰς τήν διάκρισιν τῶν κατὰ Τόπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν νά καθορίσουν τήν φιλόανθρωπον οἰκονομίαν

34. Π. ΣΚΑΛΤΣΗΣ, «Ἡ νηστεία κατὰ τίς Προσυνοδικές Συζητήσεις», διαθέσιμο στόν ιστότοπο http://panorthodoxcemes.blogspot.gr/2016/04/blog-post_39.html.

καί ἐπιείκειαν, ἀπαλύνουσαι, κατά τὰς εἰδικὰς ταύτας περιπτώσεις, τό τυχόν “στύφον” τῶν ἱερῶν νηστειῶν»³⁵.

στ. Καί ἡ τελευταία συνοδική ἀπόφαση, ἡ ὁποία τιτλοφορεῖται Σχέσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὸν λοιπὸν χριστιανικὸν κόσμον ἀπὸ ποιμαντικῆς πλευρᾶς ἔχει οὐσιαστικὸ χαρακτῆρα γιὰ τοὺς πιστοὺς, οἱ ὁποῖοι συμβιώνουν καὶ συναναστρέφονται στὴν καθημερινή τους ζωὴ μέ χριστιανούς, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶναι μέλη τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Μὲ τὴ συγκεκριμένη ἀπόφαση, ἡ Ἐκκλησία ἔκανε γνωστὴ ποιά εἶναι ἡ θέση της γιὰ τοὺς μὴ ὀρθόδοξους ἀδελφούς μας, τὰ πιστεύω τους καὶ τίς Ἐκκλησίες στὶς ὁποῖες ἀνήκουν.

3. Θεολογικὸ ὑπόβαθρο

Προκειμένου τὰ συνοδικὰ κείμενα πού δημοσιεύονται, νά γίνουν κατανοητά, ἀκόμη καὶ ἀπὸ ὅσους δὲν ἔχουν ἰδιαίτερες θεολογικὲς γνώσεις –ἐξάλλου τὰ κείμενα τῆς Συνόδου δὲν ἀπευθύνονται μόνο σέ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ὑψηλὴ ἐκκλησιαστικὴ παιδεία–, κρίθηκε σκόπιμο νά ἀναλυθοῦν ὀρισμένοι ὅροι θεολογικοί. Οἱ ὅροι αὐτοί, κάποιοι ἀπὸ τοὺς ὁποῖους μάλιστα ἐπαναλαμβάνονται συχνά στὰ συνοδικὰ κείμενα, θά μπορούσαν νά χαρακτηριστοῦν ὡς «λέξεις-κλειδιά», προκειμένου κάθε καλοπροαίρετος ἀναγνώστης νά βρεῖ τὴν ἀπάντηση στὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα τέθηκαν στό τέλος τῆς πρώτης ἐνότητας. Οἱ συγκεκριμένοι ὅροι θά μπορούσαν νά διαιρεθοῦν σέ δύο κατηγορίες:

I. Στὴν πρώτη ἀνήκουν πέντε θεολογικοὶ ὅροι, οἱ ὁποῖοι βρέθηκαν στό ἐπίκεντρο τῆς σκέψης σημαντικῶν ἐκκλησιαστικῶν προσωπικοτήτων καθ’ ὅλη τὴ μακρὰ περίοδο τῆς προετοιμασίας τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου. Οἱ ὅροι αὐτοί παρουσιάζονται ἱεραρχημένα, ὡς βαθμίδες, οἱ ὁποῖες ὀδηγοῦν στὴν κατανόηση τῶν συνοδικῶν κειμένων.

Ὁ πρῶτος ὅρος, ἡ κατὰ λαγὴ, πού στὴν ἀρχικὴ του σημασία ἀναφέρεται στό κατεξοχὴν δῶρο τό ὁποῖο προσφέρει στὸν κόσμον ὁ Ἀναστάς Χριστός, τὴ συμφιλίωση δηλαδή τοῦ ἀνθρώπου μέ τὸν Θεό, βρίσκεται διάσπαρτος σέ ὅλα σχεδόν τὰ κείμενα καὶ τοὺς λόγους τῆς εἰκοσιπενταετοῦς διδασκαλίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου.

35. Βλ. τό σχετικὸ συνοδικὸ κείμενο.

Μάλιστα, ὁ συγκεκριμένος ὅρος κάλλιστα θά μπορούσε νά χαρακτηρίζει τό συνολικό ἔργο τῆς Σεπτῆς Κορυφῆς τῆς Ὁρθοδοξίας. Καί τοῦτο διότι, τήν καταλλαγή, τήν ὁποία προσφέρει ὁ Κύριος, τήν βλέπει ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης, «ὁ Πατριάρχης τῆς καταλλαγῆς», ὡς στάση ζωῆς τοῦ χριστιανοῦ: ἀπό τήν «καταλλαγή τῆς συνειδήσεως»³⁶, προκειμένου ὁ ἄνθρωπος νά ἔρθει σέ κοινωνία μέ τόν Κύριό Του, στήν καταλλαγή ὁλόκληρης τῆς ἀνθρώπινης οἰκογένειας, δηλαδή στή συμφιλίωση μεταξύ Ἐκκλησιῶν, ὁμολογιῶν, θρησκειῶν, πολιτισμῶν καί λαῶν. Ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιά τήν ἐγκαθίδρυση τοῦ πνεύματος τῆς καταλλαγῆς ἀποτελεῖ ἡ ἀπομόνωση κάθε μορφῆς φανατισμοῦ –ιδιαίτερα τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ–, τόν ὁποῖο ἀπερίφραστα καταδικάζει σέ πλεῖστα ὅσα κείμενά του ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης κ. κ. Βαρθολομαῖος. Αὐτή ἡ στάση ζωῆς, τῆς καταλλαγῆς καί τῆς καταδίκης κάθε μορφῆς φανατισμοῦ, υἱοθετεῖται ξεκάθαρα ἀπό τούς Πατέρες τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου, μέσῳ τῶν κειμένων, ὡς προϋπόθεση γιά τή μεταμόρφωση τῆς σύγχρονης κοινωνίας καί κατ' ἐπέκταση γιά τήν ἴδια τήν ἐπιβίωση τῆς ἀνθρωπότητας.

Οἱ ὅροι πρόσωπο καί Εὐχαριστία, γιά τή θεολογική ἀνάλυση τῶν ὁποίων διακρίθηκε ὡς πανεπιστημιακός διδάσκαλος καί συγγραφέας ὁ Μητροπολίτης Γέρων Περγάμου κ. Ἰωάννης, ἀποτελοῦν –κατά τήν ταπεινή μας σκέψη– τήν ἐπόμενη βαθμίδα τῶν θεολογικῶν προϋποθέσεων. Βασισμένος στήν Πατερική διδασκαλία –κυρίως στούς Καππαδόκες Πατέρες καί τόν Μάξιμο τόν Ὁμολογητή–, ὁ Μητροπολίτης Γέρων Περγάμου καταθέτει, μεταξύ ἄλλων, τά ἑξῆς σημαντικά γιά τήν κατανόηση τῶν συνοδικῶν κειμένων συμπεράσματα: «Ἡ ζωή τοῦ Θεοῦ εἶναι αἰωνία, διότι εἶναι προσωπική, δηλαδή πραγματώνεται ὡς ἔκφρασις ἐλευθέρας κοινωνίας, ὡς ἀγάπη. Ζωή καί ἀγάπη ταυτίζονται εἰς πρόσωπον. [...] Ὁ Ἰησοῦς Χριστός φέρει εἰς τήν ἱστορίαν αὐτήν τήν πραγματικότητα τοῦ προσώπου καί τήν καθιστᾷ βάσιν καί “ὑπόστασιν” τοῦ προσώπου διά κάθε ἄνθρωπον. [...] Ὅπως ὁ Θεός μόνον ὡς πρόσωπον “εἶναι” αὐτό πού εἶναι εἰς τήν φύσιν του, “τέλειος Θεός”, ἔτσι καί ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ Χριστῷ μόνον ὡς ὑπόστασις, ὡς πρόσωπον, δηλαδή ὡς ἐλευθερία

36. Ὁμιλία τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου μετά τό πέρας τῆς Πατριαρχικῆς Θείας Λειτουργίας εἰς τόν Ἱερόν Ναόν Ἀγίων Πάντων Μονάχου (18 Μαΐου 2014).

καί αγάπη, είναι “τέλειος άνθρωπος”. Ὁ τέλειος ἄνθρωπος συνεπῶς εἶναι μόνον ἐκεῖνος πού εἶναι ὄντως πρόσωπον. [...] Θάνατος διά τό πρόσωπον σημαίνει τό νά παύσῃ νά ἀγαπᾶται καί νά ἀγαπᾷ, νά εἶναι μοναδικόν καί ἀνεπανάληπτον, ἐνῶ ζωή διά τό πρόσωπον σημαίνει τήν ἐπιβίωσιν τῆς μοναδικότητος τῆς ὑποστάσεώς του, τήν ὁποίαν βεβαιώνει καί συντηρεῖ ἡ αγάπη. [...] Ἡ Ἐκκλησία συνέδεσε μέ τήν Εὐχαριστίαν κάθε πρᾶξιν της, ἡ ὁποία ἀποσκοπεῖ εἰς τό νά ὑπερβῇ ὁ ἄνθρωπος τήν βιολογικήν ὑπόστασίν του καί νά γίνῃ ὄντως πρόσωπον. [...] Ὅσάκις γεύεται εἰς τήν Εὐχαριστίαν τήν ἐμπειρίαν αὐτῆς τῆς ὑποστάσεως, ὁ ἄνθρωπος ἐδραιώνεται εἰς τήν βεβαιότητά του ὅτι τό πρόσωπον πού ὑποστασιάζει ἡ ἐλευθερωμένη ἀπό τήν βιολογικήν ἀναγκαιότητα καί ἀποκλειστικότητα αγάπη δέν θά ἀποθάνῃ τελικά»³⁷.

Ὅσον ἀφορᾷ τή διαφορά ἀτόμου καί προσώπου, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν κ. Ἱερώνυμος, ἀναφερόμενος στά ἔργα ἀλληλεγγύης πρός τόν πάσχοντα ἄνθρωπο, ἐπεσήμανε ὅτι γιά νά ἐπιτευχθοῦν αὐτά «χρειάζονται πρόσωπα καί ὄχι ἄτομα. Τό ἄτομο εἶναι τό πίο μικρό στοιχεῖο πού δέν διασπᾶται. Τό πρόσωπο ὅμως ἔχει ἀρετή, ἐλευθερία, φαντασία καί δυναμικότητα. Τά πρόσωπα δέν γίνονται εὐκολα, γιατί αὐτές οἱ ἀξίες δέν ἀγοράζονται»³⁸.

Ὁ σοφός Μητροπολίτης Γέρων Χαλκηδόνης Μελίτων ἦταν ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος, ἤδη ἀπό τή δεκαετία τοῦ ’70, πρῶτος ἐντός τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ χριστιανισμοῦ γενικότερα, προεῖδε τήν ἀνάγκη τοῦ ἐπανευαγγελισμοῦ τῶν ἤδη βαπτισμένων, ὡς μία καθολική ἀπάντηση «εἰς τήν τελικήν ἀγωνίαν τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου»³⁹. Ὁ ὅρος «ἐπανευαγγελισμός», τόν ὁποῖο προτείνει ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος, εἶναι κυρίως ἡ σύνδεση μέ τήν Ἐκκλησία τῶν θρησκευτικῶν ἀδιὰφορων, πού περιγράψαμε στήν ἀρχή τῆς Εἰσαγωγῆς. Αὐτή ἡ συμπεριφορά τῆς Ἐκκλησίας, βέβαια, δέν πρέπει

37. ΙΩΑΝΝΗΣ, μητρ. Γέρων Περγάμου, «Ἀπό τό προσωπεῖον εἰς τό πρόσωπον. Ἡ συμβολή τῆς Πατερικῆς Θεολογίας εἰς τήν ἐννοιαν τοῦ προσώπου», *Χαριστήρια εἰς τιμήν τοῦ Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνης Μελίτωνος*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 307 κ.έ.

38. Α. ΦΩΤΗΣ, «Λαμπερή ἐκδήλωση τῆς “Ἀλφειός-Ρόδι Α.Ε.”: Γιόρτασαν πέντε χρόνια ἐπιτυχημένης πορείας», διαθέσιμο στόν ἰστότοπο <http://www.ilia24.gr/ikonomia/item/9127-lamperi-ekdilosi-tis-alfeios-rodia-e-giortasan-pente-xronia-epityximenis-poreias-foto-vinteo>.

39. *Χαλκηδόνια*, ὅ.π., σ. 111.

νά είναι μία «στάση αντιπάθειας ή συγκρούσεως, αλλά προσπάθεια κατανόησης της γλώσσας, των προβλημάτων, των επιφυλάξεων, των πειρασμών, των προβλημάτων, της αμαρτίας, ακόμη και της έχθρότητας των άλλων»⁴⁰. Φορέας αυτής της πνευματικής ευθύνης και διακονίας είναι ολόκληρος ο λαός του Θεού. Έξάλλου, τό νά φροντίζει κάποιος μόνο γιά τή σωτηρία τοῦ ἑαυτοῦ του χαρακτηρίζεται ἀπό τόν ἅγιο Ἰωάννη τόν Χρυσόστομο «θηριῶδες καί ἀπάνθρωπον», ἡ δέ εὐθύνη τοῦ ἐπανευαγγελισμοῦ εἶναι τεράστια: «Υπεύθυνος γάρ ἕκαστος ἡμῶν τῆς τοῦ πλησίον σωτηρίας ἐστί»⁴¹. Ὁ Μητροπολίτης Γέρων Χαλκηδόνος Μελίτων, προτρέποντας τοὺς πιστοὺς, κληρικοὺς καί λαϊκοὺς, νά συμμετάσχουν στὸν ἐπανευαγγελισμό τῆς κοινωνίας, προτείνει νά ἐπιτελοῦν τὴν ἱερὴ αὐτὴ ἀποστολὴ τοὺς «ἄλλοι ἐν μαρτυρίῳ καί ἄλλοι ἐν μαρτυρίᾳ, ἄλλοι ἐν σιωπῇ καί ὑπομονῇ καί ἄλλοι ἐν δυνάμει λόγου καί χριστιανικῇ δράσει, ὅλοι ὁμως ἠνωμένοι ἐν τῇ ἰδίᾳ ἀγίᾳ παραδόσει τῆς Ὁρθοδοξίας»⁴². Ὁ λόγος τῆς Ἐκκλησίας καλεῖται καί σέ αὐτὴ τὴν περίπτωσι νά παραμείνι λόγος προφητικός, σάν τόν λόγο δηλαδή τῶν Προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, «ἕνας λόγος ρεαλιστικός καί συγχρόνως παρήγορος, θεραπευτικός καί ἐνισχυτικός γιά μιά παραπέρα πορεία καί συνέχεια», ὁ ὁποῖος «στοχεύει σέ μιά διαρκὴ ἐπαγρύπνησι καί συγχρόνως σέ ἕνα δυναμικὸ προχώρημα πρὸς τό καλύτερο, στό φίλιωμα τῆς ἀνθρωπότητας, στήν κατάργησι τῶν διακρίσεων, στή συνοχή τῆς συμπαντικῆς πραγματικότητας, στή συνύπαρξι τῶν ὄντων, στή συνύπαρξι τῆς διαφορότητας, ὅπου ὁ λύκος καί τό ἀρνὶ ζοῦν στό ἴδιο κοπάδι»⁴³, ὅπως διδάσκει χαρακτηριστικὰ ἡ καθηγήτρια κ. Δέσπω Λιάλιου. Ἀπαραίτητη προϋπόθεσι, πάντως, προκειμένου ἡ μαρτυρία ὅσων προστρέξουν νά συνεισφέρουν στὸν ζητούμενο ἐπανευαγγελισμό τῆς κοινωνίας, εἶναι ἡ συνεπὴς ἐφαρμογὴ στήν προσωπικὴ τους ζωὴ ὅσων διδάσκει ἡ Ὁρθοδοξία καί καλοῦνται νά διδάξουν καί οἱ ἴδιοι: νά μαρτυροῦν καθημερινὰ στήν κοινωνία, μέ τὴν ὑπερβατικὴ δύναμι τῆς ἀγάπης, τὴν ἀγάπη τοῦ

40. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Ἀλβανίας, *Τερ-ἀποστολή*, ὁ.π., σ. 251.

41. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, «Πρὸς τοὺς ἔχοντας παρθένους συνεισάκτους», PG 47, 500.

42. Χαλκηδόνα, ὁ.π., σ. 149.

43. Δ. ΛΙΑΛΙΟΥ, *Ἐκκλησία, Κόσμος-Ἄνθρωπος*, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 164-165.

Θεοῦ, νά ζοῦν συνειδητά τίς ἀρχές τοῦ Εὐαγγελίου, νά ζεῖ μέσα τους ὁ Χριστός καί ὄχι ἀπλῶς νά σκέπτονται ἢ νά ὁμιλοῦν περί Αὐτοῦ⁴⁴.

Ἄρρηκτα συνδεδεμένος μέ τόν προηγούμενο ὅρο εἶναι καί ὁ τελευταῖος, ὁ ὁποῖος παρουσιάζει τήν ἀποστολή ὧσων ἐργάζονται γιά τόν ἐπανευαγγελισμό τῆς κοινωνίας ὡς ἔργο «εὐχαριστίας, ἀγάπης, δοξολογίας τοῦ Θεοῦ καί κοινωνίας μαζί Του καί μέ ὁλόκληρο τόν κόσμο»⁴⁵. Προέρχεται ἀπό τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀλβανίας κ. Ἀναστάσιο, ὁ ὁποῖος τόν πρότεινε καί τόν προέβαλε ἤδη ἀπό τή δεκαετία τοῦ '60, προκειμένου νά χαρακτηρίσει τήν οὐσία τῆς ἱεραποστολῆς, μέ τή φράση *λειτουργία μετά τή Λειτουργία*, τήν ὁποία υἱοθέτησε καί ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος. Ἡ ἱεραποστολή –καί κατ' ἐπέκταση ὁ σύγχρονος ἐπανευαγγελισμός τῆς ἀποχριστιανισμένης κοινωνίας μας– ὡς λειτουργία μετά τή Λειτουργία «σημαίνει συνεχῇ προσπάθεια γιά ἀπελευθέρωση ἀπό τίς δυνάμεις τοῦ κακοῦ, οἱ ὁποῖες δροῦν ἐντός μας· σημαίνει συνεχῇ ἐπαναπροσανατολισμός καί ἄνοιγμα πρὸς ἐνοράσεις καί προσπάθειες, μέ σκοπό τήν ἀπελευθέρωση τῶν ἀνθρώπων ἀπό ὅλες τίς δαιμονικές δομές ἀδικίας, ἐκμεταλλεύσεως, ἀγωνίας, μοναξιᾶς, καί τή δημιουργία μιᾶς πραγματικῆς κοινωνίας προσώπων ἐν ἀγάπῃ»⁴⁶. Στό πλαίσιο αὐτό μπορεῖ νά γίνει κατανοητός ὁ χαρακτηρισμός «δοῦλος» στή λειτουργική φράση «Μεταλαμβάνει ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ». Ὁ πιστός, «*σύσσωμος καί σύναιμος Χριστοῦ*», κατὰ τήν ἔκφραση τοῦ Ἀγίου Κυρίλλου, Πατριάρχου Ἱεροσολύμων⁴⁷, μεταμορφώνεται σέ ὑπηρέτη Του, σέ ὑπηρέτη τοῦ ἐπανευαγγελισμοῦ τοῦ κόσμου, καί, ἐξερχόμενος τοῦ ναοῦ, «προέρχεται ἐν εἰρήνῃ» συμμετέχοντας, μέ τή βιοτή του κυρίως, ἀλλά καί μέ τόν λόγο του, στόν ἐπανευαγγελισμό τοῦ κοινωνικοῦ του περίγυρου.

II. Στή δεύτερη κατηγορία ἀνήκουν γνωστοί θεολογικοὶ ὅροι, οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιοῦνται εὐρέως στά συνοδικὰ κείμενα· ἐδῶ παρουσιάζονται ἀλφαβητικά. Οἱ συγκεκριμένοι ὅροι ἐξετάζονται βάσει τῶν προηγούμενων πέντε ὁρων, ὥστε νά ἀναδειχθοῦν πλευρές, οἱ ὁποῖες βοηθοῦν τόν ἀναγνώστη τῶν συνοδικῶν κειμένων στήν πληρέστερη

44. Βλ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Ἀλβανίας, *Παγκοσμιότητα καί Ὁρθοδοξία*, ὁ.π., σ. 206, 262.

45. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Ἀλβανίας, *Τερ-αποστολή*, ὁ.π., σ. 170.

46. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Ἀλβανίας, *Τερ-αποστολή*, ὁ.π., σ. 131.

47. Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, «Κατήχησις Μυσταγωγική Δ΄», *PG* 33, 1100.

κατανόησή τους καί στήν ἀποκωδικοποίηση τοῦ πνεύματος καί τοῦ μηνύματος τῶν ἀποφάσεων τῆς Ἀγίας καί Μεγάλης Συνόδου.

Ἅ γ ι ο ς: Σκοπός τοῦ χριστιανοῦ δέν εἶναι νά τηρήσει μηχανικά κάποιες ἐντολές, ἀλλά νά ἐλευθερωθεῖ ἀπό τά δεσμά τῆς ἀμαρτίας, δηλαδή τῆς κακίας, τοῦ ἐγωισμοῦ, τῆς ξενοφοβίας καί τοῦ φανατισμοῦ καί ἔτσι νά συναντήσῃ τόν Θεό, νά ταυτίσῃ τή θέλησή του μέ τό θέλημα τοῦ Κυρίου, νά γίνῃ δηλαδή Ἅγιος, ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ. Οἱ Ἅγιοι δείχνουν στήν κοινωνία μας ποιός εἶναι στήν πραγματικότητα ὁ ἄνθρωπος καί πῶς πρέπει νά ζεῖ, ὥστε νά ἐπιβεβαιώνει τήν πίστη του μέ τή ζωή του. Ἡ Ἀγιότητα, στήν ὁποία ἀναφέρονται τά κείμενα τῆς Ἀγίας καί Μεγάλης Συνόδου, μπορεῖ νά ἐπιτευχθεῖ, βέβαια, μόνον μέσα στούς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης κ. κ. Βαρθολομαῖος ὑπογραμμίζει ὅτι ἡ Ἀγιότητα παρέχεται στόν ἄνθρωπο «μέσω τῆς συνόλου ζωῆς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μας καί τῆς ἐν αὐτῇ βιοτῆς καί πολιτείας μας»⁴⁸, καθώς ἐπίσης ὅτι αὐτή ἔχει οὐσιαστική ἐπίδραση σέ ὁλόκληρη τήν κοινωνία, ἀφοῦ «ὡς λύχνος ἐπὶ τήν λυχνίαν λάμπει καί φωτίζει τās ἐσκοτισμένas ψυχάς τῶν ἀνθρώπων»⁴⁹. Πράγματι, γιά νά μεταλαμπαδευτεῖ τό φῶς τοῦ Χριστοῦ στήν κοινωνία μας, ἀρκεῖ μία ἐπικοινωνία μέ ἕναν αὐθεντικό χριστιανό, μέ ἕναν ἄνθρωπο τοῦ Θεοῦ, μέ ἕναν ἐν ζωῇ Ἅγιο, ὁ ὁποῖος ἀγωνίζεται, ὥστε νά βιώσῃ ἀθόρυβα καί μέ πιστότητα τίς χριστιανικές ἀρχές στίς ὁποῖες πιστεύει. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀλβανίας κ. Ἀναστάσιος τονίζει ὅτι πολλοί Ἅγιοι «ἐπιτέλεσαν ἐξαιρετικό ἱεραποστολικό ἔργο, χωρίς νά τό ἔχουν συνειδητοποιήσει. Ἐκαμαν ἀμέτρητο καλό μόνο καί μόνο ἐπειδὴ ὑπῆρξαν»⁵⁰. Ἐξυπακούεται, δυστυχῶς, ὅτι τά ἀντίθετα ἀποτελέσματα ἐπιφέρει ἡ ἐπικοινωνία μέ ἕναν χριστιανό –κληρικό ἢ λαϊκό–, τοῦ ὁποῖου ἡ βιοτή δέν ταυτίζεται μέ τίς χριστιανικές ἀρχές, πού θεωρητικά μόνο φαίνεται ὅτι πρεσβεύει.

Ἀ γ α π η: Τό γεγονός τῆς ἐνανθρώπησης τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύπτει στήν ἀνθρωπότητα, πρῶτον, ὅτι ὁ Θεός

48. Ὁμιλία τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου κατά τό Συλλεΐτουργον μετά τῆς Α. Θ. Μακαριότητος τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων κ. κ. Θεοφίλου ἐν τῷ Πανιέρῳ Ναῷ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου (25 Μαΐου 2014).

49. Ὁμιλία τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου κατά τήν Ὑποδοχὴν καί Δοξολογίαν εἰς τήν Ἱερὰν Μονὴν Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου Κλεισοῦρας (1 Ἰουλίου 2012).

50. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Ἀλβανίας, *Ἱερ-ἀποστολή*, ὁ.π., σ. 173.

είναι προσωπικός και έμφανίζεται ως πρόσωπο, όπως πρόσωπα έπλασε και τούς ανθρώπους, και, δεύτερον, ότι μάς περιβάλλει με την αγάπη Του⁵¹. Όπως όμολογοῦμε, ή πηγή της αγάπης είναι ό Θεός, ό οποίος αυτόαποκαλείται αγάπη. Αγάπη και φώς είναι δύο καταστάσεις, οί όποιες ταυτίζονται με τόν Θεό. Ό Θεός είναι φώς απρόσιτο, ό Θεός είναι και αγάπη. Ό άνθρωπος δημιουργήθηκε από τόν Θεό «κατ' εικόνα Του», ως έτερόφωτο δέ σώμα λαμβάνει από τόν Θεό την αγαπητική ιδιότητα, μέ ουσιαστικό χαρακτηριστικό νά αποτελεί «κοινωνία αγάπης», κατά τό πρότυπο της Αγίας Τριάδος, σέ άρμονία μέ την κτίση όλόκληρη και την πηγή της αγάπης, τόν Θεό⁵². Μέ βάση τά άνωτέρω, όπως αναφέρει ό μακαριστός καθηγητής Νικόλαος Ματσούκας, «όλη ή ζωή, ή πρακτική και ή θεωρητική, έχει κεντρικό πυρήνα την αγάπη. [...] Η αγάπη είναι ή ύποδομή της ίδιας της ζωής (άκτιστης και κτιστής) και ή οργανική της έκφραση ως βασικό δημιουργικό στοιχείο. Ό κόσμος έγινε από αγάπη, διατηρείται από αγάπη και σώζεται από αγάπη. [...] Έτσι, όπου άπουσιάζει ή αγάπη, εκεί ύπάρχει ή διάβρωση, ή νέκρωση, τό μίσος, ό φθόνος και ή άλόγιστη κυριαρχικότητα. Ό έγωκεντρισμός, ανάλογα μέ τό βάθος και την έντασή του, σημαίνει αυτή την άπουσία της αγάπης, ως διάβρωση και έρήμωση της ζωής»⁵³. Για τόν λόγο αυτό, ή διδασκαλία της Έκκλησίας μας άποσκοπεϊ στό νά βοηθήσει τόν άνθρωπο νά φτάσει στην άπόλυτη αγάπη, πού είναι ό Θεός, μέσω της εξέλιψης κάθε ίχνους έγωισμού, ιδιοτέλειας και φανατισμού. Αυτό μπορεί νά έπιτευχθεί μέ την καλλιέργεια της θείας αγάπης, ή όποία, «ως έκρηξις έν σιγή»⁵⁴, έλευθερώνει τόν άνθρωπο από τόν έγωισμό του, διανοίγει τούς πνευματικούς του όρίζοντες, εύρύνει τό είναι του και τόν καθιστά, τελικά, οίκουμενικό, παγκόσμιο και όχι παγκοσμιοποιημένο άνθρωπο⁵⁵. Αυτή ή αγάπη είναι ταυτόχρονα και γνώση της θείας αληθείας, γνώση του Θεού· ή γνώ-

51. Βλ. Πατριαρχική Απόδειξις επί τοις Χριστουγέννοις 2007.

52. Βλ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Άλβανίας, *Παγκοσμιότητα και Όρθοδοξία*, ό.π., σ. 35.

53. Ν. ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ, *Κόσμος, άνθρωπος, κοινωνία, κατά τόν Μάξιμο Όμολογητή*, Άθήνα 1980, σ. 24, 255-256.

54. «Πατριαρχική και Συνοδική Έγκύκλιος επί τη 1700ετηρίδι από της Έκδόσεως του Διατάγματος των Μεδιολάνων», διαθέσιμο στον ιστότοπο <http://www.cc-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=1671&tla=gr>.

55. Όμιλία της Α. Θ. Παναγιόττης του Οίκουμενικού Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου κατά την εκδήλωση νεότητας, «Μονή Λαζαριστών» (21 Όκτωβρίου 2013).

ση τοῦ Θεοῦ δέν εἶναι μιά ἀπλή πληροφόρηση, ἀλλά πρόκειται γιά προσωπική ἐμπειρία, προσωπική συνάντηση ἀνθρώπου καί Θεοῦ, πού ἐξασφαλίζει τήν τελείωση καί τήν ὁλοκλήρωση τῆς ζωῆς⁵⁶. Σύμφωνα μέ τούς Καππαδόκες Πατέρες, ἡ γνώση πού μπορεῖ νά ἔχει ὁ ἄνθρωπος γιά τόν Θεό (θεογνωσία) «προέρχεται μόνο ἀπ' ὅ,τι ἀποκαλύπτει ὁ Θεός στόν ἄνθρωπο, καί μόνο κατά τή δεκτικότητα τοῦ τελευταίου, [...] μέ ἀπλᾶ λόγια, ὁ ἄνθρωπος γνωρίζει γιά τόν Θεό ὅ,τι ὁ Θεός τοῦ ἀποκαλύπτει»⁵⁷.

Συνακόλουθα ὁμως προβάλλει τό ἐρώτημα μέ ποιό τρόπο μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νά ἀγαπήσει τόν Θεό. Ἡ ἀγαπητική σχέση Θεοῦ καί ἀνθρώπου θά μπορούσε νά παραλληλιστεῖ –ἀνθρωπόμορφα, βέβαια, ὥστε νά γίνει κατανοητή ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας– μέ τή φυσιολογική ἀγαπητική σχέση πού τά τέκνα διατηροῦν μέ τούς γονεῖς τους: νεογέννητα, ἀγαποῦν τούς γονεῖς τους ἐνστικτωδῶς, χωρίς νά γνωρίζουν τίποτε γι' αὐτούς, παρά μόνον ὅτι τά φροντίζουν, βρίσκονται δίπλα τους, μέ ἄλλες λέξεις, τά ἀγαποῦν. Μεγαλώνοντας, ἀρχίζουν νά γνωρίζουν ὅσα οἱ ἴδιοι οἱ γονεῖς τους θεωροῦν ὅτι τά τέκνα τους μποροῦν νά γνωρίζουν γιά αὐτούς, τά δέ αἰσθήματα ἀγάπης καί ἐμπιστοσύνης πρός τούς γονεῖς τους διατηροῦνται καί ἐπιβεβαιώνονται· ὅσο περισσότερο ἀποκαλύπτεται ἡ παρουσία τῶν γονέων καί ὑφίσταται ἡ ἐπικοινωνία μεταξύ γονέων καί τέκνων, τόσο περισσότερο αὐτή ἡ ἐμπειρία στέφεται ἀπό τήν ἀγάπη καί τή γνώση. Ἐπομένως, γιά νά γνωρίσει ὁ ἄνθρωπος τόν Θεό, πρέπει νά ἀναγνωρίσει ὅτι εἶναι «τέκνον Θεοῦ», νά ἀποδεχθεῖ τήν υἱική σχέση μαζί Του καί νά Τόν ἀγαπήσει, χωρίς νά ἔχει τήν ἀπαίτηση πρῶτα νά Τόν γνωρίσει. Ἀντίστροφα, δηλαδή, ἀπό ὅ,τι συμβαίνει στίς κοινωνικές σχέσεις, στίς ὁποῖες ἡ γνώση (γνωριμία) μεταξύ τῶν ἀνθρώπων ὁδηγεῖ –εἴτε ὄχι– στήν μεταξύ τους ἀγάπη καί ἐμπιστοσύνη. Ἀπό τή στιγμή, λοιπόν, πού ὁ ἄνθρωπος ἀφεθεῖ ὡς τό βρέφος στήν πατρική στοργή καί Χάρη τοῦ Θεοῦ, μέ τήν ἐνεργό συμμετοχή στή μυστηριακή ζωή τῆς Ἐκκλησίας καί κυρίως στή Θεία Εὐχαριστία, ἡ ὁποία τόν ἐνώνει μέ τόν Θεό, τότε ὅπωςδήποτε θά ξεκινήσει τήν πορεία τῆς βιωματικῆς ἐπι-κοινωνίας καί γνωριμίας μαζί Του. Τότε ὁ ἄνθρωπος ἀπό τήν ἀγάπη πρός τόν Θεό θά ὁδηγηθεῖ στή γνώση τοῦ Θεοῦ, στή Θεογνωσία, ἀνάλογα πάντοτε μέ τά ὅσα ὁ Θεός θε-

56. Βλ. Ν. ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ, *Κόσμος, ἄνθρωπος, κοινωνία*, ὁ.π., σ. 187, 266.

57. Δ. ΛΙΑΛΙΟΥ, *Ἐκκλησία, Κόσμος – Ἀνθρωπος*, ὁ.π., σ. 50.

λήσει νά τοῦ ἀποκαλύψει, ὅπως προαναφέρθηκε. Δεύτερο βῆμα γιά τήν ὁλοκλήρωση τῆς ἀγαπητικῆς σχέσης Θεοῦ καί ἀνθρώπου εἶναι ἡ πρός τόν Θεό ἀνταπόδοση τῆς ἀγάπης Του μέσω τῆς ἀγάπης πρός τόν πλησίον.

Ἡ Ἐκκλησία συμβάλλει στήν ἔμπρακτη προσέγγιση Θεοῦ καί ἀνθρώπου μέσω τῆς θείας ἀγάπης, διδάσκοντας τήν ἀγάπη πρός τόν ὁρατό πλησίον, ὡς ἔκφραση τῆς ἀγάπης πρός τόν ἀόρατο Θεό. Ἀναγγέλλει ὅχι μία ἀπλῆ συνύπαρξη ἀτόμων, ἀλλά μία οἰκουμενική καί παγκόσμια κοινωνία ἀγάπης προσώπων. Ἡ ἀγάπη πρός τόν πλησίον ἔχει ἀναγνωρισθεῖ ὡς ἡ πεμπτοσύια τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος. Ὁ Μητροπολίτης Μεσογαίας κ. Νικόλαος τονίζει ὅτι «ἡ χριστιανική ἀγάπη εἶναι φοβερή. Δέν εἶναι καλή πράξη, εἶναι σχέση. Ὁ ἄλλος δέν εἶναι ξένος. Εἶναι κοντινός, πλησίον. Ἀκόμη περισσότερο γίνεται ἀδελφός, συγγενής. Εἶναι ἀδελφός τοῦ Χριστοῦ κατά τό Εὐαγγέλιο. Εἶναι ὁ ὁρατός θεός τῆς στιγμῆς»⁵⁸. Εἶναι γνωστό ὅτι ἀσφαλές γνώρισμα τῶν ἀληθινῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ καί ἀκριβές μέτρο γιά νά ἐκτιμηθεῖ ἡ γνησιότητα τῆς πίστεως τους σέ Αὐτόν εἶναι ἡ πλήρης ἀφοσίωση πρός τόν πλησίον, ἡ –μέ ἄλλες λέξεις–, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ π. Φιλόθεος Φάρος, ἡ «χωρίς ὅρους ἀποδοχή καί ἡ χωρίς ἀντάλλαγμα προσφορά»⁵⁹ πρός ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς ἐγγύς καί τοὺς μακράν, ἀπλῶς ἀκολουθώντας τό παράδειγμα τοῦ Κυρίου, ἀνεξάρτητα ἀπό θρησκευτική πίστη, ἠθικό ποιόν, πνευματική ἢ πολιτιστική κατάσταση⁶⁰. Μέ αὐτές τίς προϋποθέσεις, ἡ χριστιανική ἀγάπη ἀποτελεῖ γιά τοὺς πιστοὺς, πρῶτον, ἔκφραση καί ἔμπρακτη ἐπιβεβαίωση τῆς ἀγάπης τους πρός τόν Θεό καί, δεύτερον, τή σύνδεσή τους μέ κάθε πάσχοντα καί ἔχοντα ἀνάγκη, μέ ὅλους τοὺς πλησίον, ἀπλῶς καί μόνον διότι εἶναι ἄνθρωποι, «τέκνα Θεοῦ», πλασμένα «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», καί ἄρα ἀδελφοί τους. Τότε ὁ πιστός, μαζί μέ τήν ἀγάπη πού πείθει, προσφέρει καί τήν πίστη πού ἐλευθερώνει⁶¹. Τότε ὁ πιστός συμμετέχει ἔμπρακτα στόν ἐπανευαγγελισμό τῆς κοινωνίας. Ἡ ἀγάπη πρός τόν πλησίον, διδάσκει

58. ΝΙΚΟΛΑΟΣ, μητρ. Μεσογαίας καί Λαυρεωτικῆς, *Ἄν ὑπάρχει ζωή, θέλω νά ζήσω*, Ἀθήνα 2013, σ. 99.

59. π. Φ. ΦΑΡΟΣ, «Ἡ πραγματική ἐκκοσμίκευση τῆς Ἐκκλησίας καί ἡ μεθοδευμένη ἀποπροσανατολιστική ἐκδοχή της», *Ἀναλόγιον* 4 (Κοζάνη 2003), σ. 12.

60. Βλ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Ἀλβανίας, *Παγκοσμιότητα καί Ὁρθοδοξία*, ὁ.π., σ. 45.

61. ΝΙΚΟΛΑΟΣ, μητρ. Μεσογαίας καί Λαυρεωτικῆς, *Τελευταία μας ἐλπίδα ἡ πρώτη μας ἀγάπη*, Ἀθήνα 2016, σ. 71, 138.

ὁ Πατριάρχης κ. κ. Βαρθολομαῖος, «συνεπάγεται τὴν φιλαλληλίαν, τὴν συνεργασίαν, τὸν ἀλτρουϊσμόν, τὴν ἀλληλεγγύην, τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς φιλαυτίας καὶ τοῦ ἐγωισμοῦ, τὴν ἐξοδὸν ἀπὸ τὸ “ἐγώ” καὶ τὴν εἰσοδὸν εἰς τὸ “ἐσύ”»⁶². Μέσω αὐτῆς τῆς ἀγάπης, ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος κατευθύνει ὅλη του τὴ δραστηριότητα στοῦ κοινὸ καλὸ, στὴν ὠφέλεια τοῦ πλησίον, κατὰ τὸν ἅγιον Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο, γίνεται πράγματι ἄνθρωπος ἀγαθός: «*Τὸν γάρ ἀγαθὸν ἄνδρα πρὸς τὸ κοινωφελές ἅπαντα πράττειν χρή*»⁶³.

Ἄ σ κ η σ η: Σύμφωνα μέ τὴν Ὁρθόδοξη διδασκαλία, ἡ πίστη (τὸ δόγμα), ἡ συμμετοχὴ στὴ λατρευτικὴ ζωὴ καὶ ἡ συνεχὴς προσωπικὴ ἄσκηση, ἀποτελοῦν μία ἀδιάσπαστη ἐνότητα, ἡ ὁποία εἶναι ἡ βάση καὶ τὸ θεμέλιο τῆς χριστιανικῆς ζωῆς. Ἡ Ὁρθόδοξη ἄσκηση, ἡ ὁποία προβάλλεται μέσα ἀπὸ τὰ κείμενα τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου, δέν εἶναι ἓνα σύνολο ἐνάρετων πράξεων, μία στερημένη ζωὴ, μία καταναγκαστικὴ πειθαρχία, μία τυπικὴ, νομικὴ, καθηκοντολογικὴ πράξη, μία ἀνεπίγνωστη βία, ἀλλὰ ἀντίθετα εἶναι ἓνας νέος τρόπος ὕπαρξης, «*μία ταπεινὴ, ἐκούσια, ἀβίαστη καὶ ἐλεύθερη προσφορά, περικοπὴ τῆς σωματικῆς ἀνέσεως, πρὸς πνευματικὴ ἐγρήγορση, ὀρθοστασία καὶ ἀνάταση*», ὅπως τονίζει καὶ ὁ γέροντας Μωυσῆς ὁ Ἀγιορείτης⁶⁴. Βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἁσκησεως εἶναι ἡ ἐγκράτεια, ἡ συνεχὴς «*νήψις*» —δηλαδή ἡ πνευματικὴ ἐγρήγορση—, ἡ νηστεία καὶ ἡ φυλακὴ τῶν αἰσθήσεων. Μέ τὰ ἐφόδια αὐτά ὁ ἄνθρωπος ἀποστρέφεται τίς ἀπολαύσεις, μέ σκοπὸ, ὅπως ἀναφέρει ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης κ. κ. Βαρθολομαῖος, νὰ προσηλώσει τὸν νοῦ του στὴν ἀγάπην τοῦ Κυρίου καὶ στὴν ἀγάπην τοῦ συνανθρώπου του, νὰ ἐξοβελίσῃ ἀπὸ μέσα του «*πᾶσα πικρία καὶ μνησικακία καὶ πᾶσα διαμαρτυρία καὶ παράπονον*» κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του, ἀλλὰ καὶ «*νὰ ἐπανεύρῃ τὸν παραδείσιον τρόπον ζωῆς, νὰ μιμηθῇ τὸ κατὰ δύναμιν τοὺς ἁσώματους ἀγγέλους, καὶ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ κάθε ἐπιβλαβὲς διὰ τὴν κοινωνίαν καὶ τὸ περιβάλλον του πάθος*»⁶⁵.

62. Ὁμιλία τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου κατὰ τὴν μετὰ τὸ πέρας τῆς Θείας Λειτουργίας δεξιῶσιν ἐν τῷ Ἱεροκονοτικῷ Μεγάρῳ παρουσίᾳ τοῦ Πρωθυπουργοῦ τῆς Ἑλλάδος (9 Ὀκτωβρίου 2011).

63. Ἰωάννου Χρυσόστομου, «Εἰς τὸν μακάριον Βαβύλαν καὶ κατὰ Ἰουλιανοῦ», PG 50, 545.

64. ΜΩΥΣΗΣ, μοναχὸς Ἀγιορείτης, «Μοναχισμὸς καὶ ἐκκοσμίκευση», Ἀναλόγιον 4 (Κοζάνη 2003), σ. 27.

65. Λόγος Κατηχητήριος ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Τεσσαρα-

Γάμος: «Μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας καί τύπος τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἐστίν ὁ γάμος», διά τοῦ ὁποίου ὁ ἄνδρας καί ἡ γυναῖκα «ποιοῦσιν οἱ δύο ἕνα», ἐνῶ «τό παιδίον», ὡς καρπός τῆς σχέσης, «γέφυρά τις ἐστίν»⁶⁶. Μέ αὐτές τίς σκέψεις τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου μπορούμε νά κατανοήσουμε τόν λόγο γιά τόν ὁποῖο ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος δίνει δεσπόζουσα σημασία στόν γάμο καί τήν οἰκογένεια, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τό βασικό, τό πρωτογενές κύτταρο τῆς κοινωνίας. Ὁ Μητροπολίτης Μεσογαίας κ. Νικόλαος ἐπισημαίνει ὅτι «ἡ Ἐκκλησία τή σχέση τοῦ Γάμου δέν τή βλέπει ὡς ἀπλή συμβίωση, συνύπαρξη ἢ ἔστω συμπόρευση, ἀλλά ὡς [...] ἀμοιβαία περιχώρηση τῶν προσώπων. Γι' αὐτό, τόν γάμο τόν ἔχει ὡς μυστήριο. Μέσα σέ αὐτόν, ὁ καθένας ἀντικρύζει στό πρόσωπο τοῦ ἄλλου ὄχι τήν ὀρθή ἐπιλογή του ἢ τόν ἀποδέκτη τῆς συμπάθειάς του, ἀλλά τή σωτηρία του, τό μεγαλύτερο δῶρο τοῦ Θεοῦ στή ζωή του»⁶⁷. Γιά τόν λόγο αὐτό, ὅπως τονίζει ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης, ὁ γάμος –καί κατ' ἐπέκταση ἡ ὀρθόδοξη χριστιανική οἰκογένεια– «εἶναι πρῶτον, πορεία ἀγάπης, δεύτερον, πορεία συμ-πνοίας καί συν-ἀθλήσεως, τρίτον, πορεία δημιουργίας, συν-δημιουργίας καί συνεχίσεως τῆς ζωῆς, καί, τέταρτον, συμ-πορεία πρὸς τόν οὐρανόν, πρὸς τήν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Εἶναι κλήσις τοῦ Θεοῦ, εἶναι συνένωσις τῆς διαφορετικότητος, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ εἰς τήν τελειότητα, καί διά τοῦτο καί οἱ σύζυγοι εἶναι “συγκληρονόμοι χάριτος ζωῆς” (Α' Πέτρ. γ', 7)»⁶⁸. Μέσα σέ αὐτή τήν πορεία, τά μέλη τῆς οἰκογένειας ὄχι μόνο μποροῦν νά βαστάζουν «ἀλλήλων τά βάρη», ἀλλά καί νά συνδημιουργοῦν τήν πορεία τῆς κοινωνίας, στήν ὁποία ζοῦν καί δραστηριοποιοῦνται.

Ἐκκλησία: Ἡ Ἐκκλησία, γιά τήν ὁποία οἱ ἀναφορές στά κείμενα τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου εἶναι πολυάριθμες, δέν εἶναι

κοστῆς 2007· Λόγος Κατηχητήριος ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς 2013. Ὁμιλία τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου κατὰ τήν μετὰ τήν Ὑποδοχὴν Αὐτοῦ Ἐπίσημον Ἐκδήλωσιν Ἐνώπιον Προσκεκλημένων ὑπὸ τοῦ Πρωθυπουργοῦ τοῦ Κρατιδίου τῆς Βάδης-Βυρτεμβέργης (10 Μαΐου 2014).

66. Πρβλ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, «Ὑπόμνημα εἰς τήν πρὸς Κολοσσαεῖς, Ὁμιλία IB'», PG 62, 387, 388.

67. ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΕΣΟΓΑΙΑΣ, *Ἄν ὑπάρχει ζωή*, ὁ.π., σ. 101.

68. Μήνυμα τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου πρὸς τήν Κληρικολαϊκὴν Συνέλευσιν τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀμερικής (24 Ἰουνίου 2014).

κάποια ὀργάνωση ἢ ἔστω κάποιος θεσμός, ἀλλὰ εἶναι ὁ λαός τοῦ Θεοῦ, ἓνα Σῶμα, μία σύναξη, μία κοινωνία δηλαδή προσώπων, τῆς ὁποίας κεφαλή εἶναι τό κατεξοχήν Πρόσωπο, ὁ Χριστός, καί μέλη ὅλοι οἱ βαπτισμένοι στό Ὄνομά Του, ὅλοι ὅσοι βρίσκονται σέ οὐσιαστική ἐπικοινωνία μέ Αὐτόν. Ἡ σωτήρια ἐνότητα τῶν βαπτισμένων πιστῶν πραγματοποιεῖται μέ τήν ἐνταξή τους σέ αὐτό τό Σῶμα, δηλαδή μέ τή συμμετοχή τους στήν εὐχαριστιακή σύναξη, στή Θεία Λειτουργία, ἡ ὁποία εἶναι μία πρόγευση τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ καί ἐνώνει ὅλους τούς πιστούς στό «Ἐνα Σῶμα τοῦ Κυρίου»⁶⁹. Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἐνότητας εἶναι ἡ μετοχή τοῦ ἀνθρώπου στή ζωή τοῦ Θεοῦ, ἡ μεταμόρφωσή του, ἡ σωτηρία του. Πρέπει νά διευκρινιστεῖ, βέβαια, ὅτι ἡ Ἐκκλησία δέν ὀδηγεῖ ἀπλῶς στή σωτηρία, δέν εἶναι κάποιο «ἐργαστήριό τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου», ἀλλά ταυτίζεται μέ τή σωτηρία, εἶναι ἡ ἴδια ἡ σωτηρία, ὅπως ἀναφέρει ὁ μακαριστός π. Ἀντώνιος Ἀλεβιζόπουλος⁷⁰. Ὡς ἐκ τούτου, στήν Ἐκκλησία, σέ αὐτή τήν «κοινωνία ἀγάπης» μέ τόν Θεό τῆς ἀγάπης, καταργοῦνται οἱ διαχωριστικές γραμμές φυλῶν, γλωσσῶν, φύλων, τάξεων, πολιτιστικῶν προϋποθέσεων. Ἀποτέλεσμα τῆς οἰκουμενικότητας καί τῆς καθολικότητας τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ κηρύγματός της εἶναι τό ἀκατάπαυστο ἄνοιγμά της πρὸς ὅλο τόν κόσμο, εἰς «πάντα τά ἔθνη»⁷¹. Αὐτό τό ἄνοιγμα ἀποτελεῖ μία πορεία, ἡ ὁποία πραγματοποιεῖται, ὅπως χαρακτηριστικά διδάσκει ὁ Μητροπολίτης Γέρων Χαλκηδόνης Μελίτων, «ὥς ὁ Κύριος, διὰ τῆς κενώσεως καί τῆς διακονίας, διὰ τῆς ἀγάπης, τῆς εἰρήνης καί τῆς θυσίας, ὥς ἀγνωσμένη καί ἐπιγινωσκομένη»⁷². Ἀναφορικά μέ τήν οἰκουμενικότητα αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας καί τή σχέση της μέ τούς μή Ὁρθόδοξους Χριστιανούς, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀλβανίας κ. Ἀναστάσιος τονίζει: «Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ἀνεξαρτήτως φυλῆς, τρόπου ζωῆς ἢ γλώσσας, φέρουν ἐντός τους τή θεία “ὁμοιότητα”, δηλαδή νοῦ, ἐλεύθερη θέληση καί ἀγάπη. [...] Ἡ ἀνθρώπινη φύση παραμένει ἐνωμένη καί στό μεγαλεῖο της καί στήν πτώση της. [...] Τό ἀνθρώπινο πρόσωπο, ἀκόμη καί ἂν οἱ θρησκευτικές ἀντιλήψεις καί πεποιθήσεις του εἶναι ἐσφαλμένες, δέν ἔχει χάσει τή θεία προέλευσή του. Ἐχοντας δημιουργηθεῖ “κατ’

69. π. Α. ΑΛΕΒΙΖΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἡ Ὁρθοδοξία μας*, Ἀθήνα 1994, σ. 352-353.

70. Ὁ.π., σ. 245.

71. Βλ. Ν. ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ, *Κόσμος, ἄνθρωπος, κοινωνία*, ὁ.π., σ. 296.

72. *Χαλκηδόνια*, ὁ.π., σ. 334.

εικόνα Θεοῦ», κάθε ἄνθρωπος εἶναι ἀδελφός μας. [...] Ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἔχει διαφορετικό πιστεύω, οὐδέποτε ἀποστερεῖται ἀπὸ τὴ βασική του ιδιότητα, τὴν πνευματική του ἰθαγένεια. Δέν παύει νὰ εἶναι «τέκνον Θεοῦ», πλασμένος «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», καὶ ἄρα ἀδελφός. Ὁ Θεός παραμένει πατήρ πάντων. [...] Δεδομένου ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι συμμετέχουν στὴν κοινὴ ἀνθρώπινη φύση, ἡ ὁποία ἀνορθώθηκε μέ τὴ σάρκωση τοῦ Λόγου, δέχονται μέρος τῆς ἐπιδράσεως τῆς χάριτος Του καὶ τῆς ἀγάπης Του, οἱ ὁποῖες δραστηριοποιοῦνται πλήρως μέσα στὴν Ἐκκλησία, τό Σῶμα Του»⁷³.

Βεβαίως, πρέπει νὰ ὑπογραμμιστεῖ ὅτι μέ τόν ὅρο «Ἐκκλησία» ἐννοοῦμε τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, τὴ «Μία, Ἀγία, Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία», ὅπως ὁμολογοῦμε στό Σύμβολο τῆς Πίστεως. Παρά ταῦτα, δέν ἀρνούμαστε ὅτι «τά γνωρίσματα τῆς Ἐκκλησίας ἀνευρίσκομεν καὶ μετὰ σεβασμοῦ τιμῶμεν καὶ εἰς ἄλλας κεχωρισμένας ἀφ' ἡμῶν Ἐκκλησίας»⁷⁴. Μέ τίς Ἐκκλησίες αὐτές, καθὼς καὶ μέ τίς ἄλλες ὁμολογίες καὶ τὰ διάφορα θρησκευτά, ἀλλὰ καὶ μέ κάθε ἄνθρωπο καλῆς θελήσεως, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία θεωρεῖ χρέος της νὰ διαλέγεται, ἐλεύθερη ἀπὸ κοσμικές, μειονεκτικές καὶ ξενοφοβικές ἀντιλήψεις, μέ πρῶτο σκοπὸ νὰ κομίσει στὸν σύγχρονο κόσμο τὴ μαρτυρία τῆς ὀρθόδοξης πίστεως καὶ ἐλπίδας, καὶ, δεύτερον, νὰ ὑπηρετήσει τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο, ὅποιος καὶ ἂν εἶναι, εἴτε πιστεύει, εἴτε δέν πιστεύει. Ὅπως χαρακτηριστικὰ ἐπισημαίνει ὁ Μητροπολίτης Γέρων Χαλκηδόνος Μελίτων, «ἡμεῖς δέν κάμνομεν διάκρισιν μεταξύ πιστευόντων καὶ μὴ πιστευόντων, ὅπως δέν κάμνει διάκρισιν καὶ ὁ Θεός. Ὁ Θεός εἶναι πάντοτε διάκονος, δηλαδή φίλος τοῦ ἀνθρώπου»⁷⁵.

Ζωή ἐν Χριστῷ: Τό πρῶτιστο θέλημα τοῦ Θεοῦ, σύμφωνα μέ τὴ διδασκαλία τοῦ Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου⁷⁶, εἶναι ὁ ἁγιασμός τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτός ὁ ἁγιασμός δηλώνεται στὴ γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας μέ πολλές ἐκφράσεις, ὅπως: ἐν Χριστῷ ζωή, σωτηρία τῆς ψυχῆς, κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, πνευματικὴ ζωή, ἐμπειρία τῆς Θείας Χάριτος. Οἱ ὅροι αὐτοί, τούς ὁποῖους χρησιμοποιοῦν στά κεί-

73. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Ἀλβανίας, *Παγκοσμιότητα καὶ Ὁρθοδοξία*, ὁ.π., σ. 59, 190, 205.

74. *Χαλκηδόνια*, ὁ.π., σ. 244.

75. Ὁ.π., σ. 293.

76. Ἀναλυτικὰ βλ. π. Εὐάγγ. ΥΦΑΝΤΙΔΗΣ, «Ὁ ἱερεὺς καὶ δὴ τῆς διασπορᾶς, κατὰ τὸν Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαῖον», *Ποιμαντικὴ τῆς Ὁρθόδοξου Διασπορᾶς. Τόμος πρὸς τιμὴν τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ἰταλίας καὶ Μελίτης κ. Γενναδίου*, Βενετία 2011, σ. 115-116, ὅπου καὶ οἱ σχετικές παραπομπές.

μενά τους οί Πατέρες τῆς Ἀγίας καί Μεγάλης Συνόδου, σημαίνουν ὅτι «ὁ πιστός ἄνθρωπος δέν ζῇ μόνον ἐντός τοῦ ἑαυτοῦ του καί τοῦ περιρρέοντος κτιστοῦ κόσμου, ἀλλά εὐρίσκεται εἰς πνευματικήν σχέσιν καί κοινωνίαν μετά τοῦ θεανθρωπίνου προσώπου τοῦ Χριστοῦ καί τοῦ Ἀγίου Πνεύματος καί δι' Αὐτῶν μετά τοῦ Θεοῦ Πατρός, δηλαδή μετά τῆς ἀκτίστου Θεότητος». Αὕτῃ ἡ κοινωνία, ἡ ὁποία προϋποθέτει τήν τήρηση τῶν ἐντολῶν, τή μετάνοια, τήν κάθαρση καί τήν ταπείνωση, εἶναι τό ἰδιαίτερο γνώρισμα τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ ὀρθόδοξος πιστός, εἴτε κληρικός εἴτε λαϊκός, προτρέπει ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης κ. κ. Βαρθολομαῖος, μόνον ἀγιαζόμενος θά μπορέσει νά δεῖ πραγματικά τόν Χριστό καί νά ἀπολαύσει τήν αἰώνια ζωή, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπό τήν παροῦσα «καί δὴ ἀπό τήν στιγμὴν κατὰ τήν ὁποίαν θά συνδεθῇ ὁ πιστός μέ τόν Χριστόν, τήν πηγὴν τῆς ζωῆς καί τῆς ἀθανασίας». Μέ αὐτές τίς προϋποθέσεις, ἡ σχέση τοῦ πιστοῦ μέ τόν Θεό, μέ τόν συνάνθρωπο καί μέ τόν κόσμο, γίνεται τέτοια, ὥστε ἡ καρδιά του κυριαρχεῖται ἀπό τήν ἀδιατάρακτη ἐμπιστοσύνη «εἰς τήν πανταχοῦ καί πάντοτε παροῦσαν καί κυβερνῶσαν τήν ζωὴν αὐτοῦ πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ». Μέ τόν τρόπο αὐτό, ὁ πιστός, ἀγιαζόμενος καί βιώνοντας τήν ἐν Χριστῷ ζωή, «εὐρίσκεται πλήρης ὕδατος ζῶντος», ἀπό τό ὁποῖο καί προσφέρει στοὺς συνανθρώπους του. Χωρίς αὕτη τήν ἄμεση πείρα τῆς Θείας Χάριτος, ὅπως διδάσκει ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης, οἱ Χριστιανοί «θά ὁμιλῶμεν περί αὐτῆς, ἀλλά δέν θά δυνάμεθα νά μεταγγίσωμεν αὐτήν εἰς τοὺς διψῶντας συνανθρώπους μας, [...] τοὺς ζητοῦντας ἐν ἀσκήσει ἀρετῆς τήν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ καί τόν φωτισμόν Αὐτοῦ μέσω τῆς Ἐκκλησίας Του».

Θέωσι: Ἡ χριστιανικὴ ζωὴ ἀποτελεῖ μιά δυναμικὴ κίνηση, «μιά ἀδιάκοπη κίνηση ἀπὸ κάθαρση σέ κάθαρση, ἀπὸ μετάνοια σέ μετάνοια, ἀπὸ ἀρετὴ σέ ἀρετὴ, ἀπὸ γνώση σέ γνώση»⁷⁷, μέ σκοπὸ τὴ θέωση τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ θέωση εἶναι μιά μεταμόρφωση πού ξεκινᾷ ἀπὸ τήν ἐπίγειο ζωή, μιά ὀλοκληρωτικὴ ἀνακαίνιση, ἕνας γενικός μετασχηματισμός ψυχῆς καί σώματος· «δέν εἶναι μιά “ἀποθέωση”, σάν μετάβαση σέ ἄλλη κατάσταση μέ τήν ἀπόρριψη τῆς ὑλικῆς καί γενικά αἰσθητικῆς πραγματικότητος»⁷⁸. Αὐτό πού ὀνομάζουμε «θέωση» καί προβάλλεται μέσα ἀπὸ τὰ κείμενα τῆς Ἀγίας καί Μεγάλης Συνόδου εἶναι ἡ μετοχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὅχι στήν οὐσία ἢ τὴ φύση

77. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Ἀλβανίας, *Τερ-αποστολή*, ὁ.π., σ. 215.

78. Ν. ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ, *Κόσμος, ἄνθρωπος, κοινωνία*, ὁ.π., σ. 209.

τοῦ Θεοῦ, «ἀλλά εἰς τὴν προσωπικὴν Του ὑπαρξιν», ὅπως ἀναφέρει ὁ Μητροπολίτης Γέρων Περγάμου κ. Ἰωάννης⁷⁹. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος θεώνεται –ὅπως οἱ Ἅγιοι ἤδη ἐν ζωῇ ὄντες–, ἀκολουθεῖ τὰ βήματα τῆς θείας ἀγάπης, «ἐνεργεῖ ὡς θεὸς πρὸς τὸν πλησίον»⁸⁰, τὸν ὁποῖο ἀγαπᾷ ὅπως τὸν ἑαυτό του καὶ δίνει τὴ ζωὴ του γι’ αὐτόν, ἐκπέμποντας στή συνέχεια «μία μεταμορφωτικὴ ἀκτινοβολία μέσα στό εὐρύτερο κοινωνικὸ σύνολο»⁸¹.

Ἐρωσύνη: Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης κ. κ. Βαρθολομαῖος διδάσκει⁸² ὅτι «ἰδιὸν τῆς Ἱερωσύνης» εἶναι ἡ ἀνάδειξη τῶν καρπῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στή ζωὴ κάθε εὐχαριστιακῆς κοινότητος – Ἑνορίας ἢ Μονῆς–, ὁ ἀγιασμός τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ διακονία τῶν ἀναγκῶν τοῦ βίου τους· κατ’ ἐπέκταση, ἐναπόκειται «εἰς ἓνα ἕκαστον τῶν φορέων τῆς Ἱερωσύνης» νά μεταποιοῦν σέ καρπούς ἀρεστῶν στὸν Θεό τὴν ἄκτιστη Θεία Χάρη, ἡ ὁποία τοὺς δόθηκε κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς χειροτονίας τους καὶ τῆς κατ’ αὐτὴν ἐπιφοίτησης τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης τονίζει ὅτι ὁ κληρικὸς ἔχει μέγιστη εὐθύνη, ὥστε ἡ Ἑνορία νά μὴ λησμονήσῃ τὴν κύρια ἀποστολὴ της ὡς λατρευτικῆς σύναξης καὶ ρυθμίσει τὰ τῆς ζωῆς της μέ ἀνθρωποκεντρικὰ κριτήρια, διότι τότε ἀποϊεροποιεῖται, «μετατρέπεται εἰς ἀνθρωπίνην ὀργάνωσιν μέ ἐνδοκόσμιον μόνον δραστηριότητα καὶ ἐμβέλεια, [...] μεταβάλλει τὴν Ἐκκλησίαν εἰς ἓν ἀπέικασμα, ἐν ὄντολογικῶς ψευδὲς ὁμοίωμα τῆς Ἐκκλησίας ὡς Σώματος Χριστοῦ, ἀπὸ τό ὁποῖον λείπει, ἔχει ἐκδιωχθῇ ὁ Χριστός, ἂν καὶ φαίνεται ὅτι ὑπάρχει», μέ μία δὲ λέξη, «ἐκκοσμικεύεται». Ἀλλά, Ἑνορία ἢ Μονὴ ἐκκοσμικευμένη, ὑπογραμμίζει ὁ Πατριάρχης κ. κ. Βαρθολομαῖος, δέν ἔχει λόγον ὑπαρξης, ἀφοῦ δέν προσφέρει στὸν ἄνθρωπο τὴ «ζωογονοῦσα», «ἀγιάζουσα» καὶ «μεταμορφώνουσα» αὐτόν ἄκτιστη ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸν ὁδηγεῖ σέ οὐσιαστικὴ διάσταση καὶ ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὸν Θεό, «καίτοι ὁ Χριστός ὀνομάζεται καὶ καλεῖται πολλαπλῶς καὶ πολλάκις ὑπ’ αὐτῶν». Ἐκκοσμίκευση τῆς Ἐκκλησίας σημαίνει, μέ ἄλλα λόγια, ἡ Ἐκκλησία

79. ΙΩΑΝΝΗΣ, μητρ. Γέρων Περγάμου, «Ἀπὸ τό προσωπεῖον εἰς τό πρόσωπον», ὁ.π., σ. 308.

80. Ν. ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ, *Κόσμος, ἄνθρωπος, κοινωνία*, ὁ.π., σ. 286.

81. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Ἀλβανίας, *Ἱερ–αποστολή*, ὁ.π., σ. 203.

82. Ἀναλυτικὰ βλ. π. Εὐάγγ. ΥΦΑΝΤΙΔΗΣ, «Ὁ ἱερεὺς καὶ δὴ τῆς διασπορᾶς», ὁ.π., σ. 116, ὅπου καὶ οἱ σχετικὲς παραπομπές.

ὄχι ἀπλῶς νά ἐργάζεται μέσα στόν σύγχρονο κόσμο καί μέ τά μέσα τοῦ σύγχρονου κόσμου –πράγμα θεμιτό καί ἐπιβαλλόμενο–, ἀλλά νά γίνεται «κόσμος», δηλαδή, ὅπως ἐξηγεῖ ὁ καθηγητής Χρῆστος Γιανναράς, «νά χάνεται ἡ διαφορά ἀνάμεσα στίς ἀντιθετικές πραγματικότητες πού τό Εὐαγγέλιο ἐπισημαίνει μέ τίς λέξεις “ἐκ τοῦ κόσμου” / “οὐκ ἐκ τοῦ κόσμου”»⁸³.

Στούς κληρικούς, πρὸς τοὺς ὁποίους οἱ Πατέρες τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου ἀπευθύνουν πλεῖστες ὅσες προτροπές καί παραινέσεις, διακρίνουμε δύο εἰδῶν ἐκκοσμικεύσεις, ὅπως ἄριστα περιγράφει ὁ π. Βασίλειος Θερμός⁸⁴. Τό πρῶτο εἶδος, μέ τοὺς θεωρούμενους προοδευτικούς κληρικούς, συνίσταται στή «λησιμοσύνη τῆς Ἐκκλησίας ὡς Μυστηρίου», στήν ἐνδοτικότητα τῆς ἀπέναντι στό πνεῦμα τῆς ἁμαρτίας καί τοῦ συμβιβασμοῦ, καί χαρακτηρίζεται ἀπό ἀδιαφορία καί χαλαρότητα –χαλαρώνει ἡ ἀσκητική καί πλεονάζει ἡ δικαιολογία. Τό δεύτερο εἶδος, μέ τοὺς θεωρούμενους συντηρητικούς κληρικούς, συνίσταται, ὅπως γράφει ὁ καθηγητής Olivier Clément, σέ «μιά Ἐκκλησία-καταφύγιο, γκέτο, πού ὁ λειτουργικός της πλοῦτος, διατηρημένος στόν ἀρχαϊσμό του, προκαλεῖ ἕνα τελετουργικό νανούρισμα, συγκινητικό, ἀλλά δίχως ἐνδεχόμενο οὔτε διακινδύνευσης οὔτε δημιουργίας ζωῆς»⁸⁵. Αὐτοῦ τοῦ εἶδους τήν ἐκκοσμίκευση ὁ π. Β. Θερμός τή χαρακτηρίζει ὡς «ἐκκοσμίκευση ἐκ δεξιῶν» –σέ ἀντιδιαστολή μέ τήν πρώτη, τήν «ἐκκοσμίκευση ἐξ ἀριστερῶν»–, ἡ ὁποία δέν ἐντοπίζεται εὐκόλα, λόγω τῆς πρόφασης εὐσέβειας πού φανερώνει, ἀφοῦ λαμβάνει χώρα στό ὄνομα τοῦ Θεοῦ καί μέ τή μορφή τοῦ ὑπέρ Αὐτοῦ ζήλου, καί ἐκφράζεται κυρίως μέ τήν παραδοσιολογία, καθὼς καί μέ τήν κοσμοφοβία, τήν πείσμονα ἀπομόνωση, τήν ἀνελευθερία, τήν ἄμυνα, τόν ἔλεγχο κ.ἄ.

4. Ἐπιλογικά

Στή σύγχρονη ἐποχή, τό οἰκονομικό μοντέλο τῆς παγκοσμιοποίησης, ἡ ὁποία συνδέεται ἅμεσα μέ τό φαινόμενο τῆς ἐκκοσμίκευ-

83. Χρ. ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ, «ἐκ τοῦ κόσμου / οὐκ ἐκ τοῦ κόσμου», *Ἀναλόγιον* 4 (Κοζάνη 2003), σ. 5.

84. π. Β. ΘΕΡΜΟΣ, «Τό διπλό νόημα τῆς ἐκκοσμίκευσης», *Ἀναλόγιον* 4 (Κοζάνη 2003), σ. 16-17.

85. Olivier CLÉMENT, *Ἡ Θεολογία μετὰ τόν «θάνατο τοῦ Θεοῦ»*, Ἀθήνα 1973, σ. 103.

σης της σύγχρονης κοινωνίας, φαίνεται πλέον ότι πνέει τὰ λοίσθια, καθώς οἱ κοινωνίες ἀναδιπλώνονται σέ συντηρητικές ἐπιλογές, ἀφοῦ βλέπουν τίς ἐλπίδες γιά βελτίωση της ζωῆς τους νά διαψεύδονται, ἐνῶ διαπιστώνουν ὅτι τὰ ὀφέλη της ἀναδιανομῆς τοῦ χρήματος δέν φτάνουν ὡς αὐτούς, ἀλλά κινοῦνται μόνον ἐντός τῶν «κλειστῶν» λόμπι. Σέ μιά τέτοια ἐποχή, κρίσιμη γιά τήν παγκόσμια κοινωνία, προβάλλουν τὰ κείμενα της Ἀγίας καί Μεγάλης Συνόδου της Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Στή Σύνοδο αὕτη οἱ Προκαθήμενοι καί Ἱεράρχες της Ἐκκλησίας μας, μέ πρῶτο τόν Παναγιώτατο Οἰκουμενικό Πατριάρχη κ. κ. Βαρθολομαῖο, ἐλεύθεροι ἀπό πολιτικά συμφέροντα, υἱοθετώντας τόν ὀρθόδοξο καί οἰκουμενικό χαρακτήρα της χριστιανικῆς διδασκαλίας, ἀλλά ταυτόχρονα καί μέ προφητική ἐνόραση γιά τό μέλλον, κινήθηκαν μέ δυναμικότητα καί ἐξέφρασαν σταθερά τό φρόνημα της Ἐκκλησίας μέ σύγχρονη γλῶσσα.

Μελετώντας τὰ κείμενα, πού ἀποτελοῦν τόν θεόπνευστο καρπό της Συνόδου, θά μπορούσαμε μέ βεβαιότητα νά δεχθοῦμε ὅτι στό Κολυμπάρι της Κρήτης ὑπῆρξε μία συνάντηση χριστιανισμοῦ καί κόσμου: δέν ὑπῆρξε ἐσωτερικά μέν διάλογος, πρὸς τὰ ἔξω δέ χριστιανικός μονόλογος, ἀλλά ὑπῆρξε διάλογος καί μεταξύ τῶν Ποιμένων της Ἐκκλησίας καί μεταξύ της ἴδιας της Ἐκκλησίας καί τοῦ κόσμου, μέ σκοπό, ἀφενός μέν τήν ἐσωτερική ἀνακαίνιση καί τήν ἐνότητα της Ἐκκλησίας, ἀφετέρου δέ τή συμβολή της Ἐκκλησίας στήν ἐπίλυση σύγχρονων κοινωνικῶν θεμάτων πού ταλανίζουν τήν ἀνθρωπότητα. Τά προβλήματα της ἐποχῆς μας, ἀτομικά, οἰκογενειακά, κοινωνικά καί παγκόσμια, βρῆκαν στόν λόγο τοῦ Θεοῦ τήν ἀπάντησή τους, τήν ὁποία φέρει πρὸς τόν κόσμο καί τόν ἄνθρωπο ἡ Ἐκκλησία. Ἡ Ἐκκλησία μας, μέσα ἀπό τὰ ἐπίσημα κείμενα της Ἀγίας καί Μεγάλης Συνόδου, χωρίς νά χάσει τίς ρίζες της ὀρθόδοξης παράδοσής της, καταδικάζει τίς τάσεις πού ὁδηγοῦν στόν ἀποχριστιανισμό της σύγχρονης κοινωνίας, τήν ἐκκοσμίκευση καί τόν φανατισμό –ἰδιαίτερα τόν θρησκευτικό φανατισμό–, καί μέ ἔμβλημα τόν ἐπανευαγγελισμό της κοινωνίας, γίνεται μία ζωντανή «μαρτυρία Ἰησοῦ», ἐντός καί ἐκτός τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, «πρὸς ἅπαντα τὰ ἔθνη, πρὸς τόν κόσμον ὅλον, πρὸς τήν δημιουργίαν ἅπασαν»⁸⁶.

Ἄς ἐντρυφήσει, λοιπόν, κάθε καλοπροαίρετος ἀναγνώστης στά συνοδικὰ κείμενα, προκειμένου νά αἰσθανθεῖ «τήν βιαίαν ὁρμήν τοῦ

86. Χαλκηδόνια, ὁ.π., σ. 423.

Παναγίου Πνεύματος», νά ἀρχίσει νά βιώνει τή χριστιανική διδασκαλία καί μέ τόν τρόπο αὐτό νά συμβάλλει καί ὁ ἴδιος προσωπικά στή μεταμόρφωση τῆς σύγχρονης ἐκκοσμικευμένης κοινωνίας σέ μία κοινωνία ἀδελφοσύνης, στήν ὁποία οἱ ἄνθρωποι θά συνδέονται μέ ἀγάπη ἀνιδιοτελῆ, ἥτις «οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς» (Α΄ Κορ. ιγ', 5).

Βενετία 25 Δεκεμβρίου 2016

Ἀρχιμανδρίτης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου
Εὐάγγελος Ὑφαντίδης, δρ. Θεολογίας – δρ. Ἱστορίας,
Πρωτοσύγκελλος Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ἰταλίας καί Μελίτης

Η ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΥΓΧΡΟΝΟΝ ΚΟΣΜΟΝ

*Ἡ συμβολή τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας
εἰς ἐπικράτησιν τῆς εἰρήνης, τῆς δικαιοσύνης,
τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀδελφοσύνης καί τῆς ἀγάπης
μεταξύ τῶν λαῶν, καί ἄρσιν τῶν φυλετικῶν
καί λοιπῶν διακρίσεων*

«Ὅτω γάρ ἠγάπησεν ὁ Θεός τόν κόσμον, ὥστε τόν Υἱόν αὐτοῦ τόν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτόν μή ἀπόλυται, ἀλλ' ἔχει ζωὴν αἰώνιον» (Ἰωάν. γ', 16). Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ζῇ «ἐν τῷ κόσμῳ», ἀλλὰ δέν εἶναι «ἐκ τοῦ κόσμου» (Ἰωάν. ιζ', 11 καί 14-15). Ἡ Ἐκκλησία ὡς Σῶμα τοῦ σαρκωθέντος Θεοῦ Λόγου (Ἰωάννου Χρυσοστόμου, «Ὁμιλία πρό τῆς ἐξορίας, Β'», PG 52, 429) εἶναι ἡ ζῶσα «παρουσία», τό σημεῖον καί ἡ εἰκὼν τῆς Βασιλείας τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, εὐαγγελιζομένη «καινὴν κτίσιν» (Β' Κορ. ε', 17), «καινοὺς οὐρανοὺς καί γῆν καινὴν... ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ» (Β' Πέτρ. γ', 13). Ἐνα κόσμον, εἰς τόν ὁποῖον ὁ Θεός «ἐξαλείψει πᾶν δάκρυον ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν (τῶν ἀνθρώπων), καί ὁ θάνατος

οὐκ ἔσται ἔτι, οὔτε πένθος οὔτε κραυγή οὔτε πόνος οὐκ ἔσται ἔτι» (Ἀποκ. κα', 4-5).

Τὴν προσδοκίαν αὐτὴν βιώνει ἤδη καὶ προγεύεται ἡ Ἐκκλησία, κατ' ἐξοχὴν ὡς ἀκριβῶς τελεῖ τὴν θείαν Εὐχαριστίαν, συνάγουσα «ἐπὶ τό αὐτό» (Α' Κορ. ια' 20) τὰ διεσκορπισμένα τέκνα τοῦ Θεοῦ (Ἰωάν. ια', 52) εἰς ἓν σῶμα ἄνευ διακρίσεως φυλῆς, φύλου, ἡλικίας, κοινωνικῆς ἢ ἄλλης καταστάσεως, ὅπου «οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος, οὐδέ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδέ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ» (Γαλ. γ', 28, πρβλ. Κολ. γ', 11), εἰς ἓνα κόσμον καταλλαγῆς, εἰρήνης καὶ ἀγάπης.

Τὴν πρόγευσιν αὐτὴν τῆς «καινῆς κτίσεως», τοῦ μεταμορφωμένου κόσμου, βιώνει ἐπίσης ἡ Ἐκκλησία εἰς τὰ πρόσωπα τῶν Ἁγίων της, οἱ ὅποιοι διὰ τῆς ἀσκήσεως καὶ τῆς ἀρετῆς των κατέστησαν ἤδη εἰς τὴν ζωὴν αὐτὴν εἰκόνες τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἀποδεικνύοντες καὶ βεβαιῶντες τοιοῦτοτρόπως ὅτι ἡ προσδοκία ἐνός κόσμου εἰρήνης, δικαιοσύνης καὶ ἀγάπης δὲν εἶναι οὐτοπία, ἀλλὰ «ἐλπίζομένων ὑπόστασις» (Ἑβρ. ια', 1), δυνατὴ μὲ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν πνευματικὸν ἀγῶνα τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐμπνεομένη διαρκῶς ἀπὸ τὴν προσδοκίαν καὶ τὴν πρόγευσιν αὐτὴν τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἡ Ἐκκλησία δὲν ἀδιαφορεῖ διὰ τὰ προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐκάστοτε ἐποχῆς, ἀλλὰ, ἀντιθέτως, συμμετέχει εἰς τὴν ἀγωνίαν καὶ τὰ ὑπαρξιακά προβλήματά του, αἵρουσα, ὅπως ὁ Κύριός της, τὴν ὀδύνην καὶ τὰς πληγὰς, τὰς ὁποίας προκαλεῖ τὸ κακὸν εἰς τὸν κόσμον καὶ ἐπιχέουσα, ὡς ὁ καλὸς Σαμαρεῖτης, ἔλαιον καὶ οἶνον εἰς τὰ τραύματα αὐτοῦ (Λουκ. ι', 34) διὰ τοῦ λόγου «τῆς ὑπομονῆς καὶ παρακλήσεως» (Ρωμ. ιε', 4. Ἑβρ. ιγ', 22) καὶ διὰ τῆς ἐμπράκτου ἀγάπης. Ὁ λόγος της πρὸς τὸν κόσμον ἀποβλέπει πρωτίστως ὄχι εἰς τὸ νὰ κρίνῃ καὶ καταδικάσῃ τὸν κόσμον (πρβλ. Ἰωάν. γ', 17 καὶ ιβ', 47), ἀλλὰ εἰς τὸ νὰ προσφέρῃ εἰς αὐτόν ὡς ὁδηγὸν τὸ Εὐαγγέλιον τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, τὴν ἐλπίδα καὶ βεβαιότητα ὅτι τὸ κακὸν, ὑπὸ οἰανδήποτε μορφήν, δὲν ἔχει τὸν τελευταῖον λόγον εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ δὲν πρέπει νὰ ἀφεθῇ νὰ κατευθύνῃ τὴν πορείαν της.

Ἡ μεταφορὰ τοῦ μηνύματος τοῦ Εὐαγγελίου συμφώνως πρὸς τὴν τελευταίαν ἐντολὴν τοῦ Χριστοῦ «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν» (Ματθ. κη', 19), ἀποτελεῖ διαχρονικὴν ἀποστολὴν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἀποστολὴ αὕτη πρέπει νὰ ἐκπληροῦται ὄχι ἐπι-

θετικῶς ἢ διὰ διαφόρων μορφῶν προσηλυτισμοῦ, ἀλλὰ ἐν ἀγάπῃ, ταπεινοφροσύνῃ καὶ σεβασμῷ πρὸς τὴν ταυτότητα ἐκάστου ἀνθρώπου καὶ τὴν πολιτιστικὴν ἰδιαιτερότητα ἐκάστου λαοῦ. Εἰς τὴν ἱεραποστολικὴν αὐτὴν προσπάθειαν ὀφείλουν νὰ συμβάλλουν πᾶσαι αἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι.

Ἀντλοῦσα ἀπὸ τὰς ἀρχὰς αὐτάς καὶ ἀπὸ τὴν ὅλην ἐμπειρίαν καὶ διδασκαλίαν τῆς πατερικῆς, λειτουργικῆς καὶ ἀσκητικῆς τῆς παραδόσεως, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία συμμετέχει εἰς τὸν προβληματισμὸν καὶ τὴν ἀγωνίαν τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου ὡς πρὸς θεμελιώδη ὑπαρξιακὰ ζητήματα, τὰ ὅποια ἀπασχολοῦν τὸν σύγχρονον κόσμον, ἐπιθυμοῦσα νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν ἀντιμετώπισίν των, ὥστε νὰ ἐπικρατήσῃ εἰς τὸν κόσμον ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ, «ἡ πάντα νοῦν ὑπερέχουσα» (Φιλιπ. δ', 7), ἡ καταλλαγὴ καὶ ἡ ἀγάπη.

Α. Ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου

1. Ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, ἀπορρέουσα ἐκ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ καθ' ὁμοίωσιν καὶ ἐκ τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ εἰς τὸ σχέδιον τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν κόσμον, ὑπῆρξε πηγὴ ἐμπνεύσεως διὰ τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὅποιοι ἐνεβάθυναν εἰς τὸ μυστήριον τῆς θείας Οἰκονομίας. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος τονίζει χαρακτηριστικῶς διὰ τὸν ἄνθρωπον ὅτι ὁ Δημιουργὸς «οἶόν τινα κόσμον ἕτερον, ἐν μικρῷ μέγαν, ἐπὶ τῆς γῆς ἴστησιν, ἄγγελον ἄλλον, προσκυνητὴν μικτόν, ἐπόπτην τῆς ὁρατῆς κτίσεως, μύστην τῆς νοουμένης, βασιλέα τῶν ἐπὶ γῆς, ... ζῶον ἐνταῦθα οἰκονομούμενον, καὶ ἀλλαχοῦ μεθιστάμενον, καὶ πέρας τοῦ μυστηρίου, τῇ πρὸς Θεὸν νεύσει θεούμενον» (Λόγος ΜΕ', «Εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχα», 7. PG 36, 632AB). Ὁ σκοπὸς τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου Θεοῦ εἶναι ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Χριστὸς, ἀνακαινίσας ἐν ἑαυτῷ τὸν παλαιὸν Ἀδάμ (πρβλ. Ἐφεσ. β', 15), «συναπεθέου γε τὸν ἄνθρωπον, ἀπαρχὴν τῆς ἡμῶν ἐλπίδος» (Εὐσεβίου, «Εὐαγγελικὴ Ἀπόδειξις», 4, 14. PG 22, 289A). Τοῦτο διότι, ὅπως εἰς τὸν παλαιὸν Ἀδάμ ἐνυπῆρχεν ἤδη ὁλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος, οὕτω καὶ εἰς τὸν νέον Ἀδάμ συνεκεφαλαιώθη ὁλόκληρον ἐπίσης τὸ ἀνθρώπινον γένος. «Ἄνθρωπος γέγονεν ὁ Μονογενής, ... ἀνακεφαλαιώσασθαι πάλιν καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀναλαβεῖν τὸ διολισθῆσαν γένος, τουτέστι, τὸ ἀνθρώπινον» (Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, «Ερμηνεία ἢ ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον», Θ'. PG 74, 273D-275A). Ἡ διδασκαλία αὕτῃ τῆς Ἐκκλησίας

εἶναι ἀνεξάντλητος πηγή πάσης χριστιανικῆς προσπάθειας διὰ τὴν περιφρούρησιν τῆς ἀξίας καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ ἀνθρώπου.

2. Ἐπ’ αὐτῆς τῆς βάσεως εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἀναπτυχθῇ πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις ἡ διαχριστιανικὴ συνεργασία διὰ τὴν προστασίαν τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου, αὐτονοήτως δέ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ τῆς εἰρήνης, οὕτως ὥστε αἱ εἰρηνευτικαὶ προσπάθειαι ὅλων ἀνεξαίρετως τῶν Χριστιανῶν νὰ ἀποκτοῦν μεγαλύτερον βάρος καὶ δύναμιν.

3. Ὡς προϋπὸθεσις μιᾶς εὐρυτέρας ἐν προκειμένῳ συνεργασίας δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ἡ κοινὴ ἀποδοχὴ τῆς ὑψίστης ἀξίας τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου. Αἱ κατὰ τόπους Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι εἶναι δυνατόν νὰ συμβάλουν εἰς τὴν διαθρησκευτικὴν συνεννόησιν καὶ συνεργασίαν διὰ τὴν εἰρηνικὴν συνύπαρξιν καὶ κοινωνικὴν συμβίωσιν τῶν λαῶν, χωρὶς τοῦτο νὰ συνεπάγεται οἰονδήποτε θρησκευτικὸν συγκρητισμόν.

4. Ἐχομεν τὴν πεποιθήσιν ὅτι ὡς «*Θεοῦ συνεργοί*» (Α΄ Κορ. γ΄, 9), δυνάμεθα νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν διακονίαν ταύτην ἀπὸ κοινοῦ μεθ’ ὅλων τῶν ἀνθρώπων καλῆς θελήσεως, τῶν ἀγαπώντων τὴν κατὰ Θεὸν εἰρήνην, ἐπ’ ἀγαθῷ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ἐπὶ τοπικοῦ, ἐθνικοῦ καὶ διεθνοῦς ἐπιπέδου. Ἡ διακονία αὕτη εἶναι ἐντολὴ Θεοῦ (Ματθ. ε΄, 9).

Β. Περί ἐλευθερίας καὶ εὐθύνης

1. Ἡ ἐλευθερία εἶναι ἓν ἐκ τῶν ὑψίστων δώρων τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον. «*Ὁ πλάσας ἀπ’ ἀρχῆς τὸν ἄνθρωπον ἐλεύθερον ἀφῆκε καὶ αὐτεξούσιον, νόμῳ τῷ τῆς ἐντολῆς μόνον κρατούμενον*» (Γρηγορίου Θεολόγου, «Λόγος ΙΔ΄, Περί φιλοπτωχίας», 25. PG 35, 892A). Ἡ ἐλευθερία καθιστᾷ μὲν τὸν ἄνθρωπον ἱκανόν νὰ προοδεύῃ πρὸς τὴν πνευματικὴν τελειότητα, ἀλλὰ, συγχρόνως, ἐμπερικλείει τὸν κίνδυνον τῆς παρακοῆς, τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ αὐτονομήσεως καὶ, δι’ αὐτῆς, τῆς πτώσεως, ἐξ οὗ καὶ αἱ τραγικαὶ συνέπειαι τοῦ κακοῦ ἐν τῷ κόσμῳ.

2. Συνέπεια τοῦ κακοῦ τούτου εἶναι αἱ ἐπικρατοῦσαι σήμερον ἐν τῇ ζωῇ ἀτέλειαι καὶ ἐλλείψεις, ὡς ἡ ἐκκοσμίκευσις, ἡ βία, ἡ ἔκλυσις τῶν ἡθῶν, τὰ παρατηρούμενα νοσηρά φαινόμενα τῆς λήψης ἐξαρτησιογόνων οὐσιῶν καὶ τῆς ὑποταγῆς εἰς ἄλλους ἐθισμούς, ἰδίᾳ δέ εἰς μερίδα τῆς συγχρόνου νεότητος, ὁ φυλετισμός, οἱ ἐξοπλισμοί, οἱ πόλεμοι καὶ τὰ τούτων ἀπότοκα κοινωνικά κακά, ἡ καταπίεσις κοι-

νωνικῶν ομάδων, θρησκευτικῶν κοινοτήτων καὶ λαῶν ὁλοκλήρων, ἡ κοινωνικὴ ἀνισότης, ὁ περιορισμὸς τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων εἰς τὸν χώρον τῆς ἐλευθερίας τῶν συνειδήσεων καὶ τῆς θρησκευτικῆς εἰδικώτερον ἐλευθερίας, ἡ παραπληροφόρησις καὶ ἡ χειραγώγησις τῆς κοινῆς γνώμης, ἡ οἰκονομικὴ ἀθλιότης, ἡ ἄνισος κατανομή ἢ καὶ ἡ παντελής στέρησις τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων πρὸς τὸ ζῆν ἀγαθῶν, ἡ πείνα τῶν ὑποσιτιζομένων ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων, αἱ βίαιαι μετακινήσεις πληθυσμῶν καὶ ἡ ἀθέμιτος διακίνησις ἀνθρώπων, τὸ προσφυγικὸν χάος, ἡ καταστροφή τοῦ περιβάλλοντος, ἡ ἀνεξέλεγκτος χρῆσις τῆς γενετικῆς βιοτεχνολογίας καὶ βιοϊατρικῆς ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ἀρχήν, τὴ διάρκεια καὶ τὸ τέλος τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Πάντα ταῦτα ὑφαίνουν τὸ ἀπέραντον ἄγχος τῆς ἀγωνιώδους συγχρόνου ἀνθρωπότητος.

3. Ἐναντι τῆς καταστάσεως αὐτῆς, ἡ ὁποία ὠδήγησεν εἰς τὴν ἀποδυνάμωσιν τῆς θεωρήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, καθῆκον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶναι, ὅπως προβάλῃ σήμερον, διὰ τοῦ κηρύγματος, τῆς θεολογίας, τῆς λατρείας καὶ τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου της, τὴν ἀλήθειαν τῆς ἐν Χριστῷ ἐλευθερίας. *«Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα οἰκοδομεῖ. Μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἑτέρου ἕκαστος... Ἵνα τί γάρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως;»* (Α' Κορ. ι', 23-24 καὶ ι', 29). Ἐλευθερία ἄνευ εὐθύνης καὶ ἀγάπης ὁδηγεῖ τελικῶς εἰς τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας.

Γ. Περὶ εἰρήνης καὶ δικαιοσύνης

1. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀναγνωρίζει καὶ ἀναδεικνύει διαχρονικῶς τὴν κεντρικὴν θέσιν τῆς εἰρήνης καὶ τῆς δικαιοσύνης εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων. Αὕτη αὕτη ἡ ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψις χαρακτηρίζεται *«εὐαγγέλιον τῆς εἰρήνης»* (Ἐφεσ. ζ', 15), διότι ὁ Χριστός, *«εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ»* τὰ πάντα (Κολ. α', 20), *«εὐηγγελίσατο εἰρήνην τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς»* (Ἐφεσ. β', 17) καὶ κατέστη *«ἡ εἰρήνη ἡμῶν»* (Ἐφεσ. β', 14). Ἡ εἰρήνη αὕτη, ἡ *«ὑπερέχουσα πάντα νοῦν»* (Φιλιπ. δ', 7) εἶναι, ὡς εἶπεν ὁ ἴδιος ὁ Κύριος εἰς τοὺς μαθητάς Του πρό τοῦ Πάθους, εὐρυτέρα καὶ οὐσιαστικωτέρα τῆς εἰρήνης, τὴν ὁποίαν ἐπαγγέλλεται ὁ κόσμος: *«Εἰρήνην ἀφήμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν· οὐ καθὼς ὁ κόσμος δίδωσιν, ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν»* (Ἰωάν. ιδ', 27). Καὶ τοῦτο, διότι ἡ

εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ εἶναι ὁ ὥριμος καρπός τῆς ἐν Αὐτῷ ἀνακεφαλαιώσεως τῶν πάντων, τῆς ἀναδείξεως τῆς ἀξίας καί τοῦ μεγαλείου τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου ὡς εἰκόνος Θεοῦ· τῆς προβολῆς τῆς ἐν Αὐτῷ ὀργανικῆς ἐνότητος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καί τοῦ κόσμου· τῆς καθολικότητος τῶν ἀρχῶν τῆς εἰρήνης, τῆς ἐλευθερίας καί τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καί, τέλος, τῆς καρποφορίας τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης μεταξύ τῶν ἀνθρώπων καί τῶν λαῶν τοῦ κόσμου. Ἡ πραγματικὴ εἰρήνη εἶναι ὁ καρπός τῆς ἐπὶ τῆς γῆς ἐπικρατήσεως ὅλων αὐτῶν τῶν χριστιανικῶν ἀρχῶν. Εἶναι ἡ ἄνωθεν εἰρήνη, περὶ τῆς ὁποίας πάντοτε εὐχεται ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία εἰς τὰς καθημερινὰς τῆς δεήσεις, ἐξαιτουμένη ταύτην παρά τοῦ Θεοῦ, τοῦ τὰ πάντα δυναμένου καί εἰσακούοντος τὰς προσευχὰς τῶν μετὰ πίστεως Αὐτῷ προσερχομένων.

2. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται δῆλον διατί ἡ Ἐκκλησία, ὡς «*Σῶμα Χριστοῦ*» (Α' Κορ. ιβ', 27), δέεται πάντοτε ὑπὲρ εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου, ἡ ὁποία εἰρήνη, κατὰ τὸν Κλήμεντα Ἀλεξανδρέα, εἶναι συνώνυμον τῆς δικαιοσύνης («*Στρωματεῖς*», 4, 25. PG 8, 1369B-72A). Ὁ δὲ Μέγας Βασίλειος προσθέτει: «οὐ δύναμαι πείσαι ἑμαυτόν, ὅτι ἄνευ τῆς εἰς ἀλλήλους ἀγάπης καὶ ἄνευ τοῦ, τό εἰς ἐμέ ἦκον, εἰρηνεύειν πρὸς πάντας δύναμαι ἄξιος κληθῆναι δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ» («*Ἐπιστολή 203*», 1. PG 32, 737B). Τοῦτο εἶναι, ὡς σημειώνει ὁ αὐτός Πατήρ, τόσον αὐτονόητον διὰ τὸν Χριστιανόν, ὥστε «οὐδὲν οὕτως ἰδιόν ἐστι Χριστιανοῦ ὡς τό εἰρηνοποιεῖν» («*Ἐπιστολή*» 114. PG 32, 528B). Ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ μυστικὴ δύναμις, ἡ ὁποία πηγάζει ἀπὸ τὴν καταλλαγὴν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν οὐράνιον Πατέρα Του, «κατὰ πρόνοιαν Ἰησοῦ, τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργοῦντος, καὶ ποιοῦντος εἰρήνην ἄρρητον καὶ ἐξ αἰῶνος προωρισμένην καὶ ἀποκαταλλάσσοντος ἡμᾶς ἑαυτῷ καὶ ἐν ἑαυτῷ τῷ Πατρί» (Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, «*Περὶ θεῶν ὀνομάτων*», 11, 5. PG 3, 953AB).

3. Ὁφείλομεν συγχρόνως νὰ ὑπογραμμίσωμεν ὅτι τὰ δῶρα τῆς εἰρήνης καί τῆς δικαιοσύνης ἐξαρτῶνται καὶ ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης συνεισφοράς. Τό Ἅγιον Πνεῦμα χορηγεῖ πνευματικὰ δῶρα, ὅταν ἐν μετάνοιᾳ ἐπιζητῶμεν τὴν εἰρήνην καὶ τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ. Τὰ δῶρα ταῦτα τῆς εἰρήνης καὶ δικαιοσύνης ἐμφανίζονται ἐκεῖ ἔνθα οἱ Χριστιανοὶ καταβάλλουν προσπάθειάς εἰς τό ἔργον τῆς πίστεως, τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἐλπίδος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν (Α' Θεσ. α', 3).

4. Ἡ ἁμαρτία εἶναι πνευματική ἀσθένεια, τῆς ὁποίας τὰ ἐξωτερικά συμπτώματα εἶναι αἱ ταραχαί, αἱ ἔριδες, τὰ ἐγκλήματα καὶ οἱ πόλεμοι, μετὰ τῶν τραγικῶν αὐτῶν συνεπειῶν. Ἡ Ἐκκλησία ἐπιδιώκει νὰ ἐξαλείψῃ οὐ μόνον τὰ ἐξωτερικά συμπτώματα αὐτῆς τῆς ἀσθενείας, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν ἀσθένειαν, τὴν ἁμαρτίαν.

5. Συγχρόνως, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία θεωρεῖ καθῆκον αὐτῆς νὰ ἐπικροτῇ πᾶν ὅ,τι ἐξυπηρετεῖ πράγματι τὴν εἰρήνην (Ρωμ. ιδ', 19) καὶ ἀνοίγει τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἀδελφοσύνην, τὴν ἀληθῆ ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀμοιβαίαν ἀγάπην μεταξύ ὅλων τῶν τέκνων τοῦ ἐνός οὐρανίου Πατρός, ὡς καὶ μεταξύ ὅλων τῶν λαῶν τῶν ἀποτελούντων τὴν ἐνιαίαν ἀνθρωπίνην οἰκογένειαν. Συμπάσχει δέ μεθ' ὅλων τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι εἰς διάφορα μέρη τοῦ κόσμου στερεοῦνται τῶν ἀγαθῶν τῆς εἰρήνης καὶ τῆς δικαιοσύνης.

Δ. Ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ἀποτροπὴ τοῦ πολέμου

1. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ καταδικάζει γενικῶς τὸν πόλεμον, τὸν ὁποῖον θεωρεῖ ἀπόρροιαν τοῦ ἐν τῷ κόσμῳ κακοῦ καὶ τῆς ἁμαρτίας. «Πόθεν πόλεμοι καὶ μάχαι ἐν ὑμῖν; Οὐκ ἐντεῦθεν, ἐκ τῶν ἡδονῶν ὑμῶν τῶν στρατευομένων ἐν τοῖς μέλεσιν ὑμῶν;» (Ἰακ. δ', 1). Ἕκαστος πόλεμος ἀποτελεῖ ἀπειλὴν καταστροφῆς τῆς δημιουργίας καὶ τῆς ζωῆς.

Ὅλως ἰδιαιτέρως, εἰς περιπτώσεις πολέμων δι' ὅπλων μαζικῆς καταστροφῆς, αἱ συνέπειαι θά εἶναι τρομακτικαί, ὅχι μόνον διότι θά ἐπέλθῃ ὁ θάνατος εἰς ἀπρόβλεπτον ἀριθμὸν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ διότι δι' ὅσους θά ἐπιζήσουν ὁ βίος θά καταστῇ ἀβίωτος. Θά ἐμφανισθοῦν ἀνίατοι ἀσθένειαι, θά προκληθοῦν γενετικά ἀλλαγὰ καὶ ἄλλα δεινὰ, τὰ ὁποῖα θά ἐπηρεάζουν καταστρεπτικῶς καὶ τὰς ἐπομένους γενεάς.

Λίαν ἐπικίνδυνος δέν εἶναι μόνον ὁ πυρηνικὸς ἐξοπλισμὸς, ἀλλὰ καὶ οἱ χημικοί, οἱ βιολογικοί καὶ πάσης μορφῆς ἐξοπλισμοί, οἱ ὅποιοι δημιουργοῦν τὴν ψευδαίσθησιν τῆς ὑπεροχῆς καὶ κυριαρχίας ἐπὶ τοῦ περιβάλλοντος κόσμου. Τιοιοῦτοι ἐξοπλισμοὶ καλλιεργοῦν ἀτμόσφαιραν φόβου καὶ ἐλλείψεως ἐμπιστοσύνης καὶ καθίστανται αἰτία ἐνός νέου ἀνταγωνισμοῦ ἐξοπλισμῶν.

2. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, θεωροῦσα κατ' ἀρχὴν τὸν πόλεμον ἀπόρροιαν τοῦ ἐν τῷ κόσμῳ κακοῦ καὶ τῆς ἁμαρτίας, ἐνθαρρύνει πᾶσαν πρωτοβουλίαν καὶ προσπάθειαν πρὸς πρόληψιν ἢ ἀποτροπὴν αὐτοῦ διὰ τοῦ διαλόγου καὶ διὰ παντός ἄλλου προσφό-

ρου μέσου. Εἰς περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ πόλεμος καταστῇ ἀναπόφευκτος, ἡ Ἐκκλησία συνεχίζει προσευχομένη καὶ μεριμνῶσα ποιμαντικῶς διὰ τὰ τέκνα αὐτῆς, τὰ ὁποῖα ἐμπλέκονται εἰς τὰς πολεμικὰς συγκρούσεις διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν, καταβάλλουσα πᾶσαν προσπάθειαν διὰ τὴν ταχύτεραν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἐλευθερίας.

3. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καταδικάζει ἐντόνως τὰς ποικιλομόρφους συγκρούσεις καὶ τοὺς πολέμους, τοὺς ὀφειλομένους εἰς φανατισμόν, προερχόμενον ἐκ θρησκευτικῶν ἀρχῶν. Βαθεῖαν ἀνησυχίαν προκαλεῖ ἡ μόνιμος τάσις αὐξήσεως τῶν καταπιέσεων καὶ διώξεων τῶν χριστιανῶν καὶ ἄλλων κοινοτήτων, ἐξ αἰτίας τῆς πίστεως αὐτῶν, εἰς τὴν Μέσσην Ἀνατολήν καὶ ἀλλαχοῦ, καθὼς καὶ αἱ ἀπόπειραι ἐκριζώσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐκ τῶν παραδοσιακῶν κοιτίδων αὐτοῦ. Τοιοῦτοτρόπως, ἀπειλοῦνται αἱ ὑφιστάμεναι διαθρησκευτικαὶ καὶ διεθνεῖς σχέσεις, ἐνῶ πολλοὶ χριστιανοὶ ἀναγκάζονται νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς ἐστίας αὐτῶν. Οἱ ἀνά τὸν κόσμον Ὁρθόδοξοι συμπάσχουν μετὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν χριστιανῶν καὶ ὅλων τῶν ἄλλων διωκομένων ἐν τῇ περιοχῇ καὶ καλοῦν εἰς ἐξεύρεσιν δικαίας καὶ μονίμου λύσεως τῶν προβλημάτων τῆς περιοχῆς.

Καταδικάζονται ἐπίσης πόλεμοι, ἐμπνεόμενοι ὑπὸ ἐθνικισμοῦ, προκαλοῦντες ἐθνοκαθάρσεις, μεταβολὰς κρατικῶν ὁρίων καὶ κατάληψιν ἐδαφῶν.

Ε. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἔναντι τῶν διακρίσεων

1. Ὁ Κύριος, ὡς Βασιλεὺς τῆς δικαιοσύνης (Εβρ. ζ', 2-3), ἀποδοκιμάζει τὴν βίαν καὶ τὴν ἀδικίαν (Ψαλμ. ι', 5) καὶ καταδικάζει τὴν ἀπάνθρωπον στάσιν πρὸς τὸν πλησίον (Μάρκ. κε', 41-46. Ἰακ. β', 15-16). Εἰς τὴν Βασιλείαν Αὐτοῦ, ἡ ὁποία εἰκονίζεται καὶ εἶναι παροῦσα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Του ἥδη ἐδῶ εἰς τὴν γῆν, δέν ὑπάρχει τόπος οὔτε διὰ τὸ μῖσος, οὔτε δι' ἔχθραν καὶ μισαλλοδοξίαν (Ἦσ. ια', 6. Ρωμ. ιβ', 10).

2. Ἡ θέσις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶναι ἐν προκειμένῳ σαφής. Ἡ Ἐκκλησία πιστεύει ὅτι ὁ Θεός «ἐποίησεν ἐξ ἐνός αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν τό πρόσωπον τῆς γῆς» (Πράξ. ιζ', 26) καὶ ὅτι ἐν Χριστῷ «οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδέ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδέ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γάρ εἰς ἓστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλ. γ', 28). Εἰς τὸ ἐρώτημα «καὶ τίς ἐστί μου πλησίον;» ὁ Χριστός ἀπήντησε διὰ τῆς παραβολῆς τοῦ καλοῦ Σαμαρείτου

(Λουκ. ι', 25-37). Καί οὕτως ἐδίδαξε τὴν κατάλυσιν παντός μεστοίχου ἔχθρας καὶ προκαταλήψεως. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ὁμολογεῖ ὅτι ἕκαστος ἄνθρωπος, ἀνεξαρτήτως χρώματος, θρησκείας, φυλῆς, φύλου, ἐθνικότητος, γλώσσης, ἔχει δημιουργηθῇ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ καὶ ἀπολαμβάνει ἴσα δικαιώματα ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Συνεπῆς πρὸς τὴν πίστιν αὐτὴν, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν δέχεται τὰς διακρίσεις δι' ἕκαστον ἐκ τῶν προαναφερθέντων λόγων, ἐφ' ὅσον αὗται προϋποθέτουν ἀξιολογικὴν διαφορὰν μεταξύ τῶν ἀνθρώπων.

3. Ἡ Ἐκκλησία, ἐν τῷ πνεύματι τοῦ σεβασμοῦ τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καὶ τῆς ἴσης μεταχειρίσεως τῶν ἀνθρώπων, ἀξιολογεῖ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν αὐτῶν ὑπὸ τὸ φῶς τῆς διδασκαλίας τῆς περὶ τῶν μυστηρίων, τῆς οἰκογενείας, τῆς θέσεως τῶν δύο φύλων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῶν ἐν γένει ἀξίων τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως. Ἡ Ἐκκλησία ἔχει δικαίωμα ἵνα διακηρύττῃ τὴν μαρτυρίαν τῆς διδασκαλίας τῆς εἰς τὸν δημόσιον χῶρον.

ΣΤ. Ἡ ἀποστολὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ὡς μαρτυρία ἀγάπης ἐν διακονίᾳ

1. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ἐπιτελοῦσα τὴν σωτήριον αὐτῆς ἀποστολήν ἐν τῷ κόσμῳ, μεριμνᾷ ἐμπράκτως διὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους χρήζοντας βοηθείας, τοὺς πεινῶντας, τοὺς ἀπόρους, τοὺς ἀσθενεῖς, τοὺς ἀναπήρους, τοὺς ὑπερήλικας, τοὺς διωκομένους, τοὺς αἰχμαλώτους, τοὺς φυλακισμένους, τοὺς ἀστέγους, τὰ ὀρφανὰ, τὰ θύματα τῶν καταστροφῶν καὶ τῶν πολεμικῶν συγκρούσεων, τῆς ἐμπορίας ἀνθρώπων καὶ τῶν συγχρόνων μορφῶν δουλείας. Αἱ καταβαλλόμεναι ὑπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας προσπάθειαι διὰ τὴν καταπολέμησιν τῆς ἐνδείας καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀδικίας ἀποτελοῦν ἔκφρασιν τῆς πίστεως αὐτῆς καὶ διακονίαν Αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, ὁ ὁποῖος ἐταύτισεν Ἐαυτὸν πρὸς πάντα ἄνθρωπον, ἰδίως πρὸς τοὺς ἐν ἀνάγκαις εὐρισκομένους: «Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε» (Ματθ. κε', 40). Ἐν τῇ πολυπύχῳ ταύτῃ κοινωνικῇ διακονίᾳ, ἡ Ἐκκλησία δύναται νὰ συνεργάζεται μετὰ τῶν διαφόρων σχετικῶν κοινωνικῶν φορέων.

2. Οἱ ἀνταγωνισμοὶ καὶ αἱ ἐχθρότητες ἐν τῷ κόσμῳ εἰσάγουν ἀδικίαν καὶ ἀνισότητα εἰς τὴν συμμετοχὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν εἰς τὰ ἀγαθὰ τῆς θείας δημιουργίας. Στεροῦν ἀπὸ ἑκατομμύρια ἀνθρώπων τὰ βασικά ἀγαθὰ καὶ ὁδηγοῦν εἰς ἐξαθλίωσιν τῆς ἀνθρω-

πίνης υπάρξεως, προκαλοῦν μαζικάς μεταναστεύσεις πληθυσμῶν, διεγείρουν ἔθνικας, θρησκευτικές καί κοινωνικές συγκρούσεις, αἱ ὁποῖαι ἀπειλοῦν τήν ἐσωτερικήν συνοχήν τῶν κοινωνιῶν.

3. Ἡ Ἐκκλησία δέν δύναται νά μείνη ἀδιάφορος ἔναντι τῶν οἰκονομικῶν καταστάσεων, αἱ ὁποῖαι ἐπηρεάζουν ἀρνητικῶς ὁλόκληρον τήν ἀνθρωπότητα. Ἐπιμένει εἰς τήν ἀνάγκην, οὐχί μόνον ἡ οἰκονομία νά ἐρεῖδεται ἐπὶ ἠθικῶν ἀρχῶν, ἀλλά καί ἐμπράκτως νά διακονῆται δι' αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος, συμφώνως καί πρὸς τήν διδασκαλίαν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, «κοπιῶντας δεῖ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούντων, μνημονεύειν τε τῶν λόγων τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ὅτι αὐτός εἶπε· μακάριόν ἐστι μᾶλλον διδόναι ἢ λαμβάνειν» (Πράξ. κ', 35). Ὁ Μ. Βασίλειος γράφει ὅτι «σκοπός οὖν ἐκάστῳ προκεῖσθαι ὀφείλει ἐν τῷ ἔργῳ ἡ ὑπηρεσία τῶν δεομένων, οὐχί ἡ ἰδία αὐτοῦ χρεία» («Ὅροι κατὰ πλάτος» ΜΒ'. PG 31, 1025A).

4. Τό χάσμα μεταξύ πλουσίων καί πτωχῶν διευρύνεται δραματικῶς ἐξ αἰτίας τῆς οἰκονομικῆς κρίσεως, ἡ ὁποία εἶναι συνήθως ἀποτέλεσμα κερδοσκοπίας χωρίς φραγμούς ἐκ μέρους οἰκονομικῶν παραγόντων, συγκεντρώσεως τοῦ πλούτου εἰς χεῖρας ὀλίγων καί στρεβλῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος, ἡ ὁποία, στερουμένη δικαιοσύνης καί ἀνθρωπιστικῆς εὐαισθησίας, δέν ἐξυπηρετεῖ, τελικῶς, τὰς πραγματικές ἀνάγκας τῆς ἀνθρωπότητος. Βιώσιμος οἰκονομία εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία συνδυάζει τήν ἀποτελεσματικότητα μετά δικαιοσύνης καί κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης.

5. Ὑπὸ τὰς τραγικάς ταύτας καταστάσεις, κατανοεῖται ἡ τεραστία εὐθύνη τῆς Ἐκκλησίας διὰ τήν καταπολέμησιν τῆς πείνης καί πάσης ἄλλης μορφῆς ἐνδεείας ἐν τῷ κόσμῳ. Ἐν τοιοῦτον φαινόμενον εἰς τήν ἐποχήν μας, κατὰ τήν ὁποίαν αἱ χῶραι ζοῦν ὑπὸ καθεστῶς παγκοσμιοποιημένης οἰκονομίας, ὑποδηλοῖ τήν σοβαράν κρίσιν ταυτότητος τοῦ συγχρόνου κόσμου, διότι ἡ πείνα οὐχί μόνον ἀπειλεῖ τό θεῖον δῶρον τῆς ζωῆς ὁλοκλήρων λαῶν, ἀλλά καί θίγει τό μεγαλεῖον καί τήν ἱερότητα τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, συγχρόνως δέ προσβάλλει καί τόν ἴδιον τόν Θεόν. Διὰ τοῦτο, ἂν ἡ μέριμνα διὰ τήν ἰδικήν μας τροφήν εἶναι θέμα ὑλικόν, ἡ μέριμνα διὰ τήν τροφήν τοῦ συνανθρώπου μας εἶναι θέμα πνευματικόν (Ἰακ. β', 14-18). Ἀποτελεῖ, ἐπομένως, ἀποστολήν ὅλων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν νά ἐπιδεικνύουν ἀλληλεγγύην καί νά ὀργανώνουν ἀποτελεσματικῶς τήν βοήθειάν των πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς ἀδελφούς.

6. Ἡ Ἁγία τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ἐν τῷ καθολικῷ σώματι αὐτῆς, περικλείουσα εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς πολλοὺς λαοὺς τῆς γῆς, ἀναδεικνύει τὴν ἀρχὴν τῆς πανανθρωπίνου ἀλληλεγγύης καὶ ὑποστηρίζει τὴν στενοτέραν συνεργασίαν λαῶν καὶ κρατῶν πρὸς εἰρηνικὴν ἐπίλυσιν τῶν διαφορῶν.

7. Ἀνησυχίαν προκαλεῖ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἡ διαρκῶς αὐξανόμενη ἐπιβολὴ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ἐνός καταναλωτικοῦ τρόπου ζωῆς, ὁ ὁποῖος στερεῖται τῶν χριστιανικῶν ἠθικῶν ἀξιῶν. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν, ὁ καταναλωτισμὸς οὗτος, ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς ἐκκοσμικευμένης παγκοσμιοποιήσεως, τείνει νὰ ὀδηγήσῃ τοὺς λαοὺς εἰς τὴν ἀπώλειαν τῶν πνευματικῶν καταβολῶν αὐτῶν, εἰς τὴν ἱστορικὴν ἀμνησίαν καὶ εἰς τὴν λήθην τῶν παραδόσεων.

8. Τὰ μέσα γενικῆς ἐνημερώσεως οὐχὶ σπανίως τελοῦν ὑπὸ τὸν ἔλεγχον μιᾶς ἰδεολογίας φιλελευθέρας παγκοσμιοποιήσεως καὶ οὕτω καθίστανται δίαυλοι διαδόσεως τοῦ καταναλωτισμοῦ καὶ τῆς ἀνηθικότητος. Ἰδιαιτέραν ἀνησυχίαν προκαλοῦν περιστατικά, καθ' ἃ ἡ στάσις ἔναντι τῶν θρησκευτικῶν ἀξιῶν χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἔλλειψιν σεβασμοῦ, ἐνίοτε δὲ καὶ διὰ βλασφημίαν, προξενοῦντα διχασμοὺς καὶ ἐξεγέρσεις ἐντὸς τῆς κοινωνίας. Ἡ Ἐκκλησία προειδοποιεῖ τὰ τέκνα αὐτῆς διὰ τὸν κίνδυνον τοῦ ἐπηρεασμοῦ τῶν συνειδήσεων διὰ τῶν μέσων ἐνημερώσεως καὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν οὐχὶ διὰ τὴν προσέγγισιν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν χειραγώγησίν των.

9. Εἰς τὴν πορείαν, ἣν διανύει ἡ Ἐκκλησία, κηρύττουσα καὶ ἀσκοῦσα τὴν σωτήριον ἀποστολὴν αὐτῆς διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ὁλοέν καὶ τακτικώτερον ἔρχεται ἀντιμέτωπος μετὰ τῶν ἐκφάνσεων τῆς ἐκκοσμικεύσεως. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ καλεῖται νὰ ἐπαναδιατυπώσῃ καὶ φανερώσῃ τὴν προφητικὴν μαρτυρίαν της εἰς τὸν κόσμον, στηριζομένη εἰς τὴν ἐμπειρίαν τῆς πίστεως, ὑπενθυμίζουσα ἐν ταύτῃ καὶ τὴν πραγματικὴν ἀποστολὴν αὐτῆς, διὰ τῆς καταγωγῆς τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς καλλιιεργείας συνειδήσεως ἐνότητος εἰς τό ποίμνιον αὐτῆς. Οὕτω, διανοίγεται εὐρύ πεδίων δι' αὐτὴν, δεδομένου ὅτι ὡς οὐσιαστικόν στοιχεῖον τῆς ἐκκλησιολογικῆς της διδασκαλίας προβάλλει εἰς τὸν διεσπασμένον κόσμον τὴν εὐχαριστιακὴν κοινωνίαν καὶ ἐνότητα.

10. Ὁ πόθος τῆς συνεχοῦς αὐξήσεως τῆς εὐημερίας καὶ ἡ ἄμετρος κατανάλωσις ἀναποφεύκτως ὀδηγοῦν εἰς τὴν δυσανάλογον χρῆσιν καὶ τὴν ἐξάντλησιν τῶν φυσικῶν πόρων. Ἡ δημιουργηθεῖσα

ὑπό τοῦ Θεοῦ κτίσις, ἡ ὁποία ἐδόθη εἰς τόν ἄνθρωπον «ἐργάζεσθαι καί φυλάσσειν» αὐτήν (πρβλ. Γεν. β', 15), ὑφίσταται τὰς συνεπειὰς τῆς ἁμαρτίας τοῦ ἀνθρώπου: «Τῇ γάρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἐκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τόν ὑποτάξαντα, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι καί αὕτη ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπό τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τήν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Οἶδαμεν γάρ ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει καί συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν» (Ρωμ. η', 20-22).

Ἡ οἰκολογική κρίσις, ἡ ὁποία συνδέεται πρὸς τὰς κλιματολογικὰς ἀλλαγὰς καί τήν ὑπερθέρμανσιν τοῦ πλανήτου, καθιστᾷ ἐπιτακτικόν τό χρέος τῆς Ἐκκλησίας ὅπως συμβάλῃ, διὰ τῶν εἰς τήν διάθεσιν αὐτῆς πνευματικῶν μέσων, εἰς τήν προστασίαν τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ ἐκ τῶν συνεπειῶν τῆς ἀνθρωπίνης ἀπληστίας. Ἡ ἀπληστία διὰ τήν ἱκανοποίησιν τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν ὁδηγεῖ εἰς τήν πνευματικὴν πτώχευσιν τοῦ ἀνθρώπου καί εἰς τήν καταστροφὴν τοῦ περιβάλλοντος. Δέν πρέπει νά λησμονῇται ὅτι ὁ φυσικὸς πλοῦτος τῆς γῆς δέν εἶναι περιουσία τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τοῦ Δημιουργοῦ: «Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καί τό πλήρωμα αὐτῆς, ἡ οἰκουμένη καί πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ» (Ψαλμ. κγ', 1). Οὕτως, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία τονίζει τήν προστασίαν τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς καλλιέργειας τῆς εὐθύνης τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τοῦ θεοσδότου περιβάλλοντος καί διὰ τῆς προβολῆς τῶν ἀρετῶν τῆς ὀλιγαρκείας καί τῆς ἐγκρατείας. Ὁφείλομεν νά ἐνθυμώμεθα ὅτι ὄχι μόνον αἱ σημεριναί, ἀλλὰ καί αἱ μελλοντικαί γενεαί ἔχουν δικαίωμα ἐπὶ τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν, τὰ ὁποῖα μᾶς ἐχάρισεν ὁ Δημιουργός.

11. Διὰ τήν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἡ ἱκανότης πρὸς ἐπιστημονικὴν ἔρευναν τοῦ κόσμου ἀποτελεῖ θεόσδοτον δῶρον εἰς τόν ἄνθρωπον. Συγχρόνως ὅμως πρὸς αὐτήν τήν κατάφασιν, ἡ Ἐκκλησία ἐπισημαίνει τούς κινδύνους, οἱ ὁποῖοι ὑποκρύπτονται εἰς τήν χρῆσιν ὠρισμένων ἐπιστημονικῶν ἐπιτευγμάτων. Θεωρεῖ ὅτι ὁ ἐπιστήμων εἶναι μὲν ἐλεύθερος νά ἐρευνᾷ, ἀλλὰ καί ὅτι ὀφείλει νά διακόπτῃ τήν ἔρευνάν του, ὅταν παραβιάζονται βασικαί χριστιανικαί καί ἀνθρωπιστικαί ἀρχαί: «Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει» (Α' Κορ. ζ', 12) καί «Τό καλόν οὐ καλόν, ὅταν μή καλῶς γίνηται» (Γρηγορίου Θεολόγου, «Λόγος Θεολογικός» Α', 4. PG 36, 16C). Ἡ θέσις αὕτη τῆς Ἐκκλησίας ἀποδεικνύεται πολλαπλῶς ἀπαραίτητος διὰ τήν ὀρθήν ὁριοθέτησιν τῆς ἐλευθερίας καί τήν ἀξιοποίησιν τῶν καρπῶν τῆς ἐπιστήμης, εἰς πάντας σχεδόν τούς τομεῖς τῆς ὁποίας, ἰδίᾳ δέ

της βιολογίας, αναμένονται νέα έπιτεύγματα, αλλά και κίνδυνοι. Έν ταύτῳ, υπογραμμίζομεν τήν αναμφισβήτητον ιερότητα της ἀνθρωπίνης ζωῆς ἀπό αὐτῆς ταύτης ἀρχῆς τῆς συλλήψεως.

12. Κατά τά τελευταῖα ἔτη, παρατηρεῖται ἀλματώδης ἀνάπτυξις εἰς τās βιοεπιστήμας καί εἰς τήν συνδεδεμένην μέ αὐτάς βιοτεχνολογίαν, πολλά έπιτεύγματα τῶν ὁποίων θεωροῦνται εὐεργετικά διά τόν ἄνθρωπον, ἄλλα δημιουργοῦν ἠθικά διλήμματα, ἐνῶ ἄλλα κρίνονται ἀπορριπτέα. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία πιστεύει ὅτι ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι ἀπλοῦν σύνολον κυττάρων, ἰστῶν καί ὀργάνων, οὔτε καί προσδιορίζεται μόνον ἀπό βιολογικούς παράγοντας. Ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ δημιούργημα «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» (Γεν. α', 27) καί θά πρέπει ἡ ἀναφορά εἰς αὐτόν νά γίνηται μέ τόν δέοντα σεβασμόν. Ἡ ἀναγνώρισις τῆς θεμελιώδους αὐτῆς ἀρχῆς ὁδηγεῖ εἰς τό συμπέρασμα ὅτι τόσον κατά τήν ἐπιστημονικήν ἔρευναν, ὅσον καί κατά τήν πρακτικήν ἐφαρμογήν τῶν νέων ἀνακαλύψεων καί ἐφευρέσεων, δέον ὅπως διαφυλάσσεται τό ἀπόλυτον δικαίωμα κάθε ἀνθρώπου νά ἀπολαύῃ σεβασμοῦ καί τιμῆς εἰς πᾶν στάδιον τῆς ζωῆς του, καθῶς καί ἡ βούλησις τοῦ Θεοῦ, ὡς αὕτη ἐφανερώθη κατά τήν δημιουργίαν. Ἡ ἔρευνα πρέπει νά λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τῆς τās ἠθικάς καί πνευματικάς ἀρχάς καί τά χριστιανικά θέσμια. Ἀπαραίτητος σεβασμός δέον νά ἐπιδεικνύηται καί εἰς ὅλην τήν Δημιουργίαν τοῦ Θεοῦ τόσον κατά τήν χρῆσιν αὐτῆς ὑπό τοῦ ἀνθρώπου, ὅσον καί κατά τήν ἔρευναν, συμφώνως πρὸς τήν ἐντολήν τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτόν (Γεν. β', 15).

13. Κατά τούς χρόνους τούτους τῆς ἐκκοσμικεύσεως, ἰδιαιτέρως προβάλλει ἡ ἀνάγκη, ὅπως ἐξαρθῇ ἡ σημασία τῆς ἀγιότητος τοῦ βίου, ἐν ὅψει τῆς πνευματικῆς κρίσεως, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τόν σύγχρονον πολιτισμόν. Ἡ παρανόησις τῆς ἐλευθερίας ὡς ἐλευθεριότητος ὁδηγεῖ εἰς τήν αὐξησιν τῆς ἐγκληματικότητος, τήν καταστροφήν καί τήν βεβήλωσιν τῶν σεβασμάτων, τήν ἐξάλειψιν τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τήν ἐλευθερίαν τοῦ πλησίον καί τήν ιερότητα τῆς ζωῆς. Ἡ Ὁρθόδοξος Παράδοσις, διαμορφωθείσα διά τῆς βιώσεως ἐν τῇ πράξει τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν, εἶναι φορεὺς πνευματικότητος καί ἀσκητικοῦ ἥθους, τό ὁποῖον δέον νά ἐξαρθῇ καί προβληθῇ ὅλως ἰδιαιτέρως κατά τήν ἐποχὴν ἡμῶν.

14. Ἡ εἰδική ποιμαντική μέριμνα τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τούς νέους διά τήν ἐν Χριστῷ διαπαιδαγώγησίν των τυγχάνει διαρκῆς καί ἀμετάπτωτος. Αὐτονόητος τυγχάνει ἡ προέκτασις τῆς ποιμαντικῆς εὐθύ-

νης τῆς Ἐκκλησίας καί εἰς τόν θεόδοτον θεσμόν τῆς οἰκογενείας, ἥτις ἀείποτε καί ἀπαραιτήτως ἐστηρίχθη εἰς τό ἱερόν μυστήριον τοῦ χριστιανικοῦ γάμου, ὡς ἐνώσεως ἀνδρός καί γυναικός, ἡ ὁποία εἰκονίζει τήν ἔνωσιν τοῦ Χριστοῦ καί τῆς Ἐκκλησίας Του (Ἐφεσ. ε', 32). Τοῦτο καθίσταται ἐπίκαιρον, ἐν ᾧ μάλιστα καί ἀποπειρῶν νομιμοποιήσεως εἰς χώρας τινάς καί θεολογικῆς θεμελιώσεως εἰς χριστιανικάς τινάς κοινότητας, μορφῶν συμβιώσεως, ἀντιτιθεμένων εἰς τήν χριστιανικήν παράδοσιν καί διδασκαλίαν. Ἡ Ἐκκλησία προσδοκῶσα τήν ἀνακεφαλαίωσιν τῶν πάντων εἰς τό ἐν Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ὑπενθυμίζει εἰς πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τόν κόσμον, ὅτι ὁ Χριστός πάλιν θά ἔλθῃ κατὰ τήν Δευτέραν Παρουσίαν Του «κρίναι ζῶντας καί νεκρούς» (Α' Πέτρ. δ', 5) καί ὅτι «τῆς Βασιλείας Αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος» (Λουκ. α', 33).

15. Εἰς τήν σύγχρονον ἐποχήν καί ἀείποτε, ἡ προφητική καί ποιμαντική φωνή τῆς Ἐκκλησίας, ὁ λυτρωτικός λόγος τοῦ Σταυροῦ καί τῆς Ἀναστάσεως, ἀπευθύνεται εἰς τήν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου καί καλεῖ αὐτόν, μετὰ τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ἵνα ἐνστερνισθῇ καί βιώσῃ «ὅσα ἐστὶν ἀληθῆ, ὅσα σεμνά, ὅσα δίκαια, ὅσα ἀγνά, ὅσα προσφιλῆ, ὅσα εὐφημα» (Φιλιπ. δ', 8). Ἡ Ἐκκλησία προβάλλει τήν θυσιαστικήν ἀγάπην τοῦ Ἑσταυρωμένου Κυρίου της ὡς τήν μόνην ὁδόν πρὸς ἓνα κόσμον εἰρήνης, δικαιοσύνης, ἐλευθερίας καί ἀλληλεγγύης μεταξύ τῶν ἀνθρώπων καί τῶν λαῶν, τῶν ὁποίων μόνον καί ἔσχατον μέτρον εἶναι πάντοτε ὁ ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς θυσιασθεὶς Κύριος (πρβλ. Ἀποκ. ε', 12), ἥτοι ἡ ἄπειρος Ἀγάπη τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ, τοῦ Πατρὸς καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ᾧ ἡ δόξα καί τό κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Η ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΔΙΑΣΠΟΡΑ

Ἡ Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἡσχομένη περὶ τό θέμα τῆς κανονικῆς ὁργανώσεως τῆς Ὁρθοδόξου Διασποράς. Οὕτω, συνεζήτησε τὰ ὑπὸ τῆς Δ' Προσυνοδικῆς Πανορθόδοξου Διασκέψεως (Σαμπεζύ, 2009) καί ὑπὸ τῆς Συνάξεως τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν (21-28 Ἰαν. 2016) παραπεμφθέντα αὐτῇ σχετικά κείμενα περὶ τῆς Ὁρθο-

δόξου Διασπορᾶς καί περί τοῦ Κανονισμοῦ Λειτουργίας τῶν Ἐπισκοπικῶν Συνελεύσεων ἐν αὐτῇ, ἐγκρίνασα αὐτά μετὰ τινων μικρῶν τροπολογιῶν, ἔχουν δέ ὡς ἀκολούθως:

1α. Διεπιστώθη ὅτι ἀποτελεῖ κοινήν βούλησιν πασῶν τῶν ἀγιωτάτων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ὅπως ἐπιλυθῇ τό ζήτημα τῆς Ὁρθοδόξου Διασπορᾶς τό ταχύτερον δυνατόν καί ὅπως ὁργανωθῇ αὕτη κατὰ τρόπον σύμφωνον πρὸς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησιολογίαν καί τὴν κανονικὴν παράδοσιν καί πρᾶξιν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

1β. Διεπιστώθη ὡσαύτως ὅτι κατὰ τὴν παροῦσαν φάσιν δέν εἶναι ἐφικτὴ δι' ἱστορικοὺς καί ποιμαντικούς λόγους ἡ ἄμεσος μετὰβασις εἰς τὴν αὐστηρῶς κανονικὴν τάξιν τῆς Ἐκκλησίας ὡς πρὸς τό ζήτημα τοῦτο, τούτέστιν εἰς τὴν ὑπαρξίν ἐνός μόνου Ἐπισκόπου εἰς τόν αὐτόν τόπον. Ὅθεν, ἀποφασίζεται ὅπως διατηρηθοῦν αἱ θεσμοθετηθεῖσαι ὑπὸ τῆς Δ' Προσυνοδικῆς Πανορθόδοξου Διασκέψεως Ἐπισκοπικαὶ Συνελεύσεις, ἄχρις οὗ ἐπιστῇ ὁ καιρός, κατόπιν ὠριμάνσεως τῶν συνθηκῶν, πρὸς ἐφαρμογὴν τῆς κανονικῆς ἀκριβείας.

2α. Αἱ Ἐπισκοπικαὶ Συνελεύσεις τῶν κατωτέρω μνημονευομένων περιοχῶν συγκροτοῦνται ὑπὸ πάντων τῶν ἐν τῇ περιοχῇ ἐκείνῃ ὡς κανονικῶν ἀναγνωριζομένων ἐπισκόπων, οἵτινες θά ἐξακολουθοῦν νά ὑπάγωνται εἰς τὰς κανονικάς δικαιοδοσίας, εἰς ἃς ὑπάγονται σήμερον.

2β. Αἱ Συνελεύσεις αὗται θά συνίστανται ἐκ πάντων τῶν ἐν ἐκάστῃ περιοχῇ ἐπισκόπων, οἵτινες εὐρίσκονται ἐν κανονικῇ κοινωσίᾳ μετὰ πασῶν τῶν ἀγιωτάτων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καί θά προεδρεύωνται ὑπὸ τοῦ πρώτου ἐκ τῶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Κωνσταντινουπόλεως ὑπαγομένων ἀρχιερέων, ἐλλείψει δέ τούτου συμφώνως πρὸς τὴν τάξιν τῶν Διπτύχων. Αὗται θά ἔχουν ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπὴν, ἀποτελουμένην ἐκ τῶν πρώτων ἱεραρχῶν τῶν διαφορῶν δικαιοδοσιῶν, αἱ ὁποῖαι ὑπάρχουν εἰς τὴν περιοχὴν.

2γ. Ἔργον καί εὐθύνη τῶν ἐπισκοπικῶν τούτων Συνελεύσεων θά εἶναι ἡ μέριμνα διὰ τὴν φανέρωσιν τῆς ἐνότητος τῆς Ὁρθοδοξίας καί τὴν ἀνάπτυξιν κοινῆς δράσεως ὅλων τῶν ὀρθοδόξων ἐκαστῆς περιοχῆς πρὸς θεραπείαν τῶν ποιμαντικῶν ἀναγκῶν τῶν ἐκεῖ διαβιούντων ὀρθοδόξων, κοινήν ἐκπροσώπησιν πάντων τῶν ὀρθοδόξων ἔναντι τῶν ἑτεροδόξων καί τῆς ὅλης κοινωνίας τῆς περιοχῆς, καλλιέργειαν τῶν θεολογικῶν γραμμάτων καί τῆς ἐκκλησιαστικῆς παιδείας κ.λπ. Αἱ ἐπὶ τῶν θεμάτων τούτων ἀποφάσεις θά λαμβάνων-

ται καθ' ὁμοφωνίαν τῶν Ἐκκλησιῶν αἱ ὁποῖαι ἐκπροσωποῦνται εἰς τήν συγκεκριμένην Συνέλευσιν.

3. Αἱ περιοχαί, εἰς τὰς ὁποίας θά δημιουργηθοῦν εἰς ἓν πρῶτον στάδιον Ἐπισκοπικαί συνελεύσεις, ὀρίζονται ὡς ἑξῆς:

- i. Καναδάς
- ii. Ἑνωμένοι Πολιτεῖαι Ἀμερικῆς
- iii. Λατινική Ἀμερική
- iv. Αὐστραλία, Νέα Ζηλανδία καί Ὠκεανία
- v. Μεγάλη Βρεταννία καί Ἰρλανδία
- vi. Γαλλία
- vii. Βέλγιον, Ὁλλανδία καί Λουξεμβούργον
- viii. Αὐστρία
- ix. Ἰταλία καί Μάλτα
- x. Ἑλβετία καί Λίχτενσταϊν
- xi. Γερμανία
- xii. Σκανδιναυϊκαί Χῶραι (ἐκτός τῆς Φιλλανδίας)
- xiii. Ἰσπανία καί Πορτογαλία

4. Οἱ ἐπίσκοποι τῆς Διασποράς, οἱ ὅποιοι κατοικοῦν εἰς τήν Διασποράν καί ἔχουν ἐνορίας εἰς περισσοτέρας περιοχάς, θά εἶναι μέλη τῶν Ἐπισκοπικῶν Συνελεύσεων καί τῶν περιοχῶν αὐτῶν.

5. Αἱ Ἐπισκοπικαί Συνελεύσεις δέν ἀποστεροῦν ἀπό τούς Ἐπισκόπους μέλη αὐτῶν ἀρμοδιότητος διοικητικοῦ καί κανονικοῦ χαρακτήρος οὔτε περιορίζουν τὰ δικαιώματα αὐτῶν εἰς τήν Διασποράν. Αἱ Ἐπισκοπικαί Συνελεύσεις ἀποβλέπουν εἰς τήν διαμόρφωσιν κοινῆς θέσεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐπὶ διαφόρων θεμάτων, τοῦτο οὐδόλως ἐμποδίζει τούς Ἐπισκόπους μέλη, οἱ ὅποιοι μένουν ὑπόλογοι εἰς τὰς ἰδικάς των Ἐκκλησίας, νά ἐκφράσουν τὰς ἀπόψεις τῶν ἰδικῶν των Ἐκκλησιῶν ἐνώπιον τοῦ ἔξω κόσμου.

6. Οἱ Πρόεδροι τῶν Ἐπισκοπικῶν Συνελεύσεων συγκαλοῦν καί προεδρεύουν πασῶν τῶν κοινῶν συνάξεων τῶν ἐπισκόπων τῆς περιοχῆς αὐτῶν (λειτουργικῶν, ποιμαντικῶν, διοικητικῶν κ.λπ.). Εἰς ζητήματα γενικωτέρου ἐνδιαφέροντος, ἀπαιτοῦντα, κατ' ἀπόφασιν τῆς Ἐπισκοπικῆς Συνελεύσεως, πανορθόδοξον ἀντιμετώπισιν, ὁ πρόεδρος αὐτῆς ἔχει τήν ἀναφοράν αὐτοῦ εἰς τόν Οἰκουμενικόν Πατριάρχην διὰ τὰ περαιτέρω κατὰ τὰ πανορθόδοξως ἰσχύοντα.

7. Αἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι δεσμεύονται, ὅπως μή προβαίνουν εἰς ἐνεργείας δυναμένας νά παραβλάψουν τήν ὡς ἄνω διαγραφομένην πορείαν πρὸς κανονικὴν ἐπίλυσιν τοῦ θέματος τῆς Διασπορᾶς, ὡς ἡ ἀπόδοσις τίτλων ὑφισταμένων ἤδη εἰς Ἀρχιερεῖς, θά πράττουν δέ πᾶν τὸ δυνατόν πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ ἔργου τῶν Ἐπισκοπικῶν Συνελεύσεων καὶ ἀποκατάστασιν τῆς ὁμαλῆς κανονικῆς τάξεως ἐν τῇ Διασπορᾷ.

Κανονισμός Λειτουργίας τῶν Ἐπισκοπικῶν Συνελεύσεων ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Διασπορᾷ

Ἄρθρον 1.

1. Πάντες οἱ ὀρθόδοξοι ἐπίσκοποι ἐκάστης Περιοχῆς, ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καθορισθεῖσων, οἱ ὅποιοι εὐρίσκονται ἐν κανονικῇ κοινωνίᾳ μετὰ πασῶν τῶν κατὰ τόπους Ὁρθοδόξων αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, συγκροτοῦν ἰδίαν Ἐπισκοπικὴν Συνέλευσιν.

2. Μέλη τῆς Ἐπισκοπικῆς Συνελεύσεως εἶναι καὶ ὅσοι ὑπερόριοι ὀρθόδοξοι ἐπίσκοποι ἀσκοῦν ποιμαντικὴν διακονίαν ἐνοριῶν τῆς Περιοχῆς.

3. Οἱ ἐφησυχάζοντες καὶ οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὴν Περιοχὴν ἐπίσκοποι, ἐφ' ὅσον πληροῦν τὰς προϋποθέσεις τῆς παραγράφου (1), δύνανται νά προσκληθοῦν ὅπως συμμετάσχουν εἰς τὴν Συνέλευσιν, ἀλλὰ ἄνευ δικαιώματος ψήφου.

Ἄρθρον 2.

Σκοπὸς τῆς Ἐπισκοπικῆς Συνελεύσεως εἶναι νά φανερώνη τὴν ἐνότητα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, νά προωθῇ τὴν συνεργασίαν μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν εἰς πάντας τοὺς τομεῖς τῆς ποιμαντικῆς διακονίας καὶ νά διατηρῇ, διαφυλάσσει καὶ ἀναπτύσσει τὰ συμφέροντα τῶν κοινοτήτων, αἱ ὁποῖαι ὑπάγονται εἰς τοὺς ὀρθοδόξους κανονικοὺς ἐπισκόπους τῆς Περιοχῆς.

Ἄρθρον 3.

Ἡ Ἐπισκοπικὴ Συνέλευσις θά ἔχη Ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπὴν ἀπαρτιζομένην ἐκ τῶν πρώτων ἐπισκόπων ἐκάστης τῶν κανονικῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Περιοχῆς.

Άρθρον 4.

1. Ἡ Ἐπισκοπική Συνέλευσις καί ἡ Ἐκτελεστική Ἐπιτροπή αὐτῆς θά ἔχουν ἓνα Πρόεδρον, ἓνα ἢ δύο Ἀντιπροέδρους, ἓνα Γραμματέα καί ἓνα Ταμία, ὡς καί ἄλλους ὑπευθύνους, ὁρισθησομένους ὑπό τῆς Συνελεύσεως.

2. Πρόεδρος εἶναι *ex officio* ὁ πρῶτος τῶν ἐπισκόπων τοῦ Οἰκου-
μενικοῦ Πατριαρχείου καί, ἀπόντος τούτου, κατὰ τήν τάξιν τῶν Δι-
πτύχων. Ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐπισκοπικῆς Συνελεύσεως συγκαλεῖ τάς
συνεδρίας αὐτῆς, διευθύνει τάς ἐργασίας αὐτῶν καί προεξάρχει τῶν
συλλειτουργῶν. Ἐπὶ τῶν ζητημάτων, τὰ ὅποια συνεζητήθησαν εἰς
τὴν συνεδρίαν τῆς Ἐπισκοπικῆς Συνελεύσεως καί ἐπὶ τῶν ὁποίων
ἐπετεύχθη ὁμόφωνος ἀπόφασις, ὁ Πρόεδρος (ἢ κατ' ἀνάθεσιν αὐτοῦ
ἄλλο μέλος τῆς Ἐπισκοπικῆς Συνελεύσεως) προβάλλει ἐνώπιον τοῦ
κράτους, τῆς κοινωνίας καί τῶν ἄλλων θρησκευτικῶν ὀργανισμῶν
τὴν κοινὴν θέσιν τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τῆς περιοχῆς.

3. Ὁ ἢ οἱ Ἀντιπρόεδροι ὀρίζονται *ex officio* ἐκ τῶν ἐπισκόπων-
μελῶν τῶν Συνελεύσεων ἐκ τῶν ἀμέσως ἐπομένων Ἐκκλησιῶν συμ-
φώνως πρὸς τὴν τάξιν τῶν Διπτύχων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.
Ὁ Γραμματεὺς, ὁ Ταμίας καί οἱ λοιποὶ ὑπεύθυνοι ἐκλέγονται ὑπό
τῆς Συνελεύσεως, δύνανται δέ νά μὴ προέρχωνται ἐκ τοῦ βαθμοῦ
τῶν ἐπισκόπων.

Άρθρον 5.

1. Αἱ ἀρμοδιότητες τῆς Ἐπισκοπικῆς Συνελεύσεως εἶναι:

α) Νά μεριμνᾷ καί νά συμβάλῃ διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἐνότη-
τος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Περιοχῆς εἰς τὰς θεολογικάς,
ἐκκλησιολογικάς, κανονικάς, πνευματικάς, φιλανθρωπικάς, ἐκπαι-
δευτικάς καί ἱεραποστολικάς ὑποχρεώσεις αὐτῆς.

β) Ὁ συντονισμὸς καί ἡ προώθησις τῶν κοινοῦ ἐνδιαφέροντος
δραστηριοτήτων εἰς τοὺς τομεῖς τῆς διαποιμάνσεως, τῆς κατηχήσε-
ως, τῆς λειτουργικῆς ζωῆς, τῶν θρησκευτικῶν ἐκδόσεων, τῶν μέσων
μαζικῆς ἐπικοινωνίας, τῆς ἐκκλησιαστικῆς παιδείας κ.λπ.

γ) Αἱ σχέσεις μετὰ τῶν ἑτεροδόξων καί μετὰ τῶν ἑτεροθρήσκων.

δ) Πᾶν ὅ,τι ἀποτελεῖ ὑποχρέωσιν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς
τὰς σχέσεις αὐτῆς μετὰ τῆς κοινωνίας καί τῶν κρατικῶν Ἀρχῶν.

ε) Ἡ προετοιμασία σχεδίου ὁργανώσεως τῶν ὀρθοδόξων τῆς Πε-
ριοχῆς ἐπὶ κανονικῆς βάσεως.

2. Ὁ καθορισμός τοῦ πεδίου τῶν ἀρμοδιοτήτων δέν θά ἔδει ἐπ' οὐδενί νά παρεμβαίνει εἰς τήν ἐπαρχιακήν δικαιοδοσίαν ἐκάστου Ἐπισκόπου καί νά περιορίζει τά δικαιώματα τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, συμπεριλαμβανομένων καί τῶν σχέσεων αὐτῆς μετά τῶν διεθνῶν ὀργανισμῶν, τῆς κρατικῆς ἐξουσίας, τῆς κοινωνίας τῶν πολιτῶν, τῶν μέσων μαζικῆς ἐνημερώσεως, τῶν ἄλλων ὁμολογιῶν, τῶν κρατικῶν καί διομολογιακῶν ὀργανισμῶν, ὡς ἐπίσης καί τῶν ἄλλων θρησκειῶν.

Ἐπὶ εἰδικῶν γλωσσικῶν, ἐκπαιδευτικῶν ἢ καί ποιμαντικῶν ζητημάτων Ἐκκλησίας τινός ἡ Ἐπισκοπική Συνέλευσις δύναται νά συνεργάζεται καί μετά τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς τῆς ἐν λόγῳ Ἐκκλησίας, ὥστε ἡ ποικιλία τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων νά ἐπιβεβαιοῖ τήν ἐνότητα τῆς Ὁρθοδοξίας εἰς τήν κοινωνίαν τῆς πίστεως καί τόν σύνδεσμον τῆς ἀγάπης.

Ἄρθρον 6.

1. Ἡ Ἐπισκοπική Συνέλευσις ἀποδέχεται καί καταγράφει τήν ἐκλογήν τῶν ἐπισκόπων τῆς Περιοχῆς, ὡς καί τήν ἀναφοράν αὐτῶν εἰς τās ἀγιωτάτας αὐτοκεφάλους Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας.

2. Ἐξετάζει καί καθορίζει τό κανονικόν καθεστῶς τῶν ἐν τῇ Περιοχῇ τοπικῶν κοινοτήτων, αἱ ὁποῖαι δέν ἔχουν ἀναφοράν εἰς τās ἀγιωτάτας αὐτοκεφάλους Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας.

3. Ὁφείλει νά καταγράφη πᾶσαν κρίσιν κληρικῶν ἐκφωνηθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων αὐτῶν, ἵνα ἡ κρίσις αὕτη ἐφαρμοσθῇ μεταξύ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τῆς Περιοχῆς.

Ἄρθρον 7.

1. Ἡ Ἐπισκοπική Συνέλευσις συνέρχεται τουλάχιστον ἅπαξ τοῦ ἔτους, τῇ προσκλήσει τοῦ Προέδρου. Δύναται νά συνέλθῃ ὡσάκις ἤθελε τοῦτο κριθῇ ἀναγκαῖον ὑπὸ τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς ἢ τῇ ἐγγράφῳ καί ἡτιολογημένῃ αἰτήσῃ τοῦ 1/3 τῶν μελῶν τῆς Συνελεύσεως.

2. Ἡ Ἐκτελεστική Ἐπιτροπὴ συνέρχεται μίαν φοράν ἀνά τρίμηνον καί ὡσάκις ἤθελε τοῦτο κριθῇ ἀναγκαῖον, τῇ προσκλήσει τοῦ Προέδρου ἢ τῇ γραπτῇ καί ἡτιολογημένῃ αἰτήσῃ τοῦ 1/3 τῶν μελῶν αὐτῆς.

3. Αἱ προσκλήσεις διὰ τήν σύγκλησιν τῆς Ἐπισκοπικῆς Συνελεύσεως, ἐάν δέν συντρέχουν ἐξαιρετικοὶ λόγοι, ἀποστέλλονται πρό δύο μηνῶν, ἐνῶ διὰ τήν σύγκλησιν τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς πρό

μιᾶς ἐβδομάδος, συναποστέλλονται δέ τὰ θέματα τῆς ἡμερησίας διατάξεως καί τὰ πρὸς αὐτὰ σχετικὰ στοιχεῖα.

4. Ἡ ἡμερησία διάταξις πρέπει νὰ ἐγκρίνεται κατὰ τὴν πρώτην συνεδρίαν τῆς Συνελεύσεως καὶ δὲν δύναται νὰ τροποποιηθῇ εἰ μὴ δι' ἀποφάσεως τῶν παρόντων μελῶν, λαμβανομένης δι' ἀπολύτου πλειονοψηφίας.

Ἄρθρον 8.

Ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ εὐρίσκεται ἐν ἀπαρτίᾳ διὰ τῆς παρουσίας τῶν 2/3 τῶν μελῶν αὐτῆς, ἡ δὲ Συνέλευσις διὰ τῆς παρουσίας τῆς ἀπολύτου πλειονοψηφίας τῶν μελῶν αὐτῆς, συμπεριλαμβανομένου τοῦ Προέδρου αὐτῆς.

Ἄρθρον 9.

Αἱ ἐργασίαι τῆς Ἐπισκοπικῆς Συνελεύσεως διεξάγονται συμφῶνως πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς ὀρθοδόξου συνοδικῆς παραδόσεως καὶ διευθύνονται ὑπὸ τοῦ Προέδρου αὐτῆς, ὁ ὁποῖος ἔχει καὶ τὴν εὐθύνην ἐποπτείας ἐπὶ τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἀποφάσεων αὐτῆς.

Ἄρθρον 10.

1. Αἱ ἀποφάσεις τῆς Ἐπισκοπικῆς Συνελεύσεως λαμβάνονται καθ' ὁμοφωνίαν.

2. Εἰς ζητήματα γενικωτέρου ἐνδιαφέροντος, τὰ ὁποῖα ἀπαιτοῦν, κατὰ τὴν κρίσιν τῆς Ἐπισκοπικῆς Συνελεύσεως, πανορθόδοξον ἀντιμετώπισιν, ὁ πρόεδρος αὐτῆς ἔχει τὴν ἀναφορὰν αὐτοῦ εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην διὰ τὰ περαιτέρω, κατὰ τὰ πανορθόδοξως ἰσχύοντα.

Ἄρθρον 11.

1. Μετ' ἀπόφασιν τῆς Ἐπισκοπικῆς Συνελεύσεως δύναται νὰ συγκροτοῦνται ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς Ἐπιτροπαὶ Ἱεραποστολῆς, Λειτουργικῶν, Ποιμαντικῶν, Οἰκονομικῶν, Ἐκπαιδευτικῶν, Οἰκουμενικῶν καὶ ἄλλων θεμάτων, προεδρευόμεναι ὑφ' ἑνὸς ἐπισκόπου-μέλους τῆς Συνελεύσεως.

2. Τὰ μέλη τῶν Ἐπιτροπῶν αὐτῶν, κληρικοὶ ἢ λαϊκοί, ὀρίζονται ὑπὸ τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς. Σύμβουλοι ἐπίσης καὶ εἰδικοί δύνανται

νά προσκαλῶνται ὅπως συμμετάσχουν εἰς τὴν Ἐπισκοπικὴν Συνέλευσιν ἢ εἰς τὴν Ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπὴν, χωρὶς δικαίωμα ψήφου.

Ἄρθρον 12.

1. Ἡ Ἐπισκοπικὴ Συνέλευσις δύναται νά συντάξῃ καὶ νά τροποποιήσῃ τὸν ἴδιον αὐτῆς Ἑσωτερικὸν Κανονισμόν πρὸς συμπλήρωσιν καὶ προσαρμογὴν τῶν ἀνωτέρω διατάξεων συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς Περιοχῆς καὶ ἐν σεβασμῷ πρὸς τὸ κανονικὸν δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

2. Πάντα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς Συνελεύσεως νομικά καὶ οἰκονομικά θέματα ἀποφασίζονται ὑπὸ τῷ φῶς τῆς νομοθεσίας τῶν κρατῶν τῆς Περιοχῆς, εἰς τὴν ὁποίαν τὰ μέλη τῆς Συνελεύσεως ἀσκοῦν τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῶν.

Ἄρθρον 13.

Σύστασις νέας, κατάτμησις ἢ κατάργησις ὑφισταμένης Ἐπισκοπικῆς Συνελεύσεως ἢ συγχώνευσις δύο ἢ περισσοτέρων τοιούτων γίνεται μετ' ἀπόφασιν τῆς Συνάξεως τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν κατόπιν αἰτήσεως Ἐκκλησίας τινός ἢ τοῦ Προέδρου Ἐπισκοπικῆς τινος Συνελεύσεως πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην.

ΤΟ ΑΥΤΟΝΟΜΟΝ ΚΑΙ Ο ΤΡΟΠΟΣ ΑΝΑΚΗΡΥΞΕΩΣ ΑΥΤΟΥ

Ἡ Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἡσχο-
λήθη περὶ τὸ θέμα «Τὸ Αὐτόνομον καὶ ὁ τρόπος ἀνακηρύξεως
αὐτοῦ». Οὕτω, συνεζήτησε τὰ ὑπὸ τῆς Ε΄ Προσυνοδικῆς Πανορθό-
δοξου Διασκέψεως (Σαμπεζύ, 10-17 Ὀκτωβρίου 2015) παραπεμφθέν-
τα αὐτῇ σχετικά κείμενα, ἐγκρίνασα αὐτά μετὰ τινων μικρῶν τροπο-
λογιῶν, ὡς ἀκολουθῶς.

Τὰ ἀπασχολήσαντα τὴν Σύνοδον θέματα τοῦ κειμένου ἀνεφέρον-
ται: α) εἰς τὴν ἔννοιαν, τὸ περιεχόμενον καὶ τὰ ποικίλα σχήματα

τοῦ θεσμοῦ τοῦ Αὐτονόμου, β) εἰς τὰς προϋποθέσεις τοπικῆς τινος Ἐκκλησίας διὰ νά ζητήσῃ τὴν Αὐτονομίαν αὐτῆς ἐκ τῆς εἰς ἣν ὑπάγεται Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας, γ) εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν ἀρμοδιότητα τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας νά κινήσῃ καὶ νά ὁλοκληρώσῃ τὴν διαδικασίαν ἀποδόσεως τῆς Αὐτονομίας εἰς τμῆμα τῆς κανονικῆς δικαιοδοσίας αὐτῆς, Αὐτονόμων Ἐκκλησιῶν μὴ ἰδρυομένων εἰς τὸν γεωγραφικόν ὥρον τῆς Ὁρθοδόξου Διασποράς, καὶ δ) εἰς τὰς συνεπείας τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῆς πράξεως διὰ τὰς σχέσεις τῆς ἀνακηρυχθείσης Αὐτονόμου Ἐκκλησίας τόσον πρὸς τὴν εἰς ἣν ἀναφέρεται Αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν, ὅσον καὶ πρὸς τὰς ἄλλας Αὐτοκεφάλους Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας.

1. Ὁ θεσμός τοῦ Αὐτονόμου ἐκφράζει κατὰ κανονικόν τρόπον τό καθεστὼς τῆς σχετικῆς ἢ μερικῆς ἀνεξαρτησίας ἐνός συγκεκριμένου ἐκκλησιαστικοῦ τμήματος ἐκ τῆς κανονικῆς δικαιοδοσίας τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας, εἰς τὴν ὁποίαν κανονικῶς ἀναφέρεται.

α) Κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ θεσμοῦ τούτου εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν πρᾶξιν διεμορφώθησαν βαθμίδες ἐξαρτήσεως, ἀφορῶσαι εἰς τὰς σχέσεις τῆς Αὐτονόμου πρὸς τὴν Αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν, εἰς τὴν ὁποίαν αὕτη ἀναφέρεται.

β) Ἡ ἐκλογή τοῦ Πρώτου τῆς Αὐτονόμου Ἐκκλησίας ἐγκρίνεται ἢ διενεργεῖται ὑπὸ τοῦ ἀρμοδίου ἐκκλησιαστικοῦ ὀργάνου τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας, τὸν Προκαθημένον τῆς ὁποίας οὗτος μνημονεύει καὶ εἰς τὸν ὅποιον κανονικῶς ἀναφέρεται.

γ) Εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ θεσμοῦ τοῦ Αὐτονόμου ὑφίστανται διάφορα σχήματα κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν πρᾶξιν, τὰ ὁποῖα προσδιορίζονται ἐκ τῆς ἐκτάσεως τῆς ἐξαρτήσεως τῆς Αὐτονόμου ἀπὸ τὴν Αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν.

δ) Εἰς σχήματά τινα ὁ βαθμός ἐξαρτήσεως τῆς Αὐτονόμου Ἐκκλησίας ἐκφράζεται καὶ διὰ τῆς συμμετοχῆς τοῦ Πρώτου αὐτῆς εἰς τὴν Σύνοδον τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας.

2. Ἡ κίνησις καὶ ἡ ὁλοκλήρωσις τῆς διαδικασίας διὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ Αὐτονόμου εἰς τμῆμα τῆς κανονικῆς δικαιοδοσίας τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας ἀνήκει εἰς τὴν κανονικὴν ἀρμοδιότητα αὐτῆς, πρὸς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται ἡ ἀνακηρυγσομένη Αὐτόνομος Ἐκκλησία. Οὕτως:

α) Ἡ ζητοῦσα τὴν Αὐτονομίαν αὐτῆς τοπικὴ Ἐκκλησία, ἐάν διθέτῃ τὰς ἀναγκαίας ἐκκλησιαστικάς, κανονικάς καὶ ποιμαντικάς

προϋποθέσεις, υποβάλλει τό σχετικόν αίτημα εἰς τήν πρός ἣν ἔχει τήν ἀναφοράν αὐτῆς Αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν, ἐξηγοῦσα καί τούς σοβαροὺς λόγους, οἱ ὅποιοι ὑπαγορεύουν τήν ὑποβολήν τοῦ αἰτήματος αὐτῆς.

β) Ἡ Αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία, δεχομένη τό αίτημα αὐτῆς, ἀξιολογεῖ ἐν Συνόδῳ τὰς προϋποθέσεις καί τούς λόγους τῆς ὑποβολῆς τοῦ αἰτήματος καί ἀποφασίζει διὰ τήν ἀπόδοσιν ἢ μή τοῦ Αὐτονόμου. Εἰς περίπτωσιν θετικῆς ἀποφάσεως ἐκδίδει τόν σχετικόν Τόμον, ὁ ὅποιος καθορίζει τὰ γεωγραφικά ὅρια καί τὰς σχέσεις τῆς Αὐτονόμου πρός τήν εἰς ἣν ἀναφέρεται Αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν, συμφώνως πρός τὰ καθιερωμένα κριτήρια τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως.

γ) Ὁ Προκαθήμενος τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας ἀνακοινοῖ πρός τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον καί τὰς ἄλλας Αὐτοκεφάλους Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας τήν ἀνακήρυξιν τῆς Αὐτονόμου Ἐκκλησίας.

δ) Ἡ Αὐτόνομος Ἐκκλησία ἐκφράζεται διὰ τῆς ἐξ ἧς ἔλαβε τήν αὐτονομίαν αὐτῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας εἰς τὰς διορθοδόξους, διαχριστιανικάς καί διαθρησκευτικάς σχέσεις αὐτῆς.

ε) Ἐκάστη Αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία δύναται νά παραχωρῇ αὐτόνομον καθεστῶς μόνον ἐντός τῶν ὁρίων τῆς κανονικῆς γεωγραφικῆς περιφερείας αὐτῆς. Εἰς τόν χῶρον τῆς Ὁρθοδόξου Διασποράς δέν ἰδρύονται Αὐτόνομοι Ἐκκλησίαι, εἰ μή μόνον μετά πανορθόδοξον συναίνεσιν, ἐξασφαλιζομένην ὑπό τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κατὰ τὰ πανορθόδοξως ἰσχύοντα.

στ) Εἰς περιπτώσεις ἀπονομῆς αὐτονόμου καθεστώτος εἰς τήν ἰδίαν γεωγραφικὴν ἐκκλησιαστικὴν περιοχὴν ὑπό δύο Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, καί, ὥς ἐκ τούτου, ἐγειρομένης ἀμφισβητήσεως ἐκατέρου Αὐτονόμου, αἱ ἐμπλεκόμεναι πλευραὶ ἀναφέρονται, ὁμοῦ ἢ κεχωρισμένως, εἰς τόν Οἰκουμενικόν Πατριάρχην ἵνα οὗτος ἐξεύρῃ τήν κανονικὴν λύσιν ἐπὶ τοῦ θέματος κατὰ τὰ πανορθόδοξως ἰσχύοντα.

3. Αἱ ἐκ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Αὐτονόμου προκύπτουσαι διὰ τήν Αὐτόνομον Ἐκκλησίαν καί τήν σχέσιν αὐτῆς πρός τήν Αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν συνέπειαι εἶναι αἱ κάτωθι:

α) Ὁ Πρῶτος τῆς Αὐτονόμου Ἐκκλησίας μνημονεύει μόνον τοῦ ὀνόματος τοῦ Προκαθήμενου τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας.

β) Τό ὄνομα τοῦ Πρώτου τῆς Αὐτονόμου Ἐκκλησίας δέν ἀναγράφεται εἰς τὰ Δίπτυχα.

γ) Ἡ Αὐτόνομος Ἐκκλησία παραλαμβάνει τό Ἅγιον Μύρον ἐκ τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας.

δ) Οἱ Ἐπίσκοποι τῆς Αὐτονόμου Ἐκκλησίας ἐκλέγονται, καθίστανται καί κρίνονται ὑπό τοῦ ἀρμοδίου ἐκκλησιαστικοῦ ὀργάνου αὐτῆς. Εἰς περίπτωσιν βεβαίας πρὸς τοῦτο ἀδυναμίας τῆς Αὐτονόμου Ἐκκλησίας, ἐπικουρεῖται αὕτη ὑπό τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας εἰς ἣν ἀναφέρεται.

ΤΟ ΜΥΣΤΗΡΙΟΝ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ ΚΑΙ ΤΑ ΚΩΛΥΜΑΤΑ ΑΥΤΟΥ

Ι. Ὁ Ὁρθόδοξος Γάμος

1. Ὁ θεσμός τῆς οἰκογενείας εὐρίσκεται σήμερον ὑπὸ τὴν ἀπειλήν τῆς ἐκκοσμικεύσεως ὡς ἐπίσης καὶ τοῦ ἠθικοῦ σχετικισμοῦ. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία διδάσκει τὴν ἱερότητα τοῦ γάμου ὡς μίαν θεμελιώδη καὶ ἀδιαμφισβήτητον διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἐν ἐλευθερίᾳ ἔνωσις μεταξύ ἀνδρός καὶ γυναικὸς εἶναι μία ἀπαραίτητος προϋπόθεσις.

2. Ὁ γάμος θεωρεῖται εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ὡς ὁ ἀρχαιότερος θεσμός θεοῦ δικαίου, διότι εἰσῆχθη συγχρόνως πρὸς τὴν δημιουργίαν τῶν πρώτων ἀνθρώπων, τοῦ Ἀδάμ καὶ τῆς Εὔας (Γεν. β', 23). Ἡ ἔνωσις αὕτη συνεδέθη ἀπ' ἀρχῆς ὅχι μόνον πρὸς τὴν πνευματικὴν κοινωνίαν τοῦ ζεύγους, τοῦ ἀνδρός καὶ τῆς γυναικὸς, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν δυνατότητα ἐξασφαλίσεως τῆς συνεχείας τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου γένους. Οὕτως, ὁ γάμος ἀνδρός καὶ γυναικὸς εὐλογηθεὶς ἐν τῷ παραδείσῳ κατέστη ἐν ἱερὸν μυστήριον, τό ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, ὅτε ὁ Χριστὸς ἐτέλεσε τό «*πρῶτον σημεῖον*» διὰ τῆς μεταβολῆς τοῦ ὕδατος εἰς οἶνον εἰς τὸν ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας γάμον, ἀποκαλύπτων οὕτω τὴν δόξαν αὐτοῦ (Ἰωάν. β', 11). Τό μυστήριον τοῦ ἀκαταλύτου δεσμοῦ μεταξύ ἀνδρός καὶ γυναικὸς εἶναι εἰκὼν τῆς ἐνώσεως Χριστοῦ καὶ Ἐκκλησίας (Ἐφεσ. ε', 32).

3. Ἡ χριστοκεντρικὴ λοιπὸν τυπολογία τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου ἐξηγεῖ τὴν ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου εὐλογίαν τοῦ ἱεροῦ δε-

σμοῦ δι' εἰδικῆς εὐχῆς (ἱερολογίας), διό καί ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος, εἰς τήν πρός τόν Πολύκαρπον Σμύρνης Ἐπιστολήν αὐτοῦ, ἐτόνιζεν, ὅτι οἱ προσερχόμενοι εἰς γάμου κοινωνίαν πρέπει «μετά γνώμης τοῦ ἐπισκόπου τήν ἔνωσιν ποιεῖσθαι, ἵνα ὁ γάμος ᾗ κατὰ Κύριον καί μή κατ' ἐπιθυμίαν (= ἀνθρωπίνην). Πάντα εἰς τιμήν Θεοῦ γινέσθω» (V, 2). Οὕτω, τόσον ἡ ιερότης τοῦ θεοσυστάτου δεσμοῦ, ὅσον καί τό ὑψηλόν πνευματικόν περιεχόμενον τῆς ἐγγάμου συζυγίας ἐξηγοῦν τήν ἀξίωσιν, ὥστε νά ἀναδειχθῇ «τίμιος ὁ γάμος καί ἡ κοίτη ἀμίαντος» (Ἐβρ. ιγ', 4), διό καί ἀπεδοκιμάζετο οἰαδήτης προσβολή τῆς καθαρότητος αὐτοῦ (Ἐφεσ. ε', 2-5. Α' Θεσσ. δ', 4. Ἐβρ. ιγ', 4 κ.ἄ.).

4. Ἡ ἐν Χριστῷ ἔνωσις ἀνδρός καί γυναικός συνιστᾷ μίαν μικράν ἐκκλησίαν ἢ μίαν εἰκόνα τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἔνωσις αὕτη διά τῆς εὐλογίας τοῦ Θεοῦ ὑψοῦται εἰς ὑψηλότερον βαθμόν, διότι ἡ κοινωνία εἶναι ὑπεροχωτέρα τῆς ἀτομικῆς ὑπάρξεως, ἀφοῦ τοὺς εἰσάγει εἰς τήν τάξιν τῆς Βασιλείας τῆς παναγίας Τριάδος. Ἀπαραίτητος προϋπόθεσις διά τόν γάμον εἶναι ἡ πίστις εἰς τόν Ἰησοῦν Χριστόν, μία πίστις, τήν ὁποίαν ὀφείλουν νά ἀποδέχωνται ὁ νυμφίος καί ἡ νύμφη, ὁ ἀνὴρ καί ἡ γυνή. Ἄλλωστε, τό θεμέλιον τῆς ἐνότητος τοῦ γάμου εἶναι ἡ ἐν Χριστῷ ἐνότης, ἵνα, διά τῆς ὑπό τοῦ ἁγίου Πνεύματος εὐλογίας τῆς συζυγικῆς ἀγάπης, δυνηθῇ τό ζεῦγος νά ἀντανακλᾷ τήν ἀγάπην Χριστοῦ καί Ἐκκλησίας ὡς μυστηρίου τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, τῆς αἰωνίου ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ Θεοῦ.

5. Ἡ προστασία τῆς ιερότητος τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου ὑπῆρξε πάντοτε ἰδιαζόντως σημαντική διά τήν προστασίαν τῆς Οἰκογενείας, ἡ ὁποία ἀκτινοβολεῖ τήν κοινωνίαν τῶν συζευγνυμένων προσώπων τόσον εἰς τήν Ἐκκλησίαν, ὅσον καί εἰς τήν ὅλην κοινωνίαν. Οὕτως, ἡ διά τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου ἐπιτυγχανομένη κοινωνία προσώπων λειτουργεῖ ὄχι ἀπλῶς ὡς μία συμβατική φυσική σχέσις, ἀλλά καί ὡς μία οὐσιαστική καί δημιουργική πνευματική δύναμις διά τοῦ ἱεροῦ θεσμοῦ τῆς Οἰκογενείας. Αὕτη βεβαιώνει τήν προστασίαν καί τήν παιδείαν τῶν τέκνων τόσον εἰς τήν πνευματικὴν ἀποστολήν τῆς Ἐκκλησίας, ὅσον καί εἰς τήν λειτουργίαν τῆς κοινωνίας.

6. Ἡ Ἐκκλησία ἀντιμετώπιζε πάντοτε μετὰ τῆς ἀναγκαίας αὐστηρότητος καί τῆς δεούσης ποιμαντικῆς εὐαισθησίας, κατὰ τό ὑπόδειγμα τῆς ἐπεικειας τοῦ ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν Παύλου (Ρωμ. ζ', 2-3. Α' Κορ. ζ', 12-15, 39 κ.ἄ.), τόσον τὰς θετικὰς προϋποθέσεις (διαφορά φύλου, νόμιμος ἡλικία κ.ἄ.), ὅσον καί τὰς ἀρνητικὰς προϋποθέσεις (συγγέ-

νεια ἐξ αἵματος καί ἐξ ἀγχιστείας, πνευματική συγγένεια, ὑπάρχων γάμος, ἑτεροθρησκεία κ.ἄ.) διὰ τὴν σύναψιν γάμου. Ἡ ποιμαντική εὐαισθησία ἦτο ἀναγκαία ὄχι μόνον διότι ἡ βιβλική παράδοσις καθορίζει τὴν σχέσιν τοῦ φυσικοῦ δεσμοῦ τοῦ γάμου μετὰ τοῦ μυστηρίου τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ ἐκκλησιαστική πρᾶξις δέν ἀποκλείει τὴν πρόσληψιν ὠρισμένων περὶ γάμου ἀρχῶν τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ φυσικοῦ Δικαίου, αἱ ὁποῖαι προβάλλουν τὸν δεσμόν τοῦ γάμου ἀνδρός καὶ γυναικός ὡς «*θείου τε καὶ ἀνθρωπίνου δικαίου κοινωνίαν*» (Μοδεστίνος) καὶ εἶναι συμβαταὶ πρὸς τὴν ἀποδιδομένην ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἱερότητα εἰς τὸ μυστήριον τοῦ γάμου.

7. Ὑπὸ τὰς τοσοῦτον δυσχερεῖς συγχρόνους συνθήκας διὰ τὸ μυστήριον τοῦ γάμου καὶ διὰ τὸν ἱερόν θεσμόν τῆς Οἰκογενείας, οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ ποιμένες ὀφείλουν νὰ ἀναπτύξουν σύντονον ἐργασίαν εἰς τὸν ποιμαντικόν τομέα διὰ νὰ προστατεύσουν τοὺς πιστοὺς πατρικῶς, συμπαριστάμενοι εἰς αὐτούς, διὰ νὰ ἐνισχύσουν τὴν κλονισθεῖσαν ἐλπίδα αὐτῶν ἐκ τῶν ποικίλων δυσχερειῶν, θεμελιούντες τὸν θεσμόν τῆς Οἰκογενείας ἐπὶ ἀκλονήτων θεμελίων, τὰ ὁποῖα οὔτε ἡ βροχή, οὔτε οἱ ποταμοί, οὔτε οἱ ἄνεμοι δύνανται νὰ καταστρέψουν, ἀφοῦ τὰ θεμέλια ταῦτα εἶναι ἡ πέτρα, ἡ δὲ πέτρα εἶναι ὁ Χριστός (Ματθ. ζ', 25).

8. Τὸ τιθέμενον σήμερον ἐν τῇ κοινωνίᾳ ζήτημα εἶναι ὁ γάμος, ὁ ὁποῖος εἶναι τὸ κέντρον τῆς Οἰκογενείας καὶ ἡ Οἰκογένεια δικαιώνει τὸν γάμον. Ἡ ἀσκουμένη εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον πίεσις διὰ τὴν ἀναγνώρισιν νέων μορφῶν συμβιώσεως ἀποτελεῖ μίαν πραγματικὴν ἀπειλὴν διὰ τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανούς. Ἡ κρίσις τοῦ θεσμοῦ τοῦ γάμου καὶ τῆς Οἰκογενείας εἰς διαφόρους μορφάς ἀνησυχεῖ βαθέως τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ὄχι μόνον ἕνεκα τῶν ἀρνητικῶν συνεπειῶν εἰς τὴν δομὴν τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῆς ἀπειλῆς διὰ τὰς εἰδικωτέρας σχέσεις εἰς τοὺς κόλπους τῆς παραδοσιακῆς Οἰκογενείας. Κύρια θύματα τῶν τάσεων αὐτῶν εἶναι τὸ ζεῦγος καὶ ἰδιαίτερως τὰ τέκνα, διότι δυστυχῶς αὐτὰ ὑφίστανται συνήθως ἐκ τῆς παιδικῆς ἤδη ἡλικίας αὐτῶν τὸ μαρτύριον, καίτοι οὐδεμίαν ἔχουν εὐθύνην δι' αὐτό.

9. Ὁ νομίμως καταγεγραμμένος πολιτικός γάμος μετὰξὺ ἀνδρός καὶ γυναικός δέν ἔχει μυστηριακόν χαρακτήρα, ἀποτελεῖ ἀπλὴν πρᾶξιν συμβιώσεως κυρωθεῖσαν ὑπὸ τοῦ κράτους, διάφορον πρὸς τὸν εὐλογούμενον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας γάμον. Τὰ συνάπτοντα πολιτικόν γάμον μέλη τῆς Ἐκκλησίας πρέπει νὰ ἀντιμε-

τωπίζονται μετά ποιμαντικής ευθύνης, ή όποία επιβάλλεται διά νά κατανοήσουν τήν άξίαν τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου καί τῶν ἐξ αὐτοῦ ἀπορρεουσῶν εὐλογιῶν δι' αὐτούς.

10. Ἡ Ἐκκλησία δέν ἀποδέχεται διά τά μέλη αὐτῆς σύμφωνα συμβιώσεως τοῦ αὐτοῦ ἢ ἐτέρου φύλου καί πᾶσαν ἄλλην μορφήν συμβιώσεως, διαφόρου τοῦ γάμου. Ἡ Ἐκκλησία πρέπει νά καταβάλλη πάσας τάς δυνατάς ποιμαντικές προσπάθειας, ὥστε τά παρεκκλίνοντα μέλη αὐτῆς εἰς τοιαύτας μορφάς συμβιώσεως νά δυνηθοῦν νά κατανοήσουν τήν πραγματικήν ἔννοιαν τῆς μετάνοίας καί τῆς εὐλογημένης ὑπό τῆς Ἐκκλησίας ἀγάπης.

11. Αἱ βαρύταται συνέπειαι τῆς κρίσεως ταύτης ἐκφράζονται διά τῆς ἐπικινδύνου αὐξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν διαζυγίων, τῶν ἀμβλώσεων καί πολλῶν ἄλλων ἐσωτερικῶν προβλημάτων εἰς τήν οἰκογενειακήν ζωήν. Αἱ συνέπειαι αὗται εἶναι μία μεγάλη πρόκλησις διά τήν ἀποστολήν τῆς Ἐκκλησίας εἰς τόν σύγχρονον κόσμον, διό καί οἱ ποιμένες τῆς Ἐκκλησίας ὀφείλουν νά καταβάλλουν πᾶσαν δυνατήν προσπάθειαν διά τήν ἀντιμετώπισιν τῶν προβλημάτων αὐτῶν. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καλεῖ ἐν ἀγάπῃ τά τέκνα αὐτῆς καί ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καλῆς θελήσεως νά ὑπερασπισθοῦν τήν πιστότητα εἰς τήν ιερότητα τῆς Οἰκογενείας.

II. Κωλύματα Γάμου καί ἐφαρμογή τῆς Οἰκονομίας

1. Σχετικῶς μέ τά κωλύματα γάμου λόγω ἐξ αἵματος, ἐξ ἀγχιστείας, ἐξ υἱοθεσίας καί πνευματικῆς συγγενείας ἰσχύει ὅ,τι προβλέπεται ὑπό τῶν ἱερῶν κανόνων (53 καί 54 τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου) καί τῆς συνωδᾶ τούτοις ἐκκλησιαστικῆς πράξεως, ὡς αὕτη ἐφαρμόζεται σήμερον εἰς τάς κατά τόπους αὐτοκεφάλους Ὁρθόδοξους Ἐκκλησίας, καθορίζεται δέ καί περιγράφεται ἐν τοῖς Καταστατικοῖς Χάρταις αὐτῶν καί ταῖς σχετικαῖς συνοδικαῖς ἀποφάσεσιν αὐτῶν.

2. Περὶ τοῦ μή ἀμετακλήτως λυθέντος ἢ ἀκυρωθέντος γάμου καί τοῦ προϋπάρχαντος τρίτου, ἰσχύει ὅτι συνιστοῦν ἀπόλυτα κωλύματα πρὸς σύναψιν γάμου, συμφώνως πρὸς τήν κατηγορηματικῶς καταδικάζουσαν τήν διγαμίαν καί τόν τέταρτον γάμον Ὁρθόδοξον κανονικὴν παράδοσιν.

3. Συμφώνως πρὸς τοὺς ἱερούς κανόνες κωλύεται κατ' ἀκρίβειαν ἡ ἱερολόγησις γάμου μετὰ τήν μοναχικὴν κουράν (καν. 16 τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καί 44 τῆς Πενθέκτης ἐν Τρούλλῳ Συνόδου).

4. Ἡ ἱερωσύνη αὐτή καθ' αὐτήν δέν ἀποτελεῖ κώλυμα γάμου, ἀλλ' ὅμως, συμφώνως πρὸς τὴν ἰσχύουσαν κανονικὴν παράδοσιν (κανὼν 3 τῆς Πενθέκτης ἐν Τρούλλῳ Συνόδου) μετὰ τὴν χειροτονίαν κωλύεται ἡ σύναψις γάμου.

5. Περὶ τῶν μικτῶν γάμων Ὁρθοδόξων μεθ' ἑτεροδόξων καὶ μὴ Χριστιανῶν ἤχθη εἰς τὴν ἀπόφασιν, ὅπως

i. Ὁ γάμος Ὁρθοδόξων μεθ' ἑτεροδόξων κωλύεται κατὰ κανονικὴν ἀκρίβειαν (κανὼν 72 τῆς Πενθέκτης ἐν Τρούλλῳ Συνόδου).

ii. Ἡ δυνατότης ἐφαρμογῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας ὡς πρὸς τὰ κωλύματα γάμου δέον ὅπως νά ἀντιμετωπίζεται ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἐκάστης αὐτοκεφάλου Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς τῶν ἱερῶν κανόνων, ἐν πνεύματι ποιμαντικῆς διακρίσεως, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου.

iii. Ὁ γάμος Ὁρθοδόξων μετὰ μὴ χριστιανῶν κωλύεται ἀπολύτως κατὰ κανονικὴν ἀκρίβειαν.

6. Ἡ κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς περὶ κωλυμάτων γάμου ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως πρᾶξις δέον νά λαμβάνη ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς διατάξεις τῆς ἐκασταχοῦ σχετικῆς κρατικῆς νομοθεσίας, ἄνευ ὑπερβάσεως τῶν ὁρίων τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας.

Η ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΣ ΤΗΣ ΝΗΣΤΕΙΑΣ ΚΑΙ Η ΤΗΡΗΣΙΣ ΑΥΤΗΣ ΣΗΜΕΡΟΝ

1. Ἡ νηστεία εἶναι θεία ἐντολή (Γεν. β', 16-17). Κατὰ τόν Μ. Βασίλειον, «*συνηλικιωτὶς ἐστὶ τῆς ἀνθρωπότητος· νηστεία γάρ ἐν τῷ παραδείσῳ ἐνομοθετήθη*» («Περὶ νηστείας», 1, 3. PG 31, 168A). Εἶναι μέγα πνευματικὸν ἀγώνισμα καὶ ἡ κατ' ἐξοχὴν ἑκφρασις τοῦ ἀσκητικοῦ ιδεώδους τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀπαρεγκλίτως στοιχοῦσα εἷς τε τὰ ἀποστολικά θεσπίσματα καὶ τοὺς συνοδικοὺς κανόνας καὶ εἰς τὴν καθ' ὅλου πατερικὴν παράδοσιν, διεκήρυξε πάντοτε τὴν ὑψίστην ἀξίαν τῆς νηστείας διὰ τὸν πνευματικὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ. Εἰς τὸν κύκλον τῆς λατρεί-

ας τοῦ ἐνιαυτοῦ τοῦ Κυρίου προβάλλεται ἡ ὅλη περί τῆς νηστείας πατερική παράδοσις καί διδασκαλία διά τήν συνεχή καί ἀδιάπτωτον ἐγρήγορσιν τοῦ ἀνθρώπου καί τήν ἐπίδοσιν αὐτοῦ εἰς τοὺς πνευματικούς ἀγῶνας. Διό καί ὑμνεῖται εἰς τό Τριῳδιον ὡς χάρις πολύφωτος, ὡς ὄπλον ἀκαταμάχητον, ὡς πνευματικῶν ἀγώνων ἀρχή, ὡς καλλίστη τρίβος ἀρετῶν, ὡς τροφή ψυχῆς, ὡς πηγὴ φιλοσοφίας ἀπάσης, ὡς ἀφθάρτου διαγωγῆς καί ἰσαγγέλου πολιτείας τό μίμημα, ὡς μήτηρ τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων καί πασῶν τῶν ἀρετῶν.

2. Ἡ νηστεία ὡς ἀρχαιότατος θεσμός ἀπαντᾷ ἤδη εἰς τὴν Παλαιάν Διαθήκην (Δευτερονόμιον θ', 18. Ἡσαΐου νη', 4-10. Ἰωήλ β', 15. Ἰωνᾶς γ', 5-7), βεβαιοῦται δέ ὑπὸ τῆς Καινῆς. Αὐτός ὁ Κύριος ἐνήστευσεν ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς δημοσίας δράσεως αὐτοῦ (Λουκ. δ', 1-2) καί ἔδωκεν ὁδηγίαν ὡς πρὸς τὸν τρόπον ἀσκήσεως τῆς νηστείας (Ματθ. στ', 16-18). Εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην γενικώτερον συνιστᾶται ἡ νηστεία ὡς μέσον ἐγκρατείας, μετανοίας καί πνευματικῆς ἀνατάσεως (Μάρκ. α', 6. Πράξ. ιγ', 2 καὶ ιδ', 23. Ρωμ. ιδ', 21). Ἡ Ἐκκλησία, ἀπὸ τῆς ἀποστολικῆς ἐποχῆς, διεκήρυξε τὴν ὑψίστην σημασίαν τῆς νηστείας καί ὥρισε τὴν Τετάρτην καί τὴν Παρασκευὴν ὡς ἡμέρας νηστείας (Διδαχὴ η', 1), ὡς ἐπίσης καί τὴν πρὸ τοῦ Πάσχα νηστείαν (Εἰρηναῖος Λουγδούνου, ἐν: Εὐσεβίου, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία» ε', 24. PG 20, 497B-508AB). Βεβαίως, εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν πρᾶξιν, τὴν ἀνά τοὺς αἰῶνας μαρτυρουμένην, ὑπῆρξε ποικιλία οὐχὶ μόνον εἰς τὴν ἑκτασιν τῆς νηστείας πρὸ τοῦ Πάσχα (Διονυσίου Ἀλεξανδρείας, «Ἐπιστολὴ πρὸς Βασιλεῖδην ἐπίσκοπον», PG 10, 1277), ἀλλὰ καί ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν καί τό περιεχόμενον τῶν ὑπολοίπων περιόδων νηστείας, αἵτινες διεμορφώθησαν ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν ποικίλων παραγόντων, πρωτίστως λειτουργικῶν καί μοναστικῶν, προκειμένου νὰ συντελεῖται μεταξύ ἄλλων καί ἡ κατάλληλος προετοιμασία πρὸ τῶν μεγάλων ἐορτῶν. Οὕτως, ὁ ἄρρηκτος δεσμός νηστείας καί λατρείας παρέχει τό μέτρον καί τὸν σκοπὸν τῆς νηστείας καί ἀναδεικνύει τὸν πνευματικὸν χαρακτῆρα αὐτῆς, διό καί ἅπαντες οἱ πιστοὶ καλοῦνται νὰ ἀνταποκριθῶν, ἕκαστος κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ δύναμιν καί δυνατότητα, χωρὶς ὅμως νὰ παρέχεται καί ἐλευθερία καταφρονήσεως τοῦ ἱεροῦ τούτου θεσμοῦ: «ὅρα μὴ τις σέ πλανήσῃ ἀπὸ ταύτης τῆς ὁδοῦ τῆς διδαχῆς... Εἰ μὲν γάρ δύνασαι βαστάσαι ὅλον τὸν ζυγὸν τοῦ Κυρίου, τέλειος ἔσει· εἰ δέ οὐ δύνασαι, ὃ δύνῃ τοῦτο ποίει. Περί δέ τῆς βρώσεως, ὃ δύνασαι, βάστασον» (Διδαχὴ στ', 1-3).

3. Ἡ ἀληθής νηστεία, ὡς πνευματικόν ἀγώνισμα, συνδέεται πρὸς τὴν ἀδιάλειπτον προσευχὴν καὶ τὴν εἰλικρινῇ μετάνοιαν. «Μετάνοια χωρίς νηστείας ἀργή» (Μ. Βασιλείου, «Περὶ νηστείας» 1, 3. PG 31, 168A), ὡς ἐπίσης καὶ νηστεία ἄνευ ἔργων εὐποιῆς εἶναι νεκρά, ἰδίᾳ δέ κατὰ τὴν σύγχρονον ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ ἄνισος καὶ ἄδικος κατανομή τῶν ἀγαθῶν στερεῖ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου ὀλοκλήρους λαούς. «Νηστεύοντες ἀδελφοί σωματικῶς, νηστεύσωμεν καὶ πνευματικῶς· λύσωμεν πάντα σύνδεσμον ἀδικίας· διαρρηξώμεν στραγγαλιάς βιαιῶν συναλλαγμάτων· πᾶσαν συγγραφὴν ἄδικον διασπάσωμεν· δώσωμεν πεινῶσιν ἄρτον, καὶ πτωχοὺς ἀστέγους εἰσαγάγωμεν εἰς οἴκους» (Στιχηρόν, Ἰδιόμελον Τετάρτης, Α' Ἑβδομάδος Νηστειῶν. Πρβλ. Ἡσαΐου νη', 6-7). Ἡ νηστεία δέν ἐξαντλεῖται εἰς ἀπλὴν καὶ τυπικὴν ἀποχήν ἐκ τινων μόνον καθωρισμένων τροφῶν. «Οὐ μέντοι ἐξαρκεῖ καθ' ἑαυτὴν ἡ ἀποχὴ βρωμάτων πρὸς τὴν ἐπαινετὴν νηστείαν, ἀλλὰ νηστεύσωμεν νηστείαν δεκτὴν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ. Ἀληθὴς νηστεία ἡ τοῦ κακοῦ ἀλλοτρίωσις, ἐγκράτεια γλώσσης, θυμοῦ ἀποχή, ἐπιθυμιῶν χωρισμός, καταλαλιάς, ψεύδους, ἐπιπορκίας. Ἡ τούτων ἔνδεια νηστεία ἐστὶν ἀληθής. Ἐν τούτοις μὲν ἡ νηστεία καλόν» (Μ. Βασιλείου, «Περὶ νηστείας» 2, 7. PG 31, 196D). Ἡ κατὰ τὴν νηστείαν ἀποχὴ ἐκ τινων καθωρισμένων τροφῶν καὶ ἡ κατ' αὐτὴν ὀλιγάρκεια, οὐ μόνον κατὰ τό εἶδος, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ποσότητα τῶν μεταλαμβανομένων τροφῶν, ἀποτελοῦν τό αἰσθητόν στοιχεῖον τοῦ πνευματικοῦ ἀγωνίσματος. «Ἡ νηστεία ἀποχὴ τροφῆς ἐστὶ κατὰ τό σημαινόμενον. Τροφή δέ οὐδέν δικαιοτέρους ἡμᾶς ἢ ἀδικωτέρους ἀπεργάζεται· κατὰ δέ τό μυστικόν δηλοῖ ὅτι, ὥσπερ τοῖς καθ' ἓνα ἐκ τροφῆς ἡ ζωὴ, ἡ δέ ἀτροφία θανάτου σύμβολον, οὕτω καὶ ἡμᾶς τῶν κοσμικῶν νηστεύειν χρή, ἵνα τῷ κόσμῳ ἀποθάνωμεν, καὶ μετὰ τοῦτο, τροφῆς θείας μεταλαβόντες, Θεῷ ζήσωμεν» (Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, «Ἐκ τῶν Προφητικῶν Ἑκλογαί». PG 9, 704D-705A). Οὕτως, ἡ ἀληθὴς νηστεία ἀναφέρεται εἰς τὴν καθ' ὅλου ἐν Χριστῷ ζωὴν τῶν πιστῶν καὶ κορυφοῦται διὰ τῆς συμμετοχῆς αὐτῶν εἰς τὴν θεῖαν λατρείαν καὶ ἰδίᾳ εἰς τό μυστήριον τῆς Θεῆς Εὐχαριστίας.

4. Ἡ τεσσαρακονθήμερος νηστεία τοῦ Κυρίου κατέστη ὑπόδειγμα τῆς νηστείας τῶν πιστῶν, ἡ ὁποία ἐνεργοποιεῖ τὴν μετοχὴν αὐτῶν εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Κυρίου, ἵνα δι' αὐτῆς, «ὃ μὴ φυλάξαντες ἀποβεβλήκαμεν, φυλάξαντες ἀπολάβωμεν» (Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος ΜΕ', Εἰς τό Ἅγιον Πάσχα, 28. PG 36, 661C). Ἡ χριστοκεντρικὴ κα-

τανόησις τοῦ πνευματικοῦ χαρακτήρος τῆς νηστείας, ἰδίᾳ τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, κανὼν εἰς τὴν καθ' ὅλου πατερικὴν παράδοσιν, συγκεφαλαιοῦται χαρακτηριστικῶς ὑπὸ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ: «Ἐάν οὕτω νηστεύης, οὐ μόνον συμπάσχων ἔση καὶ συν-νεκρούμενος, ἀλλὰ καὶ συνανιστάμενος καὶ συμβασιλεύων Χριστῷ εἰς αἰῶνας τοὺς ἀπεράντους· σύμφυτος γάρ γεγρονώς διὰ τῆς τοιαύτης νηστείας τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀναστάσεως κοινωνός ἔση καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ζωῆς κληρονόμος» (Ὁμιλία ΙΓ', τῇ Ε' Κυριακῇ τῶν Νηστειῶν. PG 151, 161AB).

5. Κατὰ τὴν ὀρθόδοξον παράδοσιν, τό μέτρον τῆς πνευματικῆς τελειώσεως εἶναι τό «μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ» (Ἐφεσ. δ', 13) καὶ ἕκαστος ὀφείλει, ἂν θέλῃ νά φθάσῃ εἰς αὐτό, νά ἀγωνισθῇ καὶ ὑψωθῇ ἀναλόγως. Ἀκριβῶς δέ διὰ τοῦτο, ἡ ἄσκησις καὶ ὁ πνευματικός ἀγὼν δέν ἔχουν τέλος ἐν τῷ παρόντι βίῳ, ὅπως καὶ ἡ τελειότης τῶν τελείων. Πάντες καλοῦνται νά ἀνταποκρίνωνται, ὅση δύναμις αὐτοῖς, εἰς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ ὀρθοδόξου ὑψηλοῦ μέτρου μέ σκοπὸν τὴν κατὰ χάριν θέωσιν. Καὶ αὐτοί, παρ' ὅτι πράττουν πάντα τὰ διατεταγμένα, οὐδέποτε ὑψηλοφρονοῦν, ἀλλ' ὁμολογοῦν ὅτι «δοῦλοι ἀχρεῖοί ἐσμεν, ὃ ὀφείλομεν ποιῆσαι πεποιήκαμεν» (Λουκ. ιζ', 10). Πάντες ἔχουν –κατὰ τὴν ὀρθόδοξον περί πνευματικῆς ζωῆς ἀντίληψιν– χρέος νά μὴ ἐγκαταλείπουν τὸν καλὸν τῆς νηστείας ἀγῶνα, ἀλλ' ἐν αὐτομεμφίᾳ καὶ συναισθήσει τῆς ταπεινότητος τῆς καταστάσεως αὐτῶν, νά ἐπαφίενται διὰ τὰς παραλείψεις των εἰς τό ἔλεος τοῦ Θεοῦ, καθ' ὅσον Ὁρθόδοξος πνευματικὴ ζωὴ εἶναι ἀνεπίτευκτος χωρὶς τὸν πνευματικὸν ἀγῶνα τῆς νηστείας.

6. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ὡς φιλόστοργος μήτηρ, ὥρισε τὰ εἰς σωτηρίαν συμφέροντα καὶ προέταξε τοὺς ἱερούς καιροὺς τῆς νηστείας ὡς θεοδώρητον «φυλακτήριον» τῆς καινῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς τῶν πιστῶν κατὰ πάσης ἐπιβουλῆς τοῦ ἀλλοτρίου. Στοιχοῦσα τοῖς θείοις Πατράσι, φυλάσσει, ὡς καὶ πρότερον, τὰ ἱερά ἀποστολικά θεσπίσματα, τοὺς συνοδικοὺς κανόνες καὶ τὰς ἱεράς παραδόσεις, προβάλλει πάντοτε τὰς ἱεράς νηστείας ὡς ἀρίστην ἐν τῇ ἀσκήσει τρίβον πνευματικῆς τελειώσεως καὶ σωτηρίας τῶν πιστῶν καὶ κηρύσσει τὴν ἀνάγκην τηρήσεως ὑπ' αὐτῶν τῶν τεταγμένων νηστειῶν τοῦ ἐν-αυτοῦ τοῦ Κυρίου, ἥτοι τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, τῆς Τετάρτης καὶ τῆς Παρασκευῆς, αἵτινες μαρτυροῦνται ὑπὸ τῶν ἱερῶν κανόνων, ὡς καὶ τῶν νηστειῶν τῶν Χριστουγέννων, τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, τῆς

Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, καί τῶν μονοημέρων τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, τῆς παραμονῆς τῶν Θεοφανείων καί τῆς ἀποτομῆς τῆς τιμίας κεφαλῆς Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, πρὸς τούτοις δέ καί πασῶν τῶν κατὰ ποιμαντικὴν μέριμναν ὀριζομένων ἐκάστοτε νηστειῶν ἢ τῶν κατὰ τὴν προαίρεσιν τῶν πιστῶν τηρουμένων.

7. Ἡ Ἐκκλησία ὁμως ἔθετο ἅμα, κατὰ ποιμαντικὴν διάκρισιν, καί ὅρια φιланθρώπου οἰκονομίας τοῦ καθεστῶτος τῆς νηστείας. Διό καί προέβλεψε τὴν δι' ἀσθένειαν τοῦ σώματος ἢ δι' ἀδήριτον ἀνάγκην ἢ καί διὰ τὴν χαλεπότητα τῶν καιρῶν ἀνάλογον ἐφαρμογὴν τῆς ἀρχῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας κατὰ τὴν ὑπεύθυνον κρίσιν καί ποιμαντικὴν μέριμναν τοῦ σώματος τῶν ἐπισκόπων τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν.

8. Εἶναι γεγονός, ὅτι σήμερον πολλοὶ πιστοὶ δέν τηροῦν ἀπάσας τὰς περὶ νηστείας διατάξεις, εἴτε ἐξ ὀλιγωρίας εἴτε λόγω τῶν ὑπαρχουσῶν συνθηκῶν ζωῆς, οἰαδιήποτε καὶ ὥσιν αὐται. Ἀπασαί ὁμως αἱ περιπτώσεις αὐται τῆς χαλαρώσεως τῶν περὶ νηστείας ἱερῶν διατάξεων, εἴτε εἶναι γενικώτεραι, εἴτε ἀτομικαί, δέον ὅπως τυγχάνουν τῆς ποιμαντικῆς μερίμνης ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας, διότι ὁ Θεός «οὐ θέλει τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καί ζῆν αὐτόν» (πρβλ. Ἰεζ. λγ', 11), χωρὶς ὁμως νὰ περιφρονῇται ἡ ἀξία τῆς νηστείας. Ὅθεν διὰ τοὺς ἔχοντας δυσκολίαν εἰς τὴν τήρησιν τῶν ἰσχυουσῶν περὶ νηστείας διατάξεων εἴτε ἐκ λόγων ἀτομικῶν (ἀσθένεια, στράτευσις, συνθῆκαι ἐργασίας κ.λπ.) εἴτε γενικωτέρων (εἰδικαί συνθῆκαι ἐπικρατοῦσαι εἰς τινὰς χώρας ἀπὸ πλευρᾶς κλίματος, καθὼς καί κοινωνικο-οἰκονομικαὶ ἰδιαιτερότητες τινῶν χωρῶν λ.χ. ἀδυναμία εὐρέσεως νηστησίμων τροφῶν) ἐπαφίεται εἰς τὴν διάκρισιν τῶν κατὰ τόπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν νὰ καθορίσουν τὴν φιλάνθρωπον οἰκονομίαν καί ἐπιείκειαν, ἀπαλύνουσαι, κατὰ τὰς εἰδικὰς ταύτας περιπτώσεις, τὸ τυχόν «στύφον» τῶν ἱερῶν νηστειῶν. Πάντα δέ ταῦτα ἐντὸς τῶν πλαισίων τῶν ὡς ἄνω λεχθέντων καί ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ μὴ ἀτονήσῃ ποσῶς ὁ ἱερός θεσμός τῆς νηστείας. Ἡ φιλάνθρωπος αὕτη συγκατάβασις πρέπει νὰ ἀσκηθῇ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας μετὰ πάσης φειδοῦς, ὅπωςδὴποτε δέ ἐπὶ τὸ ἐπιεικέστερον διὰ τὰς νηστείας ἐκείνας, δι' ἃς δέν ὑπάρχει ὁμοιόμορφος πάντοτε καί εἰς ἀπάσας τὰς περιπτώσεις παράδοσις καί πρᾶξις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. «... Καλὸν τὸ νηστεύειν πᾶσαν ἡμέραν, ἀλλ' ὁ μὴ ἐσθίων τὸν ἐσθίοντα μὴ κρινέτω. Ἐν τοῖς τοιούτοις οὐ νομοθετεῖν, οὐ βιά-

ζεσθαι, οὐκ ἀναγκαστικῶς ἄγειν τό ἐγχειρισθέν προσήκει ποιῖμνιον, πειθοῖ δέ μᾶλλον, καί ἡπιότητι, καί λόγῳ ἄλατι ἡρτυμένῳ..» (Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, «Περί τῶν ἁγίων νηστειῶν», 3. PG 95, 68B).

9. Ἡ πρό τῆς θείας κοινωνίας νηστεία τριῶν ἢ περισσοτέρων ἡμερῶν ἐπαφίεται εἰς τήν εὐλάβειαν τῶν πιστῶν, συμφώνως καί πρός τά λόγια τοῦ ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου «... μ' ὅλον ὁποῦ ἀπό τούς θεοὺς Κανόνας νηστεία πρό τῆς Μεταλήψεως οὐ διορίζεται· οἱ δυνάμενοι δέ νηστεύειν πρό αὐτῆς καί ὁλόκληρον ἑβδομάδα, καλῶς ποιοῦσι» (Ἑρμηνεία εἰς τόν κανόνα ιγ' τῆς Στ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, Πηδάλιον, 191). Ὅμως, τό σύνολον τῶν πιστῶν τῆς Ἐκκλησίας ὀφείλει νά τηρῇ τὰς ἱεράς νηστείας καί τήν ἀπό μεσονυκτίου ἀσιτίαν προκειμένου νά προσέρχεται τακτικῶς εἰς τήν θείαν Μετάληψιν, ἥτις εἶναι ἡ κατ' ἐξοχήν ἔκφρασις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὀντότητος, νά ἐθισθῇ δέ ὥστε νά νηστεύῃ εἰς ἔνδειξιν μετανοίας, εἰς ἐκπλήρωσιν πνευματικῆς ὑποσχέσεως, πρός ἐπίτευξιν ἱεροῦ τινος σκοποῦ, εἰς καιροῦς πειρασμοῦ, ἐν συνδυασμῷ πρός αἰτήματα αὐτοῦ παρά τοῦ Θεοῦ, πρό τοῦ βαπτίσματος (διά τούς προσερχομένους εἰς τό βάπτισμα ἐνηλίκους), πρό τῆς χειροτονίας, εἰς περιπτώσεις ἐπιτιμίων, κατὰ τὰς ἱεράς ἀποδημίας καί εἰς ἄλλας παρομοίας περιστάσεις.

ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΛΟΙΠΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΝ ΚΟΣΜΟΝ

1. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, οὕσα ἡ Μία, Ἀγία, Καθολική καί Ἀποστολική Ἐκκλησία, ἐν τῇ βαθεῖα ἐκκλησιαστικῇ αὐτοσυνειδησίᾳ αὐτῆς πιστεύει ἀκραδάντως ὅτι κατέχει κυρίαν θέσιν εἰς τήν ὑπόθεσιν τῆς προωθήσεως τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος ἐντός τοῦ συγχρόνου κόσμου.

2. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία θεμελιοῖ τήν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τοῦ γεγονότος τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καί ἐπὶ τῆς κοινωνίας ἐν τῇ Ἀγίᾳ Τριάδι καί τοῖς μυστηρίοις. Ἡ ἐνότης αὕτη ἐκφράζεται διά τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς

καί τῆς πατερικῆς παραδόσεως καί βιοῦται μέχρι σήμερον ἐν αὐτῇ. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἔχει τὴν ἀποστολὴν καί ὑποχρέωσιν ἵνα μεταδίδῃ καί κηρύττῃ πᾶσαν τὴν ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ καί τῇ Ἱερᾷ Παραδόσει ἀλήθειαν, ἥτις καί προσδίδει τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸν καθολικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα.

3. Ἡ εὐθύνη τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας διὰ τὴν ἐνότητα, ὡς καί ἡ οἰκουμενικὴ αὐτῆς ἀποστολὴ ἐξεφράσθησαν ὑπὸ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Αὗται ἰδιαίτερος προέβαλον τὸν μεταξύ τῆς ὁρθῆς πίστεως καί τῆς μυστηριακῆς κοινωνίας ὑφιστάμενον ἄρρηκτον δεσμόν.

4. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ἀδιαλείπτως προσευχομένη «ὑπὲρ τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως», ἐκαλλιέργει πάντοτε διάλογον μετὰ τῶν ἐξ αὐτῆς διεστώτων, τῶν ἐγγύς καί τῶν μακρὰν, ἐπρωτοστάτησε μάλιστα εἰς τὴν σύγχρονον ἀναζήτησιν ὁδῶν καί τρόπων τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἐνότητος τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων, μετέσχε τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως αὐτῆς καί συνετέλεσεν εἰς τὴν διαμόρφωσιν καί περαιτέρω ἐξέλιξιν αὐτῆς. Ἄλλωστε, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία χάρις εἰς τό διακρίνον αὐτὴν οἰκουμενικὸν καί φιλόανθρωπον πνεῦμα, θεοκελεύστως αἰτούμενον «πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καί εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν» (Α' Τιμ. β', 4), αἰείποτε ἠγωνίσθη ὑπὲρ ἀποκαταστάσεως τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος. Διό, ἡ Ὁρθόδοξος συμμετοχὴ εἰς τὴν κίνησιν πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἐνότητος μετὰ τῶν ἄλλων Χριστιανῶν ἐν τῇ Μιᾷ, Ἀγίᾳ, Καθολικῇ καί Ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ οὐδόλως τυγχάνει ξένη πρὸς τὴν φύσιν καί τὴν ἱστορίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἀποτελεῖ συνεπῆ ἔκφρασιν τῆς ἀποστολικῆς πίστεως καί παραδόσεως, ἐντὸς νέων ἱστορικῶν συνθηκῶν.

5. Οἱ σύγχρονοι διμερεῖς θεολογικοὶ διάλογοι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὡς καί ἡ συμμετοχὴ αὐτῆς εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν ἐρείδονται ἐπὶ τῆς συνειδήσεως ταύτης τῆς Ὁρθοδοξίας καί τοῦ οἰκουμενικοῦ αὐτῆς πνεύματος ἐπὶ τῷ τέλει τῆς ἀναζητήσεως, βάσει τῆς ἀληθείας τῆς πίστεως καί τῆς παραδόσεως τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας τῶν ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων, τῆς ἐνότητος ὅλων τῶν Χριστιανῶν.

6. Κατὰ τὴν ὄντολογικὴν φύσιν τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἐνότης αὐτῆς εἶναι ἀδύνατον νὰ διαταραχθῇ. Παρά ταῦτα, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀποδέχεται τὴν ἱστορικὴν ὀνομασίαν τῶν μὴ εὐρισκομένων ἐν κοινωνίᾳ μετ' αὐτῆς ἄλλων ἑτεροδόξων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καί

Ὁμολογιῶν, ἀλλὰ πιστεύει ὅτι αἱ πρὸς ταύτας σχέσεις αὐτῆς πρέπει νὰ στηρίζονται ἐπὶ τῆς ὑπ' αὐτῶν ὅσον ἔνεστι ταχυτέρας καὶ ἀντικειμενικωτέρας ἀποσαφηνίσεως τοῦ ὅλου ἐκκλησιολογικοῦ θέματος καὶ ἰδιαίτερος τῆς γενικωτέρας παρ' αὐταῖς διδασκαλίας περὶ μυστηρίων, χάριτος, ἱερωσύνης καὶ ἀποστολικῆς διαδοχῆς. Οὕτω, ἦτο εὖνους καὶ θετικῶς διατεθειμένη τόσον διὰ θεολογικούς, ὅσον καὶ διὰ ποιμαντικούς λόγους, πρὸς θεολογικὸν διάλογον μετὰ τῶν λοιπῶν χριστιανῶν εἰς διμερές καὶ πολυμερές ἐπίπεδον καὶ πρὸς τὴν συμμετοχὴν γενικώτερον εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν τῶν νεωτέρων χρόνων, ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι διὰ τοῦ διαλόγου δίδει δυναμικὴν μαρτυρίαν τοῦ πληρώματος τῆς ἐν Χριστῷ ἀληθείας καὶ τῶν πνευματικῶν αὐτῆς θησαυρῶν πρὸς τοὺς ἐκτός αὐτῆς, μέ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν προλείανσιν τῆς ὁδοῦ τῆς ὁδηγούσης πρὸς τὴν ἐνότητα.

7. Ὑπὸ τό ἀνωτέρω πνεῦμα, ἅπασαι αἱ κατὰ τόπους Ἀγιώταται Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι συμμετέχουν σήμερον ἐνεργῶς εἰς ἐπισήμους θεολογικούς διαλόγους, ἡ δέ πλειονότης ἐξ αὐτῶν καὶ εἰς διαφόρους ἐθνικούς, περιφερειακούς καὶ διεθνεῖς διαχριστιανικούς ὁργανισμούς, παρὰ τὴν προκύψασαν βαθεῖαν κρίσιν εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν. Ἡ πολυσχιδὴς αὕτη δραστηριότης τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας πηγάζει ἐκ τοῦ αἰσθήματος ὑπευθυνότητος καὶ ἐκ τῆς πεποιοήσεως ὅτι ἡ ἀμοιβαία κατανόησις καὶ ἡ συνεργασία τυγχάνουν οὐσιώδεις, «ἵνα μὴ ἐγκοπήν τινα δῶμεν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ» (Α' Κορ. θ', 12).

8. Βεβαίως, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, διαλεγόμενη μετὰ τῶν λοιπῶν Χριστιανῶν, δέν παραγνωρίζει τὰς δυσκολίας τοῦ τοιούτου ἐγχειρήματος, κατανοεῖ ὅμως ταύτας ἐν τῇ πορείᾳ πρὸς τὴν κοινὴν κατανόησιν τῆς παραδόσεως τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας καὶ ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι τό Ἅγιον Πνεῦμα, ὅπερ «ὅλον συγκροτεῖ τὸν θεσμόν τῆς Ἐκκλησίας» (στιχηρόν ἐσπερινοῦ Πεντηκοστῆς), θά «ἀναπληρώσῃ τὰ ἐλλείποντα» (εὐχὴ χειροτονίας). Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία εἰς τὰς σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὸν λοιπὸν χριστιανικὸν κόσμον δέν στηρίζεται μόνον εἰς τὰς ἀνθρωπίνους δυνάμεις τῶν διεξαγόντων τοὺς διαλόγους, ἀλλ' ἀπεκδέχεται πρωτίστως τὴν ἐπιστάσιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ χάριτι τοῦ Κυρίου, εὐχηθέντος «ἵνα πάντες ἐν ὧσιν» (Ἰωάν. ιζ', 21).

9. Οἱ σύγχρονοι διμερεῖς θεολογικοὶ διάλογοι, κηρυχθέντες ὑπὸ Πανορθόδοξων Διασκέψεων, ἐκφράζουν τὴν ὁμόθυμον ἀπόφασιν

πασών τών κατά τόπους άγιωτάτων Όρθοδόξων Έκκλησιών, αί όποϊαι καλούνται νά συμμετέχουν ένεργώς καί συνεχώς εις τήν διεξαγωγήν αυτών, ίνα μή παρακωλύηται ή όμόφωνος μαρτυρία τής Όρθοδοξίας προς δόξαν του έν Τριάδι Θεού. Έν ή περιπτώσει τοπική τις Έκκλησία ήθελεν αποφασίσει νά μή όρίση έκπροσώπους αυτης εις τινα διάλογον ή συνέλευσιν διαλόγου, εάν ή άπόφασις αυτη δέν ειναί πανορθόδοξος, ό διάλογος συνεχίζεται. Πρό τής έναρξεως του διαλόγου ή τής συνελεύσεως άντιστοιχως, ή άπουσία τοπικής Έκκλησίας τινός δέον όπως συζητηθ ή όπωςδήποτε υπό τής Όρθοδόξου Έπιτροπής του διαλόγου προς έκφρασιν τής άλληλεγγύης καί τής ένότητος τής Όρθοδόξου Έκκλησίας. Οί διμερείς καί πολυμερείς θεολογικοί διάλογοι δέον όπως ύπόκεινται εις πανορθόδοξους περιοδικάς αξιολογήσεις.

10. Τά προβλήματα, τά όποϊα ανακύπτουν κατά τας θεολογικάς συζητήσεις τών Μεικτών Θεολογικών Έπιτροπών, δέν συνιστούν πάντοτε έπαρκή αίτιολόγησιν μονομερούς ανακλήσεως τών άντιπροσώπων αυτης ή καί όριστικής διακοπής τής συμμετοχής αυτης υπό τινος κατά τόπον Όρθοδόξου Έκκλησίας. Η άποχώρησις έκ του διαλόγου Έκκλησίας τινός δέον όπως κατά κανόνα άποφεύγεται, καταβαλλομένων τών δεουσών διορθόδοξων προσπαθειών διά τήν άποκατάστασιν τής αντιπροσωπευτικής όλοκληρίας τής έν τω διαλόγω τούτω όρθοδόξου Θεολογικής Έπιτροπής. Εάν τοπική τις Έκκλησία ή καί άλλαι τινές Όρθόδοξοι Έκκλησiai άρνώνται νά συμμετάσχουν εις τας συνελεύσεις τής Μεικτής Θεολογικής Έπιτροπής ώρισμένου διαλόγου, επικαλούμεναι σοβαρούς έκκλησιολογικούς, κανονικούς, ποιμαντικούς ή ήθικής φύσεως λόγους, ή Έκκλησία ή αί Έκκλησiai αυται κοινοποιούν έγγράφως τήν άρνησιν αυτών εις τόν Οίκουμενικόν Πατριάρχην καί εις πάσας τας Όρθοδόξους Έκκλησίας κατά τά πανορθόδοξως ισχύοντα. Κατά τήν πανορθόδοξον διαβούλευσιν ό Οίκουμενικός Πατριάρχης αναζητεί τήν όμόφωνον συναίνεσιν τών λοιπών Όρθοδόξων Έκκλησιών διά τά έφεξής δέοντα γενέσθαι, συμπεριλαμβανομένης καί τής επαναξιολογήσεως τής πορείας του συγκεκριμένου θεολογικού διαλόγου, έφ' όσον τουτο κριθ ή όμοφώνως αναγκαϊον.

11. Η κατά τήν διεξαγωγήν τών θεολογικών διαλόγων ακολουθουμένη μεθοδολογία άποσκοπεί εις τε τήν λύσιν τών παραδεδομένων θεολογικών διαφορών ή τών τυχόν νέων διαφοροποιήσεων καί

εἰς τήν ἀναζήτησιν τῶν κοινῶν στοιχείων τῆς χριστιανικῆς πίστεως, προϋποθέτει δέ τήν σχετικήν πληροφόρησιν τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῶν διαφόρων ἐξελίξεων τῶν διαλόγων. Ἐν περιπτώσει ἀδυναμίας ὑπερβάσεως συγκεκριμένης τινός θεολογικῆς διαφορᾶς, ὁ θεολογικός διάλογος δύναται νά συνεχίζεται, καταγεγραμμένης τῆς διαπιστωθείσης ἐπὶ τοῦ συγκεκριμένου θέματος θεολογικῆς διαφωνίας καί ἀνακοινουμένης τῆς διαφωνίας ταύτης πρὸς πάσας τὰς κατά τόπους Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας διὰ τὰ ἐφεξῆς δέοντα γενέσθαι.

12. Εἶναι εὐνόητον ὅτι κατὰ τήν διεξαγωγὴν τῶν θεολογικῶν διαλόγων, κοινός πάντων σκοπός εἶναι ἡ τελικὴ ἀποκατάστασις τῆς ἐν τῇ ὀρθῇ πίστει καί τῇ ἀγάπῃ ἐνότητος. Ὅπως δὲ ὅμως αἱ ὑφιστάμεναι θεολογικαὶ καὶ ἐκκλησιολογικαὶ διαφοραὶ ἐπιτρέπουν ποιάν τινα ἱεράρχησιν ὡς πρὸς τὰς ὑφισταμένας δυσχερείας διὰ τήν πραγμάτωσιν τοῦ πανορθόδοξως διαπιστουμένου σκοποῦ. Ἡ ἐτερότης τῶν προβλημάτων ἐκάστου διμεροῦς διαλόγου προϋποθέτει διαφοροποίησιν μὲν τῆς τηρηθησομένης ἐν αὐτῷ μεθοδολογίας, ἀλλ' οὐχὶ καὶ διαφοροποίησιν σκοποῦ, διότι ὁ σκοπός εἶναι ἐνιαῖος εἰς πάντας τοὺς διαλόγους.

13. Ἐν τούτοις, ἐπιβάλλεται, ἐν περιπτώσει ἀνάγκης, ὅπως ἀναληφθῇ προσπάθεια συντονισμοῦ τοῦ ἔργου τῶν διαφόρων Διορθόδοξων Θεολογικῶν Ἐπιτροπῶν, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ ἡ ὑπάρχουσα ἐνότης τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρέπει νά ἀποκαλύπτηται καὶ ἐκδηλοῦται καὶ ἐν τῷ χώρῳ τῶν διαλόγων τούτων.

14. Ἡ περάτως οἰομένη ἐπισήμως κηρυχθέντος θεολογικοῦ διαλόγου συντελεῖται διὰ τῆς ὁλοκληρώσεως τοῦ ἔργου τῆς ἀντιστοίχου Μεικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς, ὅποτε ὁ Πρόεδρος τῆς Διορθόδοξου Ἐπιτροπῆς ὑποβάλλει ἔκθεσιν πρὸς τόν Οἰκουμενικόν Πατριάρχην, ὁ ὁποῖος, ἐν συμφωνίᾳ καὶ μετὰ τῶν Προκαθημένων τῶν κατὰ τόπους Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν, κηρύσσει τήν λῆξιν τοῦ διαλόγου. Οὐδεὶς διάλογος θεωρεῖται περατωθεὶς πρὶν ἢ κηρυχθῇ λήξας διὰ τοιαύτης πανορθόδοξου ἀποφάνσεως.

15. Ἡ μετὰ τήν τυχόν ἐπιτυχῇ ὁλοκλήρωσιν τοῦ ἔργου θεολογικοῦ τινος διαλόγου πανορθόδοξος ἀπόφασις διὰ τήν ἀποκατάστασιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας δέον ὅπως ἐρείδεται ἐπὶ τῆς ὁμοφωνίας πασῶν τῶν κατὰ τόπους Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν.

16. Ἐν ἐκ τῶν κυρίων ὀργάνων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως εἶναι τό Παγκόσμιον Συμβούλιον Ἐκκλησιῶν (Π.Σ.Ε.). Ὁρι-

σμέναι Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι ὑπῆρξαν ἰδρυτικά μέλη καί ἐν συνεχείᾳ ἅπασαι ἀπέβησαν μέλη αὐτοῦ. Τό Π.Σ.Ε. εἶναι ἓν συγκεκριημένον διαχριστιανικόν σῶμα, παρά τό γεγονός ὅτι τοῦτο δέν συμπεριλαμβάνει ἅπασας τάς ἑτεροδόξους Χριστιανικάς Ἐκκλησίας καί Ὁμολογίας. Παραλλήλως, ὑφίστανται καί ἄλλοι διαχριστιανικοί ὀργανισμοί καί περιφερειακά ὄργανα, ὡς ἡ Διάσκεψις τῶν Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν (Κ.Ε.Κ.), τό Συμβούλιον Ἐκκλησιῶν Μέσης Ἀνατολῆς (Σ.Ε.Μ.Α.) καί τό Παναφρικανικόν Συμβούλιον Ἐκκλησιῶν. Ταῦτα μετά τοῦ Π.Σ.Ε. τηροῦν σημαντικήν ἀποστολήν διά τήν προώθησιν τῆς ἐνότητος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Αἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι Γεωργίας καί Βουλγαρίας ἀπεχώρησαν ἐκ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν, ἡ μὲν πρώτη ἐν ἔτει 1997, ἡ δέ δευτέρα ἐν ἔτει 1998, ὡς ἔχουσαι ἰδίαν αὐτῶν γνώμην περί τοῦ ἔργου τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν καί οὕτω δέν συμμετέχουν εἰς τάς ὑπ' αὐτοῦ καί τῶν ἄλλων διαχριστιανικῶν ὀργανισμῶν δραστηριότητας.

17. Αἱ Ὁρθόδοξοι κατά τόπους Ἐκκλησίαι-μέλη τοῦ Π.Σ.Ε., μετέχουν πλήρως καί ἰσοτίμως ἐν τῷ ὀργανισμῷ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν καί συμβάλλουν δι' ὅλων τῶν εἰς τήν διάθεσιν αὐτῶν μέσων διά τήν προώθησιν τῆς εἰρηνικῆς συνυπάρξεως καί τῆς συνεργασίας ἐπὶ τῶν μεζόνων κοινωνικοπολιτικῶν προκλήσεων. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀπεδέχθη προθύμως τήν ἀπόφασιν τοῦ Π.Σ.Ε. νά ἀνταποκριθῇ εἰς τό αἶτημά της περί συστάσεως Εἰδικῆς Ἐπιτροπῆς διά τήν Ὁρθόδοξον συμμετοχήν εἰς τό Π.Σ.Ε., συμφώνως πρὸς τήν ἐντολήν τῆς Διορθοδόξου Συναντήσεως τῆς Θεσσαλονίκης (1998). Τά ὑπὸ τῆς Εἰδικῆς Ἐπιτροπῆς καθιερωθέντα κριτήρια, τά ὅποια προετάθησαν ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων καί ἐγένοντο δεκτά ὑπὸ τοῦ Π.Σ.Ε., ὠδήγησαν εἰς τήν σύστασιν τῆς Μονίμου Ἐπιτροπῆς Συνεργασίας καί Συναινέσεως, ἐπεκυρώθησαν δέ καί ἐνετάχθησαν εἰς τό Καταστατικόν καί εἰς τόν Κανονισμόν λειτουργίας τοῦ Π.Σ.Ε.

18. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία πιστή εἰς τήν ἐκκλησιολογίαν αὐτῆς, εἰς τήν ταυτότητα τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῆς δομῆς καί εἰς τήν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας τῶν ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων, συμμετέχουσα ἐν τῷ ὀργανισμῷ τοῦ Π.Σ.Ε., οὐδόλως ἀποδέχεται τήν ἰδέαν τῆς «ἰσότητος τῶν Ὁμολογιῶν» καί οὐδόλως δύναται νά δεχθῇ τήν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας ὡς τινα διομολογιακὴν προσαρμογήν. Ἐν τῷ πνεύματι τούτῳ, ἡ ἐνότης ἡ ὁποία ἀναζητεῖται ἐν

τῷ Π.Σ.Ε. δέν δύναται νά εἶναι προϊόν μόνον θεολογικῶν συμφωνιῶν, ἀλλά καί τῆς ἐν τοῖς μυστηρίοις τηρουμένης καί βιουμένης ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ ἐνότητος τῆς πίστεως.

19. Αἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι-μέλη θεωροῦν ὡς ἀπαραίτητον ὅρον τῆς συμμετοχῆς εἰς τό Π.Σ.Ε. τό ἄρθρον-βάσιν τοῦ Καταστατικοῦ αὐτοῦ, συμφώνως τῷ ὁποίῳ, μέλη αὐτοῦ δύνανται νά εἶναι ὅσοι πιστεύουν εἰς τόν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν ὡς Θεόν καί Σωτῆρα κατὰ τās Γραφάς καί ὁμολογοῦν κατὰ τό Σύμβολον Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως τόν ἐν Τριάδι Θεόν, Πατέρα, Υἱόν καί Ἅγιον Πνεῦμα. Ἔχουν δέ βαθεῖαν τήν πεποίθησιν ὅτι αἱ ἐκκλησιολογικά προϋποθέσεις τῆς Δηλώσεως τοῦ Toronto (1950), τιτλοφορουμένης «Ἡ Ἐκκλησία, αἱ Ἐκκλησίαι καί τό Παγκόσμιον Συμβούλιον Ἐκκλησιῶν», εἶναι κεφαλαιώδους σημασίας διά τήν Ὁρθόδοξον συμμετοχήν εἰς τό Συμβούλιον. Ὅθεν, αὐτονόητον, ὅτι τό Π.Σ.Ε. δέν εἶναι καί ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει ἐπιτρέπεται νά καταστή ὑπέρ-Ἐκκλησία. «Σκοπός τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν δέν εἶναι νά διαπραγματεύεται ἐνώσεις μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν, ὅπερ δύναται νά γίνη μόνον ὑπό τῶν Ἐκκλησιῶν, ἐνεργουσῶν ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας, ἀλλά νά φέρῃ τās Ἐκκλησίας εἰς ζῶσαν ἐπαφήν πρός ἀλλήλας καί νά προαγάγῃ τήν μελέτην καί συζήτησιν τῶν ζητημάτων τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος. Οὐδεμία Ἐκκλησία ὑποχρεοῦται νά ἀλλάξῃ τήν ἐκκλησιολογίαν αὐτῆς κατὰ τήν εἴσοδόν της εἰς τό Συμβούλιον [...] Ἐν τούτοις, τό γεγονός τῆς ἐντάξεως αὐτῆς εἰς τό Συμβούλιον δέν συνεπάγεται ὅτι ἐκάστη Ἐκκλησία ὀφείλει νά θεωρῇ τās ἄλλας ὡς Ἐκκλησίας ὑπό τήν ἀληθῆ καί πλήρη ἔννοιαν τοῦ ὅρου» (Δήλωσις τοῦ Toronto, παράγραφοι 2, 3.3, 4.4).

20. Αἱ προοπτικά τῶν θεολογικῶν διαλόγων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μετά τοῦ λοιποῦ χριστιανικοῦ κόσμου προσδιορίζονται πάντοτε ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχῶν τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησιολογίας καί τῶν κανονικῶν κριτηρίων τῆς ἤδη διαμεμορφωμένης ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως.

21. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐπιθυμεῖ τήν ἐνίσχυσιν τοῦ ἔργου τῆς Ἐπιτροπῆς «Πίστις καί Τάξις» καί μετ' ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος παρακολουθεῖ τήν μέχρι τοῦδε θεολογικήν αὐτῆς προσφοράν. Ἐκτιμᾷ θετικῶς τὰ ὑπ' αὐτῆς ἐκδοθέντα θεολογικά κείμενα, τῇ σπουδαίᾳ συνεργίᾳ καί ὀρθοδόξων θεολόγων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν ἀξιόλογον βῆμα εἰς τήν Οἰκουμενικήν Κίνησιν διά τήν προσέγγισιν

τῶν χριστιανῶν. Ἐν τούτοις ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία διατηρεῖ ἐπιφυλάξεις διὰ κεφαλαιώδη ζητήματα πίστεως καὶ τάξεως, διότι αἱ μὴ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι καὶ Ὁμολογίαι παρεξέκλιναν ἐκ τῆς ἀληθοῦς πίστεως τῆς μιᾶς, ἀγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας.

22. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία θεωρεῖ καταδικαστέαν πᾶσαν διάσπασιν τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας, ὑπὸ ἀτόμων ἢ ομάδων, ἐπὶ προφάσει τηρήσεως ἢ δῆθεν προασπίσεως τῆς γνησίας Ὁρθοδοξίας. Ὡς μαρτυρεῖ ἡ ὅλη ζωὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἡ διατήρησις τῆς γνησίας ὀρθοδόξου πίστεως διασφαλίζεται μόνον διὰ τοῦ συνοδικοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον ἀνέκαθεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀπετέλει τὴν ἀνωτάτην αὐθεντίαν ἐπὶ θεμάτων πίστεως καὶ κανονικῶν διατάξεων (κανὼν 6 τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου).

23. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἔχει κοινήν τὴν συνείδησιν περὶ τῆς ἀναγκαιότητος τοῦ διαχριστιανικοῦ θεολογικοῦ διαλόγου, διό καὶ κρίνει ἀναγκαῖον νὰ συνοδεύηται οὗτος πάντοτε ὑπὸ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ μαρτυρίας διὰ πράξεων ἀμοιβαίας κατανοήσεως καὶ ἀγάπης, αἱ ὁποῖαι ἐκφράζουν τὴν «ἀνεκκλάλητον χαράν» τοῦ Εὐαγγελίου (Α' Πέτρ. α', 8), ἀποκλειομένης πάσης πράξεως προσηλυτισμοῦ, οὐνίας ἢ ἄλλης προκλητικῆς ἐνεργείας ὁμολογιακοῦ ἀνταγωνισμοῦ. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτό, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία θεωρεῖ σημαντικὸν ὅπως ὅλοι οἱ Χριστιανοί, ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τῶν κοινῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου, προσπαθῶμεν νὰ δώσωμεν εἰς τὰ ἀκανθώδη προβλήματα τοῦ συγχρόνου κόσμου, μίαν ὀλοπρόθυμον καὶ ἀλληλέγγυον ἀπάντησιν, βασιζομένην εἰς τὸ πρότυπον τοῦ ἐν Χριστῷ καινοῦ ἀνθρώπου.

24. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἔχει συνείδησιν τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ κίνησις πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἐνότητος τῶν Χριστιανῶν λαμβάνει νέας μορφάς, ἵνα ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς νέας συνθήκας καὶ ἀντιμετωπίσῃ τὰς νέας προκλήσεις τοῦ συγχρόνου κόσμου. Εἶναι ἀπαραίτητος ἡ συνέχισις τῆς μαρτυρίας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς τὸν διηρημένον χριστιανικὸν κόσμον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως καὶ πίστεώς της.

Δεόμεθα ὅπως οἱ Χριστιανοί ἐργασθῶσιν ἀπὸ κοινοῦ, ὥστε νὰ ἀποβῇ ἐγγὺς ἡ ἡμέρα, καθ' ἣν ὁ Κύριος θὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἐλπίδα τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ «γενήσεται μία ποίμνη, εἷς ποιμήν» (Ἰωάν. ι', 16).

ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ
τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου
τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας
(Κρήτη, 18-26 Ἰουνίου 2016)

*Εἰς τό ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ
καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*

“Ὑμνον εὐχαριστίας ἀναπέμπομεν τῷ ἐν Τριάδι προσκυνουμένῳ Θεῷ, τῷ ἀξιώσαντι ἡμᾶς συνελθεῖν κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς Πεντηκοστῆς ἐπὶ τό αὐτό ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ, τῇ ἁγιασθείσῃ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου τῶν Ἑθνῶν Παύλου καὶ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Τίτου, τοῦ «γνησίου τέκνου κατὰ κοινήν πίστιν» (Τίτ. α', 4), καί, Ἁγίου Πνεύματος ἐπινεύσει, περαιῶσαι τὰς ἐργασίας τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας, συγκληθείσης ὑπὸ τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου, συμφρονούντων τῶν Μακαριωτάτων Προκαθημένων τῶν Ἀγιωτάτων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, εἰς δόξαν τοῦ εὐλογημένου ὀνόματος Αὐτοῦ καί ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου παντός, συνομολογοῦντες μετὰ τοῦ θείου Παύλου «οὕτως ἡμᾶς λογιζέσθω ἄνθρωπος, ὡς ὑπηρέτας Χριστοῦ καὶ οἰκονόμους μυστηρίων Θεοῦ» (Α' Κορ. δ', 1).

Ἡ Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος τῆς Μιᾶς, Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ἀποτελεῖ αὐθεντικὴν μαρτυρίαν τῆς πίστεως εἰς τόν Θεάνθρωπον Χριστόν, τόν Μονογενῆ Υἱόν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ, τόν φανερώσαντα, διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως, τοῦ ὅλου ἐπιγείου ἔργου, τῆς σταυρικῆς θυσίας καὶ τῆς ἀναστάσεως Αὐτοῦ, τόν Τριαδικόν Θεόν ὡς ἄπειρον Ἀγάπην. Ὅθεν, ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ ἀπευθύνομεν τόν λόγον τῆς «ἐν ἡμῖν ἐλπίδος» (Α' Πέτρ. γ', 15) οὐ μόνον πρὸς τὰ τέκνα τῆς Ἀγιωτάτης ἡμῶν Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντα ἄνθρωπον, «τόν μακράν καὶ τόν ἐγγύς» (Εφεσ. β', 17). Ἡ «ἐλπίς ἡμῶν» (Α' Τιμ. α', 1), ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου, ἀπεκαλύφθη ὡς «Θεός μεθ' ἡμῶν» (Ματθ. α', 23) καὶ ὡς Θεός «ὑπὲρ ἡμῶν» (Ρωμ. η', 32), «ὃς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν»

(Α΄ Τιμ. β΄, 4). Τόν ἔλεον κηρύττοντες καί τήν εὐεργεσίαν οὐ κρύπτοντες, ἐν ἐπιγνώσει τῶν λόγων τοῦ Κυρίου «ὁ οὐρανός καί ἡ γῆ παρελεύσονται, οἱ δέ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσιν» (Ματθ. κδ΄, 35), ἐν «χαρᾷ πεπληρωμένη» (Α΄ Ἰωάν. α΄, 4) εὐαγγελιζόμεθα τόν λόγον τῆς πίστεως, τῆς ἐλπίδος καί τῆς ἀγάπης, προσβλέποντες πρός τήν «ἀνέσπερον καί ἀδιάδοχον καί ἀτελεύτητον ἡμέραν» (Μ. Βασιλείου, «Εἰς τήν Ἑξαήμερον Β΄», PG 29, 52). Τό γεγονός ὅτι «τό πολίτευμα ἡμῶν ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει» (Φιλιπ. γ΄, 20), δέν ἀναιρεῖ, ἀλλ’ ἐνδυναμώνει τήν μαρτυρίαν ἡμῶν ἐν τῷ κόσμῳ.

Ἐν τούτῳ στοιχοῦμεν τῇ παραδόσει τῶν Ἀποστόλων καί Πατέρων ἡμῶν, οἵτινες εὐηγγελίζοντο τόν Χριστόν καί τήν δι’ αὐτοῦ σωστικήν ἐμπειρίαν τῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας, θεολογοῦντες «ἀλιευτικῶς», ἡγουν ἀποστολικῶς πρός τοὺς ἀνθρώπους ἐκάστης ἐποχῆς διὰ νά μεταδώσουν εἰς αὐτούς τό Εὐαγγέλιον τῆς ἐλευθερίας «ἧ Χριστός ἡμᾶς ἠλευθέρωσεν» (Γαλ. ε΄, 1). Ἡ Ἐκκλησία δέν ζῇ διὰ τόν ἑαυτόν της. Προσφέρεται δι’ ὁλόκληρον τήν ἀνθρωπότητα, διὰ τήν ἀνύψωσιν καί τήν ἀνακαίνισιν τοῦ κόσμου εἰς καινοὺς οὐρανούς καί καινήν γῆν (πρβλ. Ἀποκ. κα΄, 21). Ὅθεν δίδει τήν εὐαγγελικήν μαρτυρίαν καί διανέμει ἐν τῇ οἰκουμένῃ τά δῶρα τοῦ Θεοῦ: τήν ἀγάπην Του, τήν εἰρήνην, τήν δικαιοσύνην, τήν καταλλαγήν, τήν δύναμιν τῆς Ἀναστάσεως καί τήν προσδοκίαν τῆς αἰωνιότητος.

Ι. Ἡ Ἐκκλησία: Σῶμα Χριστοῦ, εἰκὼν τῆς Ἁγίας Τριάδος

1. Ἡ Μία, Ἁγία, Καθολικὴ καί Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία εἶναι *θεανθρωπίνη κοινωνία κατ’ εἰκόνα τῆς Ἁγίας Τριάδος*, πρόγευσις καί βίωσις τῶν Ἑσχάτων ἐν τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ καί ἀποκάλυψις τῆς δόξης τῶν μελλόντων, καί ὡς διαρκῆς Πεντηκοστή, μία ἀσίγαστος προφητικὴ φωνὴ ἐν τῷ κόσμῳ, ἡ παρουσία καί μαρτυρία «τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐληλυθυῖας ἐν δυνάμει» (Μάρκ. θ΄, 1). Ἡ Ἐκκλησία, ὡς σῶμα Χριστοῦ, «ἐπισυνάγει» (Ματθ. κγ΄, 37) ἐπ’ Αὐτόν, μεταμορφώνει καί ἐμποτίζει τόν κόσμον μέ «τό ὕδωρ, τό ἀλλόμενον εἰς ζωὴν αἰώνιον» (Ἰωάν. δ΄, 14).

2. Ἡ ἀποστολικὴ καί πατερικὴ παράδοσις, στοιχοῦσα τοῖς συστατικοῖς λόγοις τοῦ Κυρίου καί ἱδρυτοῦ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τόν Μυστικόν Δεῖπνον μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ διὰ τό μυστήριον τῆς

θείας Εὐχαριστίας, προέβαλε τόν χαρακτηρισμόν τῆς Ἐκκλησίας ὡς «σώματος Χριστοῦ» (Ματθ. κστ', 26. Μάρκ. ιδ', 22. Λουκ. κβ', 19. Α' Κορ. ι', 16-17 καὶ ια', 23-29) καὶ τόν συνέδεσε πάντοτε πρὸς τό μυστήριον τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου. Ὑπὸ τό πνεῦμα αὐτό, ἐτονίσθη πάντοτε ἡ ἄρρηκτος σχέσις τόσον τοῦ ὅλου μυστηρίου τῆς ἐν Χριστῷ θείας Οἰκονομίας πρὸς τό μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας, ὅσον καὶ τοῦ μυστηρίου τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τό μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἡ ὁποία βεβαιοῦται συνεχῶς εἰς τὴν μυστηριακὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, πιστὴ εἰς τὴν ὁμόφωνον ταύτην ἀποστολικὴν παράδοσιν καὶ μυστηριακὴν ἐμπειρίαν, ἀποτελεῖ τὴν αὐθεντικὴν συνέχειαν τῆς Μιᾶς, Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, ὡς αὕτη ὁμολογεῖται εἰς τό Σύμβολον τῆς πίστεως καὶ βεβαιοῦται διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Οὕτως, αἰσθάνεται μείζονα τὴν εὐθύνην αὐτῆς ὄχι μόνον διὰ τὴν αὐθεντικὴν βίωσιν τῆς ἐμπειρίας αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀξιόπιστον μαρτυρίαν τῆς ἀληθείας πρὸς πάντας τοὺς ἀνθρώπους.

3. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐν τῇ ἐνότητι καὶ καθολικότητι αὐτῆς, εἶναι ἡ Ἐκκλησία τῶν Συνόδων, ἀπὸ τὴν Ἀποστολικὴν ἐν Ἱεροσολύμοις σύνοδον (Πράξ. ιε', 5-29) ἕως τῆς σήμερον. Ἡ Ἐκκλησία αὕτη καθ' αὐτὴν εἶναι Σύνοδος ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ συνεστημένη καὶ ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καθοδηγουμένη, συμφώνως πρὸς τό ἀποστολικόν «ἔδοξε τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν» (Πράξ. ιε', 28). Διὰ τῶν Οἰκουμενικῶν καὶ τῶν Τοπικῶν συνόδων, ἡ Ἐκκλησία εὐηγγελίστατο καὶ εὐαγγελίζεται τό μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος, τό ὁποῖον ἐφανερώθη διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Τό συνοδικόν ἔργον συνεχίζεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀδιακόπως διὰ τῶν μεταγενεστέρων, καθολικοῦ κύρους, συνόδων –ὡς λ.χ. τῆς ἐπὶ Μεγάλου Φωτίου, Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, Μεγάλης συνόδου (879-880) καὶ τῶν ἐπὶ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ συγκληθισῶν Μεγάλων συνόδων (1341, 1351, 1368), διὰ τῶν ὁποίων ἐβεβαιώθη ἡ αὕτη ἀλήθεια τῆς πίστεως, ἐξαιρέτως δέ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ περὶ τῆς μεθέξεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰς ἀκτίστους θείας ἐνεργείας. Προσέτι δέ καὶ διὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀγίων καὶ Μεγάλων συνόδων τῶν ἐτῶν 1484 διὰ τὴν ἀποκήρυξιν

τῆς ἐνωτικῆς συνόδου τῆς Φλωρεντίας (1438-1439), τῶν ἐτῶν 1638, 1642, 1672 καί 1691 διὰ τὴν ἀποκήρυξιν προτεσταντικῶν δοξασιῶν, ὡς καὶ τοῦ ἔτους 1872 διὰ τὴν καταδίκην τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ ὡς ἐκκλησιολογικῆς αἱρέσεως.

4. Δέν νοεῖται ἀγιότης τοῦ ἀνθρώπου ἐκτός τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, «ὃ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία» (Εφεσ. α', 23). Ἡ ἀγιότης πηγάζει ἀπὸ τὸν μόνον Ἅγιον. Εἶναι μετοχή τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ἀγιότητα τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ «κοινωνίᾳ τῶν ἀγίων», ὡς διακηρύσσεται εἰς τὴν ἐκφώνησιν τοῦ ἱερέως κατὰ τὴν θείαν Λειτουργίαν: «Τὰ Ἅγια τοῖς ἀγίοις» καὶ εἰς τὴν ἀπάντησιν τῶν πιστῶν «Εἰς Ἅγιος, εἰς Κύριος, Ἰησοῦς Χριστός, εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός. Ἀμήν». Ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτό, ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας τονίζει ὅτι ὁ Χριστός, «ἅγιος πάλιν ὑπάρχων κατὰ φύσιν, ὡς Θεός, (...) ἀγιάζεται δι' ἡμᾶς ἐν ἀγίῳ Πνεύματι (...). Ἐδρα δέ τοῦτο (ὁ Χριστός) δι' ἡμᾶς, οὐ δι' ἑαυτόν, ἵνα ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ δῇ, πρῶτῳ δεξαμένου τοῦ πράγματος (= ἀγιασμοῦ) τὴν ἀρχήν, εἰς ἅπαν οὕτω τὸ γένος ἢ τοῦ ἀγιάζεσθαι λοιπὸν διαβαῖνοι χάρις» («Υπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, ΙΑ'», PG 74, 548).

Συνεπῶς, κατὰ τὸν ἅγιον Κύριλλον, ὁ Χριστός εἶναι τὸ «κοινωνόν πρόσωπον» ἡμῶν, διὰ τῆς ἀνακεφαλαιώσεως εἰς τὴν ἰδικήν του ἀνθρωπότητα ὁλοκλήρου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, «πάντες γάρ ἤμεν ἐν Χριστῷ, καὶ τὸ κοινωνόν τῆς ἀνθρωπότητος εἰς αὐτόν ἀναβιοῖ πρόσωπον» («Υπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, ΙΑ'», PG 73, 157-161), διό καὶ εἶναι ἡ μόνη πηγή τοῦ ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι ἀγιασμοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτό, ἡ ἀγιότης εἶναι μετοχή τοῦ ἀνθρώπου τόσον εἰς τὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας, ὅσον καὶ εἰς τὰ ἱερά αὐτῆς μυστήρια, μέ ἐπίκεντρον τὴν θείαν Εὐχαριστίαν, ἣτις ἐστὶ «θυσία ζῶσα, ἀγία, εὐάρεστος τῷ Θεῷ» (Ρωμ. ιβ', 1). «Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; Θλίψις ἢ στενοχωρία ἢ διωγμός ἢ λιμός ἢ γυμνότης ἢ κίνδυνος ἢ μάχαιρα; καθὼς γέγραπται ὅτι ἕνεκά σου θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν· ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς. Ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς» (Ρωμ. η', 35-37). Οἱ ἅγιοι ἐνσαρκώνουν τὴν ἐσχατολογικὴν ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἀέναον δοξολογίαν ἐνώπιον τοῦ ἐπιγείου καὶ τοῦ ἐπουρανίου θρόνου «τοῦ Βασιλέως τῆς δόξης» (Ψαλμ. κγ', 7), εἰκονίζοντες τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

5. Ἡ Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία ἀποτελεῖται ἐκ δεκατεσσάρων κατὰ τύπους Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, πανορθοδόξως ἀνε-

γνωρισμένων. Ἡ ἀρχή τῆς αὐτοκεφαλίας δέν εἶναι δυνατόν νά λειτουργή εἰς βάρος τῆς ἀρχῆς τῆς καθολικότητος καί τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας. Θεωροῦμεν λοιπόν ὅτι ἡ δημιουργία τῶν Ἐπισκοπικῶν Συνελεύσεων ἐν τῇ Ὁρθόδοξῳ Διασπορᾷ, ἀπαρτιζομένων ἐκ πάντων τῶν ἐν ἐκάστη ἐκ τῶν ὀρισθεισῶν περιοχῶν ὡς κανονικῶν ἀναγνωριζομένων ἐπισκόπων, οἵτινες ἐξακολουθοῦν νά ὑπάγονται εἰς τὰς κανονικάς δικαιοδοσίας, εἰς ἃς ὑπάγονται σήμερον, ἀποτελεῖ ἐν θετικόν βῆμα πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς κανονικῆς ὀργανώσεως αὐτῶν, ἡ δέ συνεπὴς λειτουργία αὐτῶν ἐγγυᾶται τὸν σεβασμὸν τῆς ἐκκλησιολογικῆς ἀρχῆς τῆς συνοδικότητος.

II. Ἡ ἀποστολή τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ κόσμῳ

6. Τό ἀποστολικόν ἔργον καί ἡ ἐξαγγελία τοῦ Εὐαγγελίου, γνωστὴ ὡς *ἱεραποστολή*, ἀνήκουν εἰς τὸν πυρῆνα τῆς ταυτότητος τῆς Ἐκκλησίας, ὡς διαφύλαξις καί τήρησις τῆς ἐντολῆς τοῦ Κυρίου «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη» (Ματθ. κη', 19). Εἶναι ἡ πνοή ζωῆς, τὴν ὁποίαν ἐμφυσᾷ ἡ Ἐκκλησία εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν ἀνθρώπων καί ἐκκλησιοποιεῖ τὸν κόσμον διὰ τῶν ἐκασταχοῦ νεοπαγῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν. Ὑπὸ τό πνεῦμα αὐτό, οἱ ὀρθόδοξοι πιστοὶ εἶναι καί ὀφείλουν νά εἶναι ἀπόστολοι τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ κόσμῳ. Ἡ ἀποστολή αὕτη πρέπει νά ἐκπληροῦται ὄχι ἐπιθετικῶς, ἀλλ' ἐλευθέρως, ἐν ἀγάπῃ καί ἐν σεβασμῷ πρὸς τὴν πολιτιστικὴν ταυτότητα ἀτόμων καί λαῶν. Εἰς τὴν προσπάθειαν αὕτην ὀφείλουν νά συμμετέχουν πᾶσαι αἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι μέ τὸν δέοντα σεβασμὸν εἰς τὴν κανονικὴν τάξιν.

Ἡ μετοχή εἰς τὴν θείαν Εὐχαριστίαν εἶναι πηγὴ ἀποστολικοῦ ζήλου πρὸς εὐαγγελισμόν τοῦ κόσμου. Μετέχοντες τῆς θείας Εὐχαριστίας καί προσευχόμενοι ἐν τῇ ἱερᾷ Συνάξει ὑπὲρ τῆς Οἰκουμένης, καλούμεθα νά συνεχίσωμεν τὴν «λειτουργίαν μετὰ τὴν Λειτουργίαν» καί νά δίδωμεν τὴν μαρτυρίαν περὶ τῆς ἀληθείας τῆς πίστεως ἡμῶν ἐνώπιον Θεοῦ καί ἀνθρώπων, μοιραζόμενοι τὰς δωρεὰς τοῦ Θεοῦ μεθ' ὅλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος, ὑπήκοοι πρὸς τὴν σαφὴ ἐντολήν τοῦ Κυρίου πρὸ τῆς Ἀναλήψεώς Του: «καὶ ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἐν τε Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς» (Πράξ. α', 8). Τὰ λόγια πρὸ τῆς θείας κοινωνίας

«μελίζεται καὶ διαμερίζεται ὁ Ἄμνός τοῦ Θεοῦ, ὁ μελιζόμενος καὶ μὴ διαιρούμενος, ὁ πάντοτε ἐσθιόμενος καὶ μηδέποτε δαπανώμενος», ὑποδεικνύουν ὅτι ὁ Χριστός ὡς «ὁ Ἄμνός τοῦ Θεοῦ» (Ἰωάν. α', 29) καὶ ὡς «Ἄρτος Ζωῆς» (Ἰωάν. στ', 48) προσφέρεται εἰς ἡμᾶς ὡς ἡ αἰωνία Ἀγάπη, ἐνώνων ἡμᾶς μέ τόν Θεόν καί πρὸς ἀλλήλους. Μᾶς διδάσκει νά διανέμωμεν τὰ δῶρα τοῦ Θεοῦ καί νά προσφέρωμεν τόν ἑαυτόν μας πρὸς πάντας μέ χριστοειδῆ τρόπον.

Ἡ ζωὴ τῶν χριστιανῶν εἶναι ἀψευδὴς μαρτυρία τῆς ἐν Χριστῷ ἀνακαινίσεως τῶν πάντων – «εἴ τις ἐν Χριστῷ, καὶνὴ κτίσις· τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα» (Β' Κορ. ε', 17) καὶ κλῆσις πρὸς πάντας τοὺς ἀνθρώπους προσωπικῆς μετοχῆς ἐν ἐλευθερίᾳ εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν, εἰς τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, διὰ νά βιώσουν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὴν κοινωνίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. «Βουλομένων γάρ οὐ τυραννουμένων τό τῆς σωτηρίας μυστήριον» (Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, «Εἰς τὴν προσευχὴν τοῦ Πάτερ ἡμῶν», PG 90, 880). Ὁ ἐπανευαγγελισμός τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ εἰς τὰς συγχρόνους ἐκκοσμικευμένας κοινωνίας, ὡς ἐπίσης καὶ ὁ εὐαγγελισμός ὅσων εἰσέτι δέν ἐγνώρισαν τόν Χριστόν, ἀποτελοῦν ἀδιάλειπτον χρέος τῆς Ἐκκλησίας.

III. Ἡ Οἰκογένεια - εἰκὼν τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν

7. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία θεωρεῖ τὴν ἀκατάλυτον ἀγαπητικὴν ἔνωσην ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς «μυστήριον μέγα... εἰς Χριστόν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν» (Ἐφεσ. ε', 32) καὶ τὴν προκύπτουσαν ἐξ αὐτοῦ οἰκογένειαν, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν μόνην ἐγγύησιν τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων, συμφώνως πρὸς τό σχέδιον τῆς θείας Οἰκονομίας, «Ἐκκλησίαν μικράν» (Ἰωάννου Χρυσοστόμου, «Υπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολήν, Κ'», PG 62, 143), παρέχουσα εἰς αὐτὴν τὴν κατάλληλον ποιμαντικὴν στήριξιν.

Ἡ σύγχρονος κρίσις τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας εἶναι ἀπότοκος τῆς κρίσεως τῆς ἐλευθερίας ὡς εὐθύνης, τῆς συρρικνώσεως αὐτῆς εἰς εὐδαιμονιστικὴν αὐτοπραγμάτων, τῆς ταυτίσεώς της μέ ἀτομικὴν αὐταρέσκειαν, αὐτάρκειαν καὶ αὐτονομίαν, καὶ τῆς ἀπωλείας τοῦ μυστηριακοῦ χαρακτῆρος τῆς ἐνώσεως ἀνδρὸς καὶ γυναι-

κός, ως και της λήθης του θυσιαστικού ήθους της αγάπης. Ἡ σύγχρονος ἐκκοσμικευμένη κοινωνία προσεγγίζει τόν γάμον μέ ἀμιγῶς κοινωνιολογικά καί πραγματιστικά κριτήρια, θεωροῦσα αὐτόν ως μίαν ἀπλήν μορφήν σχέσεως, μεταξύ ὄλων τῶν ἄλλων, αἱ ὁποῖαι δικαιοῦνται ἐξ ἴσου θεσμικῆς κατοχυρώσεως.

Ὁ γάμος εἶναι ἐκκλησιοτραφές ἐργαστήριον ζωῆς ἐν ἀγάπῃ καί ἀνυπέρβλητος δωρεά τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Ἡ «ὕψηλή χεὶρ» τοῦ «συνδέτου» Θεοῦ «ἀοράτως πάρεστι, τοὺς συναπτομένους ἀρμόζουσα» μετὰ τοῦ Χριστοῦ καί μετ' ἀλλήλων. Οἱ στέφανοι, οἱ ὁποῖοι τοποθετοῦνται ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ νυμφίου καί τῆς νύμφης κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου, παραπέμπουν εἰς τὴν διάστασιν τῆς θυσίας καί τῆς πλήρους ἀφιερώσεως εἰς τόν Θεόν καί εἰς ἀλλήλους, ἀναφέρονται δέ ἐπίσης καί εἰς τὴν ζωὴν τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἀποκαλύπτοντες τὴν ἐσχατολογικὴν ἀναφορὰν τοῦ μυστηρίου τῆς αγάπης.

8. *Ἡ Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος ἀπευθύνεται μετ' ἰδιαιτέρας αγάπης καὶ στοργῆς πρὸς τὰ παιδιά καὶ ὅλους τοὺς νέους. Μέσα εἰς τόν κυκεῶνα τῶν ἀλληλοαναιρουμένων ὁρισμῶν τῆς ταυτότητος τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ἡ ἀγιωτάτη ἡμῶν Ἐκκλησία προβάλλει τὰ Κυριακὰ λόγια, «ἐάν μὴ στραφῇτε καὶ γένησθε ὡς τὰ παιδιά, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν Βασιλείαν τῶν Οὐρανῶν» (Ματθ. ιη', 3) καὶ τό «ὅς ἂν μὴ δέξηται τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ὡς παιδίον οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν» (Λουκ. ιη', 17), ὡς καὶ ὅσα ἀναφέρει ὁ Σωτὴρ ἡμῶν δι' ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι «κωλύουν» (Λουκ. ιη', 16) τὰ παιδιά νά Τόν πλησιάσουν καί δι' ὅσους τὰ «σκανδαλίζουν» (Ματθ. ιη', 6).*

Ἡ Ἐκκλησία προσφέρει εἰς τοὺς νέους ὄχι ἀπλῶς «βοήθειαν», ἀλλὰ τὴν «ἀλήθειαν» τῆς θεανθρωπίνης καινῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. Οἱ ὀρθόδοξοι νέοι ὀφείλουν νά συνειδητοποιήσουν ὅτι εἶναι φορεῖς τῆς μακραίωνος καί εὐλογημένης παραδόσεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ταυτοχρόνως δέ καί οἱ συνεχισταί αὐτῆς, οἱ ὁποῖοι θά διαφυλάσσουν θαρραλέως καί θά καλλιεργοῦν μέ δυναμισμόν τὰς αἰωνίους ἀξίας τῆς Ὁρθοδοξίας διὰ νά δίδουν τὴν ζεῖδωρον χριστιανικὴν μαρτυρίαν. Ἐξ αὐτῶν θά ἀναδειχθοῦν οἱ μελλοντικοὶ διάκονοι τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Οἱ νέοι, λοιπόν, εἶναι ὄχι ἀπλῶς τό «μέλλον» τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καί ἡ ἐνεργὸς ἔκφρασις τῆς φιλοθέου καί φιλανθρώπου ζωῆς αὐτῆς ἐν τῷ παρόντι.

IV. Ἡ κατά Χριστόν παιδεία

9. Εἰς τὴν ἐποχὴν μας, παρατηροῦνται εἰς τὸν χώρον τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς παιδείας νέαι τάσεις ἀναφορικῶς πρὸς τὸ περιεχόμενον καὶ τοὺς σκοποὺς τῆς παιδείας, ὅπως καὶ ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς θεωρήσεως τῆς παιδικῆς ἡλικίας, τοῦ ρόλου τόσο τοῦ διδασκάλου καὶ τοῦ μαθητοῦ, ὅσον καὶ τοῦ συγχρόνου σχολείου. Ἐφ’ ὅσον ἡ παιδεία ἀναφέρεται ὄχι ἀπλῶς εἰς ὅ,τι εἶναι, ἀλλ’ εἰς αὐτό τὸ ὁποῖον ὀφείλει νὰ εἶναι ὁ ἄνθρωπος καὶ εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς εὐθύνης του, εἶναι αὐτονόητον ὅτι ἡ εἰκὼν, τὴν ὁποίαν ἔχομεν διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ διὰ τὸ νόημα τῆς υπάρξεώς του, καθορίζει τὴν ἄποψίν μας καὶ διὰ τὴν παιδείαν του. Τὸ κυρίαρχον σήμερον ἐκκοσμικευμένον ἀτομοκεντρικὸν ἐκπαιδευτικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον ταλανίζει τὴν νέαν γενεάν, προβληματίζει καὶ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν.

Εἰς τὸ κέντρον τῆς ποιμαντικῆς μερίμνης τῆς Ἐκκλησίας εὐρίσκεται μία παιδεία, ἡ ὁποία ἀποβλέπει ὄχι μόνον εἰς τὴν νοητικὴν καλλιέργειαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν οἰκοδομὴν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ συνόλου ἀνθρώπου ὡς ψυχοσωματικῆς καὶ πνευματικῆς ὀντότητος, συμφώνως πρὸς τὴν τρίπτυχον ἀρχὴν Θεός, ἄνθρωπος, κόσμος. Εἰς τὸν κατηχητικὸν αὐτῆς λόγον, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καλεῖ φιλοστόργως τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ, ἰδίᾳ δέ τοὺς νέους, εἰς ἐνσυνείδητον καὶ ἐνεργὸν συμμετοχὴν εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας, καλλιεργοῦσα εἰς αὐτοὺς τὸν «ἄριστον πόθον» τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. Οὕτω, τὸ χριστεπώνυμον πλήρωμα εὐρίσκει ἐν τῇ θεανθρωπίνῃ κοινωνίᾳ τῆς Ἐκκλησίας ὑπαρξιακὸν στήριγμα καὶ βιώνει ἐν αὐτῇ τὴν ἀναστάσιμον προοπτικὴν τῆς κατὰ χάριν θεώσεως.

V. Ἡ Ἐκκλησία ἐνώπιον τῶν συγχρόνων προκλήσεων

10. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ εὐρίσκεται σήμερον ἀντιμέτωπος ἀκραίων ἢ καὶ προκλητικῶν ἐκφράσεων τῆς ἰδεολογίας τῆς ἐκκοσμικεύσεως, ἐνδιαθέτων εἰς τὰς πολιτικές, πολιτισμικές καὶ κοινωνικές ἐξελίξεις. Βασικὸν στοιχεῖον τῆς ἰδεολογίας τῆς ἐκκοσμικεύσεως ὑπῆρξε πάντοτε καὶ παραμένει μέχρι σήμερον ἡ πλήρης αὐτονόμησις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Χριστόν καὶ ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ἐπιρροὴν τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τῆς αὐθαιρέτου μάλιστα

ταυτίσεως τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν συντηρητισμόν, ὡς ἐπίσης καὶ διὰ τοῦ ἀνιστορήτου χαρακτηρισμοῦ αὐτῆς ὡς δῆθεν ἐμποδίου εἰς πᾶσαν πρόοδον καὶ ἐξέλιξιν. Εἰς τὰς ἐκκοσμικευμένας συγχρόνους κοινωνίας ὁ ἄνθρωπος, ἀποκεκομμένος ἀπὸ τὸν Θεόν, ταυτίζει τὴν ἐλευθερίαν του καὶ τὸ νόημα τῆς ζωῆς του μέ ἀπόλυτον αὐτονομίαν καὶ μέ ἀποδέσμευσιν ἀπὸ τὸν αἰώνιον προορισμόν του, μέ ἀποτελεσμα σειράν παρανοήσεων καὶ σκοπίμων παρερμηνειῶν τῆς χριστιανικῆς παραδόσεως. Οὕτως, ἡ ἄνωθεν χορήγησις τῆς ἐν Χριστῷ ἐλευθερίας καὶ ἡ πρόοδος εἰς τὸ «μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ» (Ἐφεσ. δ', 13) θεωρεῖται ὅτι ἀντιστρατεύεται τὰς αὐτοσωτηρικές τάσεις τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ θυσιαστικὴ ἀγάπη ἀξιολογεῖται ὡς ἀσύμβατος μέ τὸν ἀτομοκεντρισμόν, ἐνῶ ὁ ἀσκητικὸς χαρακτήρ τοῦ χριστιανικοῦ ἥθους κρίνεται ὡς ἀφόρητος πρόκλησις διὰ τὸν εὐδαιμονισμόν τοῦ ἀτόμου.

Ἡ ταύτισις τῆς Ἐκκλησίας μέ συντηρητισμόν, ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι αὐθαίρετος καὶ καταχρηστική, ἐφ' ὅσον ἡ συνείδησις τῆς ταυτότητος τῶν χριστιανικῶν λαῶν φέρει ἀνεξίτηλον τὴν σφραγίδα τῆς διαχρονικῆς συμβολῆς τῆς Ἐκκλησίας ὃχι μόνον εἰς τὴν πολιτιστικὴν κληρονομίαν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ὑγιᾶ ἀνάπτυξιν τοῦ θύραθεν πολιτισμοῦ γενικώτερον, ἀφοῦ ὁ Θεὸς ἔθεσε τὸν ἄνθρωπον οἰκονόμον τῆς θείας δημιουργίας καὶ συνεργόν Αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ἔναντι τοῦ συγχρόνου «ἀνθρωποθεοῦ», προβάλλει τὸν «Θεάνθρωπον» ὡς ἔσχατον μέτρον τῶν πάντων: «Οὐκ ἄνθρωπον ἀποθεωθέντα λέγομεν, ἀλλὰ Θεὸν ἐνανθρωπήσαντα» (Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, «Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, Γ'», 2. PG 94, 988). Ἀναδεικνύει δέ τὴν σωτηριώδη ἀλήθειαν τοῦ Θεανθρώπου καὶ τὸ Σῶμά Του, τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς τόπον καὶ τρόπον τῆς ἐν ἐλευθερίᾳ ζωῆς, ὡς «ἀληθεύειν ἐν ἀγάπῃ» (πρβλ. Ἐφεσ. δ', 15) καὶ ὡς μετοχήν, ἤδη ἐπὶ τῆς γῆς, εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀναστάντος Χριστοῦ. Ὁ θεανθρώπινος, «οὐκ ἐκ τοῦ κόσμου» (Ἰωάν. ιη', 36) χαρακτήρ τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος τρέφει καὶ κατευθύνει τὴν «ἐν τῷ κόσμῳ» παρουσίαν καὶ μαρτυρίαν αὐτῆς, εἶναι ἀσυμβίβαστος μέ κάθε μορφήν συσχηματισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας μέ τὸν κόσμον (πρβλ. Ρωμ. ιβ', 2).

11. Διὰ τῆς συγχρόνου ἀναπτύξεως τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς τεχνολογίας, ἡ ζωὴ μας ἀλλάζει ριζικῶς. Καὶ ὅ,τι ἐπιφέρει ἀλλαγὴν εἰς τὸν τρόπον ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἀπαιτεῖ ἀπὸ μέρους του διάκρισιν,

ἐφ' ὅσον, ἐκτός τῶν σημαντικῶν εὐεργεσιῶν, ὅπως λ.χ. ἡ διευκόλυνσις τῆς καθημερινότητος, ἡ ἐπιτυχὴς ἀντιμετώπισις σοβαρῶν ἀσθενειῶν καὶ ἡ ἔρευνα τοῦ διαστήματος, εἴμεθα ἐπίσης ἀντιμέτωποι καὶ μέ τὰς ἀρνητικὰς ἐπιπτώσεις τῆς ἐπιστημονικῆς προόδου. Ὑπάρχει ὁ κίνδυνος χειραγωγήσεως τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας, χρήσεως τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀπλοῦ μέσου, σταδιακῆς ἀπωλείας πολυτίμων παραδόσεων, ἀπειλῆς ἢ καὶ καταστροφῆς τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος.

Ἡ ἐπιστήμη, ἀπὸ τὴν ἰδίαν τὴν φύσιν της, δέν διαθέτει δυστυχῶς τὰ ἀναγκαῖα μέσα διὰ τὴν πρόληψιν καὶ τὴν θεραπείαν πολλῶν ἐκ τῶν προβλημάτων, τὰ ὅποια προκαλεῖ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως. Ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις δέν κινητοποιεῖ τὴν ἠθικὴν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὅποιος, καίτοι γνωρίζει τοὺς κινδύνους, συνεχίζει νὰ δρᾷ ὡς ἐάν δέν ἐγνώριζεν. Ἡ ἀπάντησις εἰς τὰ σοβαρὰ ὑπαρξιακὰ καὶ ἠθικὰ προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἰς τὸ αἰώνιον νόημα τῆς ζωῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ κόσμου, δέν εἶναι δυνατόν νὰ δοθῇ χωρὶς μίαν πνευματικὴν προσέγγισιν.

12. Διάχυτος εἶναι εἰς τὴν ἐποχὴν μας ὁ ἐνθουσιασμός διὰ τὰς ἐντυπωσιακὰς ἐξελίξεις εἰς τὸν χώρον τῆς Βιολογίας, τῆς Γενετικῆς καὶ τῆς Νευροφυσιολογίας τοῦ ἐγκεφάλου. Πρόκειται δι' ἐπιστημονικὰς κατακτήσεις, τό εὖρος τῶν ἐφαρμογῶν τῶν ὁποίων ἐνδέχεται νὰ προκαλέσῃ σοβαρώτατα ἀνθρωπολογικὰ καὶ ἠθικὰ διλήμματα. Ἡ ἀνεξέλεγκτος χρῆσις τῆς Βιοτεχνολογίας εἰς τὴν ἀρχήν, τὴν διάρκειαν καὶ τὸ τέλος τῆς ζωῆς, θέτει εἰς κίνδυνον τὴν αὐθεντικὴν πληρότητα αὐτῆς. Ὁ ἀνθρωπος πειραματίζεται ἐντονώτερον μέ τὴν ἰδίαν του φύσιν κατὰ ἀκραῖον καὶ ἐπικίνδυνον τρόπον. Κινδυνεύει νὰ μετατραπῇ εἰς μίαν βιολογικὴν μηχανήν, εἰς μίαν ἀπρόσωπον κοινωνικὴν μονάδα ἢ εἰς μίαν συσκευὴν ἐλεγχομένης σκέψεως.

Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δέν εἶναι δυνατόν νὰ παραμείνῃ εἰς τὸ περιθώριον τῆς συζητήσεως τόσον σπουδαίων ἀνθρωπολογικῶν, ἠθικῶν καὶ ὑπαρξιακῶν ζητημάτων. Στηρίζεται εἰς θεοδίδακτα κριτήρια, ἀναδεικνύουσα τὴν ἐπικαιρότητα τῆς ὀρθοδόξου ἀνθρωπολογίας ἀπέναντι εἰς τὴν σύγχρονον ἀνατροπὴν τῶν ἀξιῶν. Ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν δύναται καὶ ὀφείλει νὰ ἐκφράσῃ ἐν τῷ κόσμῳ τὴν προφητικὴν αὐτῆς συνείδησιν ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, ὁ ὅποιος ἐν τῇ Ἐνανθρωπήσει προσέλαβεν ὅλον τὸν ἀνθρώπον καὶ εἶναι τὸ ἀπόλυτον πρότυπον τῆς ἀνακαινίσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Προβάλλει τὴν ἱερότητα τῆς ζωῆς καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου ὡς

προσώπου ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ἀρχῆς τῆς συλλήψεως. Τό δικαίωμα εἰς τήν γέννησιν εἶναι τό πρῶτον μεταξύ τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων. Ἡ Ἐκκλησία ὡς θεανθρωπίνη κοινωνία, εἰς τήν ὁποίαν ἕκαστος ἀνθρωπος ἀποτελεῖ μοναδικήν ὄντοτητα, προωρισμένην εἰς προσωπικήν κοινωνίαν μετά τοῦ Θεοῦ, ἀντιστέκεται εἰς πᾶσαν προσπάθειαν ἀντικειμενοποιήσεως τοῦ ἀνθρώπου, μετατροπῆς του εἰς μετρήσιμον μέγεθος. Οὐδέν ἐπιστημονικόν ἐπίτευγμα ἐπιτρέπεται νά θίγῃ τήν ἀξιοπρέπειαν τοῦ ἀνθρώπου καί τόν θεῖον προορισμόν αὐτοῦ. Ὁ ἀνθρωπος δέν προσδιορίζεται μόνον ἀπό τά γονιδιά του.

Ἐπί τῆς βάσεως αὐτῆς θεμελιούται ἡ *Βιοηθική* ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου. Εἰς μίαν ἐποχὴν ἀλληλοσυγκρουομένων εἰκόνων περί τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὀρθόδοξος Βιοηθική προβάλλει, ἀπέναντι εἰς θύραθεν αὐτονόμους καί συρρικνωτικές ἀνθρωπολογικάς θεωρήσεις, τήν κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου καί τόν αἰώνιον προορισμόν αὐτοῦ. Συμβάλλει οὕτως εἰς τόν ἐμπλουτισμόν τῆς φιλοσοφικῆς καί ἐπιστημονικῆς συζητήσεως τῶν βιοηθικῶν θεμάτων διά τῆς βιβλικῆς ἀνθρωπολογίας καί τῆς πνευματικῆς ἐμπειρίας τῆς Ὁρθοδοξίας.

13. Εἰς μίαν παγκόσμιον κοινωνίαν, προσανατολισμένην εἰς τό «ἔχειν» καί τόν ἀτομοκεντρισμόν, ἡ Ὁρθόδοξος Καθολική Ἐκκλησία προβάλλει τήν ἀλήθειαν τῆς ἐν Χριστῷ καί τῆς κατά Χριστόν ζωῆς, τήν ἐλευθέρως σαρκουμένην εἰς τήν καθημερινήν ζωήν ἐκάστου ἀνθρώπου διά τῶν ἔργων αὐτοῦ «ἕως ἐσπέρας» (Ψαλμ. ργ', 23), διά τῶν ὁποίων οὗτος καθίσταται συνεργός τοῦ αἰωνίου Πατρός —«Θεοῦ γάρ ἐσμεν συνεργοί» (Α' Κορ. γ', 9)— καί τοῦ Υἱοῦ Αὐτοῦ, «ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται καὶ ἐγὼ ἐργάζομαι» (Ἰωάν. ε', 17). Ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἀγιάζει διά τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τά ἔργα τῶν χειρῶν τοῦ συνεργοῦντος τῷ Θεῷ ἀνθρώπου, ἀναδεικνύοντας τήν ἐν αὐτοῖς κατάφασιν τῆς ζωῆς καί τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Ἐντός αὐτοῦ τοῦ πλαισίου τοποθετεῖται καί ἡ χριστιανική ἄσκησις, διαφέρουσα ριζικῶς ἀπό κάθε δυϊστικόν ἀσκητισμόν, ὁ ὁποῖος ἀποκόπτει τόν ἀνθρωπον ἀπό τήν ζωήν καί ἀπό τόν συνάνθρωπον. Ἡ χριστιανική ἄσκησις καί ἡ ἐγκράτεια, αἱ ὁποῖαι συνδέουν τόν ἀνθρωπον μέ τήν μυστηριακὴν ζωήν τῆς Ἐκκλησίας, δέν ἀφοροῦν μόνον εἰς τόν μοναχικόν βίον, ἀλλὰ εἶναι χαρακτηριστικόν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς εἰς ὅλας τὰς ἐκφάνσεις αὐτῆς, ἀπτή μαρτυρία τῆς παρουσίας τοῦ ἐσχατολογικοῦ πνεύματος εἰς τήν εὐλογημένην βιοτὴν τῶν πιστῶν.

14. *Αί ρίζαι τῆς οἰκολογικῆς κρίσεως εἶναι πνευματικάί καί ἠθικά, ἐνδιάθετοι εἰς τὴν καρδίαν ἐκάστου ἀνθρώπου. Αὕτη ἡ κρίσις ἐπιδεινοῦται κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας ἐξ αἰτίας τῶν ποικίλων διχασμῶν προκαλουμένων ἀπὸ ἀνθρώπινα πάθη, ὅπως ἡ πλεονεξία, ἡ ἀπληστία, ὁ ἐγωισμός, ἡ ἀρπακτικὴ διάθεσις καί ἀπὸ τὰς ἐπιπτώσεις αὐτῶν ἐπὶ τοῦ πλανήτου, ὡς ἡ κλιματικὴ ἀλλαγὴ, ἡ ὁποία πλέον ἀπειλεῖ εἰς μέγαν βαθμόν τὸ φυσικὸν περιβάλλον, τὸν κοινόν ἡμῶν «οἶκον». Ἡ ρῆξις τῆς σχέσεως ἀνθρώπου καί κτίσεως εἶναι διαστρέβλωσις τῆς αὐθεντικῆς χρήσεως τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχῶν τῆς χριστιανικῆς παραδόσεως ἀπαιτεῖ ὄχι μόνον μετάνοιαν διὰ τὴν ἀμαρτίαν τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν φυσικῶν πόρων τοῦ πλανήτου, ἥτοι ριζικὴν ἀλλαγὴν νοοτροπίας καί συμπεριφορᾶς, ἀλλὰ καί ἀσκητισμόν, ὡς ἀντίδοτον εἰς τὸν καταναλωτισμόν, εἰς τὴν θεοποίησιν τῶν ἀναγκῶν καί εἰς τὴν κτητικὴν στάσιν. Προϋποθέτει ἐπίσης καί τὴν μεγίστην εὐθύνην ἡμῶν νὰ παραδώσωμεν εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεάς βιώσιμον φυσικὸν περιβάλλον καί τὴν χρῆσιν αὐτοῦ κατὰ θεῖαν βούλησιν καί εὐλογίαν. Εἰς τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας καταφάσκειται ἡ δημιουργία καί ὁ ἄνθρωπος ἐνδυναμώνεται διὰ νὰ λειτουργῇ ὡς οἰκονόμος, φύλαξ καί «ιερεὺς» αὐτῆς, προσάγων ταύτην δοξολογικῶς τῷ Δημιουργῷ —«*Τὰ Σὰ ἐκ τῶν Σῶν, Σοὶ προσφέρομεν κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα*»— καί καλλιεργῶν εὐχαριστιακὴν σχέσιν μέ τὴν κτίσιν. Ἡ ὀρθόδοξος αὕτη εὐαγγελικὴ καί πατερικὴ προσέγγισις στρέφει ἐπίσης τὴν προσοχὴν μας εἰς τὰς κοινωνικὰς διαστάσεις καί τὰς τραγικὰς ἐπιπτώσεις τῆς καταστροφῆς τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος.*

VI. Ἡ Ἐκκλησία ἐνώπιον τῆς παγκοσμιοποιήσεως, ἀκράιων φαινομένων βίας καί τῆς μεταναστεύσεως

15. Ἡ σύγχρονος *ιδεολογία τῆς παγκοσμιοποιήσεως*, ἡ ὁποία ἐπιβάλλεται ἀθορύβως καί ἐξαπλοῦται ραγδαίως, προκαλεῖ ἤδη ἰσχυροὺς κλυδωνισμοὺς εἰς τὴν οἰκονομίαν καί τὴν κοινωνίαν εἰς παγκόσμιον κλίμακα. Ἡ ἐπιβολὴ τῆς ἔχει δημιουργήσει νέας μορφὰς συστηματικῆς ἐκμεταλλεύσεως καί κοινωνικῆς ἀδικίας, ἔχει σχεδιάσει τὴν σταδιακὴν ἐξουδετέρωσιν τῶν ἐμποδίων τῶν ἀντιτιθεμένων ἐθνικῶν, θρησκευτικῶν, ιδεολογικῶν ἢ ἄλλων παραδόσεων καί ἔχει

ἤδη ὁδηγήσει εἰς τὴν ἀποδυνάμωσιν ἢ καὶ εἰς τὴν τελικὴν ἀποδόμῃσιν τῶν κοινωνικῶν κατακτήσεων, ὑπὸ τὸ πρόσχημα μάλιστα τῆς δῆθεν ἀναγκαίας ἀνασυγκροτήσεως τῆς παγκοσμίου οἰκονομίας, διευρύνουσα οὕτω τὸ χάσμα μεταξύ πλουσίων καὶ πτωχῶν, δυναμιτίζουσα τὴν κοινωνικὴν συνοχὴν τῶν λαῶν καὶ ἀναρριπίζουσα νέας ἐστίαις παγκοσμίων ἐντάσεων.

Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ἔναντι τῆς ἰσοπεδωτικῆς καὶ ἀπροσώπου ὁμογενοποιήσεως, τὴν ὁποῖαν προωθεῖ ἡ παγκοσμιοποίησις, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀκροτήτων τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ, εἰσηγεῖται τὴν προστασίαν τῆς ταυτότητος τῶν λαῶν καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἐντοπιότητος. Ὡς ἐναλλακτικὸν ὑπόδειγμα διὰ τὴν ἐνότητα τῆς ἀνθρωπότητος προβάλλει τὴν ἀρθρωτὴν ὀργάνωσιν τῆς Ἐκκλησίας, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰσοτιμίας τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν. Ἡ Ἐκκλησία ἀντιτίθεται εἰς τὴν προκλητικὴν ἀπειλήν διὰ τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον καὶ τὰς πολιτιστικὰς παραδόσεις τῶν λαῶν, τὴν ὁποῖαν ἐμπερικλείει ἡ παγκοσμιοποίησις καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς «ιδιονομίας τῆς οἰκονομίας» ἢ τοῦ οἰκονομισμοῦ, ἡ αὐτονόμησις δηλαδή τῆς οἰκονομίας ἀπὸ τὰς ζωτικὰς ἀνάγκας τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ μετατροπὴ τῆς εἰς αὐτοσκοπὸν, *προτείνει δὲ μίαν βιώσιμον οἰκονομίαν, τεθεμελιωμένην εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου*. Οὕτω, μέ πυξίδα τὸν Κυριακὸν λόγον «οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος» (Λουκ. δ', 4), ἡ Ἐκκλησία δέν συνδέει τὴν πρόοδον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους μέ μόνην τὴν ἄνοδον τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου ἢ μέ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν εἰς βάρος τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν.

16. Ἡ Ἐκκλησία δέν ἀναμιγνύεται εἰς τὴν πολιτικὴν, ἐν τῇ στενῇ σημασίᾳ τοῦ ὅρου, ἀλλ' ὅμως ἡ μαρτυρία αὐτῆς εἶναι οὐσιαστικῶς πολιτικὴ, ὡς μέριμνα διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν πνευματικὴν ἐλευθερίαν του. Ὁ λόγος τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρξε πάντοτε διακριτὸς καὶ θά παραμείνῃ εἰς τὸ διηνεκές μία ὀφειλετικὴ παρέμβασις ὑπὲρ τοῦ ἀνθρώπου. Αἱ κατὰ τόπους Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι καλοῦνται σήμερον νὰ οἰκοδομήσουν μίαν νέαν ἐποικοδομητικὴν συναλληλίαν μέ τὸ κοσμικὸν κράτος δικαίου εἰς τὸ νέον πλαίσιον τῶν διεθνῶν σχέσεων, συμφώνως πρὸς τὸ βιβλικόν «*Ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ*» (Ματθ. κβ', 21). Ἡ συναλληλία αὕτη δέον ὅπως διασώζῃ τὴν ἰδιοπροσωπίαν Ἐκκλησίας καὶ κράτους καὶ διασφαλίζῃ τὴν εἰλικρινῆ συνεργασίαν αὐτῶν ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς προ-

στασίας της μοναδικής αξίας του ανθρώπου και των έντεϋθεν απορρεόντων δικαιωμάτων αυτού, ως και της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Τά δικαιώματα του ανθρώπου εύρίσκονται σήμερον εις τό κέντρον της πολιτικής ως απάντησις εις τας συγχρόνους κοινωνικάς και πολιτικάς κρίσεις και ανατροπάς και διά την προστασίαν της έλευθερίας του ατόμου. Η προσέγγις των δικαιωμάτων του ανθρώπου υπό της Όρθοδόξου Έκκλησίας έπικεντρώνεται εις τόν κίνδυνον έκπτώσεως του ατομικού δικαιώματος εις ατομοκεντρισμόν και δικαιωματισμόν. Μία τοιαύτη έκτροπή λειτουργεί εις βάρος του κοινοτικού περιεχομένου της έλευθερίας, οδηγεί εις την αυθαίρετον μετατροπήν των δικαιωμάτων εις ευδαιμονιστικές διεκδικήσεις και εις την αναγωγήν της έπισφαλούς ταυτίσεως της έλευθερίας μέ την ασυδοσίαν του ατόμου εις «οίκουμενικήν αξίαν», ή όποία υποσκάπτει τά θεμέλια των κοινωνικών αξιών, της οικογενείας, της θρησκείας, του έθνους και απειλεί θεμελιώδεις ήθικάς αξίας.

Η όρθόδοξος λοιπόν κατανόησις του ανθρώπου αντιτίθεται τόσον εις την αλαζονικήν αποθέωσιν του ατόμου και των δικαιωμάτων του, όσον και εις την ταπεινωτικήν καταρράκωσιν του ανθρωπίνου προσώπου εις τας συγχρόνους γιγαντιαίας οικονομικάς, κοινωνικάς, πολιτικάς και έπικοινωνιακάς δομάς. Η παράδοσις της Όρθοδοξίας είναι ανεξάντλητος πηγή ζωτικών αληθειών διά τόν άνθρωπον. Ουδείς έτίμησε τόν άνθρωπον και έμερίμνησε δι' αυτόν τόσον, όσον ό Θεάνθρωπος Χριστός και ή Έκκλησία Του. Θεμελιώδες ανθρωπίνον δικαίωμα είναι ή προστασία της αρχής της θρησκευτικής έλευθερίας υπό πάσας τας προοπτικάς αυτής, ήτοι της έλευθερίας της συνειδήσεως, της πίστεως, της λατρείας και όλων των ατομικών και συλλογικών έκφράσεων θρησκευτικής έλευθερίας, συμπεριλαμβανομένου και του δικαιώματος έκάστου πιστού νά τελή άκωλύτως από οίανδήποτε κρατικήν παρέμβασιν τά θρησκευτικά του καθήκοντα, καθώς και της έλευθερίας δημοσίας διδασκαλίας της θρησκείας και των προϋποθέσεων λειτουργίας των θρησκευτικών κοινοτήτων.

17. Βιοϋμεν σήμερον έξαρσιν νοσηρών φαινομένων βίας έν όνόματι του Θεού. Αί έκρήξεις φονταμενταλισμού εις τούς κόλπους των θρησκειών κινδυνεύουν νά όδηγήσουν εις την έπικράτησιν της απόψεως ότι ό φονταμενταλισμός ανήκει εις την ούσίαν του θρησκευτικού φαινομένου. Η αλήθεια όμως είναι ότι ό φονταμενταλισμός, ως «ζήλος ου κατ' επίγνωσιν» (Ρωμ. ι', 2), άποτελεί έκφρασιν

νοσηρᾶς θρησκευτικότητος. Ὁ ἀληθής χριστιανός, κατὰ τό πρότυπον τοῦ σταυρωθέντος Κυρίου, θυσιάζεται καί δέν θυσιάζει, καί διά τόν λόγον αὐτόν εἶναι ὁ αὐστηρότερος κριτής τοῦ ὀποθενδήποτε προερχομένου φονταμενταλισμοῦ. Ὁ εἰλικρινής διαθρησκευτικός διάλογος συμβάλλει εἰς τήν ἀνάπτυξιν ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης, εἰς τήν προώθησιν τῆς εἰρήνης καί τῆς καταλλαγῆς. Ἡ Ἐκκλησία ἀγωνίζεται διά νά καταστήσῃ αἰσθητοτέραν τήν «ἄνωθεν εἰρήνην» ἐπὶ τῆς γῆς. Ἡ ἀληθινή εἰρήνη δέν ἐπιτυγχάνεται μέ τήν δύναμιν τῶν ὅπλων, ἀλλά μόνον διά μέσου τῆς ἀγάπης, ἣτις «οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς» (Α΄ Κορ. ιγ', 5). Τό ἔλαιον τῆς πίστεως πρέπει νά χρησιμοποιῇται διά νά ἀπαλύνη καί νά θεραπεύῃ τάς παλαιάς πληγὰς τῶν ἄλλων καί ὅχι νά ἀναρριπίζει νέας ἐστίας μίσους.

18. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία παρακολουθεῖ μέ πόνον καί προσευχήν καί καταγράφει τήν μεγάλην σύγχρονον ἀνθρωπιστικήν κρίσιν, τήν ἐπέκτασιν τῆς βίας καί τῶν ἐνόπλων συρράξεων, τόν διωγμόν, τήν ἐκδίωξιν καί τάς δολοφονίας μελῶν θρησκευτικῶν μειονοτήτων, τήν βίαιαν ἀπομάκρυνσιν οἰκογενειῶν ἀπό τάς ἐστίας των, τήν τραγωδίαν τῆς ἐμπορίας ἀνθρώπων, τήν παραβίασιν τῶν βασικῶν δικαιωμάτων ἀτόμων καί λαῶν καί τόν ἐξαναγκασμόν εἰς ἀλλαγὴν πίστεως. Καταδικάζει ἀπεριφράστως τάς ἀπαγωγάς, τὰ βασανιστήρια, τάς εἰδεχθεῖς ἐκτελέσεις. Καταγγέλλει τήν καταστροφὴν ναῶν, θρησκευτικῶν συμβόλων καί μνημείων πολιτισμοῦ.

Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀνησυχεῖ ἰδιαίτερώς διά τήν κατάστασιν τῶν χριστιανῶν καί τῶν ἄλλων διωκομένων ἐθνικῶν καί θρησκευτικῶν μειονοτήτων τῆς Μέσης Ἀνατολῆς. Εἰδικώτερον, ἀπευθύνει ἔκκλησιν πρὸς τάς κυβερνήσεις ἐν τῇ περιοχῇ, νά προστατεύσουν τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμούς, τοὺς Ὁρθοδόξους, τοὺς Ἀρχαίους Ἀνατολικούς καί τοὺς λοιποὺς χριστιανούς, οἱ ὅποιοι ἐπεβίωσαν εἰς τό λίκνον τοῦ Χριστιανισμοῦ. Οἱ γηγενεῖς χριστιανικοὶ καί οἱ ἄλλοι πληθυσμοὶ ἔχουν ἀπαραράγραπτον δικαίωμα νά παραμείνουν εἰς τὰς χώρας αὐτῶν ὡς πολῖται μέ ἴσα δικαιώματα.

Προτρέπομεν λοιπόν ὅλους τοὺς ἐμπλεκομένους, ἀνεξαρτήτως θρησκευτικῶν πεποιθήσεων, νά ἐργάζωνται διά τήν καταλλαγὴν καί διά τόν σεβασμόν τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, πρωτίστως δέ διά τήν προστασίαν τοῦ θείου δώρου τῆς ζωῆς. Πρέπει ὁ πόλεμος καί ἡ αἱματοχυσία νά τερματισθοῦν, νά ἐπικρατήσῃ ἡ δικαιοσύνη, ὥστε νά ἐπανέλθῃ ἡ εἰρήνη καί νά καταστῇ ἐφικτὴ ἡ ἐπιστροφή

τῶν ἐκδιωχθέντων εἰς τὰς πατρογονικάς αὐτῶν ἐστίας. Προσευχόμεθα διὰ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν δικαιοσύνην εἰς τὰς δοκιμαζόμενας χώρας τῆς Ἀφρικῆς, ὡς καὶ εἰς τὴν χειμαζομένην Οὐκρανίαν. Ἐπαναλαμβάνομεν ἐν Συνόδῳ μετ' ἐμφάσεως τὴν ἔκκλησιν πρὸς τοὺς ὑπευθύνους, νὰ ἀπελευθερώσουν τοὺς δύο ἀπαχθέντας ἀρχιερεῖς εἰς τὴν Συρίαν, Παῦλον Yazigi καὶ Ἰωάννην Ibrahim. Προσευχόμεθα διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν πάντων τῶν ἐν ὁμηρίᾳ καὶ αἰχμαλωσίᾳ συνανθρώπων μας.

19. *Τό σύγχρονον καὶ συνεχῶς ἐντεινόμενον προσφυγικόν καὶ μεταναστευτικόν πρόβλημα, ὀφειλόμενον εἰς πολιτικούς, οικονομικούς καὶ κλιματολογικούς λόγους, εὐρίσκεται εἰς τό κέντρον τοῦ παγκοσμίου ἐνδιαφέροντος. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀντιμετώπισε πάντοτε καὶ ἀντιμετωπίζει συνεχῶς τοὺς δεδιωγμένους, τοὺς ἐν κινδύνῳ καὶ ἐν ἀνάγκαις, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν λόγων τοῦ Κυρίου «ἐπέινασα γάρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ με, ξένος ἦμην, καὶ συνηγάγετέ με, γυμνός, καὶ περιεβάλετέ με, ἡσθένησα, καὶ ἐπεσκέψασθέ με, ἐν φυλακῇ ἦμην, καὶ ἦλθετε πρὸς με» (Ματθ. κε', 35-36) καὶ «ἀμήν λέγω ὑμῖν, ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων ἐμοί ἐποιήσατε» (Ματθ. κε', 40). Καθ' ὅλην τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς πορείαν ἡ Ἐκκλησία εὐρίσκετο εἰς τό πλευρόν τῶν «κοπιόντων καὶ πεφορτισμένων» (Ματθ. ια', 28). Αἰείποτε ἡ ἐκκλησιαστικὴ φιланθρωπία δέν περιωρίζετο ἀπλῶς εἰς τὴν περιστασιακὴν ἀγαθοεργίαν πρὸς τὸν ἐνδεῆ καὶ τὸν πάσχοντα, ἀλλὰ ἀπέβλεπε καὶ εἰς τὴν ἀπάλειψιν τῶν αἰτίων, τὰ ὁποῖα δημιουργοῦν τὰ κοινωνικά προβλήματα. Τό «ἔργον διακονίας» τῆς Ἐκκλησίας (Ἐφεσ. δ', 12) ἀναγνωρίζεται ὑπὸ πάντων.*

Ἀπευθύνομεν λοιπόν ἔκκλησιν πρωτίστως πρὸς τοὺς δυναμένους νὰ ἄρουν τὰς αἰτίας τῆς δημιουργίας τῆς προσφυγικῆς κρίσεως νὰ λάβουν τὰς δεούσας θετικὰς ἀποφάσεις. Καλοῦμεν τὰς πολιτικὰς ἀρχάς, τοὺς Ὁρθοδόξους πιστοὺς καὶ τοὺς λοιποὺς πολίτας τῶν χωρῶν, εἰς τὰς ὁποίας κατέφυγον καὶ συνεχίζουν νὰ καταφεύγουν οἱ πρόσφυγες, νὰ παράσχουν εἰς αὐτοὺς πᾶσαν δυνατὴν βοήθειαν, ἀκόμη καὶ ἐκ τοῦ ἰδίου ὑστερήματος.

VII. Ἡ Ἐκκλησία: μαρτυρία ἐν διαλόγῳ

20. Ἡ Ἐκκλησία ἐπιδεικνύει εὐαισθησίαν ἔναντι ἐκείνων, οἱ ὅποιοι διέκοψαν τήν μετ' αὐτῆς κοινωνίαν καί ἐνδιαφέρεται δι' ὅσους δέν κατανοοῦν τήν φωνήν της. Ἐν τῇ συνειδήσει αὐτῆς ὅτι ἀποτελεῖ τήν ζῶσαν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ κόσμῳ, μετατρέπει εἰς συγκεκριμένας πράξεις τήν θείαν Οἰκονομίαν δι' ὅλων τῶν εἰς τήν διάθεσιν αὐτῆς μέσων, διά τήν ἀξιόπιστον μαρτυρίαν τῆς ἀληθείας, ἐν τῇ ἀκριβείᾳ τῆς ἀποστολικῆς πίστεως. Ὑπό τό πνεῦμα αὐτό τῆς κατανοήσεως τοῦ χρέους μαρτυρίας καί προσφοῶς, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀνέκαθεν προσέδιδε μεγάλην σημασίαν εἰς τόν διάλογον, ἰδιαίτέρως δέ εἰς ἐκείνον μέ τούς ἐτεροδόξους χριστιανούς. Διά μέσου τοῦ διαλόγου αὐτοῦ, ὁ λοιπός χριστιανικός κόσμος γνωρίζει πλέον καλύτερα τήν Ὁρθοδοξίαν καί τήν γνησιότητα τῆς παραδόσεως αὐτῆς. Ἐπίσης γνωρίζει ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία οὐδέποτε ἀπεδέχθη τόν θεολογικόν μινιμαλισμόν ἢ τήν ἀμφισβήτησιν τῆς δογματικῆς παραδόσεως καί τοῦ εὐαγγελικοῦ ἡθους της. Οἱ διαχριστιανικοὶ διάλογοι ἐλειτούργησαν ὡς εὐκαιρία διά τήν Ὁρθοδοξίαν, διά νά ἀναδείξῃ τό σέβας πρὸς τήν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων καί διά νά δώσῃ τήν ἀξιόπιστον μαρτυρίαν τῆς γνησίας παραδόσεως τῆς Μιᾶς, Ἀγίας, Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Οἱ ὑπό τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας διεξαγόμενοι διάλογοι οὐδέποτε ἐσήμαιναν, οὔτε σημαίνουν καί δέν πρόκειται νά σημαίνουν ποτέ οἰονδήποτε συμβιβασμόν εἰς ζητήματα πίστεως. Οἱ διάλογοι αὐτοὶ εἶναι μαρτυρία περὶ τῆς Ὁρθοδοξίας, ἐδραζομένη ἐπὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ μηνύματος «Ἐρχου καί ἴδε» (Ἰωάν. α', 46), ὅτι «ὁ Θεός ἀγάπη ἐστίν» (Α' Ἰωάν. δ', 8).

* * *

Ὑπό τό πνεῦμα αὐτό, ἡ ἀνά τήν οἰκουμένην Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, οὔσα ἢ ἐν Χριστῷ φανέρωσις τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, βιοῖ τό ὅλον μυστήριον τῆς θείας Οἰκονομίας εἰς τήν μυστηριακὴν ζωὴν αὐτῆς, μέ ἐπικέντρον πάντοτε τήν θείαν Εὐχαριστίαν, ἐν τῇ ὁποίᾳ προσφέρει εἰς ἡμᾶς οὐχί τροφήν ἐπίκτηρον καί φθαρτήν, ἀλλ' αὐτό τό ζώηρρυτον Δεσποτικόν Σῶμα, «τόν οὐράνιον Ἄρτον», «ὅς ἐστὶ φάρμακον ἀθανασίας, ἀντίδοτος τοῦ μὴ ἀποθανεῖν, ἀλλὰ ζῆν ἐν Θεῷ διά Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθαρτήριον ἀλεξίκακον» (Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, «Πρὸς Ἐφεσίους, Κ', PG 5, 756). Ἡ θεία Εὐχαριστία ἀποτελεῖ τόν ἐσώτατον πυρῆνα καί τῆς συνοδικῆς λειτουργίας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, καθὼς καί τήν

αὐθεντικήν βεβαίωσιν τῆς Ὁρθοδοξίας τῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας, ὡς διακηρύττει καί ὁ ἅγιος Εἰρηναῖος Λυῶνος: «*Ἡμῶν δέ σύμφωνος ἡ γνώμη (= διδασκαλία) τῇ Εὐχαριστίᾳ, ἡ δέ Εὐχαριστία βεβαιοῖ τὴν γνώμην*» («Κατὰ αἱρέσεων Δ'», 18. PG 7, 1028).

Εὐαγγελιζόμενοι, λοιπόν, κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου ὅλον τὸν κόσμον καί «*κηρύττοντες ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μετάνοιαν καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν εἰς πάντα τὰ ἔθνη*» (Λουκ. κδ', 47), ἔχομεν χρέος νὰ παρθεύωμεν ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν Χριστῷ τῷ Θεῷ καὶ νὰ ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, ὁμολογοῦντες ἐν ὁμονοίᾳ «*Πατέρα, Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα, Τριάδα ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον*». Ταῦτα ἀπευθύνοντες ἐν Συνόδῳ πρὸς τὰ ἀνά τὸν κόσμον τέκνα τῆς Ἀγιωτάτης Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας καὶ πρὸς τὴν οἰκουμένην πᾶσαν, ἐπόμενοι τοῖς ἁγίοις Πατράσι καὶ τοῖς συνοδικοῖς θεσπίσμασι πρὸς διαφύλαξιν τῆς πατροπαράδοτου πίστεως καὶ πρὸς «*ἀνάληψιν χρηστοθείας*» εἰς τὴν καθ' ἡμέραν ζωὴν ἡμῶν, ἐπ' ἐλπίδι τῆς «*κοινῆς ἀναστάσεως*», δοξολογοῦμεν τὴν τρισυπόστατον Θεότητα ἁσμασιν ἐνθέοις:

«*Πάτερ Παντοκράτορ καὶ Λόγε καὶ Πνεῦμα, τρισὶν ἐνιζομένη ἐν ὑποστάσει φύσις. Ὑπερούσιε καὶ Ὑπέρθεε, εἰς σέ βεβαπτίσαμεθα καὶ σέ εὐλογοῦμεν εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας*» (*Κανὼν τοῦ Πάσχα, ᾠδὴ Η'*).

ΜΗΝΥΜΑ

τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου
τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας
πρὸς τὸν Ὁρθόδοξο λαό
καὶ κάθε ἄνθρωπο καλῆς θελήσεως

Ὑμνοῦμε καὶ δοξολογοῦμε τὸν Θεό τῶν «οἰκτιρμῶν καὶ πάσης παρακλήσεως», διότι μᾶς ἀξίωσε νὰ συνέλθουμε τὴν ἐβδομάδα τῆς Πεντηκοστῆς (18-26 Ἰουνίου 2016) στὴν Κρήτη, ὅπου ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καὶ ὁ μαθητὴς του Τίτος κήρυξαν τό Εὐαγγέλιο στά πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Εὐχαριστοῦμε τὸν ἐν Τριάδι Θεό, διότι εὐδόκησε νὰ περατώσουμε μέ ὁμοψυχία τίς ἐργασίες τῆς

Ἀγίας καί Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδοξίας, τήν ὁποία συγκάλεσε ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης κ. κ. Βαρθολομαῖος, μέ τήν ὁμόφρονή γνώμη τῶν Προκαθημένων τῶν κατὰ τόπους Ὁρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν.

Ἀκολουθώντας πιστά τό παράδειγμα τῶν Ἀποστόλων καί τῶν θεοφόρων Πατέρων μελετήσαμε καί πάλιν τό Εὐαγγέλιο τῆς ἐλευθερίας «ἢ Χριστός ἡμᾶς ἠλευθέρωσε» (Γαλ. ε', 1). Θεμέλιο τῶν θεολογικῶν μας ἀναζητήσεων ὑπῆρξε ἡ βεβαιότητα ὅτι ἡ Ἐκκλησία δέν ζεῖ γιά τόν ἑαυτό της. Μεταδίδει τή μαρτυρία τοῦ Εὐαγγελίου τῆς χάριτος καί τῆς ἀληθείας καί προσφέρει σέ ὅλη τήν οἰκουμένη τά δῶρα τοῦ Θεοῦ: τήν ἀγάπη, τήν εἰρήνη, τήν δικαιοσύνη, τήν καταλλαγή, τήν δύναμη τοῦ Σταυροῦ καί τῆς Ἀναστάσεως καί τήν προσδοκία τῆς αἰωνιότητος.

1) Βασική προτεραιότητα τῆς Ἀγίας καί Μεγάλης Συνόδου ὑπῆρξε ἡ **διακήρυξη τῆς ἐνότητος** τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Στηριγμένη στή θεία Εὐχαριστία καί τήν Ἀποστολική Διαδοχή τῶν Ἐπισκόπων, ἡ ὑφισταμένη ἐνότητα εἶναι ἀνάγκη νά ἐνισχύεται καί νά φέρνει νέους καρπούς. Ἡ Μία, Ἀγία, Καθολική καί Ἀποστολική Ἐκκλησία εἶναι Θεανθρώπινη κοινωνία, πρόγευση καί βίωση τῶν Ἑσχάτων ἐντός τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ὡς μία διαρκῆς Πεντηκοστή εἶναι ἀσίγαστη προφητική φωνή, παρουσία καί μαρτυρία τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ τῆς ἀγάπης. Πιστή στήν ὁμόφωνη Ἀποστολική Παράδοση καί μυστηριακή ἐμπειρία ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀποτελεῖ τήν αὐθεντική συνέχεια τῆς Μιάς, Ἀγίας, Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ὁμολογεῖται στό Σύμβολο τῆς Πίστεως καί ἐπιβεβαιώνεται ἀπό τή διδασκαλία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐκκλησία μας βιώνει τό μυστήριο τῆς θείας Οἰκονομίας στή μυστηριακή της ζωή μέ ἐπίκεντρο τή θεία Εὐχαριστία.

Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐκφράζει τήν ἐνότητα καί καθολικότητά της ἐν Συνόδῳ. Ἡ **συνοδικότητα** διαπνέει τήν ὀργάνωση, τόν τρόπο πού λαμβάνονται οἱ ἀποφάσεις καί καθορίζεται ἡ πορεία της. Οἱ Ὁρθόδοξες Αὐτοκέφαλες Ἐκκλησίες δέν ἀποτελοῦν συνομοσπονδία Ἐκκλησιῶν ἀλλά τήν Μία, Ἀγία, Καθολική καί Ἀποστολική Ἐκκλησία. Κάθε τοπική Ἐκκλησία, προσφέρουσα τήν θεία Εὐχαριστία, εἶναι ἡ ἐν τόπῳ παρουσία καί φανέρωση τῆς Μιάς, Ἀγίας, Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Ὡς πρὸς τήν Ὁρθόδοξο Διασπορά στίς διάφορες χώρες τῆς ὑψηλίου, ἀπεφασίσθη νά συνε-

χισθεῖ ἡ λειτουργία Ἐπισκοπικῶν Συνελεύσεων μέχρι τήν ἐφαρμογή τῆς κανονικῆς ἀκριβείας. Αὐτές ἀπαρτίζονται ἀπό τούς κανονικούς ἐπισκόπους, πού ὀρίζονται ἀπό τήν κάθε Αὐτοκέφαλο Ἐκκλησία, οἱ ὁποῖοι ἐξακολουθοῦν νά ὑπάγονται σ' αὐτήν. Ἡ συνεπής λειτουργία τῶν Ἐπισκοπικῶν Συνελεύσεων ἐγγυᾶται τόν σεβασμό τῆς Ὁρθοδόξου ἀρχῆς τῆς συνοδικότητος.

Κατά τίς ἐργασίες τῆς Ἀγίας καί Μεγάλης Συνόδου ἐτονίσθη ἡ σημασία τῶν Συνάξεων τῶν Προκαθημένων πού ἔχουν πραγματοποιηθεῖ καί διατυπώθηκε ἡ πρόταση ἡ Ἀγία καί Μεγάλη Σύνοδος νά καταστεῖ ἐπαναλαμβανόμενος Θεσμός.

2) Μετέχοντες στή Θεία Εὐχαριστία καί δεόμενοι ὑπέρ τῆς οἰκουμένης ὀφείλουμε νά συνεχίσουμε τή λειτουργία μετά τή Θεία Λειτουργία καί νά δίδουμε τή **μαρτυρία τῆς πίστεως** πρὸς τούς ἐγγύς καί τούς μακράν, συμφώνως πρὸς τή σαφή ἐντολή τοῦ Κυρίου πρὸ τῆς Ἀναλήψεώς Του: «καί ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἔν τε Ἱερουσαλήμ καί ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καί Σαμαρείᾳ καί ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς» (Πράξ. α', 8). Ὁ ἐπανευαγγελισμός τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ στίς σύγχρονες ἐκκοσμικευμένες κοινωνίες καί ὁ εὐαγγελισμός ἐκείνων πού ἀκόμη δέν ἔχουν γνωρίσει τόν Χριστό ἀποτελοῦν ἀδιάλειπτο χρέος τῆς Ἐκκλησίας.

3) Ἡ Ἐκκλησία μας ἀνταποκρινομένη στό χρέος νά μαρτυρεῖ τήν ἀλήθεια καί τήν ἀποστολική της πίστη, ἀποδίδει μεγάλη σημασία στόν **διάλογο** κυρίως μέ τούς ἑτεροδόξους Χριστιανούς. Μέ τόν τρόπο αὐτό καί ὁ λοιπός χριστιανικός κόσμος γνωρίζει ἀκριβέστερα τή γνησιότητα τῆς Ὁρθοδόξου Παραδόσεως, τήν ἀξία τῆς πατερικῆς διδασκαλίας, τή λειτουργική ἐμπειρία καί τήν πίστη τῶν Ὁρθοδόξων. Οἱ διάλογοι πού διεξάγει ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δέν σημαίνουν ποτέ συμβιβασμό σέ ζητήματα πίστεως.

4) Οἱ ἐκρήξεις φονταμενταλισμοῦ πού παρατηροῦνται στούς κόλπους διαφόρων θρησκευτῶν ἀποτελοῦν ἔκφραση νοσηρῆς θρησκευτικότητος. Ὁ νηφάλιος **διαθρησκευτικός διάλογος** συμβάλλει σημαντικά στήν προώθηση τῆς ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης, τῆς εἰρήνης καί τῆς καταλλαγῆς. Τό λάδι τοῦ θρησκευτικοῦ βιώματος πρέπει νά χρησιμοποιεῖται γιά νά ἐπουλῶνει πληγές καί ὄχι γιά νά ἀναζωπυρῶνει τή φωτιά τῶν πολεμικῶν συρράξεων. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καταδικάζει ἀπεριφράστως τήν ἐπέκταση τῆς πολεμικῆς βίας, τούς διωγμούς, τήν ἐκδίωξη καί δολοφονία μελῶν

θρησκευτικῶν κοινοτήτων, τόν ἐξαναγκασμό γιά τήν ἀλλαγὴ τῆς θρησκευτικῆς πίστεως, τήν ἐμπορία προσφύγων, τίς ἀπαγωγές, τὰ βασανιστήρια, τίς εἰδεχθεῖς ἐκτελέσεις. Καταγγέλλει τήν καταστροφὴ ναῶν, θρησκευτικῶν συμβόλων καὶ μνημείων πολιτισμοῦ. Ὅλως ἰδιαίτερος ἐκφράζει τὴν ἀγωνία τῆς γιὰ τὴν κατάσταση τῶν Χριστιανῶν καὶ ὅλων τῶν διωκομένων μειονοτήτων στὴ Μέση Ἀνατολή καὶ ἀλλαχοῦ. Ἀπευθύνει ἔκκληση πρὸς τὴν παγκόσμια κοινότητα γιὰ τὴν προστασία τῶν γηγενῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν ἄλλων Χριστιανῶν, καθὼς καὶ ὅλων τῶν πληθυσμῶν τῆς περιοχῆς, πού ἔχουν ἀπαράβατο δικαίωμα νὰ παραμείνουν στὴν πατρίδα τους ὡς ισότιμοι πολίτες. Ἡ Σύνοδός μας καλεῖ ὅλους τοὺς ἐμπλεκομένους νὰ καταβάλουν χωρὶς καθυστέρηση συστηματικές προσπάθειες γιὰ τὴν κατάπαυση τῶν πολεμικῶν συρράξεων στὴ Μέση Ἀνατολή καὶ ὅπου ἐξακολουθοῦν οἱ πολεμικὲς συγκρούσεις, καὶ τόν ἐπαναπατρισμό τῶν ἐκδιωχθέντων.

Ὅλως ἰδιαίτερος ἀπευθύνουμε ἔκκληση στοὺς ἰσχυροὺς τῆς γῆς γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς εἰρήνης καὶ τῆς δικαιοσύνης στὶς χῶρες προελεύσεως τῶν προσφύγων. Προτρέπουμε τίς πολιτικές ἀρχές, τοὺς πολίτες καὶ τοὺς Ὁρθοδόξους Χριστιανούς στὶς χῶρες πού καταφεύγουν οἱ ἐξουθενωμένοι πρόσφυγες, νὰ συνεχίσουν νὰ προσφέρουν ἀπὸ τό περίσσειμα καὶ ἀπὸ τό ὑστέρημα τῶν δυνατοτήτων τους.

5) Ἡ σύγχρονη ἐκκοσμίκευση ἐπιδιώκει τὴν αὐτονόμηση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Χριστό καὶ τὴν πνευματικὴ ἐπιρροή τῆς Ἐκκλησίας, τὴν ὁποία ταυτίζει αὐθαιρέτως μέ τὸν συντηρητισμό. Ὁ Δυτικὸς ὅμως πολιτισμὸς φέρει ἀνεξίτηλη τὴ σφραγίδα τῆς διαχρονικῆς συμβολῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐπιπλέον, ἡ Ἐκκλησία ἀναδεικνύει τὴ σωτηριώδη σημασία τοῦ Θεανθρώπου καὶ τοῦ Σώματός Του, ὡς τόπο καὶ τρόπο τῆς ζωῆς ἐν ἐλευθερίᾳ.

6) Στὴ σύγχρονη προσέγγιση τοῦ γάμου, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία θεωρεῖ τὴν ἀκατάλυτη ἀγαπητικὴ σχέση ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς «μυστήριον μέγα ... εἰς Χριστόν καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν» (Ἐφεσ. ε', 32). Ὅμοίως ἀποκαλεῖ «Ἐκκλησίαν μικράν» τὴν οἰκογένεια, ἡ ὁποία προκύπτει ἀπὸ τὸν γάμο καὶ ἀποτελεῖ τὴ μόνη ἐγγύηση γιὰ τὴν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν.

Ἡ Ἐκκλησία διαρκῶς τονίζει τὴν ἀξία τῆς **ἐγκρατείας**. Ἡ χριστιανικὴ ἄσκηση διαφέρει ριζικά ἀπὸ οἰονδήποτε δυαρχικὸ ἄσκητισμό,

ό οποίος αποκόπτει τόν άνθρωπο από τή ζωή καί τόν συνάνθρωπο. Αντιθέτως, τόν συνδέει μέ τή μυστηριακή ζωή τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἐγκράτεια δέν ἀφορᾷ μόνο στόν μοναχικό βίο. Τό ἀσκητικό ἥθος εἶναι χαρακτηριστικό τῆς χριστιανικῆς ζωῆς σέ ὅλες τίς ἐκφάνσεις της.

* * *

Ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος ἐκτός τῶν συγκεκριμένων θεμάτων γιά τά ὁποῖα αποφάσισε, ἐπισημαίνει ἐπιγραμματικά καί τά ἐξῆς ὄντολογικά καί καίρια σύγχρονα ζητήματα:

7) Ὡς πρός τό θέμα τῶν σχέσεων τῆς χριστιανικῆς πίστεως καί τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀποφεύγει τήν κηδεμονία τῆς ἐπιστημονικῆς ἀναζητήσεως καί δέν λαμβάνει θέση πάνω σέ κάθε ἐπιστημονικό ἐρώτημα. Εὐχαριστεῖ τόν Θεό πού δωρίζει στούς ἐπιστήμονες τό χάρισμα νά ἀποκαλύπτουν ἄγνωστες πτυχές τῆς θείας Δημιουργίας. Ἡ σύγχρονη **ἀνάπτυξη τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν** καί τῆς τεχνολογίας ἐπιφέρει ριζικές ἀλλαγές στή ζωή μας. Προσφέρει σημαντικές εὐεργεσίες ὅπως εἶναι ἡ διευκόλυνση τοῦ καθημερινοῦ βίου, ἡ ἀντιμετώπιση σοβαρῶν ἀσθενειῶν, ἡ εὐχερέστερη ἐπικοινωνία τῶν ἀνθρώπων, ἡ ἔρευνα τοῦ διαστήματος κ.λπ. Παρ' ὅλα αὐτά, ἔχει καί ποικίλες ἀρνητικές ἐπιπτώσεις, ὅπως εἶναι ἡ χειραγώγηση τῆς ἐλευθερίας, ἡ σταδιακή ἀπώλεια πολυτίμων παραδόσεων, ἡ καταστροφή τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, ἡ ἀμφισβήτηση τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν. Ἡ ἐπιστημονική γνῶση, ὅσο κι ἂν ἐξελίσσεται μέ ταχύτατους ρυθμούς, δέν κινητοποιεῖ τήν βούληση τοῦ ἀνθρώπου, οὔτε δίνει ἀπάντηση στά σοβαρά ἠθικά καί ὑπαρξιακά προβλήματα, στήν ἀναζήτηση γιά τό νόημα τῆς ζωῆς καί τοῦ κόσμου. Αὐτά ἀπαιτοῦν πνευματική προσέγγιση, τήν ὁποία ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐπιχειρεῖ μέ τήν Βιοηθική πού βασιζέται στήν χριστιανική ἠθική καί στήν πατερική διδασκαλία. Ταυτόχρονα μέ τόν σεβασμό τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐπισημαίνει τούς κινδύνους, οἱ ὁποῖοι ὑποκρύπτονται σέ ὀρισμένα ἐπιστημονικά ἐπιτεύγματα καί τονίζει τήν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου καί τόν θεῖο του προορισμό.

8) Ἡ σημερινή **οἰκολογική κρίση** εἶναι προφανές ὅτι ὀφείλεται σέ πνευματικά καί ἠθικά αἷτια. Οἱ ρίζες της συνδέονται μέ τήν πλεονεξία, τήν ἀπληστία καί τόν ἐγωισμό, πού ὀδηγοῦν στήν ἀλόγιστη χρήση τῶν φυσικῶν πόρων, τήν ἐπιβάρυνση τῆς ἀτμόσφαιρας μέ ζημιογόνους ρύπους καί τήν κλιματική ἀλλαγή. Ἡ χριστιανική ἀντι-

μετώπιση του προβλήματος απαιτεί μετάνοια για τις καταχρήσεις, έγκράτεια και άσκητικό ήθος, που αποτελούν αντίδοτο στην υπερκατανάλωση, συγχρόνως δέ, καλλιέργεια στον άνθρωπο της συνειδήσεως ότι είναι «οικονόμος», και όχι κάτοχος της δημιουργίας. Δεν παύει να τονίζει ότι και οι μελλοντικές γενεές έχουν δικαίωμα πάνω στα φυσικά αγαθά, που μās έμπιστεύθηκε ο Δημιουργός. Γι' αυτό τό λόγο και ή 'Ορθόδοξος Έκκλησία συμμετέχει ένεργώς στις διάφορες διεθνείς οικολογικές προσπάθειες. Όρισε δέ την 1η Σεπτεμβρίου ως ημέρα προσευχής για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος.

9) Άπέναντι στην ισοπεδωτική και απρόσωπη όμογενοποίηση, ή όποία προωθείται μέ ποικίλους τρόπους, ή 'Ορθοδοξία διακηρύττει τόν **σεβασμό στην ιδιοπροσωπία** ανθρώπων και λαών. Άντιτίθεται στην αυτόνóμηση της οικονομίας από τις βασικές ανάγκες του ανθρώπου και στην μετατροπή της σέ αυτόσκοπό. Η πρόοδος του ανθρώπινου γένους δέν συνδέεται μόνο μέ την ανάπτυξη του βιοτικού επιπέδου ή μέ την πρόοδο της οικονομίας εις βάρος των πνευματικών άξιων.

10) Η 'Ορθόδοξος Έκκλησία δέν αναμειγνύεται στην **πολιτική**. Ό λόγος της παραμένει διακριτός αλλά και προφητικός, ως όφειλετική παρέμβαση υπέρ του ανθρώπου. Τά ανθρώπινα δικαιώματα βρίσκονται σήμερα στό κέντρο της πολιτικής ως απάντηση στις σύγχρονες κοινωνικές και πολιτικές κρίσεις και ανατροπές, αποβλέποντας στην προστασία του πολίτη από την αυθαιρεσία του κράτους. Η Έκκλησία μας προσθέτει έπίσης τις ύποχρεώσεις και ευθύνες των πολιτών και την ανάγκη συνεχούς αυτοκριτικής πολιτικών και πολιτών πρός ούσιαστική βελτίωση της κοινωνίας. Καί κυρίως τονίζει, ότι τό όρθόδοξο **δέον** περί ανθρώπου υπερβαίνει τόν όρίζοντα των καθιερωμένων ανθρώπινων δικαιωμάτων, ότι «μείζων πάντων» είναι ή αγάπη, όπως την αποκάλυψε ο Χριστός και την βίωσαν όσοι πιστά Τόν άκολούθησαν. Έπιμένει άκόμη ότι θεμελιώδες δικαίωμα είναι και ή προστασία της θρησκευτικής έλευθερίας, δηλαδή της έλευθερίας της συνειδήσεως, της πίστεως, της λατρείας και όλων των άτομικών και συλλογικών έκφράσεων αυτής, συμπεριλαμβανομένου και του δικαιώματος κάθε πιστού και κάθε θρησκευτικής κοινότητας νά τελούν έλεύθερα από κάθε κρατική παρέμβαση τά θρησκευτικά τους καθήκοντα, ως και τό δικαίωμα της δημόσιας διδασκαλίας της θρησκείας.

11) Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀπευθύνεται **στούς νέους**, οἱ ὅποιοι ἀναζητοῦν πληρότητα ζωῆς γεμάτη ἐλευθερία, δικαιοσύνη, δημιουργία ἀλλά καί ἀγάπη. Τούς καλεῖ νά συνδεθοῦν συνειδητά μέ τήν Ἐκκλησία Ἐκείνου πού εἶναι ἡ Ἀλήθεια καί ἡ Ζωή. Νά προσέλθουν προσφέροντας στό ἐκκλησιαστικό σῶμα τή ζωτικότητα, τίς ἀνησυχίες, τούς προβληματισμούς καί τίς προσδοκίες τους. Οἱ νέοι δέν ἀποτελοῦν ἀπλῶς τό μέλλον τῆς Ἐκκλησίας ἀλλά τό δυναμικό καί δημιουργικό παρόν ἐπὶ τοπικοῦ καί οἰκουμενικοῦ ἐπιπέδου.

12) Ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος **ἄνοιξε τόν ὁρίζοντά μας** στή σύγχρονη πολύμορφη οἰκουμένη. Τόνισε τήν εὐθύνη μας μέσα στόν χώρο καί τόν χρόνο, πάντοτε μέ προοπτική τήν αἰωνιότητα. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, διατηρώντας ἀλώβητο τόν Μυστηριακό καί Σωτηριολογικό της χαρακτήρα, εἶναι εὐαίσθητη στόν πόνο, στίς ἀγωνίες καί στήν κραυγή γιά δικαιοσύνη καί εἰρήνη τῶν λαῶν. Εὐαγγελίζεται «*ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τό σωτήριον αὐτοῦ· ἀναγγέλουσα ἐν τοῖς ἔθνεσι τήν δόξαν αὐτοῦ, ἐν πᾶσι τοῖς λαοῖς τά θαυμάσια αὐτοῦ*» (Ψαλμ. 95).

Ἄς δεηθοῦμε «ὁ Θεός πάσης χάριτος, ὁ καλέσας ὑμᾶς εἰς τήν αἰώνιον αὐτοῦ δόξαν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ὀλίγον παθόντας, αὐτός κα-
ταρτίσει ὑμᾶς, στηρίξει, σθενώσει, θεμελιώσει· αὐτῷ ἡ δόξα καί τό κράτος εἰς τούς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν» (Α' Πέτρ. ἐ, 10-11).

ΜΕΡΟΣ Γ΄

3ο ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ
ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΔΙΑΚΟΝΙΑ
ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ

(Ρόδος, 8-12 Ὀκτωβρίου 2014)

ΘΕΜΑ: «Τὸ Τραῦμα»

Δίκτυο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ τὴν Ποιμαντικὴ Διακονία στὸν Χῶρο τῆς Ὑγείας

3ο Διεθνὲς Συνέδριο – Ρόδος,
8-12 Ὀκτωβρίου 2014

Θέμα:

«Τὸ Τραῦμα»

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Τετάρτη 8 Ὀκτωβρίου 2014

Ἀφίξεις

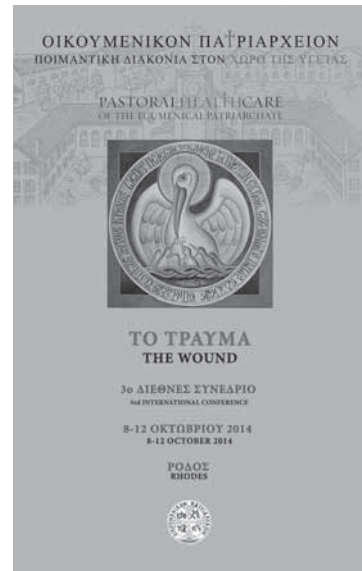
- 16:00 - 18:00 Ἑ γ γ ρ α φ έ ς -
Κ α φ έ ς
- 18:15 Προσέλευση Συνέδρων στὴν
αἴθουσα τοῦ Συνεδρίου
- 18:30 Ἡ Ἀκολουθία τοῦ Ἀγιασμοῦ

Ἑναρξη τοῦ Συνεδρίου

- Παρουσίαση τῶν Συνέδρων ὑπὸ τοῦ **Ἀρχιμ. Χρυσάνθου Παπαποστολίου**, Μέλους τῆς Ὁργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Συνεδρίου

Χαιρετισμοὶ

- Χαιρετισμὸς ὑπὸ τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου **κ. κ. Βαρθολομαίου**
- Μήνυμα τοῦ Μακαρ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος **κ. Ἱερωνύμου**
- Χαιρετισμὸς ὑπὸ τοῦ Προέδρου τοῦ Συνεδρίου, Σεβ. Μητροπολίτου Ρόδου **κ. Κυρίλλου**
- Χαιρετισμοὶ ὑπὸ τῶν Τοπικῶν Ἀρχῶν
- Χαιρετισμοὶ ὑπὸ τῶν Ἐπισήμων Ἐκπροσώπων
- Παρουσίαση τοῦ σκοποῦ τοῦ Συνεδρίου ὑπὸ τοῦ **Πρωτοπρ. Σταύρου Κοφινᾶ**, Συντονιστοῦ τοῦ Δικτύου τοῦ Οἰκουμ. Πατριαρχείου γιὰ τὴν Ποιμαντικὴ Διακονία στὸν Χῶρο τῆς Ὑγείας

- Ἐπίσημη κήρυξη τῆς Ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν ὑπὸ τοῦ Ἀξι-
οτίμου Ὑπουργοῦ Ὑγείας **κ. Μάκη Βορίδη**

Ἐναρκτήριος Λόγος:

«Τὸ μέγα τραῦμα - ὁ ἄνθρωπος» - **Ἀρχιμ. Θεοδόσιος Μαρ-
τζοῦχος**

- 20:30 Δ ε ῖ π ν ο

Πέμπτη 9 Ὀκτωβρίου 2014

- 9:15 - 10:00 **1η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**

Συντονιστής: Θεοφιλ. Ἐπίσκοπος Ἀμορίου κ. Νικηφόρος
«Τὸ τραῦμα καὶ τὸ μαρτύριο: Μιά ταλάντευση μεταξὺ μιζέρι-
ας καὶ μαρτυρίας» - **Ἀθανάσιος Ν. Παπαθανασίου**

- 10:00 - 10:45 **2η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**

Συντονιστής: Πρωτοπρ. Παναγιώτης Ξενιτέλλης
«“Λίαν προσφιλὴς ἡ καίουσα πληγὴ” - οἱ πληγωμένοι ἥρωες
τοῦ Παπαδιαμάντη» - **Πρωτοπρ. Λάμπρος Καμπερίδης**

- 10:45 - 11:30 Κ α φ ἔ ς

- 11:30 - 12:30 **3η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**

Συντονιστής: Θεοφιλ. Ἐπίσκοπος Ζήλων κ. Σεβαστιανὸς
«Τραῦμα: τὸ σημάδι τῆς ἀνεκπλήρωτης σχέσης» - **Χρῆστος
Γιανναρᾶς**

- 12:30 - 13:30 **4η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**

Συντονιστής: Πρωτοπρ. Ἀδαμάντιος Αὐγουστίδης
«Ἡ λανθασμένη θρησκευτικὴ ἀγωγή, ποὺ τραυματίζει: παιδιὰ
καὶ οἰκογένειες στὸ βωμὸ μιᾶς πίστεως» - **Ἀλέξιος Λάμπας**

- 13:45 Γ ε ὕ μ α

Συνάντηση τῶν μελῶν τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τῆς Ὀργα-
νωτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Δικτύου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχεί-
ου γιὰ τὴν Ποιμαντικὴ Διακονία στὸν Χῶρο τῆς Ὑγείας

- 16:00 - 16:30 Κ α φ ἔ ς

- 16:30 - 17:45 **5η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**

Συντονιστής: Εἰρήνη Γιαλλουρίδου
«Ὁ τραυματισμένος ἔφηβος - Περιγραφὲς ἀπὸ ἐκπροσώπους
ἀπὸ ὅλη τὴν οἰκουμένη»

Εἰσαγωγή: **Πρωτοπρ. Γεώργιος Λιάγκας** (Αὐστραλία)

Συμμετέχοντες: **Ἀρχιμ. Χρύσανθος Παπαποστόλου** (Ἑλλάδα),
Ἀρχιμ. Χρυσόστομος Τύμπας (Μεγ. Βρετανία), **Φίλιππος**
Μαμαλάκης (ΗΠΑ)

- 18:00 Ἀναχώρηση γιὰ τὸν Ἱερὸ Καθεδρικό Ναὸ «Εὐαγγελιστρίας»
- 18:15 Παρακλητικὸς Κανὼν πρὸς τὴν Ὑπερ. Θεοτόκον ὑπὲρ πάντων τῶν ἐν ἀσθενείαις κατακειμένων καὶ τῶν διακονούντων αὐτῶν
- 19:00 Ἐλεύθερη Βραδιά στὴν Παλαιὰ Πόλη

Παρασκευή 10 Ὀκτωβρίου 2014

- 9:00 - 10:15 **6η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
Συντονιστής: Ἀρχιμ. Γεώργιος Ρουσάκης
«Τὸ μετεγχειριστικὸ τραῦμα» - **Οἶκον. Παναγιώτης Μπιστολαρίδης Δώρα Παππᾶ**
- 10:15 - 11:30 **7η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
Συντονιστής: Ἀρχιμ. Παρθένιος Καλυβιανάκης
«Ἡ ἔννοια τοῦ ψυχολογικοῦ τραύματος» - **Ἀθηνᾶ Μαρούδα-Χατζούλη, Γρηγόρης Βασιλειάδης**
- 11:30 - 12:00 *Κ α φ ἔ ς*
- 12:00 - 13:15 **8η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
Συντονιστής: π. Λουκᾶς Γκίκας
«Τραῦμα καὶ Κακοποίηση»
- «Ἡ κακοποίηση γυναικῶν» - **Ἱ.-Δ. Μπεργιαννάκη**
- «Ἡ κακοποίηση παιδιῶν» - **Δημήτριος Ἀναγνωστόπουλος**
- 13:15 - 14:15 **9η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
Συντονιστής: Μαρία Βαϊδάκη
«Τὸ τραῦμα μιᾶς κοινότητας ἐφήβων μετὰ ἀπὸ τροχαῖο δυστύχημα» - **Δανάη Παπαδάτου**
- 14:15 *Γ ε ὕ μ α*
- 16:00 - 16:30 *Κ α φ ἔ ς*
- 16:30 - 17:45 **10η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
Συντονιστής: Πρωτοπρ. Ἰωάννης Νικολίτσης
«Τὸ τραῦμα τοῦ ἔρωτα» - **Χρυσόστομος Σταμούλης, Ἑλένη Ἀγγελοπούλου-Καραγιάννη**

- 17:45 - 19:15 «Ἡ ποιμαντική μέριμνα στὸν χῶρο τῆς Ὑγείας σὲ μεταβατική περίοδο» - Ὅμαδες ἐργασίας
- 19:30 Δ ε ῖ π ν ο
- 20:15 Ἀναχώρηση γιὰ τὴν Πολιτιστική Ἐκδήλωση
- 21:00 Πολιτιστική Μουσική Ἐκδήλωση

Σάββατο 11 Ὀκτωβρίου 2014

- 9:00 - 10:30 **11η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
Συντονιστής: Πασχάλης Παπουρᾶς
«Τὰ τραύματα ἀπὸ μιὰ ἐθνική καταστροφή»
- «Τὸ τραῦμα τοῦ πολέμου» - Πρωτοπρ. Bassam Nassif
- «Τὸ τραῦμα μετὰ ἀπὸ μιὰ τρομοκρατική ἐπίθεση» - **Πρωτοπρ. Εὐάγγελος Παπαθανασίου**
- «Τὸ τραῦμα ἀπώλειας τῆς γενέτειρας γῆς καὶ ἡ ἀντιμετώπισή του μέχρι καὶ τὶς ἐπόμενες γενιές» - **Χριστίνα Γιαννακάκη**
- 10:30 - 11:45 **12η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
Συντονιστής: π. Παῦλος Perletti
- «Τὰ τραύματα τοῦ κληρικοῦ» - **Σεβ. Μητροπολίτης Σισανίου καὶ Σιατίστης**
- «Τὰ τραύματα τοῦ Θεραπευτῆ» - **κ. Παῦλος Γεώργιος Παπαγεωργίου**
- 11:45 - 12:30 Κ α φ ἔ ς
- 12:30 - 14:15 Ἀνοικτὴ Συζήτηση
- 14:15 Γ ε ὕ μ α
- 16:15 Ἀναχώρηση γιὰ τὸν Μεγάλο Ἑσπερινὸ
- 17:15 **Μέγας Ἑσπερινός** - Δ ε ῖ π ν ο

Κυριακὴ 12 Ὀκτωβρίου 2014

- 8:15 Ἀναχώρηση γιὰ τὸν Ἱερὸ Καθεδρικὸ Ναὸ «Εὐαγγελιστρίας» Ἀρχιερατικὴ Λειτουργία στὸν Ἱερὸ Καθεδρικὸ Ναὸ «Εὐαγγελιστρίας»
Πρωινὸς καφῆς στὸ ξενοδοχεῖο
- 12:15 **Τελευταία Συνεδρία**
Συμπεράσματα τοῦ Συνεδρίου - Ἀποχαιρετισμοί - Εὐχαριστίες
- 13:00 - 14:00 Γ ε ὕ μ α Λ ή ξ ε ω ς
- 14:00 Ἀναχώρηση

**ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
Ο ΣΕΒ. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΡΟΔΟΥ κ. ΚΥΡΙΑΛΛΟΣ**

ΟΜΙΛΗΤΕΣ

Άγγελοπούλου-Καραγιάννη, Έλένη, Παιδοψυχίατρος, Ψυχοθεραπεύτρια ομάδας και οικογένειας, διευθύντρια του Θεραπευτικού και Έκπαιδευτικού Ίνστιτούτου «Αντίστιξη».

Άναγνωστόπουλος, Δημήτριος, Αναπληρωτής Καθηγητής Παιδοψυχιατρικής Πανεπιστημίου Αθηνών, Αντιπρόεδρος της Ευρωπαϊκής Έταιρείας Παιδικής και Έφηβικής Ψυχιατρικής, Επίτιμο μέλος της Παγκόσμιας Ψυχιατρικής Έταιρείας.

Βασιλείαδης, Γρηγόρης, Ψυχολόγος - Ψυχοθεραπευτής.

Γιαννακάκη, Χριστίνα, Βαλκανιολόγος.

Γιανναράς, Χρήστος, Όμοτιμος Καθηγητής Φιλοσοφίας Παντείου Πανεπιστημίου Αθηνών.

Καμπερίδης, Λάμπρος, Πρωτοπρ., Ί. Ναός Αγ. Κωνσταντίνου και Ελένης Montreal, Quebec, Ί.Μ. Τορόντο, Καθηγητής Θεολογίας και Σύγχρονης Έλληνικής Φιλολογίας Universiti de Sherbrooke, Quebec, και Universiti de Montreal.

Λάππας, Άλέξιος, MRCPsych, Παιδοψυχίατρος - Ψυχοθεραπευτής, Μέλος του Βασιλικού Κολεγίου των Ψυχιάτρων Μεγάλης Βρετανίας.

Λιάγκας, Γεώργιος, Πρεσβύτερος, Ί. Ναός Αγίου Νεκταρίου, Burwood (Σύδνεϋ), Ί. Αρχιεπισκοπή Αυστραλίας, Ψυχίατρος παιδιών και έφηβων.

Μαμαλάκης, Φίλιππος, Αναπληρωτής Καθηγητής της Θεολογικής Σχολής του Τιμίου Σταυρού Βοστώνης Η.Π.Α.

Μαρούδα-Χατζούλη, Άθηνά, Έπικουρη Καθηγήτρια Ψυχολογίας, Τμήμα Έπικοινωνίας και Μ.Μ.Ε., Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Μαρτζοῦχος, Θεοδόσιος, Αρχιμ., Ί. Ναός Αγ. Ίωάννου του Χρυσοστόμου, Ί.Μ. Νικοπόλεως και Πρεβέζης.

Μπεργιαννάκη-Δερμιτζάκη, Ί.-Δ., Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ψυχιατρικής του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Μπιστολαρίδης, Παναγιώτης, Οίκον., Ί.Μ. Ντιτρόιτ, Ίατρος, Διευθυντής της Έδρας Χειρουργικής, Synergy Medical Education Alliance at Center Michigan University, Saginaw, MI, ΗΠΑ.

Nassif, Bassam, Πρωτοπρ., Αναπληρωτής Καθηγητής της Θεολογικής Σχολής του Αγ. Ίωάννου του Δαμασκηνού, Πανεπιστήμιο της Balamand, Λίβανος.

Παπαγεωργίου Γεώργιος, Αναπληρωτής Καθηγητής Χειρουργικής, Τέως Συντονιστής Διευθυντής Β' Χειρουργικής Κλινικής «Εὐαγγελισμού».

Παπαδάτου, Δανάη, Καθηγήτρια Κλινικής Ψυχολογίας, Τμήμα Νοσηλευτικής Πανεπιστημίου Αθηνών, Πρόεδρος της «Μέριμνας» - Έταιρείας για την Φροντίδα Παιδιών και Οικογενειών στην Άρρώστια και τὸν Θάνατο.

Παπαθανασίου, Άθανάσιος Ν., Δρ. Θεολογίας, Αρχισυντάκτης του περιοδικού Σύναξη.

Παπαθανασίου, Εὐάγγελος, Πρωτοπρ., Ί. Ναός Αγ. Ίωάννου του Προδρόμου, Ί.Μ.

Ἀτλάντας, Εἰδικὸς κληρικὸς πυροσβεστῶν καὶ ἀστυνομικῶν μὲ ἐκπαίδευση στὴν ἀντιμετώπιση καταστροφικῶν φαινομένων καὶ καταστάσεων.

Παπαποστόλου, Χρύσανθος, Ἀρχιμ., Ἱ. Ναὸς Ἀγ. Γεωργίου, Χαλάνδρι, Ἱ. Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀθηνῶν, Διευθυντὴς τοῦ Ἰδρύματος Ψυχοκοινωνικῆς Στήριξης «Διακονία» τῆς Ἱ. Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν.

Παππᾶ, Δώρα, MSc, Νοσηλεύτρια, Προϊσταμένη Χειρουργικῆς Κλινικῆς τοῦ Τμήματος Νοσηλευτικῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Γενικὸ Ὀγκολογικὸ Νοσοκομεῖο Κηφισίας «Ἅγιοι Ἀνάργυροι».

Παῦλος, Σεβ. Μητροπολίτης Σισανίου καὶ Σιατίστης.

Σταμούλης, Χρυσόστομος, Καθηγητὴς καὶ Πρόεδρος τοῦ Τμήματος Θεολογίας ΑΠΘ.

Τύμπας, Χρυσόστομος, Ἀρχιμ., Ἱ. Ναὸς Ἀγίων Ἀναργύρων Κοσμά καὶ Δαμιανοῦ, Gospel Oak, London, Ἱ. Ἀρχιεπισκοπὴ Θουατέρων καὶ Μεγάλης Βρετανίας, Δρ Ψυχαναλυτικῶν Σπουδῶν.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΕΣ

Αὐγουστίδης, Ἀδαμάντιος, Πρωτοπρ., Γενικὸς Ἀρχιερατικὸς Ἐπίτροπος τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, Ἀναπληρωτὴς Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Γενικὸς Διευθυντὴς τοῦ Ἰδρύματος Ποιμαντικῆς Ἐπιμορφώσεως (Ι.Π.Ε.) τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, Ἐκπρόσωπος τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ Εἰδικῶν Ποιμαντικῶν Θεμάτων καὶ Καταστάσεων, Ψυχίατρος.

Βαϊδάκη, Μαρία, Κοινωνικὴ Λειτουργός, Ἄννουσάκειο Ἰδρυμα Ἀποθεραπείας καὶ Ἀποκατάστασης Κλειστῆς Νοσηλείας, Ἱ.Μ. Κισάμου καὶ Σελίνου.

Γιαλλουρίδου, Εἰρήνη, Κοινωνικὴ Λειτουργός, Πατριαρχικὴ Ἐξarchία Πάτμου.

Γκίκας, Λουκάς, Πρωτοπρ., Φυσιᾶτρος, Ἱ.Μ. Σικάγου.

Καλυβιανάκης, Παρθένιος, Ἀρχιμ., Ἠγούμενος τῆς Ἱ. Μονῆς Ἀταλῆς-Μπαλῆ (Γενέσιον τοῦ Προδρόμου), Ἱ.Μ. Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου, Κρήτη.

Νικηφόρος, Θεοφίλ. Ἐπίσκοπος Ἀμορίου, Ἠγούμενος τῆς Ἱ. Πατριαρχικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Βλατάδων, Θεσσαλονίκη.

Νικολίτσης, Ἰωάννης, Πρωτοπρ., Ἱ. Καθεδρικὸς Ναὸς Ἀγίας Τριάδος, Βιέννη, Ἱ.Μ. Αὐστρίας.

Ξενιτέλλης, Παναγιώτης, Πρωτοπρ., Ἱ. Καθεδρικὸς Ναὸς τοῦ Ἁγίου Πρωτομάρτυρος καὶ Ἀρχιδιακόνου Στεφάνου, Παρίσι.

Παπουρᾶς Πασχάλης, International Orthodox Christian Charities, ΗΠΑ.

Perletti, Παῦλος, Πρεσβύτερος, Ἱ. Μητρόπολη Βελγίου (ἐκπρόσωπος τῆς Πατριαρχικῆς Ἐξarchίας τῶν ἐν Δυτικῇ Εὐρώπῃ Ὁρθοδόξων Παροικιῶν Ρωσικῆς Παραδόσεως), Καθηγητὴς Φαρμακολογίας, Ἱατρικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ghent, Ghent, Βέλγιο, καὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Insubria, Varese, Ἰταλία.

Ρουσάκης, Γεώργιος, Ἀρχιμ., Ἐκπρόσωπος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἱ. Ναὸς Ἁγίου Ἀλεξάνδρου Παλαίου Φαλήρου, Ἱ.Μ. Νέας Σμύρνης, Ἱατρὸς Ἀναισθησιολόγος τοῦ Νοσοκομείου Ἀθηνῶν «Εὐερθεὶς Σταυρός».

Σεβαστιανός, Θεοφίλ. Ἐπίσκοπος Ζήλων, Αρχιγραμματέας τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀμερικῆς.

Πᾶσι τοῖς μετέχουσιν εἰς τὰς ἐργασίας τοῦ Γ' Συνεδρίου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου διὰ τὴν Ποιμαντικὴν Διακονίαν εἰς τὸν Χῶρον τῆς Ὑγείας, ἀδελφοῖς καὶ τέκνοις τῆς ἡμῶν Μετριοτήτος ἐν Κυρίῳ ἀγαπητοῖς, χάριν καὶ εἰρήνην παρὰ Θεοῦ.

Ἡ διακονία, ὡς ἀποστολικὴ ἐπιταγὴ καὶ προτροπὴ, ἐκδηλοῦται ἀείποτε κατὰ διαφόρους καὶ ποικίλους τρόπους ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ, ἰδιαίτερος δὲ ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ ἡμῶν Ἐκκλησίᾳ. Εἰς τῶν τομέων τῆς πολυπλεύρου ἐκκλησιαστικῆς ταύτης διακονίας εἶναι ἀσφαλῶς καὶ ὁ τομεὺς τῆς ὑγείας τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἡ πλέον εὐαίσθητος περιοχὴ ποιμαντικῆς προσεγγίσεως, καθ' ὅσον συμβάλλει εἰς τὴν ἀνακούφισιν τοῦ ἀνθρωπίνου πόνου διὰ τῆς ποικίλης θεραπευτικῆς ἀγωγῆς καὶ τοῦ λόγου τοῦ θρησκευτικοῦ λειτουργοῦ, καὶ μάλιστα τοῦ ἐκπεπαιδευμένου καὶ ἐμπείρου Ὁρθοδόξου κληρικοῦ.

Ἐχοντες ἐκ τῆς μακρᾶς ἐκκλησιαστικῆς καὶ πρωθιεραρχικῆς ἡμῶν θητείας ἰδιαίτεραν ἐμπειρίαν καὶ ἐν τοῖς θέμασι τούτοις, μετ' ἰδιαίτερας συγκινήσεως ἀλλὰ καὶ καυχήσεως ἐν Κυρίῳ χαιρετίζομεν καὶ εὐλογοῦμεν τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ ὑμετέρου Γ' Συνεδρίου, πραγματοποιουμένου ἐν τῇ ἐν Ῥόδῳ κανονικῇ κληρουχίᾳ αὐτοῦ, καὶ εὐλογοῦμεν πατρικῶς πάντας τοὺς μετέχοντας εἰς αὐτό, δεόμενοι ὅπως ἐξαχθῶσιν ὠφέλιμα συμπεράσματα πρὸς καλλιτέραν ὀργάνωσιν τῆς ποιμαντικῆς διακονίας εἰς τὸν χῶρον τῆς ὑγείας, ἰδιαίτερος ἀπὸ μέρους τῶν κληρικῶν τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας ἐν τῇ ἀνὰ τὴν οἰκουμένην δικαιοδοσίᾳ τοῦ καθ' ἡμᾶς Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Ἐπικαιρον, ὡς εἰκός, τὸ ἐπιλεγὲν θέμα τοῦ ὑμετέρου Συνεδρίου «**Τὸ Τραῦμα**». Ὅντως, εἰς τὴν ἐπίγειον ταύτην ζωὴν, τὴν συνήθως πάντοτε τραυματικὴν, οἱ ἄνθρωποι ἀντιμετωπίζουν καθ' ἡμέραν ποικίλα τραύματα καὶ πληγὰς ὑγείας καὶ δοκιμασιῶν ἐκ πολέμων καὶ καταστροφῶν, ἐκ κακοποιήσεων καὶ ἐκμεταλλεύσεως τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ἐξ ἀνιάτων ἀσθενειῶν, ὡς ἐπικαίρως ἐπισημαίνει καὶ ἡ ὑμετέρα ἀγαπητὴ Αἰδεσιμολογιότης, ἀγαπητὲ π. Σταῦρε Κοφινᾶ, διὰ τοῦ ἀπὸ τῆς 15' Μαρτίου ἐ.ἔ. ὑμετέρου γράμματος πρὸς

τὴν Μητέρα Ἐκκλησίαν, ὑπὸ τὴν ιδιότητά σας τοῦ Συντονιστοῦ τοῦ Δικτύου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου διὰ τὴν Ποιμαντικὴν Διακονίαν εἰς τὸν Χῶρον τῆς Ὑγείας, μετὰ τῆς παρακλήσεως ὅπως ἀπευθύνωμεν κατάλληλον Πατριαρχικὸν ἡμῶν Μήνυμα καὶ Χαιρετισμὸν πρὸς τὸ παρὸν ὑμέτερον Συνέδριον.

Τὰ διάφορα ὅμως **«τραύματα»** κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπιγείου ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου προέρχονται κυρίως ἐκ τῆς φύσεως καὶ τῆς ὁρμῆς αὐτοῦ πρὸς τὸ καλὸν ἢ τὸ ἀγαθόν: «Οὐδὲν ἦν εὐτελέστερον ἀνθρώπου, καὶ οὐδὲν γέγονε τιμώτερον ἀνθρώπου [...] ὀξύρροπον καὶ εὐμετάπτωτον τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, ἡ νεότης πρὸς γῆρας ἐπείγεται, τὸ κάλλος πρὸς ἀμορφίαν, ἡ ἰσχὺς πρὸς ἀσθένειαν, [...] ἡ ὑγεία πρὸς ἀρρωστίαν μεταπίπτει [...] ρεύματι σφοδρῷ τὰ ἡμέτερα ἔοικεν οὐδαμοῦ ἴστασθαι βουλομένῳ, ἀλλ' ἐπειγομένῳ πρὸς τὸ κάταντες», περιγράφει τὴν γενικωτέραν ἀσθένειαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὁ μέγας Πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν Ἱερὸς Χρυσόστομος (Πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι δαίμονες τὰ ἀνθρώπινα διοικοῦσι καὶ πρὸς Α' Κορινθίους Α' Ρ.Γ. 49, 246-247 καὶ 61,255), διὰ νὰ προσθέσῃ εὐθὺς ἀμέσως ὅτι «Πηγὴ γὰρ φιланθρωπίας ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ οὐδέποτε παύεται τὰ ἐκεῖθεν νάματα τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει προχέουσα».

Τὴν βιωματικὴν ταύτην κατάστασιν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καλεῖται νὰ διακονήσῃ τὸ λειτουργοῦν ἐπὶ εὐρυτέρου ἐπιπέδου Δίκτυον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου διὰ τὴν Ποιμαντικὴν εἰς τὸν χῶρον τῆς Ὑγείας, μὲ ἀξιόλογον μέχρι τοῦδε προσφορὰν τόσον ἐπὶ θεωρητικοῦ ὅσον καὶ ἰδίᾳ ἐπὶ πρακτικοῦ ἐπιπέδου, εἰσερχομένων τῶν στελεχῶν αὐτοῦ εἰς τὴν πάσχουσαν ἀνθρωπίνην ὑπόστασιν ἐνίστε «τῶν θυρῶν κεκλεισμένων», ὡς αὐτὸς οὗτος ὁ Ἰατρός τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν Ἀνάστασιν Αὐτοῦ, διὰ νὰ προσψάσουν τὴν ἀδυναμίαν καὶ τὴν αἰμάσσουσαν πλευρὰν τοῦ κάθε ἀσθενοῦς καὶ διὰ νὰ ἐγκύψουν εἰς τὴν πληγὴν, ὡς ἐζήτησε καὶ ἔπραξε καὶ ὁ Ἀπόστολος Θωμᾶς ὡς τεκμήριον ἐμπειρικῆς, ὡς ἐνόμιζε, πίστεως: «οὐ μὴ πιστεύσω, ἂν μὴ ἴδω κάγῳ τὸν Δεσπότην· ἴδω τὴν πλευράν, ὅθεν ἐξῆλθε τὸ αἷμα, τὸ ὕδωρ, τὸ βάπτισμα· ἴδω τὴν πληγὴν, ἐξ ἧς ἰάθη τὸ μέγα **τραῦμα ὁ ἄνθρωπος**· ἴδω, πῶς οὐκ ἦν, ὡς πνεῦμα, ἀλλὰ σὰρξ καὶ ὀστέα» (Δοξαστικὸν ἐσπερινοῦ Κυριακῆς τοῦ Θωμᾶ).

Τὸ μέγα τραῦμα, λοιπόν, εἶναι αὐτὸς οὗτος **ὁ ἄνθρωπος**, ὁ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ δημιουργηθεὶς ὑπ' Αὐτοῦ, μὲ πνεῦμα

καὶ σάρκα καὶ ὀστέα, τὰ ὅποια στοιχεῖα τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὴν **πτῶσιν** καὶ τὴν **ἀποπομπὴν** αὐτοῦ ἐκ τοῦ Παραδείσου τῆς τρυφῆς **πάσχουν** ἐκ διαφόρων ἐπὶ μέρους **τραυμάτων**, τὰ ὅποια ἴασε μὲν ὁ Χριστὸς διὰ τοῦ ὅλου Μυστηρίου τῆς ἐνσάρκου Θείας Οἰκονομίας, ὑφιστάμεθα ὅμως ταῦτα οἱ φθαρτοὶ ἄνθρωποι λόγῳ τῆς πεπτωκυίας φύσεως καὶ τῆς ἀπωλείας τῆς μακαριότητος διὰ τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, πορευόμενοι πρὸς τὴν κατὰ Χριστὸν καὶ διὰ Χριστοῦ καὶ ἐν Χριστῷ ἀφθαρσίαν.

Ἡ Ποιμαντικὴ Διακονία, λοιπόν, εἰς τὸν χώρον τῆς ὑγείας, γνωρίζουσα ὅτι «ὁ ἄνθρωπος πρᾶγμα πρὸς ἁμαρτίαν εὐόλισθον καὶ πρὸς κακίαν ὀξύρροπον» (πρβλ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Ἡσαΐαν Γ', P.G. 56,114) ἀποβλέπει εἰς τὴν «γύμνωσιν τῶν πλευρῶν» καὶ εἰς τὴν ἐπίδειξιν εἰς τὸν λειτουργὸν καὶ πνευματικὸν κληρικὸν «τῶν ὠτειλῶν τῶν τραυμάτων χειρῶν καὶ ποδῶν» καὶ καρδίας καὶ νοδὸς ὑπὸ τοῦ συμπάσχοντος μετὰ συνόλης τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ τῆς ψυχοσωματικῆς, ἀλλὰ καὶ μεθ' ὅλης τῆς ὕλικῆς κτίσεως, ἀνθρώπου, ὥστε νὰ ἐπιλυθῇ ἡ ἀβεβαιότης ἡμῶν τῶν ἀσθενῶν διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως καὶ βεβαιότητος, νὰ διαλυθῇ ἡ κατῆφεια καὶ νὰ ἀπαλυνθῇ ὁ πόνος τῆς ἀσθενείας διὰ τῆς ἐξερευνήσεως καὶ ἀνερευνήσεως τοῦ κέντρου τοῦ **τραύματος**, τοῦ ψυχικοῦ ἢ τοῦ σωματικοῦ, ὥστε νὰ αἰσθανθῇ ὁ πάσχων ἀπτῶς τὴν «διπλὴν οὐσίαν» ἐκ τῆς ὁποίας συναπαρτίζεται καὶ νὰ ἔξη ἀφοβίαν καὶ εἰρήνην ἐν πίστει, ψηλαφῶν τὴν φθορὰν τῶν τοῦ παρόντος βίου **τραυμάτων**, **πληγῶν** καὶ **ὀφειλῶν**, καὶ βεβαιούμενος διὰ τὴν ἀμετάπτωτον ἀφθαρσίαν **τῶν τέκνων τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ**.

Ἀπὸ τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας καὶ προσωπικῶς ὁ πνευματικὸς ὑμῶν Πατὴρ καὶ Πατριάρχης ἀπευθύνομεν πρὸς τὸ ὑμέτερον Συνέδριον εὐλογίαν πατρικὴν καὶ ἐγκάρδιον χαιρετισμὸν ἀλλὰ κυρίως προτροπὴν καὶ ἐμπειρικὴν Ὁρθόδοξον Πατερικὴν παραγγελίαν: μὴ λησμονῆτε ὅτι ἡ ἀποστολὴ ὑμῶν τῶν ποιμένων εἰς τὸν χώρον τῆς ὑγείας εἶναι διακονία θυσιαστικὴ καὶ ἀποβλέπει εἰς τὴν συνέχισιν τοῦ ἔργου τοῦ Ἀναστάντος Χριστοῦ, ἥτοι εἰς τὴν θεραπείαν **τοῦ μεγάλου τραύματος τοῦ ἀνθρώπου**, τὸ ὁποῖον ἔργον ὑμῶν εἶναι ἡ **δόξα** αὐτοῦ, **τοῦ ἀνθρώπου** δηλαδή, ἡ ὁποία κατὰ τὸν ἐν Ἀγίοις Πατέρα ἡμῶν Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον ἐπιτυγχάνεται διὰ: «πίστεως ὀρθῆς, ζήλου τοῦ κατὰ Θεόν, ἀγάπης, πραότητος, ἐπιεικειας, ἐν εὐχαίς ἐκτενείας, διὰ τῆς φιλοσοφίας τῆς ἐλεημοσύνης,

σωφροσύνης, κοσμιότητος, καὶ τῶν λοιπῶν ἀπάντων τῆς ἀρετῆς μελῶν» (Εἰς τὸ «μὴ φοβοῦ ὅταν πλουτήσῃ ἄνθρωπος», P.G. 55,513).

Διαβεβαιούμενοι, λοιπόν, πάντας τοὺς διακονοῦντας εἰς τὸν συγκεκριμένον τομέα τῆς υγείας περὶ τῆς στοργῆς τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ ἔργον καὶ τὸ πρόσωπον ἐκάστου ἐξ ὑμῶν, καταστέφομεν ὑμᾶς καὶ τὰς ἐργασίας τοῦ ὑμετέρου Συνεδρίου διὰ τῶν πατρικῶν καὶ Πατριαρχικῶν ἡμῶν εὐχῶν καὶ εὐλογιῶν καὶ φρονοῦμεν ὅτι μόνον μὲ τὰ ἀνωτέρω ἐφόδια, ὡς τὰ περιγράφει ὁ Ἱερὸς Χρυσόστομος, θὰ δυνηθῇτε οἱ διακονοῦντες ποιμαντικῶς εἰς τὸν χῶρον τῆς υγείας νὰ προσεγγίσητε τὸν πάσχοντα συνάνθρωπον καὶ νὰ παράσχητε αὐτῷ μίαν ὑπερβατικὴν θεώρησιν τοῦ πάθους αὐτοῦ, ἱκανὴν νὰ τὸν ὀδηγήσῃ εἰς τὸ Πρόσωπον τοῦ βαστάσαντος ἐν τῷ Σταυρῷ τὸν πανανθρώπινον πόνον, **τὸ μέγα τραῦμα, τὸν ἄνθρωπον**, Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Οὐ ἡ Εἰρήνη, ἡ Χάρις καὶ ἡ Δύναμις εἴησαν διηνεκῶς μετὰ πάντων ὑμῶν ἐν τῇ ὑμετέρᾳ πολυσχιδεῖ καὶ ἱερᾷ διακονίᾳ.

Ἰβιδ' Ὀκτωβρίου ζ'

Ἐκ τῆς ἀγαπῆς ἐν Χριστῷ ἀδελφός
ὁ δάσκαλός μου διάκονος ὡς θεὸν εὐχέται.

Χαιρετισμός
τοῦ Προέδρου τοῦ Συνεδρίου,
Σεβ. Μητροπολίτου Ρόδου κ. Κυρίλλου

*Σεβασμιώτατοι καί Θεοφιλέστατοι ἅγιοι Ἀρχιερεῖς, ἐκπρόσωποι
ἀδελφῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.*

Κύριε Περιφερειάρχχα,

Κύριε Δήμαρχε,

Ἀγαπητοί Σύεδροι

Μέ τήν χάρη τοῦ Θεοῦ καί τήν εὐλογία τοῦ Πατριάρχου μας ξεκινᾶμε σήμερα τίς ἐργασίες τῆς διοργάνωσής μας, τοῦ 3ου Διεθνoῦς Συνεδρίου τοῦ Δικτύου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν χώρο τῆς Ὑγείας μέ θέμα «**Τό τραῦμα**». Προηγήθηκαν μέ ἐπιτυχία τά δύο ἄλλα Συνέδρια τῶν ἐτῶν 2008 καί 2011, τά ὁποῖα ἀπέσπασαν ἄριστες κριτικές καί τήν εὐφημο συνοδική μνεία, γεγονός πού μᾶς δίνει τό θάρρος, ἀλλά καί προκαλεῖ τήν εὐθύνη μας, νά συνεχίσουμε. Τήν συνέχεια τήν θεωροῦμε ὑποχρέωσή μας πρός ὅλους ἐσᾶς, μέ τούς περισσότερους ἀπό τούς ὁποίους μέ δειλά βήματα ξεκινήσαμε πρίν μερικά χρόνια. Ἐπιπλέον ἔχουμε τήν εὐλογία μέσα ἀπό τίς κατά καιρούς διοργανώσεις μας νά μαθητεύουμε, ἢ μᾶλλον νά συμμαθητεύουμε σέ μιά συζήτηση ἡ ὁποία κατεξοχήν μᾶς ἀφορᾷ, ἀφοῦ τό Πνεῦμα τό Ἅγιο, παραβλέποντας τήν πνευματική μας ἀθλιότητα, μᾶς κατέστησε Ποιμένες τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ.

Ὅφειλουμε νά ὁμολογήσουμε ὅτι ἡ ἀπόφαση τῆς διοργάνωσης δέν ἦταν μιά εὐκολη ὑπόθεση. Γνωρίζουμε ὅλοι τά καιρικά δεδομένα καί τίς δυσκολίες πού ἐπιφέρουν. «*Ἡ ἐλπίς, ὁμως, οὐ καταισχύνει*».

Γι' αυτό έχουμε χαρά πού σήμερα τήν βλέπουμε νά εκπληρώνεται. Ὁ π. Σταῦρος Κοφινᾶς, ὡς πρόεδρος τῆς Ὁργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς, καί τό ἐκλεκτό ἐπιτελεῖο του ἔδωσαν τά πάντα γιά νά φτάσουμε ἐδῶ. Τούς εὐχαριστοῦμε. Τό ἔργο εἶναι δικό τους. Ἐμεῖς, εὐχόμεσθε, ὁ Θεός νά τούς γλυκαίνει τήν καρδιά, θεραπεύοντας τούς τραυματισμούς πού διάφοροι παράγοντες στήν πορεία τούς προκάλεσαν.

Τό συνέδριο δέν θά ἦταν δυνατόν νά πραγματοποιηθεῖ χωρίς τίς εὐγενεῖς χορηγίες πού τό στηρίζουν. Δέν ἀναφερόμαστε ὀνομαστικά στούς χορηγούς γιά νά μήν μακρηγορήσουμε. Ἀλλά τούς εὐχαριστοῦμε ἀπό τήν καρδιά μας. Ἡ προσφορά τους εἶναι ἀσυγκρίτως μεγαλύτερη ἀπό τήν προσφορά γιά τήν διοργάνωση ἑνός ὁποιοδήποτε Συνεδρίου. Θέλουμε νά τήν θεωροῦμε ὡς προσφορά στόν ἄνθρωπο καί τήν σύγχρονη ἀγωνία του. Προσφορά στόν ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς μας ὁ ὁποῖος φέρει στό σῶμα καί τήν ψυχή του ποικίλα τραύματα, γιά τήν θεραπεία τῶν ὁποίων ἔχουμε χρέος νά προβληματιστοῦμε καί νά κοπιᾶσουμε.

Εὐχαριστίες ὀφείλουμε στούς κυρίους Βασίλειο καί Ἀντώνιο Καμπουράκη γιά τήν φιλοξενία στούς χώρους τοῦ Rodos Palace. Ἐδῶ καί δεκαετίες στηρίζουν μέ γενναιοδωρία καί εὐγένεια ψυχῆς κάθε διοργάνωση τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατριαρχείου στήν Ρόδο. Τούς μεταφέρω τήν εὐαρέσκειά τῆς Μητέρας Ἐκκλησίας γιά ὅσα προσέφεραν καί προσφέρουν καί τήν εὐχή τοῦ Πατριάρχου μας ὡς ἐπιστηριγμό στή ζωή καί τά καλά τους ἔργα.

Χαιρετίζουμε μέ ἀδελφική ἀγάπη ὅλους ἐσᾶς, τούς ἐκπροσώπους τῶν ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν καί τούς ἐκπροσώπους τῶν ἱερῶν Μητροπόλεων τῶν ἀνά τήν Οἰκουμένην Ἐπαρχιῶν τοῦ Θρόνου καί τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἡ χαρά μας εἶναι μεγάλη πού εἴσαστε μαζί μας, πού σᾶς φιλοξενοῦμε στό σμαραγδένιο νησί μας. Στά πρόσωπά σας χαιρετίζουμε τούς ἀδελφούς ἀρχιερεῖς, οἱ ὁποῖοι ἀνταποκρίθηκαν στήν πρόσκλησή μας καί σᾶς ὄρισαν ἐκπροσώπους τῶν Ἐπαρχιῶν ἀπό τίς ὁποῖες προέρχεσθε. Παρακαλοῦμε νά μεταφέρετε τίς εὐχαριστίες μας.

Δέν θά ἀναφερθῶ στό θέμα τοῦ Συνεδρίου μας. Θά ἀναφερθοῦν διεξοδικά οἱ ἐκλεκτοί εἰσηγητές, τούς ὁποῖους εὐχαριστοῦμε. Θά σταθῶ μέ λίγα λόγια στό σῆμα πού ἐπιλέξαμε. Εἶναι ὁ πελεκάνος ὁ ὁποῖος ἀνοίγει πληγή στό στήθος του γιά νά ζωοποιήσει τά νεογνά του πού πνέουν τά λoίσθια ἀπό τό δηλητήριο πού τό φίδι ἔχει ἐκτοξεύσει πρὸς αὐτά μέ τήν βοήθεια τῆς φορᾶς τοῦ ἀνέμου. Γιά νά δώ-

σει ζωή ό Πελεκάνος στά τραυματισμένα από τό δηλητήριο νεογνά του αὐτοτραματίζεται. Τό αἷμα από τήν πληγή τοῦ στήθους του λειτουργεῖ ὡς ἀντίδοτο καί δέν ἀφήνει τά μικρά του νά ὑποκύψουν στό τραῦμά τους. Ἄν θέλουμε νά προσφέρουμε θεραπεία πρέπει νά πονέσουμε. Τό τραῦμα εἶναι ἐγγενές τῆς ὑπάρξεως μας. Ξεκινώντας λοιπόν τήν συζήτηση καί τόν προβληματισμό θέτουμε τό ἐρώτημα στόν ἑαυτό μας. Μποροῦμε νά ἀποδεχθοῦμε τό τραῦμα καί τόν πόνο; Ἄν ναι, ξεκινᾶμε μέ καλούς οἰωνούς καί ὁ Θεός βοηθός.

Σᾶς καλωσορίζουμε μέ ἀγάπη, εὐχόμαστε εὐχάριστη παραμονή στήν Ρόδο καί ἐπιτυχία στήν προσπάθεια μας.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΣΚΟΠΟΥ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
ΥΠΟ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΠΡ. **ΣΤΑΥΡΟΥ ΚΟΦΙΝΑ**,
ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΟΥ ΤΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ
ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΔΙΑΚΟΝΙΑ
ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ

Πρίν από έξι χρόνια, Τετάρτη 8 Ὀκτωβρίου τοῦ 2008, ἄρκετοί ἀπό ἐμᾶς εἰσήλθαμε σέ αὐτή τήν αἴθουσα γιά τήν ἑναρξη τοῦ 1ου Διεθνoῦς Συνεδρίου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας. Σκοπός τῆς συνάξεως μας ἦταν νά δημιουργηθεῖ ἕνα δίκτυο συνεργασίας καί ἀλληλοβοηθείας μεταξύ τῶν τοπικῶν μας Ἐκκλησιῶν στόν τομέα τῆς ποιμαντικῆς τῆς ὑγείας, ἕνα δίκτυο πού θά συμβάλλει στήν ὑποστήριξη, ἐπιμόρφωση καί τόν διάλογο μεταξύ τῶν στελεχῶν τῆς Ἐκκλησίας πού διακονοῦν τόν πάσχοντα συνάνθρωπο, καλλιεργώντας ἔτσι ἕνα πνεῦμα ἀδελφοποίησης ἐν Χριστῷ. Ἀρχικά, ἡ πρόταση αὐτή θεωρήθηκε ὡς καινοτομία, ἀλλά τελικά ἔγινε ἀποδεκτή ἀπό τοὺς παρευρισκόμενους μέ μεγάλο ἐνθουσιασμό καί, παρ' ὅλους τοὺς ἐνδοιασμούς καί τίς δυσκολίες πού συναντήσαμε, αὐτό πού τολμήσαμε νά κάνουμε ἐδῶ στή Ρόδο τό 2008 καρποφόρησε!

Ἐκτοτε ἔχουν γίνει πολλά. Ἐκδόθηκε ἕνας σημαντικός τόμος στά ἑλληνικά μέ τίτλο «Θεραπείαν Προσάγοντες - Μιά εἰσαγωγή στήν ποιμαντική διακονία στόν χῶρο τῆς ὑγείας». Μέ τή βοήθεια τῆς Παναγιάς, πραγματοποιήθηκε τό 2ο Συνέδριο μέ θέμα «Ἡ πρό τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου μέριμνα». Ἕνα δύσκολο θέμα πού προκάλεσε ἀρκετή ἔνταση, κυρίως λόγω τῆς δυσκολίας πού ὁ καθένας ἔχει σέ σχέση μέ τό γεγονός τοῦ θανάτου, ἀλλά καί τίς ἀντικειμενικές δυσχέρειες πού ὑπάρχουν στή φροντίδα τῶν ἀνθρώπων πού βρίσκονται στό

τελικό στάδιο της ζωής. Στή συνέχεια, οργανώθηκε μία πνευματική ημερίδα στην πόλη Βέλμοντ της Καλιφόρνιας για τούς επιστήμονες καί επαγγελματίες της Ύγείας της μητροπολιτικής περιφέρειας του Αγίου Φραγκίσκου μέ τίτλο «Ἐλπίδα γιά αὐτούς πού μεριμνοῦν τόν ἄρρωστο». Τόν Φεβρουάριο τοῦ 2013 ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Κισάμου καί Σελίνου κ. Ἀμβρόσιος παρακάλεσε τό Πατριαρχικό Δίκτυο, σέ συνεργασία μέ τήν Ὁρθόδοξη Ἀκαδημία Κρήτης καί τό Ἀννουσάκειο Ἰδρυμα, νά ὀργανώσει μία ἐπιστημονική ἡμερίδα γιά τήν ἀντιμετώπιση τῆς αὐτοχειρίας.

Δέν θά σᾶς κουράσω μέ ἄλλες λεπτομέρειες. Ἐξάλλου, αὐτές θά λεχθοῦν κατά τή διάρκεια τοῦ Συνεδρίου μας.

Τοῦτο, τό 3ο Συνέδριο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, καθιστᾷ τό Πατριαρχικό Δίκτυο γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ύγείας ὡς ἓνα σημεῖο ἀναφορᾶς, καί ἓνα σοβαρό καί ἀξιόπιστο θεσμό. *Ἡ ἀποδοχή τῆς ἀρχικῆς πρότασης νά δημιουργηθεῖ ἓνα δίκτυο ἐπικοινωνίας καί συνεργασίας κορυφώνεται ἀπόψε μέ τή συμμετοχή τῶν διακοσίων τριάντα πέντε συνέδρων πού ἔχουν ἔλθει στή Ρόδο ἀπό ὅλο τόν κόσμο. (Σημειώνω ὅτι στό πρῶτο Συνέδριο ὑπῆρχαν 135 ἄτομα καί στό δεύτερο 165). Ἡ συμμετοχή σας σέ αὐτό τό Συνέδριο, μᾶς ὑποχρεώνει νά συσπειρώσουμε τίς δυνάμεις μας ἀκόμη περισσότερο, ὥστε νά ἐνωθοῦμε καί νά βελτιώσουμε τή διακονία πού προσφέρουμε. Οἱ ἀποστάσεις, τά ἐκκλησιαστικά διοικητικά ὅρια, ἡ γλώσσα καί οἱ πολιτισμικές διαφορές πού μᾶς χωρίζουν δέν πρέπει νά σταθοῦν ὡς ἐμπόδια στή συνεργασία μας. Αὐτό τό τονίζει ὁ Παναγιώτατος λέγοντας: «Ἡ διακονία εἰς τόν χῶρον τῆς Ύγείας δέν γνωρίζει γεωγραφικά ὅρια καί δέν διακρίνει φυλές, λαούς καί γλώσσας, ἀλλά ἀπευθύνεται ἀδιακρίτως καί ἀνεξαιρέτως πρὸς πάντα κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλασμένον ἄνθρωπον, ὡς ὁ ἴδιος ὁ Θεός, ὁ ἱατρός ψυχῶν τε καί σωμάτων, ἔπραξε καί πράττει».*

Ἀξιότιμε κ. Ὑπουργέ,

Θεωροῦμε ὅτι ἡ παρουσία σας στό Συνέδριό μας εἶναι βαρυσήμαντη, ἰδιαίτερα στήν ἐποχή πού διανύουμε, ὅπου πολλά ἀλλάζουν στήν ἱατροφαρμακευτική περίθαλψη παγκοσμίως. Στά πλαίσια τοῦ Συ-

νεδρίου θά γίνει μία συνάντηση τῶν ἐκπροσώπων τῶν Μητροπόλεων, ὅπου λειτουργοῦν εἰδικές μονάδες φροντίδας (γηροκομεῖα, θεραπευτικά κέντρα κ.λπ.), καί τῶν κληρικῶν πού ὑπηρετοῦν τά νοσοκομεῖα, μέ σκοπό τήν ἀνταλλαγή ἀπόψεων καί ἐμπειριῶν, κυρίως σέ σχέση μέ τίς δυσχέρειες πού ἔχουν δημιουργηθεῖ ἀπό τή σημερινή οἰκονομική κρίση καί σέ συνάρτηση μέ τήν κοινωνική πολιτική πού διαμορφώνεται παγκοσμίως. Ἡ ἐπιθυμία μας εἶναι, μετά τό Συνέδριο νά μᾶς δεχθεῖτε στό γραφεῖο σας προκειμένου νά σᾶς καταθέσουμε τά συμπεράσματά μας σέ μία προσπάθεια συνεργασίας καί καλῆς θελήσεως. Προκαταβολικά θά μοῦ ἐπιτρέψετε νά πῶ ὅτι, ἐάν ἐξοπλίσετε ὅλα τά νοσηλευτικά καί θεραπευτικά ἱδρύματα μέ τόν καλύτερο ἱατροφαρμακευτικό καί διαγνωστικό ἐξοπλισμό, καί ἐάν ἀκόμη ρυθμίσετε τίς οἰκονομικές παροχές, ὥστε νά καλυφθοῦν τά ἐξοδα τῆς περίθαλψης τῶν ἀσθενῶν καί δέν φροντίσετε νά ὑπάρχει τό κατάλληλο ἔμψυχο ὑλικό, δηλαδή τούς κατάλληλους ἀνθρώπους μέ τίς ἀπαραίτητες γνώσεις πού θά φροντίσουν τόν ἄρρωστο μέ διάκριση, στοργή καί συμπόνια, δέν θά προσφέρετε μία ὁλοκληρωμένη θεραπεία. Χωρίς αὐτή τή διαπροσωπική διάσταση στήν περίθαλψη τοῦ ἀρρώστου, κανένα σύστημα ὑγείας δέν θά μπορούσε νά προσφέρει οὐσιαστική θεραπεία, ἀντίθετα τά τραύματα τοῦ ἀρρώστου θά βάθαιναν θανάσιμα. Αὐτή ἡ ἀλήθεια ἐνισχύει τήν ἀναγκαιότητα νά ὑπάρχουν τέτοιες πρωτοβουλίες σάν αὐτή τοῦ Πατριαρχικοῦ Δικτύου.

Τό συνέδριό μας θά ἀσχοληθεῖ μέ «Τό τραῦμα» σέ ὅλες τίς διαστάσεις του: πνευματική, σωματική, ψυχολογική, κοινωνική καί ἐθνική. Ἡ ἐπιλογή τοῦ θέματος δέν ἦταν τυχαία. Ὅπως ἀναφέρεται στήν περιγραφή τοῦ Συνεδρίου πού ἀναρτήθηκε στήν ἱστοσελίδα μας, δέν ὑπάρχει καμία ἀμφιβολία ὅτι ζοῦμε μία ἀπό τίς πιό δύσκολες καί περίπλοκες περιόδους τῆς πρόσφατης ἀνθρώπινης ἱστορίας, ὅπου ὁ ἄνθρωπος εἶναι βαθιά ὀργισμένος καί συνεπῶς τραυματισμένος. Ἡ ἀπογοήτευση τοῦ παρελθόντος, τό ἀδιέξοδο τοῦ σήμερα, ἡ ἀμφιβολία καί ὁ φόβος γιά τό μέλλον –μέχρι τό σημεῖο τῆς ἀπόγνωσης γιά ἀρκετούς– κάνουν τόν ἄνθρωπο νά ἀμφισβητεῖ τήν ἴδια του τήν ὑπόσταση. Δυστυχῶς, ἀντί νά βρεῖ μία λύση γιά τίς καταστάσεις πού ἔφεραν τήν κοινωνία καί τόν ἴδιο σέ αὐτό τό ἀδιέξοδο, ἐκφράζει τόν βαθύ του υπαρξιακό πόνο μέσα ἀπό τόν θυμό καί τήν ἀγανάκτηση... Ἔτσι, ἂν καί εἶναι βαθιά πληγωμένος, ἐντούτοις, δέν μπορεῖ νά κλείσει τά τραύματα καί τά πολλαπλασιάζει. Γι' αὐτό ὁ Ἅγ.

Γρηγόριος ὁ Θεολόγος τονίζει ὅτι ὁ θυμός πληγώνει τόν ἄνθρωπο. Οἱ δέ πληγές δημιουργοῦν τραύματα καί τά τραύματα θανατώνουν...

Τό τραῦμα εἶναι μιά βαθιά πληγή πού ἀφήνει τό σημάδι της σέ ὅλη τήν διάρκεια τῆς ζωῆς μας. Ἕνα τραυματικό γεγονός μπορεῖ νά συμβεῖ σχεδόν σέ κάθε φάση τῆς ζωῆς μας καί παντοῦ. Ἕνα τραυματικό γεγονός εἶναι ἐπιθετικό καί προσβάλλει τήν ἀκεραιότητα καί τήν αὐτονομία τοῦ προσώπου. Αὐτό εἶναι ποιοῦ ἐμφανές, ὅταν πληγώνεται κανεῖς σωματικά εἴτε ἀπό μιά ἀρρώστια εἴτε ἀπό ἕνα ἀτύχημα. Τότε αἰσθάνεται κανεῖς πῶς τό σῶμα του πολιορκεῖται, βεβηλώνεται, χάνει τήν ἀξιοπρέπειά του καί συνεπῶς ταπεινώνεται. Τό ἴδιο συμβαίνει μέ τά διάφορα ψυχικά καί κοινωνικά τραύματα πού μπορεῖ νά ὑποστεῖ ὁ ἄνθρωπος κατά τή διάρκεια τῆς ζωῆς του. Μιά τραυματική ἐμπειρία γκρεμίζει τήν πεποίθηση ὅτι μπορεῖ κανεῖς νά ὑπάρχει σέ σχέση μέ τόν ἄλλον. Ὁ τραυματισμένος αἰσθάνεται τελείως ἐγκαταλελειμμένος, σάν τόν τραυματισμένο στήν παραβολή τοῦ καλοῦ Σαμαρείτη, καί ἀπόλυτα μόνος, ἐξορισμένος καί ἀπομακρυσμένος ἀπό κάθε ἀνθρώπινη καί ἐπουράνια πηγή βοήθειας, παρηγοριᾶς καί προστασίας. Μή ἔχοντας ἐμπιστοσύνη σέ κανέναν καί σέ τίποτα, αἰσθάνεται ὑπαρξιακά νεκρός χωρίς ἐλπίδα ζωῆς, αἰχμάλωτος στήν κόλασή του.

Στό συνέδριό μας θά ἐξετάσουμε πῶς μπορούμε νά βοηθήσουμε τόν τραυματισμένο ἄνθρωπο νά βγεῖ ἀπό τήν ἀπομόνωση καί τήν κόλασή του καί νά ἐνταχθεῖ σέ μιά κοινωνία προσώπων μέσα ἀπό τή ζωή τῆς ἐκκλησίας. *Θά ἐρευνήσουμε πῶς μπορούμε νά ἀλείψουμε τίς πληγές του μέ ἔλαιο καί οἶνο, μέ εὐσπλαχνία καί χαρά.* Ὅμως ἐκ τῶν προτέρων χρειάζεται νά γνωρίζουμε ὅτι, μέ τή χάρη τοῦ Θεοῦ, οἱ πληγές τῶν ἀνθρώπων μποροῦν νά ἐπουλωθοῦν, ἀλλά τά σημάδια τῶν τραυμάτων τους δέν θά φύγουν... Ὑπάρχει μιά Μοραῖτικη παροιμία πού λέει «τά καρφιά βγαίνουν, τό σημάδι μένει». Ὁ Χριστός μετά τήν Ἀνάστασή του ἔφερε τά σημάδια τῆς Σταύρωσης στό ἄχραντό του σῶμα, ἀλλά αὐτά τά σημάδια *ἔδωσαν δύναμη* σέ ὅλη τήν οἰκουμένη¹. Δείχνοντας τήν ἄχραντη πλευρά του, καί τῶν χειρῶν καί τῶν ποδῶν τούς μώλωπες, ὁ Ἀναστημένος Χριστός μᾶς διδάσκει ὅτι, γιά νά ἐλευθερωθοῦμε ἀπό τήν ἀπομόνωσή μας καί γιά νά σωθοῦμε ἀπό τήν κόλασή μας, χρειάζεται νά μή διστάσουμε νά ἐντοπίσουμε, νά γνωρίσουμε καί νά ἀποδεχτοῦμε τά τραύματά μας καί, συνάμα,

---

1. Οἶκος, Κυριακή τοῦ Θωμᾶ.

νά έρευνήσουμε, νά ψηλαφίσουμε καί νά ταυτισθοῦμε μέ τά δικά Του τά τραύματα, αγγίζοντας μέ αυτό τόν τρόπο τή θεραπευτική Του φιλανθρωπία. Μόνο έτσι δέν θά δημιουργήσουμε άλλες πληγές στόν έαυτό μας καί δέν θά τραυματίσουμε άλλο τόν συνάνθρωπό μας. Μόνο έτσι θά μπορέσουμε νά γίνουμε απόστολοι καί ευαγγελιστές τής δικής του φιλανθρωπίας, δείχνοντας μέ αυτό τόν τρόπο τήν όδό τής λύτρωσης στόν πληγωμένο καί τραυματισμένο άνθρωπο.

Σεβασμιώτατε Άγιε Ρόδου καί Πρόεδρε τοῦ Συνεδρίου μας,

Πολύς κόπος έχει γίνει από τήν οργανωτική έπιτροπή, ώστε αυτό τό 3ο Συνέδριο νά έπιτύχει τούς στόχους του. Αυτό πού μās παρακίνησε στίς άτέλειωτες ώρες προετοιμασίας ήταν ή άφοσίωσή μας στή Μητέρα Έκκλησία, ή άγάπη μας γιά τό Οίкуμενικό Πατριαρχείο καί ιδιαίτερα γιά τόν Παναγιώτατο, ή πεποίθησή μας γιά τήν αναγκαιότητα τής συνέχειας τοῦ Πατριαρχικοῦ Δικτύου καί, προπαντός, ή δική σας άγάπη, ειλικρίνεια καί αῦθεντικότητα. Έλπίζω ότι θά δείξετε κατανόηση στίς έλλείψεις μας καί ότι θά έλεήσετε τά τραύματά μας...

π. ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ ΜΑΡΤΖΟΥΧΟΣ

«ΤΟ ΜΕΓΑ ΤΡΑΥΜΑ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ...»

Τό βίωμα τοῦ ἀνθρωπίνου «τραύματος» εἶναι πλέον τόσο δεδομένο καί βιούμενο ὥστε οἱ θεολογικές του ἀναφορές καί ἐπεξηγήσεις δέν ἀποτελοῦν παρά... διακόσμηση μορφολογική στήν ἔμπονη καί τραυματική αἴσθηση κάθε ἀνθρώπου. Ἡ θεολογική ἀποτίμηση καί παρουσίαση τοῦ γεγονότος ἔχει ἀξία καί σημασία ὡς ἀπόκτηση κριτηρίων γιά τόν κάθε ἀνθρωπο προκειμένου νά μπορεῖ νά «ζυγιάσει» τήν ἀξία τῶν θεμάτων τῆς ζωῆς του. Ἡ διδασκαλία τῆς πτώσεως, ὡς πανανθρώπινο ἀρχετυπικό μέτρο, φανερώνει καί δηλοποιεῖ τήν πτώση τοῦ καθενός μας στήν ἴδια αὐταπάτη τῆς «αὐτοερωτικής» καί «αὐτοθεωτικής» διαδρομῆς κατά τή διάρκεια τῆς ζωῆς μας.

Τό συνέδριο εἶχε στόχευση στήν συνειδητοποίηση τῆς θεολογικῆς ἐρμηνείας τοῦ ἀνθρωπίνου τραύματος, στήν ἐξ αὐτῆς ἀντιμετώπιση τῆς πραγματικότητας, καθὼς καί στίς προοπτικές, ἀνθρωπολογικές καί θεολογικές, τοῦ θέματος.

Μέ τήν εἰσαγωγική ὁμιλία ἐγίνε προσπάθεια νά ἀποφευχθεῖ «ὁ ἐπικίνδυνος δυαδισμός μεταξύ πίστεως καί γνώσεως» στήν «ἀνάγνωση» τῆς διηγήσεως τῆς Δημιουργίας, καθὼς καί ἡ ἀστασίαστη διδασκαλία (ἀφοῦ πολλά ἀπό τά θέματα τῆς δημιουργίας ἐρμηνεύονται διαφορετικά ἀπό πολλούς ἀγίους Πατέρες) τῆς τρεπτότητας τῆς ἀνθρώπινης φύσης, ἀφοῦ «οὐκ ἠσθένησεν ἡ φύσις, ἀλλ' ἡ προαίρεσις».

Ἐπιδιώχθηκε ἐπίσης νά καταδειχθεῖ ὁ λόγος τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ, ὡς αἰτία τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου, καί ὄχι ὡς κίνηση ἀντισταθμιστική τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀφοῦ «ὅπου καί νά φτάσουμε πέφτοντας, θά εἶναι πάντα κάτω ἀπό ἐμᾶς τό χέρι τοῦ Θεοῦ, ὄχι γιά νά μᾶς “συλλάβει” (δίκην χωροφύλακα ἐπουρανίου) ἀλλά γιά νά μᾶς συμπαρασταθεῖ στήν ἀνορθωτική πορεία πού θά ἀποφασίσουμε».

Καταληκτική διδασκαλία στά δύο πρώτα σκέλη: «θάνατος είναι ό χωρισμός από τόν Θεό» καί εἶναι (ό θάνατος) τό ἐπιστέγασμα τῶν ἐπί μέρους τραυμάτων καί τό ὄντως τραῦμα. Φυσικά μαζί μ' αὐτά ἀπαραιτήτως ἐπεξηγήθει ὅτι: Τίποτε δέν κατέχουμε στόν κόσμο ἐκτός ἀπό τό δικαίωμα νά λέμε ΕΓΩ, πράγμα πού κανείς καί τίποτε δέν μπορεῖ νά μᾶς τό ἀφαιρέσει. Βεβαίως καί τίποτε δέν μπορούμε νά προσφέρουμε πλήν τοῦ ΕΓΩ μας!

Τό ὅλο δράμα φωτίζει, ἐπεξηγεῖ καί θεραπεύει ὁ «πληγωμένος χειρουργός»

Ὁ πληγωμένος χειρουργός δουλεύει τό ἀτσάλι
Πού ἐξονυχίζει τό ἀρρωστημένο μέρος.
Κάτω ἀπό τά ματωμένα χέρια νιώθουμε
Τήν κοφτερή συμπόνια τῆς τέχνης τοῦ θεραπευτῆ
Πού λύνει τό αἰνίγμα τοῦ πυρετικοῦ διαγράμματος.

Ἡ μόνη μας Ὑγεία εἶναι ἡ ἀρρώστια
Ἐν ὑπακοῇ μέ τή νοσοκόμα πού πεθαίνει
Πού ἡ ἀδιάκοπή της ἔγνοια δέν εἶναι ν' ἀρέσει
Ἀλλά νά ὑπενθυμίζει τήν κατάρα, τή δική μας καί τοῦ Ἀδάμ,
Πώς γιά νά γιάνουμε, πρέπει ἡ ἀσθένειά μας νά ἐπιδεινωθεῖ.

Νοσοκομεῖο μας εἶναι ὁλόκληρη ἡ γῆ
Τό προίκισε ὁ κατεστραμμένος ἑκατομμυριοῦχος,

...

Τό μόνο μας πιστό τό αἷμα πού σταλάζει,
ἡ ματωμένη σάρκα μόνη μας τροφή.

...

T. S. Eliot, **Τέσσερα Κουαρτέτα**. East Coker, IV

Ὁ Χριστός, ὁ πληγωμένος (ἐπί τοῦ Σταυροῦ) Χειρουργός διαθέτει τήν «κοφτερή συμπόνια τῆς τέχνης τοῦ θεραπευτῆ» καί μεταφέρει τόν «κατεστραμμένο ἑκατομμυριοῦχο» ἄνθρωπο σάν ἄλλος Σαμαρείτης, στήν Ἐκκλησία «τήν νοσοκόμα πού πεθαίνει», προκειμένου μέ «πιστό τό αἷμα πού σταλάζει» καί «μόνη μας τροφή τή ματωμένη σάρκα Του» νά ὑγιάνουμε καί νά θεραπεύσουμε τά ἐπιμέρους, καί τό ὁλοσῶμα τραῦμα μας.

ΘΑΝΑΣΗΣ Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΤΟ ΤΡΑΥΜΑ ΚΑΙ ΤΟ ΜΑΡΤΥΡΙΟ.

ΜΙΑ ΤΑΛΑΝΤΕΥΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΜΙΖΕΡΙΑΣ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΑΣ

Τό τραῦμα πού θά προσπαθήσω νά ψηλαφίσω ἐδῶ*, δέν εἶναι οἰαδήποτε δυσάρεστη ἐμπειρία. Εἶναι ἡ ἐμπειρία ἡ τρομακτική καί δυσβάσταχτη καί τρομακτική καί δυσβάσταχτη. Πού σημαίνει ὅτι πρόκειται γιά ἐμπειρία ἡ ὁποία εἶναι ἀδιανόητη γιά κάποιον, κι ὅμως τοῦ συμβαίνει¹, καί ἡ ὁποία εἶναι τόσο σαρωτική, πού μπορεῖ νά κονιορτοποιήσει τίς ἀνθρώπινες ἀντοχές καί, ἐν τέλει, τό ἴδιο τό ἀνθρώπινο ὑποκείμενο².

---

* Εἰσήγηση (9-10-2014) στό 3ο Διεθνές Συνέδριο τοῦ Δικτύου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας, μέ θέμα «Τό Τραῦμα», Ρόδος 8-12 Ὀκτωβρίου 2014.

1. Βλ. Stephen Muse, «Shooting flies with cannonballs: trauma and relationships», *Pastoral Forum* 23.1 (2008), σσ. 16-17.

2. Ἡ Ἀμερικανική Ψυχιατρική Ἑνωση (APA, 2000) ὅρισε τό τραῦμα ὡς τήν ἄμεση προσωπική ἐμπειρία ἐνός ἀπρόσμενου γεγονότος πού σχετίζεται μέ ἀπειλή θανάτου, σοβαρή βλάβη ἢ ἀπειλή σοβαρῆς βλάβης τῆς σωματικῆς ἀκεραιότητος, καθώς καί μέ τήν παρακολούθηση τέτοιων γεγονότων στή ζωή ἄλλου, ιδίως κοντινοῦ προσώπου. Στόν ὁρισμό αὐτόν ὁρισμένοι ἀσκοῦν κριτική, ζητώντας νά συμπεριληφθοῦν καί ψυχολογικοί ἐξαναγκασμοί, ἀκόμα κι ἂν δέν συντρέχει κίνδυνος ζωῆς ἢ σωματικῆς ἀκεραιότητος. Βλ. Ruth Leys, *The Trauma: A Genealogy*, The University of Chicago Press, London 2000, σσ. 7, 18 ἐξ. Σημειωτέον ὅτι ὅσοι δέν πλήττονται ἄμεσα οἱ ἴδιοι, ἀλλά γίνονται μάρτυρες τῆς ὁδύνης ἄλλων, θεωροῦνται ἐξίσου εὐάλωτοι στή διαδικασία τοῦ τραύματος. Βλ. Leys, 284 καί John N. Briere καί Catherine Scott, *Principles of Trauma Therapy; A Guide to Symptoms, Evaluation, and Treatment*, Sage, Thousand Oaks, CA ²2014, σ. 15 ἐξ.

Από τη μία, λοιπόν, έχουμε τό τραῦμα. Από τήν ἄλλη, έχουμε τόν μάρτυρα.

Στή χριστιανική ἀντίληψη, ὡς γνωστό, μάρτυρας εἶναι αὐτός πού καταθέτει γιά μιάν ἀλήθεια πού ἔρχεται ἔξω ἀπό τόν κόσμο, δηλαδή γιά μιάν ἀλήθεια πού δέν παράγεται ἀπό τά συστατικά τοῦ κόσμου. Ἔτσι ὁ μάρτυρας μαρτυρεῖ τό πιό παράλογο πράγμα κατὰ τή φυσιοκρατική λογική τοῦ κόσμου: ὅτι ἡ ἀγάπη εἶναι τό ὕψιστο κριτήριο, δίχως τό ὁποῖο ψευτίζουν τά πάντα - ἀκόμη καί τά ἱερότερα καί τά ἥρωικότερα. Καί ἀκριβῶς ἐπειδή ὁ μάρτυρας εἶναι μάρτυρας μέ αὐτή τήν ἔννοια, γι' αὐτό συχνά προσκρούει στήν ἀκραία ἔχθρα τοῦ κόσμου, καί περνᾷ στό μαρτύριο³. Στό μαρτύριο, λοιπόν, ὁ μάρτυρας θά ἀναμετρηθεῖ μέ τό τραῦμα· μέ τό τραῦμα ἀπό τά βασανιστήρια, ἀπό τήν ἐγκατάλειψη κι ἀπ' τό χνῶτο τοῦ θανάτου στό σβέρκο του.

Αὐτό ὅμως μπορεῖ νά λεχθεῖ κι ἄλλιῶς: Θά ἀναμετρηθοῦν δύο τραύματα! Τό ἐφιαλτικό τραῦμα τῶν βασανιστηρίων ἀπό τή μία, μέ τό ὑπέροχο τραῦμα τῆς ἀγάπης ἀπό τήν ἄλλη. Προτοῦ τραυματιστεῖ ἀπό τόν διωγμό, ὁ μάρτυρας ἔχει τραυματιστεῖ ἀπό τόν ἀγαπημένο του. Ἡ μᾶλλον: ἐπειδή ἔχει τραυματιστεῖ ἀπό τή δίψα γιά τόν ἀγαπημένο του, γι' αὐτό κατόπιν τραυματίζεται ἀπό τόν διωγμό. Ὁ μάρτυρας, ἔτσι, εἶναι ὁ κατεξοχήν τραυματισμένος. «*Τετρωμένη ἀγάπης ἐγώ*» (Ἄσμα Ἀσμάτων 2:5). Γιά νά προσεγγίσουμε, λοιπόν, τό ἐφιαλτικό τραῦμα, πού ἰδιαίτερα μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ, χρειάζεται νά προϋποθέτουμε τό ἄλλο τραῦμα. Μέ διάκριση καί σεβασμό γιά τά ἀβυσσαλέα ἐγκατα τοῦ ἀνθρώπου. Καί μέ προσευχή, ὁ μάρτυρας νά 'ναι ἀληθινός μέχρι τέλους...

Ὡστόσο, τό ἐγχείρημά μου αὐτό, νά προσεγγίσω τή σχέση μάρτυρα καί τραύματος, εἶναι ἐκ προοιμίου ναρκοθετημένο. Καί ἐξηγοῦμαι:

3. Εἶναι γνωστό ὅτι στήν ἐλληνική γλώσσα τό οὐσιαστικό «μάρτυς» ἔχει διπλή σημασία (τοῦ προβαίνοντος σέ μαρτυρία καί τοῦ ὑφιστάμενου μαρτύριου). Τό ἴδιο συμβαίνει καί μέ τή λέξη *shahid* στά ἀραβικά· βλ. Abdu'l-Missagh Ghadirian, «Psychological and Spiritual Dimensions of Persecution and Suffering», *The Journal of Bahá'í Studies* 6.3 (1994), σ. 18. Ὡστόσο ὁ γνώστης τῆς Ἀραβικῆς γλώσσας καί μεταπτυχιακός φοιτητής μου στό Ἑλληνικό Ἀνοικτό Πανεπιστήμιο Δημήτρης Ἀθανασίου μέ πληροφόρησε ὅτι μέ τό διπλό της νόημα ἡ λέξη ὑπάρχει παραδοσιακά κυρίως στή χριστιανική ἀραβική χρήση της, κι ὄχι στή μουσουλμανική. Στίς μέρες μας πάντως ἡ λέξη «μάρτυρας» χρησιμοποιεῖται κατὰ κόρον ἀπό φονταμενταλιστικές ἰσλαμιστικές κινήσεις γιά τοὺς δράστες ἐπιθέσεων αὐτοκτονίας, δηλαδή μέ νοσηματοδότηση ριζικά διαφορετική ἀπό τή χριστιανική.

Πρώτα απ' όλα, αν θέλουμε να ἐξιχνιάσουμε τή στάση τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στό τρομακτικά δυσβάστακτο πού βίωσε, χρειάζεται να ἀκροαστοῦμε ἐπιζήσαντες τοῦ μαρτυρίου⁴. Ἐχουμε, ὁμως, στά ἀγιολογικά μας κείμενα τέτοιες ἀφηγήσεις; Ἡ δική μου ἐντύπωση εἶναι πώς μάλλον δέν ἔχουμε⁵. Ὅσα ἐκκλησιαστικά κείμενα ἀναφέρονται σέ μάρτυρες, ἐπικεντρώνουν στόν τελικό θρίαμβό τους. Δέν μᾶς πληροφοροῦν (ἢ: ἐλάχιστα μᾶς πληροφοροῦν) γιά ὅποιες ἀναταράξεις βίωσαν μέχρι τόν θρίαμβό τους. Δέν μᾶς ξετυλίγουν, δηλαδή, τόν ἐνδεχόμενο μετεωρισμό τους μεταξύ κατάρρευσης καί ἀντοχῆς. Οἱ ἀκρωτηριασμοί πού υφίσταται ὁ μάρτυρας, τό πλῆγμα ἀπό τό γκρέμισμα τῆς κοινωνικῆς του θέσης ἢ τό ψυχικό ἄλγος ἀπό τόν ἐξανασκασμό του στήν παρακολούθηση τῆς ἀγωνίας προσφιλῶν του προσώπων, στά Συναξάρια ἐμφανίζονται συνήθως ὡς ἀμελητέα κακά, ὡς στιγμιαῖοι πειρασμοί ἢ ὡς ἀφορμές χαρᾶς⁶.

4. Οἱ ἐπιζήσαντες ἔχει καθιερωθεῖ νά ἀποκαλοῦνται «ὁμολογητές». Βλ. Alexander Kazhdan καί Nancy Patterson Ševčenko, «Martyr», *The Oxford Dictionary of Byzantium* (ἐπιμ. Alexander P. Kazhdan κ.ἄ.), Oxford University Press, New York καί Oxford, 2 (1991), σ. 1308, καί Alexander Kazhdan, «Confessor», *The Oxford Dictionary* 1 (1991), σσ. 493-494. Βλ. γενικά Παναγιώτης Ἀρ. Ὑφαντῆς, *Ἡ ἀγιότητα τοῦ μαρτυρίου καί ἡ μαρτυρία τῆς ἀγιότητος. Θεολογικά μελετήματα*, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη (2009), σσ. 27-37 κ.ἄ.

5. Τό νά ἀναζητηθεῖ τέτοιο ὑλικό, τόσο στά ἀρχαῖα μαρτυρολόγια, ὅσο καί σέ νεώτερες μαρτυρίες, ἀπό τά στρατόπεδα συγκέντρωσης καί ἀλλοῦ (πρβλ. Ὑφαντῆς, σσ. 48-51), εἶναι σπουδαία ὑπόθεση. Στό παρόν μελέτημα ἐπιχειρῶ νά ἐντοπίσω ἀρτηρίες ἀπ' ὅπου μποροῦμε ἴσως νά ἀντλήσουμε κριτήρια καί δεδομένα γιά μιά προσέγγιση τῆς σχέσης μάρτυρα καί τραύματος.

6. Ἐνδεικτική εἶναι ἡ ἀφήγηση τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου Ἀδριανοῦ (26 Αὐγούστου). Ὅταν ὁ Ἀδριανός ἀκρωτηριαζόταν, «εἰς κάθε [...] μέλος τοῦ Ἁγίου ὅπου ἐκόπτετο, συνεβοήθει καί ἡ γυνή του [σ.σ. καί κατόπιν ἁγία] Ναταλία, καί ἔβαλλε τό μέλος ἐκεῖνο ἐπάνω εἰς τό ἁμῶνι, διά νά κοπῇ. Καί τόν μέν δήμιον, ὅπου ὑπηρέτει εἰς τό κόψιμον τῶν χειρῶν καί τῶν ποδῶν τοῦ Ἁγίου, παρεκάλει ἡ Ναταλία, νά κτυπᾷ δυνατότερα τήν κοπίδα καί τό τζεκούρι, διά νά προξενῆται εἰς τόν Ἅγιον πόνος περισσότερος καί δριμύτερος [...]. Εἶτα πέρνουσα [sic] τά αἵματα, ὅπου ἔσταζαν ἀπό τά ἅγια λείψανα, ἄλειφε τόν ἑαυτό της μέ αὐτά, ὥσάν μέ μύρα καί ἀρώματα». Ἁγίου Νικοδήμου Ἀγιορείτου, Συναξαριστής τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ, τ. Γ', ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 2005, σσ. 525-526. Βλ. καί «Une passion grecque inédite des saints Adrien et Natalie» (ἐπιμ. F. Halkin), *Hagiologie byzantine, Subsidia hagiographica* 71, Brussels 1986, σσ. 47-55. Εἶναι κείμενο προφανῶς διαφορετικῆς λογικῆς ἀπό τοὺς Μεγαλοβδομαδιάτικους θρήνους γιά τό πάθος καί τήν ὁδύνη τοῦ Χριστοῦ.

Προφανώς, τὰ Μαρτυρολόγια εἶναι γραμμένα χάριν ενός τελικοῦ μηνύματος. Ὁ μάρτυρας ἐμφανίζεται περίπου ἀλώβητος, προκειμένου νά ὑπογραμμιστεῖ ὅτι καί ἡ ὑπομονή του, καί ἡ χαρά του καί ὁ δοξασμός του θά ἦταν ἀδιανόητα δίχως τή θεία σκέπη. Τό μήνυμα εἶναι, βεβαίως, σωστό: ἡ θεία χάρις δύναται ὅσα εἶναι ἀδιανόητο νά δυνηθεῖ ὁ ἄνθρωπος. Ἀλλωστε καί ἡ ἀνθρώπινη ἐμπειρία μᾶς βεβαιώνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά ἀντέξει ἕναν ισχυρότατο σωματικό πόνο, ἂν γνωρίζει ὅτι ὁ πόνος αὐτός θά ἔχει τελειωμό. Ἀντιθέτως, ἀκόμη κι ἕνας μικρός πόνος γίνεται συντριπτικός, ἂν ὁ ἄνθρωπος κυριαρχεῖται ἀπό τό αἶσθημα ὅτι εἶναι ἀβοήθητος καί δέν ὑπάρχει ἐλπίδα⁷. Προφανώς αὐτό σχετίζεται μέ τόν ὅλο ἰδεολογικό προσανατολισμό τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Λακάν κάποτε εἶχε ἐπισημάνει τό αὐτονόητο. «Ἐνάντια στό ἄγχος», εἶπε, «ὑπάρχουν ἕνα σωρό ἀντίδοτα καί, πιο συγκεκριμένα, διάφορες “ἀντιλήψεις περί ἀνθρώπου”, γιά τό τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος»⁸. Γιά τόν Χριστιανό, λοιπόν, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὄν σχεσιακό, ἀδύνατο νά πραγματωθεῖ καί νά ἐρμηνευτεῖ δίχως τόν Θεό. Ἡ πίστη, λοιπόν, ὄχι γενικά στόν Θεό, ἀλλά στόν ζωντανό Θεό, τόν Θεό τόν συμπάσχοντα καί τόν ἀφέντη τῶν ἐκπλήξεων, ἱκανώνει τό ὑποκείμενο νά μή βιώνει τήν ὀδύνη ὡς τό τέρμα, καί διανοίγει στό τραῦμα μιάν προοπτική, τήν ὁποία, φυσικά, τό τραῦμα δέν τή διαθέτει ἀπό μόνο του⁹.

7. Eric J. Cassell, «The Relief of Suffering», *Archives of Internal Medicine* 143 (1983), σσ. 522-523. Βλ. Bahai, σ. 4.

8. Ζάκ Λακάν, *Ὁ θρίαμβος τῆς θρησκείας καί Λόγος πρὸς τοὺς Καθολικούς* (μτφρ. Νάσια Λινάρδου-Μπλανσέ, Νατάσα Κατσογιάννη, Κυριακή Σαμαρτζή), ἐκδ. Ἐκκρεμές, Ἀθήνα 2011, σ. 94.

9. Μέ ἀνυπέρβλητο τρόπο αὐτό τό ἐκφράζει ἡ Σοφία Σολομώντος: «Οἱ εὐσεβεῖς [...] προστατεύονται ἀπό τόν Θεό καί κανεῖς δέν θά τοὺς βλάψει. Στά μάτια τῶν ἀσεβῶν φαίνονται ὅτι πέθαναν· ὁ θάνατός τους θεωρεῖται τιμωρία τους, καί τό ὅτι ἔφυγαν ἀπ' αὐτό τόν κόσμο θεωρεῖται καταστροφή. Αὐτοὶ ὅμως ζοῦν στήν εἰρήνην τοῦ Θεοῦ. Στά μάτια τῶν ἄλλων φαίνονται ὅτι τιμωροῦνται, ἀλλά αὐτοὶ ἔχουν τή βεβαιότητα πού τοὺς δίνει ἡ σταθερή τους ἐλπίδα ὅτι θά ζήσουν αἰώνια. Κι ἂν ὑπέφεραν γιά λίγο, πολύ θά εὐεργετηθοῦν, γιατί ὁ Θεός τοὺς δοκίμασε καί τοὺς βρῆκε ἀξιους νά τοὺς πάρει μαζί του. Σάν χρυσάφι στό χωνευτήρι τοὺς δοκίμασε καί σάν θυσιά ὀλοκαυτώματος τοὺς δέχτηκε μέ εὐμένεια» (3: 1-6). Σημειώτεον ὅτι τή μετάφραση τῶν βιβλικῶν κειμένων τήν παίρνω ἀπό τίς ἐκδόσεις *Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη. Μετάφραση ἀπό τὰ πρωτότυπα κείμενα*, καί *Ἡ Καινή Διαθήκη. Τό πρωτότυπο κείμενο μέ μετάφραση στή δημοτική*, ἐκδ. Ἑλληνικῆς Βιβλικῆς Ἑταιρίας, Ἀθήνα 1997 καί 1989 ἀντίστοιχα.

Ἡ ἐπικέντρωση, ὅμως, τῶν Μαρτυρολογίων στό τελικό μήνυμα, δημιουργεῖ ἕνα ἰδιαίτερο πρόβλημα. Τά διαφοροποιεῖ ἔντονα ἀπό τίς βιβλικές ἀφηγήσεις, τόσο τοῦ πάσχοντος δικαίου στήν Παλαιά Διαθήκη, ὅσο καί τοῦ πάσχοντος Χριστοῦ στά εὐαγγέλια, ὅπου παρουσιάζεται ἡ ἀγωνία του καί τό συγκλονιστικό του αἶσθημα ἐγκατάλειψης¹⁰. Ἄν αὐτό τόν Βιβλικό ρεαλισμό τόν προσπεράσουμε, τότε μπορεῖ νά ὀλισθήσουμε σέ ἕναν (ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ ἡ ἔκφραση) *μαρτυρολογικό μονοφυσιτισμό*, μέσα στόν ὁποῖον θά ἐξατμιστεῖ ὅλος διόλου τό μερδικό τοῦ ἀνθρώπου στή διαχείριση τοῦ τραύματος¹¹.

Εἶναι γεγονός ὅτι ἡ Βίβλος δονεῖται ἀπό τό ἀνθρώπινο πάθος. Ὅχι μόνο δέν ἀποσιωπᾷ, ἀλλά, ἀντιθέτως, διατυμπανίζει τό παράπονο τοῦ διωκόμενου πιστοῦ καί καταδεικνύει τίς ὁδύνες ὡς γεγονός ἀνεπιθύμητο, τό ὁποῖο μπορεῖ μέν νά ἀποβαίνει πεδίο φανέρωσης τοῦ Θεοῦ, «ὀντολογικά» ὅμως ὀφείλεται σέ δυνάμεις οἱ ὁποῖες ἀντιστρατεύονται τό ἔργο τοῦ Θεοῦ¹². Μιά ἰδιότυπη, ποιητική μαρτυρία, ἡ ὁποία γεφυρώνει τήν ἔννοια τοῦ μή-ἐπιζήσαντα μάρτυρα μέ τήν ἔννοια τοῦ ἐπιζήσαντα, βρίσκεται στό ἀκροτελεύτιο βιβλίο τῆς Καινῆς Διαθήκης, τήν Ἀποκάλυψη. Στόν οὐρανό οἱ μάρτυρες, παρ' ὅλο πού εἶναι «τελειωθέντες», τελοῦν καί σέ ἐκκρεμότητα. Βίωσαν τό κακό καί τήν ἀδικία ὡς κάτι βαρύ, καί λαχταροῦν κάτι ἀκόμη:

Εἶδα κάτω ἀπό τό θυσιαστήριο τίς ψυχές ἐκείνων πού σφαγιάστηκαν γιά τόν λόγο τοῦ Θεοῦ καί γιά τή μαρτυρία πού ἔδωσαν γιά τό Ἄρνιο. Αὐτοί κραύγασαν μέ δυνατή φωνή: «Ὡς πότε, ἐπιτέλους, Δέσποτα ἅγιε καί ἀληθινέ; Πότε θά ἔρθῃ ἡ κρίση σου; Πότε θά πάρεις πίσω τό αἷμα μας ἀπ' τούς κατοίκους τῆς γῆς;» (6:9-10).

10. Βλ. Ἰωάννου Κ. Κορναράκη, *Τό μαρτύριο, κλειδί τῆς Βασιλείας τῶν οὐρανῶν*. Ἐγχειρίδιο μαρτυρικῆς παιδείας, ἐκδ. Ἀρχονταρίκι, Ἀθήνα 2013, ἰδίως σ. 41 (γιά τή «μοναξιά τῆς πάσχουσας ὑπαρξης») καί 45 («Ἡ ἐγκατάλειψη τοῦ Θεοῦ»). Επίσης Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, «Ἐλπίδα: Ἡ πνευματική ἀνοδος ὡς κάθοδος», *Θεολογία* 84.4 (2013), σσ. 287-293.

11. Πρβλ. π. Βασίλειος Θερμός, «Ἡ ἐξιδανίκευση τῶν Ἀγίων ὡς ἀναίρεση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος καί ἥθους», *Σύναξη* 102 (2007), σσ. 51-63.

12. Jacques Guillet, «Ἀπογοήτευση», *Λεξικό Βιβλικῆς Θεολογίας* (ἐποπτ. μτφρ. Σάββας Ἀγουρίδης κ.ἄ.), ἐκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 1980, σσ. 113-114. Ὁ Θεός ἔχει ὑποσχεθεῖ ὅτι στό τέλος θά ἐξαλειφθεῖ ὁ πόνος, τό δάκρυ καί ὁ θάνατος (Αποκ. 21: 4). Κάποιες ὁδύνες ὀφείλονται σέ καθαυτή τήν κτιστότητα (στό γεγονός, δηλαδή, ὅτι τό κτιστό δέν εἶναι Θεός καί ὡς ἐκ τούτου τείνει πρὸς τήν ἀποσύνθεση), ἐδῶ ὅμως μᾶς ἀπασχολοῦν εἰδικά οἱ ὁδύνες τοῦ μαρτυρίου, οἱ διωγμοί καί ἡ ἀδικία.

Οι βιβλικοί θεολόγοι επισημαίνουν ότι παράλληλη αυτής της κραυγής τῶν μαρτύρων εἶναι ἡ κραυγή τῆς ἀδικημένης χήρας, στό κατά Λουκᾶν εὐαγγέλιο¹³. Καί ἔχει πολύ μεγάλη σημασία ἡ ἀναφορά σέ χήρα, διότι ἡ χήρα συμβολίζει τήν ἀπώλεια κάθε ἀσφάλειας καί τόν τρόπο τοῦ κοινωνικοῦ περιθωρίου - ἕνα ἄλλο εἶδος μαρτυρίου. Στήν κραυγή τῆς χήρας, λοιπόν, ὁ Χριστός ἀπάντησε ὅτι δική του δουλειά δέν εἶναι μόνο ἡ ἀτομική θεραπεία τοῦ τραυματισμένου. Ἡ ἐπούλωση τοῦ τραύματος σχετίζεται μέ τό ὄραμα τῆς ἐξάλειψης τοῦ ἄδικου: «Θά ἀναβάλει, λοιπόν, ὁ Θεός νά ἀποδώσει τό δίκιο στούς ἐκλεκτούς πού τοῦ κράζουν μέρα καί νύχτα; Σᾶς βεβαιώνω ὅτι θά τούς ἀποδώσει τό δίκιο τους πολύ» (Λουκ. 18:7-8).

Σήμερα ἔχουμε μελέτες γιά τίς ἐμπειρίες ἱεραποστολῶν σέ ἐφιαλτικές περιοχές τοῦ τρίτου κόσμου, ἀλλά καί δυτικῶν μεγαλουπόλεων: Ψυχολογική τρομοκρατία, εἰσβολές στά σπίτια ἀπό ἀνταρτικές ὁμάδες ἢ ἀπό τόν τακτικό στρατό, ἀπαγωγές, βιασμοί, ἀκρωτηριασμοί. Οἱ ἔρευνες δείχνουν ὅτι πολλοί ἱεραπόστολοι ὁδηγοῦνται σέ Μετατραυματική Ἀγχώδη Διαταραχή καί σέ συντριβή. Καταστρέφεται μέσα τους τό αἶσθημα ἀσφάλειας, δικαιοσύνης, αὐτοεκτίμησης, ἐμπιστοσύνης στήν ἀνθρωπότητα, πίστες σέ ἀγαθό Θεό¹⁴. Ἄλλοι περνοῦν σέ ἀπομόνωση καί σέ ἀλκοολισμό, ἐνῶ ἄλλοι κυνηγοῦν μέ μανία κάθε ἐπικίνδυνη ἀποστολή, σάν νά μηδενίζουν πλέον τόν ἑαυτό τους.

Ἀκριβῶς ἐπειδή ὁ Χριστιανισμός πιστεύει σέ Θεό προσωπική ὕπαρξη (κι ὄχι σέ κάποια ἀπρόσωπη τάξη), γι' αὐτό ὁ πιστός ἔρχεται σέ θέση ὅχι μόνο νά ζητήσῃ τόν λόγο ἀπό τόν Θεό γιά τό τραῦμα, ἀλλά, πολύ περισσότερο, νά ζήσῃ τό αἶσθημα ἀπουσίας τοῦ Θεοῦ ὡς τραῦμα. «Ὁ πόνος μου», δήλωνε στόν Γιαχβέ ὁ Ἰερεμίας, εἶναι παντοτινός καί ἡ πληγή μου ἀθεράπευτη. Στηρίζω τίς ἐλπίδες μου σ' ἐσένα, ἀλλά ἐσύ μέ ἀπογοήτευσες, ὅπως ὁ χεῖμαρρος πού τοῦ στερεοῦν τά νερά τό καλοκαίρι (15:18).

Ἡ πιό συναφής ἀναφορά τῆς σύγχρονης Ὁρθόδοξης θεολογίας, εἶναι, νομίζω, ἡ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Σιλουανοῦ τοῦ Ἀθωνίτη γιά τήν «θεοεγκατάλειψη»¹⁵. Καί βέβαια, ἡ ἀπάντηση στό δυσβάστα-

13. Σωτήριος Σ. Δεσπότης, *Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη. Ἑρμηνευτική προσέγγιση στό βιβλίο τῆς προφητείας*, τ. Α', ἐκδ. Ἄθως, Ἀθήνα 2008, σσ. 205-206.

14. Robert Grant, «Trauma in missionary life», *Missiology* 23: 71 (1995), σ. 72.

15. Ἀρχιμ. Σωφρόνιος, *Ὁ ἅγιος Σιλουανός ὁ Ἀθωνίτης*, ἐκδ. Ἱ. Μονή Τιμίου Προδρόμου, Ἑσσεξ Ἀγγλίας 1988, σ. 229.

κτο μυστήριο της «θεοεγκατάλειψης» είναι η αυτοπαράδοση του ανθρώπου στον Θεό, μέ εμπιστοσύνη στην περιέργη αγάπη του, και μέ τή βεβαιότητα ότι η αγάπη αυτή βρίσκεται σέ αληθινή σύγκρουση (κι όχι σέ συμπαιγνία) μέ τό δαιμονικό στον κόσμο. Δυσβάσταχτα πράγματα! Τήν ώρα της αγωνίας η απελπισία είναι ο ικανότερος διαρρηκτης.

Άμυδρή αποτύπωση αυτής της πάλης μέ τό τρομακτικό έχουμε σέ μία μαρτυρία για την αγία Μαρία Σκομπτσόβα στο ναζιστικό στρατόπεδο συγκέντρωσης. Τόν Μάρτιο του 1945 η κατάσταση της Μαρίας είχε γίνει κρίσιμη. Ήμενε ξαπλωμένη και σιωπηλή. Όπως ένθυμούνταν η συγκρατούμενή της Ζακλίν Περύ, «άπό τό πρόσωπό της μπορούσες νά καταλάβεις ότι υπέφερε πολύ. Ήδη έφερε τά σημάδια του θανάτου. Παρόλ' αυτά, η μητέρα Μαρία δέν παραπονιόταν. Κρατούσε τά μάτια της κλειστά και φαινόταν ότι προσευχόταν συνεχώς. Νομίζω ότι αυτό ήταν για κείνην ο κήπος της Γεθσημανή»¹⁶.

Άν, λοιπόν, ψάξουμε προσεκτικά την εμπειρία της Έκκλησίας, θά δοῦμε ότι τό τραῦμα του μαρτυρίου η Έκκλησία τό προσεγγίζει μέ πολλή περίσκεψη. Τό προσεγγίζει ως κάτι κακό, στην άναμέτρηση μέ τό όποιο ο άνθρωπος εξαναγκάζεται (αυτή είναι η φύση του κακού). Ο μάρτυρας προσέρχεται στην άναμέτρηση ολόψυχα, αλλά (έπαναλαμβάνω) πρόκειται για άναμέτρηση μέ τό άνεπιθύμητο κακό - όχι μέ κάτι όδυνηρό μέν αλλά τάχα άγαθό.

Ήδη στά τέλη του 2ου αιώνα ο Τερτυλλιανός (περίπου 155 - περίπου 240) ζητούσε άπό τους Χριστιανούς νά άποζητήσουν τον μαρτυρικό θάνατο¹⁷. Έχει υποστηριχτεί πώς έτσι άρραβώνιαζε τον Χριστιανισμό μέ την άριστοκρατική ρωμαϊκή κουλτούρα, η όποία

16. Τζίμ Φόρεστ, «Ο βίος της αγίας Μαρίας Σκομπτσόβα», στό: Αγία Μαρία Σκομπτσόβα (1891-1945), Η θυσία του άδελφου (μτφρ. Μελίτα Άντωνιάδου), έκδ. Δορκάς, Αθήνα 2007, σσ. 50-51.

17. Τερτυλλιανός, *De fuga in persecutione*, PL 2, 123-142. «Ο Τερτυλλιανός, κάνοντας χρήση βιβλικών χωρίων, προσπαθεί νά πείσει πώς αυτοί που φεύγουν στους διωγμούς άγνοούν τά λόγια του Κυρίου [...]. Τους παρακινεί νά μήν άναζητούν νά πεθάνουν ήσυχά, αλλά νά πεθάνουν μέ τον θάνατο του μάρτυρα, ώστε νά δοξαστεί Αυτός που υπέφερε γι' αυτούς. Έδώ η μοντανιστική επίδραση είναι προφανής». Μαρία Πετίκη, *Η έννοια του μαρτυρίου στον Τερτυλλιανό και στον Κυπριανό Καρχηδόνα* (Διπλωματική έργασία, Τμήμα Θεολογίας Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.), Θεσσαλονίκη 2009, σσ. 50, 51.

ἀποδεχόταν τήν ἔνδοξη αὐτοκτονία¹⁸. Ἀντίθετη στάση κράτησε ὁ σύγχρονός του Κλήμης Ἀλεξανδρείας (περίπου 150 - περίπου 216), κινούμενος μέσα στό ἑλληνικό κλίμα, τό ὁποῖο ἀπέρριπτε τήν αὐτοκτονία. Ὁ Κλήμης ἦταν ἀπό τούς πρῶτους πού ἀνέπτυξαν τήν ἔννοια τῆς μαρτυρίας, τήν ὁποία ὅμως δέν τήν συνέδεε ἀναπόδραστα μέ τό μαρτύριο τοῦ αἵματος. Μέ τόλμη χαρακτήρισε κούφιο («κενόν») τόν θάνατο ἐκείνων πού ἐπιδιώκουν τό μαρτύριο. Τούς κατηγορήσε ὅτι τό κάνουν «ἀμαρτύρως» (ὅτι, δηλαδή, δέν ἀποτελεῖ μαρτυρία αὐτή ἢ πρωτοβουλία τους) καί τούς παραλλήλισε μέ τούς Ἰνδούς γυμνοσοφιστές, οἱ ὁποῖοι πέφτουν στή φωτιά γιά τό τίποτα. Γιά τόν Κλήμη τό μαρτύριο ποτέ δέν μπορεῖ νά εἶναι πρωτοβουλία τοῦ μάρτυρα. Τό μαρτύριο εἶναι κατά Θεόν ὅταν ἐπιβάλλεται στόν μάρτυρα¹⁹! Σ' αὐτή τήν ὀπτική ἀνήκει καί ἡ πεποίθηση ἄλλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι ἡ φυγή σέ καιρό διωγμοῦ εἶναι θεμιτή, καί μάλιστα ὄχι κατ' οἰκονομία, ἀλλά κατ' ἀκρίβεια· κατὰ εὐαγγελική ἐντολή!²⁰ Ἐχει, νομίζω, ἐξαιρετικό ἐνδιαφέρον ὅτι ὁ Μέγας Ἀθανάσιος τή φυγή τήν ἐρμηνεύει ἀνθρωπολογικά. Τήν συγκαταλέγει στά ἀδιάβλητα πάθη τοῦ Χριστοῦ, δηλαδή τή θεωρεῖ δηλαδή μέρος τῆς ἀνθρώπινης πληρότητας!²¹ Τό μαρτύριο τό ἐκτιμᾷ πολύ, ἀλλά πιστεύει ὅτι αὐτό λαμβάνει χώρα σέ ἰδιαίτερη ὥρα· τήν ὥρα πού θά ζητήσῃ ὁ ἴδιος ὁ Θεός, κι ὄχι τήν ὥρα πού θά ἐπιλέξει ὁ ἄνθρωπος, σπεύδοντας νά παραδοθεῖ. Αὐτό θά ἦταν αὐτοκτονία καί προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νά βάλῃ σέ δοκιμασία τόν Θεό του (Ματθ. 4:7), ἐνῶ ἡ φυγή ἀποτελεῖ ἄσκηση²².

18. G. W. Bowersock, *Martyrdom and Rome*, Cambridge University Press, Cambridge ²2002, σ. 66. Ἡ Δυτική ἐκκλησία ἀπέρριψε ἐν τέλει αὐτοῦ τοῦ εἶδους τήν αὐτοκτονία τόν 5ον αἰ., ὑπό τήν ἐπίδραση τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου (73).

19. Κλήμης Ἀλεξανδρεῦς, *Στρωματεῖς* 4, 4, PG 8, 1229C-1232A. Βλ. G. W. Bowersock, σσ. 66-74.

20. Βλ. Κυπριανός Καρθαγένης, *Liber de lapsis* 3, PL 4, 467A-B, καί Μ. Ἀθανάσιος, *Ἀπολογία περί τῆς φυγῆς αὐτοῦ*, PG 25, 644-68. Ὁ Ἀθανάσιος καταδεικνύει (657A-660A) ὅτι τήν φυγή ἐπιτάσσει ἡ Ἁγία Γραφή, μνημονεύει πλῆθος ἁγίων πού ἔφυγαν ἐνώπιον τοῦ διωγμοῦ (Ἰακώβ, Μωυσῆς, Δαβίδ, Ἡλίας, Παῦλος κ.ἄ.) καί ἐπικαλεῖται διατάξεις τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου πού καθιέρωναν ἄσυλους τόπους ὑπέρ τῶν καταδιωκομένων (Ἀρ. 35:12) καί τήν ἐντολή Χριστοῦ, οἱ μαθητές νά φεύγουν ὅταν διώχονται ἀπό μιά πόλη (Ματθ. 10:23, 24:15-18).

21. Μ. Ἀθανάσιος, 660A-C.

22. Μ. Ἀθανάσιος, 665B-668A καί 676C-677A.

Ἐδῶ προφανῶς κάτι μένει ἀξεδιάλυτο. Κανέννας Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας δέν ἀπορρίπτει οὔτε ὑποτιμᾷ τό γνήσιο μαρτύριο. Ἀλλά πότε πρόκειται γιά γνήσιο μαρτύριο, δηλαδή γιά ἀνταπόκριση στό κάλεσμα τοῦ Θεοῦ, καί ὄχι γιά ἥρωική ἐκδήλωση τοῦ ἀνθρώπινου πείσματος; Δέν μπορούμε νά τό ὀρίσουμε μέ ἀντικειμενικά κριτήρια αὐτό. Τό μόνο πού μπορούμε νά ποῦμε εἶναι ὅτι, μέ τόν δισταγμό αὐτόν καί μέ τήν ἀντιδιαστολή μεταξύ γνησίου καί κενοῦ μαρτυρίου, ἡ Ἐκκλησία διασώζει δυό ἀλήθειες:

Ἀφ' ἑνός, κάθε πράξη δέν ἔχει ἀπό μόνη της ἀξία ἢ ἀπαξία, ἀλλά ἀποκτᾷ ἀξία ἢ ἀπαξία ἀπό τά κίνητρά της· ὁ ἐγωισμός μπορεί νά δηλητηριάζει καί τά πιό ἀξιοθαύμαστα κατορθώματα. Ὅπως κήρυξε διά γραφίδος τοῦ Τ. Σ. Ἑλιοτ ὁ Θωμᾶς Μπέκετ, ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Κάντερμπερυ, πού δολοφονήθηκε μέσα στήν ἐκκλησία του τό 1170, ἕνα Χριστιανικό μαρτύριο δέν εἶναι τυχαῖο πράγμα· οἱ Ἅγιοι δέν γίνονται στήν τύχη. Ἐνα Χριστιανικό μαρτύριο δέν εἶναι ἀκόμη τό ἀποτέλεσμα τῆς βούλησης ἑνός ἀνθρώπου νά γίνει Ἅγιος, ὅπως ἕνας ἄνθρωπος μέ τή θέληση καί τήν προσπάθεια μπορεί νά γίνει κυβερνήτης ἀνθρώπων. Ὁ μαρτυρικός θάνατος εἶναι πάντα βουλή Θεοῦ, εἶναι σημεῖο τῆς ἀγάπης Του γιά τούς ἀνθρώπους, γιά νά τούς φωτίσει καί νά τούς ὀδηγήσει, γιά νά τούς φέρει ξανά στόν δρόμο Του. Δέν εἶναι ποτέ ἀνθρώπινη ἐπιδίωξη· γιατί ὁ ἀληθινός μάρτυρας εἶναι ἐκεῖνος πού ἔγινε ὄργανο τοῦ Θεοῦ, πού ἔχασε τή θέλησή του μέσα στό θέλημα τοῦ Θεοῦ, καί πού δέν ἐπιθυμεῖ τίποτε πιά γιά τόν ἑαυτό του, οὔτε κἂν τή δόξα τοῦ μάρτυρα²³.

Ἀφ' ἐτέρου, τό μαρτύριο ἐμπεριέχει πάντα μιά τραγικότητα καί μιά ἀντινομία. Ὁ πιστός ἀξιολογεῖ τή σχέση του μέ τόν Χριστό ὡς οὐσιωδέστερη, ὡς ἀνώτερη ἀπό τή σχέση τῶν ὤμων του μέ τό κεφάλι του. Καί γι' αὐτό ἀποδέχεται τό μαρτύριο καί ἔτσι ὁμολογεῖ ἔμπρακτα ὅτι τήν ὑπαρξή του δέν τήν νοσηματοδοτεῖ τό κορμί του, ἀλλά ὁ Χριστός. Αὐτό ὅμως δέν καθαγιάζει οὔτε ἀπο-τραγικοποιεῖ τά βασανιστήρια καί τόν θάνατο. Κατά τήν ὥρα τοῦ μαρτυρίου

23. Τ. Σ. Ἑλιοτ, *Φονικό στήν ἐκκλησία* (μτφρ. Γιώργου Σεφέρη), ἐκδ. Ἰκαρος, Ἀθήνα 32008, σ. 64. Ὅπως διευκρινίζει ὁ Σεφέρης (σ. 116), ἡ φράση «ἔχασε τή θέλησή του μέσα στό θέλημα τοῦ Θεοῦ» εἶναι ἐμπνευσμένη ἀπό τή Θεία Κωμωδία τοῦ Δάντη. Σέ κάθε περίπτωση, πάντως, ἡ χριστιανική θεολογία δέν ἐπιτρέπει τήν ἐννόησή της κυριολεκτικά. Ἡ ἀνθρώπινη βούληση καταφάσκει τή θεία, δέν καταργεῖται ποτέ.

ὁ μάρτυρας φορτώνεται τό κακό καί τήν ἀδικία τοῦ κόσμου, ὡς τέτοια. Στήν ὀπτική, δηλαδή, τῆς Ἐκκλησίας τό τραῦμα δέν ὑποτιμᾶται, οὔτε ἐξιδανικεύεται. Εἶναι πάντα βιασμός (στόν ὁποῖον, ὅμως, ἀνοίγεται μιά νέα προοπτική, ὅπως προεῖπα).

Στοχαστές ὅπως ὁ Ἀλαίν Μπαντιού²⁴ καί ὁ Σλάβοϊ Ζίζεκ²⁵, οἱ ὁποῖοι, παρ' ὅλο πού δέν συμμερίζονται τήν πίστη, ἐπιχειροῦν μιά ἀνάγνωση τοῦ Χριστιανισμοῦ (καί ἰδίως τοῦ οἰκουμενικοῦ ὁράματος τοῦ ἀποστόλου Παύλου) σέ σχέση μέ τή σημερινή πραγματικότητα, ἀντιδιαστέλλουν τήν ἔννοια τοῦ ἥρωα ἀπό αὐτήν τοῦ θύματος. Δέν πραγματεύονται μέν τήν ἔννοια τοῦ μάρτυρα, ἀλλά κάπως διαυγάζουν τήν προσέγγισή της, δίνοντας ἔμφαση σέ μιά στάση πού δέν ἐμπεριέχει παραίτηση ἢ παθητικότητα καί πού γι' αὐτό προσιδιάζει στήν ἔννοια τοῦ ἥρωα²⁶. Βαθύτερα, ὅμως, ἀπό αὐτό τό δίπολο προχωρᾷ ὁ Ρόουαν Οὐίλλιαμς, τέως ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Κάντερμπερυ. Ὁ Οὐίλλιαμς ἀντιδιαστέλλει τό μαρτύριο καί ἀπό τόν ἡρωισμό, διότι τό μαρτύριο ἀφορᾷ τήν ἐλευθερία ἀπό τήν κυριαρχία τῆς βίας. Ἀντιθέτως, ἡ ἐπιθυμία νά γίνει κάποιος ἥρωας ἐμπεριέχει τή δίψα γιά ἐπιβολή καί διαιωνίζει τή βία, ἀλλά καί ἡ ἐπιθυμία νά γίνει κάποιος θύμα ἀφήνει ἀδιατάρακτο τόν κόσμο πού ὀρίζεται ἀπό τή βία²⁷. Κατά ἓναν παράδοξο καί ἀντινομικό τρόπο, ὁ Χριστιανός μάρτυρας νικᾷ δίχως νά ἐγκολπωθεῖ ἰσχύ καί, μολονότι εἶναι θύμα, δέν εἶναι ἡττημένος. Μιά ἐπισήμανση μόνο ἅς μοῦ ἐπιτραπεῖ, γιά τήν

24. Alain Badiou, *Saint Paul: The Foundation of Universalism* (μτφρ. Ray Bressier), Stanford University Press, Stanford 2003, σσ. 6-7.

25. Slavoj Žižek, *The Fragile Absolute; Or, Why is the Christian Legacy Worth Fighting For*, Verso, London καί New York 2000, σσ. 54-63 καί *The Ticklish Subject: The Absent Centre of Political Ontology*, Verso, London καί New York 1999, σσ. 127 ἑξ., 238, 320-321.

26. Βλ. Chris K. Huebner, «Marginality, martyrdom and the messianic remnant. Reflections on the political witness of Saint Paul», *Locating the Past, Discovering the Present: Perspectives on Religion, Culture, and Marginality* (ἐπιμ. David Gay καί Stephen R. Reimer), The University of Atlanta Press, Alberta, Canada 2010, 131-148. Πρβλ. Διονύσης Σκλήρης, «Οἱ ἀνύπαρκτοι πού διάλεξε ὁ Θεός. Πρός μιά ἐναλλακτική παγκοσμιότητα μέ ὁδηγό τόν ἀπόστολο Παῦλο (καί ἐρμηνευτές τόν Alain Badiou καί τόν Giorgio Agamben)», *Σύναξη* 131 (2014), σσ. 38-51.

27. Rowan Williams, *Christ on Trial: How the Gospel Unsettles our Judgement*, Eerdmans καί ABC Publishing, Grand Rapids, Michigan καί Toronto 2000, σ. 107 (καί 95-107).

πολύ σημαντική προσέγγιση του Ούίλλιαμς. Όντως τό μαρτύριο σημαίνει τή διακοπή τής βίας, ωστόσο δέν σημαίνει τήν μή-βία τήν ταυτισμένη μέ τήν αδράνεια. Αποτελεῖ πράξη ἀνυπακοῆς καί ἀντίστασης στήν τάξη καί τή λογική τοῦ κόσμου.

Μέχρι τώρα ψηλάφισα, κατά τό δυνατόν, τό τραῦμα ἀπό τόν βασανισμό τοῦ μαρτυρίου. Τώρα ὅμως θά προσπαθήσω νά ἀγγίξω ἄλλης λογῆς τραύματα τοῦ μάρτυρα. Ἐδῶ, ἡ γενική «τοῦ μάρτυρα» δέν εἶναι μόνο γενική ἀντικειμενική. Εἶναι καί γενική ὑποκειμενική!

Καλωσορίσατε στίς χαμηλές πυκνές νεφώσεις τοῦ ναρκισσισμοῦ!

Εἶναι διαπιστωμένο ὅτι οἱ ναρκισσιστικές προσωπικότητες κρυφολαχταροῦν τή θυματοποίησή τους, ἀπλούστατα διότι νιώθουν ὅτι ὁ κόσμος δέν χωρᾷ τή μεγαλοσύνη τους καί στρέφεται ἐναντίον τους²⁸. Ὅμως, ἐκτός ἀπό τέτοιες περιπτώσεις κατά φαντασίαν διωγμοῦ καί κατά φαντασίαν μαρτυρίου, εὐδοκιμοῦν συχνά καί κάποιες ἄλλες περιπτώσεις, ἀσύγκριτα ὀδυνηρότερες, κατά τή γνώμη μου. Ἐννοῶ τόν ναρκισσισμό ὁ ὁποῖος τρέφεται ὄχι ἀπό κατά φαντασίαν, ἀλλά ἀπό ἀληθινό διωγμό καί ἀπό ἀληθινή νίκη τοῦ διωκομένου²⁹. Στήν περίπτωση αὐτή ἔχουμε ἕναν (ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ ἡ διατύπωση) *ἐπιτυχημένο* μάρτυρα, ἕναν μάρτυρα, δηλαδή, ὁ ὁποῖος ἔδωσε τή μαρτυρία σωστά, καί ἄντεξε τό μαρτύριο νικηφόρα. Ὅμως ἀκριβῶς ἡ νίκη πού κατήγαγε, τόν ὀδηγεῖ σέ ναρκισσισμό. Γίνεται αὐτοαναφορικός, νιώθει ὅτι οἱ ἄλλοι γύρω του εἶναι πλέμπα, ἀναπτύσσει ἕναν ἀχαλίνωτο προφητικό (ἀληθινά προφητικό!) λόγο κατά πάντων, ἀλλά τρελαίνεται ὅταν ἀπευθυνθεῖ σ' αὐτόν προφητικός λόγος, ὅταν δηλαδή ἀσκηθεῖ στόν ἴδιον αὐτό πού ὁ ἴδιος ἀσκεῖ στούς πάντες; κριτική! Δονεῖται -θά ἔλεγα- ὄχι ἀπλῶς ἀπό Μετατραυματική Ἀγχώδη Διαταραχή, ἀλλά ἀπό Μετατραυματική Διαταραχή Πικρίας³⁰.

28. Πρβλ. Eytan Bachar, Hilit Hadar, Arie Y. Shalev, «Narcissistic Vulnerability and the Development of PTSD; A Prospective Study», *The Journal of Nervous and Mental Disease* 193.11 (2005), σσ. 762-765.

29. Πρβλ. Rl. Simon, «Distinguishing trauma-associated narcissistic symptoms from posttraumatic stress disorder: a diagnostic challenge», *Harvard Review of Psychiatry* 10.1 (2002), σσ. 28-36: ἄτομα μέ ναρκισσιστικά συμπτώματα τά ὁποῖα σχετίζονται μέ κάποιο τραῦμα (trauma-associated narcissistic symptoms) ἐμφανίζουν συμπτώματα πού μοιάζουν μέ αὐτά τῆς Μετατραυματικῆς Ἀγχώδους Διαταραχῆς.

30. Βλ. Michael Linden, «Posttraumatic embitterment disorder (PTED)», *Em-*

Ἐδῶ (δηλαδή στήν ὀξύμωρη περίπτωση τοῦ ναρκισσιστῆ μάρτυρα) σπάζει ἡ διαθρυλούμενη συζυγία μαρτυρίας καί μαρτυρίου. Κανονικά ἡ μαρτυρία ἀποτελεῖ ἐξ ὀρισμοῦ παραπομπή σέ κάτι ἔξω ἀπό τό ὑποκείμενο. Ἀφενός ἐπειδή κινεῖται ἀπό τήν ἀγάπη (ἀλλιῶς, ὅπως μᾶς εἶπε ὁ Παῦλος, καί τό ὑψηλότερο μαρτυρικό ἐπίτευγμα, ὅπως ἡ ἐκούσια ρίψη μας στήν πυρά, μηδενίζεται). Ἀφετέρου ἐπειδή ἡ μαρτυρία ἀφορᾷ ἕναν Θεό ἀπολύτως ἐλεύθερο, σέ βαθμό πού νά ἐκπλήσσει ἀκόμη καί τούς μάρτυρές του³¹. Ἄν, ὅμως, τό τραῦμα τοῦ νικηφόρου μαρτυρίου δημιουργήσει συστροφή στόν ἑαυτό, τότε ὁ μάρτυρας γίνεται ἀδιαφανής, μή-παραπεμπτικός. Παύει νά εἶναι μάρτυρας.

Τό φαινόμενο αὐτό ἀφορᾷ ἐντελῶς τίς μέρες μας, οἱ ὁποῖες καί χαρακτηρίζονται ἀπό μιά πλημμυρίδα ὑπερκριτικοῦ λόγου. Ἀλλά διαπερνᾷ καί διαχρονικά τήν ἐκκλησιαστική ἐμπειρία. Στήν ἀρχαία Ἐκκλησία ἡ τιτανομαχία γιά τήν στάση τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στούς πεπτωκότες (τούς lapsi), λύθηκε μέ τήν ἀπόφαση νά γίνονται δεκτοί ὡς μετανοοῦντες. Αὐτό εἶναι πασίγνωστο. Ἀλλά θά ἄξιζε νά προσέξουμε ἰδιαίτερα μιά λεπτομέρεια: Οἱ πεπτωκότες, μέ τό τραῦμα τῆς ἀποτυχίας τους, ἦταν τό ἕνα πρόβλημα. Οἱ ἐπιζήσαντες μάρτυρες, μέ τήν αἴγλη τῆς ἐπιτυχίας τους, ἦταν τό ἄλλο πρόβλημα.

Γνωρίζουμε ὅτι μερικοί πεπτωκότες ἐπέστρεφαν στήν Ἐκκλησία, ἔχοντας μονάχα λάβει τή συγκατάθεση τῶν ἐπιζησάντων καί θριαμβευτῶν μαρτύρων. Ὁ Κυπριανός Καρθαγένης ἀντιτέθηκε σ' αὐτή τήν αὐθεντία τῶν μαρτύρων³², ἡ ὁποία προσπερνοῦσε τήν κοινότητα. Ὑποστήριξε ὅτι ἐπί οἰουδήποτε αἰτήματος τῶν μαρτύρων ἔπρεπε νά λαμβάνεται ἀπόφαση ἀπό τόν ἐπίσκοπο, σύμφωνα μέ τό εὐαγγέλιο, ὥστε νά πραγματοποιεῖ ἑνταξη στήν κοινότητα μέ πράξεις μετανοίας³³. Τό ἐνδιαφέρον στήν ὀπτική τοῦ Κυπριανοῦ εἶναι ὅτι τό

---

bitterment: Societal, psychological, and clinical perspectives (ἐπιμ. Michael Linden, Andreas Maercker), Springer, Wien 2011, σσ. 255-273. Claudia Dalbert, «Embitterment: from the perspective of injustice psychology», *Embitterment*, σ. 30.

31. Στή βεβαιότητα, λ.χ., τοῦ προφήτη Ἡλία ὅτι ὁ ἴδιος ἀπέμεινε ὁ μόνος πιστός τόν καιρό τοῦ διωγμοῦ, ὁ Γιαχβέ ἀποκάλυψε ὅτι ἄλλοι ἐπτά χιλιάδες -ἀνώνυμοι- εἶχαν μείνει ἀπροσκύνητοι. Α' [Γ'] Βασ. 19: 14-18.

32. Χωρίς νά πάψει νά ἐπαινεῖ τό μαρτύριο καί νά δοξολογεῖ τούς ἐπιζήσαντες μάρτυρες. Κυπριανός Καρθαγένης, 2, PL 4, 466A-467A. Βλ. καί Πετίκη, σσ. 63-64.

33. Βλ. J. Patout Burns Jr., *Cyprian the Bishop*, Routledge, London καί New York 2002, σ. 58. Christopher Angel, *Welcome (Back): The Use of Initiatory Ele-*

κριτήριο είναι τό εὐαγγέλιο, ὁ δὲ ἐπίσκοπος ὁ θεματοφύλακάς του, δηλαδή κάποιος πού ὑποτάσσεται σ' αὐτό καί, ἄρα, κρίνεται ἀπό αὐτό³⁴. Δέν ξέρω πόσο ἡ κατάδειξη αὐτῆς τῆς ὑποταγῆς ἦταν στίς προθέσεις τοῦ Κυπριανοῦ, πάντως ἡ ἀναγνώριση τοῦ εὐαγγελίου ὡς τοῦ ὕψιστου κριτηρίου ὅλων μου φαίνεται ὅτι εὐνοεῖ τήν ἀνάπτυξη μιᾶς πολύ σημαντικῆς δυναμικῆς στά σπλάχνα τῆς κοινότητος: τήν εὐθύνη κάθε μέλους ἀπέναντι στίς ἀξιώσεις τοῦ εὐαγγελίου καί στήν πραγμάτωσή τους ἀπό τήν κοινότητα.

Ἡ λειτουργία μιᾶς ζωντανῆς κοινότητος, δηλαδή ἑνός δικτύου ἀνθρωπίνων σχέσεων, μέ ραχοκοκαλιά τους τό εὐαγγέλιο καί τήν ἀγάπη, πού θά ἀγκαλιάσει καί θά στηρίξει τόν τραυματισμένο, ἔχει ἐξαιρετική σημασία³⁵. Τή σπουδαιότητα αὐτοῦ τοῦ δικτύου σχέσεων τή δείχνει καί ἓνα ἰδιαίτερο τόλμημα τοῦ Κυπριανοῦ. Μέ τούς θριαμβευτές μάρτυρες ὁ Κυπριανός περίπου ἐξίσωσε μιᾶ ἰδιαίτερη κατηγορία πεπτωκότων! Ἐκείνους πού θυσίασαν μέν κατά τούς διωγμούς, ἀλλά τό ἔκαναν γιά νά προστατέψουν τή ζωή καί τήν πίστη ἄλλων, ὅπως λ.χ. τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειάς τους. Μέ τήν προϋπόθεση ὅτι ὄντως αὐτό ἦταν ἀληθινά τό κίνητρο τῆς συνθηκολόγησής τους, θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοί πέρασαν στόν ὀνειδισμό καί στήν καταισχύνη, γιά χάρη ἄλλων. Ὁ Κυπριανός δέν δίστασε νά πεῖ ὅτι καί αὐτή ἡ στάση ἦταν ὁδός σωτηρίας. Ὑπέρ δέ τῆς εἰσδοχῆς αὐτῶν τῶν πεπτωκότων στήν κοινότητα συνηγοροῦσε πιά ἡ εὐγνωμοσύνη τῶν εὐεργετηθέντων³⁶. Παίρνω ἀφορμή

---

ments in the Reconciliation of Heretics to the Early Church, College of Saint Benedict and Saint John's University, http://digitalcommons.csbsju.edu/sot_papers/744/, σσ. 12-13. Πετίκη, σσ. 65-67.

34. Είναι χαρακτηριστικό ὅτι ἡ σύνοδος τῶν Ἀφρικανῶν ἐπισκόπων τοῦ 251, ἐνῶ ἔλαβε στάση ἡπιότερη ἀπό αὐτήν πού εἶχε τηρήσει κατά τή διάρκεια τῶν διωγμῶν ὅσον ἀφορᾷ τίς προϋποθέσεις καί τή διαδικασία εἰσδοχῆς τῶν πεπτωκότων, ἀπέρριψε αἶτημα ἐπισκόπου ὁ ὁποῖος εἶχε βάλει ὅλο τό ποίμνιό του νά θυσιάσει. Patout Burns, σ. 60.

35. Judith Glück, «'She looks back with bitterness': Wisdom as a developmental opposite of embitterment», *Embitterment: Societal, psychological, and clinical perspectives* (ἐπιμ. Michael Linden καί Andreas Maercker), Springer, Wien 2011, σ. 77. Rona M. Fields, «The psychology and sociology of martyrdom», *Martyrdom: The Psychology, Theology, and Politics of Self-sacrifice* (Rona M. Fields, Valérie Rosoux, Cólín Owens, Michael Berenbaum), Greenwood καί Praeger, Westport 2004, σ. 38. Grant, σσ. 80-81.

36. Patout Burns, σσ. 61-62. Πρβλ. τό ἴδιο ζήτημα στήν ἐκκλησία τῆς Σμύρνης:

από αυτό τό ψίχουλο πληροφορίας, γιά νά έπαναλάβω ότι ή χριστιανική έννοια τοῦ μάρτυρα ὑπερβαίνει τή διελκυστίνδα ήρωα καί θύματος. Τό ήρωικό πείσμα κάνει τόν ἄνθρωπο νά ἀντέξει ὄντως ἀπίστευτα πράγματα, ἀλλά πρόκειται γιά μιὰ διαδικασία, ὅπου τό «ἐγώ» διογκώνεται καί αὐτοεπιβεβαιώνεται. Εἶναι διαφορετικό ἀπό τό αὐθεντικό μαρτύριο, ὅπου τό «ἐγώ» ζεῖ μιὰ διαδικασία κένωσης, στήν ὁποία ἀκόμη καί ή περηφάνια ή ή προσωπική δικαίωση ὑποχωροῦν χάριν τῆς ἀγάπης ἄλλου. Ἡ διαφορά αὐτή δέν προεξοφλεῖ μέν τόν χειρισμό τοῦ τραύματος ἀπό τό ὑποκείμενο, δίνει, ὅμως, διαφορετικές προοπτικές.

Οἱ ἀνθρώπιοι λαβύρινθοι ἔχουν παραπάνω ἀπό ἕναν Μινώταυρους. Γιά τόν ἄνθρωπο πού ὄντως (καί ὄχι κατά φαντασίαν) διώχτηκε, γιά τόν ἄνθρωπο πού ὄντως (καί ὄχι κατά φαντασίαν) μαρτύρησε, γιά τόν ἄνθρωπο πού ὄντως (καί ὄχι κατά φαντασίαν) ἀδικήθηκε, ἴσως ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος εἶναι νά κοκαλώσει στό δίκιο του³⁷. Ὁλόκληρη ή ὑπαρξή του νά μένει παγωμένη, ἀγκιστρωμένη, σφιγμένη πάνω στό τραῦμα τῆς ἀδικίας πού ἀληθῶς ὑπέστη, ἀπλούστατα διότι ἔχει δίκιο νά μένει ἐκεῖ. Εἶναι ἀφόρητη ή αἴσθηση ὅτι, μόνο καί μόνο ἐπειδή τό ἄδικο εἶναι ἰσχυρό, στερήθηκαν τελεσίδικα αὐτά πού ἀγαποῦσες. «Δῶστε μου πίσω αὐτά πού μοῦ πήρατε», εἶναι ή κραυγή πού θά μένει γιά πάντα ἀνεκπλήρωτη, καί, ἐπειδή ἔχει ὅλα τά δίκια μέ τό μέρος της, ἀκριβῶς γι' αὐτό εἶναι πελώρια παγίδα. Τό τραῦμα θά κρατήσῃ ἐγκλειστο τόν ἄνθρωπο, καί ή ἀδικία θά ὀρίζει στή συνέχεια ὅλη τή ζωή του. Κάθε χαρά, κάθε δυνατότητα νά ἀνακαλυφθοῦν νέοι ὀρίζοντες, κάθε δροσιά, ὅλα χάνονται, καί ή μιζέρια (ἐπαναλαμβάνω: ή δικαιολογημένη μιζέρια) στέφει βασιλίсса τῆς ζωῆς σου αὐτό ἀκριβῶς πού μισεῖς καί πού θά 'θελες νά ἀφανίσῃς: τήν ἀδικία πού σοῦ ἐγίνε.

Ἡ νομοτέλεια, δηλαδή ή ἀδιάσπαστη ἄλυσίδα ἀδικίας - πικρίας - διάθεσης γιά ἐκδίκηση, μπορεῖ νά σπάσῃ μόνο ἂν μιὰ ἐπαναστατική πράξη εἰσβάλῃ στή ζωή καί διακόψῃ αὐτή τήν ἄλυσίδα, στήν ὁποία τό παρελθόν ὑπαγορεύει ἀναπόδραστα τό μέλλον. Ἡ ἐπαναστατική αὐτή πράξη εἶναι ή συγχώρηση. «Αὐτός πού ἀνακάλυψε τόν ρόλο τῆς

Walter Ameling, «The Christian lapsi in Smyrna, 250 A.D.», *Vigiliae Christianae* 62 (2008), σσ. 133-160.

37. Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, «Τῆς δικῆς μου προσφυγιάς», *Νέα Εὐθύνη* 9 (2012), σσ. 36-37.

συγγνώμης στην σφαίρα τῶν ἀνθρώπων ὑποθέσεων», λέει ἡ ἐβραία Χάννα Ἄρεντ, ἦταν ὁ Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος [...]. Ἡ συγγνώμη εἶναι τό ἄκρο ἀντίθετο τῆς ἐκδίκησης, ἡ ὁποία λειτουργεῖ ὡς ἀντίδραση ἐναντίον ἐνός ἀρχικοῦ ἀμαρτήματος καί μέ τήν ὁποία ἀντί νά τερματίζονται οἱ συνέπειες τοῦ πρώτου παραπτώματος, παραμένουν ὅλοι δεμένοι στή διαδικασία [...]. Ἀντίθετα ἀπό τήν ἐκδίκηση, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ φυσική, αὐτόματη ἀντίδραση στήν παράβαση καί τήν ὁποία λόγω τοῦ ἀμετάκλητου τῆς διαδικασίας τῆς πράξης μπορεῖ κανεῖς νά περιμένει καί νά ὑπολογίσει, ἡ πράξη τῆς συγγνώμης δέν μπορεῖ νά προβλεφθεῖ ποτέ· εἶναι ἡ μόνη ἀντίδραση πού πραγματοποιεῖται ἀπροσδόκητα καί ἔτσι, ἂν καί εἶναι μιᾶ ἀντίδραση, διατηρεῖ κάτι ἀπό τόν πρωτογενῆ χαρακτήρα τῆς πράξης. Ἡ συγγνώμη, μέ ἄλλους λόγους, εἶναι ἡ μόνη ἀντίδραση πού δέν ἀντι-δρᾷ ἀπλῶς, ἀλλά δρᾷ πρωτογενῶς καί ἀπροσδόκητα, χωρίς νά προσδιορίζεται ἀπό τήν πράξη, ἡ ὁποία τήν προκάλεσε καί ἀπαλλάσσοντας, συνεπῶς, ἀπό τίς συνέπειές της τόσο τόν συγχωροῦντα ὅσο καί τόν συγχωρούμενο³⁸.

Ὅμως ἐδῶ θά ρωτοῦσε κανεῖς: Καί ἡ κραυγή τῶν μαρτύρων τῆς Ἀποκάλυψης; Ἡ δίψα γιά ἐξάλειψη τῆς ἀδικίας; Δέν εἶναι, ἄραγε, δύο ἀντίθετες προοπτικές, ἡ συγχώρεση ἀφενός καί ἡ δικαιοσύνη ἀφετέρου;

Ἡ γνώμη μου εἶναι ὅτι μεγάλο μέρος ὅσων ἔχει νά συνεισφέρει ἡ χριστιανική θεολογία στό θέμα τοῦ τραύματος, συνίσταται ἀκριβῶς σέ αὐτό: Στήν ὁσμωση συγχώρεσης καί δικαιοσύνης, ὅσο δύσκολο κι ἂν φαίνεται. Τό νά στομπάρουμε τίς βιβλικές ἀναφορές στή δικαιοσύνη, ὡς ἐκδηλώσεις τάχα ἐνός δικανικοῦ, ἄξεστου πνεύματος, τό θεωρῶ πολύ φτηνό. Ἡ Βιβλική δικαιοσύνη δέν εἶναι ἐκδίκηση (οἱ Βιβλικοί θεολόγοι ἐπισημαίνουν ὅτι οἱ μάρτυρες τῆς Ἀποκάλυψης ποθοῦν τή δικαίωσή τους, ἀλλά δέν συμμετέχουν σέ ἱερό πόλεμο, οὔτε ἐκφράζουν χαρά γιά τά βάσανα τῶν ἐχθρῶν τους, ὅπως συμβαίνει σέ ἄλλα ἀποκαλυπτικά κείμενα³⁹). Ἡ Βιβλική δικαιοσύνη εἶναι κάτι ἄλλο: εἶναι «σημεῖον» τῆς Βασιλείας. Τό ὄραμά της ἔχει ἰλιγγιώδη σημασία, διότι ὑπενθυμίζει ὅτι ἡ βασιική πρόταση πού κομίζει ὁ Χρι-

38. Χάννα Ἄρεντ, *Ἡ ἀνθρώπινη κατάσταση. Vita Activa* (μτφρ. Στέφανου Ροζάνη καί Γεράσιμου Λυκιαρδόπουλου), ἐκδ. Γνώση, Ἀθήνα 1986, σσ. 324, 327.

39. Βλ. Σωτήριος Σ. Δεσπότης, *Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη. Ἑρμηνευτική προσέγγιση στό βιβλίο τῆς προφητείας*, τ. Α', ἐκδ. Ἀθῶς, Ἀθήνα 2008, σ. 205.

στιανισμός είναι ή ανακαίνιση του σύμπαντος, ή όριστική εξέλιψη του κακού και του άδικου. Άκριβώς αυτό τό έσχατολογικό όραμα δίνει νόημα στην πράξη εντός της ιστορίας, αυτό κάνει μπορετή τή μαρτυρία των μαρτύρων. Άν απέμποληθεϊ, τότε δέν θά έχουμε ευαγγέλιο, αλλά μιά πλαδαρή, προχριστιανική ή μεταμοντέρνα πεποίηση ότι τό καλό και τό κακό, ή ζωή και ό θάνατος αποτελούν αιώνια συζυγία. Άν απέμποληθεϊ, τότε κάθε ψυχοθεραπεία και κάθε συμβουλευτική, θά είναι μιά άστική τακτοποίηση, ή όποία θά εκπαιδεύει μέν τόν άνθρωπο-καταναλωτή νά ξεχωρίζει τό καλύτερο ράφι του Σούπερ Μάρκετ, αλλά δέν θά τόν κάνει ποτέ ικανό νά αναρωτηθεϊ «Και γιατί Σούπερ Μάρκετ;».

Πράγματα δυσβάστακτα. Πού θά γίνονται άβάστακτα, άν τυχόν ως Κύριο της ζωής μας δέν αναγνωρίζουμε τόν άφέντη των έκπληξεων, τόν ικανό νά έκπλήξει άκόμα και τούς δικούς του μάρτυρες.

ΑΛΕΞΙΟΣ ΛΑΠΠΑΣ

«Η ΛΑΝΘΑΣΜΕΝΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ
ΠΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΙΖΕΙ: ΠΑΙΔΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ
ΣΤΟΝ ΒΩΜΟ ΜΙΑΣ ΠΙΣΤΗΣ»

Σεβαστοί πατέρες και αγαπητοί σύνεδροι,

Μέ πολλή χαρά δέχθηκα τό τηλεφώνημα τοῦ πατρός Σταύρου Κοφινᾶ πρίν ἀπό μῆνες σχετικά μέ τή συμμετοχή μου σέ αὐτήν τήν υπέροχη προσπάθεια ἐπικοινωνίας καί ἐνημέρωσης. Ἡ συζήτηση γύρω ἀπό τή θεματολογία τοῦ συνεδρίου καί τόν τίτλο τῆς παρουσίας πού θά ἀναλάβω, μοῦ φάνηκαν κοινός καί καθημερινός τόπος τῆς κλινικῆς μου ἐμπειρίας. Δέν μοῦ εἶναι ὥστόσο δύσκολο νά διαπιστώσω ὅτι ἡ συζήτηση αὐτή μέ ἀφορᾷ, ὅσο καί ἐπενδυμένα νά κινηθῶ μέ τή στολή τοῦ εἰδικοῦ ψυχικῆς υἱείας, στήν υπαρξιακή καθημερινότητά μου, γιά πολλές ἐμπειρίες πού ἔχουν ἀναφορά σέ πρόσωπα οἰκεῖα καί σέ χώρους ἐκκλησιαστικῆς διακονίας πού συμπορεύτηκα ἀπό τήν πρώτη μου παιδική ἡλικία. Θά ἤθελα νά διευκρινίσω ἐξ ἀρχῆς πώς ἡ παρουσίαση μπορεῖ μόνο ἀφορμή γιά προβληματισμό καί διάλογο νά προκαλέσει. Ἡ μή πλήρης ἀνάπτυξη καί δοκιμασία τῶν λεγομένων μπορεῖ νά ἐμφανίσει κάποια σημεῖα ὡς ἀπόλυτα καί καταγγελία. Σκοπός δέν εἶναι κάτι τέτοιο. Σκοπός εἶναι νά τολμήσουμε νά μᾶς κινητοποιήσουν οἱ ἱστορίες τῶν ἀνθρώπων πού εἶτε ὡς κλινικά βιώματα, εἶτε ὡς ὑπόβαθρο στήν θεωρητική συζήτηση, θά φτάσουν σήμερα μέσα σέ αὐτήν τήν αἴθουσα.

Τήν δυνατότητα συνάντησης μέ ἀνθρώπους, κληρικούς καί λαϊκούς, πού μοιράζονται τή λαχτάρα γιά τή χαρά ἀλλά καί τόν προβληματισμό γιά τήν ὑπαρξη καί τούς πόνους τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου,

τήν νοιώθω σάν μιά διαδικασία ούσιαστικής κοινωνίας. Ἡ συνάντηση ὅμως αὐτή ἀποτελεῖ κατά τή γνώμη μου καί κομμάτι τῆς ἀπαραίτητης φροντίδας πού ὀφείλει στόν ἑαυτό του ὁ κληρικός λειτουργός ὅπως καί ὁ κλινικός θεραπευτής, πού ἀναλαμβάνει τή φροντίδα ἀνθρώπων: οἱ ἄνθρωποι προσερχόμενοι στήν συνάντηση μαζί μας, *σέ ποιμαντικό ἢ κλινικό πλαίσιο, μαζί μέ τό ὅποιοδήποτε αἴτημά τους*, φέρουν ἄλλοτε ἐμφανῶς καί ἄλλοτε καλυμμένα (αὐτό τό τελευταῖο μπορεῖ νά συμβαίνει ἐν γνώσει ἢ ἐν ἀγνοία τους), τραύματα καί ἐμπειρίες ἀπό τραύματα, ἱστορίες καί μνήμες ἀπό τραύματα ἢ παρενέργειες ἀπό τραύματα, πού τό βίωμά τους μπορεῖ νά σύν-κινήσει δικές μας ἐμπειρίες καί δικά μας ὁμολογημένα ἢ ἀνομολόγητα τραύματα. Καί ἐνῶ ἀρχικά μπορεῖ νά φανεῖ πώς εἴμαστε φιλεύσπλαχνοι ἄνθρωποι πού κατανοοῦμε τόν πόνο τοῦ ἄλλου, δέν διαπιστώνουμε πώς ἀργά ἢ γρήγορα, αὐτή ἡ ἐνασχόληση μέ τόν πόνο θά μᾶς κάνει, ἂν δέν τό φροντίσουμε, εἴτε σκληρούς καί τελικά ἀδιάφορους γιά τό προσωπικό δράμα τοῦ κάθε προσερχόμενου προσώπου, εἴτε ἀδιάφορους καί γιά αὐτούς τούς ἴδιους τούς προσερχόμενους ἀνθρώπους. Ἀντί γιά ἀνάπαυση καί θεραπεία, μπορεῖ νά βιώνουν στά χέρια μας τήν ἐπανάληψη ἢ καί τήν ἐπιβεβαίωση τῆς παντοδυναμίας τοῦ τραύματος πού βίωσαν.

Ὁ λόγος πού δίνω ἔκταση στήν παραπάνω παρατήρηση μέσα στά πλαίσια τῆς συζήτησης γιά τήν λανθασμένη θρησκευτική ἀγωγή, εἶναι γιατί ἀκριβῶς, γονεῖς, ἐκπαιδευτικοί καί πνευματικοί ὑπεύθυνοι, ἀγνοώντας ἢ καί ἀδιαφορώντας γιά τήν ἀλήθεια τῶν δικῶν τους τραυμάτων, μπορεῖ νά ἀδυνατοῦν ἢ νά δυσκολεύονται νά διαπιστώσουν κάτι ἀπλό καί φυσικό, κάτι πού στά μάτια ἐνός φρέσκου ὀργανισμοῦ, ἐνός παιδιοῦ ἢ ἐνός νεαροῦ ἐνήλικα θά ἦταν αὐτονόητο, ὅτι αὐτό πού μόλις συνέβη ἢ εἰπώθηκε, μπορεῖ καί νά πονάει. Μένοντας ὁ ἐνήλικας μόνο στή δική του πρόθεση καί στή δική του ὀπτική καί ἐν-ήλικη στάση ἢ θέση (πού ἔχει θεωρητικά τήν βεβαιότητα τῆς ἐμπειρίας λόγω τῆς μεστής ἡλικίας), ἀντιλαμβάνεται πολύ ἀργότερα καί συνήθως μέσα ἀπό τίς δυσλειτουργικότητες πού ἔχουν πλέον ἀναπτυχθεῖ, ἂν ἡ «καλοπροαίρετη» (ἐντός εἰσαγωγικῶν) διαπαιδαγώγηση δέν σεβάστηκε τήν ἐλευθερία καί τήν τρυφερότητα τοῦ παιδιοῦ. Μπορεῖ στό κατά Ματθαῖον ὁ Χριστός νά ἀναγνωρίζει πρόθεση στούς σύγχρονούς Του Φαρισαίους πώς «δεσμεύουσι γάρ φορτία βαρέα καί δυσβάστακτα καί ἐπιτιθέασιν ἐπὶ τοὺς ὤμους τῶν ἀνθρώπων» γιὰ αὐτοί τό κάνουν γιά νά

τούς θαυμάζει τό ποίμνιό τους, αλλά στό οικογενειακό καθημερινό καμίνι τῆς χάραξης τοῦ χαρακτήρα τῶν νέων ἀνθρώπων, τά βαριά φορτία μπαίνουν καί πιό ἀνεύθυνα. Ἡ διαπαιδαγώγηση δέν γνωρίζει ὠράρια καί ἂν ὁ ρυθμός καί ἡ νοηματοδότηση τῆς ζωῆς καθορίζονται καί ρυθμίζονται ἀπό τίς διαστάσεις πού ἔχουν οἱ πλάτες καί τά ἄγχη «τῶν μεγάλων», οἱ πλάτες τῶν μικρότερων στήν οἰκογένεια θά γνωρίσουν τραυματικά φορτία. Ἡ αὐτογνωσία ἢ ἔστω ὁ ἀγώνας τῶν γονιῶν γιά τήν ἰδιαίτερη δική τους πορεία καί τήν ἀνάληψη εὐθύνης στήν σύν-δημιουργία τῆς οἰκογένειας, θά μπορούσε νά τούς ἐνημερώνει γιά τήν ἀπόγνωση πού βιώνουν οἱ ἀνήλικοι στήν ἀνελεύθερη γονεϊκότητα.

Σ' αὐτό τό σημεῖο ἀξίζει νά σημειώσουμε πώς μέ ὅρους ψυχολογίας, «ἰδανικός τρόπος» γονεϊκότητας δέν ὀρίζεται καί αὐτό γιατί ἡ γονεϊκότητα ἀφορᾷ ἀληθινά πρόσωπα (γονεῖς καί παιδιά) καί ὄχι πειραματικούς μέσους ὅρους. Ἄν γιά παράδειγμα χρησιμοποιήσουμε τήν ἀναγνώριση τῆς γονεϊκότητας ἀνάλογα μέ τόν τρόπο διαπραγματεύσης τῶν ὀρίων θά μιλούσαμε γενικευμένα γιά αὐταρχικό, ὀριοθετημένο ἢ ἐλευθεριακό τρόπο ἄσκησης τῆς γονεϊκότητας. Στόν αὐταρχικό τρόπο ἐφαρμογῆς τῶν ὀρίων, ἐνισχύεται συνήθως ἡ παραγωγικότητα καί ἡ ὑψηλή βαθμολογία εἰς βάρος τῆς δημιουργικότητας καί τῆς ἀνθισσης τῆς συναισθηματικῆς ἐπικοινωνίας. Ὁ ὀριοθετημένος τρόπος γονεϊκότητας βοηθαί στήν ἀνάπτυξη τῆς δημιουργικότητας καί τῆς συναισθηματικῆς ἔκφρασης χωρίς ὥστόσο τά παιδιά νά ἀριστεύουν βαθμολογικά, ἐνῶ ὁ ἐλευθεριακός τρόπος γονεϊκότητας βοηθαί στόν πλουραλισμό τῆς δημιουργικότητας καί τοῦ συναισθήματος, χωρίς ὥστόσο νά βοηθαί στήν παραγωγικότητα καί τόν ἀνταγωνισμό σέ ἕναν συγκεκριμένο τομέα. Ἀντιλαμβάνεται, λοιπόν, κανεῖς εὐκόλα πώς γονεῖς μέ θρησκευτική δομή στήν κοσμοθεωρία τους, θά υἱοθετήσουν πιό εὐκόλα τρόπους καί συμπεριφορές πού ταιριάζουν στήν εἰκόνα (βιωμένη ἢ φαντασιωσική) γιά τόν Θεό, τά δόγματα, τά «πρέπει» καί τά «μήν». Ἄν ὅπου γονεϊκότητα καί γονεῖς, χρησιμοποιήσετε τόν τρόπο διαποίμανσης καί διδασκαλίας, τά λεγόμενα μπορούν νά βροῦν ἐφαρμογή καί στούς πνευματικούς καί στούς ἀνθρώπους πού ἀναλαμβάνουν εὐθύνες κηρύγματος καί κατήχησης.

Σύμφωνα μέ τά παραπάνω, πιστοί ἐνός Δίκαιου καί Τιμωροῦ Θεοῦ, ὅπου ὁ φόβος ἀποτυχίας - κόλασης, κυριαρχεῖ σέ ἀντίθεση μέ τή Χριστοκεντρική Ἀγάπη, θά μπορούσαν νά νοιώσουν μεγαλύτερη

ασφάλεια στην αύστηρή τήρηση καί εφαρμογή κανόνων. Έδω πίο εύκολα ή τιμωρία αντικαθιστᾷ τή λογική συνέπεια, έδω ή άποφυγή τής πτώσης εἶναι πολυτιμότερη από τήν εκπαίδευση στη μετάνοια, έδω ή τελική άποτυχία δίκαια καί λογικά (ἄρα δικαιο-λογημένα - στα ἑλληνικά βγάζει νόημα) άπεννοχοποιεῖ τή χρήση κάθε μέσου, μή-τρυφερά, βίαια καί κακοποιητικά. Τό μόνο σίγουρο εἶναι πώς ἂν ὁ ἐνήλικας στην πίστη νοηματοδοτεῖ τήν ὕπαρξή του μέσα από τόν φόβο τής Κόλασης, οἱ ἀνήλικοι πού τόν ἀκολουθοῦν θά ἔχουν μέχρι τήν ἐνηλικίωσή τους, πάρει τήν πρόγευση μιᾶς ἐπίγειας Κόλασης. Πρίν μιᾶ βδομάδα συναντήθηκα μέ τόν Ἀχιλλέα, ἕναν νεαρό ἐνήλικα, προχωράει πλέον πρός τά τριάντα του. Ἡ Βία καί ή σύγκρουση χαρακτηρίζουν τή ζωή του από τά παιδικά του χρόνια. Από τό καθημερινό ξύλο από τή βαθιά θρησκευόμενη μητέρα του, στην αὐλή τοῦ σχολείου καί τή γειτονιά, τελικά νομιμοποίησε τουλάχιστον ἕνα κομμάτι τής Βίας μέσα από τόν ἐξωκοινοβουλευτισμό καί τήν Ἀναρχία. Προσπαθώντας νά κατανοήσω τήν πραγματικότητά του καί τήν ἔνταση τοῦ συναισθήματος, ζήτησα νά μοῦ περιγράψει τίς δικές του ἀκραῖες ἐμπειρίες, πρακτικά τά πίο ἔντονα θετικά καί ἀρνητικά βιώματα *life-time long* (στή διάρκεια ὅλης τής ζωῆς του). Αὐτή ή ἐρώτηση πού προέρχεται από τή συμβουλευτική κυρίως ἐφήβων, ἐπιτρέπει σέ ἕνα τρίτο πρόσωπο νά σταθεῖ μέ κατανόηση δίπλα σέ κάποιον πού ἔχει τή δική του πραγματικότητα, ἀφοῦ ἔχοντας ὑπόψιν του τά δεδομένα τοῦ ἐφήβου, θά ἀποφύγει τή σύγκριση τῶν ἐμπειριῶν τοῦ θεραπευόμενου μέ τά δεδομένα καί τά βιώματα τοῦ θεραπευτῆ. Ἀντιλαμβάνεστε εἰδικά ἂν ήλικιακά ἀπέχουν οἱ δύο, πόσο δύσκολη θά ἦταν αὐτή ή σύγκριση. Οἱ ἔφηβοι εἶναι πίο ἐτοιμόλογοι, ἐνῶ οἱ ἐνήλικες χρειάζονται περισσότερο χρόνο. Ὁ Ἀχιλλέας ἐντυπωσιασμένος ἀνέφερε πώς ἀνατρέχει στα χρόνια τῶν ἐκκλησιαστικῶν κατασκηνώσεων γιά τίς θετικές ἐμπειρίες, τήν αἴσθηση τοῦ ἀνήκειν καί τής ἀποδοχῆς από τήν ὁμάδα. Τό ξάφνιασμά του προέρχονταν ὁμως από τήν ἀποκάλυψη πώς καθημερινά κατατρέχεται από τήν ἐξῆς εἰκόνα: τήν τελευταία φορά πού ἀποπειράθηκε ὡς ἔφηβος νά συμμετέχει σέ κατασκήνωση, ἐκδιώχθηκε τιμωρητικά από τό «ἀρχηγεῖο» γιά μιᾶ ὑποτυπώδη καταστροφή ὑλικῶν πού ἀνακαλύφθηκε στή σκηνή πού φιλοξενοῦνταν. Ἡ αἴσθηση πού διακατέχει τή διαδικασία εἶναι τό σωστό/λάθος καί ή τιμωρία ἀποκτᾷ στό φαντασιωσικό τοῦ ἀρχηγείου ήθικοθρησκευτικές διαστάσεις. Ὁ Ἀχιλλέας

στήν προσπάθεια νά συμπαρασταθεῖ στά συνομαδόπουλα πού θά τιμωροῦνταν, βρέθηκε νά χρεώνεται “ἀδίκως” ὁ ἴδιος τήν εὐθύνη. Τώρα σάν ἐνήλικας καί παρά τήν πληθώρα ἐμπειριῶν μετά ἀπό ἐπισκέψεις σέ νοσοκομεῖα, ἀστυνομικές καί δικαστικές περιπέτειες καί αἱματοβαμμένες βραδιές, ἡ εἰκόνα πού τόν ἐπισκέπτεται καθημερινά, ἡ εἰκόνα πού τόν ἀγριεύει καί γεμίζει ἀδρεναλίνη καί ἔνταση βίαιης αὐτοκαταστροφῆς, εἶναι ἡ σκηνή πού τοῦ ἀνακοινώνεται ἡ ἀπομάκρυνση ἀπό τήν καλοκαιρινή -ἔστω στό ἐφηβικό μυαλό- πρόγευση Παραδείσου. Μιλώντας γιά βιώματα πού χαράζονται καί μποροῦν νά ἀνιχνευτοῦν ἀργότερα ὡς τραῦμα, δέν εἶναι ἡ φύση ἢ τό πόσο ἀκραῖο γιά τήν ἀνθρώπινη καθημερινότητα μοιάζει νά εἶναι τό βίωμα· εἶναι κυρίως τό πῶς, τό τί ἐξήγηση δόθηκε καί τί μηχανισμούς στόν ἀνήλικο νοῦ καί στόν ψυχισμό τοῦ νέου προσώπου κινητοποίησε τό ἴδιο τό γεγονός. Ἡ ἀπειλή, ἡ δυνητική ἐπίπτωση, ἡ φαντασίωση τοῦ ἀδιεξόδου, καταγράφουν τό τραυματικό γεγονός στό πιό ζωντανό κομμάτι τῆς μνήμης, στό κομμάτι πού ἀφορᾷ τό ἐδῶ καί τώρα, μετατρέποντάς το πλέον σέ μετατραυματικό στρές. Ὁ χρόνος καί οἱ νέες ἐμπειρίες δέν ἀφοροῦν τήν ἐντυπωμένη τραυματική καταγραφή, ἡ ὁποία στήν πραγματικότητα (συλλογιστεῖτε τήν τραγικότητα) καθημερίζει τό ἄτομο καθημερινά, ἀδυνατώντας νά ἀπωθηθεῖ ἢ ἔστω νά προστεθεῖ στή μνήμη πού ἀφορᾷ τήν ἀρχειοθέτηση τῆς ἱστορίας, ὡς κάτι ἀπό τά παλιά. Ἴσως ἐδῶ καθίσταται κατανοητή καί ἡ ρήση τοῦ Ἀποστόλου Παύλου γιά τήν εὐθύνη πού φέρει αὐτός πού θά πειράξει τοὺς ἐλάχιστους ἀδελφούς, γιατί ἡ πέτρα στόν λαιμό τοῦ πνευματικοῦ ὑπεύθυνου πρέπει νά θυμίζει τήν ἀδυναμία πού προκαλοῦν οἱ ἀποφάσεις καί οἱ ἐντολές μας στόν λαιμό τῶν μικρότερων. Μέ ἱατρικούς ὅρους θά λέγαμε πῶς ὅσο μικρότερη ἡ ἡλικία πού ὁ λαιμός ἀκινητοποιήθηκε σέ μιά συγκεκριμένη τραυματική ὀπτική γωνία τῆς ζωῆς καί τοῦ Θεοῦ, τόσο μεγαλύτερη ἡ ἐπίπτωση πού θά ἔχει στήν ἐνηλικίωσή του. Ὁ ὅρος πού χρησιμοποιοῦμε γιά τίς δυσκολίες στήν ἐνήλικη ζωή, εἶναι ἡ ἔννοια τῆς «δυσλειτουργικότητας». Σᾶς παρακαλῶ νά σκεφτεῖτε τόν ἀέναο φαῦλο κύκλο πού ἡ λανθασμένη ἀγωγή ἔτσι δημιουργεῖ: παιδιά δυσλειτουργικῶν γονέων πού μέ τή σειρά τους ἐνηλικιώνονται κουβαλώντας δυσλειτουργίες πού διαμορφώνουν νέες δυσκολίες στίς νέες οἰκογένειες κ.ο.κ. Εἰδικά στό θέμα τῆς Βίας, οἰκογένειες μέ θρησκευτική δομή καί πολλοί Ὀρθόδοξοι ἐκκλησια-

στικοί φορείς, φαίνεται ακόμα να υιοθετούν μία περίεργη ή άποενοχοποιητική άνοχη στη χρήση Βίας από άλλα πρόσωπα και φορείς. Μάλιστα έδω να κάνω τό σχόλιο της ύπαρξης μεικτού θρησκευτικο/έθνικο/ήθικοϋ μηνύματος πώς ή Βία χρησιμοποιούνταν και ως άτομική διαπαιδαγώγηση προς τήν εφαρμογή Πατερικών απόψεων αλλά και ως προς τή σκληραγώγηση ειδικά τών άγοριών, πού μπερδεύεται μέ τήν έννοια της «άσκησης» και της νίκης επί τών άναγκών του σώματος και σέ ακόμα πιο διαστροφικά σενάρια, ως τρόπος χαλιναγώγησης τών επιθυμιών της Σάρκας. Ή πρακτική της σωματικής Βίας ως εργαλείο διαπαιδαγώγησης όχι μόνο στά πλαίσια της οικογένειας (χειροδικία προς τά παιδιά και τή σύζυγο), αλλά ακόμα και σέ πλαίσια κατηχητικών ή σέ κατασκηνώσεις οργανώσεων και έννοιών, καταγράφεται ακόμα και στό πρόσφατο παρελθόν. Στη σύγχρονη, όμως, έλληνική τουλάχιστον πραγματικότητα, παρατηρούμε μία διανοητικοποιημένη (μέ πρόσχημα δηλαδή κάποια ιδέα ή βαρυσήμαντη θεωρία) μετεξέλιξη της πρακτικής χρήσης Βίας, σέ μία πιο άπρόσωπη δημόσια ύποστήριξη ομάδων και πολιτικών φορέων πού υιοθετούν τή Βία ως κεντρικό δόγμα στό ιδεολόγημά τους: τό πάθος της έξουσίας της επιβολής στον Άλλον σέ αυτούς τους φορείς έχει ήδη έκλογικεύσει τήν επιθυμία θανάτου του Άλλου. Έδω ό Έκκλησιαστικός φορέας έρχεται και παρέχει μία διανοητικοποιημένη χριστιανικού άρώματος άπενοχοποίηση τών έγκλημάτων πού είτε ήδη λαμβάνουν χώρα, είτε υπόσχονται ότι θά επισυμβούν. Άν και μεμονωμένα, τά περιστατικά αυτά σίγουρα δέν είναι γνώρισμα μόνο έλλαδικών εκκλησιών, έξάλλου όλες οι έπίγειες πατρίδες έχουν ανάγκη τόν «έχθρό» γιά να νοσηματοδοτήσουν και να μαντρώσουν τή δική τους διαφορετικότητα.

Προχωρούμε στη διατύπωση μιās άλλης διαδικασίας πού προσομοιάζει σέ ένα άλλο τύπο γονεϊκότητας, τόν όριοθετημένο, άποτελεϊ όμως στην ουσία εφαρμογή ήθικων κανόνων και όρίων από ανθρώπους πού διακατέχονται από τό άγχος της ένοχής. Άν στό επίκεντρο μιās θρησκευτικής αυταρχικότητας κρύβεται ό φόβος, έδω τό επίκεντρο είναι ή ανασφάλεια ή από τήν άλλη όψη του ίδιου νομίσματος, ή τελειομανία. Γονείς πού δυσκολεύονται να αναλάβουν τήν ευθύνη της ένηλικίωσής τους, δημιουργούν οικογένειες εύάλωτες στις δοκιμασίες της ζωής. Βιολογικά ή ζωή είναι συνυφασμένη μέ τήν έννοια της άλλαγής. Καθημερινά τά ίδια τά σώματά μας

αλλάζουν καθώς ένας άτελείωτος αριθμός κυττάρων ανανεώνονται (πεθαίνουν και άλλα στη θέση τους γεννιούνται). Τό ίδιο συμβαίνει με τη λογική και την εμπειρία, με τη γεύση των συναισθημάτων, με την κατανόηση των σχέσεων και με την αποκάλυψη νέων δυνατοτήτων και χαρισμάτων. Η ένταση και η πληθώρα των αλλαγών πολλαπλασιάζονται σε μία οικογένεια, αφού εκτός του έαυτού μας και του έαυτού του συντρόφου μας στη ζωή, υπάρχει πλέον τό παιδί, ολοκληρωτικά ένας καινούργιος κόσμος, καινούργιες εμπειρίες και βιώματα. Στόν υπαρξιακό διάλογο με τόν έαυτό, με τόν άλλον και τελικά με τόν Θεό, ή έννοια της «δυσκολίας» είναι ταυτόσημη με την έννοια του νέου και της αλλαγής. Ο Σταυρός κατανοείται ως εύλογία γιατί προκαλεί και προσκαλεί στην κινητοποίηση όλης της ύπαρξής μας μέσα από την αναζήτηση των έρωτημάτων, μέσα από την αποκάλυψη των ανεπαρκειών μας, μέσα από τά αδούλευτα κομμάτια του έαυτού μας, πού τά θεωρούσαμε κτισμένα με θεμέλια σταθερά. Η δυσκολία, ό πόνος, τό καινούργιο, ή έπιθυμία, θέτουν σε άμφισβήτηση τό δεδομένο και τό παλιό και αποκαλύπτουν την άμώδη σύσταση της ιδιωτικής κοσμοθεωρίας πού πιστεύαμε. *Και ένω ό Άρχηγός της πίστης μας, παραμένει προκλητικός στην πρόσκλησή του νά βγοΰμε από τόν παλαιό άνθρωπο, έμείς συχνά αναζητούμε σε μία λίστα έντολών την νέα άκνησία, μόνο πού αντί της μυρωδιάς φρέσκου χώματος ενός γόνιμου για τά νοήματα της πίστης χωραφιού, έμπιστευόμαστε την γκριζα και άποστειρωμένη «τσιμεντίλα» όρθολογικών κανόνων. Νομίζω τό άπόσπασμα με τόν τίτλο ό Έροεξεταστής στούς «Άδερφούς Καραμαζόφ» του Ντοστογιέφσκι, αναφέρεται και σε αυτές τίς διορθωτικές κινήσεις πού νοιώθει ό ανασφαλής πιστός ότι θά έπρεπε νά κάνει για τη δική του σιγουριά, ή έπίσημη έκκλησία. Και αυτή με τη σειρά της συχνά ανταποκρίνεται στό πρόσωπο ενός πνευματικού, κληρικού ή λαϊκού πού θά αναπληρώσει την ανασφάλεια του προσερχόμενου πιστού με τη δική του υπερεπένδυση: πρακτικά κάτω από τό δικό του έγώ θά στεγάσει άνώριμες προσωπικότητες. Σε αυτές τίς σχέσεις άλληλεξάρτησης και χρήσης προσώπων - έπισημαίνω και από τίς δυό πλευρές - ή έλευθερία του προσώπου μασκαρεμένη ως ύπακοή ή ταπείνωση ή έμπιστοσύνη στό σχέδιο του Θεού, ανταλλάσσεται με μία φαινομενική ασφάλεια. Την έγγύηση για την παραμονή σε μία τέτοια σχέση άνελευθερίας, την παρέχουν οί ένοχές.*

Ἡ ἐνοχή εἶναι ἀκίνησια. Ἡ ἐνοχή εἶναι ἐπομένως μέ ὄρους ὑπαρξιακούς ἀντίθετη πρὸς τὴ ζωή, πού εἶναι κίνηση. Οἱ ἐνοχές τῶν γονέων, ὅπως καί ἀντίστοιχα οἱ ἐνοχές τοῦ πνευματικοῦ, ζητοῦν τὴ διακοπὴ ὅποιασδήποτε κίνησης, ἀφοῦ κάτι τέτοιο ἀπὸ τὰ παιδιά καί τούς πιστοὺς στίς ἀντίστοιχες περιπτώσεις, θά γεννήσουν νέες ἀφορμές ἐνοχῶν. Κι ἂν ἀπέναντι σέ ἕναν συντηρητικό γονέα ἢ μέντορα, μπορεῖ κάποιος εἶτε φυσικά μέσα ἀπὸ τὴν ἐπαναστατικότητα τῆς ἐφηβείας, εἶτε μέσα ἀπὸ τὴν ωρίμανση τῆς ἐνηλικίωσης, νά ἀντιτάξει μιὰ νέα προοπτική, μιὰ Μετάνοια καί μιὰ νέα ἀρχή, στὴν περίπτωση τῶν θρησκευτικῶν ἐνοχῶν, τό ἀφεντικό εἶναι ἄλλο: ὅταν ὁ γονιὸς ἢ ὁ πνευματικὸς ἀποσύρεται στὰ παρασκήνια ἀφήνοντας νά φανεῖ ἡ δῆθεν Θεϊκῆς προέλευσης κριτικὴ καί ἐπιβολὴ ἐπιτιμίων - ἐνοχῶν, ὁ ἄνθρωπος στερεῖται ἀκόμα καί τοῦ δικαιώματος τῆς σύγκρουσης. Ἄν τό χέρι πού σέ ὀριοθετεῖ τελικά εἶναι ἕνα φαντασιωσικὸ χέρι κάποιου ἀπομακρυσμένου Θεοῦ, ἡ μάχη εἶναι ἀδύνατον νά νικηθεῖ, ἡ ἀπογοήτευση ἤδη κυριαρχεῖ καί τελικά μένει ὁ ἔφηβος νά ἀσχολεῖται ὄχι μέ τὴ διαχείριση τῆς περισσείας ἐνέργειας γιὰ τὴ ζωή, ἀλλὰ μέ τὴν ἐσωτερικὴ σύγκρουση νά μὴν ἐκδηλωθεῖ αὐτὴ ἡ ἐνέργεια, νά μὴν ἀποκαλυφθεῖ ἡ ἐπιθυμία. Στὴν ἐνοχικὴ γονεϊκότητα ὁ ἔφηβος πού δέν θά ἀντιδράσει, νοιώθει ὅτι κρύβει ἕνα μυστικό: «ἂν πραγματικά μέ γνῶρίζαν θά ἤξεραν πὼς μέσα μου φωλιάζει ἡ ἐπιθυμία, ἄρα ἡ ἁμαρτία». Μὴν μπορώντας νά ἐλέγξει τὴν κριτικὴ πού τοῦ ἀσκεῖται, ἐλέγχει τό πλησιέστερο πού μπορεῖ: διαταραχές διατροφῆς, αὐτοτραυματισμοί, κοινωνικοποιημένο ἄγχος, ἐσωστρέφεια, κατάθλιψη, αὐτοκτονικότητα, μηδενισμός, ὀργάνωση σέ ἀκραῖες ἀντικοινωνικὲς ὁμάδες, φανατισμός, διαιώνιση τῆς ἀνελευθερίας.

Ἡ Ἄννα ἔχει πλέον ἐνηλικιωθεῖ. Τό ἴδιο καί ἡ Τζένη. Ἔχουν πολλὰ κοινά. Κυρίως οἱ οἰκογένειές τους. Πολύτεκνες, αὐστηρά θρησκευόμενες. Καί στίς δύο οἰκογένειες οἱ γονεῖς εἶναι ἐκπαιδευτικοί, διανοητικῶν βαθμίδων. Περιγράφουν πατεράδες ἀφοσιωμένους στὴν ἐργασία καί στὰ πρὸς τό ζῆν ἀλλὰ δύσκολα ἐκδηλωτικούς πρὸς τὴ σύζυγο καί μέ ὑψηλὴ αἴσθηση ἠθικῆς καί καθαρότητας. Οἱ μητέρες ἀναφέρονται ὡς πολὺ ἱκανές μέ τὰ πάντα, στρατιωτικῆς πειθαρχίας καί μέ κύριο ἐργαλεῖο διαπαιδαγώγησης τὴν ἐπίκριση καί τὴν κινητοποίηση ἐνοχῶν στὰ παιδιά ἀπὸ πολὺ μικρὴ ἡλικία. Ὅταν πρωτοσυνάντησα τὰ ζευγάρια τῶν γονέων, ἡ αἴσθηση ἦταν πὼς δείχνανε κουρασμένα, μεγαλύτερης ἡλικίας ἀπὸ τὴν πραγματικὴ. Ἡ Ἄννα εἶχε

ήδη αποπειραθεί να αυτοκτονήσει με πτώση από την ηλικία των 11 ετών για να σταματήσει λόγω της ένοχικης σκέψης πώς «αφού της έχει στερηθεί η χαρά σε αυτή τη ζωή, θά της στερηθεί μέσω της Κόλασης και στην άλλη». Ανέπτυξε βαριά διαταραχή της πρόσληψης τροφής. Ειδικούς ψυχικής υγείας είδε πολύ αργότερα, όταν πλέον κινδύνευε η ζωή της και νοσηλεύτηκε. Χρειάστηκαν πάνω από 7 χρόνια θεραπειών και νοσηλειών για να μπορέσουν οι γονείς να αποενοχοποιήσουν όχι την Άννα αλλά το έφάμαρτο των ψυχικών διαταραχών. Η Άννα τόλμησε να αναλάβει τον ρόλο της πιό «άποτυχημένης κόρης» και να διατηρεί την «άποτυχία» της σταθερά μέχρι να κινητοποιηθεί το οικογενειακό σύστημα: δεν είναι τυχαίο ότι τότε συνέβησαν και οι άλλες αλλαγές, τα αδέρφια σταδιακά αποδεσμεύθηκαν από το σύστημα των γονέων και να προχώρησαν συναισθηματικά και κοινωνικά στην ενηλικιώσή τους. Για κάθε γάμο και κάθε απεξάρτηση μέλους η Άννα πέρασε ώρες στά κάγκελα του μπαλκονιού, άλλοτε σε ελεύθερη αιώρηση και άλλοτε με την αστυνομία στην πόρτα.

Η Τζένη, στην άλλη άκρη της ίδιας πόλης, κάποια χρόνια αργότερα, αναλάμβανε και αυτή να γίνει το «μαύρο πρόβατο». Έχοντας θυσιάσει στον βωμό της ακινησίας την κοινωνικοποίησή της, μεγάλωσε και αυτή με δεδομένο την απόρριψη από τους συνομήλικους, τον σχολικό έκφοβισμό και την ντροπή: παντού ντροπή, παντού έλλειμματική, στο σχολείο «χριστιανόφатσα» και εκτός εποχής, στο σπίτι «προοδευτική» και αντιδραστική. Το δικό της αμάρτημα ήταν η κληροδότηση από το αφεντικό της παραβολής των ταλάντων, πολλών χαρισμάτων και ικανοτήτων, τα όποια θέλησε να τα αφιερώσει στην Τέχνη. Εκεί ήρθε η σύγκρουση: το Θέατρο και το Τραγούδι αποτελούσαν στά μάτια γονέων και διάσημων πνευματικών, αυτονόητη απόρριψη της πνευματικότητας. Για κάποιο λόγο αυτό τό κορίτσι με τη χαμηλή αυτοεκτίμηση, μπορούσε να προκαλέσει τεράστια και αυστηρή συστηματική αντίδραση από τον κύκλο του πνευματικού πού ανήκει ή οικογένειά της. Της διαβεβαιώθηκε ότι ο δρόμος της ήταν δρόμος προς την πορνεία και πώς θά καταλήξει μόνη και άβοήθητη - μιά τρομακτική απειλή σε ένα παιδί που οι σχέσεις του περιορίζονται στη συγκεκριμένη ιδιότυπη ορθόδοξη «σέκτα». Όταν συναντηθήκαμε με την 17 ετών τότε Τζένη, η κατάθλιψη και η αυτοκτονικότητα ήταν εμφανέστατα. Οι γονείς είχαν προετοιμαστεί ότι είχαν πλέον ένα παιδί με ψύχωση-τρέλα. Στην

πορεία τών χρόνων τό «μαῦρο πρόβατο» ἔδωσε τήν εὐκαιρία σέ όλόκληρη τήν οἰκογένειά της νά ἔρθει σέ ἐπαφή ὄχι μόνο μέ τήν ψυχοθεραπεία ἀλλά κυρίως μέ ἀλήθειες πού ἔκρυβε τό σοβαροφανές προφίλ τῆς οἰκογένειας: καθημερινή βία, ψυχαναγκασμοί καί ἀνελευθερία, νεκρά συναισθήματα καί συμβιβασμένη συζυγία. Οἱ πνευματικοί ἄλλαξαν. Τό κάθε μέλος τῆς οἰκογένειας παλεύει μέ διαφορετικό τρόπο τή σχέση του μέ τήν ἐκκλησία καί τήν ἀπόσταση ἀπό τήν τυπική εὐσέβεια. Στήν Τζένη παρέμεινε ὅμως μία ιδιότυπη φοβία: ἐνῶ καθηγητές καί εἰδικοί θαυμάζουν τά ταλέντα της, γιά χρόνια ἀποτυγχάνει μπροστά στίς ἐπιτροπές τών ἐξετάσεων «πιστεύω ὅτι τά λόγια τοῦ πνευματικοῦ μου μέ παραλύουν καί τά ἀκούω σάν μιά φωνή μόλις περάσω τήν πόρτα τῆς αἵθουσας ἐξετάσεων».

Οἱ κοπέλες τών παραπάνω ἱστοριῶν καί ἄλλοι νέοι πού τολμοῦν τήν ἀποστασιοποίηση καί τήν ἀσωτία ἀπό τό συντηρητικό περιβάλλον, παλεύουν τούς φερτούς δαίμονες στήν ἐνηλικίωσή τους. Συχνά ἄν καταλήξουν ξανά στήν πίστη, αὐτό γίνεται μέ νέους ὅρους, πιο ὑπεύθυνα καί πιο γνήσια καί αὐθεντικά ἀπό τόν τρόπο πού τούς κληροδοτήθηκε. Τό σύμπτωμα, ὅμως, πού μοιάζει νά παραμένει καί εἶναι τό πιο δύσκολο νά λυθεῖ, εἶναι ἡ κατάκτηση τῆς ἐμπιστοσύνης στή σχέση. Εἶναι τό κοινό ἔλλειμμα ὅλων ὅσων ἔχουν βιώσει τή συναισθηματική ἀποστέρηση ἢ τήν ἀπουσία σταθερῆς θερμότητας ἀπό τούς γονεῖς, στήν τρυφερή ἡλικία πού κτίζονταν ἡ ἀπάντηση στό ἐρώτημα «εἶμαι ἕνα πλάσμα πού ἀξίζω τήν ἀγάπη;». Ἄν οἱ εἰδικοί τό ὀνομάσουνε «στοιχεῖα μεταχιμακῆς διαταραχῆς προσωπικότητας» ἢ συναισθηματική ἀνωριμότητα ἢ δυσκολία ἀνάληψης εὐθύνης στίς σχέσεις, ἔχει μικρή διαφορά. Ὅταν ὁ βωμός τῆς θυσίας τοῦ Ἀβραάμ δέν ἔχει στηθεῖ κατά παραγγελία ἀπό τόν Παλαιδιαθηκικό Θεό, ἀλλά στήνεται ἀπό τίς ἐνοχές τών γονέων, καί ὅταν δέν ὑπάρχει κριάρι νά κατέβει σέ ἀπάντηση τῆς ἐμπιστοσύνης νά ἀντικαταστήσει τό θυσιαζόμενο παιδί, ἀφοῦ ἐξάλλου οἱ θυσίες όλόκληρώθηκαν μέ τή Σταυρανάσταση τοῦ Κυρίου, χρειάζονται πολλές ὥρες διαλόγου ἐσωτερικά καί ἐξωτερικά, νά κατανοηθεῖ τό ἀκατανόητο, πώς ὁ ρόλος μου ὡς παιδί ἦταν νά θυσιάζομαι στό βωμό τῆς μή-ἐνηλικίωσης τών γονιῶν μου.

Θά όλόκληρώσω τήν εἰσήγησή μου μέ τρία σημεία πού ἀφοροῦν ὅλους μας σάν μέλη τῆς ἐκκλησίας καί εἶναι ἀπόλυτα ἀναγκαῖο νά ἀκουστοῦν, ὅσο προκλητικός κι ἄν πρέπει νά γίνω. Ὁ Παπαδιαμάντης μονολογεῖ «σάν νά ἔχαν ποτέ τελειωμό τά πάθια κι οἱ καημοί τοῦ

κόσμου». Καί είναι εύκολο καί επικίνδυνο νά άφεθει ή εύθύνη γιά τή διαιώνιση αὐτῆς τῆς παρατήρησης, στόν στιγματισμό τῶν γονέων.

Τό **πρῶτο σημείο** ἀφορᾷ μιά συχνά ὀξύμωρη καί ἀνεύθυνη στάση προσώπων μέ ποιμαντική εύθύνη: κατανοοῦμε πλέον πολλούς ἀπό τοὺς μηχανισμούς πού ἱστορικά δημιούργησαν τό σημερινό περιβάλλον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, μέ ἔντονη τήν ἀνάγκη τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου γιά γνησιότητα καί ἐπαφή μέ τίς ρίζες, ἀλλά κυρίως μέσα ἀπό τήν ἀντίδραση τῶν ἀνθρώπων μέ θρησκευτική ἀναφορικότητα ἀπέναντι στήν ἐκρηκτική ἐπανάσταση τῶν κινήματων πανσεξουαλισμοῦ καί τῆς μόδας τοῦ ἐρωτισμοῦ. Καλλιιεργήθηκε ἔτσι ἓνα μοντέλο πιστοῦ-ὁπαδοῦ, πού συναθροίζεται σέ ὁμάδες γύρω ἀπό τήν αὐθεντία ἑνός πνευματικοῦ ἢ γέροντα. Ἐδῶ ὁ πιστός εἶναι «πνευματικοπαίδι», μέσα ἀπό τήν πλήρη ὑποταγή/ὑπακοή μπορεῖ νά δικαιουται τῆς ἀναγνώρισης τοῦ μέλους τῆς ὁμάδας. Γιά λόγους παρουσίας μπορεῖ νά φαίνονται ὑπερτονισμένες οἱ περιγραφές ἀλλά πίσω ἀπό τόν μανδύα μιᾶς φυσικότητας, παραμένουν «παιδιά» πού πρέπει νά τοὺς προφυλάξει ὁ ὑπεύθυνος ἀπό τά κακά τοῦ κόσμου καί τοῦ ἴδιου τους τοῦ ἑαυτοῦ· ἄνθρωποι πού κατά τά ἄλλα καί ἔξω ἀπό τόν ἐκκλησιαστικό τους χῶρο, μπορεῖ νά ἀναδεικνύουν ἐπαγγελματισμό καί εἰδικές γνώσεις. Τό ὀξύμωρο εἶναι πῶς ὅταν μέ τό καλό καί συχνά μέσα ἀπό τά στεγανά τοῦ ἴδιου χώρου, προκύψει μέ ἢ χωρίς προξενιό τό ζευγάρι, στήν εύλογη ἀπορία τους «δέν ξέρουμε τώρα πῶς νά εἴμαστε ἐνήλικες μέσα σέ μιά σχέση» δέχονται καί πάλι μιά βελτιωμένη κριτική «τελικά δέν εἴστε ὠριμοί καί δέν ἀναλαμβάνετε εύθύνες», παραμένοντας ἐξαρτημένοι ἀπό τόν γέροντα πού συνεχίζει νά εἶναι ὁ μόνος πού δικαιουται νά γνωρίζει καί νά καθοδηγεῖ.

Τό **δεύτερο σημείο** εἶναι πολύ οὐσιαστικό καί δύσκολα προσβάσιμο: ἡ ἐκκλησία μέ τή μορφή μιᾶς μεγάλης οἰκογένειας ἀλληλοεπιδρᾷ καί καθρεφτίζει τίς ἐπιλογές καί τίς ἀδυναμίες τῶν «μεγαλύτερων» στήν οἰκογένεια ἐδῶ τῶν ποιμένων. Σέ μιά ἐκκλησία πού περιγράφεται ὡς «Ζῶσα» καί μέ τή διευκρίνιση πού ἔχουμε ἤδη παραπάνω κάνει γιά τή σχέση τῆς ζωῆς καί τῆς ἀλλαγῆς, ἀποκαλύπτεται στήν πράξη ὅτι τά ἐργαλεῖα τῆς ἐκκλησίας μας πᾶσχουν: σέ μιά ἐκκλησία πού οἱ ποιμένες δέν ἔχουν αἴτημα τήν ἀλλαγῇ, τό μήνυμα πού ἐκπέμπεται εἶναι ἡ μὴ-ἀλλαγή. Φυσικό καί οἱ πιστοί-γονεῖς νά ὑποβάλλονται στή μὴ ἀλλαγῇ. Παραμένοντας ἀμέτοχοι στήν ἀνανέωση τῶν βιωμάτων,

μοιάζουν νά ύστεροϋν καί τελικά νά μὴν ὑποστηρίζουν τὴν ἀνανέωση πού φέρνουν ἡ ὠρίμανση καί οἱ ἀλλαγές τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς.

Τό **τρίτο σημείο** ἀφορᾷ μιά οὐσιαστική ἀλλαγὴ πού ἔρχεται καί συγκλονίζει τὰ στερεότυπα ὅπως τὰ γνωρίζαμε τουλάχιστον γιὰ τὸ ἀνατολικότερο κομμάτι τοῦ ἐκδυτικισμένου κόσμου, ἀλλὰ ἐνδεχομένως καί σταδιακά καί τούς χώρους τῆς Ἀσίας καί τῆς Ἀφρικῆς. Ἡ οἰκογένεια ὡς κυτταρικός μηχανισμός τοῦ Σώματος τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ καί τῆς κοινωνίας, ἀναλάμβανε πάντοτε νά ἀνταπεξέλθει στίς ἀπαιτήσεις τῶν ἐποχῶν ἀφοῦ εἶναι ὁ φυσικός χῶρος μέσα στόν ὁποῖο καλωσορίζονται οἱ νέοι ἄνθρωποι, ἡ νέα ἐλπίδα. Σέ ἐποχές σκληρῆς ἐπιβίωσης καί ἐξωτερικῶν κινδύνων ἡ οἰκογένεια ὀχυρωνόταν, αὖξανε τόν ὄγκο της, προετοίμαζε τὰ μέλη της γιὰ τὴν ἐπιβίωση ἀλλὰ καί γιὰ τὴν ἀπώλεια. Σέ ἐποχές μεγαλύτερης διάθεσης ἀγαθῶν καί δυνατοτήτων ἀτομικῆς ἐξέλιξης, ἡ οἰκογένεια ἔγινε οἰκογένεια ρόλων: σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τόν γεωγραφικό χῶρο τῆς Ἑλλάδας μποροῦμε νά ἀναγνωρίσουμε τὴν προγενέστερη μορφή τῆς οἰκογένειας τοῦ πατέρα-ἀφέντη καί τῆς γυναίκας-δούλας πού μεταπολεμικά ἐξελίχθηκε στήν οἰκογένεια πῶς «ἰσότητων» ρόλων τοῦ πατέρα-κουβαλητή καί τῆς γυναίκας-ὄχι μόνο δούλας ἀλλὰ πλέον καί κυρᾶς. Μέ τὴν κατοχύρωση ὅμως τῆς ἀσφάλειας καί μέ τὴν κατανόηση ἀπὸ τὴν εὐρύτερη κοινωνία ψυχολογικῶν καί συναισθηματικῶν ἀναγκῶν, ἀρχίζουν οἱ νεότερες οἰκογένειες νά ἀποκαθιστοῦν μέσα τους κάτι πῶς γνήσια Ὁρθόδοξο καί Ἀγαπητικό, τὴ Σχέση τῶν Προσώπων. *Οἱ Ρόλοι δέν ἀναγνωρίζουν ἰδιαιτερότητες στὰ πρόσωπα. Ἡ Σχέση ἀναφέρεται σέ αὐτὴν καί γι'αὐτὸ γίνεται καὶ μοναδική. Οἱ Ρόλοι διεκδικοῦν ἐπιβράβευση στὴ διατήρησή τους, ἡ Σχέση ἀπὸ τὴν ἄλλη μεγαλώνει καὶ ἐξελίσσεται μαζί μέ τὰ πρόσωπα. Οἱ Ρόλοι προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἀδυναμία νά ἀναλάβουμε τὸ ρίσκο τῆς διαπραγματεύσεως στὴ Σχέση. Ἐδῶ προκύπτει ἡ σύγκρουση τῶν προτύπων τῶν τελευταίων γενεῶν: τὰ πρόσωπα στίς πρόσφατες συζυγίες στεροῦνται ἄμεσου παραδείγματος γονεϊκότητας βασισμένης στό συναίσθημα καὶ τὴν σχέση. Καὶ ἐδῶ εἶναι ἡ πρόκληση γιὰ τὴν Ἐκκλησία. Μιά ἐκκλησία μέ δομὴ ρόλων καὶ ἀξιωμάτων πόσο εὐκολα μπορεῖ νά ἐπικοινωνήσῃ, νά κατανοήσῃ καὶ νά διαπραγματευτεῖ μέ Οἰκογένειες προσώπων; Τό σίγουρο εἶναι πῶς μιά Ἐκκλησία προσώπων θά ἦταν ὁ φυσικός χῶρος γιὰ νά ἐμπνευστεῖ κάποιος καὶ νά σύν-δημιουργήσῃ τὴ νέα του οἰκογένεια.*

ΑΘΗΝΑ ΜΑΡΟΥΔΑ-ΧΑΤΖΟΥΛΗ

Έπικουρη Καθηγήτρια Ψυχολογίας Παν. Αθηνών

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

«Κάθε ύπαρξη γνωρίζει την ημέρα του πρωταρχικού τραύματός της, ή όποια χωρίζει τη ζωή της σ' ένα πρίν και σ' ένα μετά. Καί τής όποιας, ή έστω καί φευγαλέα ανάμνηση άρκεϊ για νά τήν καθηλώσει σ' ένα ά-λογο, ζώωδη καί άθεράπευτο τρόμο».

Άμελί Νοτόμπ, Φόβος καί Τρόμος

1. Είσαγωγή

Στή σημερινή εισήγηση άρχικά θά άναφερθώ στή δυσκολία καί τήν πολυπλοκότητα του όρισμου τής έννοιας του ψυχικού τραύματος, στή συνέχεια θά άναφερθώ περιληπτικά σέ όρισμένες βασικές διαστάσεις του ψυχικού τραύματος κυρίως μέσα από μιά ψυχοδυναμική όπτική καί ψυχαναλυτική θεώρηση, έστιάζοντας στή συγκινησιακή διάσταση του τραύματος, στή ρήξη του προσωπικού άφηγήματος πού τό ψυχικό τραύμα έπιφέρει στό άτομο καί τόν κατακερματισμό τής ταυτότητάς του. Τέλος θά άναφερθώ στήν άναγκασιότητα του όρισμου του ψυχολογικού τραύματος μέσα από τήν ψυχοκοινωνική του διάσταση.

Όρισμός - Η Δυσκολία καί ή πολυπλοκότητα του όρισμου τής έννοιας του τραύματος

Είμαι άλήθεια ότι ή μεγαλύτερη ίσως δυσκολία πού άντιμετωπίζει κανείς όταν μελετά τήν έννοια του τραύματος έγκειται στήν άδυναμία νά διερευνηθεί τό τραυματικό βίωμα άφενός τή στιγμή πού συμ-

βαίνει αφετέρου στά πλαίσια μιᾶς ἐργαστηριακῆς ἔρευνας. Οἱ πληροφορίες σχετικά μέ τό τραῦμα προέρχονται κυρίως ἀπό τή μελέτη τῶν ἀναμνήσεων τῶν ἀτόμων πού ἔχουν βιώσει ἕνα τραυματικό γεγονός καί τή διερεύνηση τῶν ἀντιδράσεων τοῦ ἐγκεφάλου σέ ἐρεθίσματα πού προκαλοῦν ἔντονα συναισθήματα φόβου καί ἀγχους. Αὐτή ἡ ἔμμεση μελέτη τοῦ τραύματος ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τόν συνεχή ἐπαναπροσδιορισμό τῆς ἔννοιάς του ἡ ὁποία ὀλοένα διευρύνεται γιά νά συμπεριλάβει διαφορετικές διαταραχές πού σχετίζονται μέ τό τραῦμα καί γεγονότα πού θεωροῦνται τραυματογενῆ. Ἐπιπλέον δυσκολία στή μελέτη τοῦ τραύματος ἀποτελεῖ ἡ διαφορετική ἀντίδραση τῶν ἀτόμων ὅταν βιώνουν ἕνα γεγονός πού θεωρεῖται τραυματικό. Τό ἴδιο γεγονός μπορεῖ νά τραυματίσει ψυχικά κάποιους ἀνθρώπους ἐνῶ ἄλλους ὄχι. Σημαντικό ρόλο παίζει τόσο ἡ ψυχική κατάσταση τοῦ ἀτόμου μέχρι τή στιγμή τοῦ τραυματικοῦ γεγονότος, ὅσο καί τό πολιτισμικό περιβάλλον ὅπου συμβαίνει τό γεγονός.

Παρά ταῦτα οἱ περισσότεροι θεωρητικοί συμφωνοῦν στή θεώρηση τοῦ τραυματικοῦ γεγονότος ὡς ἀναπάντεχου καί συντριπτικοῦ γιά τόν ψυχισμό τοῦ ἀτόμου πλήγματος. Κατά τόν Erikson τό τραῦμα εἶναι ἕνα «χτύπημα στούς ἰστούς τοῦ σώματος», ἕνα πλήγμα στόν ψυχισμό τοῦ ἀτόμου πού βιώνει ἕνα συντριπτικό καί ἀπρόσμενο γεγονός, τό ὁποῖο προκαλεῖ ἔντονα συναισθήματα ἀγχους, ξεπερνᾷ τούς ἀμυντικούς του μηχανισμούς καί γίνεται «τό κυρίαρχο χαρακτηριστικό τοῦ ἐσωτερικοῦ του τοπίου» (Erikson, K., 1995).

Μολονότι ἡ περί τοῦ τραύματος βιβλιογραφία ἔχει σάν κύριο σημεῖο ἐκκίνησης τίς μελέτες τοῦ Γάλλου νευρολόγου Charcot καί ἔπειτα τῶν Freud καί Breuer πάνω στήν ὑστερία, τά πρῶτα συμπτώματα τοῦ ψυχολογικοῦ τραύματος φαίνεται νά ἔχουν ἐντοπισθεῖ καί περιγραφεῖ ἤδη ἀπό τά τέλη τοῦ 1850, ἔστω καί μέ τή χρήση ὀρων τῆς ἱατρικῆς, σέ ἄτομα πού ὑπῆρξαν θύματα σιδηροδρομικῶν ἀτυχημάτων καί τά ὁποῖα μετὰ τό ἀτύχημα ἄν καί δέν ἐμφάνιζαν καμία ὀργανική βλάβη, παρουσίαζαν κάποια συμπτώματα στή συμπεριφορά τους. Ἡ κατάσταση αὐτή ὀνομάσθηκε «Railway Spine» καί ὁδήγησε τούς γιατρούς τῆς ἐποχῆς στήν «ἐξέταση τῶν ψυχολογικῶν παραγόντων» οἱ ὁποῖοι ἀναφερόταν μέ διάφορους τρόπους, ὅπως «τρόμος», «τρομοκρατία» ἢ «συναισθηματικό σόκ». Τά συμπτώματα πού ἐμφάνιζαν ἦταν ἡ νευρική κατάθλιψη (nervous depression) καί ἡ ἐπιμονή στήν ἐπαναφορά τῶν εἰκόνων ἀπό τό ἀτύχημα. Οἱ

μελέτες σχετικά με τό «Railway Spine» υπήρξαν οι προάγγελοι τών έρευνών επάνω στην ύστερία καί τό τραῦμα, παρότι συνήθως δέν αναφέρονται καί δέν συνδέονται στη βιβλιογραφία με αυτές.

2. Τό τραῦμα μέσα από τήν ψυχαναλυτική προσέγγιση

Τήν ίδια περίπου εποχή οι μελετητές τής γυναικείας ύστερίας, Charcot, Freud and Breuer καί Janet, αναφέρθηκαν στίς ψυχολογικές αιτίες τής ασθένειας, καθιερώνοντας τήν αντίληψη ότι ένας μή όργανικός τραυματισμός μπορεί νά όδηγήσει στην εμφάνιση σωματικών καί κυρίως νευρικών συμπτωμάτων. Οι Freud καί Breuer όρίζουν τήν τραυματική ύστερία ως τό αποτέλεσμα ενός «άτυχήματος» τό όποιο ενεργοποιεί μιά διαδικασία διάσπασης του περιεχομένου τής συνειδητότητας. Σύμφωνα με τόν Freud, τό τραυματικό γεγονός καταπιέζεται με αποτέλεσμα νά επανέρχεται καί νά επιτίθεται στό άτομο με τή μορφή τών κρίσεων ύστερίας. Ή επαναληψιμότητα του τραυματικού γεγονότος με τή μορφή τών κρίσεων φέρνει τό άτομο στην ίδια ψυχοσυναισθηματική κατάσταση τήν όποία βίωσε κατά τήν αρχική τραυματική εμπειρία. Τό καταπιεσμένο περιεχόμενο τής συνειδητότητας πού έχει αποσυνδεθεί επανέρχεται μή ήθελημένα καί τό τραυματικό γεγονός αναβιώνεται. Σημαντικό στην τραυματική εμπειρία είναι ή επίδραση του τρόμου πού καθορίζει τό ψυχικό τραῦμα. «Κάθε εμπειρία ή όποία παράγει τό όδυνηρό συναίσθημα του φόβου, του άγχους, τής ντροπής ή του ψυχικού πόνου μπορεί νά λειτουργήσει ως ψυχικό τραῦμα»¹.

Σύμφωνα με τόν Rothstein (1986), μέσα από τήν ψυχαναλυτική θεώρηση, τό τραῦμα όρίζεται σε επίπεδο έρμηνευτικό, αναπτυξιακό καί σε επίπεδο προσαρμογής. Κάθε μιά από τίς κατηγορίες αυτές προϋποθέτουν διαφορετικούς τρόπους τής θεραπευτικής πράξης καθώς καί διαφορετικές μορφές ανασυγκρότησης του έαυτου. (According to Rothstein trauma may be defined psychoanalytically as hermeneutic, developmental, or adaptational, each category having «a derivative conception of reconstruction and mode of therapeutic action»). Ό έρμηνευτικός όρισμός εστιάζει στην άσυνείδητη σημασία του γεγονότος καί στην insight - oriented form of analytic therapy.

1. Freud, S. (1912). Selected papers of Hysteria and other Psychoneuroses. The journal of Nervous and mental Disease Publishing Company, N. York.

Ο αναπτυξιακός όρισμός stresses the impact ενός συμβάντος στην ψυχολογική δομή της προσωπικότητας του ατόμου, και ο όρισμός που εστιάζει στο επίπεδο προσαρμογής δίνει έμφαση στην επίδραση του τραυματικού γεγονότος στην ψυχολογική λειτουργία του ατόμου.

Σύμφωνα με τον Freud, το τραύμα σε ψυχικό επίπεδο ορίζεται ως «ή έμπειρία που σε μικρό χρονικό διάστημα δίδει στην ψυχική ζωή ένα τόσο ισχυρό έρεθισμα τό όποιο δέν μπορεί νά απαλειφθεί ή νά τύχει συνήθους επεξεργασίας, μέ αποτέλεσμα νά καθίστανται αναπόφευκτες μόνιμες διαταραχές», αναφορικά πάντα μέ την ψυχική όργάνωση².

Άπό τίς άπαρχές του 20ού αιώνα στίς έργασίες του Freud καί του Pierre Janet, ή έννοια του τραύματος άντιμετωπίσθηκε όχι μόνον σάν μιά άπλή παθολογία, αλλά σάν ένα άπό τά βασικά αινίγματα που άφορούν τή σχέση της ψυχικής ζωής μέ την πραγματικότητα. Σ' αυτή τή γενική θεώρηση τό τραύμα περιγράφεται ως ή άπάντηση σ' ένα γεγονός άναπάντεχο καί συντριπτικό γιά τον ψυχισμό του ατόμου, του όποιου τό άτομο άδυνατεί νά έχει την πλήρη συνειδητότητα, καί τό όποιο επανέρχεται άργότερα σε μιά σειρά άπό επαναλαμβανόμενα φαινόμενα. Η τραυματική έμπειρία, πέραν του ψυχικού πόνου που έμπεριέχει, υπαινίσσεται καί ένα παράδοξο: ότι άκριβώς ή άμεσότητα του ύποκειμένου μέ τό βίαιο γεγονός μπορεί νά συνεπάγεται καί την άπόλυτη άνικανότητα άντίληψης του γεγονότος: αυτή ή άμεσότητα παραδόξως παίρνει τή μορφή της belatedness. Η επαναληψιμότητα καί ή άναμνημόνευση του τραυματικού γεγονότος –τό όποιο παραμένει άπρόσιτο στή συνείδηση του ατόμου– είναι ίσως τό σημαντικότερο σύμπτωμα που παρουσιάζουν τά τραυματισμένα άτομα. Καθώς τό συντριπτικό καί άπρόσμενο τραυματικό γεγονός δέν γίνεται άντιληπτό στην ολότητά του μέχρι τή στιγμή που συμβαίνει επανέρχεται μή ήθελημένα –όχι μέ συνειδητή ένθύμιση–, όταν τό άτομο βρίσκεται υπό συνθήκες παρόμοιες του άρχικού τραύματος, μέ τή μορφή γιά παράδειγμα είκόνων, επαναφέροντας καί τά άρχικά συναισθήματα (Garuth, 1996). Η επανάληψη του τραυματικού γεγονότος δείχνει την άνικανότητα του μυαλού νά άποφύγει τό γεγονός τό όποιο

2. Freud, S. (1916). Introductory Lectures on psychoanalysis. Lecture 18, Standard edition 16.

έχει περάσει στον ψυχισμό χωρίς τη διαμεσολάβηση του έαυτού και χωρίς να νοηματοδοτηθεί. Μέσω της επανάληψης αυτής τό άτομο προσπαθεί να συλλέξει πληροφορίες για τό γεγονός, ώστε να καταφέρει να κατανοήσει αυτό που έχει συμβεί και να τό ένσωματώσει στο προσωπικό του αφήγημα.

3. PTSD - Διαστάσεις του ψυχικού τραύματος

Στήν ιστορική εξέλιξη της έννοιας του ψυχολογικού τραύματος, τό επόμενο σημείο αιχμής ήταν οι παρατηρήσεις πού έγιναν στους στρατιώτες καθώς και τούς βετεράνους του Α΄ και του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ιδιαίτερα στά θύματα του Όλοκαυτώματος πού παρουσίαζαν ψυχολογικά προβλήματα, καθώς και στους βετεράνους από τον πόλεμο του Βιετνάμ, όδήγησαν στην πλήρη ιατρικοποίηση του τραύματος και στην επίσημη διαμόρφωση του ως «Διαταραχή Μετα-Τραυματικού Στρές» (PTSD) τό 1980.

Η διαταραχή του μετατραυματικού στρές πού περιλαμβάνει τίς κλινικές παθολογικές έκδηλώσεις μετά από κάποιο τραυματισμό, μελετήθηκε (όπως θά δοϋμε στίς εισηγήσεις πού ακολουθούν στο συνέδριο) αρχικά στους ένήλικες και αργότερα στά παιδιά. Τό τραυματικό γεγονός μπορεί να προέρχεται άφ' ενός, από μιά κατάσταση άπειλητικής ή καταστροφικής φύσεως (φυσικές καταστροφές, πόλεμος, σοβαρό άτύχημα, μαρτυρία βίαιων θανάτων, βασανιστήρια, βιασμός ή άλλο έγκλημα), άφ' έτέρου, ως τραυματικό μπορεί να νοηθεί και ένα γεγονός πού τό ίδιο τό άτομο τό βίωσε ύποκειμενικά ως έξαιρετικά τραυματικό και άπειλητικό. Η έναρξη της διαταραχής ακολουθεί τον ψυχοτραυματισμό, μέσα σε μιά χρονική περίοδο πού μπορεί να κυμαίνεται από λίγες έβδομάδες μέχρι μερικούς μήνες.

Κλινική εικόνα

Τυπικά συμπτώματα στους ένηλίκους: αναβίωση του ψυχοτραυματισμού υπό μορφή παρέμβλητων άναμνήσεων (flashbacks) ή όνείρων, επίπονο αίσθημα μουδιάσματος, συναισθηματική επιπέδωση, άποστασιοποίηση από τούς άλλους ανθρώπους, άνηδονία, άπουσία άπαντητικότητας προς τό περιβάλλον, άποφυγή δραστηριοτήτων και καταστάσεων πού υπενθυμίζουν τον ψυχοτραυμα-

τισμό. Συνήθως συνυπάρχει φόβος και αποφυγή περιβαλλοντικών έρεθισμάτων τά όποια φέρνουν στό νοῦ τήν τραυματική έμπειρία. Μπορεί νά έκδηλωθοῦν αἰφνίδια ξεσπάσματα θυμοῦ, πανικοῦ ἢ επιθετικότητας, πυροδοτούμενα από έρεθίσματα πού έκλύουν μιά ξαφνική ανάμνηση, ἢ καί έπανεκδραμάτιση τοῦ ψυχοτραυματισμοῦ ἢ τῆς ἀρχικῆς ἀντίδρασης πρὸς αὐτόν. Ἐπίσης παρατηρεῖται μιά κατάσταση αὐξημένης ἐγρήγορσης τοῦ ἀτόμου μέ αὐξημένη ἀντίδραση αἰφνιδιασμοῦ καί αὐπνία. Ἄγχος, κατάθλιψη καί αὐτοκτονικός ιδεασμός ἐνδέχεται νά συνυπάρχουν μέ τά παραπάνω (βλ. Μπούρας & Λαζαράτου, 2012).

Νεότεροι έρευνητές τῆς μετατραυματικῆς διαταραχῆς κατευθύνουν τίς έρευνές τους στή μελέτη τῆς μνήμης καί τῶν συγκινήσεων στό ψυχολογικό τραῦμα. Οἱ Van der Kolk & Fisler (1995) πού όρίζουν τό τραῦμα ὡς τό βίωμα ενός ἀναπόφευκτου γεγονότος πού συνθλίβει τούς ὑπάρχοντες μηχανισμούς ἄμυνας, μελετοῦν ιδιαίτερα τίς συνέπειές τους στή μνήμη, καθώς ἐπίσης καί τή διαδικασία τῆς ἀποσύνδεσης (dissociation). Βάση αὐτοῦ τοῦ μηχανισμοῦ, οἱ τραυματικές ἀναμνήσεις διαχωρίζονται ἢ ἀπομονώνονται από τή συνειδητότητα. Τό ἐπίπεδο τῆς ἀποσύνδεσης ἐξαρτᾶται από τή διάρκεια τοῦ τραύματος, τήν παρουσία σωματικῆς κακοποίησης καί τήν παραμέληση. Ὑψηλά ἐπίπεδα ἀποσύνδεσης μπορεῖ νά ὁδηγήσουν στήν ἀνάπτυξη διαταραχῆς πολλαπλῶν προσωπικοτήτων.

Ἡ ἀποσύνδεση

Ἡ ἀποσύνδεση, (ὡς κεντρικό στοιχεῖο κατά τή διάρκεια τοῦ τραυματισμοῦ, ἀλλά καί ὡς διαχείριση τοῦ τραύματος μετά τό γεγονός), συνδέεται μέ τίς λειτουργίες τοῦ ἐγκεφάλου καί τίς περιοχές πού ἐνεργοποιοῦνται κατά τό τραυματικό γεγονός. Ὑπό κανονικές συνθήκες, οἱ πληροφορίες σχετικά μέ τά καθημερινά γεγονότα καταγράφονται στή δηλωτική μνήμη καί ἐνσωματώνονται στό προσωπικό ἀφήγημα τοῦ ἀτόμου. Μέ αὐτό τόν τρόπο οἱ πληροφορίες καί οἱ ἀναμνήσεις ενός γεγονότος εἶναι διαθέσιμα στό ἄτομο ὅταν αὐτό ἐπιλέξει νά τίς ἀνασύρει, μπορεῖ ἀκόμα καί νά διαστρεβλώνονται κατά τήν ἀφήγηση ἀνάλογα μέ τήν κοινωνική συνθήκη. Ὅταν ὅμως τό ἄτομο βιώνει ἕνα τραυματικό γεγονός καί ὁ φόβος καί τό

ἄγχος ξεπερνοῦν ἓνα συγκεκριμένο, ἀνεκτό γιὰ τό ἄτομο, ὄριο, τότε ἡ δηλωτική μνήμη δέν λειτουργεῖ.

(Ὅπως παρατήρησαν σέ μελέτες τους οἱ Van der Kolk & Fisler (1995), ἡ περιοχή Broca τοῦ μετωπιαίου λοβοῦ, ἡ ὁποία εἶναι ὑπεύθυνη γιὰ τή μετατροπή τῶν ἐμπειριῶν σέ λόγο, μειώνει τή δραστηριότητά της κατά τή διάρκεια τοῦ τραυματικοῦ γεγονότος, ἐνῶ τήν ἴδια στιγμή αὐξάνεται ἡ δραστηριότητα στό δεξί ἡμισφαίριο πού εἶναι ὑπεύθυνο γιὰ τήν ἐπεξεργασία συναισθημάτων καί εἰκόνων).

Μέ ἄλλα λόγια τό Ἐγώ δέν λειτουργεῖ περιορίζοντας τή συνείδηση τοῦ ατόμου. Καθώς ἡ συνείδηση εἶναι περιορισμένη, οἱ εἰσερχόμενες πληροφορίες δέν ἀποθηκεύονται στή δηλωτική μνήμη ἀλλά στό ὑποσυνείδητο ἢ στήν τραυματική μνήμη μέ τή μορφή εἰκόνων ἢ αἰσθητηριακῶν ἐντυπώσεων. Σέ ἀντίθεση μέ τίς μὴ τραυματικές, οἱ τραυματικές μνήμες δέν μποροῦν νά ἀνακληθοῦν κατά βούληση οὔτε νά διαμορφωθοῦν βάσει τῶν κοινωνικῶν προσδοκιῶν. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Williams (2006), «ὅταν ἔρχονται τά ἄτομα ἀντιμέτωπα μέ κίνδυνο, τό σῶμα καί τό μυαλό θά ἀντιδράσουν προσωρινά στό συναγερμό μέ πάγωμα, μούδιασμα, ἀπόσπαση καί λησμονώντας. Ὅταν οἱ μηχανισμοί ἄμυνας ἔχουν συγκλονιστεῖ καί ἀποτυγχάνεται ἡ ἀποκατάσταση ὁμοιόστασης, ἡ μνήμη τοῦ γεγονότος κωδικοποιεῖται μέ ἓνα τρόπο πού βλάπτει τή γνωστική ἐνοποίηση».

Οἱ ἀνεπεξέργαστες τραυματικές μνήμες, ἀπομονωμένες καί ἀποθηκευμένες ὡς αἰσθητηριακές ἐντυπώσεις, παραμένουν ἀναλλοίωτες καί ἐπανερχονται ὡς ἐφιάλτες ἢ ἀναδρομές πού μποροῦν νά προκληθοῦν σέ παρόμοιες μέ τό τραυματικό γεγονός συνθήκες. Οἱ Van der Kolk & Fisler σημειώνουν ὅτι ἡ ἀποσύνδεση συσχετίζεται μέ τή συναισθηματική ἀναβίωση τοῦ γεγονότος, καθὼς καί τήν ἀπουσία ἀφηγήματος. Ἡ ἀδυναμία διαμόρφωσης ἀφηγήματος παρατηρεῖται κυρίως σέ θύματα τραυματικῶν ἐμπειριῶν κατά τήν παιδική ἡλικία ὅταν ἡ ἱκανότητα ἐπεξεργασίας τῆς πληροφορίας σέ συμβολικό ἐπίπεδο δέν εἶναι ἀνεπτυγμένη. Ἐπὶ πλέον, ἡ ἀδυναμία ἐνσωμάτωσης τοῦ τραυματικοῦ γεγονότος στή δηλωτική μνήμη ἢ ἀλλιῶς ἡ ρήξη τῶν γραμμικῶν ἀφηγημάτων μέσω τῶν ὁποίων τό ἄτομο βιώνει τήν καθημερινότητα δημιουργεῖ ἓνα κενό στό προσωπικό ἀφήγημα τοῦ ατόμου μέ ἀποτέλεσμα τόν κατακερματισμό τῆς ταυτότητάς του.

4. Επίλογος - Η Αναγκαιότητα της κοινωνικής πλαισίωσης του ψυχικού τραύματος (The contextuality of Emotional Trauma)

Εκείνο πού γίνεται φανερό από τις παραπάνω έρευνες είναι ότι ο προσδιορισμός της Μετατραυματικής διαταραχής (PTSD) ως τή σύγχρονη μορφή της τραυματικής νέυρωσης ώθει στην αναγκαιότητα του όρισμού του τραύματος τόσο από την πλευρά της ψυχανάλυσης όσο και από την πλευρά της ψυχιατρικής. Από την πλευρά της ψυχανάλυσης υπογραμμίζεται ή ασυνείδητη σημασία, οι φαντασιώσεις καθώς και ή δυνατότητα συμβολοποίησης του τραυματικού γεγονότος, ενώ ή ψυχιατρική υπογραμμίζει τό τραυματικό γεγονός ως ένα παθολογικό σύνδρομο μέ συγκεκριμένη συμπτωματολογία τό όποιο μπορεί νά διαγνωσθεί (Ulman & Brothers, 1988).

Εκείνο βέβαια πού γίνεται παραδεκτό και από τις δύο πλευρές και ιδιαίτερα από τή νεότερη ψυχαναλυτική σκέψη είναι ότι τό ψυχικό τραῦμα ως ή έμπειρία ενός αβάσταχτου συγκινησιακού αίσθήματος δέν μπορεί νά έρμηνευθεί μόνο μέ βάση τήν ποσότητα ή και τήν ένταση των έπώδυνων συναισθημάτων πού άπορρέουν (evoked) από ένα τραυματογενές συμβάν. Τό ψυχικό τραῦμα λαμβάνει χώρα σ' ένα διϋποκειμενικό πλαίσιο/περιβάλλον (context), τό όποιο δέν μπορεί νά έμπεριέξει (contain), νά κρατήσει τόν βαθύ πόνο ό όποιος γίνεται αβάσταχτος και ως έκ τούτου τραυματικός. Η έλλειψη αυτού του διϋποκειμενικού περιβάλλοντος γίνεται ιδιαίτερα αισθητή στις περιπτώσεις των αναπτυξιακών τραυμάτων, εγκατάλειψης ή κακοποίησης/σεξουαλικής κακοποίησης. Τό τραυματισμένο παιδί θά πρέπει νά αποσυνδέσει τά έπώδυνα συγκινησιακά αίσθήματα από τήν τραυματική έμπειρία μέ αποτέλεσμα συχνά τήν εμφάνιση ψυχοσωματικών συμπτωμάτων ή ακόμη τόν διχασμό μεταξύ της υποκειμενικής αντίληψης του έαυτου και του σώματός του (splits between the subjectively experienced mind and body).

Αυτή ή καταστροφή της διϋποκειμενικότητας όπως βιώνεται από τό άτομο σ' ένα τραυματικό γεγονός, εισβάλλει, όπως υποστηρίζει ό Samuel Erlich στον ψυχικό κόσμο του ατόμου και τόν καθιστά άνίκανο νά νοιώσει ζωντανός, συναισθηματικά συνδεδεμένος μέ τούς άλλους. Η έν λόγω παραβίαση υποχρεώνει τόν τύπο “είναι” της ύπαρξης στό “μή είναι”, οδηγώντας σέ μιά συνάντηση μέ τόν ψυχικό θάνατο. (Η συμβολοποίηση αντικαθίσταται από τό «πραγματικό» κάτι πού άντιστοιχεί σέ παύση της ικανότητας άναπαράστασης).

(Samuel Erlich, «*Τίνος είναι τό Τραῦμα; Άτομικές, όμαδικές και κοινωνικές προοπτικές*», ΕΨΕ, Θεσ/νίκη, 2010).

Γίνεται σαφές, ως έκ τούτου, άπό τίς μελέτες για τό ψυχικό τραῦμα ότι ή τραυματική παραβίαση μπορεί νά έχει δύο όψεις οί όποίες είναι δυνατόν νά συνδυασθοῦν μέ διαφόρους τρόπους. Τό τραῦμα δηλαδή μπορεί νά εισβάλλει στόν ψυχισμό τοῦ ατόμου, όπως μπορεί νά προσβάλλει τήν κοινότητα στην όποία ανήκει τό άτομο. Στο μέτρο πού τό άτομο ανήκει σέ μία κοινότητα ή επίδραση κάποιας άπώλειας επάνω του περιορίζεται και καθίσταται λιγότερο τραυματική. Η σύνδεση μέ τήν κοινότητα υποστηρίζει ό Erlich και ή αίσθηση τοῦ ανήκειν, βοηθοῦν τό άτομο νά συναντήσει τή βασική αλήθεια ότι δέν υπάρχει ως ναρκισσιστική μονάδα, περιβαλλόμενο άπό ένα κενό. Άποτελεῖ τμήμα μιᾶς αλυσίδας ιστορικής ύπαρξης, ή όποία σηματοδοτεῖ τή δύναμη τῆς ζωῆς και μέ αὐτή τήν έννοια είναι αιώνια.

Η αναγκαιότητα τῆς περίεξης άπό τήν κοινότητα γίνεται ιδιαίτερα αναγκαία σέ περιόδους κοινωνικο-πολιτικῶν κρίσεων όπου ή τρομοκρατία και ή κοινωνική βία μετασχηματίζει κάθε πραγματικό σέ μία κατάσταση πλήρους ασάφειας και άμφιβολίας. Τό έγώ αισθάνεται άπειλημένο, αδύναμο νά εκφράσει τίς τρομακτικές του έμπειρίες μέ λόγια. Οί τρομακτικές έμπειρίες φαίνεται νά παίρνουν τή μορφή καταπιεσμένων πρωτογενῶν έμπειριῶν, ένῳ οί δεσμοί και ό κύκλος ασφάλειας τοῦ ατόμου διαρρηγνύονται, και τό άτομο αδυνατεῖ νά αντιμετωπίσει τά συναισθήματα τά όποία είναι συνδεμένα μέ τόν έσωτερικό άβάσταχτο πόνο. Τά τραυματικά γεγονότα βιώνονται έτσι ως διατάραξη τῶν γραμμικῶν άφηγημάτων, διατάραξη τῆς ασφάλειας τῆς καθημερινότητας και τῶν κανόνων πού τήν όριζαν.

Οί Hollander & Gutwill (2006)³ υποστηρίζουν π.χ., ότι, τά τραυματικά γεγονότα τῆς 11ης Σεπτεμβρίου, ενεργοποίησαν στους πολίτες τούς άμυντικούς μηχανισμούς τῆς «άρνησης» τοῦ ένδεχόμενου τῆς επανάληψης τῶν τρομοκρατικῶν επιθέσεων, καθώς και τῆς «μετάθεσης» τῆς εϋθύνης στην κυβέρνηση μέσα άπό τήν τυφλή πίστη προς αὐτή, ένῳ ταυτόχρονα αναπτύχθηκε μία υπερβάλλουσα

3. Βλ. Hollander, N. C. & Gutwill, S. (2006). «Despair and hope in a culture of denial» στό Layton, L., Hollander, N.C. & Gutwill, S. (editors). *Psychoanalysis, Class and Politics*, London: Routledge.

έθνικιστική περηφάνια. Οί μηχανισμοί αυτοί αν και από τη μία πλευρά λειτουργούσαν ως προστασία των πολιτών από τὰ συναισθήματα της άβοηθησίας, του άγχους και της άπελπισίας μπροστά στα τραγικά γεγονότα, από την άλλη έμπόδιζαν την ανάπτυξη συμμετοχικών διεργασιών, κριτικής σκέψης καθώς και ενός αποτελεσματικού διαλόγου, και έναλλακτικών τρόπων πού θά μπορούσαν νά έμπεριέχουν και όχι νά πυροδοτήσουν τή βία σέ έθνικό και διεθνικό επίπεδο. Οί ίδιοι συγγραφείς, όπως και οί θεωρίες περί τραύματος, υποστηρίζουν επίσης ότι χαρακτηριστικό της δημόσιας σφαίρας στή σύγχρονη εποχή, είναι ή παθολογία του δυνητικού πεδίου στό οποίο αναφέρεται ο Thomas Ogden αναλύοντας τίς σχέσεις του έαυτου και των άλλων στή σύγχρονη οίκογένεια⁴. Καθώς τὰ σύμβολα και οί συμβολισμοί καταρρέουν, καταρρέουν και τὰ πεδία διαπραγμάτευσης του έαυτου και του άλλου.

Ός έκ τούτου, ή ψυχαναλυτική αντιμετώπιση θυμάτων μαζικού κοινωνικού τραύματος έπιβάλλει κάποιες ιδιαιτερότητες στό θεραπευτικό χειρισμό, όπου ή κατανόηση του τραύματος πρέπει νά λαμβάνει υπ' όψιν τή δυναμική των όμαδικών και κοινωνικών διεργασιών. «*Η μελέτη της συγκινησιακής ανάπτυξης της κοινωνίας (αναφέρει ο Winnicott) πρέπει νά είναι στενά συνδεδεμένη μέ τή μελέτη του άτομου*»⁵. Αντίστοιχα, ή κατανόηση της επίδρασης κάθε κοινωνικοπολιτικής κρίσης και του τραυματογενούς κοινωνικού περιβάλλοντος επάνω στό άτομο και στίς κοινωνικές ομάδες είναι άμεσα συνδεδεμένη μέ τούς τρόπους πού αυτή ή επίδραση αναπαράγεται άσυνείδητα στίς σχέσεις των ατόμων.

4. Ogden, T. H. (1990). *The Matrix of the Mind*. Northvale, N.J.: Jason Aronson.

5. «The study of the emotional development of society must be closely related to the study of the individual» (1986: 241). Winnicott, D.W. (1986). *Home Is Where We Start From: Essays by a Psychoanalyst*. New York: Norton.

ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

Διδάκτορας Ψυχολογίας - Ψυχοθεραπευτής

ΨΥΧΙΚΟ ΤΡΑΥΜΑ ΚΑΙ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΣΧΕΣΗ

Τί είναι τραυματική έμπειρία;

Η ιστορία του στρειδιού: μαργαριτάρι είναι τό δάκρυ πού έμπεριέχει τόν πόνο

Καμιά φορά συμβαίνει νά εισχωρήσει σ' ένα στρείδι ένας κόκκος άμμου ή ένα ξένο σωμα. Έάν τό στρείδι δέ μπορεί νά τό άποβάλλει, τότε τό ξένο αυτό σωμα διαταράσσει τήν ισορροπία του.

Γύρω από αυτό δημιουργείται ένα είδος μόλυνσης, σκλήρυνσης ή σήψης. Αυτή ή διαταραχή μπορεί νά κάνει όλο τό βιολογικό σύστημα του στρειδιού νά νοσήσει.

Γιά νά άμυνθεί, τό στρείδι «χτίζει» άλλεπάλληλα στρώματα πέρλας γύρω από τόν κόκκο τής άμμου. Έτσι δημιουργείται σιγά σιγά τό μαργαριτάρι. Ό κόκκος άπομονώνεται από τό περιβάλλον του καί δέ μπορεί νά βλάψει πιά τό στρείδι.

Τό μαργαριτάρι εξασφαλίζει στό στρείδι τήν επιβίωση.

Ίσως γι' αυτό παρομοιάζουν τό μαργαριτάρι μέ δάκρυ, έπειδή κατά κάποιο τρόπο έμπεριέχει τόν πόνο.

Παρόμοια άντιδρά καί ό άνθρωπος όργανισμός μετά από μία τραυματική έμπειρία, κατά τήν όποία ένωσε άνήμπορος καί άβοήθητος. Οί άναμνήσεις, οί εικόνες καί οί αισθήσεις τίς όποιες δέν μπορούμε νά έπεξεργαστούμε άπομονώνονται σωματικά καί ψυχικά.

Κάποιες φορές δέν θυμόμαστε καñ τί έγινε. Όταν όμως ύπάρξει ή κατάλληλη άφορμή ή σέ μία κρίσιμη περίοδο τής ζωής μας, ό τρόμος καί ή άπόγνωση έρχονται στήν επιφάνεια.

Συνέπεια μπορεί νά είναι ή έκδήλωση κατάθλιψης, φοβίας ή ψυχοσωματικῶν συμπτωμάτων.

Τά συμπτώματα αὐτά, ὅσο δυσάρεστα κι ἂν εἶναι, μπορεί νά ἀποτελέσουν μιά εὐκαιρία ἐπούλωσης τοῦ ψυχικοῦ τραύματος.

Τί εἶναι ἡ ψυχοθεραπεία;

Ἡ θεραπεία τῆς ψυχῆς δέν εἶναι συνώνυμη μέ τήν ψυχοθεραπεία.

Ἐνῶ στήν λέξη «ψυχοθεραπεία» ὑπάρχει τό συνθετικό «ψυχή», ἡ ἔννοια τῆς ψυχῆς ἀπουσιάζει ἀπό τά περισσότερα ἐγχειρίδια ψυχολογίας, ψυχιατρικῆς καί ψυχοθεραπείας.

Ἡ ἐπιστημονική ψυχολογία δέν γνωρίζει τί εἶναι ψυχή, γι' αὐτό περιορίζεται στή διερεύνηση τῆς ἀνθρώπινης ὁρατῆς καί μετρήσιμης συμπεριφορᾶς.

Ἡ χρησιμοποίηση τῆς λέξης «ψυχοθεραπεία» ὡς τεχνικοῦ ὄρου περιορίζει τόν ἄνθρωπο σέ ἓνα φάσμα ἀπό σκέψεις καί συμπεριφορές, προβληματικές ἢ ἀποκλίνουσες, πού μέ τή βοήθεια ἑνός εἰδικοῦ μποροῦν νά ἐξομαλυνθοῦν, πρὸς τήν κατεύθυνση τοῦ «φυσιολογικοῦ», δηλαδή τοῦ ἀνθρώπου πού εἶναι κανονικός μέ στατιστικά κριτήρια.

Ἡ ψυχοθεραπεία ὡς ἐπιστημονικός κλάδος τῆς ψυχολογίας προσπαθεῖ νά ἀποκαταστήσει τήν προβληματική συμπεριφορά, ἀφήνοντας ὅμως ἀνεξερεύνητο τά βαθύτερα στρώματα καί τίς ἐπιμέρους ἐκδοχές τοῦ ἐνδοψυχικοῦ συνόλου τοῦ ἀνθρώπου, μέσα στίς ὁποῖες εἶναι καί ἡ πνευματικότητα.

Λαμβάνοντας ὑπόψιν μας τοὺς παραπάνω περιορισμούς, θά μιλήσουμε σήμερα γιά τήν ψυχοθεραπεία.

Σάν μιά δομημένη διαδικασία φροντίδας ἀπό ἓναν ἄνθρωπο εἰδικό πρὸς ἓνα ἄλλον πού χρειάζεται βοήθεια.

Μιά διαδικασία μέ κανόνες κι ὅρια πού στόχο ἔχουν νά δημιουργηθεῖ μέ τήν κοινή συναίνεση τῶν συμμετεχόντων μιά σχέση.

Μιά σχέση ἐμπιστοσύνης πού σκοπεύει μέσα σέ ἓνα συμφωνημένο χρονικό διάστημα νά ἀποδώσει καρπούς.

Νά ἀποκαταστήσει τά ἀρχικά συμπτώματα ἢ παράπονα τοῦ ἀσθενοῦς, ἔτσι ὥστε ὁ ἴδιος νά εἶναι πιο εὐχαριστημένος στήν καθημερινότητα καί τίς σχέσεις του μέ τοὺς ἄλλους.

Ὅπως χρειάστηκε χρόνος γιά νά ἐγκατασταθεῖ τό τραῦμα καί οἱ συνέπειές του στήν ψυχή καί τή ζωή τοῦ ἀσθενοῦς, ἔτσι θά χρειαστεῖ χρόνος γιά νά ἀποδομηθεῖ καί νά ἀποκατασταθεῖ.

Τά χαρακτηριστικά του τραυματισμένου ανθρώπου

- Άσφαής κι άσταθής αΐσθηση προσωπικΐς ταυτότητας
- Ψυχική άποδυνάμωση κι άποσύνδεση άπό τούς άλλους

(‘Ο άνθρωπος πού ΐχει ύποστέϊ κάποια τραυματική έμπειρία ΐχει τήν τάση νά άπομονώνεται, νά αΐσθάνεται άβοήθητος, κι ώς έκ τούτου νά ΐχει στή διάθεσή του πολύ περιορισμένη γκάμα ένδοψυχικών καί διαπροσωπικών έπιλογών. Δέν αΐσθάνεται έλεύθερος).

- Χαμηλή αΐσθηση άποτελεσματικότητας κι άυτονομΐας
  - ✓ Αυτόνομος σημαίνει πώς ΐχω σαφή αΐσθηση ότι ΐμαι ιδιαιτερος, διαφορετικός άπό τούς άλλους, εύέλικτος πρακτικά καί συναισθηματικά
  - ✓ ΐχω σαφή άντίληψη κι ΐλεγχο του ΐαυτοΐ μου
  - ✓ ΐμαι σέ θέση νά διεκδικώ τό συμφέρον μου καί
  - ✓ νά κάνω σημαντικές έπιλογές στή ζωή μου

- Δυσκολεύονται νά δεχτούν βοήθεια άπό τούς άλλους

(Εΐναι δύσκολο νά ΐχεις τήν άνάγκη του άλλου, καί ταυτόχρονα νά θέλεις νά τόν έλέγξεις, αλλά νά μήν μπορείς!)

- ✓ άποφεύγουν καί τήν ψυχοθεραπεία.
- ✓ Μόνο σόν βαθμό πού παρουσιάζουν όργανικά (νευρολογικά, γαστρεντερικά κ.ά. συμπτώματα ή αϋτοάνοσες ασθένειες, καταφεύγουν σέ γιατρό γιά νά ζητήσουν θεραπεία)

- Έχουν χαμηλή αϋτοεικόνα (κάνουν αϋτό πού θέλουν οί άλλοι γιά νά γίνουν άγαπητοί)

- Δυσκολεύονται νά αναγνωρίσουν καί νά διαχειριστούν τά άρνητικά τους συναισθήματα (προκαλοΐν πόνο)

- Συχνά δέν ΐέρουν νά διαχειριστούν τά όρια καί τίς συγκρούσεις μέ τούς άλλους

- ✓ Δέν ΐίναι σέ έπαφή μέ τά πραγματικά συναισθήματα, άνάγκες κι έπιθυμίες τους
- ✓ Φοβοΐνται νά τά έκφράσουν
- ✓ Τείνουν νά ξεπερνοΐν τούς ΐαυτούς τους καί τά όριά τους διαρκώς κάνοντας παραπάνω άπό αϋτά πού μποροΐν.

- Φοβούνται τις σχέσεις
  - ✓ Δέν έμπιστεύονται (κρατούν τήν τραυματική τους έμπειρία κρυμμένη)
  - ✓ Προτιμούν τήν άποξένωση και φοβούνται τήν άύθεντικότητα
  - ✓ Δυσκολεύονται νά δημιουργούν και νά διατηρούν σχέσεις οικειότητας
  - ✓ Κάνουν σύντομες και έπικοινωνιακά ρηχές - έπιφανειακές σχέσεις
- Ύπερβολική ανάγκη για έλεγχο
  - ✓ Προτιμούν νά δίνουν. Δίνοντας στους άλλους τούς έλέγχουν
  - ✓ ταυτόχρονα δέν έρχονται σέ έπαφή μέ τήν ανάγκη τους νά πάρουν, γιατί φοβούνται τή ματαίωση, νιώθουν ένοχοι γι' αυτό δέν ζητούν, δέν διεκδικούν.

Σέ τί στοχεύει ή ψυχοθεραπεία;

- Στην άνάκτηση τής ικανότητας έπανασύνδεσης μέ τόν έαυτό και τούς άλλους.

Τά συμπτώματα λειτουργούν ως «ξυπνητήρι - κουδούνι συναγερμού», για νά ύπενθυμίσουν στόν άσθενή ότι ό ψυχικός του κόσμος δέν είναι σέ ένότητα, δέν είναι άκέραιος.

Άντίθετα είναι διασπασμένος σέ κομμάτια άπομονωμένα μεταξύ τους. Όταν ό άνθρωπος άποκτήσει βιωματικά επίγνωση τών τραυματισμένων κομματιών του, και νά αισθανθεί τά άύθεντικά του συναισθήματα γι' αυτά (άβοηθησία, φόβος, θυμός, πόνος, θρήνος), τότε τά συμπτώματα δέν χρειάζονται πιά.

Στόχος τής θεραπείας είναι ό άνθρωπος νά έμπεριέχει τά έπιμέρους ύπαρξιακά και ψυχικά του κομμάτια σέ μία ένότητα. Αυτό είναι ή θεραπεία.

• Μοντέλο σχέσης: Η σχέση μέ τόν θεραπευτή (ψυχική ένδυνάμωση και άυτονομία) είναι μοντέλο άξιοπιστίας, έμπιστοσύνης, έμπνευσης για άυτοαποκάλυψη, ύγιους πνευματικότητας.

• Άνάληψη προσωπικής εύθύνης: Αύτός πού έπέζησε άπό δύσκολες συνθήκες χρειάζεται πρώτα νά αναλάβει ό ίδιος τήν άποκλειστική εύθύνη τής άποκατάστασής του. Οι άλλοι μπορούν νά τοϋ

προσφέρουν υποστήριξη, συμβουλές, φροντίδα, τρυφερότητα, αλλά όχι θεραπεία! Τό ίδιο πρέπει να έχει υπόψη του και ο ψυχοθεραπευτής του.

Χαρακτηριστικά της ψυχοθεραπευτικής σχέσης

Η ψυχοθεραπευτική σχέση ΔΕΝ είναι ούτε σχέση οικειότητας, ούτε επαγγελματική σχέση, ούτε σχέση αγάπης - ούτε σχέση γονιού-παιδιού. Είναι συμβόλαιο ενός «υπαρξιακού αρραβώνα».

- Ο αποκλειστικός της σκοπός είναι η αποκατάσταση του άσθενους.

Οί Προϋποθέσεις:

- Η οικοδόμηση θεραπευτικής συμμαχίας.

Γιά να τό πετύχει αυτό ο ψυχοθεραπευτής καλείται να γίνει σύμμαχος μέ τόν άσθενή, καταθέτοντας όλη του τή γνώση, τίς δεξιότητες καί τήν έμπειρία στή διάθεση του θεραπευόμενου.

Δέν είναι εύκολο:

- ✓ Η έμπιστοσύνη δέν είναι άπ' τήν άρχή παρούσα - χρειάζεται συνεχής προσπάθεια, άποτυχία, καί πάλι άπ' τήν άρχή...

- ✓ Γεννιούνται υπερβολικές προσδοκίες πού ματαιώνονται

Ο ένας έχει ανάγκη να σωθεί, κι ο άλλος να σώσει...

- ✓ Πρόκληση - συνεχής διαπραγμάτευση όρίων

Ένας θεραπευόμενος έλεγε γιά τόν θεραπευτή του: «ο ψυχολόγος μου βάζει κάποιους κανόνες... Βλέποντάς τον όμως πώς υπερασπίζει τά προσωπικά του όρια, είναι γιά μένα ένα μάθημα. Μαθαίνω πώς να διεκδικώ κι εγώ τά δικά μου όρια, όχι μόνο στή σχέση μου μαζί του, αλλά καί σέ κάθε σχέση πού έχω στόν έξω κόσμο, εκτός θεραπείας...».

- Θεραπευτικό συμβόλαιο. Παρέχει πλαίσιο - κανόνες γιά τήν χρήση τής έξουσίας, τών όρίων:

- ✓ Πλαίσιο κανόνων (επίγνωση κι αναγνώριση τών περιορισμών του θεραπευτή καί τών αναγκών του θεραπευόμενου - επικοινωνεί στόν θεραπευόμενο τήν ανθρωπινότητά του!)

Παράδειγμα: Συχνά χρειάζεται, στην έναρξη, ή στην πορεία της θεραπευτικής σχέσης, να ξεκαθαρίζω στον θεραπευόμενο πώς είμαι κι εγώ άνθρωπος με όρια άνοχής κι άντοχής. Τοῦ λέω, πώς χρειάζομαι ἐσύ να σέβεσαι αὐτά τὰ ὅρια καί να τὰ ἀναγνωρίζεις. Θά σέ βοηθήσω κι ἐγώ σ' αὐτό μιλώντας μαζί σου ἀνοιχτά κάθε φορά πού νιώθω να παραβιάζονται μέσα στή σχέση μας. Ἐπενδύω κι ἐγώ, ὅπως κι ἐσύ, συναισθηματικά σέ αὐτήν τή σχέση. Δέν σκοπεύω να σέ ἐγκαταλείψω, ἀλλά οὔτε θέλω κι ἐσύ να μέ ἐγκαταλείψεις.

Δεσμεύομαι να συζητῶ μαζί σου γιά τό πῶς νιώθω, καί πῶς ἐσύ μέ κάνεις να αἰσθάνομαι μέσα σ' αὐτήν τή σχέση, καί θά τό ἐκτιμοῦσα ἐάν κι ἐσύ κάνεις τό ἴδιο. Θά δώσω ὅσο χρόνο καί χῶρο χρειαστεῖ γι' αὐτοῦ τοῦ εἴδους τήν ἐπικοινωνία μεταξύ μας. Χρειάζομαι κι ἐσύ, ἀπ' τήν πλευρά σου, να βοηθήσεις σ' αὐτό...».

- Εἶναι ἐγγενής ἡ ἀνισοτιμία θεραπευτή - θεραπευόμενου. Γι' αὐτό:
  - ✓ ἀποκλείονται κάθε εἴδους κοινωνικές, ἐρωτικές, ἢ συντροφικές σχέσεις
  - ✓ Συγκεκριμένη ἡ συχνότητα καί ἡ διάρκεια τῶν συνεδριῶν
  - ✓ Κανόνες γιά τηλεφωνική ἐπικοινωνία ἐκτός συνεδριῶν (π.χ. Ἀποκλείεται ἡ τηλεφωνική ἐπικοινωνία τό Σαββατοκύριακο)
- Διαφορετικές ὑποχρεώσεις ψυχοθεραπευτή - θεραπευόμενου:

Ψυχοθεραπευτής:

- ✓ Κάτοχος γνώσης - δεξιοτήτων
- ✓ Τηρεῖ ἐμπιστευτικότητα
- ✓ Εἶναι ἐνσυναισθητικός μάρτυρας: Ἀκούει κι ἐμπεριέχει τό ψυχικό καί ὑπαρξιακό βάρος τοῦ ἀσθενοῦς
- ✓ Σάν καλός «προπονητής» ὠθεῖ τόν θεραπευόμενο να ξεδιπλώσει ὅλο του τό δυναμικό

Θεραπευόμενος:

- ✓ Ἀναλαμβάνει τήν εὐθύνη πού τοῦ ἀναλογεῖ στή σχέση
- ✓ Πληρώνει τό κόστος τῶν συνεδριῶν
- ✓ Αὐτοαποκάλυψη
- ✓ Λέει τήν ἀλήθεια
- ✓ Συζητάει γιά τό πῶς βιώνει τήν ψυχοθεραπευτική σχέση

Ευθύνες ψυχοθεραπευτή:

- ✓ νά βοηθήσει την αυτονομία κι αυτοδιαχείριση του άσθε-
νοῦς,
- ✓ νά μήν τόν ἐκμεταλλεύεται,
- ✓ κριτήριο κάθε ἐνέργειας εἶναι τό ὄφελος τοῦ θεραπευόμε-
νου,
- ✓ Τήν ευθύνη γιά τήν ζωή του τήν ἔχει μόνο ὁ ἀσθενής,
- ✓ Δέν τηρεῖ ἠθική οὐδετερότητα! Ἐνίοτε χρειάζεται νά συμ-
βάλλει στήν ἀποκατάσταση μιᾶς ἀδικίας σέ βάρος τοῦ θε-
ραπευόμενου, ἢ τρίτου προσώπου, μέσα ἀπό τήν μαρτυρία
τῆς ἀλήθειας)

(Μέ τήν ψυχικά τραυματική ἐμπειρία ἔχει καταπατηθεῖ ἡ βασική ἀνάγκη τοῦ ἀσθενοῦς γιά ἀναγνώριση τῆς ἀδικίας πού ὑπέστη καί γιά δίκαια κι ἀξιοπρεπῆ μεταχείριση του. Μεγάλο κομμάτι τοῦ τω-
ρινοῦ του αἰτήματος εἶναι ἡ ἀποκατάσταση τοῦ αἰσθήματος τῆς δι-
καιοσύνης. Σ' αὐτό συμβάλλει ὁ θεραπευτής ἀναγνωρίζοντας, μέσα
ἀπό τήν χρήση τῆς γλώσσας, καί τήν ἠθική του δέσμευση στήν ἀπο-
κάλυψη καί τήν μαρτυρία τῆς ἀλήθειας, τήν ἀδικία πού συντελέστηκε
μέσα στή ζωή καί τήν ψυχή τοῦ θεραπευόμενου).

- ✓ Εὐθύνη τοῦ ψυχοθεραπευτῆ εἶναι νά κάνει ἐρμηνευτικές
συνδέσεις
- ✓ Ἡ συναισθηματική φροντίδα μέ εὐαισθησία κι ἡ ἐνσυναί-
σθηση
- ✓ Νά γίνει πηγὴ ἔμπνευσης γιά τόν ἀσθενή (ἐμπιστοσύνης,
ἀποκάλυψης)

Κάποτε χρειάζεται εὐελιξία - ὑπέρβαση τῶν ὁρίων

Παράδειγμα: ἓνας νεαρός 28χρονος, ὁ Γιάννης, πού εἶχε ὑποστῇ
παραμέληση καί κακοποίηση στήν παιδική του ἡλικία μέ παρακάλε-
σε νά δεχτῶ ἓνα δῶρο του.

Ἄν καί γνωρίζω πῶς ἡ προσφορά καί ἀποδοχὴ δώρων ἀπό τόν
πελάτη δέν εἶναι ἀποδεκτό σάν θεραπευτικὴ πρακτικὴ, στή συγκεκρι-
μενὴ φάση, δέν ἔβλεπα κάποιον λόγο νά μήν τό δεχτῶ. Ὅμως
ταυτόχρονα εἶχα μιὰ αἴσθηση ὅτι μέ αὐτόν τόν τρόπο τείνει νά
μέ ἐλέγξει καί νά εἰσβάλλει στήν προσωπικὴ μου σφαῖρα. Τελικά,
τό δέχτηκα, μέ τόν ὅρο νά δουλέψουμε στή συνέχεια τό τί σήμαι-

νε γι' αυτόν ή προσφορά του δώρου, καί τί ή αποδοχή του από μένα. Μέσα στους επόμενους μήνες τό δώρο έγινε τό επίκεντρο τής προσπάθειάς μας νά κατανοήσουνε καί νά έμβαθύνουμε στή μεταβίβαση.

Πράγματι, ό Γιάννης σταδιακά συνειδητοποίησε πώς ήθελε νά μέ έλέγχει, προσφέροντάς μου δώρα. Μέ αυτόν τόν τρόπο άμυνόταν άπέναντι στόν μεγάλο του φόβο ότι θά έγκαταλείψω, όπως βαθιά έγκαταλελειμμένος αίσθάνθηκε μέσα στήν οικογένεια του από τούς γονείς του.

Έτσι ή αποδοχή έκ μέρους μου του δώρου, αντί νά λειτουργήσει ως μιά παραβίαση τών θεραπευτικών όρίων μέ στόχο νά μέ πάρει μέ τό μέρος του καί νά μέ έλέγξει, έγινε **όχημα διερεύνησης τών μοτίβων πού ό Γιάννης προβάλλει στή θεραπευτική σχέση, καί sé μένα προσωπικά, τών φαντασιώσεων του, του νοήματος πού έχει αυτή ή κίνηση για κείνον, καί τής επίδρασης πού έχουν όλα τά παραπάνω στή θεραπευτική μας συμμαχία καί στήν άποτελεσματικότητα τής θεραπείας του.**

Ίδιαιτερότητες τής θεραπευτικής σχέσης

Τραυματική μεταβίβαση στήν θεραπευτική σχέση

- Ό ψυχικά τραυματισμένος βίωσε από νωρίς έντονο φόβο κι αίσθημα έγκατάλειψης, άνεπαρκής μαρτυρία-στήριξη από γονείς-κηδεμόνες, προδοσία - τά συναισθήματα αυτά πού άπωθήθηκαν στό βάθος τής ψυχής για νά διαφυλαχτεί ή ψυχική επιβίωση του ανθρώπου έρχονται στήν επιφάνεια καί βιώνονται μέ άφορμή τή σχέση μέ τόν θεραπευτή.

Προβλητική ταύτιση: άπόρριψη - έξιδανίκευση

- Μέσα από τούς μηχανισμούς τής προβλητικής ταύτισης καί τής έξιδανίκευσης του θεραπευτή ό θεραπευόμενος βιώνει καί έκφράζει τά έξαρτητικά συναισθήματα πού έχει για τούς γονείς, τούς θύτες του, ή άλλα σημαντικά πρόσωπα τής ζωής του.
- Τώρα μπορεί νά τά έκδραματίσει στό ασφαλές περιβάλλον τής θεραπείας, έπειδή, από τόν ρόλο του «θύματος» -όταν ήταν αδύναμος- δέν τό επέτρεψαν οί συνθήκες, νά τό κάνει όπως κι όσο τό είχε ανάγκη.

Ο ασθενής συντονίζεται άσυνείδητα με την εξωλεκτική επικοινωνία του θεραπευτή

- Για να επιβιώσει έμαθε να αποκωδικοποιεί την στάση και τα μηνύματα του θύτη - έρμηνεία & παρερμηνεία της στάσης, των κινήτρων του θεραπευτή ⇒ αυτοπροστασία

Αντιμετάβιβαση

- Ο ψυχοθεραπευτής καθώς αντικρίζει τον έαυτό του στην ιστορία του θεραπευόμενου, κι έπειδή ο καθένας μας είναι και θύτης και θύμα, κάνει δικά του τά συναισθήματα του θύματος (ή του θύτη):
  - ✓ Βιώνει τρόμο, άβοηθησία, όργη, άπόγνωση
  - ✓ Έχει άπειλητικές φαντασιώσεις κι έφιάλτες
  - ✓ Κλονίζεται ή πίστη του στην ανθρώπινη φύση
  - ✓ Έυποτιμάει την θεραπευτική του ιδιότητα και άποτελεσματικότητα, ή τίς ικανότητες του πελάτη
  - ✓ Αντί να άκούει, δίνει συμβουλές (για να άντέξει την άβοηθησία του)
  - ✓ Παίρνει τον ρόλο του «θαυματοουργού σωτήρα»
  - ✓ Οι τρείς πιό έπικίνδυνες ναρκισσιστικές παγίδες στίς όποιες μπορεί να πέσει ο θεραπευτής είναι: ή χωρίς έπίγνωση πεποίθηση πώς τά γνωρίζει όλα, ή μή ρεαλιστική φιλοδοξία να μπορεί να τούς άκούσει όλους, και να τούς άγαπάει όλους...
  - ✓ Παραβιάζει τά προσωπικά του, και τά θεραπευτικά όρια
  - ✓ Πέφτει στην παγίδα να σηκώσει και να έκδραματίσει τον θυμό του θύματος (για τούς θύτες του, και πρώην θεραπευτές)
  - ✓ Σηκώνει τον θρήνο του πελάτη ⇒ άδυνατίζει τη θεραπευτική συμμαχία άφου δέν μπορεί να άκούσει άπό τη θέση του άλλου
  - ✓ Καθιστά τον θεραπευόμενο πιό αδύναμο κι έξαρτημένο ⇒ Τά συμπτώματα χειροτερεύουν
- Άρνεϊται άσυνείδητα να μπει στον ρόλο του θύτη
  - ✓ Και ο ψυχοθεραπευτής είναι έν δυνάμει θύτης - έχει στην προσωπικότητά του τά προσωπεία του θύτη (μπορεί να γίνει υπό συγκεκριμένες συνθήκες τοξικός γονιός και σύντροφος, βιαστής, χειριστικός, κακοποιητικός)

- ✓ Κανείς δεν θέλει όμως νά είναι όλα τά παραπάνω - νά δει τόν έαυτό του νά φοράει αὐτήν τήν μάσκα-ρόλο!
  - ✓ Ὅταν καλεῖται νά δουλέψει μέ θύματα κακοποίησης, ἄν δέν ἔχει μέ ἐπίγνωση ἐνσωματώσει τά παραπάνω προσωπεῖα στήν προσωπική του ζωή -στήν πράξη ἢ συμβολικά-, τότε αὐτά τά προσωπεῖα καί τά συναισθήματα ἀπέχθειας πού τοῦ προκαλεῖ ἡ ἀντιπαράθεση μαζί τους ἀναβιώνουν μέσα του.
  - ✓ Θά τά προβάλλει ἀναπόφευκτα στό θύμα, ἀσυνείδητα καταδικάζοντας τό πῶς δέν ἔκανε ἄρκετά γιά νά προστατευτεῖ, νιώθοντας ὀργή γιά τό θύμα, ἢ θέλοντας νά τό ξεφορτωθεῖ.
  - ✓ Ἐπίσης, μπορεῖ νά νιώσει ἐρωτικά γιά μιᾶ γυναίκα ἀσθενή του ἡ ὁποία ὑπέστη στό παρελθόν σεξουαλική ἐκμετάλλευση ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἀσυνείδητης ταύτισής του μέ τό προσωπεῖο τοῦ θύτη.
- Νιώθει ἔνοχος
    - ✓ ἐπειδὴ δέν ὑπέφερε ὁ ἴδιος ὅ,τι ὁ θεραπευόμενος, ἢ γιατί τόν προκαλεῖ νά ξαναβιώσει τήν τραυματική ἐμπειρία γιά νά τήν ξεπεράσει:
    - ✓ Παίρνει τήν εὐθύνη ἀπ' τόν θεραπευόμενο, τόν πατρονάρει καί τόν ἀποδυναμώνει
    - ✓ Ἀποθαρρύνει τήν διερεύνηση τῆς τραυματικῆς ἐμπειρίας
    - ✓ Τά παίρνει ὅλα πάνω του καί παθαίνει τό σύνδρομο ἐπαγγελματικῆς ἐξουθένωσης.

Γιά παράδειγμα, μιᾶ γυναίκα πού ἔχει κακοποιηθεῖ, κι ἔχει πίσω της κάποιες ἀνεπιτυχεῖς ἀπόπειρες ψυχοθεραπείας, θέλει νά δοκιμάσει τόν νέο της ψυχοθεραπευτή λέγοντας: **«μόνο στόν βαθμό πού θά μέ ἀποδεχτεῖς χωρίς ὅρους, θά ἐμπεριέξεις τήν ὀργή μου γιά τόν πατέρα μου, μόνο τότε θά μέ κάνεις νά σέ ἐμπιστευτώ...».**

Ἐάν ὁμως ὁ ψυχοθεραπευτής παρασυρθεῖ ἀπό τήν ψευδαίσθηση τῆς παντοδυναμίας του καί διστάσει νά θέσει ξεκάθαρα ὅρια στό τί εἶναι σέ θέση νά σηκώσει ὡς ἄνθρωπος, τότε συνήθως ἡ ἀσθενής τόν κατηγορεῖ πῶς ἀφοῦ δέν εἶναι ἱκανός νά βάλει γκέμια στίς παράλογες ἀπαιτήσεις της (ὅπως στό παρελθόν κι ἡ μητέρα της δέν μπόρεσε νά θέσει ὅρια στή βίαιη συμπεριφορά τοῦ πατέρα της), δέν μπορεῖ νά τόν ἐμπιστευτεῖ!...

Τεχνικές ψυχοθεραπείας

Μετά από 20 χρόνια ψυχοθεραπευτικής πρακτικής βλέπω πώς συχνά υπάρχει χάσμα ανάμεσα στις οδηγίες, τους κανόνες και τα πλαίσια της αποτελεσματικής ψυχοθεραπείας που συνιστούν οι ψυχοθεραπευτικές σχολές και την κλινική πραγματικότητα, όπως τη βιώνω στις συνεδρίες στο γραφείο μου ως επαγγελματίας βοηθός.

Αν και διδάχτηκα από κάποιους εκπαιδευτές και επόπτες μου τη σημασία και την τήρηση των θεραπευτικών ορίων, σε πολλές περιπτώσεις ανθρώπων έχω δει πόσο θεραπευτική έχει αποβεί ή εύλικτη χρησιμοποίησή τους, ή η διακριτική τους υπέρβαση.

Έχω στη διάθεσή μου, αρκετές περιπτώσεις ανθρώπων που μέσα από την αυτοαποκάλυψη, τη φυσική αγκαλιά, την ανυπόκριτη αναγνώριση των αδυναμιών του θεραπευτή βοηθήθηκαν να εμπιστευτούν, να ανοίξουν ψυχικά και να επενδύσουν σε μία στενή κι αποτελεσματική θεραπεία.

Η αξιοποίηση του τραύματος του ψυχοθεραπευτή - αυτοαποκάλυψη

Βασικό «έργαλειο» της σχέσης: Ο έαυτός του ψυχοθεραπευτή

- Είναι σημαντικό στην έναρξη, ή κατά την πορεία, της ψυχοθεραπευτικής διαδικασίας να περάσει τό μήνυμα: «Έκτός από την εκπαίδευσή μου στην ψυχοθεραπεία, σήμερα μπορεί να είμαι χρήσιμος σε σένα, εξαιτίας, των δικών μου τραυμάτων, και της βιωματικής τους επεξεργασίας, των επιγνώσεων που μου χάρισαν τα τραύματά μου...»

- Να αποκαλύψει ο ψυχοθεραπευτής στον άνθρωπο που ζητάει βοήθεια:

- ✓ Ποιές είναι οι επιγνώσεις που του πρόσφερε τό τραύμα του (του ψυχοθεραπευτή);
- ✓ Πώς οι επιγνώσεις που πρόσφερε τό τραύμα στον ψυχοθεραπευτή άλλαξαν τη ζωή του;
- ✓ Είναι σημαντικό ή όποια αποκάλυψη των λαθών και πληγών του ψυχοθεραπευτή να γίνει την κατάλληλη στιγμή, κι όχι για ανακούφιση του ψυχοθεραπευτή, ούτε για να ευχαριστηθεί ο θεραπευόμενος! Άλλά για να βοηθηθεί στο έδω και τώρα και σε βάθος χρόνου.

Ἡ θεραπευτική σημασία τῆς ἀγκαλιᾶς

Ὁ ψυχικά τραυματισμένος ἄνθρωπος ἔχει ἀνάγκη νά πάρει ἐπιβεβαίωση μέ φυσικό τρόπο, ἄμεσα καί ἀδιαμφισβήτητα.

Ἐπειδὴ ἔχει μέ διαστρεβλωμένο τρόπο κατανοήσει καί νοηματοδοτήσει τὴν ἀγάπη μέσα στό πλέγμα τῶν κοντινῶν του σχέσεων, φοβᾶται τὴν ἐγγύτητα καί τὴν «ἀγάπη», γιατί τὰ ἔχει διδαχτεῖ μέσα ἀπὸ τὴ χειριστική, κακοποιητική τους ἐκδοχή.

Ἡ ψυχικὴ αὐτοαποκάλυψη καί ἡ ἐπιβεβαιωτικὴ -καί φυσικὴ- ἀγκαλιά τοῦ ψυχοθεραπευτῆ στοχεύουν στό νά βοηθήσουν τόν ἄνθρωπο νά ἐμπιστευτεῖ τὴν ἀγάπη ἀπ' τὴν ἀρχή. Χρειάζεται ὅμως διάκριση κι ἐμπειρία. Προσωπικά, ἄρχισα νά ἀγκαλιάζω, κατὰ περίσταση, τοὺς θεραπευόμενους μετὰ ἀπὸ 10 χρόνια θεραπευτικῆς ἐμπειρίας. Μέχρι τότε δέν αἰσθανόμουν ἀσφαλῆς νά τό κάνω.

Στόν βαθμό πού ὁ ἴδιος προσωπικά ἔχω γευτεῖ τὴ θεραπευτικὴ ἀξία τῆς σωματικῆς ἐπιβεβαίωσης, μέσα στή δική μου αὐτογνωστικὴ καί ψυχοθεραπευτικὴ πορεία, καί κρίνω πὼς εἶμαι σέ θέση νά ἀξιολογῶ τὴν ὠφέλειά της, διακρίνοντας τὴν κατάλληλη στιγμή καί τό κατάλληλο ἄτομο, εἶμαι σέ θέση, ὄντας σέ συνεχῆ θεραπευτικὴ ἐγρήγορηση, νά τὴν παρέχω μέ ἀσφάλεια σέ αὐτοὺς πού τὴ φοβοῦνται, ἀλλὰ ταυτόχρονα τὴ χρειάζονται. Αὐτοαποκάλυψη καί σωματικὴ ἐπιβεβαίωση χρειάζεται νά δίνονται μέ διάκριση, ἀφοῦ ἔχει οἰκοδομηθεῖ μιά βασικὴ σχέση ἐμπιστοσύνης, ὅταν ὁ ψυχοθεραπευτὴς ἔχει ἐπίγνωση τῶν προσωπικῶν του κινήτρων καί ὁρίων, κι ὅταν ἡ προσφορά τῆς φυσικῆς ἢ λεκτικῆς ἐπιβεβαίωσης ἔρχεται νά καλύψει τὴν ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου πού χρειάζεται βοήθεια, κι ὅχι τίς ἀνεπεξέργαστες καί ἀνεπίγνωστες ναρκισσιστικές ἀνάγκες τοῦ ψυχοθεραπευτῆ.

Παράδειγμα:

Ἔβλεπα γιὰ δύο χρόνια μιά κοπέλα (Μαρία, 29 χρονῶν) πού, παρόλη τὴν ικανότητά της νά μοῦ ἀποκαλύπτει λεκτικά αὐτὰ πού σκέφτεται –τό ἴδιο ἔκανε καί στόν σύντροφό της– ἡ σχέση της μαζί του πήγαινε ἀπ' τό κακό στό χειρότερο.

Συνεχεῖς καυγάδες, χρησιμοποιοῦσαν τό σέξ σάν τὴ μόνη δυνατὴ δίοδο γιὰ νά αἰσθανθοῦν κοντὰ καί οἰκεία, νά ἀνταλλάξουν τρυφερότητα καί φροντίδα. Ἡ κοπέλα ὅμως δέν μπορούσε νά χαλαρώσει δίνοντας ἐμπιστοσύνη στή σχέση της (-κι ἀπ' ὅ,τι ἐκ τῶν ὑστέρων φάνηκε- οὔτε στή σχέση της μαζί μου), μέχρι τότε.

Μιά κρίσιμη στιγμή, πού ή κοπέλα απελευθέρωσε αποκαλυπτικά σέ μένα ένα κομμάτι πόνου κι απόγνωσης γι' αυτό τό άδιέξοδο, καί καθώς τελείωνε ή συνεδρία, τή ρώτησα εάν ήταν έντάξει νά τήν άγκαλιάσω, κι εκείνη τό δέχτηκε. Τήν κράτησα στήν άγκαλιά μου γιά αρκετή ώρα. Από τήν στιγμή αύτή καί μετά, ή σχέση της μαζί μου μεταμορφώθηκε: Ένεργοποιήθηκε πιό δυναμικά ή μεταβίβαση, κι έγινε πιό αποκαλυπτική συναισθηματικά. Καί σέ μένα, καί στά άτομα τής θεραπευτικής ομάδας πού συμμετείχε.

Σταδιακά άρχισε νά έμβαθύνει καί νά αποκαλύπτεται γιά παρελθούσες τραυματικές έμπειρίες της, άρχισε νά όμολογεί τήν ανάγκη της γιά φυσική άγκαλιά καί τίς ψυχικές συνιστώσες πίσω άπ' αύτήν τήν ανάγκη. Δηλαδή, τήν έπιθυμία της νά γίνει άντικείμενο φροντίδας, καί νά πάρει μητρική τρυφερότητα κι έγγύτητα, πού δέν πήρε από τή μητέρα της.

Βρῆκε τό κουράγιο νά χωρίσει από μιά άτελέσφορη καί ψυχικά κουραστική σχέση, καί νά κάνει μιά πιό σταθερή μέ έναν άνθρωπο πού τής παρείχε ασφάλεια, ένώ ή ίδια δέν άντιδρούσε τόσο άμφιθυμικά σ' αύτήν, αλλά άντίθετα τή δεχόταν καί τήν απολάμβανε...

Έπίσης, άρχισε νά κατανοεί πώς τά προβλήματά της είχαν νά κάνουν μέ τήν άντίληψη πού είχε γιά τόν έαυτό της, καί όχι μέ τήν συμπεριφορά τών άλλων ανθρώπων στή ζωή της.

Έπαψε νά τιμωρεί τόσο έπίμονα τόν έαυτό της, κατηγορώντας τον ένοχικά γιά λανθασμένες συμπεριφορές της καί έτσι άρχισε νά μειώνεται ή καταναγκαστική επανάληψή τους.

Έπίλογος

Υπάρχουν παγκοσμίως καταγεγραμμένες περίπου 400 σχολές ψυχοθεραπείας, άπ' τίς όποίες οί πιό γνωστές είναι περίπου δέκα. Οί έρευνες έχουν δείξει:

α) Όλες οί σχολές έχουν κάτι καλό νά προσφέρουν σ' αυτόν πού θά ζητήσει βοήθεια. Όποιος ζητήσει βοήθεια σίγουρα θά ώφεληθεί περισσότερο από κείνον πού δέν θά τή ζητήσει.

β) Δέν έχει σημασία ποιά σχολή θά διαλέξει ό θεραπευόμενος. Κυρίως ή ψυχοθεραπευτική σχέση πού θά αναπτυχθεί ανάμεσα στους δύο ανθρώπους είναι πού θά καθορίσει τήν τελική έκβαση τής ψυχοθεραπείας.

Χωρίς δισταγμό θά συνιστούσα στους ψυχοθεραπευτές, άφοϋ έκ-

παιδευτούν κι εφαρμόσουν όσα έμαθαν στην πράξη, νά αρχίζουν μέ διάκριση νά πειραματίζονται στίς θεραπευτικές συνεδρίες, άνακαλύπτοντας καί αξιοποιώντας τίς ιδιαίτερες κλήσεις τους στην προσέγγιση τών ανθρώπων, έμπιστευόμενοι σταδιακά την προσωποποιημένη τους προσέγγιση στην ψυχοθεραπεία.

Ό θεραπευτής –άκόμα καί ό έμπειρος– συχνά χρειάζεται στήριξη τεχνική, ψυχική καί πνευματική. Άν δέν την έχει, θά βιώσει τή μοναξιά τής άβοηθησίας, πού θά τον όδηγήσει είτε στό νά αναπτύξει ιδέες μεγαλείου, είτε θά σέ όδηγήσει σέ άπόσυρση, έπαγγελματική άπομόνωση κι έξουθένωση. Τεχνικά καί ψυχικά θά τον ένδυναμώσει εάν αναζητήσει σταθερή έποπτεία από πió έμπειρους ψυχοθεραπευτές.

Ένα άλλο βασικό άντιστάθμισμα γιά τον ψυχοθεραπευτή είναι νά θελήσει νά προσφέρεται σέ αυτό πού κάνει έγκάρδια κι έμψυχα.

Νά βλέπει τούς ανθρώπους ως άπόλυτα ιδιαίτερες καί ξεχωριστές ύπάρξεις καί νά σχετίζεται μαζί τους μέ προσωπικό τρόπο. Νά περνάει καλά καί νά χρησιμοποιεί τό χιούμορ μέσα στην ψυχοθεραπευτική σχέση. Νά βιώνει τον έαυτό του σαν συνοδοιπόρο μιās ζωντανής διάδρασης.

Γιά νά βοηθά τούς τραυματισμένους ανθρώπους νά άπαγκιστρωθούν από την έμμογή τους νά έλέγχουν τά πάντα καί τούς πάντες, χρειάζεται πρώτα ό ίδιος ό ψυχοθεραπευτής νά παραιτηθεί έκουσίως από τή δική του άπαίτηση νά έλέγχει πλήρως τά πράγματα. Γιά νά συμβεί αυτό χρειάζεται νά αναπτύξει μιá προσωπική στάση καί σχέση ύγιους πνευματικότητας.

Βιωματικά νά γνωρίζει την άξία τής προσευχής.

Νά μάθει άπαλλαγμένος από την αίσθηση τής αυτοδυναμίας του νά έναποθέτει τίς θεραπευτικές του άδυναμίες, τούς προσωπικούς του περιορισμούς, την ανθρώπινη έγνοια του γιά τον θεραπευόμενο στην ζωντανή σχέση μέ τον Θεό.

Η ψυχική του επένδυση σέ μιá ύγιη πνευματική σχέση θά του γεμίζει τίς ψυχικές αποθήκες πού κάθε μέρα κινδυνεύουν νά άδειάσουν.

Θά του φορτίσει τίς υπαρξιακές του μπαταρίες ώστε νά έχει στην διάθεσή του ό,τι χρειάζεται γιά νά συνεχίσει νά τό προσφέρει:

- την πεποίθηση πώς σέ αυτήν την τόσο άπαιτητική άρένα δέν είναι μόνος, αλλά αντίθετα θεραπευτικό όργανο καί παιδί του μόνου καί άληθινού κατ' ουσίαν Θεραπευτή.

ΜΠΕΡΓΙΑΝΝΑΚΗ-ΔΕΡΜΙΤΖΑΚΗ ΙΩΑΝΝΑ-ΔΕΣΠΟΙΝΑ

Άναπλ. Καθηγήτρια Ψυχιατρικής ΕΚΠΑ

Α' Πανεπιστημιακή Ψυχιατρική Κλινική Αιγινήτειο Νοσοκομείο

Έρευνήτρια στο ΕΠΙΨΥ

(Έρευνητικό Πανεπιστημιακό Ίνστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής)

ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ ΓΥΝΑΙΚΑΣ

Η «Κακοποίηση της Γυναίκας» τόσο από τόν άνδρα, όσο και από κοινωνικούς, πολιτισμικούς, και οικογενειακούς θεσμούς είναι ένα ευρύ και πολύπλοκο θέμα. Η κακοποίηση υπήρχε από αιώνες και υπάρχει ακόμα, όμως τόν τελευταίο καιρό συζητείται ακόμη και στά καφενεΐα και αυτό είναι επιτέλους παρήγορο.

Εΐθισται νά δίνεται πάντα ένας όρισμός ώστε νά βοηθηθεΐ ή επικέντρωση τής προσοχής σέ όρισμένα στοιχεΐα και νά περιορισθεΐ τό χάος, - ιδιαίτερα γιά έννοιες πού ύφίστανται ευρύ «λαΐκισμό». Ό όρισμός τής «κακοποίησης» είναι δύσκολος, δέν είναι απόλυτα τεκμηριωμένος και πλατειάζει χαρακτηριστικά.

...«Κακοποίηση θεωρείται ότιδήποτε θίγει τή σωματική, ή τήν πνευματική άκεραιότητα, ή τήν έλευθερία του άτομου (άνδρός ή γυναικός), ιδιαίτερα μάλιστα μέ άσκηση κάποιας βίαιης συμπεριφοράς, ή στάσης πού προκαλεΐ φθορά, ζημιά ή τραύμα στον αποδέκτη».

Θεωρίες γιά τή βία

Όπως αναφέρεται και από τόν Γρηγόρη Ποταμιάνο ή βία μελετήθηκε από τήν κλινική ψυχολογία και τήν ψυχιατρική α) ως ψυχολογικό φαινόμενο πού ξεκινάει από μέσα μας και β) ως αντικοινωνική συμπεριφορά πού επηρεάζεται από έξωτερικούς παράγοντες.

Επίσης, η βία έρευνήθηκε σέ σχέση μέ τήν ψυχιατρική πάθηση, τήν έγκεφαλκή βλάβη, τή χρήση ουσιών εξάρτησης, τή χρήση αναβολικών καί άπό τόν Φρόντ σάν χαρακτηριστικό τής ανθρώπινης συμπεριφοράς.

Σημαντικό ρόλο στήν έμφάνιση βίαιης συμπεριφοράς φαίνεται ότι παίζει καί τό στρές στήν καθημερινή ζωή.

Σύγχρονη κακοποιητική βία στή διαπροσωπική σχέση

Παρόλο πού έχουμε συνηθίσει τήν εικόνα του θύτη άνδρα καί του θύματος γυναίκα, ή άσκηση τής βίας δέν έχει φύλο. Πολλές φορές καί ιδιαίτερα στήν έποχή μας, ή γυναίκα κακοποιεί τόν σύντροφό της όχι όπωςδήποτε μέ άσκηση σωματικής βίας, αλλά λεκτικής, ψυχολογικής καί συμπεριφεριολογικής βίας πού σχετίζεται μέ ύποτίμηση, άπαξίωση τής προσωπικότητας, τής σεξουαλικής ικανότητας κ.ά. Η χειραφέτηση τής σύγχρονης γυναίκας καί ή ύπερβολή καί παρεξήγηση τής άπελευθέρωσής της, πολλάκις ένισχύουν τήν αίσθηση άνεπάρκειας σέ νεαρούς καί άνώριμους άντρες οί όποιοι, κακοποιούμενοι άπό αυτές εύνουχίζονται ψυχολογικά.

Ιστορικά στοιχεία σέ σχέση μέ τήν κακοποίηση τής γυναίκας

Μετά άπό τήν άναφερόμενη «έκδίωξη άπό τόν παράδεισο», ή θέση τής γυναίκας έπese πάρα πολύ χαμηλά. Η κοινωνική ζωή παραδοσιακά κυριαρχείται άπό τούς άνδρες. Αυτό παρατηρείται στίς αρχαίες κοινωνίες τής Δύσης (Ελλάδα, Ρώμη), τής Ανατολής (Κίνα, Ίαπωνία), τόν εύρωπαϊκό Μεσαίωνα, τίς κοινωνίες μέ τίς κάστες (Ίνδια) καί άλλαχού. Έτσι, μέχρι καί πριν άπό λίγες δεκαετίες, δηλαδή μέχρι καί τά τέλη του 19ου αιώνα πού ή γυναίκα άρχισε νά εργάζεται έξω άπό τό σπίτι, οί άνδρες θεωρούσαν τίς γυναίκες πολύ κατώτερές τους, τίς καταπίεζαν καί τίς έκμεταλλεύονταν. Άκόμα καί σήμερα σέ κάποιες κοινωνίες ή γυναίκα θεσμοθετημένα είναι κατώτερη άπό τόν άνδρα καί άνήκει στήν έξουσία του. Χαρακτηριστική είναι ή εικόνα (ας μήν ξεχνιόμαστε μία εικόνα χίλιες λέξεις) πού μάς δινότανε στά πρώτα εκπαιδευτικά βιβλία (άναγνωστικό) τής δεκαετίας του '60:

...ή γιαγιά πλέκει καί προσέχει τό μικρό παιδί, ...ή μικρούλα διαβάζει, ...ή μαμά φροντίζει τό μωρό - μέ λίγα λόγια όλες οί άπεικονιζόμενες γυναίκες δουλεύουν.

Αντίθετα ο γιός παίζει και ό μπαμπάς σταυροπόδι διαβά-
ζει έφημερίδα δηλαδή προσφέ-
ρουν ικανοποίηση μόνον στόν
έαυτό τους ...

Καί άλλη μία εικόνα πού έχει
ζωγραφίσει ό περίφημος ζωγρά-
φος Λύτρας «Έπιστροφή από
τό πανηγύρι» ... μέ ακόμα χίλιες
λέξεις.

... Δέν φτάνει πού ή μάνα πάει πεζή, έχει ζαλωθεϊ και την κόρη,
ένώ ό πατέρας καβάλα στό άλλογο παίζει τό βιολί του!!! Αύτή ή κοι-
νωνικοποιημένη άνισότητα σαφώς συνέβαλλε τά μάλα στήν κατά
συρροή κακοποίηση τών γυναικών, έπειδή κάθε κακοποίηση απο-
τελεϊ τρόπο έκφοβισμού τής γυναίκας, μέ στόχο την ύπαγωγή της
sé κατάσταση χειραγώγησης.

Μέ βάση τό «**χωρικό πλαίσιο**» ή κακοποίηση τής γυναίκας μπορεί
νά εϊναι: 1. ένδοοικογενειακή (άπό σχέσεις μέσα στην οικογένεια), 2.
έργασιακή (άπό έργοδότη ή συνάδελφο), 3. κοινωνική (άπό νομο-
θεσία, θρησκευτικό δόγμα, κοινωνικό αποκλεισμό).

Ός πρός «**τό είδος**» ή κακοποίηση συνήθως εϊναι: 1. Φυσική -
σωματική, 2. Ψυχολογική - συναισθηματική, 3. Σεξουαλική, 4. Οικο-
νομική, 5. Κοινωνική, 6. Πολιτική, 7. Θρησκευτική.

Πιό συχνά έμφανιζόμενες «**μορφές
κακοποίησης**» στή σύγχρονη έποχή
εϊναι: 1. ή σεξουαλική παρενόχληση,
2. οί συζυγικές βιαιότητες, 3. ό βιασμός,
4. ή ένδυμασία (π.χ. ό φερετζές ή ή
μπούρκα σάν σύμβολο ύποταγής τών
γυναικών, ή ή μόδα πού άναγκάζει τίς
γυναΐκες άρκετές φορές sé έκούσια κα-
κοποίηση και στρέβλωση τοῦ σώματός
τους όπως μέ τή θεοποίηση τοῦ άνο-
ρεξικού είδώλου τών ΜΜΕ, τακούνια
τών 20 πόντων πού συμπαραλιάζουν τή
σπονδυλική στήλη και τά γεννητικά
όργανα, τά ύποδήματα σμίκρυνσης

πέλματος στίς γκέισες παλαιότερα καί πάμπολλα άλλα πού ή άναφορά τους μόνο εΐναι όλόκληρο πόνημα. Έπίσης άλλες «**συχνά έμφανιζόμενες μορφές κακοποίησης**» εΐναι: 1. Ό έξαναγκασμός σέ γάμο, 2. ό έξαναγκασμός σέ τεκνοποιΐα, 3. ή άναγκαστική στείρωση, 4. οί άκρωτηριασμοί γεννητικών όργάνων, 5. ή σεξουαλική σκλαβιά, 6. ή χρησιμοποίηση του γυναικείου σώματος σάν αντίτιμνα σέ πολεμικές συρράξεις.

Φυσική - Σωματική Κακοποίηση

Ό «Φυσική - Σωματική κακοποίηση» σημαίνει φθορές καί τραύματα στό σώμα καί περιλαμβάνει όλο τό εύρος τής ανθρώπινης έφευρετικότητας σέ βασανιστήρια. Έμφανίζεται σάν: χτυπήματα (δαρμό, σπρωξίματα, γροθιές, χαστούκισμα, κλοτσιές κ.ά.), δάγκωμα, σπασίματα (σπάσιμο δοντιών, άκρων, πλευρών), καψίματα (μέ σίδερο, τσιγάρο, διάφορα καυστικά ύγρά καί όξέα).

Ό Φυσική - Σωματική κακοποίηση συνίσταται μεταξύ άλλων σέ: βίαιο ξύρισμα έφηβαίου, βίαιη σεξουαλική πράξη, άκρωτηριασμούς, πρόκληση έσωτερικών ή/καί έξωτερικών αίμορραγιών (αϊματώματα), χρήση όπλων (παντός είδους). Οί συνέπειες τής σωματικής κακοποίησης εΐναι προφανείς καί εύδιάκριτες. Ό γυναίκα πού έχει κακοποιηθεΐ σωματικά τό πιθανότερο εΐναι νά έχει συγχρόνως κακοποιηθεΐ καί ψυχολογικά.

Ψυχολογική - συναισθηματική κακοποίηση

Ό Ψυχολογική - συναισθηματική κακοποίηση εΐναι πολύ συχνή καί δέν συνοδεύεται άπαραΐτητα μέ σωματική κακοποίηση. Θα τήν άναγνωρίσουμε άμέσως καί θα όμολογήσουμε ότi είτε τήν έχουμε ζήσει έμεις οί ίδιοι, είτε τήν έχουμε δεΐ στό άμεσο οικογενειακό ή φιλικό μας περιβάλλον. Εΐναι: α) ή **ύποτιμητική συμπεριφορά** πού έκδηλώνεται μέ τήν πρόκληση αισθημάτων άνικανότητας, ταπείνωσης, έξευτελισμούς καί συνεχούς περιφρόνησης, β) ή **συνεχής κριτική** μέ ταπεινωτικές έκφράσεις γιά τήν προσωπικότητα, τήν οικογένεια, τους φίλους, τό παρελθόν, τό σώμα, τό ντύσιμο, τή συμπεριφορά, γ) οί **έκβιασμοί** καί οί άπειλές γιά άποστέρηση παιδιών, δ) **τά ψέματα**, ε) ή **άδιαφορία ή σιωπή** γιά μεγάλα χρονικά διαστήματα, στ) οί **συνεχείς έπεμβάσεις στόν προσωπικό χώρο** (άλληλογραφία, κινητά,

κ.τ.λ.), ζ) ή έκδιωξη από τό σπίτι, η) ή άσκηση πλήρους έλέγχου τών σχέσεων τής γυναίκας, τών κινήσεων της, ή στέρηση έλευθερίας, ή απομόνωση από κοινωνία, φίλους και συγγενείς).

Συνέπειες ψυχολογικής κακοποίησης τής γυναίκας

Οί συνέπειες τής ψυχολογικής βίας πού σημαίνει και ψυχολογική κακοποίηση είναι δυσδιάκριτες και σχεδόν άόρατες στό γυμνό μάτι του κοινωνικού συνόλου και πολλές φορές και του ίδιου του θύματος, όμως μπορούν να αποβοϋν πολύ επικίνδυνες και καταστροφικές διότι συνήθως αυτό τό είδος κακοποίησης άσκειται για μεγάλο χρονικό διάστημα και έχει μακροχρόνια άρνητική επίδραση στόν ψυχικό και συναισθηματικό κόσμο. Έτσι, έχουμε: α) πρόκληση χρόνιων άκόμα και σωματικών προβλημάτων στη γυναίκα-θύμα, β) συνεχόμενο και έντεινόμενο άγχος, γ) ανάπτυξη συναισθημάτων χρόνιου φόβου, δ) επίταση τής χαμηλής αυτοεκτίμησης, ε) παγίωση τών σχέσεων έξάρτησης, στ) ανάπτυξη ένοχών, ζ) εμφάνιση κατάθλιψης, απομόνωσης, μοναξιάς, χρήσης ουσιών και η) έντέλει ανάπτυξη αυτοκτονικών τάσεων ή άποπειρών αυτοκαταστροφής.

Η Σεξουαλική κακοποίηση: συνίσταται: α) στόν έξαναγκασμό σέ σεξουαλική πράξη, ή και έξαναγκασμό άνοχής σέ σεξουαλικό περιβάλλον, β) σέ λόγω και έργω σεξουαλική παρενόχληση και σέ σεξουαλικά πειράγματα στόν δρόμο, σέ άσέλγεια, σέ τηλεφωνήματα μέ άισχρό περιεχόμενο, γ) σέ άποπλανήσεις και βιασμούς από άτομα μέ οικγενειακή ή φιλική ταυτότητα, ή κοινωνικά επαγγέλματα (όπως γιατροί, εκπαιδευτικοί, κοινωνικοί λειτουργοί, ιερείς, κ.τ.λ.) ή άγνώστους.

Οί Έποομάδες σεξουαλικής κακοποίησης είναι:

- Α) Ό Αίμομικτικός βιασμός
- Β) Ό Όμαδικός βιασμός
- Γ) Ό Έξαναγκασμός σέ άσέλγεια
- Δ) Ό Σεξουαλικός έκβιασμός στόν χώρο έργασίας

Α. Αίμομικτικός βιασμός

Η αίμομιξία σπάνια άποκαλύπτεται διότι κρατείται έρμητικά κλειστή μεταξύ του αίμομικτικού ζευγαριού. Η αίμομιξία διαφέρει από τον βιασμό από άγνώστους, διότι τό θύμα είναι έξαρτημένο

από τόν δράστη. Γυναίκες πού κακοποιήθηκαν κατ' αυτόν τόν τρόπο ψυχοτραυματίζονται γιά μεγάλο χρονικό διάστημα, τίς περισσότερες φορές γιά όλη τους τή ζωή. Συχνά, εἶναι ἐπιρρεπεῖς στήν ἀνάπτυξη διαφόρων ψυχιατρικῶν διαταραχῶν ὅπως π.χ. κατάθλιψη σέ σχετικά νεαρότερη ἡλικία ἀπ' ὅτι ἀναμένεται στό γενικό πληθυσμό, σεξουαλική ψυχρότητα κ.ἄ.

Β. Ὁμαδικός βιασμός

Εἶναι συνήθης πρακτική σέ ἐμπόλεμες καταστάσεις. Ἐπίσης, πρόκειται γιά φαινόμενο πού αὐξάνει σέ συχνότητα καί μάλιστα σέ χώρους ἐκπαιδευτηρίων, ἀκαδημαϊκούς, ἀκόμη καί δημόσιους. Πρόσφατα ἀναφέρθηκε στά ΜΜΕ ὁ βιασμός μαθητριῶν μέ συνακόλουθη ψυχοπαθητική ἀποστολή σχετικοῦ βίντεο στό διαδίκτυο ἀπό τοὺς ἴδιους τοὺς συμμαθητές τους, καθὼς ἐπίσης καί ὁ πρόσφατος δημόσιος ὁμαδικός βιασμός σέ τραῖνο χωρίς μάλιστα κανεῖς ἀπό τοὺς συνεπιβαίνοντες νά διαμαρτυρηθεῖ!!!

Γ. Ἐξαναγκασμός σέ ἀσέλγεια

Ἡ γυναίκα ἐξαναγκάζεται σέ συνουσία ἢ σέ ἀνοχή ἀσελγοῦς πράξης πού ἔχει γενετήσιο χαρακτήρα.

Δ. Σεξουαλικός ἐκβιασμός στὸν ὥρο ἐργασίας

Σέ αὐτό τό σημεῖο περιττεύουν τά σχόλια. Μέρος τῶν ἀναγνωστῶν σίγουρα μεγάλωσε μέ ἐλληνικὲς ταινίες πού ἔδειχναν τήν πτωχή ἐργάτρια, ἢ πωλήτρια μέ τήν ἄρρωστη μητέρα, ἢ τόν κατάκοιτο πατέρα, νά παρενοχλεῖται σεξουαλικά ἀπὸ τόν ἐργοδότη καί αὐτό σάν κανόνα. Ἡ συμπεριφορά αὐτή χωρίς νά ἔχει ἀνάγκη τόν κατάκοιτο πατέρα ὑφίσταται καί σήμερα καί τά περιστατικά ἀποσιωπῶνται γιά τόν φόβο κυρώσεων, ἀπόλυσης, ἀντιποίνων ἢ ἀκόμα χειρότερα λόγω ντροπῆς τοῦ θύματος λόγω τοῦ ὑφιστάμενου «σεξιστικοῦ» καί «ρατσιστικοῦ» του στιγματισμοῦ. Στά πλαίσια αὐτά καλόν εἶναι νά ἀποφεύγονται βεβαίως οἱ ἀκραίες καί ἄς μοῦ ἐπιτραπεί, οἱ λεγόμενες «ἀμερικανιές», ὅπου καί ἓνα κομπλιμάν τῆς τάξεως «τί ὠραία πού εἶσαι χτενισμένη σήμερα» νά καταγγέλλεται σάν σεξουαλική παρενόχληση (sexual harassment) πού πυροδοτήθηκε ἀπὸ τό ἐπιβιωτικό συμφέρον δικηγορικῶν ἐταιρειῶν στίς ΗΠΑ.

Είδη πολιτισμικής κακοποίησης

Α. Ή κοινωνική κακοποίηση περιλαμβάνει: την προσπάθεια απομόνωσης του θύματος, τη στέρηση της ελευθερίας του, την παρακολούθηση της προσωπικής του ζωής, τη συκοφάντηση ή τις απειλές καταγγελίας ψεύτικων ατιμιών στους έργοδότες, την αποστέρηση ιατρικής φροντίδας (ή όποια ειρήσθω εν παρόδω σε όρισμένες κοινωνίες είναι και θεσμοθετημένη) κ.ά.

Β. Ή πολιτική - νομική κακοποίηση είναι πολύπλευρη. Παραθέτω στοιχειώδη παραδείγματα όπως: τη διά νόμου απαγόρευση ελεύθερης κυκλοφορίας (κάποιες άραβικές χώρες), την απαγόρευση εκλέγειν και εκλέγεσθαι, την απαγόρευση συμμετοχής στην κοινωνική ζωή, την απαγόρευση της ιδίας χρήσης μέσων κυκλοφορίας. Μήν ξεχνάμε ότι μόλις πριν από λίγο καιρό έπετράπη στις γυναίκες κάποιων ισλαμικών κρατών να οδηγούν ποδήλατο μετά από προβολή κινηματογραφικού έργου και διαδήλωση γυναικών σε αυτές τις χώρες.

Γ. Θρησκευτική: Δέν θά αναφερθώ ιδιαίτερα διότι νομίζω ότι τό σεβαστό αναγνωστικό κοινό γνωρίζει καλά τά έδάφια τόσο της χριστιανικής, όσο και τις σοῦρες τοῦ κορανίου, ή τις παραδόσεις της ινδουϊστικής θρησκείας πού ευοδώνουν την κακοποίηση της γυναίκας «έλέω Θεού».

Δ. Ή οικονομική κακοποίηση εκτείνεται από τόν πλήρη έλεγχο τών οικονομικών της γυναίκας έως και την προώθηση σε πορνεία. Συνεπάγεται: τη στέρηση απαραίτητων αγαθών, την εξαναγκαστική έως και βίαιη είσπραξη τοῦ εισοδήματός της, την απαίτηση τοῦ απόλυτου ελέγχου εσόδων-εξόδων, την έγκριση για κάθε αγορά άκόμη και ευτελοῦς αξίας, την μή αυτόνομη διαχείριση τοῦ μισθοῦ της έργαζόμενης γυναίκας.

Στατιστικά στοιχεία της γυναικείας κακοποίησης

Α. Γενική κακοποίηση

Φυσικά οί πραγματικοί αριθμοί παραμένουν άγνωστοι διότι ό φόβος της κατακραυγής οδηγεί τις περισσότερες γυναίκες στη σιωπή. Τά αναφερόμενα στοιχεία βασίζονται στις επίσημες καταγγελίες πού είναι και ό μικρότερος αριθμός τών περιπτώσεων. Λοιπόν έχουμε και λέμε:

- Τό 50% τών γυναικῶν παγκοσμίως θά ἀντιμετωπίσουν μιά συμπεριφορά βίας κάποια στιγμή στή ζωή τους.
- 1 στίς 5 γυναῖκες παγκοσμίως πέφτει καθημερινά θύμα κάποιας μορφῆς κακοποίησης.
- 1 στίς 3 γυναῖκες στήν Ε.Ε. ἔχει πέσει θύμα σωματικῆς ἢ σεξουαλικῆς ἐπίθεσης.
- Κάθε 9 λεπτά 1 γυναίκα κακοποιεῖται στίς ΗΠΑ.
- Κάθε 15 δευτερόλεπτα 1 γυναίκα ξυλοκοπεῖται στίς ΗΠΑ (4.000.000 γυναῖκες κάθε χρόνο).
- Κάθε 10 μέρες 1 γυναίκα κακοποιεῖται μέχρι θανάτου στή Σουηδία.
- Κάθε 3 μέρες 1 γυναίκα δολοφονεῖται στή Μ. Βρετανία.
- 13.000.000 γυναῖκες εἶχαν κακοποιηθεῖ σωματικά μέσα σέ ἕνα χρόνο μέ πρῶτες χώρες τή Δανία, Φιλανδία καί Σουηδία. Ἡ Πολωνία, Αὐστρία καί Κροατία εἶχαν τά μικρότερα ποσοστά, ἐνῶ ἡ Ἑλλάδα βρίσκεται κάπου στό μέσον. (Οἱ διαφορές στή στατιστική προέρχονται ἀπό τό γεγονός ὅτι οἱ Βόρειες γυναῖκες μιλοῦν εὐκολότερα γιά τήν κακοποίησή τους, ἐνῶ οἱ νότιες τό ἀποκρύπτουν).
- Στήν Ἑλλάδα τό 90%-95% τῶν φυλακισμένων γυναικῶν πού καταδικάστηκαν γιά φόνο εἶχαν δολοφονήσει τόν σύζυγό τους ἐπειδή τίς κακοποιοῦσε συνεχῶς.
- Στίς ΗΠΑ 700.000 πέφτουν κάθε χρόνο θύματα βιασμοῦ.
- 3.700.000 εἶχαν κακοποιηθεῖ σεξουαλικά μέ πρῶτες χώρες τή Δανία, Φιλανδία καί Σουηδία.

Β. Στατιστικά στοιχεῖα Πολιτισμικῆς - Κοινωνικῆς κακοποίησης

- Ἑκατομμύρια ἀνήλικα κορίτσια ἐξωθοῦνται σέ καταναγκαστικό γάμο στό Κονγκό, τή Νιγηρία, τό Ἀφγανιστάν, τό Μπαγκλαντές καί τό Ἰράκ.
- Κάθε μέρα 14 γυναῖκες θανατώνονται ἀπό γονεῖς ἢ συγγενεῖς ἐπειδή «ἀτίμασαν» τήν οἰκογένειά τους. Στό Ἰράκ, τήν Ἰορδανία καί τό Πακιστάν, τήν Ἰνδία καί τήν Νότιο Ἀφρική ἄν μία γυναίκα «ἀμαυρώσει» τήν τιμή τῆς οἰκογένειας της θά ὑποστεί στήν καλυτέρα τῶν περιπτώσεων ξυλοδαρμό, στή χειρότερα δέ θάνατο δι' ὄπλου, λιθοβολισμό, ἢ καί ἀποκεφαλισμό. Καί ὅλα αὐτά ἐννόμως.

- Στο Πακιστάν, τό 1997 θανατώθηκαν περισσότερες από 300 γυναίκες για λόγους τιμής.
- Στην Ίνδία 5.000 γυναίκες πεθαίνουν έτησίως στόν βωμό τών προκαταλήψεων.
- Στο Μπαγκλαντές είναι νομικά κατοχυρωμένη καί μή κολάσιμη ή ρήψη κάποιου όξέως στό πρόσωπο μιās γυναίκας.
- Σέ όρισμένες χώρες όπως Μάλι, Νιγηρία, Ουγκάντα, παρατηρείται τό φαινόμενο του άκρωτηριασμού τών γεννητικών οργάνων τών κοριτσιών (κλειτοριδεκτομή).
- Στην Ίνδία, τό Πακιστάν καί άλλοι στή Νοτιοανατολική Άσία, οι γυναίκες πού είναι έγκυες καί έχουν θηλυκά έμβρυα υποχρεώνονται νά κάνουν έκτρωση, ή αν γεννήσουν οι τοπικές αρχές συχνά σκοτώνουν τά νεογνά. (Καί αυτό δέν είναι μέτρο για τόν έλεγχο τών γεννήσεων, ή για τήν καταστολή του υπερπληθυσμού, αλλά πολιτισμική κοινωνική άποψη για τίς γυναίκες).
- Στο Σουδάν καί Άφγανιστάν υφίσταται τό φαινόμενο του άποκλεισμού της γυναίκας από τούς δημόσιους χώρους όπως νοσοκομεία, σχολεία, έστιατόρια.
- Στην Ίνδία ακόμα καί σήμερα άνήλικες χήρες έγκλείονται σέ άσυλα μέχρι τόν θάνατό τους (άποτυπώνεται πολύ καλά στό έργο Water).
- Σέ χώρες της Άφρικής καί Νότιας Άσίας κορίτσια μικρής ηλικίας κακοποιούνται καί βιάζονται από δασκάλους καί συμμαθητές μέσα στό ίδιο τους τό σχολείο (χωρίς νά άποτελούν πράξεις πολιτικο-θρησκευτικών συγκρούσεων, αλλά άπλά λόγω του μή σεβασμού της γυναικείας ύπαρξης καί της μή άναγνώρισης της γυναίκας σάν ισάξιο κοινωνικό όν).

Βία στην οίκογένεια - Ένδοοικογενειακή κακοποίηση

Πρόκειται για τήν «Άθέατη βία». Στόν ιδιωτικό χώρο όπου κάθε άνθρωπος έχει ανάγκη περισσότερο από όπουδήποτε άλλου νά νιώσει ασφάλεια, αγάπη, στοργή καί άφοσίωση, σέ πολλές περιπτώσεις ή γυναίκα εισπράττει μίσος καί βίαιη συμπεριφορά. Τό πρόβλημα της ένδοοικογενειακής βίας είναι παγκόσμιο καί έχει βαθείς ιστορικές καταβολές. Ύπηρξε καί υπάρχει καί σέ αρκετές χώρες είναι κοινωνικά καί νομικά άποδεκτή μέθοδος συμμόρφωσης της γυναίκας στό άνδροκρατούμενο περιβάλλον. Η βία κατά τών γυ-

ναϊκών μέσα στην οικογένεια αποτελεί πρόβλημα μέ προεκτάσεις σε επίπεδο: άτομικό, διαπροσωπικό, κοινωνικό, και οικονομικό.

Κοινωνικές επιπτώσεις της ένδοικογενειακής βίας

Η βίαιο-κακοποιημένη οικογένεια δημιουργεί βίαιους πολίτες που έχουν αυξημένη πιθανότητα να εμπλακούν σε εγκληματικές, ψυχοπαθητικές και άνομες πράξεις προς τον κοινωνικό περίγυρο, τον συνάνθρωπό τους, αλλά και προς τον έαυτό τους. Η ένδοικογενειακή λοιπόν βία, παρόλο που διαπράττεται ιδιωτικά, αφορά σε όλη την κοινωνία και αποτελεί δημόσια και όχι ιδιωτική υπόθεση.

Στατιστικά στοιχεία ένδοικογενειακής κακοποίησης:

Αυτού του είδους η κακοποίηση παρατηρείται σε όλα τα κοινωνικοοικονομικά στρώματα και σε όλους τους σύγχρονους πολιτισμούς.

- Στην Ίνδία τό 40% των παντρεμένων γυναικών παραδοσιακά ξυλοκοπεΐται.
- Στην Αίγυπτο τό 35% των γυναικών κακοποιούνται καθημερινά από τον σύζυγό τους.
- 1 στις 3 γυναίκες σε όλο τον κόσμο ξυλοκοπεΐται, κακοποιείται ή όδηγείται στην πορνεία από τό οικογενειακό της περιβάλλον.
- 35% έως 45% έχουν πέσει θύμα κακοποίησης από τό συγγενικό τους περιβάλλον στις αναπτυσσόμενες χώρες της Ασίας και της Αφρικής.
- 14 γυναίκες θανατώνονται καθημερινά γιατί άτίμασαν την οικογένειά τους.
- 1 στις 5 γυναίκες έχει υποστεί κακοποίηση στην Ε.Ε. από μέλος του οικογενειακού της περιβάλλοντος. Αυτό του είδους η κακοποίηση είναι πιο συχνή σε οικογένειες με προβλήματα κατάχρησης αλκοόλ και ναρκωτικών.
- Περισσότερο από τό 25% των γυναικών στην Ε.Ε. έχουν υποστεί σωματική ή ψυχολογική κακοποίηση πριν από την ηλικία των 15 ετών μέ θύτες κυρίως τούς ίδιους τούς γονείς τους.
- 25% έως 29% των γυναικών στις αναπτυγμένες χώρες όπως στη Μεγάλη Βρετανία και στις Ήνωμένες Πολιτείες Αμερικής έχουν πέσει θύμα κακοποίησης από μέλος του συγγενικού τους περιβάλλοντος.

- Στίς ΗΠΑ στό 50% τῶν δολοφονημένων γυναικῶν ὁ δράστης εἶναι ὁ σύζυγος ἢ ὁ σύντροφος.

Ἀποτελέσματα τῆς βίαιης ἐνδοοικογενειακῆς κακοποίησης τῶν γυναικῶν

Ἡ ἐνδοοικογενειακή κακοποίηση τῶν γυναικῶν τίς ὀδηγεῖ: σέ σοβαρές ψυχικές διαταραχές, στή διαιώνιση τῆς παγίδευσής της καί στή σιωπή πού καλύπτει τή βία μέσα στήν οἰκογένεια.

Ψυχικές Ἐπιπτώσεις τῆς χρόνιας ἐνδοοικογενειακῆς βίας

Αὐτοῦ τοῦ εἵδους ἡ βία εὐθύνεται συχνά γιά τήν ἀνάπτυξη διαφορῶν ψυχικῶν διαταραχῶν, σωματοποιήσεων, κατάθλιψης καί μελαγχολίας.

Αἰτιολογικοί παράγοντες τῆς ἐνδοοικογενειακῆς βίας

Οἱ αἰτιολογικοί παράγοντες πού συμβάλλουν στό πρόβλημα τῆς ἐνδο-οἰκογενειακῆς κακοποίησης τῶν γυναικῶν εἶναι ποικίλοι καί συνδέονται ἄμεσα μέ τήν ἀνισότητα μεταξύ τῶν δύο φύλων καί τίς κοινωνικοοικονομικές δομές ἐξουσίας τόσο στή δημόσια, ὅσο καί στήν ιδιωτική ζωή πού δημιουργοῦν τό κατάλληλο περιβάλλον γι' αὐτήν. Τέτοιοι παράγοντες εἶναι: Ἐνδοψυχικοί, Διαπροσωπικοί καί Πολιτισμικοί.

Ψυχολογία τῆς «θυματοποίησης»

Ἡ «θυματοποίηση» δείχνει νά εἶναι μιά ιδιαίτερα δυναμική κατάσταση μέ ἀμοιβαία ἐμπλεκόμενους θύτες καί θύματα, μέ ἐπαναληπτικά μοτίβα ἀπό ψυχαναγκασμούς, μέ συνεξάρτηση καί διαπλεκόμενα συμφέροντα.

Χαρακτηριστικά τοῦ ἐνδοοικογενειακοῦ θύματος - γυναίκα

Ὅλοι ἔχουμε δοκιμάσει κάποια ἥπια μορφή τῆς συνεξάρτησης σέ χρονικά περιορισμένες ἢ μεγαλύτερης διάρκειας περιόδους τῆς ζωῆς μας, π.χ. σέ σημαντικές ἐρωτικές σχέσεις, σέ οἰκογενειακές πιέσεις, ἢ σέ ἐργασιακές ἀνάγκες. Ὅμως γιά τή διατήρηση καί παγίωση τῆς «θυματοποίησης» ἀπαιτοῦνται κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τῆς προσωπικότητας ὅπως ἡ ὕπαρξη ἐξαρτητικῆς καί ἀμφίθυμης

προσωπικότητας, χαμηλής αυτοεκτίμησης, ένοχικης ψυχολογίας, ένιστε κατάθλιψης και τέλος ή ύπαρξη ήθικοϋ μαζοχισμοϋ. Αϋτά τά χαρακτηριστικά είτε προϋπάρχουν, είτε σταδιακά αναπτύσσονται, διότι όσο περισσότερο τό θύμα-γυναίκα άνέχεται τή βία, τόσο περιφρονεί τόν έαυτό της και παγιδεύεται σέ μεγαλύτερη άνοχή και έκφύλιση τής προσωπικότητάς της.

Χαρακτηριστικά τοϋ άνδρα θύτη τής ένδοοικογενειακής κακοποίησης

Φαίνεται ότι ή βία γεννά βία. Ή συντριπτική πλειοψηφία τών άνδρων πού κακοποιούν μέ ξυλοδαρμό έχουν βιώσει ή ύποστέι ανάλογη συμπεριφορά στά σπίτια τους κατά τήν παιδική τους ήλικία.

Προσωπικότητα τοϋ άνδρα θύτη ένδοοικογενειακής βίας

Πρόκειται για άνδρες άνώριμους, έξαρτητικούς, ζηλότυπους, επιθετικούς και έπικριτικούς μέ έντονα αίσθήματα άνεπάρκειας, μέ χαμηλή αυτοεκτίμηση, μέ χαμηλή ύποσυνείδητη έκτίμηση τοϋ άνδρισμοϋ τους, μέ σαδιστικές ποιότητες, και συχνά μέ έντονη παρανοϊκότητα και καχυποψία.

Ψυχοδυναμική θεώρηση τοϋ θύτη ένδοοικογενειακής βίας

Ψυχοδυναμικά οί θύτες είναι άτομα αδύναμα πού προσπαθοϋν νά προβάλλουν τήν αδυναμία τους στή γυναίκα μέσω τοϋ έξευτελισμοϋ και τής ταπείνωσής της. Κατ' αϋτόν τόν τρόπο θεωροϋν ότι επιτυγχάνουν τήν ένίσχυση τής άνύπαρκτης αυτοεκτίμησης τους και τήν ταυτότητα τής άνδρικης τους δύναμης. Αισθάνονται ότι δέν μποροϋν νά έλέγξουν τή γυναίκα ή τά παιδιά και μέ τήν κακοποίηση άνακτοϋν τόν φαντασιωσικά χαμένο έλεγχο. Ό θύτης μέσω τής κακοποίησης νιώθει ότι έχει έξουσία και κάνει τά πάντα για νά διατηρεί αϋτόν τόν έλεγχο. Για τέτοιους άνδρες ή γυναίκα δέν είναι ισότιμο μέλος κάποιου πόθου, αλλά ψυχοπαθολογική ανάγκη. Όμως ό θύτης, ύποστηρίζεται από τή σιωπή τής γυναίκας και από τίς δυνατότητές του νά τή χειρίζεται και νά τήν εκβιάζει.

Κύκλος τής ένδο-οίκογενειακής βίας

Ό θύτης μετά από τή βίαη συμπεριφορά ενεργεί άπολογητικά, ύπόσχεται ότι ήταν ή τελευταία φορά, και ότι δέν θά ξαναγίνει.

Είναι γνωστό πώς μετά την κακοποίηση ακολουθεί ή μετάνοια, ή συγγνώμη, τὰ δῶρα, ή ήρεμία καί οί έκδηλώσεις φροντίδας, πού αποτελοῦν μεγάλες παγίδες γιά τό θύμα, καθώς, ό ψυχαναγκασμός τῆς ἐπανάληψης εἶναι μέρος τῆς ψυχολογίας τοῦ θύτη στήν ἀλλαγὴ τῶν ρόλων. Ἔτσι, καταλήγουμε στόν «κύκλο τῆς βίας» καί γι' αὐτό τὰ περιστατικά τῆς βίας ἐπαναλαμβάνονται. Ἀκόμη καί μικρές ἐπιθέσεις κλιμακώνονται γρήγορα σέ μεγαλύτερες. Σέ κάθε ἐπόμενη φορά ό θύτης ἔχει ὅλο καί λιγότερες τύψεις γιά τή συμπεριφορά του καί γίνεται ὅλο καί πιό δύσκολο γιά τό θύμα νά ξεφύγει ἀπό τόν «κύκλο τῆς βίας».

Εἰδικές συμπεριφορές πού σχετίζονται μέ τή διαιώνιση τῆς ἐνδοοικογενειακῆς κακοποίησης

A. Οἱ γυναῖκες δέν καταγγέλλουν τήν κακοποίησή τους

Ἕνας μέγας ἀριθμός βίας στήν οἰκογένεια δέν γνωστοποιεῖται διότι ή κοινωνία τήν ἀντιμετωπίζει μέ ἐπιπολαιότητα. Ἐπιπλέον οἱ γυναῖκες εἶναι συχνά οἰκονομικά ἐξαρτημένες, καί εἶναι δέσμιες κοινωνικῶν ἀντιλήψεων καί προκαταλήψεων γιά τήν οἰκογένεια καί τό ρόλο τῶν φύλων. Φοβοῦνται τή δομή τῆς οἰκογένειας πού πολλές φορές προστατεύει τόν δράστη διαιωνίζοντας τόν κύκλο τῆς ἐνδοοικογενειακῆς βίας καί μάλιστα ὑπάρχουν περιπτώσεις, ὅπου τό συγγενικό περιβάλλον ὄχι μόνο δέν ἀνέχεται τήν καταγγελία ἀλλά εἶναι συνεργός τοῦ θύτη. Οἱ γυναῖκες ἀπό τήν ἄλλη πλευρά φοβοῦνται γενικά καί εἰδικά τήν ἐκδίκηση ἐναντίον τους, ἥ ἐναντίον τῶν παιδιῶν τους καί τέλος ντρέπονται. Μέχρι πρόσφατα ή ἐνδοοικογενειακή κακοποίηση ἀντιμετωπιζόταν μέ σκωπτικά σχόλια ἐναντίον τῶν γυναικῶν, ὅτι δῆθεν οἱ γυναῖκες ἔχουν μιά κρυφή ἐπιθυμία καί μιά μαζοχιστική τάση γιά βία καί κακοποίηση καί ἔτσι τήν προκαλοῦν καί τήν ἀνέχονται.

Ἐδῶ θά πρέπει νά τονίσουμε τόν ρόλο πού θά μπορούσε νά παίξει ή ἐκκλησία ἀκόμη καί ἀπό τοῦ ἄμβωνος ὅπου θά μπορούσε νά διευκρινισθεῖ ή πολυσυζητημένη πρόταση «... καί ή γυνή νά φοβεῖται τόν ἄνδρα» καί νά τῆς ἀποδοθεῖ τό νόημα τοῦ σεβασμοῦ καί ὄχι τοῦ φόβου γιά τήν ἀνωτερότητα ἥ τήν ὑπερτεροῦσα μυϊκή δύναμη τοῦ ἀνδρός.

Β. Τά θύματα ένδοοικογενειακής βίας έπιστρέφουν στον θύτη

... διότι νιώθουν ντροπή και δέν θέλουν νά δημοσιοποιηθεί τό γεγονός. Έτσι, ένω υπάρχουν έμφανή σημάδια σωματικής κακοποίησης προσπαθοϋν νά βρίσκουν δικαιολογίες όπως: «έπεσα από τή σκάλα», «χτύπησα στο παράθυρο», ή κρύβονται από συγγενείς και φίλους για νά μήν παρατηρήσουν αυτοί κάτι. Άρκετές φορές ακόμη κι αν τό περιβάλλον θέλει νά βοηθήσει, οι «γυναίκες θύματα» αρνούνται τή βοήθεια.

Ψυχολογία σχέσης Θύτη-Θύμα στην ένδοοικογενειακή βία

Έν κατακλείδι και για νά συνοψίσουμε τήν ιδιαίτερη ψυχολογία ή ψυχοπαθολογία πού υφίσταται ή αναπτύσσεται μέ τόν καιρό μεταξύ του θύτη και θύματος τής ένδοοικογενειακής κακοποίησης θά μπορούσαμε νά ποϋμε ότι και τά δύο σκέλη ΔΕΝ νιώθουν ψυχολογικά αυτόνομοι. Έχουν ανάγκη τήν άρρωστη σχέση τους. Μεταξύ τους παγιώνεται μιά σχέση εξάρτησης μέ έντονη συναισθηματική έμπλοκή. Τό θύμα βλέπει τόν θύτη σαν τό κέντρο του κόσμου και σαν ρυθμιστή των πάντων. Τό θύμα έχει πειστεί ότι δέν μπορεί νά τά καταφέρει μόνο του. Τό θύμα είναι δύσκολο ακόμη και νά φανταστεί ότι μπορεί νά ζήσει μακριά από τόν θύτη. Τό θύμα δυσκολεύεται νά δει τόν έαυτό του σαν ξεχωριστή προσωπικότητα. Η συμπεριφορά του θύτη παγιδεύει και έγκλωβίζει τό θύμα σέ μιά κατάσταση φόβου και άπειλών πού συνδυάζεται μέ τήν ύπαρξη χαμηλής αυτοεκτίμησης έκ μέρους του θύματος. Πολλές φορές τό ένοχικό συναίσθημα του θύματος είναι πολύ έντονο, δέχεται τήν ευθύνη για τή βίαιη συμπεριφορά του συντρόφου πιστεύοντας ότι φταίει τό ίδιο και αρνείται τόν θυμό πού νιώθει για τήν κακοποίηση. Τό θύμα πείθεται ότι ό θύτης έχει δίκιο πού τήν υποτιμά, τή μειώνει, τήν έξευτελίζει και άνέχεται τά πάντα χωρίς νά άντιδράσει γιατί πιστεύει ότι τό άξίζει άλλοτριώνοντας έν τέλει τόν έαυτό της. Τό θύμα-γυναίκα πιστεύει ότι μέσα από τή σιωπή, τήν άνοχή και τήν άποδοχή τής κακοποίησης είναι δυνατό νά εξασφαλίζει μιά ήρεμη οικογενειακή ζωή για τά παιδιά της. Η άπομόνωση του θύματος είναι σημαντικός παράγοντας. Όσο πιο άπομονωμένο και έλεγχόμενο τό θύμα, τόσο πιο σύγουρη ή έξουσία του θύτη. Τέλος τά θύματα άρκετές φορές παραδέχονται ότι είναι έρωτευμένα μέ τόν θύτη και είναι πρόθυμα νά ξεχάσουν τά βίαια έπεισόδια όπως παραδειγματικά αναφέρεται και

στό κλασικό έργο «Λεωφορεΐο ό πόθος» του Τένεσση Γουίλλιαμ. Όλα τά παραπάνω κάνουν τήν αποχώρηση από τήν ένδοικογενειακή βία πάρα πολύ δύσκολη. Έάν δέν υπάρξει κρατική, κοινωνική ή θρησκευτική παρέμβαση ή ένδοικογενειακή βία διαρκεί έως και μία όλόκληρη ζωή.

Ειδικές μορφές κακοποίησης

A. Βιασμός γυναίκας

Είναι τό μόνο έγκλημα πού τό θύμα στιγματίζεται κοινωνικά περισσότερο από τόν θύτη. Όπως αναφέρει και ή ψυχολόγος Τσαλίκου, αυτός είναι ένας λόγος πού σπάνια μία γυναίκα καταγγέλλει τό γεγονός διότι μετά από τήν αναφορά του βιασμού ό κοινωνικός περίγυρος είτε ψέγει, είτε περιφρονεί, είτε οϊκτίρει τό θύμα. Τό δικαστήριο, οί ανακριτικές αρχές και ή ιατροδικαστική όλοκληρώνουν τό έγκλημα πραγματοποιώντας ένα κατά συρροή ψυχολογικό βιασμό του ταλαίπωρου θύματος στην προσπάθεια δήθεν νά μήν κατηγορήσουν ψευδώς έναν άντρα. Παλαιότερα πού ή γυναίκα αποτελούσε «RES» και ανήκε στην ιδιοκτησία του πατέρα ή του συζύγου, ό βιασμός θεωρείτο κλοπή σεξουαλικής ιδιοκτησίας και ό θύτης τιμωρείτω από τόν νόμιμο ιδιοκτήτη της γυναίκας μέ «εις θάνατο λιθοβολισμό» για τήν κλοπή του αντικειμένου και όχι για τήν κακοποίηση της γυναίκας.

Ψυχολογικά στάδια μετά από βιασμό

Οί γυναίκες πού έχουν υποστεί βιασμό περνούν από ένα αρχικό σοκ κατά τή διάρκεια του όποιου νιώθουν τρομαγμένες, αναστατωμένες, συντετριμμένες και ανήσυχες.

Συναισθήματα μετά από βιασμό

Μετά από βιασμό οί γυναίκες αναπτύσσουν συναισθήματα όπως φόβο, ανησυχία, θυμό, ντροπή, υποτίμηση, ανικανότητα, εύαλωπότητα, αυτομομφή (έπιρρίπτουν τήν εύθύνη της πράξης στις ίδιες).

Συμπεριφορά μετά από βιασμό

Όλες οί συμπεριφορές είναι πιθανές από έκρήξεις γέλιου έως και τραυματική άφασία. Μακροπρόθεσμα μπορεί νά υπάρχουν συχνά

κλάματα με ιδέες και πράξεις εκδίκησης προς τούς υπόλοιπους άντρες, με απομόνωση, με στροφή σε όμοφυλες σχέσεις.

Σωματικές συνέπειες βιασμού

Οι συνέπειες του βιασμού είναι δραματικές για μία γυναίκα. Ένα τέτοιο γεγονός μπορεί να προκαλέσει σημαντικές σωματικές βλάβες λόγω της χρήσης της κακουργηματικής βίας όπως μώλωπες, ρήξεις έσωτερικών οργάνων, γυναικολογικές δυσλειτουργίες, και πόνος σε όλο το κορμί από τα χτυπήματα του δράστη. Επιπλέον υπάρχει και ο κίνδυνος προσβολής από σεξουαλικά μεταδιδόμενες ασθένειες όπως ηπατίτιδα C, υό του AIDS, κ.ά. καθώς και η πιθανότητα έγκυμωσης.

Ψυχιατρικές επιπτώσεις βιασμού

Οι επιπτώσεις στον ψυχισμό του θύματος δεν είναι μόνο άμεσες αλλά συνεχίζουν για πολύ καιρό να το βασανίζουν. Τό μετατραυματικό άγχος δεν αφήνει την απαλοιφή του γεγονότος με συχνές και αιφνίδιες παρεμβολές στη σκέψη των σκηνών του τρομαχτικού και βίαιου επεισοδίου. Πολλές λοιπόν από τις βιασθείσες αναγκάζονται να επισκέπτονται για πολύ καιρό κάποιο ψυχίατρο ή ψυχολόγο και να ακολουθούν μία δεδομένη ιατρική θεραπεία ώστε να επέλθει κάποια ψυχική ευεξία και ν' αποφευχθεί τό δυνατόν ή ανάπτυξη μείζονος ψυχιατρικής διαταραχής.

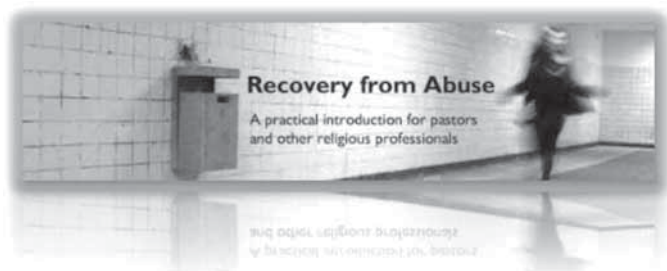
Ειδικά σύνδρομα κακοποίησης

Τό Σύνδρομο της Στοκχόλμης περιγράφηκε σαν μία ψυχολογική αντίδραση, ίσως διαταραχή, που παρατηρείται σε όμηρους που αναπτύσσουν συναισθηματικούς δεσμούς και δείχνουν αφοσίωση στους θύτες τους παρά τόν κίνδυνο στον οποίο είναι εκτεθειμένοι.

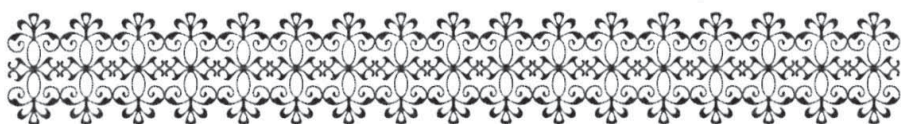
Σε μία συνταρακτική σκηνή του έργου τά «Φαντάσματα του Γκόγια» μάς αποκαλύπτεται όλος ό δραματικός κόσμος του συνδρόμου της Στοκχόλμης και κατανοοῦμε την αντίδραση της βασανισμένης, βιασμένης και κατεστραμμένης Σεσίλια που μόνη αυτή συνοδεύει τό απαγχονισμένο λείψανο του ψυχοπαθητικο-νάρκισσου ιεροεξεταστή και βιαστή της.

Συμπτώματα του «Συνδρόμου της Στοκχόλμης»

Τό θύμα αναπτύσσει θετικά συναισθήματα προς τό άτομο πού τό κακοποιεί ή τό έλέγχει, ένώ συγχρόνως προκαλούνται άρνητικά συναισθήματα από τό θύμα προς τήν οίκογένειά του, τούς φίλους ή τίς άρχές πού προσπαθούν νά τό «σώσουν». Άναπτύσσει ύποστήριξη καί έπικρότηση γιά τούς λόγους πού όδηγούν τόν θύτη στη συγκεκριμένη συμπεριφορά. Επίσης αναπτύσσονται καί θετικά συναισθήματα του θύτη προς τό θύμα παράλληλα μέ ύποστηρικτική συμπεριφορά του θύματος προς τόν θύτη πού τόν βοηθάει καί τόν στηρίζει. Υπάρχει μία άνικανότητα του θύματος νά φερθεϊ μέ τρόπο πού νά διαλύσει τόν δεσμό του μέ τόν θύτη του. Φαίνεται ότι τό σύνδρομο αυτό έμπίπτει στην ψυχολογία της χρόνιας σωματικής καί ψυχολογικής καταπίεσης του άτόμου. Πολλές ψυχολογικές αντιδράσεις καί συμπεριφορές πού τό χαρακτηρίζουν άνευρίσκονται καί στίς σχέσεις πού αναπτύσσονται στην ένδοοικογενειακή κακοποίηση του άνδρα προς τήν γυναίκα, αλλά καί στην αίμομιτική κακοποίηση. Ένα καλούτσικο βιβλίο ειδικά γιά έκκλησιαστικούς λειτουργούς πού αναφέρεται σέ πρακτικά θέματα πού άφορούν στην ανάκαμψη από τό τραύμα της κακοποίησης καί τά όποια θά μπορούσαν νά είναι χρήσιμα στην έκκλησιαστική πρακτική είναι τό «Recovery from Abuse - a practical introduction for pastors and other religious professionals». Τό συνιστώ μέ δική σας ευθύνη.

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Α. ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ

ΤΟ ΤΡΑΥΜΑ ΤΟΥ ΕΡΩΤΑ ἢ
Η ΣΥΜΠΛΟΚΗ ΤΩΝ ΣΩΜΑΤΩΝ
ΚΑΙ Η ΕΡΩΤΙΚΗ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΒΙΟΥ

Ἐνώπιον μιᾶς τραυματισμένης ἀνθρωπολογίας. Τό ἀμάρτημα νά εἶσαι ζωντανός.

Ὅστος, ἦταν ἐδῶ, περιμένοντας τή δεύτερη γυναίκα του, κι «ὤνιωθε τήν καρδιά του καθαρή, γαλήνιο τό νοῦ του. Ὁ, μάλλον, ὄχι γαλήνιο ἴσως, μ' ὅλο πού δέν ἦταν ἡ λαγνεία πού τόν ἔκανε μερικές φορές νά αἰσθάνεται δύσθυμος καί βαρυμένος: ἦτανε κάτι ἄλλο, πού δέν μπορούσε νά ὀνοματίσει [...] τό αἶσθημα κάποιας ἐνοχῆς πού ὁ ἴδιος δέν εἶχε κάνει τίποτε γιά νά τήν προκαλέσει, κάποια λύπη πού κουβαλοῦν μαζί τους οἱ ἄνθρωποι στόν κόσμο. Μπορεῖ νά ἦταν αὐτό πού οἱ θεολόγοι ἀποκαλοῦν προπατορικό ἀμάρτημα: τό ἀμάρτημα νά εἶσαι ζωντανός! Ναί, ἴσως αὐτό νά ἦταν: Ἡ ἴδια ἡ ζωή κουβαλᾷ μέσα της κάποιο εἶδος ἀμαρτίας»¹.

Ξεκινῶ μέ τοῦτο τό παράθεμα ἀπό τό *Νάρκισσος καί Χρυσόστομος* τοῦ Ἑρμαν Ἔσσε, γιά νά καταδείξω εὐθύς ἐξαρχῆς τή ρίζα τοῦ προβλήματος, πού δέν εἶναι ἄλλη ἀπό τήν ἐνοχοποίηση, σέ πολλές περιπτώσεις καί δαιμονοποίηση, ἐντός τῆς γενικευμένης κανονικότη-
τας τοῦ χώρου τῆς Ὁρθοδοξίας –καί σᾶς παρακαλῶ νά κρατήσετε στό μυαλό σας τή λέξη κανονικότητα–, τοῦ ἔρωτα, τῆς σεξουαλικότητας, τῆς ἐπιθυμίας καί τῶν ἡδονῶν. Ξεκινῶ δηλαδή μέ μιά ἐξομολογητική καί ξεκάθαρη ἀποδοχή μιᾶς ἀνομολόγητης ἐν πολλοῖς

1. Ἑρμαν Ἔσσε, *Νάρκισσος καί Χρυσόστομος*, ἐκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 1989, σ. 97.

ήττας, ή αξιοποίηση της οποίας θά επιτρέψει τή σφυρηλάτηση της τελικής εικόνας, ή οποία δέν είναι μήτε εύκολη, μήτε δεδομένη. Καί τό λέγω τούτο, διότι ή στάση της Όρθόδοξης θεολογίας άπέναντι στά θεμελιακά θέματα του έρωτα, της σεξουαλικότητας, της επιθυμίας και των ήδονών, δέν αφορά ένα επιμέρους θέμα της δραστηριότητας των μελών του εκκλησιαστικού σώματος, αλλά σχετίζεται μέ τόν πυρήνα του τρόπου της, πού σέ πολλές περιπτώσεις δίνει τήν εικόνα μιās άπανθρωποποιημένης, έρημης χώρας, πού συγκροτεί σύνταγμα ολοκληρωτικής άπόρριψης και ένοχοποίησης του συνόλου της ανθρωπινότητας. Μιά ένοχοποίηση, ή οποία κάνει τούς νέους ανθρώπους νά αναρωτιούνται εάν *υπάρχει ζωή πριν τόν θάνατο*². Διότι, ή ποιότητα ενός τρόπου, ή ποιότητα ενός πολιτισμού, δέν μπορεί παρά νά μετριέται από τή στάση πού αυτός κρατά άπέναντι στον έρωτα και τόν θάνατο. Πραγματικότητες όριακές, πού ό τραυματισμός τους, τραυματίζει θανάσιμα τό σύνολο της ύπαρξης και οδηγεί στην έξοδο από τήν πραγματική ζωή.

Καί νομίζω, πώς ήλθε πλέον ό καιρός, κατά τόν όποιο λευτερωμένοι από ιδεολογικές ταυτίσεις και θεσμικές όμαδοποιήσεις, μπορούμε νά περάσουμε από τήν άπολογητική δικαιολόγηση των όποιωνδήποτε άστοχιών του παρελθόντος, αλλά και του παρόντος, στην αναζήτηση εκείνων των περιθωριοποιημένων στοιχείων της τεράστιας χριστιανικής παράδοσης, πού συγκροτούν τόν οίκο του Θεού, στον όποιο χωράει έν τέλει ό άνθρωπος στην πληρότητά του.

Έν προκειμένω, όμως, και πριν περάσω στά πολύτιμα ενός τρόπου πού άποκαλύπτουν τή γή της Όρθοδοξίας, ως χώρα της φιλαν-

---

2. Η «έννοχη συνείδηση», καταπώς γράφει ό βυζαντινολόγος Hans-Georg Beck, «είναι συστατικό τμήμα κάθε πολιτισμού, στο πλαίσιο του όποίου οι άνθρωποι, και μάλιστα εκείνοι πού διάγουν μιá συνειδητή και μελετημένη πνευματική ζωή πού άπολογείται για αίτίες και κίνητρα, έχουν “διπλή ζωή” και μ’ αυτήν αναπτύσσουν άναγκαστικά, μιá διχασμένη συνείδηση. Ό διχασμός αυτός στο Βυζάντιο είναι πλέον ή λογική συνέπεια μιās δυαδικότητας των συνόλων σταθερών πεποιθήσεων και συμπεριφορών, τά όποια δέν μπορούν νά έναρμονισθούν άμοιβαία μέ άσφαλή τρόπο. Ό βυζαντινός ύπόκειται στις άπαγορεύσεις μιās αύστηρης Όρθοδοξίας, ή όποια του προκαθορίζει έπακριβώς, τί πρέπει νά πιστεύει, και, πέρα από αυτό, φιλοδοξεϊ νά έπιτηρεί τήν καθημερινή πρακτική και δράση του και νά του επιβάλλει κανόνες, πού δέν άνταποκρίνονται στη “φυσική” βούληση και επιθυμία του μέσου πολίτη, κανόνες, μ’ άλλα λόγια, πού θέλουν νά τόν χωρίσουν και νά τόν άποξενώσουν από τή “φύση” και τά έγκόσμια», *Βυζαντινόν Έρωτικό*, έκδ. Ιστορικές εκδόσεις Στέφανος Δ. Βασιλόπουλος, Άθήνα 1999, σ. 310.

θρωπίας, θά ἤθελα νά σταθῶ γιά πολύ λίγο σέ κάποιες ἀπό ἐκεῖνες τίς θεολογικές ἀποδοχές, σέ κάποιους ἀπό ἐκείνους τούς θεολογικούς τόπους, πού δημιούργησαν τίς ρηγματώσεις, πού ἀπειλοῦν, ἐάν καί ἐφόσον ἐμμείνουμε στήν ἀποδοχή τους, τόν οἶκο μέ ὀλοκληρωτική κατάρρευση³.

Στήν ἀρχή μιᾶς τέτοιας διαδικασίας, βρίσκονται δίχως ἄλλο ἀπόψεις σάν αὐτή τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, κορυφαίου θεολόγου καί ἀγίου τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει πώς ὁ χωρισμός τῶν φύλων σέ ἄνδρα καί γυναῖκα, τουτέστιν ἡ σεξουαλικότητα, δέν ἀποτελεῖ βασική ἐπιλογή τοῦ Θεοῦ, ἀλλά μιᾶ ἀναγκαστική «ἐπιγεννηματική» πραγματικότητα, πού ἀκολούθησε τήν ἀρχική προγεννητική κατασκευή τοῦ νοεροῦ καί θείου μέρους τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης, τοῦ μόνου πού μοιάζει στή θεία καί ἀσώματη φύση⁴, προκειμένου ὁ ἄνθρωπος νά βγεῖ ἀπό τό ἀδιέξοδο στό ὁποῖο τόν ὀδήγησαν ἡ παρά φύση ἐπιθυμία, οἱ ἡδονές καί ἡ ἐγωκεντρική καί ἄκριτη χρήση τῆς ἐλευθερίας του. Ὡς ἐκ τούτου, τά φύλα ἀνήκουν στήν ἄλογη καί κτηνώδη μεριά τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης, δέν ἀποτελοῦν μέρος τῆς θείας εἰκόνας καί γι' αὐτόν ἀκριβῶς τόν λόγο ἡ μεταπτωτική αὐτή διάκριση θά ὑπερβαθεῖ στά ἔσχατα⁵. Μοιάζει ἔτσι, ὁ ἄνθρωπος τῆς

3. Ὅσα θά ἀκολουθήσουν ἀπό ἐδῶ καί πέρα ἀποτελοῦν ἐπεξεργασμένες ἀπόψεις τῆς μελέτης μου *Ἔρως καί θάνατος. Δοκιμή γιά ἕναν πολιτισμό τῆς σάρκωσης*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2009.

4. «Οἶμαι γάρ ἐγὼ δόγμα τί μέγα καί ὑψηλόν διὰ τῶν εἰρημένων ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς παραδίδοσθαι. Τό δέ δόγμα τοιοῦτόν ἐστι· Δύο τινῶν κατὰ τό ἀκρότατον πρὸς ἄλληλα διεστηκότων, μέσον ἐστὶ τό ἀνθρώπινον, τῆς τε θείας καί ἀσωμάτου φύσεως, καί τῆς ἀλόγου καί κτηνώδους ζωῆς. Ἐξεστὶ γάρ ἑκατέρου τῶν εἰρημένων ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ συγκρίματι θεωρῆσαι τὴν μοῖραν· τοῦ μὲν θείου τό λογικόν τε καί διανοητικόν, ὁ τὴν κατὰ τό ἄρρεν καί θῆλυ διαφορὰν οὐ προσίεται· τοῦ δέ ἀλόγου τὴν σωματικὴν κατασκευὴν καί διάπλασιν εἰς ἄρρεν τε καί θῆλυ μεμερισμένην. Ἐκάτερον γάρ τούτων ἐστὶ πάντως ἐν παντί τῷ μετέχοντι τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Ἀλλὰ προτερεῖν τό νοερόν, καθὼς παρὰ τοῦ τὴν ἀνθρωπογονίαν ἐν τάξει διεξελθόντος ἐμάθομεν, ἐπιγεννηματικὴν δέ εἶναι τῷ ἀνθρώπῳ τὴν πρὸς τό ἄλογον κοινωνίαν τε καί συγγένειαν», Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου* 16, PG 44, 181BD.

5. Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου* 16, PG 44, 181CD: «Πρῶτον μὲν γάρ φησιν, ὅτι “Ἐποίησεν ὁ Θεός κατ’ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τόν ἄνθρωπον”, δεικνύς διὰ τῶν εἰρημένων, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι ἐν τῷ τοιοῦτῳ ἄρρεν καί θῆλυ οὐκ ἔστιν. Εἴτα ἐπάγει τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τά ιδιώματα, ὅτι “Ἀρρεν καί θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς”». Πρβλ. τοῦ ἴδιου, *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου* 16, PG 44, 181B: «Οὐκοῦν διπλὴ τίς ἐστὶν ἡ τῆς φύσεως ἡμῶν κατασκευή, ἡ τε πρὸς τό θεῖον ὡμοιω-

πρωτολογίας καὶ τῶν ἐσχάτων νά μὴν ἔχει καμία σχέση μέ τόν ἄνθρωπο τῆς ἱστορίας. Ὁ τελευταῖος, στά πλαίσια μιᾶς τέτοιας κατανόησης τῆς δημιουργίας, ἀποτελεῖ οὔτε λίγο οὔτε πολύ ἓνα ἀτύχημα ἢ καλύτερα εἶναι τό ἀποτέλεσμα ἑνός ἀτυχήματος, μιᾶς ἀστοχίας⁶.

Μέ τήν ἐπισήμανση τούτης τῆς κεντρικῆς διδασκαλίας, ἡ ὁποία μέ πολλαπλές παραλλαγές συναντιέται καί σέ ἄλλους πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μπορούμε τώρα νά περάσουμε στήν παρουσίαση, δύο ἀκόμη θέσεων ἀπό τό σύνολο τῆς πατερικῆς θεολογίας, πού συνδέονται μέ τό θέμα μας, καί οἱ ὁποῖες προβληματίσαν καί συνεχίζουν ἀκόμη νά προβληματίζουν. Θέσεις, πού παρ' ὅλες τίς ἐπιμέρους διαφοροποιήσεις τους, ὁλοκληρώνουν τήν εἰκόνα τῆς ἀμαύρωσης τοῦ διαφυλικοῦ ἔρωτα καί τῆς ἀνθρώπινης σεξουαλικότητας καί ἐπιβάλλουν ἐδῶ καί τώρα τήν ἀξιοποίησή τους, γιά μιᾶ πραγματική ἄσκησι ἀυτοσυνειδησίας, πού θά βγάλει τόσο τήν Ἐκκλησία, ὅσο καί τή θεολογία ἀπό τήν ἀπόλυτη ἐσωστρέφεια, πού γεννᾷ στήν καλύτερη περίπτωση ἡ ἀδυναμία ὀρισμοῦ τῶν πολύτιμων πού τρανώνουν τή ζωή καί τήν ὑπαρξη καί στή χειρότερη ἡ ἀμαρτία τῆς ἐξουσιαστικότητας καί ὁ καθεστωτικός ναρκισσισμός⁷.

μένη, ἡ τε πρός τήν διαφοράν ταύτην διηρημένη. Τοιοῦτον γάρ τί ὁ λόγος ἐκ τῆς συντάξεως τῶν γεγραμμένων αἰνίττεται, πρῶτον μὲν εἰπών, ὅτι “Ἐποίησεν ὁ Θεός τόν ἄνθρωπον, κατ’ εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν”. πάλιν δέ τοῖς εἰρημένοις ἐπαγαγών, ὅτι “Ἄρσεν καί θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς”, ὅπερ ἀλλότριον τῶν περὶ Θεοῦ νοουμένων ἐστίν». *Περὶ παρθενίας* 12, *PG* 46, 373C: «Εἰ οὖν αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπίνοια τῆς τοῦ ζητουμένου εὐρήσεως, ἡ τῆς θείας εἰκόνος εἰς τό ἀρχαῖον ἀποκατάστασις, τῆς νῦν ἐν τῷ τῆς σαρκὸς ρύπῳ κεκαλυμμένης, ἐκεῖνο γενώμεθα ὃ ἦν παρὰ τήν πρώτην ἑαυτοῦ ζωὴν ὁ πρωτόπλαστος. Τί οὖν ἐκεῖνος ἦν; Γυμνός μὲν τῆς τῶν νεκρῶν δερμάτων ἐπιβολῆς, ἐν παρρησίᾳ δέ τό τοῦ Θεοῦ πρόσωπον βλέπων, οὐπω δέ διὰ γεύσεως καί ὀράσεως τό καλόν κρίνων, ἀλλὰ μόνον τοῦ Κυρίου κατατρυφών, καί τῇ δοθείσῃ βοηθῶ πρός τοῦτο συγχρώμενος, καθὼς ἐπισημαίνεται ἡ θεία Γραφή, ὅτι οὐ πρότερον αὐτήν ἔγνω, πρὶν ἐξορισθῆναι τοῦ παραδείσου, καί πρὶν ἐκείνην ἀντὶ τῆς ἀμαρτίας ἦν ἀπατηθεῖσα ἐξήμαρτε, τῇ τῶν ὠδίνων τιμωρία κατακριθῆναι». Πρβλ. Κ. Ν. Βατσικούρα, *Ἡ ἐννοια τοῦ θανάτου κατὰ τόν ἅγιον Γρηγόριο Νύσσης* (Διδακτορικὴ διατριβή), ἐκδ. Ἐπέκταση, Κατερίνη 1999, σ. 125-134. V.E.F. Harrison, *Male and Female in Cappadocian Theology*, *Journal of Theological Studies* 41 (1990), σ. 441-471.

6. Περισσότερα γιά τό θέμα καί τή σχετική συζήτηση βλ. στό Χ. Α. Σταμούλης, *Ἔρως καί θάνατος. Δοκιμή γιά ἓναν πολιτισμό τῆς σάρκωσης*, σ. 174 ἐξ.

7. Γιά τή μετατροπή τῆς Ἐκκλησίας σέ σύστημα καί τή γενικότερη λειτουργία τοῦ συστήματος βλ. Χ. Α. Σταμούλης, *Ἔρως καί θάνατος. Δοκιμή γιά ἓναν πολιτισμό τῆς σάρκωσης*, σ. 47 ἐξ.

Πρόκειται γιά θέσεις πού ἀναφέρονται στό θέμα τοῦ γάμου καί τῆς ἀγαμίας καί οἱ ὁποῖες, ὅπως ἔχει ἀποδείξει σήμερα ἡ ἔρευνα, εἶναι ἀποτέλεσμα ἑνός ἀπόλυτου συγκριτιστικοῦ ἀσκητισμοῦ, καθώς προέρχονται, κατά βάση καί σχεδόν στό σύνολό τους, ἀπό τά σπλάγχνα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς σκέψης (Πλάτωνας, Στωϊκοί), τόν ἐλληνιστικό Ἰουδαϊσμό (Φίλων), τόν γνωστικισμό καί τόν συριακό μοναχισμό, ἀλλά καί τήν ιδιόμορφη καί χωρίς τήν ἀναγκαία διάκριση ἀκολουθία τῆς Βίβλου⁸ καί τῶν ἀπόκρυφων ἐγκρατιτικῶν κειμένων⁹. Καί ἐδῶ βρίσκεται ἡ μεγάλη τραγωδία τῆς σύγχρονης Ὁρθοδοξίας, στήν πίστη, πώς ὅλη αὐτή ἡ παραχάραξη, ἀποτελεῖ παραμονή στήν πιστότητα τῆς χριστιανικῆς παράδοσης· στό ἀπόσταγμα τῆς ὀρθόδοξης ὀντολογίας, πού ὑπαγορεύουν οἱ ἐντολές τοῦ Χριστοῦ.

Σύμφωνα, λοιπόν, μέ τήν πρώτη, ὁ γάμος εἶναι μιά ἔκπτωση τῆς πραγματικῆς ζωῆς, τουτέστιν τῆς ἀγαμίας, πού δόθηκε στόν μετά τήν πτώση ἄνθρωπο γιά νά νικήσει τή φθορά καί τόν θάνατο¹⁰, καί οἱ ἔγγαμοι μιά κατηγορία ἀνθρώπων δευτέρου ἐπιπέδου, δεύτερης

8. «Οἱ περί εὐνούχων λόγοι τοῦ Κυρίου, ὁ ἐξ αἰτίας τοῦ γάμου του ἀρνηθεῖς νά προσέλθῃ εἰς τό δεῖπνον τῆς βασιλείας κατά τήν παραβολήν, ἡ παῦλειος διδασκαλία περί τῶν πολλῶν μεριμνῶν τοῦ ἐγγάμου καί τῆς ἀδυναμίας νά φροντίσῃ διά τόν Κύριον, τό “καλόν ἀνθρώπῳ γυναικός μή ἅπτεσθαι”, ἡ παραβολή τῶν 10 παρθένων καί ἄλλα θεμελιούν κατά τούς αἰρετικούς τήν ἀπαίτησιν τῆς γενικῆς ἀγαμίας τῶν πιστῶν», Θ. Ζήση, *Τέχνη Παρθενίας. Ἡ ἐπιχειρηματολογία τῶν Πατέρων περί τῆς ἐν Χριστῷ ἀγαμίας καί αἱ πηγαί αὐτῆς*, ἐκδ. Π.Ι.Π.Μ., Θεσσαλονίκη 1973, σ. 168-169.

9. Βλ. σχετικά, Θ. Ζήση, *Τέχνη Παρθενίας. Ἡ ἐπιχειρηματολογία τῶν Πατέρων περί τῆς ἐν Χριστῷ ἀγαμίας καί αἱ πηγαί αὐτῆς*, ἐκδ. Π.Ι.Π.Μ., Θεσσαλονίκη 1973, σ. 154-156, 182-207. Πρβλ. Γ. Σκαλτσά, *Τό ἀφυλο τοῦ Θεοῦ καί ἡ Ἀνθρώπινη Σεξουαλικότητα. Ἱστορική μελέτη στή θεολογική σκέψη τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων, Φύλο καί θρησκεία. Ἡ θέση τῆς γυναίκας στήν Ἐκκλησία*, ἐκδ. Ἰνδικτος, Ἀθήνα 2004, σ. 94 ἐξ.

10. Βλ. ἐνδεικτικά, Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας, *Ἐξηγήσεις εἰς Ψαλμούς 50,7, PG 27, 240C*: «Ἡ δέ παράβασις τῆς ἐντολῆς τόν γάμον εἰσήγαγε διά τό ἀνομῆσαι τόν Ἀδάμ, τουτέστιν ἀθετήσαι τόν ἐκ Θεοῦ δοθέντα αὐτῷ νόμον». Πρβλ. Γ. Μαντζαρίδη, *Χριστιανική Ἠθική II. Ἀνθρωπος καί Θεός, ἄνθρωπος καί συνάνθρωπος, ὑπαρξιακές καί βιοηθικές θέσεις καί προοπτικές*, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 369. Πρωτ. Θ. Ζήση, *Παρθενία καί γάμος. Ἀξιολόγηση καί ιεράρχηση κατά τόν ἅγιο Γρηγόριο Νύσσης, Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης, Πρακτικά ΙΗ' Θεολογικοῦ Συνεδρίου*, ἐκδ. Ι.Μ. Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 86. π. Δ. Μπαθρέλλου, *Σχεδιάσμα Δογματικῆς Θεολογίας. Μέ βάση τό συγγραφικό ἔργο τοῦ Ἀγίου Συμεῶν Θεσσαλονίκης († 1429)*, ἐκδ. Ἐν πλῶ, Ἀθήνα 2008, σ. 257-258.

ταχύτητας, πού ο τρόπος τους μόλις και μετά βίας γίνεται ανεκτός από τόν Θεό¹¹. Μάλιστα σέ τέτοιο βαθμό ξφτασε τοῦτο τό *πραξικόπημα* ἐνάντια στό *Εὐαγγέλιο*, πού στήν ἀνατολική Συρία, ὅπου ἐφαρμόστηκαν αὐτές οἱ πρακτικές, ἡ ἀγαμία ἀποτελέσσε τή μόνη προϋπόθεση γιά τό Βάπτισμα καί τήν ἔνταξη στήν Ἐκκλησία¹². Ὅσοι

11. Βλ. σχετικά, Γρηγορίου Νύσσης, *Περί Παρθενίας*. Ἐπιστολή προτρεπτική εἰς τόν κατ' ἀρετήν βίον, PG 46, 324A-328A. Πρβλ. J. A. Bryndage, *Law, Sex, and Christian Society in Medieval Europe*, ἐκδ. University of Chicago Press, Chicago 1987, σ. 82: «St. Gregory of Nyssa was still more emphatic: he taught that only those who renounced sex completely and led lives of unblemished virginity could attain spiritual perfection». P. Sherrard, *Christianity and Eros. Essays on the theme of sexual love*, ἐκδ. Denice Harvey, Limni, Evia 2002, σ. 4-7. Εἶναι σαφές πώς ἀπόψεις ἐντελῶς διαφορετικές, ὅπως αὐτές πού δέν ἀνακαλύπτουν καμιά διαλεκτική ἀντίθεση ἀνάμεσα στόν ἕγγαμο βίο («συζυγία») καί τήν παρθενική ζωή, διάσπαρτες στό πέρασμα τοῦ χρόνου, δέν μπόρεσαν νά ἐπηρεάσουν στόν βαθμό πού κανεῖς θά περίμενε τή σύγχρονη θεολογία καί Ἐκκλησία. Δέν χωρᾷ καμιά ἀμφιβολία πώς ἡ σημερινή εἰκόνα δέν εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ ἐκτροχιασμένου παρελθόντος. Δέν εἶναι ὅμως καί ἡ εἰκόνα πού προδίδει τήν παρουσία ἐνός πολιτισμοῦ τῆς σάρκωσης· ζητούμενο γιά τήν ἀνοιξη τῆς προσδοκίας. Γι' αὐτό τά πάντα, πρὸς τό παρόν, ἐξαντλοῦνται στόν χώρο τῆς εὐχῆς καί τῆς ἐλπίδας. Δυνάμεις καί δυνατότητες πού ἐξάπαντος δέν εἶναι εὐκαταφρόνητες. Ἐνδεικτικά τούτης τῆς ἐλπίδας τά λόγια τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, πού ἀκολουθοῦν: «Τιμὼν τὸν γάμον οὐ τῇ παρουσίᾳ μόνον, ἀλλὰ καί τῇ θαυματουργίᾳ· ἐπειδὴ γάρ ἐκ παρθενικῆς ἐβλάστησε μήτρας, καί παρθενίαν ἤσκησέ τε καί τοῖς λόγοις ἐξῆρε, καί τήν ἀζυγίαν ἔργοις καί λόγοις ἐτίμησεν, ἵνα μή τίς ἀκολασίαν εἶναι νομίζῃ τήν συζυγίαν, καί ὡς παρνόμου τοῦ γάμου κατηγοροίη, τιμᾷ τὸν γάμον τῇ παρουσίᾳ αὐτῆς τήν τιμὴν τοῦ δώρου φιλοτιμία», *Περί τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ μονογενοῦς*, PG 75, 1464BC. Πολύ σωστά βέβαια ὁ G. Durand, *Cyrille d' Alexandrie Deux Dialogues Christologiques*, SC 97, Paris 1964, σ. 272, σημειώνει ὅτι ὁ Κύριλλος παρὰ τήν τιμὴ πού ἀποδίδει στόν γάμο, σέ ἀρκετά σημεῖα τῶν ἔργων του ὑποδεικνύει κάποια ἀνωτερότητα τῆς ἀγαμίας. Βλ. ἐνδεικτικά, Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Περί τῆς ἐν Πνεύματι καί ἀληθείᾳ προσκυνήσεως καί λατρείας* 25, PG 68, 960BC. Πρβλ. X. A. Σταμούλη, *Θεοτόκος καί ὀρθόδοξο δόγμα*, ἐκδ. «Τό Παλίμψηστον», Θεσσαλονίκη 2003, σ. 94-95. X.A. Σταμούλη, *Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας Περί τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Μονογενοῦς*, κείμενο-εἰσαγωγή-σχόλια Χρυσόστομος Σταμούλης, μετάφραση Γεωργία Ροδινοῦ-Χρυσόστομος Σταμούλης, πρόλογος Μακαριστοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Παρθενίου, ἐκδ. «Τό Παλίμψηστον», Θεσσαλονίκη 1998, σ. 172-173. Γ. Πατρώνου, *Γάμος καί ἀγαμία κατὰ τὸν ἀπόστολο Παῦλο*, ἐκδ. Ἱερᾶς Βασιλικῆς καί Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Ἀγίου Νεοφύτου Κύπρου, Ἀθήνα 1985, ὅπου καί πλούσια βιβλιογραφία (σ. 11-12).

12. Βλ. Θ. Ζήση, *Τέχνη Παρθενίας*. Ἡ ἐπιχειρηματολογία τῶν Πατέρων περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἀγαμίας καί αἱ πηγαί αὐτῆς, ἐκδ. Π.Ι.Π.Μ., Θεσσαλονίκη 1973, σ. 168. Γ. Σκαλτσά, *Τό ἄφυλο τοῦ Θεοῦ καί ἡ Ἀνθρώπινη Σεξουαλικότητα*. Ἱστορική

εἶχαν σεξουαλικές σχέσεις καί εἰσέρχονταν στό γάμο ἀποκλείονταν ἀπό τά μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας καί ὡς ἐκ τούτου δέν θεωροῦνταν μέλη της¹³. Ἄμεσο ἀποτέλεσμα, ὅλων τῶν παραπάνω ὑπῆρξε ἐν τέλει ἡ σύνδεση τῆς ἀγιότητος ἀποκλειστικά μέ τήν παρθενία. Ἀντίληψη καί πρακτική, πού, πέρα ἀπό τίς φιλότιμες προσπάθειες κάποιων νά ἀναδείξουν τοὺς «ἐξωγήνους» ἐγγάμους ἀγίους τῆς Ἐκκλησίας, τούτη τῇ μύγα μέσ στό γάλα, δέν ἔχασε τήν ἔντασή της οὔτε μιά

μελέτη στή θεολογική σκέψη τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων, Ἰερά Μητρόπολη Δημητριάδος-Ἀκαδημία Θεολογικῶν Σπουδῶν, Φύλο καί θρησκεία. *Ἡ θέση τῆς γυναίκας στήν Ἐκκλησία*, ἐκδ. Ἰνδικτος, Ἀθήνα 2004, σ. 102. A. Vöðbus, *History of Ascetism in the Syrian Orient I, A Contribution to the History of Culture in the Near East*, ἐκδ. CSCO, Louvain 1958, σ. 36. Μιά ἀπό τίς πλέον ἀκραίες καί ἄκρως ἐπικίνδυνες ἐπεκτάσεις αὐτῆς τῆς ἄποψης συναντοῦμε στή Χριστολογία τοῦ Φιλοξένου Ἱεραπόλεως. Πρόκειται γιά τήν περί ἀσυνεχοῦς λειτουργίας τῶν ἀδιάβλητων παθῶν τοῦ Χριστοῦ ἄποψη, πού συνδέεται κατανάγκην μέ τά θέματα τῆς φθορᾶς καί τῆς ἀφθαρσίας, τοῦ θανάτου καί τῆς σαρκικῆς ἐπιθυμίας καί συνακόλουθα τοῦ γάμου. Γράφει σχετικά ὁ Rabban George Kourie, *Ἡ Χριστολογία τοῦ Φιλοξένου Ἱεραπόλεως καί ἡ Σύνοδος τῆς Χαλκηδόνας* (Διδακτορική Διατριβή), Θεσσαλονίκη 2009, σ. 152-154: «Ἐπίσης, στή σκέψη τοῦ Φιλοξένου ὁ θάνατος συνδέεται ἄρρηκτα μέ τή σαρκική ἐπιθυμία, μέ ἐπακόλουθο ὁ κάθε γεννηθεὶς ἀπό ἐπιθυμία καί σαρκική σχέση νά εἶναι κατὰ φύσιν θνητός. Χαρακτηριστικά γράφει ὁ Φιλόξενος ὅτι, “ὁ θάνατος καί ἡ ἐπιθυμία ἀναμίχτηκαν μέ τή φύση καί ἔτσι λοιπόν, ὅποιος εἰσέρχεται στόν κόσμον μέσῳ τοῦ γάμου εἶναι κατὰ φύσιν θνητός, εἴτε ἀμάρτησε εἴτε ὄχι, εἴτε ἀμάρτησε λίγο εἴτε πολύ”... Ἐξάλλου, ὁ Φιλόξενος ἐπισημαίνει ὅτι, ἐπειδὴ κατὰ τήν ἐκ Παρθένου σάρκωση τοῦ Θεοῦ Λόγου δέν ὑπῆρχε γαμικὴ συνένωση, ροὴ θνητοῦ σπέρματος καί κινήσεις τῆς ἐπιθυμίας, γι’ αὐτό ὁ Χριστὸς δέν γινώριζε τὴν ἁμαρτία, τὰ πάθη καί τοὺς κακοὺς λογισμοὺς. Ἔτσι κλήθηκε καί ὀνομάστηκε υἱὸς ἀνθρώπου, ἐπειδὴ ἔγινε ὁ καινός Ἄνθρωπος, ὅπως ἦταν ὁ Ἀδάμ πρὶν τὴν πτώση. Μὲ ἄλλα λόγια, σύμφωνα μέ τὸν Φιλόξενο, ὁ Θεὸς Λόγος ὅταν σαρκώθηκε ἔλαβε τὴν σάρκα πού εἶχε ὁ Ἀδάμ πρὶν ἁμαρτήσῃ. Καί παρόλο πού ὡς ἄνθρωπος ὑπέκειτο σὲ ἀδιάβλητα πάθη κατ’ ἀναλογία μέ τὰ ἀντίστοιχα πάθη πού εἰσῆλθαν στὴ φύσιν τῶν πρωτοπλάστων μετὰ τὴν πτώση, ὡστόσο αὐτὰ δέν τὰ ἔφερε μέ τὴν πλάση Του καταναγκαστικά, ἀλλὰ τὰ δέχονταν κατὰ βούληση, καί ἔτσι δέν Τὸν πείραζαν συνεχῶς».

13. Τέτοιες ἀντιλήψεις προσπάθησε νά ἀντιμετωπίσει ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ πολὺ νωρίς, χωρὶς ἐντούτοις νά καταφέρει νά ἀνακόψει τὴν πολυκέφαλη, ὡς ἄλλη λερναία ὕδρα, ἀλλοτρίωση. Βλ. σχετικά τὸν 51ο ἀποστολικὸ κανόνα: «Εἰ τίς ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ, γάμου καί κρεῶν καί οἶνου οὐ δι’ ἄσκησην, ἀλλὰ διὰ βδελυρίαν ἀπέχεται, ἐπιλαθόμενος ὅτι πάντα καλὰ λίαν, καί ὅτι ἄρσεν καί θῆλυ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ βλασφημῶν διαβάλλη τὴν δημιουργίαν, ἢ διορθοῦσθω ἢ καθαιρεῖσθω καί τῆς Ἐκκλησίας ἀποβαλλέσθω. Ὡσαύτως καί λαϊκός».

στιγμή, καθώς συνεχίζει νά κυριαρχεί καί σήμερα, μέ σχεδόν άδιαφοροποίησητο τρόπο, στόν σύνολο χώρο τής Ἐκκλησίας τής Ὁρθόδοξης Ἀνατολῆς¹⁴.

Σύμφωνα μέ τή δεύτερη, μοναδικός σκοπός τής συζυγικῆς σεξουαλικότητας, καί εἶναι σαφές πώς στό σύνολο τής βιβλικῆς καί πατερικῆς παράδοσης τό σέξ γίνεται ἀποδεκτό μόνον ἐντός τοῦ γάμου, εἶναι ἡ τεκνογονία καί ἡ σωφροσύνη καί ἐξάπαντος ὄχι ἡ ἡδονική κοινωνία, ἡ «ἀναγνώριση» τοῦ προσώπου, ὁ ἔρωτας, πού σέ κάθε περίπτωση ἀποτελεῖ ἁμαρτία καί πληγή στό πρόσωπο τοῦ Θεοῦ¹⁵.

Κλασικά ἐπιχειρήματα τῶν ὑποστηρικτῶν τῆς πρώτης θέσης, ἀποτελοῦν ἡ ἀγαμία τοῦ Χριστοῦ, ἡ παρθενική γέννησή του, ἀλλά

14. Βλ. σχετικά, μοναχοῦ Μωϋσέως Ἀγιορείτου, *Οἱ ἔγγαμοι ἄγιοι τῆς Ἐκκλησίας*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 1988. Βέβαια, νά σημειωθεῖ, ἐδῶ, πώς καί οἱ ἔγγαμοι ἄγιοι, γιά νά «καταντήσουν» σέ τούτη τή χώρα τῆς ἀγιότητας, ἀφήρεσαν σταδιακά ἀπό τή ζωή τους ὅλα τά στοιχεῖα τοῦ ἐγγάμου βίου.

15. Βλ. σχετικά, Β. Σολοβιόφ, *Τό νόημα τοῦ ἔρωτα*, εἰσαγωγή-μετάφραση Δ.Β. Τριανταφυλλίδης, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 2008, σ. 40 ἐξ. Τήν ἀποψη αὐτή τορπιλίζει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, γράφοντας τά ἐξῆς ἐκπληκτικά: «Ἐδόθη μέν οὖν καί παιδοποιΐας ἕνεκεν ὁ γάμος· πολλῶ δέ πλέον ὑπέρ τοῦ σβέσαι τήν τῆς φύσεως πύρωσιν. Καί μάρτυς ὁ Παῦλος λέγων διά δέ τās πορνείας ἕκαστος τήν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχτω, οὐ διά τās παιδοποιΐας. Καί πάλιν ἐπὶ τό αὐτό συνέρχεσθαι κελεύει, οὐχί ἵνα πατέρες γένωνται παίδων πολλῶν, ἀλλά τί; Ἵνα μή πειράξῃ ἡμᾶς ὁ Σατανὰς φησί. Καί προελθῶν δέ οὐκ εἶπεν· εἰ δέ ἐπιθυμοῦσιν παίδων· ἀλλά τί; Εἰ δέ οὐκ ἐγκρατεύονται γαμησάτωσαν», *Περί Παρθενίας*, PG 48, 547. Στήν ἴδια γραμμῇ, ὅπως ἦδη σημειώσαμε καί ὁ Βασίλειος Ἀγκύρας, ὁ ὁποῖος χωρίς καμιά συστολή σημειώνει τά ἐξῆς σημαντικά: «Οὕτω τῷ ἀσθενεστέρῳ ζῶν τοῦ Δημιουργοῦ βοηθῆσαι θελήσαντος, ἵνα τῇ ἐνούσῃ αὐτῷ ἡδονῇ μαγγανεύον τό ἄρρεν, οὐ διά τήν παιδοποιῶν μόνον, ἀλλά καί δι' αὐτόν τόν τῆς μίξεως οἶστρον, ὑπερμαχοῦν αὐτῷ ἔχη τό ἄρρεν», *Περί τῆς ἐν παρθενίᾳ ἀληθοῦς ἀφθορίας*, PG 30, 676AC. Πρβλ. Χ. Α. Σταμούλη, *Ἡ γυναῖκα τοῦ Λῶτ καί ἡ σύγχρονη θεολογία*, ἐκδ. Ἰνδικτος, Ἀθήνα 2008, σ. 120. Ἐνδιαφέρουσα, στήν προκειμένη περίπτωση, εἶναι καί ἡ παρατήρηση τοῦ Βλαδίμηρου Σολοβιόφ, *Τό νόημα τοῦ ἔρωτα*, εἰσαγωγή-μετάφραση-σχόλια Δημήτρης Β. Τριανταφυλλίδης, ἐπιμέλεια Ντίνα Σαμοθράκη, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 2008, σ. 41-44, ὁ ὁποῖος διαπιστώνοντας τήν ἀπουσία τοῦ ἔρωτα ἀπό τά ζευγάρια τῆς Βίβλου, πού προωθοῦν τό μυστήριον τῆς θείας Οἰκονομίας, συμπεραίνει πώς, «Σέ ὅλο ὅμως αὐτό τό περίπλοκο σύστημα μέσων, πού καθόρισαν ὡς ἱστορικά φαινόμενα τήν γέννηση τοῦ Μεσσία, δέν ὑπῆρξε θέση γιά τόν ἔρωτα. Φυσικά, ὁ ἔρωτας ὑπάρχει στήν Βίβλο, ἀλλά μόνο ὡς ἀνεξάρτητο γεγονός καί ὄχι ὡς ἐργαλεῖο τῆς χριστογονικῆς διαδικασίας... Στήν ἱερή ἱστορία, ὅπως καί στήν γενική ἱστορία, ὁ σαρκικός ἔρωτας δέν εἶναι τό μέσο ἢ τό ἐργαλεῖο γιά τήν ἐπίτευξη τῶν ἱστορικῶν στόχων· δέν ὑπηρετεῖ τό ἀνθρώπινο γένος».

ἀκόμη-ἀκόμη καὶ ἡ παρθενία αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ «ἄφυλου» Θεοῦ *Πατέρα*, ὅπως καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος¹⁶! Θέσεις, πού στό βωμό μιᾶς κάποιας «πραγματοποιημένης ἤδη ἐσχατολογικῆς ἐνότητας», τὴν ὁποία δίχως ἄλλο, σύμφωνα πάντα μέ τούς θιασῶτες της, διαρρηγνύει ἡ дуαδικὴ σεξουαλικότητα, θυσιάζουν κάθε θεολογικό ἀποφατισμό, εἰσέρχονται μέ ἄνεση στά ἄδυτα τῶν αἰδίων σχέσεων τῆς Ἁγίας Τριάδας καὶ εἰσάγουν ἐν τέλει στόν ὀρθόδοξο χῶρο μύρια ὅσα προβλήματα, πού ὀδηγοῦν μέ μαθηματικὴ ἀκρίβεια στήν ἠθικοποίηση τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ ὡς ἐκ τούτου στήν ἀπόλυτη ἐνοχοποίηση τοῦ παρόντος¹⁷.

Ἐπιχείρημα τῶν δευτέρων τό γεγονός πῶς ἡ ἀναπαραγωγή μέ

16. Βλ. σχετικά Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ Παρθενίας*. *Ἐπιστολὴ προτρεπτικὴ εἰς τὸν κατ' ἀρετὴν βίον*, PG 46, 321C: «Συνέσεως γάρ ἡμῖν χρεία πολλῆς, δι' ἧς ἔστι γνῶναι τὴν ὑπερβολὴν τῆς χάριτος ταύτης, ἣτις συνεπινοεῖται μὲν τῷ ἀφθάρτῳ Πατρί· ὁ δὲ καὶ παράδοξον, ἐν Πατρὶ παρθενίαν εὐρίσκεσθαι, τῷ τε Υἱὸν ἔχοντι, καὶ δίχα πάθους γεννήσαντι· τῷ δὲ Μονογενεῖ Θεῷ τῷ τῆς ἀφθαρσίας χορηγῷ συγκαταλαμβάνεται, ὁμοῦ τῷ καθαρῷ καὶ ἀπαθεῖ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ συνεκλάμψασα. Πάλιν τό ἴσον παράδοξον, Υἱός διὰ παρθενίας νοούμενος. Ἐνθεωρεῖται δέ ὡσαύτως καὶ τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος φυσικῇ καὶ ἀφθάρτῳ καθαρότητι. Τό γάρ καθαρὸν καὶ ἀφθαρτον ὀνομάσας, ἄλλῳ ὀνόματι τὴν παρθενίαν ἐσήμανας... Πάντα γάρ ὅσα καὶ φύσει [καί] προαιρέσει πρὸς ἀρετὴν νένευκεν, τῷ καθαρῷ πάντως ἐνωραίζεται τῆς ἀφθαρσίας· καὶ ὅσα πάντα εἰς τὴν ἐναντίαν ἀποκέκριται τάξιν, τῇ ἀποπτώσει τῆς καθαρότητος τοιαῦτά ἐστι καὶ ὀνομάζεται». Πρβλ. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, *Ἐπὶ ἠθικά, Παρθενίνης ἔπαινος*, PG 37, 523. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Δεκάλογος τῆς κατὰ Χριστὸν νομοθεσίας*, PG 150, 1097BC. Γ. Ι. Μαντζαρίδη, Γάμος καὶ ἀγαμία εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, *Μέθεξις Θεοῦ*, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 201-202. Εἶναι σαφές πῶς μιὰ τέτοια ἀκραία ἀποψη, ἀποτελεσματῶν πολυποίκιλων συγκυριῶν πού δημιουργεῖ ἡ στιγμή, ὀδηγεῖ τὴ θεολογία σὲ ἕναν ἀπόλυτο καταφατισμό, πού μετατρέπει τὸν Θεό «σὲ φυσικό ἢ μαθηματικό μέγεθος» καὶ τό ἐκκλησιαστικὸ σῶμα σὲ σωματεῖο τῆς εἰδωλολατρίας. Γιά τό θέμα τῆς κατάφασης καὶ τῆς ἀπόφασης βλ. Ν. Ματσούκα, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ θεολογία Α*, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 203-210. Εἰδικότερα γιὰ τό ἄφυλο τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν ἀποφατισμό, βλ. Γ. Σκαλτσά, *Τό ἄφυλο τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ Ἀνθρώπινη Σεξουαλικότητα*. Ἱστορικὴ μελέτη στὴ θεολογικὴ σκέψη τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων, *Φύλο καὶ θρησκεία. Ἡ θέση τῆς γυναίκας στὴν Ἐκκλησία*, ἐκδ. Ἰνδικτος, Ἀθήνα 2004, σ. 89-93. Πρβλ. V.E.F. Harrison, *Gender, Generation and Virginity in Cappadocian Theology*, *Journal of Theological Studies* 47 (1996), σ. 38-68.

17. Βλ. σχετικά, Γ. Σκαλτσά, *Τό ἄφυλο τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ Ἀνθρώπινη Σεξουαλικότητα*. Ἱστορικὴ μελέτη στὴ θεολογικὴ σκέψη τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων, *Φύλο καὶ θρησκεία. Ἡ θέση τῆς γυναίκας στὴν Ἐκκλησία*, ἐκδ. Ἰνδικτος, Ἀθήνα 2004, σ. 96-99.

τόν συγκεκριμένο τρόπο είναι μιά παραχώρηση του Θεού, πού δέν υπήρχε στόν αρχικό του σχεδιασμό. Ένα αποτέλεσμα, δηλαδή, πού επέβαλε στόν Θεό, μά καί στους ανθρώπους, ή πτώση καί ό θάνατος. Μιά αναγκαιότητα πολύ διαφορετική από τόν τρόπο μέ τόν όποιο θά γίνονταν ό πολλαπλασιασμός τών ανθρώπων στόν Παράδεισο-ιστορία πού έχει τήν αρχή της στό βιβλίο τής *Γενέσεως*¹⁸.

Συνέπεια όλων τών παραπάνω, τούτης τής *αναχώρησης* από τήν εὐαγγελική ἀπλότητα καί καθαρότητα, πού ἦταν ντυμένη πάντα μέ τό μανδύα μιᾶς ἀπόλυτης θεοπνευστίας¹⁹—καί ἄς πολέμησε μετά μανίας ή Ὁρθόδοξη θεολογία τήν κατά γράμμα θεοπνευστία τής Δύσης—, υπήρξε σέ ἀρκετές περιπτώσεις ή μετατροπή του ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος σέ κλειστό σύστημα, σέ ἔρημη χώρα πού κατοικεῖται ἀπό ἀνέραστους ἀνθρώπους, ἀνθρώπους μπερδεμένους²⁰, πού *τίκτουν καί παρθενεύουν ἢ παρθενεύουν καί τίκτουν, ἢ στά σωστά πού οὔτε τίκτουν οὔτε παρθενεύουν*. Σέ ἀνθρώπους πού φέρουν πάντα ἐπάνω τους τήν ἐνοχή τής φυσικῆς τους ἀλήθειας, τής δημιουργικῆς τους δηλαδή ταυτότητας, τούτης τής λίαν καλῆς πραγματικότητας, πού λειτουργεῖ ἔξω ἀπό ἐνοχές καί ἀνοχές στά ὅρια τής κτιστότητας. Ὅρια γιά τά όποια ό ἄνθρωπος δέν ὀφείλει τή συγγνώμη του, οὔτε τή συνεχῆ ἀπολογία του. Καί τό λέγω τοῦτο διότι ό ἄνθρωπος τής Ὁρθοδοξίας, κυκλωμένος ἀπό τό σύστημα, μοιάζει συνεχῶς καί παν-του νά ζητᾷ συγγνώμη γιά τόν τρόπο τής υπάρξεώς του, γιά τήν ἴδια του τήν ὑπαρξη. Κλασικότερη όλων ή περίπτωση τών γυναικῶν, οἱ όποίες κατά τήν περίοδο τής λοχείας τους, ὅπως ἐξάλλου καί

18. *Γέν.* 1,28.

19. Βλ. σχετικά, Σ. Ράμφου, *Τό μυστικό του Ἰησοῦ*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 2013, σ. 87 ἔξ.

20. Τήν τραγικότητα του μπερδεμένου ἀνθρώπου, πού θυμίζει σέ όλα τόν μπερδεμένο καί μαζί ἐνοχοποιημένο καί ἀσυγχώρητο γιά τό μπερδεμα, πού ἄλλοι του χάρισαν, ἄνθρωπο τής Ὁρθοδοξίας, περιγράφουν μέ ἐκπληκτικό τρόπο οἱ Μίνωας Ἀργυράκης καί Μάνος Χατζιδάκις, σέ τραγούδι τους, μέ τίτλο *Μπερδεύτηκα*, ἀπό τόν κύκλο τραγουδιῶν *Χωρίον ό πόθος*. Ἐκεῖνο τό «μελαγχολικό χωριό» ὀλίγων σιωπηλῶν ἀνθρώπων, κάπου ἐδῶ δίπλα μας, πού θέλουν νά μάς θυμίσουν «μέ τή σιωπή τους ἄλλη μιά φορά, πώς τό *Χωρίον ό Πόθος* εἶναι ἕνα ἐξαντλητικό τέρμα. Ένα παιχνίδι ἐπιστροφῆς», Μάνος Χατζιδάκις, *Χωρίον ό Πόθος*, ἐκδ. Λυγα, Ἀθήνα 1977. «Μπερδεύτηκα.../ Μιά μέσα στό φεγγάρι/ καί μιά στήν ἡδονή/ μιά μέσ στό θάνατο/ καί μιά μέσ στή ζωή./ Μά κάρφωσα τά μάτια μου/ στοῦ φεγγαριοῦ τίς ρίζες/ κι ἔχουνε τά παντέρημα/ παντοτινά χαθεῖ./ Μπερδεύτηκα.../ Κι αὐτό κανείς/ κι αὐτό κανείς/ δέν μου τό συγχωρεῖ».

κατά τόν καιρό της έμμήνου ρύσεώς τους, θεωρούνται σωματικά καί ψυχικά άκάθαρτες καί ώς έκ τούτου άπόβλητες άπό τόν Ναό καί τό σύνολο της λατρευτικής ζωής στην πρώτη περίπτωση καί άπό τό μυστήριο της θείας εύχαριστίας, αλλά καί την προσκύνηση τών εικώνων στη δεύτερη²¹. Θά φανεί ίσως τολμηρή καί πιθανώς νά εΐναι, δέν βρίσκεται όμως, καθώς πιστεύω, έξω άπό τά όρια του πρέποντος²², ή διαπίστωση πώς, στην ιστορική του διαδρομή, ό Χριστιανισμός, τόσο σέ Άνατολή όσο καί σέ Δύση²³, κάτω άπό τίς επιδράσεις ενός όψιμου καί ιδιόμορφου γνωστικισμού²⁴, αίχμη του δόρατος εκείνης της επικίνδυνης γιά τή χριστιανική πίστη καί ζωή άσκητικής παράδοσης, πού άρχισε μέ τούς φιλοσόφους καί μέσα άπό τά άσκητικά κινήματα του έλληνιστικού Ίουδαϊσμού καί την Καινή Διαθήκη έφτασε νά συναντηθεί μέ τά περί παρθενίας έργα του τρίτου καί του τέταρτου αιώνα, δέν δέχθηκε σχεδόν ποτέ τόν άνθρωπο ώς έχει. Πίστεψε καί συνεχίζει νά πιστεύει καί σήμερα στίς περισσότερες τών περιπτώσεων, πώς ό άνθρωπος εΐναι αυτό πού εΐναι μείον την φύση του²⁵, ένα σώμα καί μία ψυχή φυλακισμένα «στην ιδεολογία του

21. Βλ. σχετικά Π. Σκαλτσή, Λοχεία καί καθαρότητα της γυναίκας. Άναφορά στίς σχετικές εύχές της Έκκλησίας, *Λειτουργικές Μελέτες* II, έκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 346-365. Πρβλ. Χ. Γιανναρά, *Εναντία στη θρησκεία*, σ. 189-190 καί γιά την εξέλιξη της σκέψης, Χ. Γιανναρά, *Η έλευθερία του ήθους*, έκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1979, σ. 239-240.

22. Βλ. σχετικά Γρηγορίου Νύσσης, *Περί κατασκευής ανθρώπου* I, PG 44, 125B: «Η δέ του λόγου ύπόθεσις τολμηρά μέν ίσως τοίς πολλοίς εΐναι δόξει, πλήν ουκ έξω του πρέποντος ένομίσθη».

23. Βλ. σχετικά J. M. Ford, The neutrum of the Pseudo-Cyprianic Literature, *Studia Patristica* 6(1959), σ. 58-61.

24. Γιά τό θέμα του γνωστικισμού καί της σχέσης του μέ τόν Χριστιανισμό βλ., Γ. Πατρώνου, *Γάμος καί άγαμία κατά τόν άπόστολο Παύλο*, Αθήνα 1985, σ. 26-34. Πρβλ. Θ. Λίποβατς, *Δοκίμιο γιά τή Γνώση καί τόν γνωστικισμό*, έκδ. Πόλις, Αθήνα 2006. Θ. Ζήση, *Τέχνη Παρθενίας. Η επιχειρηματολογία τών Πατέρων περί της έν Χριστῷ άγαμίας καί αί πηγαί αύτης*, έκδ. Π.Ι.Π.Μ., Θεσσαλονίκη 1973, σ. 164-174. Γ. Σκαλτσά, *Τό άφυλο του Θεού καί ή Ανθρώπινη Σεξουαλικότητα. Ίστορική μελέτη στη θεολογική σκέψη τών πρώτων χριστιανικών αιώνων, Φύλο καί θρησκεία. Η θέση της γυναίκας στην Έκκλησία*, έκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 2004, σ. 108-118.

25. Ένδεικτικότερη καί κλασικότερη όλων, γιά τό θέμα μας, ή θεολογία τών δερμάτινων χιτώνων. Θεολογία σαφώς βιβλική (Γέν. 3,21), πού στίς έρμηνευτικές της προεκτάσεις, όμως, άκόμη καί σέ εκείνες πού συνδέονται μέ τή φιλανθρωπία του Θεού, άποτελεί στ' αλήθεια μία σκληρή μομφή στόν άνθρωπο. Μιά ένσταση

προπατορικοῦ ἁμαρτήματος»²⁶. Γι' αὐτό καί ἀναλώθηκε, στά ὅρια τῆς ἀνθρωπολογίας του, ὑπόλογης κατά πάντα καί διά πάντα στό μυστήριο τῆς σαρκώσεως καί στή Σύνοδο τῆς Χαλκηδόνας, στήν ἀναζήτηση, γιατί ὄχι, καί στή δημιουργία ἐνός ἀνθρώπου ἄλλου, ἐνός ἀνθρώπου πού σίγουρα δέν εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού ἔπλασε ἡ ἀγάπη καί ἡ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ, ἐκείνη ἡ μόνη δύναμη πού κάνει τό δημιουργήμα νά ἀληθεύει καί νά ἐπεκτείνει συνεχῶς καί πάντα τήν ὑπαρξή του ἐδῶ καί τώρα στά ἔσχατα, στόν τόπο καί τόν τρόπο τῆς θεανθρωπίας²⁷. Στόν τρόπο πού ἀποκάλυψε ὁ Χριστός τῆς ἱστορίας

στή φυσική του ἀλήθεια, τή μόνη ἀλήθεια πού αὐτός γνωρίζει, καί ὡς ἐκ τούτου μιά ἀπαξίωση καί μιά ἐνοχοποίηση τῆς συνολικῆς του ὑπαρξης. Βλ. σχετικά Γρηγορίου Νύσσης, *Περί ψυχῆς καί ἀναστάσεως Λόγος*. Ὁ λεγόμενος τὰ *Μακρίνια*, PG 46, 148C-149A: «Οὕτω καί ἡμῶν ἀποδυσασμένων τόν νεκρόν ἐκείνον καί εἰδεχθῆ χιτῶνα, τόν ἐκ τῶν ἀλόγων δερμάτων ἡμῖν ἐπιβληθέντα (δέρμα δέ ἀκούων τό σχῆμα τῆς ἀλόγου φύσεως νοεῖν μοι δοκῶ, ὦ πρὸς τό πάθος οἰκειωθέντες περιεβλήθημεν), πάντα ὅσα τοῦ ἀλόγου δέρματος περί ἡμᾶς ἦν ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ χιτῶνος συναποβαλλόμεθα. Ἔστι δέ ἃ προσέλαβεν ἀπό τοῦ ἀλόγου δέρματος, ἡ μίξις, ἡ σύλληψις, ὁ τόκος, ὁ ρύπος, ἡ θηλή, ἡ τροφή, ἡ ἐκποίησης, ἡ κατ' ὀλίγον ἐπὶ τό τέλειον αὔξεις, ἡ ἀκμή, τό γῆρας, ἡ νόσος, ὁ θάνατος. Εἰ οὖν ἐκεῖνο περί ἡμᾶς οὐκ ἔσται, πῶς ἡμῖν τὰ ἐξ ἐκείνου ὑπολειφθήσεται; Ὡστε μάταιον ἄλλης τινός καταστάσεως κατὰ τήν μέλλουσαν ζωὴν ἐπιζομένης, διὰ τῶν μηδέν αὐτῇ κοινωνούντων ἐνίστασθαι πρὸς τό δόγμα τῆς ἀναστάσεως». Ἀναφερόμενος στό θέμα, ὁ Α. Βλέτσης, Πτώση τοῦ ἀνθρώπου: ἡ ἀδυναμία του νά πορευτεῖ τό δρόμο του πρὸς τό Θεό μέσα ἀπό τή θνητή του φύση; *Σύναξη* 94(2005), σ. 33, σημειώνει: «Τῇ θεολογία τῶν δερματίνων χιτῶνων πού γνωρίζει στό πρόσωπο τοῦ Γρηγορίου Νύσσης τόν θεωρητικό θεμελιωτὴ της θά ἐκλεπτύνει ἀρκετά ὁ Π. Νέλλας καθιστώντας τήν ἐρμηνευτική κλεῖδα ὄχι μόνο τοῦ δικοῦ του θεολογικοῦ ἔργου».

26. Πρόκειται γιά *σημείωση* τοῦ Γιώργου Μπλάνα στό ἔργο τοῦ Οὐίλιαμ Μπλέηκ, *Τό βιβλίο τῆς Θέλ*, μετάφραση Γιώργος Μπλάνας, ἐκδ. Ἑρατώ, Ἀθήνα 2003, σ. 56: «Ὅμως ὁ Μπλαίηκ δέν συμεριζόταν τή θέση τῶν Γνωστικῶν, δηλαδή πῶς εἴμαστε ἐξόριστοι μέσα σέ ἓνα σῶμα πού εἶναι ἥδη ἓνας θάνατος τῆς ψυχῆς μας. Ὁ Μπλαίηκ πίστευε πῶς ἡ ψυχὴ μας εἶναι φυλακισμένη σέ ἓνα σῶμα πιὸ ἀθῶο ἀπὸ αὐτήν, ἓνα σῶμα φυλακισμένο στήν ἰδεολογία τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος».

27. Σέ τοῦτο τό πλαίσιο ἐντάσσεται καί ἡ κλασικὴ ἐρμηνευτικὴ ἄποψη τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, πού μετατρέποντας τοὺς εὐαγγελικοὺς ὄντολογικοὺς δείχτες τῶν ἐσχάτων (Ματθ. 22,30· Μάρκ. 12,25· Λκ. 20,34) σέ πραγματοποιημένη ἠθικὴ ἀνθρωπολογία, θεωρεῖ ὅτι οἱ ἄνθρωποι πρὶν τὴν παράβασή τους ἦταν ὅμοιοι μέ τοὺς ἀγγέλους, κατὰστασι στήν ὁποία, μέ τὴν ἀνάλογη διόρθωση, καί θά ἐπανέλθουν στά ἔσχατα (βλ. σχετικά, Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εἰς τό κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον*, ἐκδ. «Ὁ Σωτήρ», Ἀθήνα 1972, σ. 230-231). Ὁ,τιδὴποτε βρίσκεται στό ἐνδιάμεσο τῆς πρωτολογίας καί τῆς ἐσχατολογίας συνιστᾷ ἀτύχημα,

καί τῶν Εὐαγγελίων. Ἡ καλλίστη ἔκφραση τῆς ἀγίας εὐαισθησίας, ἀπέναντι στό τραγικό καί τά προβλήματα τοῦ κόσμου²⁸. Ὁ τόπος τῆς ἀπόλυτης συγκατάβασης καί τῆς ἔσχατης φιλίας. Τό πανδοχεῖο τῶν ἀνυπεράσπιστων καί τῶν ταπεινῶν.

Βέβαια, ἐάν αὐτή εἶναι ἡ μιά πλευρά τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς Ὁρθόδοξης Ἀνατολῆς, αὐτή πού πρὶν ἀπὸ λίγο ὀνόμασα κανόνα, ὑπάρχει καί μιά ἄλλη πλευρά, ἡ ὁποία δέν ξέρω ἐάν ἐπαναφέρει τό καράβι στή θέση ἰσορροπίας του, γνωρίζω, ὅμως, πὼς ἐπιβεβαιώνει τὸν Γιάννη Τσαρούχη, ὁ ὁποῖος ἔλεγε πὼς ἡ παράδοση γκρεμίζεται πάντα μέ τὴν παράδοση. Καί τούτη τὴν πλευρά, ἐλάχιστα γνωστή καί καθόλου σχεδὸν ἀξιοποιημένη ἐντὸς τῶν πλαισίων τοῦ νεότε-

πού διὰ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ μετατρέπεται σέ εὐκαιρία γιὰ τὴν ὀριστική νίκη τοῦ θανάτου. Εἶναι σαφές ὅτι μιά τέτοια θέση, ἓνα τέτοιο συμπέρασμα, εἰσάγει τό ἐρώτημα: Ἐάν ὁ Θεός δέν ἤθελε νὰ δημιουργήσει ἀνθρώπους, παρά μοναχὰ ἀγγέλους, τότε γιατί ἔπλασε τὸν ἄνθρωπο; Γιατί τὸν ἐνέπλεξε σέ μιά ὑπαρξιακή περιπέτεια, πού μοιάζει μέ παιχνίδι τηλεκατευθυνόμενο, ἐξαρχῆς χαμένο; Ἐχῶ τὴν αἴσθηση ὅτι τό ἐρώτημα τοῦτο, παρότι καταρχὴν μοιάζει ἀφελές, ἢ καί ὕβριστικό, δείχνει ἀπὸ μακριὰ τὴν αἴσθηση πού γεννᾷ ἡ διαμορφωμένη μέσα στοὺς αἰῶνες ἀνθρωπολογία τοῦ χριστιανισμοῦ. Μιά ἀνθρωπολογία, πού ἀρνούμενη νὰ δεχτεῖ τὴ βούληση τοῦ Θεοῦ καί τὰ ἀποτελέσματά της, τουτέστιν τὴν παρουσία καί τὴν ἀλήθεια τῆς κτιστότητας, ἀναζητᾷ συνεχῶς καί παντοῦ ἓναν ἄνθρωπο χωρὶς τὴν ἀνθρωπινότητά του· ἓναν ἄνθρωπο χωρὶς τό σῶμα του. Χωρὶς, δηλαδή, ἐκείνη τὴ δημιουργημένη πραγματικότητα, πού τὸν ἐμποδίζει, καθὼς πιστεύουν, νὰ μοιάσει μέ τοὺς ἀγγέλους καί συνεπῶς μέ τὸν Θεό. Μιά τέτοια θεώρηση, ὅμως, ἀφήνει ἀνερμήνευτη τὴ μοναχική ἀποψη τοῦ ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, πού ὑποστηρίζει, πῶς, τό κατ' εἰκόνα τῶν ἀνθρώπων ὑπερτερεῖ τοῦ κατ' εἰκόνα τῶν ἀγγέλων, διότι οἱ ἄγγελοι δέν ἔχουν σῶμα, ἢ νὰ τό πούμε ἀλλιῶς, θετικά, διότι ὁ ἄνθρωπος ἔχει σῶμα. Πράγμα πού τοῦ δίνει τὴ δυνατότητα νὰ δημιουργεῖ ἱστορία καί πολιτισμό. Γιὰ τό θέμα βλ. Χ.Α. Σταμούλη, *Κάλλος τό ἅγιον. Προλεγόμενα στὴ φιλόκαλη αἰσθητική τῆς Ὁρθοδοξίας*, σ. 203-209. Κ. Βατσικούρα, *Ἡ ἐννοια τοῦ θανάτου κατὰ τὸν ἅγιο Γρηγόριο Νύσσης* (Διδακτορική διατριβή), σ. 131-134. Θ. Ζήση, *Τέχνη Παρθενίας. Ἡ ἐπιχειρηματολογία τῶν Πατέρων περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἀγαμίας καί αἱ πηγαὶ αὐτῆς*, ἐκδ. Π.Ι.Π.Μ., Θεσσαλονίκη 1973, σ. 185-189. Ἐξαιρετική γιὰ τό θέμα μας εἶναι ἡ ἀποστροφή τοῦ John Polkinghorne, *Ἐπιστῆμη ἢ Θεός; μετάφραση Γραμμένος Θεοφάνης*, ἐκδ. Π. Τραυλός-Ε. Κωσταράκη, Ἀθήνα 1997, σ. 134: «Ἡ χριστιανική ἐλπίδα δέν ὑπῆρξε ποτέ στὴν πραγματικότητα ἐλπίδα μιᾶς πνευματικῆς συνιστώσας. Δέν εἴμαστε μαθητευόμενοι ἄγγελοι πού λαχταροῦμε νὰ ἀποβάλλουμε τό περίβλημα τῶν σωμάτων μας».

28. Βλ. σχετικὰ, Κ. Ἀγόρα, *Παρεμβάσεις ἐκκλησιαστικῆς ἀνθρωπολογίας στὴ συνάφεια τῆς προβληματικῆς γιὰ τὰ φύλα καί τίς σχέσεις τους, Φύλο καί θρησκεία. Ἡ θέση τῆς γυναίκας στὴν Ἐκκλησία*, σ. 73.

ρου πολιτισμοῦ, ἀποκαλύπτουν κειμενικές μαρτυρίες ἑνός Ἰωάννη Χρυσοστόμου, ἑνός Βασιλείου Ἀγκύρας, ἑνός Συμεών τοῦ Νέου Θεολόγου, ἀλλά καί ἀνανοηματοδοτήσεις καί ὑπερβάσεις τῶν ἑρμηνευτικῶν στερεοτύπων βιβλικῶν κειμένων, ὅπως γιά παράδειγμα τοῦ Ἄσματος Ἀσμάτων, οἱ ὁποῖες διαλεγόμενες εὐθέως μέ τίς ἀκριβές ἀγωνίες τοῦ καιροῦ βγάζουν ἄν μή τί ἄλλο τήν Ὁρθοδοξία ἀπό τήν ἱστορική ἀνθρωπολογική της ἀμηχανία.

«Ὡς ἐκ τούτου λένε ἐξεδιώχθη ἀπό τόν ἔρωτα ὁ παράδεισος»²⁹. Τό παράδειγμα τοῦ Ἄσματος τῶν Ἀσμάτων.

Εἶναι ἀλήθεια, καί πρέπει γιά μιά ἀκόμη φορά ἐδῶ νά τονιστεῖ, πώς σέ ἀρκετές περιπτώσεις τῆς πατερικῆς διδασκαλίας, ἴσως στίς περισσότερες, προσκρούουμε πάνω σέ ἕνα προκλητικό καί αἰνιγματικό ἔως προβληματικό περιορισμό τοῦ ἔρωτα καί τῶν συμπαρομαρτούντων του, στήν ἀποκάλυψη, εἴτε τῶν σχέσεων τῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος μεταξύ τους, εἴτε στή σχέση τοῦ Θεοῦ μέ τόν ἄνθρωπο, εἴτε τέλος στή σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό· ἐξάπαντος ὄχι στή σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τό συνάνθρωπο. Βρισκόμαστε δηλαδή ἐνώπιον μιᾶς ἑλλειψης, πού τροφοδότησε καί συνεχίζει νά τροφοδοτεῖ τήν ἱστορία τῆς χριστιανικῆς θεολογίας μέ μιά δυσκολία καί νά τήν κάνει ὑπόλογη ἀπέναντι στίς προκλήσεις τοῦ καιροῦ, ἀλλά καί ἀπέναντι σέ ὅλες ἐκεῖνες τίς ρωγμές τοῦ δικοῦ της σώματος, ἀπό τίς ὁποῖες ξεπροβάλλει τό λουλούδι μιᾶς ἄλλης ἀνοιξης, στό κέντρο τῆς ὁποίας βρίσκεται ὁ ἄνθρωπος καί δι' αὐτοῦ ὁ Θεός³⁰. Καί

29. Κ. Δημουλά, Οἰκολογικό, *Ἥχος ἀπομακρύνσεων*, ἐκδ. Ἰκαρος, Ἀθήνα 2001.

30. Ἕνα τέτοιο παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ περίπτωση τοῦ ἁγίου Ἡσυχίου, ὁ ὁποῖος στόν *Περί Νήψεως Λόγο* του ὁμιλεῖ γιά «Ἀγάπη τε ἀπειρον πρὸς τε Θεόν καί ἄνθρώπους καί ἔρωτα θεῖον ἐγκάρδιον». Σχολιάζοντας τοῦτο τό κείμενο ὁ μακαριστός καθηγούμενος τῆς Ι.Μ. Σίμωνος Πέτρας, Ἀρχιμ. Αἰμιλιανός, σημειώνει: «Ὁ ἅγιος μιλάει γιά ἀπειρον ἀγάπην πρὸς τε Θεόν καί ἄνθρώπους καί ἔρωτα θεῖον ἐγκάρδιον, γιά μιά ἐσωτερική φωτιά, καί ὄχι γιά ἐξωτερική ἀνθρώπινη σχέσι πού σέ ζεσταίνει. Ἡ φράσις ἔρωτα θεῖον ἐξηγεῖ ὅτι ἡ ἀγάπη δέν εἶναι ἀνθρώπινη, δέν εἶναι μία κλίσις τῆς καρδιάς μου, τῆς ψυχῆς μου, ἀλλά θεία ἐνέργεια. Δέν ἔχει ἀνθρώπινα χαρακτηριστικά καί προϋποθέσεις, δέν εἶναι σὰρξ καί αἷμα· εἶναι Πνεῦμα, εἶναι κάτι τό θεϊκό, ἐπομένως ἔχω μέσα μου τόν Θεόν. Στήν θεία αὕτη κατάσταση δέν φθάνει μόνος του ὁ ἄνθρωπος. Δέν μπορῶ ἐγώ, ἀπλώνοντας τό χέρι μου, νά φθάσω μέχρι τά πέρατα τοῦ κόσμου καί νά ἀγκαλιάσω τοὺς πάντας· μόνον ὁ Θεός μπορεῖ νά τό κάνει. Ἀλλά ἐπειδὴ ὁ Θεός εἶναι μέσα μου, μέσα μου μπαίνει καί ὅλος ὁ κόσμος, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ὅλος ὁ οὐρανός, ὅλη ἡ γῆ. Γι' αὐτό, ὁ ἅγιος δέν λέγει

αναφέρομαι σαφώς και πάλι στην ανάγκη που επιβάλλει η είσοδος μας στον 21ο αιώνα και δεν είναι άλλη από την ανάσταση της ανθρωπολογίας. Εκείνης της πλευράς της συνολικής ύπαρξης που χάθηκε κάτω από την απολυτοποίηση της θεολογίας. Και τό λέγω τούτο, διότι τό θαῦμα δέν εἶναι ἡ ἀνάσταση τοῦ Θεοῦ, ἕνας Θεός μπορεῖ νά ἀναστηθεῖ, ἀλλά ἡ ἀνάσταση τοῦ ἀνθρώπου. Μυστήριο καί πραγματικότητα πού ἀκολουθεῖ καί πληρώνει τή σάρκωση.

Κλασική περίπτωση τούτης τῆς παθολογίας ἀποτελεῖ δίχως ἄλλο ἡ διαχρονική ἐρμηνεία, ἐντός τοῦ χριστιανισμοῦ, τοῦ Ἄσματος τῶν Ἀσμάτων³¹. Μιά ἐρμηνεία πού περιορίζεται ἀποκλειστικά στόν χῶρο τῆς ἀλληγορίας –ό νυμφίος εἶναι ὁ Χριστός ἢ ὁ Γιαχβέ καί ἡ νύμφη ἡ Ἐκκλησία ἢ ὁ Ἰσραήλ³²– καί ἀρνεῖται νά ἀποδεχθεῖ τή δυνατότητα νά ἐξηγηθεῖ τούτο τό πανέμορφο κείμενο μέ ὅρους πού ἀφοροῦν καί τίς ἀνθρώπινες σχέσεις³³. Καί αὐτό διότι, μία τέτοια ἐρμηνεία, ἀνθρω-

---

ἀπλῶς, ἀγάπην ἄπειρον πρὸς τε Θεόν καί ἀνθρώπους, πού εἶναι κάτι δικό μου, ἀλλά προσθέτει, καί ἔρωτα θεῖον ἐγκάρδιον. Δίδω, τρόπον τινά, πληροφορία καί στούς ἄλλους ὅτι ὁ Θεός εἶναι παρών μέσα στήν καρδιά μου, ὅτι ἐνεργεῖ μέσα στήν ζωή μου», *Λόγος περὶ Νήψεως. Ἐρμηνεία στόν ἅγιο Ἡσύχιο*, ἐκδ. Ἰνδικτος, Ἀθήνα 2007, σ. 358-359. Πρβλ. Ν. Α. Ματσούκα, *Τό πρόβλημα τοῦ κακοῦ. Δοκίμιο πατερικῆς θεολογίας*, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 142-143.

31. Τό Ἄσμα Ἀσμάτων ὑπομνημάτισαν στό σύνολό του ἡ τμηματικά, ὁ Ὀριγένης, ὁ Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας, ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, ὁ Θεοδώρητος Κύρου, ὁ Προκόπιος Γαζαῖος καί ὁ Μιχαήλ Ψελλός.

32. Γιά τήν ἐκ μέρους τῶν Χριστιανῶν συγγραφῶν ἀπόσπαση τοῦ ποιήματος ἀπό τήν ἰουδαϊκή ἐρμηνευτική παράδοση καί τήν προσπάθειά τους νά τό ἐντάξουν στόν χῶρο τῆς καινούργιας πορείας, πού ἐγκαίνιασε ὁ Χριστός, βλ. Σ. Ράμφου, *Μεταφυσική τοῦ κάλλους. Ἀφήγησι τῆς ἐλληνικῆς πτήσεως ἀπό τόν Φαῖδρο τοῦ Πλάτωνος καί τίς πραγματεῖες τοῦ Πλωτίνου περὶ ὠραίου*, στό μυστικό ὕφος τῆς Φιλοκαλίας τῶν ἱερῶν Νηπτικῶν, τόμος πρῶτος, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 2003, σ. 431 ἐξ.

33. Βλ. ἐνδεικτικά, C. Galatariotou, *Eros and Thanatos: A Byzantine hermit's conception of sexuality*, σ. 100-101. Γιά ἕναν ἀνθρωπολογικό σχολιασμό τοῦ Ἄσματος Ἀσμάτων, βλ. Χ. Γιανναρά, *Σχόλιο στό Ἄσμα Ἀσμάτων*, ἐκδ. Δόμος 1995. Πρβλ. Μ. Onfray, *Ἡ ἀναζήτηση τῶν ἡδονῶν. Δημιουργία ἐνός ἡλιακοῦ ἐρωτισμοῦ*, μετάφραση Θεοδώρα Καβαρατζή, Δήμητρα Γεράση, ἐκδ. Ἐξάντας, Ἀθήνα 2008, σ. 19-21, μέ τόν ὅποιο, βέβαια, δέν θά μπορούσα νά συμφωνήσω πῶς τό Ἄσμα Ἀσμάτων, «μᾶς θυμίζει τά κακότεχνα στιχάκια τοῦ Ραγκενό, τοῦ ζαχαροπλάστη τοῦ Σιρανό ντέ Μπερζεράκ, ἀλλά ὄχι τά Ρουμπαγιάτ τοῦ Ὁμάρ Καγιάμ! (σ. 21)». Καί νομίζω πῶς μαζί μέ τόν ὑπερβολικό καί ἄκρως προκατειλημμένο Γάλλο δέν θά συμφωνοῦσε κανένας ἀπό τούς σπουδαίους ποιητές, Γιώργο Σεφέρη, Γιοζέφ Ἐλιγιά, Λευτέρη Παπαδόπουλο, Μιχάλη Γκανά, ἀλλά καί τούς σημαντικούς Κώστα Φριλίγγο καί Νίκο Παπακωνσταντίνου, πού εἶδαν τό Ἄσμα Ἀσμάτων, «σάν ἕνα

πολογικής προσέγγισης του κειμένου, υποστηρίζουν οι εκπρόσωποι της σύγχρονης βιβλικής έρευνας στον χώρο της Όρθοδοξίας, είναι άσυμβίβαστη μέ τό σκεπτικό της κανονικοποίησης του βιβλίου καί της συμπερίληψής του στον κανόνα³⁴. Πράγμα πού σημαίνει σαφώς πώς αυτό πού έν τέλει μένει άσυμβίβαστο μέ τό σκεπτικό της κανονικοποίησης του βιβλίου καί της συμπερίληψής του στον κανόνα είναι οι άνθρωπινες σχέσεις, ή έρωτικότητα, τό σέξ καί ή αγάπη. Τήν άμηχανία της Όρθοδοξίας άπέναντι στό *Άσμα Άσμάτων*, κοντά στά άλλα, φανερώνει καί ή μή χρησιμοποίησή του στη λειτουργική ζωή της Έκκλησίας. Πρακτική πού άποδίδεται συνήθως, χωρίς όπωσδήποτε νά πείθει, στό γεγονός πώς «τό περιεχόμενο του κειμένου δέν προσφέρεται προς τουτο, όπως άλλωστε καί άλλων παλαιδιαθηκικών βιβλίων»³⁵. Είναι σαφές στην προκειμένη περίπτωση, πώς ό Χριστιανισμός καί έδω, όπως καί άλλου, μέ μία τέτοια έρμηνεία καί στάση ζωής, άποκαλύπτει τή «φοβική» του «έναντίωση στη σεξουαλικότητα»³⁶. Μία έναντίωση, πού παρέλαβε όχι χωρίς ευθύνη,

έρωτικό τραγούδι», «πού ή ένταση των συναισθημάτων», καταπώς λέγει ό Μιχάλης Γκανάς, «μπορεί κάλλιστα νά άποκαλύψει τή δυσπόστατη φύση μας, σαν ούράνιο τόξο, φωτίζοντας σέ κάθε σώμα τον ούρανό του καί τό χώμα», *Άσμα Άσμάτων*, έλεύθερη άπόδοση Μιχάλης Γκανάς, έκδ. Μελάni, Άθήνα 2005, σ. 53.

34. Βλ. σχετικά καί ένδεικτικά, Σ. Καλαντζάκη, *Εισαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη*, έπιμέλεια Α. Παπαρνάκη, έκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 637.

35. Σ. Καλαντζάκη, *Εισαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη*, έπιμέλεια Α. Παπαρνάκη, έκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 638.

36. Χ. Γιανναράς, *Έναντια στη θρησκεία*, έκδ. Ίκαρος, Άθήνα 2011, σ. 187. Πρβλ. Γ. Σκαλτσά, Τό άφυλο του Θεου καί ή Άνθρώπινη Σεξουαλικότητα. Ίστορική μελέτη στη θεολογική σκέψη των πρώτων χριστιανικών αιώνων, *Φύλο καί θρησκεία. Η θέση της γυναίκας στην Έκκλησία*, έκδ. Ίνδικτος, Άθήνα 2004, σ. 87: «Η εισήγηση αυτή θά έπιχειρήσει νά προτείνει έναν γόνιμο προβληματισμό, άφου στηριχθεί σέ ιστορική έρευνα των πηγών, γύρω άπό τήν ψυχωτική προσκόλληση καί τίς άκατανόητες ένοχές, πού παρατηρούνται στην πλειονότητα των σημερινών χριστιανών, μέ έπίκεντρο τήν σεξουαλική καί βιολογική τους κατάσταση». Νά προσθέσω, βέβαια, έδω, πώς οι ένοχές των σημερινών χριστιανών δέν είναι άκατανόητες. Ίσως νά είναι άκατανόητες για τον ειδικό ιστορικό πού έχει ένώπιον του όλες τίς εικόνες της ιστορίας, όχι όμως για τό άπλό μέλος της Έκκλησίας, πού ζει μέ τήν αλήθεια πού του προσφέρουν οι όποιοιδήποτε διαχειριστές της έξουσίας. Οι «έκπορνευτές» της έμπιστοσύνης πού κατέθεσε στά πόδια τους ή έλπίδα του για κοινωνία καί παραμυθία. Καί νομίζω, πώς είναι άρκούντως σαφές, ότι μεταξύ των «έκπορνευτών» δέν έντάσσονται οι άπλοί στην πίστη λευίτες του ευαγγελίου, πού κάποιες φορές μέσα στην άγνοιά τους υποστηρίζουν τίς ίδιες άπόψεις μέ τους «έκπορνευτές». Άνάμεσά τους, αλλά καί ανάμεσα στη στοχοθεσία τους ύπάρχει

μήτε δίχως έσωτερική πάλη, από την έβραϊκή θρησκευτική παράδοση, πού, άλλοτε λάθρα και άλλοτε έπιτηδείως, εισχώρησε στή δική του όντολογική και ποιμαντική πρακτική³⁷.

Αναφερόμενος στό θέμα ό ρηξικέλευθος Slavoj Žižek παρατηρεί τά έξής ενδιαφέροντα: «Όταν *πραγματεύονται* ένα έρωτικό-θρησκευτικό κείμενο σάν τό *Άσμα Ασμάτων*, οί σχολιαστές σπεύδουν νά μās προειδοποιήσουν ότι οί άκραίες και άπροκάλυπτες έρωτικές εικόνες πρέπει νά διαβαστούν άλληγορικά, σάν μεταφορά: όταν, για παράδειγμα, ό έραστής φιλά τά χείλη της γυναίκας, αυτό “σημαίνει στ’ αλήθεια” ότι ό Θεός ανακοινώνει στους Έβραίους τίς Δέκα Έντολές. Έν συντομία, αυτό πού μοιάζει νά άποτελεϊ περιγραφή μιάς “καθαρά ανθρώπινης” σεξουαλικής συνεύρεσης, συμβολικά άποδίδει την πνευματική κοινωνία του Θεού μέ τον έβραϊκό λαό. Όστόσο, οί πιό όξυδερκείς μελετητές της Βίβλου είναι από τους πρώτους πού τονίζουν τά όρια μιάς τέτοιας μεταφορικής ανάγνωσης ή όποία άπορρίπτει τό σεξουαλικό περιεχόμενο σάν μιά “άπλή παρομοίωση”: είναι άκριβώς μιά τέτοιου είδους “συμβολική” ανάγνωση, πού είναι “καθαρά ανθρώπινη”, πού έπιμένει στό νά θέτει μιά έξωτερική αντίθεση συμβόλου και νοήματος, προσθέτοντας άδέξια κάποιο “βαθύτερο νόημα” στό έκρηκτικό σεξουαλικό περιεχόμενο. Η κυριολεκτική ανάγνωση (ας πούμε, του Άσματος Ασμάτων ως σχεδόν πορνογραφικού έρωτισμού) και ή άλληγορική ανάγνωση είναι δύο όψεις της ίδιας λειτουργίας: αυτό πού έχουν από κοινού είναι, ότι και οί δύο προϋποθέτουν πώς ή “πραγματική” σεξουαλικότητα είναι “καθαρά ανθρώπινη”, χωρίς καμιά εύδιάκριτη θεία διάσταση. (Φυ-

χάσμα μέγα. Στή μιά περίπτωση έχουμε νά κάνουμε μέ την άγνοια, αλλά συνάμα και την άγωνία για έν Χριστώ ζωή, και στην άλλη μέ την κυριαρχική διάθεση της μισανθρωπίας και της άκόρεστης φιλαυτίας.

37. Βλ. σχετικά, π. Δ. Κωνσταντέλου, *Γάμος, σεξουαλικότητα και άγαμία. Μιά ελληνική όρθόδοξη θεώρηση*, μετάφραση π. Δημητρίου Βακάρου, έκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 49-55. Διαφορετικές άπόψεις διατυπώνει και κριτική άσκει στον π. Δημήτριο Κωνσταντέλο, ό π. Θεόδωρος Ζήσης, στή μελέτη του, *Παρθενία και γάμος. Άξιολόγηση και ιεράρχηση κατά τον άγιο Γρηγόριο Νύσσης, Ό άγιος Γρηγόριος Νύσσης, Πρακτικά ΙΗ΄ Θεολογικού Συνεδρίου*, έκδ. Ι.Μ. Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 87. Μιά μελέτη, όμως, πού φαίνεται πώς ύποχωρεί από τίς άκρως ενδιαφέρουσες και έξόχως τολμηρές θέσεις, πού ό π. Θεόδωρος είχε ύποστηρίξει είκοσιπέντε χρόνια πρίν, στην έργασία του, *Τέχνη Παρθενίας. Η έπιχειρηματολογία των Πατέρων περί της έν Χριστώ άγαμίας και αί πηγαί αυτής* (Ανάλεκτα Βλατάδων 15), έκδ. Π.Ι.Π.Μ., Θεσσαλονίκη 1973.

σικά, ἐδῶ τίθεται τό ἐρώτημα: ἂν ἡ σεξουαλικότητα εἶναι ἀπλῶς μιά μεταφορά, τότε τί χρειάζεται ὅλη αὐτή ἡ προβληματική παράκαμψη; Γιατί δέν ἀποδίδεται ἀπευθείας τό πνευματικό περιεχόμενο; Ἐπειδή μήπως, ἐξαιτίας τῶν περιορισμῶν τῆς αἰσθησιακῆς πεπερασμένης φύσης μας, αὐτό τό περιεχόμενο δέν εἶναι ἄμεσα προσβάσιμο σέ μᾶς;) Κι ἂν, ὥστόσο, τό *Ἄσμα Ἀσμάτων* δέν διαβαστεῖ ὡς ἀλληγορία ἀλλά, πολύ πιά κυριολεκτικά, ὡς ἡ περιγραφή ἑνός καθαρά αἰσθησιακοῦ ἐρωτικοῦ παιχνιδιοῦ; Κι ἂν ἡ “βαθύτερη” πνευματική διάσταση βρίσκεται ἤδη σέ λειτουργία στήν ἴδια τήν παθιασμένη σεξουαλική διάδραση; Αὐτό πού πραγματικά πρέπει νά κάνουμε λοιπόν δέν εἶναι νά ἀναγάγουμε τή σεξουαλικότητα σέ μιά ἀπλή ἀλληγορία, ἀλλά νά ἐξορύξουμε τήν ἐγγενή “πνευματική” διάσταση πού θά χωρίζει πάντα τήν ἀνθρώπινη σεξουαλικότητα ἀπό τό ζωικό ζευγάρωμα³⁸.

Καί ἐάν κάποιος δέν μπορεῖ νά συμφωνήσει μέ τό σύνολο τῶν παρατηρήσεων τοῦ Žižek, μπορεῖ σίγουρα νά ἀποδεχτεῖ τήν ὀρθότητα τοῦ πυρήνα τῆς σκέψης του, πού ζητᾷ καί προτείνει τήν ἐπιστροφή τοῦ ἀνθρώπου πού χάθηκε στήν ἀπεραντοσύνη τοῦ Θεοῦ. Καί μαζί τήν ἄρση τῆς ἀποϊεροποίησης τῆς ἐρωτικότητας, ἀλλά καί τῆς σεξουαλικότητας, πού ἐπιχειρήθηκε καί σέ πολλές περιπτώσεις ἐπετεύχθη, στόν χῶρο τοῦ Χριστιανισμοῦ³⁹. Ἡ μέ ἄλλα καί καλύτερα λόγια τήν ἐπιστροφή τοῦ θεϊκοῦ στόν ἄνθρωπο, τόν ἁγιασμό τῆς συνολικῆς του ὑπάρξεως, τοῦ συνολικοῦ του τρόπου, ἔτσι ὅπως τό μαρτυρᾷ τό μυστήριο τῆς σάρκωσης, πού βρίσκεται στόν ἀντίποδα ὁποιασδήποτε ἀφαίρεσης, στόν ἀντίποδα τῆς ἐβραϊκῆς περιτομῆς πού ἀγνοεῖ τήν πρόσληψη καί τόν ἁγιασμό⁴⁰. Καί εἶναι ἀδια-

38. Slavoj Žižek, *Ἡ μαριονέτα καί ὁ νάνος. Ὁ διαστροφικός πυρήνας τοῦ Χριστιανισμοῦ*, μετάφραση Κ. Περεζούς, ἐπιμέλεια Γ. Σταυρακάκης, ἐκδ. Scripta, Ἀθήνα 2005, σ. 182-183.

39. Πολύ σωστά ὁ π. Δημήτριος Κωνσταντέλος, *Γάμος, σεξουαλικότητα καί ἀγάμια. Μιά ἐλληνική ὀρθόδοξη θεώρηση*, μετάφραση π. Δημητρίου Βακάρου, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 34, τονίζει, πώς: «Ἡ γενετήσια ὁρμή, ὁ ἐναγκαλισμός μεταξύ τῶν δύο συζύγων καί ἡ ἐπακολουθοῦσα ἔνωσή τους σέ μιά σάρκα εἶναι ἕνας ἱερός βῶμος. Ἡ στιγμή πού ἡ ἀγάπη ὁδηγεῖ τόν ἄνδρα καί τήν γυναῖκα σέ μιά ἔνωση τῶν ὑπάρξεων τους εἶναι μιά ἅγια στιγμή καί ἕνα ἱερό γεγονός».

40. Βλ. σχετικά Χ.Α. Σταμούλη, *Ἡ θεώρηση τοῦ κάλλους καί τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος στήν εἰδωλολατρία καί τήν χριστιανική διδασκαλία, Χριστιανική λατρεία καί εἰδωλολατρία*, Πρακτικά ΣΤ΄ Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων, ἐκδ. Κλάδος ἐκδόσεων τῆς ἐπικοινωνιακῆς καί μορφωτικῆς ὑπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2005, σ. 485: «Ἀπό τήν ἄλλη μεριά

πραγμάτευτη ἀλήθεια πώς σέ πολλές περιπτώσεις ὁ Χριστιανισμός, ὅπως βέβαια καί οἱ Θρησκείες τῆς Ἀνατολῆς, βλέπει τόν «κόσμο» ὡς ἐλαττωματικό καί τούς ἀνθρώπους διεφθαρμένους καί ἁμαρτω-

ὁ Ἰουδαϊσμός, ἄσαρκος καί αὐτός ὅπως καί ὁ Ἑλληνισμός, ὑπῆρξε μιά θρησκεία τοῦ περιττοῦ. Κλασικό παράδειγμα τό θέμα τῆς ἐβραϊκῆς περιτομῆς, ἡ πράξη τῆς ἀκροβυστίας, ὅπου μοιάζει ὁ ἄνθρωπος νά προχωρεῖ σέ μιά διόρθωση τῆς ἀτέλειας τῆς φύσης του, γιά τήν ὁποία εὐθύνεται ὁ Θεός, ἡ δημιουργική του ἐνέργεια. Δίχως ἄλλο, σέ μιά τέτοια προοπτική, ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ περιορίζεται ἀπό τόν ἄνθρωπο, κόβεται καί ράβεται, καθώς εἶναι αὐτός πού ἐπιλέγει τί τό χρήσιμο καί τί τό περιττό, τό μή ἀναγκαῖο ἀπό τό δημιουργικό ὄλον. Βλ. σχετικά Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *ὑπέρ τῆς τῶν Χριστιανῶν εὐαγοῦς θρησκείας πρὸς τὰ τοῦ ἐν ἀθείοις Ἰουλιανοῦ, Λόγος δέκατος*, PG 76, 1044AD: «...τί μὴ μᾶλλον αὐτόν κατὰ τό αὐτῷ δικοῦν πεπλαστούργηκεν ἐν ἀρχαῖς; Καί καθ' ἕτερον δέ τρόπον· Ἐν τοῖς ἀνθρωπίνους σώμασιν οὐκ ἡδικημένοις ἐκ πάθους, οὐδέν τό παράπαν ἔστιν ἰδεῖν, ἢ περιττῶς ἔχον, ἢ ἐλλειποτόως, ἄρτια δέ πάντα καί χρεωδέστατα καί ἀναγκαῖα τῇ φύσει... Ἄρ' οὖν ἡμάρτηκε τοῦ χρησίου καί πρέποντος ὁ Δημιουργός, καί περί μόνον τό ἀνθρώπινον ἐσφάλετο σῶμα, καίτοι τήν ἄλλην ἄπασαν κτίσιν ἀρτίως τε καί ἀνεπιπλήκτως ἔχουσιν πρὸς πᾶν ὅτιοῦν ἀποσχεδιάσας ὡς Θεός;... Ἵνα γάρ, φασί, μiasμάτων καί ρύπων τῶν φυσικῶν ἀπηλλαγμένον ὁρῶτο τό σῶμα, γυμνόν τῶν ἐκ φύσεως ἀμφιασμάτων τό μόριον εἶναι χρή. Φαίην δ' ἂν, ὅτι μάλιστα μέν ἀδικοῦσιν, ἐπιτιμῶντες τῇ φύσει, περιττόν ἐχούσῃ καί ὑπὲρ χρεῖαν οὐδέν, ἀλλ' εὐσχημόνως ἀμφιεννύσῃ καί τό δοκοῦν εἶναι πως αἰσχρόν. Πλήν εἰ φεύγουσιν ἀραρότως σαρκικάς ἀκαθαρσίας, πώς ἀνέχονται σαρκός, καί τῶν ἀπ' αὐτῆς, καί πηγῆς παιδοποιοῦ τῆς ἔσω κεκρυμμένης;... Τοῦτο μέν ἀποφέρουσαι πρὸς φιλοσαρκίαν... Τούτων ἀπάντων ἡμᾶς ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀπαλλάτει χάρις,....». Τό γεγονός, βέβαια, τῆς περιτομῆς καί τοῦ εὐνουχισμοῦ εἶναι πολύπλευρο καί πολυδιάστατο. Τό ἴδιο καί ἡ ἀντιμετώπισή του. Ἀρκεῖ γιά παράδειγμα νά θυμηθοῦμε τήν περίπτωση τοῦ Ὁριγένη, ἀλλά καί ὅλες ἐκεῖνες τίς πνευματικές περιτομές καί τούς εὐνουχισμούς τῶν πολύτιμων τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς, πού κρυμμένες πίσω ἀπό τό πέπλο τῆς ἀόρατης ψευδο-πνευματικότητος, πού γεννιέται ἀπό τήν ἀπουσία διάθεσης γιά ἀσκητική πάλῃ μέ τό βλέμμα στήν ὀλική μεταστροφή, ὁδήγησαν τόν ἄνθρωπο στήν ὀριστική ἀπανθρωποποίησή του, δηλαδή στήν καθολική ἀρνηση τοῦ μυστηρίου τῆς σαρκώσεως, στήν ἀρνηση τοῦ ἰδίου τοῦ Χριστοῦ. Ἀναφερόμενος στό θέμα ὁ Μέγας Βασίλειος, *Περί τῆς ἐν παρθενίᾳ ἀληθοῦς ἀφθορίας πρὸς Ληγότιον ἐπίσκοπον Μελιτηνῆς*, PG 30, 800C-801B, σημειώνει τὰ ἐξῆς ἐντυπωσιακά: «Εἰ δέ οἶονται τί τήν ἀποκοπὴν τῶν μορίων εἰς τήν τῆς ψυχῆς ἀναμαρτησίαν συμβάλλεσθαι, ἐκκοψάτωσαν καί τούς ὀφθαλμούς, πολλά παρά λόγον ἐμβλέποντας· ἀκρωτηριασάτωσαν δέ τὰς χεῖρας ὁμοῦ καί τούς πόδας· ἐπιβυσάτωσαν δέ καί τήν ἀκοήν, ἵνα μηδέν τούτων ὄργανον γένηται ἁμαρτίας. Ὅτι τοῦτο μέν ἄλογον ἅμα καί μανιώδες, ὅλα τὰ μέλη πανταχόθεν περικόψαντας, τό δὲ λεγόμενον, κορμοῦ δίκην τό λοιπόν σῶμα ἀχρεῖον ἀπλῶς ἀπορρίψαι μετὰ τοῦ αἰτίου, ὅμως ταῖς προλαβούσαις διὰ τῶν μελῶν φαντασίαις τήν διάνοιαν

λους»⁴¹. Πράγμα πού οδηγεί μέ απόλυτη ακρίβεια σέ ήθικές θεωρήσεις τῆς σωτηρίας, ὅπου τό σωζόμενο δέν εἶναι ὁ ὅλος ἄνθρωπος ἀλλά τό φάντασμά του, μιά ἄσαρκη ἰδέα τοῦ δημιουργημένου του ἑαυτοῦ. «Ὁ σῶζων Θεός», σημειώνει ὁ γέροντας Σωφρόνιος τοῦ Ἑσσεξ, «σῶζει τόν ὅλον ἄνθρωπον, οὕτως ὥστε οὐχί μόνον ὁ νοῦς-πνεῦμα, ἀλλά καί τά ψυχικά συναισθήματα καί τό λογικόν καί αὐτό τό σῶμα, τό πᾶν καθαγιάζεται ὑπό τοῦ Θεοῦ»⁴².

Ἔτσι, χωρίς καμιά ἀμφιβολία, ἡ ἀπρόσμενη παρέμβαση τοῦ Žižek ὑπενθυμίζει τά αὐτονόητα. Ὅτι ὁ ἔρωτας, δηλαδή, μαζί καί τό σέξ,

ἀμαρτάνειν· ἑάσαντας δέ, ὡς ἐπλάσθη, κατά τόν ἀνωτέρω λόγον, σῶφρονι λογισμῷ ἠνιοχεῖν πάντα τά μέλη, οὐκ ἀνάγκης, ἀλλά προαιρέσεως ἡμετέρας τό κατόρθωμα τό καλόν ποιουμένους. Οὐ περί πάντων δέ καθόλου εὐνούχων τά προεκτεθέντα εἰρήκαμεν, ἀλλά περί τῶν ἱν' ἐξουσίαν ἑαυτοῖς πραγματεύσωνται, ὡς θέλουσιν ὁμιλεῖν γυναιξίν, ἀποκοιπαμένων ἀτόπως. Καί καθόλου περί τῶν τάς πρός τό θῆλυ διατριβάς μεταδιωκόντων ταῦτά φαμεν. Οἶδαμεν γάρ, ὅτι ὡς ἀγίως ἄπτονται ἄνδρες γυναικῶν, οὕτω καί οἱ εὐνούχοι τῷ ἐξ ἀκουσίως συμβεβηκότι αὐτοῖς κατά τό σῶμα εὐνουχισμῷ, τόν ἐκούσιον τῆς ψυχῆς εὐνουχισμόν σῶφρονι λογισμῷ ἑαυτούς εὐνουχίσαντες, καθαρῶς γυναιξίν ὁμιλοῦσι. Τοῦ δέ ἀκριβοῦς ἅμα καί ἀχράντου ἔνεκα μαρτυρούμεθα, ὅτι ὡς ἄνδρες ἡδίων συναναστρεφόμενοι γυναιξί, δικαίως καθ' ἑαυτῶν αἰσχράς ὑπονοίας κινοῦσιν· οὕτω καί οἱ εὐνούχοι ταῖς τῶν γυναικῶν διατριβαῖς ἐμφωλεύειν σπουδάζοντες, οὐ καθαρούς ἑαυτούς ὑπονοιῶν ἀπολύρυσιν. Οἱ γάρ τήν πρός τό θῆλυ ὁμιλίαν οὐκ ἀδιάφορον, ἀλλά προθυμότεραν ποιούμενοι, οὐκ ἀτόπως ἄν ὑπό τῶν προεκκειμένων τῆς φύσεως λογισμῶν ἐπὶ τό χεῖρον ἀνδρῶν στηλιτεύονται. Ὅτι ἐπ' ἐκείνων μέν ἡ ἐξουσία τοῦ δύνασθαι πρό ὀφθαλμῶν τιθεῖσα αὐτοῖς τό ἀποτέλεσμα τοῦ ἀμαρτήματος, φόβῳ τοῦ πτώματος, τῆς κατά τήν βούλησιν αὐτοῦς ἀμαρτίας ἀναστέλλει. Ἐνταῦθα δέ ἡ ἀδυναμία τοῦ ἀποτελέσαι ὁ βούλονται, τολμηροῦς αὐτοῦς πρός τήν ἀπόλαυσιν τῆς ἐπιθυμίας ποιοῦσα, τήν ἐκ τῆς βουλήσεως ἀμαρτίαν ἐν αὐτοῖς ἔτι μάλλον ἐξάπτει». Πρβλ. D.J. Davies, *Θάνατος. Μιά σύντομη ἱστορία*, μετάφραση Ἰόλη Φιλουμένη Ἀνδρεάδη, ἐκδ. Πολύτροπον, Ἀθήνα 2007, σ. 38. Γιά τόν βιβλικό εὐνουχισμό, τουτέστιν τήν ἐξόρυξη τῆς ρίζας τοῦ κακοῦ μέ σκοπό τήν οἰκείωση τῆς ἀρετῆς, ὅπως ἐπίσης καί γιά τήν διά τοῦ βαπτίσματος ἴαση τῶν μολυσμῶν καί τῶν νόσων, βλ. Γρηγορίου Ναζιανζινοῦ, *Εἰς τό ρητόν τοῦ Εὐαγγελίου* «Ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς λόγους τούτους», PG 36, 305CD. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ἑπόμνημα Εἰς τόν ἅγιον Ἰωάννην τόν Ἀπόστολον καί Εὐαγγελιστήν*. Ὁμιλία 36, PG 59, 203-206.

41. D.J. Davies, *Θάνατος. Μιά σύντομη ἱστορία*, ἐκδ. Πολύτροπον, Ἀθήνα 2007, σ. 50.

42. Ἀρχιμ. Σωφρονίου (Σαχάρωφ), *Ὁ ἅγιος Σιλουανός ὁ ἄθωνίτης*, ἐκδ. Ἰ. Μονῆς Τιμίου Προδρόμου, Ἑσσεξ Ἀγγλίας 1995, σ. 210-211. Πρβλ. X. A. Σταμούλη, *Κάλλος τό ἅγιον. Προλεγόμενα στή φιλόκαλη αἰσθητική τῆς Ὁρθοδοξίας*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2004, σ. 219-224.

δέν είναι απλά και μόνο μία λειτουργία τῶν γεννητικῶν ὀργάνων ξεκομμένη ἀπὸ τὴ συνολικὴ ὕπαρξη τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὸναντίον, πραγματικότητα πού ἀφορᾷ τὸ σύνολο τῆς ὕπαρξης. Μία δυνατότητα καὶ μία δύναμη πού ἐπιτρέπει τὴν κατάφαση στό μυστήριον. Ἐνας τρόπος, ὄχι ἀπλά ἔκφρασης, ἀλλὰ πρωτίστως ὕπαρξης, πού προϋποθέτει σχέση καὶ ἀναφορά. Μία ἀλήθεια οὐσιώδης, ἡ δύναμη τῆς ὁποίας ἐπιτρέπει τὴ συμβολικὴ τῆς χρήση γιὰ νὰ ἐκφραστοῦν στὸν ὕψιστο βαθμὸ οἱ βαθύτερες καὶ ὡς ἐκ τούτου δημιουργικότερες σχέσεις τοῦ κτιστοῦ μέ τὸ ἄκτιστο. «Μακάριος ὅστις τοιοῦτον πρὸς Θεὸν ἐκτήσατο ἔρωτα», σημειώνει ὁ ἅγιος Ἰωάννης τῆς Κλίμακος καὶ συμπληρώνοντας ἀποκαλύπτει τοῦ λόγου τὸ ἀληθές, «οἶον μανικός ἐραστής πρὸς τὴν ἑαυτοῦ ἐρωμένην κέκταται»⁴³. Καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μία ἐπισήμανση, μία ὑπογραμμισμένη ὑποσημείωση, πὼς ἡ συνολικὴ ὕπαρξη τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὅλος ἄνθρωπος καὶ ὅπωςδῆποτε ὄχι μόνο τὸ πνευματικὸ του στοιχεῖο εἶναι πλασμένος κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωση τοῦ Θεοῦ. Σέ μία τέτοια περίπτωση θὰ μπορούμε νὰ μιᾶμε γιὰ ἐπιστροφή τοῦ παραδείσου στὸν ἔρωτα. Μά καὶ γιὰ τὸ ὁμοούσιο ἀντίθετο· τὴν ἐπιστροφή τοῦ ἔρωτα στὸν παράδεισο.

«Καὶ δάκτυλόν μου Χριστόν καὶ βάλανον». Ἀπὸ τὸν ἀνέραστο ἠθικισμό στὴν ἱερότητα τοῦ σώματος. Ἡ ἐπιστροφή τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἀνάσταση τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ ἠθικισμὸς εἶναι παλιό φαινόμενο· ὡς ἄλλος διηθητικὸς ἰός, ὅμως, εἰσβάλλει καὶ στό σπίτι τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ ἀπὸ πόρτες καὶ παράθυρα καὶ δηλητηριάζει τὸν ἀέρα του. Δηλητηριάζει τελικὰ τὸν σύνολο τρόπο του καὶ ἀποδεικνύει πὼς τὸ «ἀνέραστο» δέν ἔχει σύνορα. Ἔχω τὴν αἴσθηση, πὼς τὸ σῶμα ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια, ἀλλὰ κυρίως σήμερα βρίσκεται ὑπὸ διωγμόν. Τὸ διώκουν τὰ κάθε εἶδους συστήματα, πολιτικά, κοινωνικά, θρησκευτικά, πολιτιστικά, φιλοσοφικά καὶ πάει λέγοντας. Τὸ διώκουν δεξιοὶ καὶ ἀριστεροί, προοδευτικοὶ καὶ συντηρητικοί, ἔνθεοι καὶ ἄθεοι. Ὁ δὲ διωγμὸς πολύτροπος.

43. Ἰωάννου Σιναΐτου, Κλίμαξ, PG 88, 1156C. Μία ἀντίστοιχη ἀναφορά τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, σώζει ὁ Σ. Ράμφος, *Φιλόσοφος καὶ θεῖος ἔρως. Ἀπὸ τὸ Συμπόσιον τοῦ Πλάτωνος στοὺς Ὑμνους Θεῶν Ἑρώτων τοῦ ἁγίου Συμεών, τὸ ἐπίκλην Νέου Θεολόγου*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 1999, σ. 247: «Οὐδὲν ἀπρεπές ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων, καὶ πόθου καὶ φόβου καὶ σπουδῆς καὶ ζήλου καὶ δουλείας καὶ ἔρωτος, Θεοῦ παρθεῖναι εἰκόνας».

Πρίν από κάμποσο καιρό βρέθηκα ενώπιον κειμένου πού μέ ἄφησε ἄναυδο. Γνωστός συγγραφέας, ἀκολουθώντας προφανῶς, ἠθικιστικά ρεύματα καί τάσεις πού ἐντοπίζουν στό αἶδοιο τῆς γυναίκας τόν ἐω-σφορικό ρόλο τοῦ κακοῦ σημείωνε τά ἐξῆς προκλητικά: «Οἱ ἀρχαῖοι μας χρησιμοποιοῦσαν τή λέξη “τόπος” (πρῶτος ὁ Αἰσχύλος στή φράση “χθονός τόπος” [Εὐμ. 249]) μέ πολλές σημασίες, ὄχι πάντως μέ τήν ἔννοια τῆς πατρίδας, στήν εὐρύτερη ἠθική διάστασή του. Ὁ Γαληνός μάλιστα τή χρησιμοποιεῖ καί μέ τήν ἔννοια τοῦ γυναικείου αἰδοίου! Ἄν δέν σφάλλομαι, τό ἴδιο πράττει καί ὁ Ἀριστοφάνης. Σέ αὐτή τήν ἔννοια θέλουν νά κατεβάσουν τήν Ἑλλάδα οἱ πολιτικοί καί πολλοί πνευματικοί ταγοί μας;»⁴⁴.

Δέν χωρᾷ ἀμφιβολία, πώς τέτοιου εἴδους παρατηρήσεις καί ἀποδοχές, οἱ ὁποῖες ἔχουν εἰσβάλλει ἀκόμη καί στή σάρκα τοῦ λαϊκοῦ μας πολιτισμοῦ (βλ. λαϊκές παροιμίες, συνθηματολογία γηπέδων), ἀποδεικνύουν τό μέγεθος τοῦ προβλήματος. Ἀποδεικνύουν, βεβαίως, καί τήν ἥττα τῆς ὀντολογίας τῆς Ἐκκλησίας ἀπό τό περιβάλλον, ἐντός τοῦ ὁποῦ ὑφίσταται καί λειτουργεῖ. Καί εἶναι σαφές ὅτι μιά τέτοια μεγέθυνση τῆς ἐκκοσμίκευσης, διότι περί αὐτοῦ πρόκειται, ἀποκαλύπτει τήν τραγωδία τῆς ἐξορίας τοῦ Θεοῦ ἀπό τήν ἀνθρωπινότητα καί ὡς ἐκ τούτου καί τήν ἐξορία τῆς ἀνθρωπινότητας ἀπό τόν παράδεισο τοῦ Θεοῦ.

Στόν ἀντίποδα, βέβαια, μιᾶς τέτοιας ἀδυναμίας ἀποκάλυψης τοῦ μυστηρίου τοῦ Θεοῦ, στέκονται καί ἀναμένουν προκειμένου νά πάρουν καιρό, θέσεις τῆς πατερικῆς θεολογίας, ἡ λειτουργία τῶν ὁποίων ὅπως ἤδη ἔχω σημειώσει δυναμιτίζει τίς βεβαιότητες τῶν θεσμικῶν καί ἐξουσιαστικῶν μορφωμάτων. Μέ μιά ἀφοπλιστική του ἀποστροφή ὁ ἅγιος Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος, τονίζοντας τήν ἱερότητα ὀλάκερου τοῦ δημιουργημένου ἀπό τόν Θεό σώματος, καί συνεπῶς καί τῶν «ὁμοτίμων» μέ τά ὑπόλοιπα ὄργανα τοῦ ἀνθρώπου γεννητικῶν ὀργάνων, ἀλήθεια πού κάποιοι ἐπιτηδεῖως σπρώχνουν κάτω ἀπό τό

44. Σ. Καργάκος, ΕΛΛΑΣ: Ἕνας τόπος ἄ-τοπος, *Εὐθύνη* 417(2006), σ. 468. Παρόμοιες θέσεις μέ τόν Σαράντη Καργάκο ὑποστηρίζει καί ὁ ἱερός Αὐγουστίνος, ὁ ὁποῖος, κατά Ζωρζ Μπαταῖγ, «ἐπέμενε ὁδυνηρά στήν αἰσχύρτητα τῶν ἀπόκρυφων ὀργάνων καί τῆς γενετήσιας πράξης», καθώς ἔλεγε, «*Inter faeces et urinam nascimur*», δηλαδή, «Γεννιόμαστε μέσα στά σκατά καί τά οὔρα». Θέση πού βοήθησε ὅσο τίποτα ἄλλο στόν χαρακτηρισμό τῶν γεννητικῶν ὀργάνων καί τῶν λειτουργιῶν τους, ὡς ἀποκρουστικῶν καί αἰσχρῶν (Ὁ ἐρωτισμός, μετάφραση Κωστή Παπαγιώργη, ἐκδ. Ἰνδικτος, Ἀθήνα 2001, σ. 82).

χαλί, σημειώνει τὰ ἐξῆς «προκλητικά», ἀλλὰ καί σημαντικά γιά τόν ἄνθρωπο τῆς Ὁρθοδοξίας: «Μέλη Χριστοῦ γινόμεθα, μέλη Χριστός ἡμῶν δέ, καί χεῖρ Χριστός καί πούς Χριστός ἐμοῦ τοῦ παναθλίου, καί χεῖρ Χριστοῦ καί πούς Χριστοῦ ὁ ἄθλιος ἐγώ δέ· κινῶ τήν χεῖρα, καί Χριστός ὅλος ἡ χεῖρ μου ἔστιν – Ἀμέριστον γάρ νόει μοί θεότητα τήν θείαν! – Κινῶ τόν πόδα καί, ἰδοῦ, ἀστράπτει ὡς ἐκεῖνος· μή εἴπης, ὅτι βλασφημῶ, ἀλλ’ ἀπόδεξαι ταῦτα καί τῷ Χριστῷ προσκύνησον τοιοῦτόν σε ποιοῦντι! Εἰ γάρ καί σύ θελήσειας, μέλος αὐτοῦ γενήσῃ, καί οὕτω μέλη ἅπαντα ἐνός ἡμῶν ἐκάστου μέλη Χριστοῦ γενήσονται, καί Χριστός ἡμῶν μέλη, καί πάντα τὰ ἀσχήμονα εὐσχήμονα ποιήσει κάλλει θεότητος αὐτά κατακοσμῶν καί δόξῃ, καί γενησόμεθα ὁμοῦ θεοί Θεῷ συνόντες, ἀσχημοσύνην σώματος ὅλως μή καθορῶντες, ἀλλ’ ὅλοι ὅλῳ σώματι Χριστῷ ὁμοιωθέντες, καί μέλος ἕκαστον ἡμῶν ὅλος Χριστός ὑπάρξει. Εἰς γάρ πολλά γινόμενος εἰς ἀμέριστος μένει, μερίς ἐκάστη δέ αὐτός ὅλος Χριστός ὑπάρχει· πάντως οὖν οὕτως ἐγνω-
κας καί δάκτυλόν μου Χριστόν καί βάλανον – οὐκ ἔφριξας, ἤ σύ καί ἐπησχύνθης; Ἀλλά Θεός σοι ὁμοιος οὐκ ἡσχύνθη γενέσθαι, σέ δέ ἐκείνῳ ὁμοιος ἡσχύνθη γεγονέναι; Οὐχί ἐκείνῳ ὁμοιος αἰσχύνομαι γενέσθαι, ἀλλά ἐκείνον ὁμοιον τοῦ ἀσχήμονος μέλους ρηθέντα βλασφημίαν σέ εἰπεῖν ὑπενοήθην. – Κακῶς ἄρα ὑπέλαβες, οὐ γάρ ἄσχημα ταῦτα! Μέλη δέ Χριστοῦ εἰσι κρυπτά, καλύπτονται γάρ, καί κατὰ τοῦτο τῶν λοιπῶν σεμνότερα ὑπάρχει ὡς πᾶσιν ἀθεώρητα τοῦ κρυπτοῦ κρυπτά μέλη, ἐξ οὗ τό σπέρμα δίδοται ἐν συνουσίᾳ θείᾳ, θεῖον ἐν θείᾳ τῇ μορφῇ φρικτῶς μεμορφωμένον ἀπό θεότητος αὐτῆς ὅλης, ὅλος Θεός γάρ, ὅς συνενοῦται μεθ’ ἡμῶν, ὃ φρικτοῦ μυστηρίου!... Διό προσάπτεις τῷ Χριστῷ κάμοί τήν σὴν αἰσχύνην καί λέγεις· Οὐκ αἰσχύνῃ σύ περί τῶν ἀσχημόνων, μᾶλλον δέ εἰς ἀσχήμονα μέλη Χριστοῦ κατάγειν; – Ἐγώ δέ πάλιν λέγω σοι· Βλέπε Χριστόν ἐν μήτρᾳ, καί τὰ ἐν μήτρᾳ νόησον καί μήτρᾳν ὑπεκδύντα, καί πόθεν ἐξερχόμενος ὁ Θεός μου διῆλθε!»⁴⁵.

45. Συμεών τοῦ Νέου Θεολόγου, *Τῶν θείων Ὑμνων οἱ ἔρωτες* 15, SC 156, σ. 288-292. Πρβλ. Ν.Γ. Πεντζίκη, *Πρός Ἐκκλησιασμόν*, ἐκδ. Α.Σ.Ε., Θεσσαλονίκη 1986, σ. 137: «Ὁ μέγας Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, πού θαυμάζει ἡ ψυχὴ καί ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, μετὰ τήν ἀνάγνωσιν τῶν διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ θαυμάτων, πόσο ἀδίσταχτα πρὸς θεραπείαν ἐπέθετε τό ἱερό Σταυρικό σύμβολο, σέ κάθε μεριά καί τήν πλέον περιφρονημένην τοῦ πάσχοντος σώματος». π. Φιλόθεος Φάρος, *Ἐρωτος φύσις*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 2007, σ. 43-44. Β. Τσίγκου, *Ὁ ἀνακαινισμός τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν τοῦ ἁγίου Συμεών τοῦ Νέου θεολόγου*, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 288-289. Στὴν ἴδια γραμμὴ καί ὁ ἅγιος

Γίνεται σαφές, λοιπόν, ότι η καταξίωση του έρωτα έχει χριστολογική βάση, και είναι τούτη η βάση που δίνει τη δυνατότητα για μία υποστατική, άλλως κατ' αλήθειαν ανθρωπολογία, που κινείται από την ένοχοποίηση και την αίσχυνη, στην άπενοχοποίηση και τον άγιασμό που προσφέρει η σάρκωση, ο Σταυρός και η Ανάσταση. Μία ανθρωπολογία που επιβάλλει την έννοιολογική, αλλά και υπαρξιακή μετακίνηση από τό αιδόιον=αίδώς, στο αιδεϊον=αίδοις⁴⁶. Τουτέστιν

Γρηγόριος Νύσσης, σημειώνει τά εξής σημαντικά: «Αλλά κωμωδοῦσι τήν φύσιν ἡμῶν, καί τόν τῆς γεννήσεως ἡμῶν τρόπον διαθρυλλοῦσι, καί οἶονται διὰ τούτων ἐπιγέλαστον ποιεῖν τό μυστήριον· ὡς ἀπρεπές ὄν τῷ Θεῷ, διὰ τοιαύτης εἰσόδου τῆς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου κοινωνίας ἐφάψασθαι. Ἄλλ' ἤδη περί τούτου καί ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἴρηται λόγοις, ὅτι μόνο αἰσχρόν τῇ ἑαυτοῦ φύσει τό κακόν ἐστι, κἄν εἰ τί πρός τήν κακίαν οἰκείως ἔχη. Ἡ δέ τῆς φύσεως ἀκολουθία, θείῳ βουλήματι καί νόμῳ διαταχθεῖσα, πόρρω τῆς κατὰ κακίαν ἐστί διαβολῆς... πρός δέ τόν τῆς ἐπισκέψεως τρόπον δυσαρεστοῦμενοι, οὐκ εἰδότες ὅτι πᾶσα πρός ἑαυτήν ἡ κατασκευή τοῦ σώματος ὁμοτίμως ἔχει, καί οὐδέν ἐν ταύτῃ τῶν πρός τήν σύστασιν τῆς ζωῆς συντελούντων ὡς ἄτιμόν τι ἢ πονηρόν διαβάλλεται. Πρός ἓνα γάρ σκοπόν ἡ τῶν ὀργανικῶν μελῶν διασκευή πᾶσα συντέτακται. Ὁ δέ σκοπός ἐστι, διαμένειν ἐν τῇ ζωῇ τόν ἄνθρωπον. Τά μέν οὖν λοιπά τῶν ὀργάνων τήν παροῦσαν συνέχει τῷ ἀνθρώπῳ ζωὴν, ἀλλά πρός ἄλλην ἐνέργειαν μεμερισμένα, δι' ὧν ἡ αἰσθητική τε καί ἡ ἐνεργητική δύναμις οἰκονομεῖται· τά δέ γεννητικά τοῦ μέλλοντος ἔχει τήν πρόνοιαν, δι' ἑαυτῶν φύσει τήν διαδοχὴν ἀντεισάγοντα. Εἰ οὖν πρός τό χρεῖῳδες βλέποις, τίνος ἂν εἴη τῶν τιμῶν εἶναι νομιζομένων ἐκεῖνα δεύτερα;..Τί οὖν ἀπρεπές περιέχει ἡμῶν τό μυστήριον, εἰ διὰ τούτων κατεμίχθη ὁ Θεός τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ δι' ὧν ἡ φύσις πρός τόν θάνατον μάχεται;», *Λόγος Κατηχητικός ὁ Μέγας* 28, PG 45, 73AD. Τήν ἀποψη, βέβαια, αὐτή δέν ὑποστηρίζει ὁ καππαδόκης ἅγιος σέ ὅλα του τά ἔργα. Πράγμα που δηλώνει τήν ἐσωτερική πάλη τῆς ἀγιότητος, που ἐξάπαντος δέν ἀποκαλύπτεται σέ ἔργα ἀπόλυτης καί κατὰ γράμμα θεοπνευστίας, ἀλλά στόν ἀγῶνα ὀλάκερης τῆς ζωῆς, ὅπου, μέσα ἀπό ἀστοχίες καί εὐστοχίες, ἐντός μιᾶς πραγματικότητος που συνεχῶς ἀλλάζει καί μᾶς ἀλλάζει, κυριαρχεῖ ἡ προσπάθεια νά λεχθεῖ τό ἄρρητο καί νά ὀριστεῖ ἡ σχέση του μέ τό ρητό. Χωρίς καμία ἀμφιβολία ἡ ζωὴ τῆς ἀγιότητος εἶναι δραματική καί ἀληθινή. Ἡ δραματική καί γι' αὐτό ἀληθινή. Τουτέστιν ἀγιάτρευτα ἀντι-ιδανική. Γιά τόν λόγο αὐτό δέν πρέπει νά γίνεται κουβέντα γιά ἐπιστημονικές ἀντιφάσεις στά κείμενα τῶν ἁγίων, ἀλλά γιά υπαρξιακές μετατοπίσεις, που ἐπιβάλλονται ἀπό τήν ποιμαντική ἀγωνία γιά ἀνακάλυψη τοῦ νοήματος. Γιά τίς διαφορετικές ἀπόψεις βλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τοὺς μακαρισμοὺς Λόγος Α'*, PG 44, 1193B-1208C.

46. Βλ. σχετικά Η. G. Liddell-R. Scott, *Μέγα λεξικό τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης*, ἐκδ. Ι. Σιδέρης, Ἀθήνα χ.ἡμ.ἐκδ., σ. 64-65. Πρβλ. Ρ. Sherrard, Ἡ σεξουαλική σχέση στή χριστιανική σκέψη, μετάφραση Δημήτρης Τριανταφυλλόπουλος μέ τή βοήθεια τοῦ Δημήτρη Κουτρομπή, *Ἔρως καί γάμος* (συλλογικός τόμος), διευθунση Χρῆστος Γιανναράς, ἐκδ. «Ἀθηνᾶ» (σειρά «σύνορο»), Ἀθήνα 1972, σ. 90.

ἀπό τήν ντροπή στόν σεβασμό καί ἀπό τόν ἀφόρητο καί ἀνέραστο ἠθικισμό, στήν ὄντολογία τῆς σχέσης, σέ κείνον τόν σφοδρό καί ἀμάραντο ἔρωτα γιά τό κάλλος τοῦ προσώπου, στή γῆ τοῦ ἀδιόρθωτου πάθους⁴⁷, πού στόν χώρο τῆς γαμικῆς σχέσης, ἄλλως στή χώρα τῆς τυραννικῆς ἀγάπης, κορυφώνεται καί τελειοῦται μέ τήν ἔνωση τῶν σωμάτων.

«Ἐνεστι γάρ τίς ἔρως ἐμφωλεύων τῇ φύσει, καί λανθάνων ἡμᾶς συμπλέκει ταῦτα τά σώματα».

Συμποσώνοντας ὅλα τά παραπάνω καί ταυτόχρονα ἀνατρέποντας ὁλοκληρωτικά τόν ὁποιοδήποτε ἀνθρωποφάγο ἠθικισμό, χτεσινό καί σημερινό, καί εἰσάγοντας καί πάλι τό μυστήριο τῆς φιλανθρωπίας στόν ὀρίζοντα τοῦ ἄλλου, πού δέν μπορεῖ παρά νά ἀρχίζει ἐδῶ, ὁ προφήτης τῆς οἰκουμενικῆς ἀγάπης, ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, σημειώνει μέ ἔμφαση, τά ἑξῆς: «Σοφός τις ἀνὴρ ἐν τάξει μακαρισμῶν πολλά θείς, ἐν καί τοῦτο τέθεικεν ἐν τάξει μακαρισμοῦ· Καί γυνή, φησίν, ἀνδρί συμπεριφερομένη. Καί πάλιν ἀλλαχοῦ μετά τῶν μακαρισμῶν αὐτό τίθησι, τό γυναῖκα ἀνδρί μετά ὁμονοίας συνεῖναι. Καί ἐξ ἀρχῆς δέ πολλήν ὁ Θεός φαίνεται πρόνοιαν πεποιημένος τῆς συζυγίας ταύτης· καί ὡς περί ἑνός, περί ἀμφοτέρων διαλεγόμενος, οὕτως ἔλεγεν· Ἄρσεν καί θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς· καί πάλιν, Οὐκ ἐνὶ ἄρσεν καί θῆλυ. Οὐ γάρ ἐστίν ἀνδρός πρὸς ἄνδρα τοσαύτη οἰκειότης, ὅση γυναικός πρὸς ἄνδρα, ἢ ἡ τίς, ὡς χρή, συνεζευγμένος. Διά τοῦτο καί τίς τήν ὑπερβάλλουσιν ἀγάπην δηλῶν μακάριος ἀνὴρ, καί τινα τῶν αὐτῶ φίλων καί ὁμοψύχων πενθῶν,

47. Βλ. σχετικά Σ. Ράμφου, *Φιλόσοφος καί θεῖος ἔρως. Ἀπό τό Συμπόσιον τοῦ Πλάτωνος στούς Ὑμνους θεῶν ἐρώτων τοῦ ἁγίου Συμεών, τό ἐπίκλην Νέου θεολόγου*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 1999, σ. 258: «Πυρήνας κάθε συζητήσεως περί θείου εἴτε ἀνθρωπίνου ἔρωτος εἶναι τό πάθος, ὁ σταθερός πειρασμός τῆς ἐνώσεως. Ἄν τό ἀγνοοῦμε ἢ τό παραβλέπουμε οἱ ἀποφάνσεις βεβαιώνονται ἀπερίσκεπτα καί οἱ συζητήσεις διεξάγονται ἐπ' ἀπειρον μετέωρες καί ἀγονες. Ἐκτός τοῦ πάθους ζήτημα ἔρωτος δέν τίθεται παρά φιλολογικά καί τόσο συγκεχυμένα, ὥστε ἐκ τῶν πραγμάτων στόν ἀδιαφοροποίητο θεῖο ἔρωτα νά βρίσκη τό ἀντίκρουμά του ὁ σαρκικός. Τό ἀντίθετο, δηλαδή, ἀπ' ὅ,τι πράττουν οἱ νηπτικοί πατέρες, ὅταν μιλώντας περί θείου ἔρωτος προσφεύγουν σέ εἰκόνες τοῦ σωματικοῦ. Ὅπως δέν εἶναι ἁμαρτία τό φαγητό ἀλλά ἡ βουλιμία, ἔτσι δέν εἶναι ἁμαρτία ὁ ἀνθρώπινος ἔρως ἀλλά ἡ μανία τῆς ὀχείας, τῆς ἡδονικῆς τοῦ ἄλλου χρήσεως, πού ὁδηγεῖ τήν ψυχή στή φθορά καί τόν θάνατο καί ὄχι στή ζωή».

οὐ πατέρα εἶπεν, οὐ μητέρα, οὐ τέκνον, οὐκ ἀδελφόν, οὐ φίλον, ἀλλὰ τί; Ἔπεσεν ἐπ' ἐμέ ἡ ἀγάπησός σου, φησίν, ὡς ἀγάπησις τῶν γυναικῶν. Ὅντως γάρ, ὄντως πάσης τυραννίδος αὕτη ἡ ἀγάπη τυραννικώτερα. Αἱ μέν γάρ ἄλλαι, σφοδραί· αὕτη δέ ἡ ἐπιθυμία ἔχει καί τό σφοδρόν, καί τό ἀμάραντον. Ἔνεστι γάρ τίς ἔρως ἐμφωλεύων τῇ φύσει, καί λανθάνων ἡμᾶς συμπλέκει ταῦτα τά σώματα. Διά τοῦτο καί ἐξ ἀρχῆς ἀπό ἀνδρός ἡ γυνή, καί μετὰ ταῦτα ἀπό ἀνδρός καί γυναικός ἀνήρ καί γυνή. Ὅρᾳς σύνδεσμον καί συμπλοκήν, καί πῶς οὐκ ἀφῆκεν ἑτέραν ἐπεισελθεῖν οὐσίαν ἔξωθεν; ...Διά τοῦτον ἔλεγεν· Ὁ ποιήσας ἐξ ἀρχῆς, ἄρσεν καί θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς... Οὐδέν γάρ οὕτως ἡμῶν συγκροτεῖ τόν βίον, ὡς ἔρως ἀνδρός καί γυναικός· ὑπέρ τούτου καί ὅπλα πολλοί τίθενται, ὑπέρ τούτου καί τήν ψυχὴν προδιδόασιν. Οὐ γάρ ἄν ἀπλῶς οὐδέ εἰκῇ πολλήν ὑπέρ τούτου τοῦ πράγματος ἐποίησατο τήν σπουδὴν Παῦλος, λέγων· Αἱ γυναῖκες, τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθε, ὡς τῷ Κυρίῳ. Τί δήποτε; Ὅτι ἐάν ἐν ὁμονοίᾳ ὣσιν οὗτοι, καί παῖδες τρέφονται καλῶς, καί οἰκέται εὐτακτοῦσι, καί γείτονες ἀπολαύουσι τῆς εὐωδίας, καί φίλοι καί συγγενεῖς· ἐάν δέ τούναντίον, πάντα ἀνατέτραπται καί συγκέχεται»⁴⁸.

«Οὐ διά τήν παιδοποιῶν μόνον, ἀλλά καί δι' αὐτόν τόν τῆς μίξεως οἶστρον».

Καί ἔρχομαι τώρα στό τελευταῖο παράδειγμα αὐτῆς τῆς προσπάθειας ἐσωτερικῆς ἀποδόμησης βεβαιοτήτων πού κράτησαν χρόνια. Πρόκειται γιά κείμενο τοῦ Βασιλείου Ἀγκύρας τό ὁποῖο ἀποτελεῖ φυσική συνέχεια τοῦ κειμένου τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου πού προηγήθηκε καί ἀποδεικνύει τήν ἀνάγκη καύσης τοῦ νεκροῦ, ἄλλως ἀνέραστου οἴκου πού οἰκοδομήθηκε, τό ὀλοκληρωτικό γκρέμισμά του, προκειμένου νά βροῦμε ἀπό κάτω τήν Ἐκκλησίαν⁴⁹.

48. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ὑπόμνημα εἰς τήν Πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολήν*, Ὁμιλία 20, PG 62, 135-136.

49. Βλ. σχετικὰ Ν. Γ. Πεντζίκη, *Ὁ πεθαμένος καί ἡ ἀνάστασις*, ἐκδ. Ἄγρα, Ἀθήνα 1987, σ. 153: «Τότε θυμῆθηκα τῇ διήγησιν ἀπό ἑνὸς ὄνειρο πού εἶχε δεῖ ἐπανελημμένα ἡ γιαιά μου, ἡ μητέρα τῆς μητέρας μου, πῶς στό πατρικὸ μας σπίτι ἀπὸ κάτω ἦταν ἐκκλησία θαμμένη. Τῆς παρουσιάζονταν Σεβάσμια μορφή, πού ἔδινε τήν ἐντολή νά γκρεμίσουμε τό σπίτι καί νά σκάψουμε, νά βροῦμε ἀπὸ κάτω τήν Ἐκκλησίαν». Πρβλ. Κ. Παπαδάκη, *Οἱ μέρες πού ζοῦμε, Νέα Ἑστία* 1848 (Ὀκτώβριος 2011): «κι αὕτη ἡ πόλη τρομαγμένη κι ἀνέραστη /περιμένει στήν ἄκρη μιᾶς ἄλλης πόλης [...]/ αὕτη ἡ ἀνέραστη πόλη/ δέν ἔχει ἀνάστημα/ μόνο κραδαίνει τίς πα-

Διαβάζουμε σχετικά: «Τοῦτον δέ τόν τρόπον, ἐξ ἑνός δύο, καί ἐκ δύο πάλιν ἓν, τό τε ἄρρεν καί τό θῆλυ σοφῶς ἀναδείξας. Καί οὐ τήν πρός ἄλληλα συμπλοκήν μόνον, διά τῶν προειρημένων τρόπων, ἡδεῖαν τοῖς σώμασιν αὐτῶν ἐργασάμενος, ἀλλά καί πρός τό ἐκ τῆς συμπλοκῆς ταῖς τοῦ ἔρωτος λαμπάσι δαδουχούμενον γένος, πολύ τό φίλτρον ἐγκατασπείρας· ἐνεργητικόν μὲν τό ἄρρεν, ὥς ἂν καί κατά τήν δημιουργίαν πρωτεύον· παθητικόν δέ τό θῆλυ, ὥς ἂν τῆς τοῦ ἄρρενος μοίρας ἀποσπασθέν, τήν φύσιν ἐργάζεται. Καί ἵνα μή τῷ πρός τήν τοῦ ὁμοίου γένους διαδοχήν φίλτρῳ τό θῆλυ ἀγόμενον, ὥς ἂν παθητικόν, ἀβοήθητον καταλείποιοτο, ἡδονῆς ὅλον φάρμακον τῷ ἄρρενι τό θῆλυ κατασκευάσας, βιαίους ὀλκαῖς, καί ἐπὶ τήν καταβολήν τῆς γονῆς, πρός αὐτό ἄγει τό ἄρρεν· οὐχί πρός τό ἄρρεν ἄγων τό θῆλυ, ἀλλά τῇ τοῦ θήλεος ἡδονῇ τό ἄρρεν πρός αὐτό αἰχμάλωτον ἄγων. Ὡς γάρ ἡ μαγνήτις λίθος ἄρρητον τινά δύναμιν κατά τοῦ σιδήρου ἐν τῇ φύσει λαβοῦσα, οὐκ αὐτή ἄγεται πρός τόν σίδηρον, ἀλλά πόρρωθεν πρός ἑαυτήν τόν σίδηρον ἔλκει· οὕτω τό τοῦ θήλεος σῶμα, ἄφραστον κατά τοῦ ἄρρενος τήν δύναμιν εἰληφός, καί μή εἰδυῖας, ὥς ἂν εἴποι τις, τῆς ἐν αὐτῷ ψυχῆς, τό τοῦ ἄρρενος σῶμα πρός τήν μίξιν αὐτόματον ἔλκει. Οὕτω τῷ ἀσθενεστέρῳ ζῳῷ τοῦ Δημιουργοῦ βοηθῆσαι θελήσαντος, ἵνα τῇ ἐνούσῃ αὐτῷ ἡδονῇ μαγγανεύον τό ἄρρεν, οὐ διά τήν παιδοποιΐαν μόνον, ἀλλά καί δι' αὐτόν τόν τῆς μίξεως οἶστρον, ὑπερμαχοῦν αὐτῷ ἔχη τό ἄρρεν. Ἀντί τούτου γοῦν, *Καταλείψει ἄνθρωπος τόν πατέρα αὐτοῦ καί τήν μητέρα· οὐ τό θῆλυ, ἀλλ' ὁ ἄρρην, ὑπό τοῦ ἐγκειμένου οἶστρου πρός τήν συνουσίαν τοῦ θήλεος ἐλαυνόμενος. Καί προσκολληθήσεται τῇ γυναικί, φησίν, ὁ ἀνὴρ, οὐχ ἡ γυνή τῷ ἀνδρί, καί γενήσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.* Ταύτην δέ τήν δυναστείαν κατά τοῦ κρατοῦντος τῷ τοῦ θήλεος γένει ὁ Δημιουργός χαρίζομενος, καί αὐτήν τήν τοῦ σώματος πλάσιν τε καί ἰδέαν τοῦ θήλεος μαλακωτέραν εἰργάσατο, ἵνα καί ἀφή, καί βλέμματι, καί κινήματι, καί τῇ τῶν μελῶν συνόλως ἀβρότητι, καί ὀρῶν καί ὀρώμενον, μάλαγμα ἡδονῆς ἢ τῷ ἄρρενι, κατά πᾶσαν αἰσθήσεως προσβολήν πανταχόθεν προσπίπτον»⁵⁰.

Δέν χωρᾷ καμία ἀμφιβολία πῶς βρισκόμαστε ἐνώπιον ἑνός ἀπόλυ-

τερίτσες/ πάνω ἀπό τά κεφάλια μας/ σάν θεός τιμωρός/ μήν τύχει κι ἐρωτευτοῦμε/ μήν τύχει κι ἐλπίσουμε σέ κάτι».

50. *Περί τῆς ἐν παρθενίᾳ ἀληθοῦς ἀφθορίας*, PG 30, 676AC. Πρβλ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Περί Παρθενίας*, PG 48, 547.

τα άνατρεπτικοϋ κειμένου. Ένώπιον ενός ανθρωπολογικοϋ καί ως έκ τούτου βαθιά θεολογικοϋ ὕμνου, ό όποίος άποκαλύπτει μέ περισσή παρρησία, πώς εάν σήμερα, στίς σχέσεις τών ανθρώπων, έντός τής Έκκλησίας, διαπιστώνεται κάποιο πρόβλημα, δέν εΐναι ή υπερέξαρση του έρωτα καί τής έπιθυμίας, αλλά τό καταθλιπτικό στέγνωμα τής ζωής, ή άδυναμία τών ανθρώπων νά έρωτευθοϋν ποιητικά, νά άποδεχτοϋν τό σῶμα τό δικό τους, μά καί τό σῶμα του άλλου, νά λειτουργήσουν τό μυστήριο τής έρωτικής αγάπης, τής σεξουαλικής αγάπης, πού ως πνευματική ενέργεια, πού διαβρώνει άγιαστικά τήν ψυχοσωματική ὕπαρξη τών ανθρώπων, οδηγεί στη μόνη δυνατή υπέρβαση του κλειστοϋ έαυτοϋ, στην κερδοφορία του αληθινοϋ μεγέθους, πού ολοκληρώνεται πάντα σε άριθμό πληθυντικό⁵¹. Μιά άδυναμία πού άρνεΐται μετά μανίας νά άποδεχτεί ότι ό έρωτας, ως τρόπος ζωής καί τρόπος γνώσης, ως στάση ζωής, «εΐναι πάντοτε μία δυναμική επίδιωξη, ποτέ μία όριστική κατάκτηση -πάντοτε “άτέλεστος τελειότης”»⁵². Ένας άπόλυτος θάνατος τής ιδιοτέλειας, του έγωκεντρισμοϋ⁵³, τής αύτοερωτικότητας καί του ναρκισσισμοϋ καί τήν ίδια στιγμή μία άνάσταση τής κοινωνίας, τής έξόδου καί τής εισόδου, μία άγια άναξιοπρέπεια, ένας άγιος έξευτελισμός, έντός του όποίου ξεφτίζει τό σῶμα τής βεβαιότητας για νά δημιουργηθεΐ έξαρχής, άπό τό ήδη ύπάρχον ύλικό, τό νέο σῶμα, ό τόπος καί ό χῶρος τής συνύπαρξης, τής συζωής, ό κοινός οΐκος του καινοϋ τρόπου, ή Έκκλησία τής άγίας εύαισθησίας⁵⁴.

51. Βλ. σχετική Ν.Γ. Πεντζίκη, *Ό πεθαμένος καί ή άνάσταση*, έκδ. Άγρα, Αθήνα 1987, σ. 50-51. Πρβλ. Κ. Δημουλά, *Ό πληθυντικός άριθμός, Ποιήματα*, έκδ. Ίκαρος, Αθήνα 2000, σ. 124-125.

52. Χ. Γιανναρά, *Ένάντια στη θρησκεία*, έκδ. Ίκαρος, Αθήνα 2011, σ. 99.

53. Βλ. Σ. Φωτίου, *Ό γάμος ως μυστήριο αγάπης κατά τήν Καινή Διαθήκη*, έκδ. Αρμός, Αθήνα 1994, σ. 41.

54. Για τό θέμα του έξευτελισμοϋ έντός του γάμου μπορεί κανείς νά άνατρέπει στίς πολύ ώραιες επισημάνσεις του Δ. Σαββόπουλου, Απέναντι στίς γιορτές εΐμαι παιδί (Συνέντευξη του Διονύση Σαββόπουλου στον Βασίλη Άργυριάδη), *Χριστοϋ Γέννα*, έκδ. Ακρίτας, Αθήνα 2006, σ. 36-37. Όφείλω, βέβαια, νά σημειώσω, πώς τουτοϋ ό «έξευτελισμός» άποτελεί χαρακτηριστικό κάθε πραγματικής σχέσης φιλίας καί κοινωνίας πού άντλεί άπό τό μυστήριο τής έρωτικής αγάπης. Έξάπαντος όχι μόνο τών σχέσεων έντός του γάμου. Καί ίσως, μάλιστα, ό έκτός γάμου έξευτελισμός, ανθρώπων πού πληθαίνουν μέ τήν αγάπη, νά διασώζει μία εύρύτερη έκσταση, ένα μεγαλύτερο βαθμό μυστηρίου κένωσης τής έγωτικής ὕπαρξης, καθώς δέν κινδυνεύει άπό τό γεγονός τής μονιμότητας, στην παραμονή τής όποίας

«Κράτησα τή ζωή μου...».

Έχω τήν αίσθηση, πώς όλα όσα έχουν ήδη σημειωθεί αποδεικνύουν, ότι για τήν Όρθοδοξία μπορεί ό έρωτας καί ή σεξουαλικότητα νά μήν εΐναι άπλά καί μόνο μιά παραχώρηση, τουτέστιν ένα περιθωριακό καί χρηστικό γεγονός στή ζωή του ανθρώπου, ούτε βεβαίως άποτέλεσμα ενός άτυχήματος (un accident), αλλά τούναντίον μιά κεντρική άρτηρία της ύπαρξης πού «συγκροτεί» τόν βίο, πού κρατά τή ζωή⁵⁵. Μιά συγκρατητική, δηλαδή, της ύπάρξεως δύναμη, ή όποία διά της άσκητικής καί εύχαριστιακής σφυρηλασίας όδηγεΐ τά διεστῶτα στήν ένωση τους έντός του κοινού σώματος (σάν τίς ρίζες του δέντρου πού τό κάνουν νά στέκεται όρθιο στή γή, τή στιγμή πού οι ίδιες οι ρίζες, τό ίδιο τό δέντρο, άποτελεΐ μέ τή σειρά του τή συγκρατητική δύναμη του χώματος, πού σέ κάθε άλλη περίπτωση άπειλείται άπό τίς διαβρωτικές δυνάμεις των όποιωνδήποτε καιρών). Μιά ΐσαλος γραμμή, πού προστατεύει τή ναΰν της Έκκλησίας άπό τήν υπερφόρτωση των προθέσεων, πού οι άμαρτάνοντες καιροί άενάως έπιχειροΰν. Τοΰτο άλλωστε μαρτυρεΐ καί ένας άκόμη μέγας θεολόγος της Έκκλησίας ό Διονύσιος Άρεοπαγίτης, ό όποϊος άπέναντι στους πολυποΐκλους ήθικιστές του παρελθόντος αλλά καί κάθε έποχής, οι όποϊοι μετά μανίας άρνοΰνται νά δείξουν σέβας άπέναντι στή φύση των πραγμάτων, υπογραμμΐζει μέ έμφαση, πώς ό έρωτας εΐτε θεΐος, εΐτε άγγελικός, εΐτε ανθρώπινος, εΐτε ψυχικός, εΐτε φυσικός, ταυτιζόμενος σαφώς μέ τήν άγάπη, άποτελεΐ τήν «ένωτική» καί «συγκρατητική» δύναμη, πού κάνει τά «ύπέρτερα» νά προνοοΰν γιά τά κατώτερα, τά «όμόστοιχα» νά μεταλαμβάνουν τή μεταξύ τους «κοινωνική άλληλουχία», καί τέλος τά «ύφείμενα» νά έπιστρέφουν στήν άγκαλιά των «κρειτόνων καί υπερκειμένων»⁵⁶.

πολλές φορές άναγκάζει τό θεσμικό πλαίσιο του μυστηρίου. Γιά τήν άγία εύαισθησία, βλ. Χ. Α. Σταμούλη, Άγία εύαισθησία: ή άγία των άγιων. Συναξάρι μικρό, πόνημα γέροντος Πορφυρίου Καυσοκαλυβΐτου, *Η γυναίκα του Λώτ καί ή σύγχρονη θεολογία*, έκδ. Ίνδικτος, Άθήνα 2008, σ. 212-226.

55. Βλ. Γ. Σεφέρη, Έπιφάνια, 1937, *Σχέδια γιά ένα Καλοκαίρι*, έκδ. Ε.Γ.Ε., Άθήνα 1967.

56. Μαξίμου Όμολογητοΰ, *Σχόλια εις τό περί θείων όνομάτων*, PG 4, 268C-269A.

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΓΙΑΝΝΑΚΑΚΗ

ΤΟ ΣΥΝΔΡΟΜΟ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ ΑΠΩΛΕΙΑΣ ΤΗΣ ΓΕΝΕΤΕΙΡΑΣ ΓΗΣ ΚΑΙ Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΜΕΧΡΙ ΚΑΙ ΤΙΣ ΕΠΟΜΕΝΕΣ ΓΕΝΙΕΣ*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τί σημαίνει τραῦμα; Τί σημαίνει γενέτειρα γῆ για τό ψυχικό σύμπαν τοῦ ἀτόμου καί πῶς ἡ ἀπώλειά της καθορίζει τή μετέπειτα πορεία αὐτοῦ ὡς μεμονωμένου ὄντος καί ὡς μέλους τῆς εὐρύτερης κοινωνικῆς ὁμάδας;

Γενέτειρα γῆ-Γενέτειρα-Γεννήτωρ-Μάνα. Τό τραῦμα τοῦ ἐκτοπισμοῦ πού ἀκολουθεῖ τήν ἀπώλεια τῆς γενέτειρας γῆς παρομοιάζεται μέ τό λεγόμενο τραῦμα τῆς γέννησης, τό τραῦμα τοῦ ἐκτοπισμοῦ ἀπό τό μητρικό σῶμα. Ἡ ἀναγκαιότητα μετάβασης στήν ἐπόμενη φάση ἐπιβάλλει τήν ἀπομάκρυνση ἀπό τή δεδομένη κατάσταση ὑπαρξης. Τό ἄτομο καλεῖται νά ἐπιβιώσει καί νά συνεχίσει τήν ὑπαρξή του καταπολεμώντας τή συνέπεια τῆς ἀπώλειας τήν ἔλλειψη. Στήν πορεία του αὐτή, βιώνοντας τό τραῦμα του, θά διαμορφώσει τήν ταυτότητά του γύρω ἀπό αὐτήν τήν ἔλλειψη, θά γίνει, θά γεννηθεῖ ὡς νέο ὑποκείμενο.

Πολιτισμικό Τραῦμα

Ὁ ὅρος πολιτισμικό τραῦμα ἀποτελεῖ ἕναν σχετικά νέο ὁρο-ἔργαλειό τῆς κοινωνιολογίας καί τῶν πολιτισμικῶν σπουδῶν. Σύμφωνα μέ τόν J. C. Alexander (2004), ἕναν ἀπό τοὺς κυριότερους θεωρητικούς

---

* Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον. Ποιμαντική Διακονία στόν χώρο τῆς υγείας, «Τό τραῦμα». 3ο Διεθνές Συνέδριο, Ρόδος 2014.

τοῦ πολιτισμικοῦ τραύματος, τό πολιτισμικό τραῦμα δημιουργεῖται ὅταν τά μέλη μιᾶς συλλογικότητας αἰσθάνονται ὅτι ἔχουν ὑποβληθεῖ σέ ἓνα τρομερό συμβάν τό ὁποῖο ἀφήνει ἀνεξίτηλα σημάδια στήν ὁμαδική τους συνείδηση, σημαδεύοντας γιά πάντα τίς μνήμες τους καί ἀλλάζοντας τήν μελλοντική τους ταυτότητα μέ ὀριστικό καί ἀμετάκλητο τρόπο.

Τό πολιτισμικό τραῦμα δέν δημιουργεῖται κατά τό βίωμα τοῦ φρικτοῦ γεγονότος καί δέν ταυτίζεται μέ τό ἄθροισμα τῶν ἀτομικῶν τραυμάτων τῶν μελῶν τῆς παθούσας συλλογικότητας.

Πολιτισμικό τραῦμα δημιουργεῖται ὅταν διαταράσσεται ἡ ἀντίληψη μιᾶς συλλογικότητας σχετικά μέ τήν ταυτότητα πού φέρει, «ἀποτελεῖ τή διάρρηξη τοῦ κοινωνικοῦ δεσμοῦ, τῶν συλλογικῶν πλαισίων ἀναφορᾶς, τῶν μηχανισμῶν ἀναπαραγωγῆς τῶν κοινωνικῶν ὑποσυστημάτων ἢ/καί τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος στήν ὁλότητα του» (Δεμερτζής, 2012).

Τό πολιτισμικό τραῦμα εἶναι ἡ ρωγμή πού ἐμφανίζεται στό συλλογικό φαντασιακό, τό τραῦμα πού δέχεται τό φαντασιακό σῶμα τῆς συλλογικότητας. Αὐτό σημαίνει ὅτι τό πολιτισμικό τραῦμα δέν εἶναι ἀπαραίτητο νά προκύψει ταυτόχρονα ἢ ἀμέσως μετά τό φρικτό βίωμα. Ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιά τήν κατασκευή του εἶναι ὁ συλλογικός ἀναστοχασμός ἐπάνω στήν ἐμπειρία τοῦ βιώματος καί ἡ ἐπικοινωνία τοῦ βιώματος στή σφαῖρα τοῦ συλλογικοῦ.

Τό πολιτισμικό τραῦμα γεννιέται ὅταν τό βίωμα τοῦ φρικτοῦ συμβάντος «μιλιέται», ὅταν γίνεται λόγος, ἀναπαρίσταται καί νοηματοδοτεῖται ἀπό τή συλλογικότητα. Ἡ διαδικασία τοῦ συλλογικοῦ ἀναστοχασμοῦ, ἡ συλλογική ἀπόπειρα νά ἀναπαρασταθεῖ μέσῳ τοῦ λόγου τό τραυματικό γεγονός καί νά ἀναγνωριστεῖ ἐκ νέου ἐντός αὐτοῦ ἡ συλλογικότητα ὡς ὑποκείμενο ὁδηγεῖ στή μετατόπιση τῆς θέσης αὐτοθέασης τῆς συλλογικότητας. Βασικό ἐργαλεῖο στή διαδικασία αὕτη εἶναι ἡ συλλογική μνήμη, ἡ κοινή μνήμη τῆς συλλογικότητας πού διαφυλάσσει τή συνοχή της, καθορίζει τήν ταυτότητά της, τή διατήρηση καί τή μεταβίβασή της στίς ἐπόμενες γενιές μέσα ἀπό ποικίλες κοινωνικές πρακτικές.

Τραῦμα-Μνήμη-Ταυτότητα

Οἱ πρόσφυγες τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς καί οἱ ἀπόγονοί τους διαμόρφωσαν καί διατηροῦν ἀκόμα μιά ταυτότητα πού

προέρχεται και συμβάλλει ταυτόχρονα στην αντιμετώπιση του τραύματος. Παρά τό γεγονός ότι οι άνθρωποι αυτοί ζούν στη μητροπολιτική Ελλάδα για σχεδόν έναν αιώνα εξακολουθούν να αυτοπροσδιορίζονται χρησιμοποιώντας τους όρους «Μικρασιάτες» και «Πόντιοι». Η χρήση των όρων αυτών υποδηλώνει την εικόνα που έχουν για τη διαφορετικότητά τους από τους υπόλοιπους Έλληνες βάσει της οποίας αναδιαμόρφωσαν την ταυτότητά τους. Τό έργο-λειό της συλλογικής μνήμης είναι αυτό που συνέβαλε στη διαμόρφωση της κοινής, αλλά και ιδιωτικής τους ταυτότητας, ως προσφυγική ομάδα εντός ενός πληθυσμού που μοιράζεται την ίδια γλώσσα, την ίδια θρησκεία, την ίδια ιστορία. Η συλλογική μνήμη συντίθεται από νοητικές αναπαραστάσεις διαμορφωμένες τόσο μέσα από την ατομική όσο και από την κοινή εμπειρία. Είναι ή μνήμη του παρελθόντος, της προέλευσης, της ιστορίας της ομάδας, ή μνήμη στην οποία βασίστηκαν οι πρόσφυγες ώστε να συντάξουν την αφήγηση και εξιστόρηση του τραύματος τοποθετώντας έκ νέου έαυτούς ως υποκείμενα και ανασυγκροτώντας τη συλλογική τους ταυτότητα.

Η πολιτισμική μνήμη αποτελεί τη δεξαμενή γνώσης από όπου ή κοινότητα άντλει την αίσθηση της ένότητας και της ιδιαιτερότητάς της (Assmann, 1995). Οι έκδηλώσεις της πολιτισμικής μνήμης αποτελούν διαδικασίες μέσω των οποίων προσδιορίζεται ή ταυτότητα της συλλογικότητας είτε μέ θετικό («είμαστε έτσι») είτε μέ άρνητικό τρόπο («δέν είμαστε έτσι»). Οι πρόσφυγες της Μικράς Ασίας μέ την έλευσή τους στην Ελλάδα, πέραν των λοιπών δεινών, έπρεπε να αναδιαμορφώσουν την ταυτότητά τους αντιμετωπίζοντας μία πρόκληση, τό οίκεϊο που έγινε ξένο. Ό τόπος όπου ήρθαν, ή πατρίδα, περιείχε στοιχεία που βρίσκονταν ένσωματωμένα στην άντίληψη για την ταυτότητά τους: κατοικοούνταν από Έλληνες που μιλούσαν την ίδια γλώσσα, είχαν την ίδια θρησκεία και μοιράζονταν κοινή ιστορία. Θά ήταν άναμενόμενο λοιπόν πώς ή ένταξή τους θά γινόταν άμεσα και άπροβλημάτιστα καθώς, σύμφωνα μέ τά παραπάνω χαρακτηριστικά, είχαν ήδη τη θέση τους στην προϋπάρχουσα δομή. Παρόλα αυτά γρήγορα άντιλήφθηκαν ότι τά στοιχεία αυτά που έκ πρώτης όψεως δίνουν την έντύπωση μιås κοινής ταυτότητας άποτέλεσαν τά στοιχεία της διαφοροποίησης και της ιδιαιτερότητάς τους. Συνεπώς ήταν άναγκασμένοι να άναζητήσουν μία θέση και μία ταυτότητα που θά τους επέτρεπε να ύπάρξουν έντός της δομής αυτής ως όμοιοι και ως

ξένοι, μέσα από τις σχέσεις ομοιότητας και διαφοράς. Έτσι βασιζόμενοι στις μνήμες τους και στις συλλογικές νοητικές αναπαραστάσεις τους παρήγαγαν την ταυτότητα του Μικρασιάτη Έλληνα την οποία διατηρούν έως και σήμερα.

Οι Έλληνες της Μικράς Ασίας είχαν ως σημείο αναφοράς τους τό Βυζάντιο. Η Κωνσταντινούπολη αποτελούσε τό θρησκευτικό, πολιτισμικό και κοινωνικό τους κέντρο. Ο σύνδεσμος πού αισθάνονταν μέ τό Οικουμενικό Πατριαρχείο ενίσχυε την αντίληψή τους για μία οικουμενική χριστιανοσύνη της οποίας ήταν μέρος. Πολλοί από αυτούς ήταν εύποροι, μορφωμένοι και μέ μεγάλη επιρροή στην Όθωμανική Αυτοκρατορία. Όλοι είχαν αντίληψη της πολιτισμικής τους ανωτερότητας έναντι των υπόλοιπων κοινοτήτων. Η ταυτότητά τους διαμορφώνονταν σε μεγάλο βαθμό στον άξονα της σχέσης διαφοράς της θρησκείας. Ο ρόλος της θρησκείας τους, των θρησκευτικών τελετουργιών τους υπήρξε σημαντικός στη διατήρηση και μεταβίβαση της πολιτισμικής τους ταυτότητας και της διαφοράς τους. Η όρθόδοξη θρησκεία, ή εθνική κληρονομιά και ή κοινοτική ζωή υπήρξαν οι βάσεις για τή διαμόρφωση της ταυτότητάς τους και της επιβίωσής τους ως ξεχωριστής πολιτισμικής ομάδας εντός της Όθωμανικής Αυτοκρατορίας μέ την ποικιλία των φυλών και των θρησκευμάτων. Τό σύστημα των μιλλέτ συνέβαλε στην εξομάλυνση των κοινωνικών διαφορών μεταξύ των μελών της κοινότητας ενώ ταυτόχρονα τούς παρείχε τή δυνατότητα νά αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και ευθύνες στά πλαίσια λειτουργίας των κοινοτήτων τους, γεγονός πού ένδυναμωσε ακόμη περισσότερο την ένασχόληση και την αντίληψή τους περί αναγκαιότητας συμμετοχής στά κοινά της ομάδας τους (Γιαννούλη, 2010). Η Κωνσταντινούπολη και ή Σμύρνη ήταν κοσμοπολίτικα κέντρα. Η Σμύρνη αποτελούσε τό σημαντικότερο λιμάνι της Μεσογείου (James 2001). Οι άκτές της Ίωνίας απολάμβαναν οικονομική ευημερία λόγω της πλούσιας αγροτικής παραγωγής και των εμπορικών δραστηριοτήτων. Συνεπώς ή ταυτότητα των Έλλήνων της Ανατολίας όπως είχε διαμορφωθεί πριν τό 1922 δομούνταν βάσει έντελώς διαφορετικών συνθηκών από αυτές πού θά άντιμετώπιζαν οι πρόσφυγες στην μητροπολιτική Ελλάδα.

Η άτακτη φυγή και ή αναγκαιότητα άμεσης αποχώρησης προς χάριν της επιβίωσης επιβάρυναν ακόμη περισσότερο τό τραύμα του ξεριζωμού και της απώλειας της γενέτειρας γής. Ο φόβος για τις

σφαγές και τίς βιαιότητες ὤθησαν ἑκατοντάδες χιλιάδες Μικρασιατῶν Ἑλλήνων νά ἀφήσουν τίς ἐστίες τους δίχως νά πάρουν μαζί τους οὔτε κᾶν τὰ ἀπαραίτητα. Ὀλόκληρες περιουσίες χάθηκαν καί μαζί οἱ δυνατότητες γιά μιὰ καλύτερη ἔνταξη καί προσαρμογή στήν χώρα προορισμοῦ τους. Τό γεγονός αὐτό θά καθόριζε δραματικά τό μέλλον τους καί τήν πορεία τους στή μητροπολιτική Ἑλλάδα ἀπό κοινωνική καί οἰκονομική σκοπιά. Ἐνας ἐπιπλέον ἐπιβαρυντικός παράγοντας ἦταν ἡ ἀνεπάρκεια τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους πού δέν μπόρεσε νά ἀνταπεξέλθει στό δημογραφικό σόκ καί νά ἐντάξει ὁμαλά τούς πρόσφυγες. Οἱ πρόσφυγες κατά τήν ἄφιξή τους στήν Ἑλλάδα βρίσκονταν σέ κατάσταση ἐξαθλίωσης καθώς εἶχαν ἐγκαταλείψει ὅλα τους τὰ ὑπάρχοντα. Ἡ Ὑποχρεωτική Ἀνταλλαγή Πληθυσμῶν τό 1924 καί τό Οἰκονομικό Σύμφωνο τοῦ 1930 γκρέμισαν καί τήν τελευταία ἐλπίδα τους γιά ἐπιστροφή καί ἐπανόρθωση τοῦ τρόπου ζωῆς τους. Ἐπιπλέον ὁ συγκριτικά μικρότερος ἀριθμός τῶν ἀνδρῶν προσφύγων, καθώς πολλοί ἀπό αὐτούς εἶχαν σκοτωθεῖ ἢ αἰχμαλωτιστεῖ, δυσχέραινε ἀκόμη περισσότερο τήν κατάσταση τῶν προσφύγων καθώς συνεπαγόταν μικρό ἐργατικό δυναμικό.

Ἐκτός ἀπό τόν ξεριζωμό καί τήν οἰκονομική ἐξαθλίωση οἱ πρόσφυγες ἦρθαν ἀντιμέτωποι καί μέ τήν πολιτισμική διαφορετικότητα τῶν ὁμοεθνῶν τους. Ἡ μικρή μητροπολιτική Ἑλλάδα εἶχε δομηθεῖ σύμφωνα μέ τὰ δυτικοευρωπαϊκά πρότυπα, ἡ πολιτική καί οἰκονομική ζωή συνοδοιποροῦσε μέ τὰ δυτικοευρωπαϊκά συμφέροντα. Ἐπιπλέον οἱ Ἕλληνες τῆς μητροπολιτικῆς Ἑλλάδας εἶχαν στραφεῖ, ὑπό τήν ἐπιρροή τῶν Εὐρωπαίων, πρὸς τό παρελθόν τῆς προχριστιανικῆς κλασσικῆς περιόδου ἀγνοώντας τόν πλησιέστερο σέ αὐτούς κρίκο τῶν βυζαντινῶν χρόνων. Οἱ πρόσφυγες ἐκλάμβαναν ὅτι ἡ στάση τῶν γηγενῶν ἀπέναντι στή Δύση ἀποτελοῦσε ἀπόρροια σχέσεων κατωτερότητας (James, 2001). Ἐπιπλέον ἡ δομή τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας συντηροῦσε τή διάκριση τῶν κοινωνικῶν τάξεων καί τῶν κοινωνικῶν ἀνισοτήτων ἐρχόμενη σέ ἀντίθεση μέ τήν περισσότερο ἐξισορροπητική δομή τῶν μιλλέτ ἐντός τῶν ὁποίων εἶχαν μάθει νά λειτουργοῦν οἱ πρόσφυγες. Οἱ διαφορές στά φυσικά χαρακτηριστικά, τή μόρφωση, τίς ἐπαγγελματικές ικανότητες, τόν τρόπο ζωῆς, τή γλώσσα, τὰ θρησκευτικά τελετουργικά ἐπισφράγιζαν τή διαφορετικότητα τῶν προσφύγων ἐνισχύοντας τήν αἴσθηση τῆς ἐτερότητας (Γιαννούλη, 2010). Ἐνα μεγάλο ποσοστό Ἑλλήνων τῆς μητροπολιτικῆς

Ἑλλάδας πρόβαλαν πάνω στὸν «ξένο» τὴν εἰκόνα τοῦ στενόμυαλου, ἀμόρφωτου, ἄξεστου καὶ κατώτερου πολιτισμικά ἀτόμου χρησιμοποιοῦντας ὑποτιμητικὰ τὸν ὄρο «πρόσφυγας». Οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀνατολίας θὰ κουβαλοῦσαν γιὰ τὰ ἐπόμενα χρόνια τὸ τραῦμα τῆς ἀπώλειας γενέτειρας γῆς, τοῦ ἀνώτερου πολιτισμικά τρόπου ζωῆς τους καὶ θὰ ἀντιμετώπιζαν τὴν ἐχθρότητα καὶ τὴν καχυποψία ἀπὸ ἓνα μεγάλο μέρος τῶν γηγενῶν. Ἐχοντας πλήρη ἐπίγνωση τῆς πολιτισμικῆς ἀνωτερότητάς τους καὶ μέ ἐργαλεῖο τῆ συλλογικῆς μνήμης θὰ σφυρηλατοῦσαν τὴν ταυτότητα τοῦ Μικρασιάτη πρόσφυγα ἀποδίδοντας στὸν ὄρο ἓνα ὁλότελα διαφορετικὸ περιεχόμενο, καθιστώντας τον σημαῖνον τῆς περηφάνιας, τοῦ ἀνώτερου πολιτισμοῦ, τοῦ ἔνδοξου ἱστορικοῦ παρελθόντος, τοῦ τραύματος.

Ἡ συλλογικὴ μνήμη βοήθησε τοὺς πρόσφυγες νὰ κατασκευάσουν σιγὰ σιγὰ τίς ἀναπαραστάσεις πού θὰ συνέβαλαν στὴν ἀφήγηση τοῦ τραύματος καὶ νὰ οἰκοδομήσουν τὴ ζωὴ τους διασφαλίζοντας τὴ συνέχεια τῆς ταυτότητάς τους στὴν μητροπολιτικὴ Ἑλλάδα. Οἱ πρόσφυγες δημιούργησαν τόπους μνήμης ξεκινώντας μέ τὴν ὀνομασία τῶν οἰκισμῶν ἐγκατάστασής τους στοὺς ὁποίους ἔδωσαν ὀνόματα σύμφωνα μέ τοὺς τόπους ἀπὸ τοὺς ὁποίους προέρχονταν. Οἱ οἰκισμοὶ αὐτοὶ συστήνονται κυρίως ἀπὸ ἀνθρώπους κοινῆς προέλευσης, γείτονες ἐκεῖ, γείτονες κι ἐδῶ. Οἱ ὁμοιοπαθοῦντες, οἱ ἄνθρωποι πού μοιράστηκαν, βιώνοντας μαζί, τὴ συμφορὰ μοιράζονται τώρα τὴν ἐμπειρία τους μετατρέποντάς την σέ λόγο, βάζοντας σέ τάξη τὰ ἐντὸς τους χαοτικὰ συναισθήματα πού προκλήθηκαν ἀπὸ τὸ χάος πού βίωσαν, προσπαθώντας νὰ δώσουν νόημα στό παράλογο πού τοὺς συνέβη μέσα ἀπὸ τίς κοινωνικοπολιτικὲς τους δραστηριότητες. Ὁ καθορισμὸς ἐπετείων καὶ ἡμερῶν μνήμης, ἡ ἀνέγερση μνημείων, ἡ δημιουργία ἐνώσεων, σωματείων καὶ συλλόγων, ἐρευνητικῶν κέντρων, μουσείων, ἡ τήρηση ἀρχείων ἀποτελοῦν παράγοντες σημαντικούς γιὰ τὴ διατήρηση, τὴν ἀνα-θεώρηση, τὴν ἐπανεγγραφή τῆς συλλογικῆς μνήμης καὶ τῆς προσφυγικῆς ταυτότητας καὶ γιὰ τὴν ἀπαραίτητη, συνεχῆ ἐπεξεργασία τοῦ τραύματος.

Οἱ ἐπόμενες γενιές

Τίς περισσότερες φορές οἱ συνέπειες ἑνὸς τραύματος, εἴτε ἀτομικοῦ εἴτε συλλογικοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸ ἴδιο τὸ τραῦμα μεταφέρονται καὶ στίς ἐπόμενες γενιές. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἀποτελεῖ ἓνα ἐπιπλέον

στοιχείο πού τοποθετεί τό τραῦμα στή σφαίρα τοῦ κοινωνικοῦ καί συνεπῶς τό καθιστᾷ ἀντικείμενο ἐνασχόλησης καί τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, πέραν τῆς ἀτομικῆς ψυχολογίας. Σύμφωνα μέ τόν Volkan (2001) ὁ ὅρος ἀναφέρεται στήν ψυχική ἀναπαράσταση ἑνός γεγονότος ἐξαιτίας τοῦ ὁποίου ἡ ὁμάδα ὑπέστη ριζικές ἀπώλειες, βίωσε ἀδυναμία καί ταπεινωτικό τραυματισμό. Ἡ μεταβίβαση τοῦ τραύματος ἀντικατοπτρίζει τήν ἀσυνείδητη ἐπιλογή τῆς ὁμάδας νά ἐνσωματώσει στήν ταυτότητά της τήν ψυχική ἀναπαράσταση ἑνός συμβάντος ὅπως διαμορφώθηκε ἀπό μιᾶ προηγούμενη γενιά. Τό τραῦμα πού μεταβιβάζεται συνδέεται μέ τήν ἀνικανότητα τῆς προηγούμενης γενιᾶς νά πενθήσει τίς ἀπώλειες πού βίωσε μετά ἀπό κάποιο τραυματικό γεγονός καί τήν ἀποτυχία τῆς ὁμάδας νά ἀντιστρέψει τό ναρκισσιστικό τραῦμα καί τήν ταπείνωση πού βίωσε ἐξαιτίας μιᾶ ἄλλης ὁμάδας, συνήθως γειτονικῆς.

Κι ἐνῶ κάθε ἄτομο πού ἀνήκει στήν τραυματισμένη ὁμάδα ἔχει τή δική του μοναδική ταυτότητα καί ἀντίδραση στό τραῦμα, ὅλα τά μέλη μοιράζονται τίς ψυχικές ἀναπαραστάσεις τῶν τραγωδιῶν πού βιώνει ἡ ὁμάδα. Οἱ εἰκόνες τοῦ τραυματισμένου ἑαυτοῦ πού συνδέονται μέ τίς ψυχικές ἀναπαραστάσεις τοῦ κοινά βιωμένου τραυματικοῦ γεγονότος ἐνσωματώνονται στήν ἀναπτυσσόμενη ψυχική ἀναπαράσταση τοῦ ἑαυτοῦ τῶν παιδιῶν τῆς ἐπόμενης γενιᾶς, σάν νά εἶναι αὐτά φορεῖς τῆς ικανότητας νά πενθήσουν τήν ἀπώλεια ἢ νά ἀντιστρέψουν τήν ταπείνωση. Ἡ κατάθεση αὐτῆ ἀποτελεῖ τή διαγενεαλογική μεταβίβαση τοῦ τραύματος.

Καθώς τό τραῦμα περνάει ἀπό γενιά σέ γενιά, ἡ λειτουργία του ἀλλάζει. Κάθε φορά ἡ κάθε γενιά ἔρχεται ἀντιμέτωπη μέ τά στοιχεῖα τοῦ τραύματος πού δέν ἀποτελέσαν ἀντικείμενο πένθους ἀπό τήν προηγούμενη. Ἡ μετάδοση τοῦ τραύματος γίνεται μέσω τοῦ μηχανισμοῦ τῆς μετά-μνήμης, μιᾶς μνήμης πού δέν στοιχειοθετεῖται ἀπό γεγονότα βιωμένα ἀπό τόν φέροντα ἀλλά πού μεταφέρεται, μιᾶς μνήμης ἐπικτήτης. Τῇ μετά-μνήμῃ συνθέτει κατά βάση ἡ ἀφήγηση τοῦ τραυματικοῦ βιώματος, οἱ μεμονωμένες ἱστορίες ἐπιβίωσης, τρόμου, θανάτου καί ὀργῆς, οἱ οἰκογενειακές ἐξιστορήσεις τῶν μεμονωμένων δραμάτων ἀλλά καί τῆς συλλογικῆς συμφορᾶς.

Τά χαρακτηριστικά τοῦ τραύματος πού θά βιωθοῦν ἀπό κάθε γενιά καθώς καί ὁ τρόπος πού γίνεται αὐτό, καθορίζονται καί ἀπό τούς ἐξωτερικούς παράγοντες. Ἐάν μιᾶ γενιά «ἀναλαμβάνει» τό καθῆκον

νά πενθήσει τήν απώλεια τῶν προγόνων καί νά βιώσει τήν τραυματική τους κατάσταση ὡς θύματα ἢ ἐπόμενη γενιά ἴσως «ἀναλάβει» νά ἐκφράσει τήν ἐκδικητικότητα γιά αὐτήν τήν απώλεια καί τή θυματοποίηση. Ὡστόσο, ἀναφέρει ὁ Volkan (2002), ἀνεξαρτήτως τοῦ τρόπου πού ἡ κάθε γενιά θά ἀναλάβει νά ἐκφράσει τόν τραυματισμό, ἡ διατήρηση τῆς ψυχικῆς ἀναπαράστασης τοῦ τραύματος τῶν προγόνων εἶναι ζωτικῆς σημασίας.

Ἡ Μικρασιατική Καταστροφή εἶναι ἓνα ἀπό τά μεγαλύτερα τραύματα στή συλλογική μνήμη τοῦ Ἑλλήνα. Ὁ ξεριζωμός, ἡ απώλεια τῶν τόπων καί τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἡ απώλεια τόσων ἀνθρώπων. Τό τραῦμα τῆς πρώτης γενιᾶς μεταφέρθηκε στή δεύτερη γενιά καί ἀπό αὐτήν στήν τρίτη γενιά προσφύγων. Καί κάθε φορά ἔμενε καί κάτι ἐκτός. Κάθε φορά, σέ κάθε γενιά ἔμενε ὅλο καί κάτι λιγότερο νά βιωθεῖ σάν τραῦμα. Σημαντικό εἶναι ὅτι δέν ὑπῆρξε ἄρνηση τοῦ τραύματος καί ἀπόθυσή του, ἀλλά οὔτε καί καθήλωση τῶν προσφύγων καί τῶν ἀπογόνων τους σέ αὐτό. Τό γεγονός αὐτό ἀποδεικνύεται ἀπό τήν πορεία τῶν προσφύγων μετά τήν ἔλευσή τους στήν Ἑλλάδα. Ἰδιαίτερα οἱ πρόσφυγες τῆς δεύτερης γενιᾶς κατόρθωσαν μέ ἐργαλεῖο τή συλλογική τους μνήμη νά διαμορφώσουν μιά ταυτότητα πού τοὺς ἐξασφάλισε τήν οἰκονομική, κοινωνική καί πολιτισμική πρόοδο δίνοντας ὠθηση μάλιστα στήν ἀνάπτυξη ὁλόκληρης τῆς χώρας.

Ἡ ἐξιστόρηση τῶν γεγονότων, οἱ δεσμοί μέ τίς προηγούμενες γενιές μέσω τοῦ οἰκογενειακοῦ πλαισίου καί οἱ ταυτίσεις πού ἀναπόφευκτα ἀναδύονται συνέβαλλαν στή μεταφορά τοῦ τραύματος ἀλλά καί τῆς συλλογικῆς μνήμης. Ἡ τρίτη γενιά μέσω τῆς ταύτισης μέ τοὺς προγόνους βίωσε τόν πόνο τοῦ διωγμοῦ μέσα ἀπό τίς ἀφηγήσεις τῶν προγόνων, ἀντιδρώντας σέ αὐτό μέ ἀνεπτυγμένο τό αἶσθημα τῆς δικαιοσύνης καί τῆς ἀλληλεγγύης πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ πρόσφυγες, τά θύματα διωγμῶν κ.τ.λ. Ταυτοχρόνως φέρει κι αὐτή μέσω τῆς συλλογικῆς μνήμης τήν ταυτότητα τοῦ Μικρασιάτη, τήν περηφάνια, τήν ἔνδοξη ἱστορία, τήν κουλτούρα, τήν ἐργατικότητα, τήν «κιμπαροσύνη» πού αὐτή συνεπάγεται.

Ὅσον ἀφορᾷ τή σχέση μέ τόν Ἄλλο καί στήν προκειμένη περίπτωση μέ τοὺς Τούρκους, ὅπως ἀναφέρει ἡ Λίμπυ Τατά Ἀρσέλ (2012) «...ἡ δεύτερη καί ἡ τρίτη γενιά ἀπογόνων τῶν προσφύγων, ἔχουν κληρονομήσει τό τραῦμα τῆς πρώτης γενιᾶς καί αἰσθάνονται ὅταν

είναι παιδιά μίσος για τους Τούρκους που μεταβάλλεται όμως στην ώριμη ηλικία σε φόβο, επιφύλαξη και καχυποψία», και συνεχίζει ως εξής: «τά υποβόσκοντα συναισθήματα στους απογόνους των Ελλήνων προσφύγων στην Ελλάδα και των Τούρκων προσφύγων στην Τουρκία είναι απόλυτα αναγκαίο να ελέγχονται, για να μην τά εκμεταλλευτούν αδίστακτοι πολιτικοί και οδηγήσουν πάλι τους δυό λαούς σε πόλεμο. Οι τρόποι για να δοῦμε πιο σφαιρικά τό θέμα είναι δύο: Νά αναγνωρίσουμε μέ συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα τά λάθη και τις θηριωδίες που διαπράξαμε εμείς και για τα όποια δέν μαθαίναμε ούτε στό σχολειό ούτε στά διάφορα ιστορικά βιβλία και δεύτερον νά βάλουμε εμπρός ή νά συνεχίσουμε συμφιλωτικές διαδικασίες που θά μᾶς ἐμποδίσουν νά κρατήσουμε τήν εἰκόνα τοῦ Τούρκου σάν αἰώνιου ἐχθροῦ...».

Συνεπώς ἀπαραίτητα βήματα στήν ἐπεξεργασία τοῦ τραύματος και τήν πορεία πρὸς τήν ἐπιτυχή ἴαση του ἀποτελοῦν ἡ ἀναγνώριση και ἀνάληψη τῆς εὐθύνης και τῆς ὑποχρέωσης για εἰλικρινῆ ἀναστο-χασμό ἐπὶ ὅλων τῶν ὀψεων τῆς ἱστορίας και ὄχι ἡ καθήλωση σέ μιά θέση ἄγνοιας, ὑποτίμησης και θυματοποίησης. Ἡ καθήλωση ἀπο-τελεῖ ἀπειλή για τή διαιώνιση τῆς θυματοποίησης και ἐχθρότητας. Σέ ἀντίθετη περίπτωση, ἐάν δηλαδή δέν πραγματοποιεῖται ἀναστο-χασμός πάνω στό ὑλικό τῆς ἱστορικῆς μνήμης, ἡ ἐκδικητικότητα συντηρεῖται, τό αἷμα τῶν προγόνων θά ζητᾷ δικαίωση και ἡ ντροπή θά κρύβεται κάτω ἀπό τόν θυμό και τό μίσος για τόν (ἐθνικό, φυλε-τικό, ἐθνοτικό, θρησκευτικό) Ἄλλο (Scheff, 2000). Ἡ τρίτη γενιά σήμε-ρα φαίνεται νά ἔχει ξεπεράσει ἄρκετά τέτοιου εἴδους καθηλώσεις, ἐκφράζει τή δυσaráσκειά της για τίς ἐχθρότητες, ἀποφεύγει ἐπιθε-τικές ἰδεολογίες και ὀρισμένες φορές μάλιστα στήν πορεία της νά συνθέσει ἐκ νέου τή μνήμη της ἀναζητάει και βρίσκει ἕνα κομμάτι ἑαυτοῦ στόν Ἄλλον, διευρύνοντας τό πεδίο τῶν δυνατοτήτων για ἕνα μετά-τραυματικό μέλλον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Alexander, Jeffrey C. (2004), «Towards a Theory of Cultural Trauma», Alexander et al. *Cultural Trauma and Collective Identity*, Berkeley, University of California Press.
- Assmann J., Czaplicka J. (1995), «Collective Memory and Cultural Identity», *New German Critique*, No. 65, Cultural History/Cultural Studies, USA, Duke University Press.
- Δεμερτζής Ν. και Ρουδομέτωφ Β. (2012), «Πολιτισμικό Τραῦμα: μιά προβληματική τῆς πολιτισμικῆς κοινωνιολογίας», *Ἐπιστήμη καί Κοινωνία-Ἐπιθεώρηση Πολιτικῆς καί Ἠθικῆς Θεωρίας*, No 28/ 2011-2012.
- Giannuli D. (1995), «Greeks or 'Strangers at Home': The Experiences of Ottoman Greek Refugees during their Exodus to Greece, 1922-1923», *Journal of Modern Greek Studies*.
- James A. (2001), «Memories of Anatolia: Generating Greek Refugee Identity», *Homelands in question: Paradoxes of memory and exile in South-Eastern Europe*, *Balkanologie*, Vol. V, no. 1-2, <http://balkanologie.revues.org/index720.html>, 01/05/2013.
- Scheff T. (2000), «Bloody revenge: Emotions, Nationalism and War», iUniverse.
- Τατά-Ἀρσέλ Α. (2012), [www. politikalesvos.gr](http://www.politikalesvos.gr), 03/05/2013
- Volkan V. D. (2001), «Transgenerational Transmissions and Chosen Traumas: An aspect of Large Group Identity», *Group Analysis*, USA.
- Volkan V. D. (2002), «Seçilmiş Travma, Yetkinin Politik İdeolojisi ve Şiddet», Türkiye.

Γ. Κ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΤΟ ΤΡΑΥΜΑ ΤΟΥ ΘΕΡΑΠΕΥΤΟΥ

Στή σχέση του ιατροῦ μέ τόν ἄρρωστο καί γενικότερα στή σχέση τοῦ θεραπευτοῦ μέ τόν ἀσθενή, ἐκεῖνο πού ἔχει τήν πρώτη προτεραιότητα εἶναι τό πρόβλημα τοῦ ἀσθενοῦς καί ἡ ἀποτελεσματική ἐπίλυσή του. Ὁ ἀσθενής ξεκινάει μέ τό τραῦμα ἀπό τήν πάθησή του γιά τήν ὁποία προσέρχεται στόν ἱατρό καί στό ὅποιο ἐνδεχομένως προστίθενται νέα τραύματα ἀπό τήν ἴδια τή θεραπεία. Τά τραύματα τοῦ ἀσθενοῦς ἔχουν ἀπασχολήσει πολύ τή βιβλιογραφία καί δικαίως. Στή σημερινή συνάντηση θά ἀσχοληθοῦμε μέ κάτι πού λιγότερο περνάει ἀπό τή σκέψη στήν καθημερινότητα, τό τραῦμα τοῦ ἴδιου τοῦ θεραπευτοῦ, εἴτε ἀπό τή σχέση του μέ τόν ἀσθενή, εἴτε ἀπό τήν ἄσκηση τοῦ ἴδιου τοῦ λειτουργήματός του.

Θά προσπαθήσω νά προσεγγίσω τό τραῦμα τοῦ λειτουργοῦ τῆς υγείας καί πιό συγκεκριμένα τοῦ ἱατροῦ, τό ὅποιο ἀποκαλύπτεται ὅτι εἶναι πολύ πιό σημαντικό ἀπό ὅ,τι φαντάζεται κανείς, καί ἡ σημασία του δέν ἔγκειται μόνο στό πρόβλημα πού προκαλεῖ στόν ἴδιο τόν ἱατρό, ἀλλά καί στή σωστή ἄσκηση τοῦ λειτουργήματός του, ἐπομένως καί στόν ἄρρωστο καί τόν γενικό πληθυσμό.

Ὁ ἱατρός ἔχει τόν ρόλο τοῦ ἰσχυροῦ στή σχέση μέ τόν ἀσθενή. Στίς πιό πολλές κοινωνίες ὁ γιατρός εἶναι ἕνα ἀπό τά πιό περιζήτητα καί ἀξιοζήλευτα ἐπαγγέλματα, μέ εἰκαζόμενα τόσο οἰκονομικά ὅσο καί σημαντικά κοινωνικά ὀφέλη. Εἶναι νωπές ἀκόμα οἱ ἀναμνήσεις τοῦ πατερναλιστικοῦ ρόλου πού ἔπαιζε ὁ ἱατρός ἰδίως στίς μικρότερες κοινωνίες, σάν αὐθεντία τόσο κοινωνική, ὅσο καί πνευματική. Τώρα ὅμως τά πράγματα ἔχουν ἀλλάξει οὐσιαστικά καί ὁ ἱατρός καλεῖται ὅπως καί ὁ κάθε ἐπαγγελματίας λειτουργός τῆς υγείας νά

άντιμετωπίσει πολλά προβλήματα και δυσκολίες που άπορρέουν από τό ίδιο τό λειτούργημά του, είτε όπως αυτός τό είχε φανταστεί, είτε όπως οί άλλοι περιμένουν από αυτόν νά είναι.

Στήν Ελλάδα ιδιαίτερα, μετά τήν αποδόμηση του ιεραρχικού κοινωνικού ιστού και τήν απομυθοποίηση και απαξίωση όλων των πρώην κοινωνικών αξιών (Κληρικοί, ιατροί, καθηγητές Πανεπιστημίου, δικαστικοί κ.λπ.), τό πρόβλημα είναι περισσότερο έμφανές. Άμφισβητείται τόσον ή έπιστημονική έπάρκεια του γιατρού, όσον και ή ήθική του άκεραιότητα ως προς τίς έπιλογές τής θεραπείας. Εισπράττει τό τίμημα τής άμφισβήτησης και τής μή άναγνώρισης των προσπαθειών του. Και βέβαια πολλές φορές τήν πίκρα τής άποτυχίας είτε λόγω δικών του έπιλογών, είτε λόγω τής άδυναμίας και τής άναποτελεσματικότητας τής ίδιας τής έπιστήμης.

Οί ιατροί ζούν σέ ένα πολύ άπαιτητικό κόσμο, που τελευταία ενημερώνεται μερικώς (και φυσικά άνεπαρκώς) από τό INTERNET για τά περί τής άσθενείας που έχει, ή που νομίζει ότι έχει, και που άπαιτεί από τόν ιατρό πάρα πολλά (8):

- 1) 'Ο κόσμος άναμένει από τόν ιατρό νά έχει ένα τεράστιο απόθεμα γνώσεων, και νά είναι ικανός νά τίς άνακαλέσει άμεσα και ανά πάσα στιγμή.
- 2) 'Ο κόσμος περιμένει από τόν ιατρό νά διατηρεί μονίμως τό ύψηλότερο επίπεδο συναισθηματικού έλέγχου, και νά μπορεί νά προσφέρει ανά πάσα στιγμή άνακούφιση και φροντίδα στους άσθενείς στο ύψηλότερο επίπεδο.
- 3) Στήν εκτίμηση του κόσμου, όποιοδήποτε λάθος ή άπροσεξία ή άμέλεια είναι άδικαιολόγητο και έχει πολύ σοβαρές συνέπειες τόσο έπαγγελματικές και ήθικές, όσο και οικονομικές ή και ποινικές ακόμα.

Αυτές οί άπαιτήσεις βέβαια δέν είναι πάντοτε έφικτό νά εκπληρωθούν. Οί λειτουργοί τής υγείας είναι έξίσου εύάλωτοι μέ τόν υπόλοιπο πληθυσμό σέ ψυχοκοινωνικά προβλήματα, μέ άποτέλεσμα νά τοποθετούνται στίς ύψηλου κινδύνου ομάδες από τήν άποψη αυτή. (11)

Άς αρχίσουμε από τίς σπουδές των γιατρών και τά προβλήματα που όφείλονται σέ αυτές.

α) Οί 'Ιατρικές Σχολές έχουν τήν ύψηλότερη βαθμολογία που άπαιτείται για τήν είσαγωγή από κάθε άλλη σχολή. Αυτό άπαιτεί τή

μεγαλύτερη προσπάθεια από κάθε άλλη ομάδα υποψηφίων. Ανάλογες βέβαια είναι και οι προσδοκίες των νέων φοιτητών από τις Σχολές, στις οποίες μέ τόσο κόπο επέτυχαν, και οι οποίες δέν δικαιώνονται.

β) Κατά τά δύο πρώτα χρόνια των σπουδών απαιτείται μεγάλος όγκος απομνημονεύσεων μέ τά προϊατρικά μαθήματα. Αυτό έκτός από τή μεγάλη προσπάθεια και κόπωση πού προκαλεί, αποτελεί και μιά απογοήτευση για τούς νέους «γιατρούς» πού άλλα περιμένουν από τίς σπουδές τους.

γ) Κατά τίς τρίμηνες κλινικές ασκήσεις στό τελευταίο έτος και κατά τήν ειδικότητα οι νέοι ιατροί έχουν πολύ σκληρή δουλειά μέ συνεχείς έφημερίες και ξενύχτια, έχουν πολύ μεγάλη εύθύνη αντιμετώπιζοντας όξεία περιστατικά σέ πρώτη γραμμή, ένω οι γνώσεις τους είναι ακόμα ανεπαρκείς και οι άμοιβές τους πολύ μικρές.

δ) Ή προσωπική τους ζωή έχει μεγάλες δυσκολίες λόγω του λίγου ελεύθερου χρόνου πού διαθέτουν έν σχέσει μέ άλλους φίλους τους αλλά και τής άδυναμίας προγραμματισμού κάποιας διασκέδασης λόγω των έκτάκτων κλήσεων.

Άλλά και όταν τελειώσουν τίς σπουδές τους οι νέοι ιατροί εργάζονται πολύ περισσότερες ώρες από άλλους επαγγελματίες, έχουν νά εκμάθουν τεράστιο όγκο ύλης, πού συνεχώς ανανεώνεται, έχουν συνεχή άπασχόληση μέ έφημερίες και έκτακτες κλήσεις, απολαμβάνουν λίγο και διακεκομένο ύπνο. (22)

Πρέπει νά σημειώσουμε ότι οι εκπαιδευόμενοι ιατροί αντιμετώπιζουν και άλλου τύπου πιέσεις κατά τήν εκπαίδευση, όπως ήγεμονική συμπεριφορά από τούς άνωτέρους εκπαιδευτές, λεκτικές προσβολές, δημόσιες επικρίσεις και ταπεινώσεις για λάθη ή παραλείψεις. Αύτή ή τακτική ήταν πολύ πιο συνήθης στις παλιότερες γενιές των γιατρών, όπου τά νοσοκομεία και ειδικότερα οι χειρουργικές κλινικές ήσαν σχεδόν στρατόπεδα από πλευράς πειθαρχίας και συμπεριφοράς, εξακολουθεί όμως νά υπάρχει και σήμερα. Ύπάρχουν εργασίες πού αναφέρουν τήν «κακοποίηση» των φοιτητών κατά 80-96% στη δεκαετία του '90, σέ πολλές διαφορετικές χώρες. Ή κακοποίηση δέν είναι μόνο λεκτική και συμπεριφοριακή, αλλά κυρίως οικονομική και συνίσταται στην έκμετάλλευση φθηνού εργατικού δυναμικού πού εργάζεται 80 ώρες τήν εβδομάδα. Παρατηρούνται

βέβαια και διακρίσεις βάσει φυλής ή φύλου, με υψηλότερα ποσοστά στους χειρουργούς και γυναικολόγους. (24)

Ποιές είναι οι συνέπειες αυτών των συνθηκών εργασίας και ζωής:

Πρώτα είναι η κοινωνική απομόνωση στην οποία σταδιακά οδηγούνται οι ιατροί, μη έχοντας χρόνο να μοιραστούν με φίλους και γνωστούς. Απομακρύνονται σταδιακά από τους φίλους τους, περιοριζόμενοι σε καθαρά επαγγελματικούς κύκλους, πού έχουν τα ίδια προβλήματα χρόνου και ενδιαφερόντων. (26)

Οι προσωπικές σχέσεις, ο γάμος και η οικογενειακή ζωή έχουν δυσκολίες, τουλάχιστον περισσότερες από άλλους επαγγελματικούς κλάδους. Έχουν γίνει πολλές εργασίες σχετικά με την ικανοποιητική οικογενειακή ζωή των ιατρών. (2, 25) Οι γυναίκες των ιατρών συχνά παραπονούνται ότι βλέπουν τους συζύγους τους για λίγες ώρες την εβδομάδα, αλλά και ότι αυτοί κουβαλούν τό στρές της εργασίας τους στο σπίτι. Η ένασχόληση με τα προβλήματα των ασθενών δεν σταματάει στο νοσοκομείο και η πιθανότητα της έκτακτης κλήσης ιδιαίτερα σε χειρουργικές ειδικότητες υπονομεύει την ηρεμία της ζωής στο σπίτι. Σέ δημοσίευση του 2013 στις ΗΠΑ, οι γιατροί εργάζονται 55 ώρες την εβδομάδα και με τη σύζυγό τους είναι κατά μέσον όρο 2 ώρες την ημέρα. Χαρακτηριστικό είναι τό σλόγκαν: Show me a man whose wife is happy, and I'll show you a man who's neglecting his practice. (Δείξε μου κάποιον πού η γυναίκα του είναι ευτυχισμένη και θά σου δείξω κάποιον πού παραμελεί τη δουλειά του).

Έν τούτοις τό 86,8% των συζύγων των ιατρών δηλώνουν ικανοποιημένες στην ίδια δημοσίευση (25) και μάλιστα τό 55,4% πολύ ικανοποιημένες.

Οι γιατροί υφίστανται ένα μεγάλο στρές με τό νά έρχονται συνεχώς σε έπαφή με τη θλίψη της ασθένειας και τίς διάφορες τραγικές ιστορίες των ασθενών. Η χρυσή τομή μεταξύ της συμπάθειας και συμμετοχής στον πόνο του ασθενούς και της αποστασιοποίησης για λόγους προστασίας και των δύο, είναι πολύ δύσκολο νά εύρεθεί.

Πιέζονται από την άβεβαιότητα για την όρθότητα της διαγνώσεώς των και την αποτελεσματικότητα της θεραπείας πού επέλεξαν. (26)

Η ανταπόκριση των ασθενών στην προσπάθεια των ιατρών είναι πολλές φορές αύστηρή ή άδικη. Περιμένουν τό θαῦμα και η παραμικρή απογοήτευση ή λάθος τους κάνει έχθρικούς. Τελευταία υπάρχει μεγάλη δυσπιστία ως προς την επάρκεια αλλά και την έντιμότητα

τῶν ἰατρῶν. Ἡ παραμικρή ἀποτυχία τῆς θεραπείας, ὅπως ἡ μὴ καλή ἀνταπόκριση, ἡ δυσανεξία σέ ἓνα φάρμακο ἀποδίδεται σέ ἀνεπάρκεια ἢ κακοβουλία τοῦ ἱατροῦ (πειραματισμοί, ἄγνοια, ἀδιαφορία, οἰκονομική ἐκμετάλλευση κ.λπ.). Σέ αὐτές τίς ψυχοκοινωνικές ἀνάγκες τῶν ἀσθενῶν οἱ ἱατροί δέν εἶναι ἐκπαιδευμένοι οὔτε ψυχικά προετοιμασμένοι νά ἀνταποκριθοῦν.

Πρέπει νά ἐξετάσουμε τήν ἰδιαιτερότητα πού ἔχει ὁ νέος θεραπευτής-ἱατρός ξεκινώντας τή σταδιοδρομία του. Οἱ περισσότεροι ξεκινοῦν μέ μεγάλες προσδοκίες ἔχοντας τά πρότυπα τῶν μεγάλων σχεδόν μαγικῶν δυνατοτήτων τῆς ἐπιστήμης, ὅπως τήν εἶχαν φανταστεῖ. Νομίζουν ὅτι θά ἔχουν τό μαγικό ραβδί τῆς θεραπείας, ἀλλά ἀνακαλύπτουν ὅτι τίς περισσότερες φορές οἱ δυνατότητες, καί οἱ δικές τους καί τῆς ἐπιστήμης τους, εἶναι περιορισμένες. Ἡ θεραπεία -ἡ σωστή κατά τά συγγράματα- ἐνδέχεται νά εἶναι ἀνεπαρκής, ἀκόμα καί ἐπιβλαβής γιά τόν ἄρρωστο. Μπορεῖ ἐπίσης νά ὀδηγήσει σέ ἀδιέξοδες καταστάσεις, ὅπως συμβαίνει συχνά στίς ἀνιάτες νόσους κατά τήν ἐξέλιξή τους.

Ἐπίσης οἱ περισσότεροι ξεκινοῦν μέ μιά ἰδεαλιστική διάθεση ὡς πρὸς τίς ἱκανότητές τους γιά γνώση, ὡς πρὸς τή σχέση μέ τοὺς ἀσθενεῖς, ὡς πρὸς τήν ἰδέα τοῦ ἱατροῦ πού εἶναι ἐπιτυχημένος καί ἱκανός νά θεραπεύει καί νά κερδίζει τοὺς ἀσθενεῖς του. Πολλοὶ νέοι πού ἐμφοροῦνται ἀπὸ ἀρχές προσφοράς ἢ ἱεραποστολῆς ἐπιλέγουν τήν ἱατρική σάν ἓνα βῆμα γιά τήν ὑλοποίηση τῶν ὑψηλῶν προθέσεων τους. Ἡ ἀπογοήτευση πού συνήθως εἰσπράττουν, δεδομένου ὅτι ἡ πραγματικότητα πάντοτε εἶναι κατώτερη ἀπὸ τά ὄνειρα, μπορεῖ νά ὀδηγήσει τοὺς ἱατροὺς σέ αὐτοῦποτίμηση, ἐνῶ στή σχέση μέ τοὺς ἀσθενεῖς ὁ τραυματισμένος ἰδεαλισμός μπορεῖ νά ἀντικατασταθεῖ μέ ἀδιαφορία ἢ καί κυνισμό. (38)

Πρέπει βέβαια νά τονισθεῖ ὅτι οἱ μεγάλες ἱεραποστολικές καί ἰδεαλιστικές διαθέσεις τῶν ἐφήβων πού ξεκινοῦν ἓνα ὄνειρο δέν ἔχουν τίς περισσότερες φορές τήν ὠριμότητα τῆς καθαρῆς ἀνιδιοτελοῦς προσφοράς. Ἐμπεριέχουν, ὅπως εἶναι φυσικό, μεγάλη ποσότητα ναρκισσισμοῦ καί ἐπιθυμίας κοινωνικῆς καί συναισθηματικῆς καταξίωσης. Ὁ ρόλος τοῦ θεραπευτοῦ, πού εἶναι καί πατέρας ἢ πνευματικός ὀδηγός, κατά τά πρότυπα πού ἔδωσαν συγκλονιστικές προσωπικότητες ὅπως ὁ Ἀλβέρτος Σβάϊτσερ ἢ ὁ Ἅγιος Λουκάς τῆς Κριμαίας, συγκινοῦν τίς εὐαίσθητες συναισθηματικά προσωπικότητες,

πού όμως δεν έχουν τὰ ἴδια ἀποθέματα ἀγάπης, αὐταπάρνησης καὶ ἀντοχῆς ὅπως τὰ πρότυπά τους. Πολλοὶ νέοι γιατροὶ κατασκευάζουν ἓνα εἶδωλο τῆς δουλειᾶς τους καὶ τῆς ἐπιστήμης τους, πού δεν ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα. Ἀλλὰ τὰ εἶδωλα δεν ἀντέχουν στὴ δοκιμασία τοῦ χρόνου καὶ τῆς ζωῆς.

Στὴ σημερινή ἱατρική, τὰ διάφορα ἀσφαλιστικά ταμεῖα ἔχουν πολλοὺς περιορισμούς στὴν κάλυψη τῆς θεραπευτικῆς ἀγωγῆς. Ὅσο καὶ ἂν φαίνεται παράξενο, ὁ γιατρός πρέπει νὰ βάλει μιὰ διάγνωση ἀπὸ αὐτές πού ἡ ἀσφάλεια καλύπτει, ἂν θέλει νὰ ἐγκριθεῖ ἡ διάγνωση του καὶ νὰ ἀμειφθεῖ. Ἐπίσης τόσο ἡ φαρμακευτικὴ ἀγωγή ὅσο καὶ ἡ διάρκεια τῆς θεραπείας πρέπει νὰ ἐμπίπτουν στὶς ἐγκεκριμένες θεραπείες πού προβλέπονται ἀπὸ τὴν ἀσφάλεια τοῦ ἀσθενοῦς. Αὐτὸ γίνεται περισσότερο αἰσθητὸ σέ ψυχικὲς παθήσεις καὶ θεραπείες. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀσφαλισμένοι στό Δημόσιο ἔχουν περιορισμένη πρόσβαση σέ φάρμακα καὶ θεραπείες κυρίως σάν ἐξωτερικοὶ ἀσθενεῖς καὶ ὑποχρεωτικά ὁ ἱατρός πρέπει νὰ ἐπιλέξει τὸ φθηνότερο γενόσημο σάν φάρμακο. (21)

Οἱ κατευθυντήριες ὁδηγίες τῶν ἀσφαλιστικῶν ἐταιρειῶν, δεσμεύουν τὴν ἐλευθερία τοῦ ἱατροῦ στό νὰ ἐπιλέξει π.χ. μιὰ ἐντελῶς νέα ἢ ἀμφισβητούμενη θεραπεία, πού δεν ἔχει ἀκόμα ἐγκριθεῖ.

Ἐπίσης πρέπει νὰ ἔχει ὑπόψιν του ὅτι ἀνά πᾶσα στιγμή μπορεῖ νὰ κατηγορηθεῖ καὶ νὰ μηνυθεῖ γιὰ ἀμέλεια ἢ ἱατρικὸ λάθος. Ἐπομένως πρέπει νὰ κατοχυρώσει τὴ διάγνωση του «by the book» πίσω ἀπὸ μιὰ σειρά ἐργαστηριακῶν καὶ ἀπεικονιστικῶν ἐξετάσεων πού δεν εἶναι πάντοτε ἀπαραίτητες, ἀλλὰ, ἂν προκύψει κάποιο λάθος θὰ πρέπει νὰ ἀπολογηθεῖ γιατί τίς παρέλειψε. Ἰδιαίτερα γιατροὶ στὰ ἐξωτερικά ἱατρεῖα τῶν νοσοκομείων τίς ἡμέρες τῆς ἐφημερίας ὅπου προστρέχουν τεράστιοι ἀριθμοὶ ἀσθενῶν μέ ἐπείγοντα προβλήματα ἀντιμετωπίζουν καθημερινὰ τὸν κίνδυνο νὰ βρεθοῦν κατηγορούμενοι, ἂν γίνει κάποιο διαγνωστικὸ ἢ θεραπευτικὸ λάθος. Ἔτσι καταφεύγουν στὴ λεγόμενη ἀμυντικὴ ἱατρικὴ παραγγέλλοντας ἐξετάσεις πού εἶναι χρονοβόρες καὶ πολυέξοδες, μέ συνέπεια τὸν συνωστισμό τῶν περιστατικῶν καὶ τὴν ἀγανάκτηση τῶν ἀσθενῶν, ἀλλὰ καὶ τὴ δική τους ψυχικὴ ἐπιβάρυνση. Παράδειγμα: Γιὰ τὴν παρὰ μικρὴ κάκωση τῆς κεφαλῆς ἢ τῆς κοιλιάς σέ ἓνα ἀτύχημα, πού ἡ ἀπλὴ κλινικὴ ἐξέταση καὶ ἡ ἀπλὴ ἀκτινογραφία θὰ μπορούσε νὰ ὁδηγήσει σέ διάγνωση, πρέπει νὰ γίνει ἀξονικὴ τομογραφία, ἀλλιῶς

ο ιατρός θά δικάστεϊ ἂν σέ κάποια ἀπό αὐτές τίς περιπτώσεις ἐκδηλωθεῖ ἀργότερα αἰμορραγία ἢ ἄλλη ἐπιπλοκή. Ἀποτέλεσμα εἶναι, ὁ συνήθως ἕνας ἀξονικός τομογράφος πού λειτουργεῖ στά ἐπείγοντα, νά κατακλύζεται ἀπό περιστατικά, νά καθυστερεῖ ἡ διεκπεραίωση τῶν πραγματικά ἐπείγοντων, μέ ἀποτέλεσμα τή δυσαρέσκεια καί τήν ἀγανάκτηση (πού ἰδιαίτερα στή χώρα μας εἶναι πολύ εὐκόλη) τῶν ἀσθενῶν. Τήν ἀγανάκτηση αὕτη εἰσπράττουν βέβαια οἱ ἱατροί, οἱ νοσηλευτές καί οἱ λοιποὶ λειτουργοὶ τῆς υγείας.

Εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικό τό πόσο ἀστάθμητη εἶναι ἡ στάση τοῦ ἀσθενοῦς ἀπέναντι στόν θεραπευτή. Ἀνεξάρτητα πολλές φορές ἀπό τή συμπεριφορά του, ἂν ἡ θεραπεία πηγαίνει ὅπως ὁ ἀσθενής φανταζόταν, εἶναι πολύ φιλικός ἕως ἐγκάρδιος. Ἄν ὅμως κάπως διαψευσθοῦν οἱ προσδοκίες του, τό σφάλμα ἀποδίδεται στόν γιατρό, πού ἐπωμίζεται τήν εὐθύνη ἀκόμα καί τῆς ἴδιας τῆς ἀσθένειας. Ἡ ἀλλαγὴ τῆς στάσης εἶναι αἰφνίδια καί πολλές φορές ἀκραία καί σαφῶς ἄδικη. Τό πρόβλημα εἶναι πολύ πιό ἐμφανές στίς ψυχικές νόσους, ἢ στίς χρόνιες ἢ ἀνίατες. Τό ἐνδεχόμενο αὐτό, πού μπορεῖ νά ἐπαναληφθεῖ ἀρκετές φορές στή διάρκεια μιᾶς θεραπείας κάνει τόν γιατρό ἀνασφαλῆ καί ἐπιφυλακτικό, καμμιά φορά κυνικό ἀπέναντι στόν ἄρρωστό του.

Πρέπει νά προστεθεῖ καί ἡ ἐλληνική ἰδιαιτερότης τῆς δυσπιστίας καί ἐπιθετικότητας πρὸς κάθε κρατικό ὄργανισμó. Στό δημόσιο νοσοκομεῖο ἡ παραμικρὴ καθυστέρηση ἀποδίδεται σέ ὀλιγωρία ἢ ἀνεπάρκεια τοῦ προσωπικοῦ, ἢ γενικότερα τοῦ συστήματος. Ὁ καθένας πού ἔρχεται μέ τό πρόβλημά του ἀπαιτεῖ νά ἐξυπηρετηθεῖ ἀμέσως ἀκόμα καί ἂν τό πρόβλημά του εἶναι ἀσήμαντο. Ἀπαιτεῖ οἱ ἱατροί νά ἀφήσουν ὅλους τοὺς ἄλλους καί νά ἀσχοληθοῦν κατὰ προτεραιότητα μέ αὐτόν. Καί τό ἀπαιτεῖ μέ τρόπο πολλές φορές ἀγενῆ καί βίαιο. Ἡ συμπεριφορά του εἶναι πολύ πιό κόσμια σέ ἰδιωτικά νοσοκομεῖα ὅπου καλεῖται νά πληρώσει γιὰ κάθε ἐξέταση.

Καί τό φαινόμενο δέν εἶναι μόνο ἐλληνικό. Στή Γαλλία ἔχουν δημοσιευθεῖ πολλές μελέτες γιὰ τήν ἐπιθετικὴ συμπεριφορά ἔναντι τῶν ἱατρῶν. (1) Αὕτη εἶναι συνήθως λεκτικὴ καί ξεκινάει ἀπὸ ἀγενῆ συμπεριφορά, ἀλλὰ φθάνει μέχρι σοβαρές ἀπειλές καί σωματικές κακώσεις. Παρόλο πού οἱ ἱατροὶ ἀποκρύβουν τίς ἐπιθέσεις ἔναντίον τους στό ἥμισυ τουλάχιστον τῶν περιπτώσεων, τό 37% τῶν ἐπιθέσεων ὁδήγησε σέ λήψη ἡρεμιστικῶν ἢ σέ ἀνάγκη ψυχοθεραπείας καί τό

10% σέ Όλική Άνικανότητα γιά Έργασία μερικῶν ἡμερῶν, ἐξ ὧν τό 3% γιά περισσότερο ἀπό 1 ἐβδομάδα. (13)

Ἡ βίαιη συμπεριφορά παρατηρεῖται στούς συμβεβλημένους κρα-
τικούς ἰατρούς καί στά νοσοκομεῖα κυρίως στά τμήματα ἐπειγόντων
περιστατικῶν, τά ψυχιατρικά καί τά... γηριατρικά. Αυτό βέβαια ἔχει
ἐπιπτώσεις στήν ψυχική υἰγεία τῶν ἰατρῶν πού ἐκδηλώνεται βέβαια
στή συμπεριφορά τους πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς καί τήν ποιότητα τῆς
νοσηλείας πού παρέχουν. (4, 10)

Λόγω ὅλων αὐτῶν ὁ Ἰατρικός Σύλλογος τῆς Γαλλίας ἐκυκλοφόρη-
σε εἰδικό «ἐγχειρίδιο ἀσφαλείας» στούς γιатρούς μέ συμβουλές προ-
στασίας (πρόληψη, ἀντιμετώπιση, μέτρα) κατὰ τῆς ἐπιθετικότητας,
καί ἡ Βουλή ἐψήφισε νόμο γιά τήν προστασία τῶν ἐπαγγελματιῶν
υἰγείας καί τῶν οἰκογενειῶν των, πού προβλέπει σοβαρές ποινές, πού
ἀνέρχονται σέ φυλάκιση μέχρι 5 ἐτῶν καί πρόστιμο 75.000 εὐρώ σέ
περίπτωση ἀπειλῆς θανάτου. (17)

Κατάθλιψη καί ἄγχος: ἔχει γίνει μεγάλη συζήτηση γιά τά ψυχολο-
γικά προβλήματα πού ἀντιμετωπίζουν τόσο οἱ φοιτητές τῆς ἱατρικῆς
ὅσο καί οἱ ἱατροί καί τίς συνέπειές τους στή ζωή τους.

Σέ παλαιότερες μελέτες (1968, 1983, 1985) στίς ΗΠΑ ἀναφέρεται
ὅτι στή διάρκεια τῆς εἰδίκευσης καί τῆς ἄσκησης τό 25% τῶν ἱατρῶν
εἶχε σκεφθεῖ σοβαρά τήν ἀπόπειρα αὐτοκτονίας, ἐνῶ ἡ αὐτοκτονία
ἦταν τό κύριο αἷτιο θανάτου γιά τοὺς γιатρούς κάτω τῶν 40 ἐτῶν.
Στή Γαλλία, μιά μελέτη σέ 26 νομαρχίες ἔδειξε ποσοστό αὐτοκτο-
νιῶν μεταξύ τῶν ἱατρῶν 14%, ἐναντι 5,6% τοῦ γενικοῦ πληθυσμοῦ.
(20) Στίς ΗΠΑ τό ποσοστό αὐτοκτονιῶν ἦταν ἐπίσης τριπλάσιο
ἐκείνου τοῦ γενικοῦ πληθυσμοῦ μέ τό μεγαλύτερο ποσοστό στούς
ψυχιάτρους καί τό μικρότερο στούς παιδιάτρους. (30) Οἱ γυναῖκες
γιατροί εἶχαν 4 φορές περισσότερες αὐτοκτονίες ἀπό τίς γυναῖκες
τοῦ γενικοῦ πληθυσμοῦ. (29)

Τά τελευταῖα χρόνια φαίνεται ὅτι ἡ κατάσταση ἔχει βελτιωθεῖ
ὡς πρὸς τίς αὐτοκτονίες. Σέ μελέτη πού περιλαμβάνει τό 80% τῶν
126 Ἰατρικῶν συλλόγων τῶν ΗΠΑ, μόνο 15 φοιτητές τῆς ἱατρικῆς
εἶχαν αὐτοκτονήσει στό διάστημα 1989-1994, καί ἐξ αὐτῶν οἱ 9 εἶχαν
ἱστορικό ψυχικῆς νόσου. (16) Ἐπίσης τό ποσοστό αὐτοκτονιῶν τόσο
τῶν ἀνδρῶν ὅσο καί τῶν γυναικῶν ἱατρῶν τείνει πρὸς αὐτό τοῦ
γενικοῦ πληθυσμοῦ, δηλαδή 1,5%, σέ πληθυσμό πού ἀφοροῦσε 4501
ἱατρούς. (13)

Όσον αφορά την κατάθλιψη και τό άγχος, μία δημοσκόπηση σε άκαδημαϊκούς και κλινικούς επαγγελματίες μεγάλης ιατρικής σχολής (1985) έδειξε ότι τό 13% είχε έλαφρά κατάθλιψη, τό 4% μέτρια ή βαρεία κατάθλιψη, τό 27% αισθανόταν άγχος πέραν του φυσιολογικού και τό 13% αισθανόταν μέτριο ή σοβαρό άγχος. Έχουν βρεθεί ύψηλότερα ποσοστά κατάθλιψης σε γυναίκες ιατρούς. Ένα 51% των γυναικών ιατρών και 32% των έχουσών διδακτορική διατριβή (PhD) είχαν ιστορικό κατάθλιψης. (39) Σε πιο πρόσφατη όμως μελέτη (1999), μόνο τό 19,5% των γυναικών ιατρών είχε ιστορικό κατάθλιψης (13) πράγμα που σημαίνει ότι τόσο ή υπόθεση των αυτοκτονιών, όσο και της κατάθλιψης πρέπει να μελετηθεί περισσότερο.

Η κατάχρηση ουσιών και ό αλκοολισμός δέν είναι διαφορετικά από τον γενικό πληθυσμό. Βέβαια όταν παίρνουν ψυχοφάρμακα οι ιατροί επιλέγουν τά πιο σπάνια ή δραστικά, αλλά αυτό θεωρείται λογικό.

Τά διαζύγια όμως, φαίνεται ότι είναι σημαντικά περισσότερα στους γάμους των ιατρών. Άναφέρεται ποσοστό 10% έως 20% ύψηλότερο από του γενικού πληθυσμού. Έχουν πολλά γραφεί για τους «ιατρικούς γάμους». Κυρίως ότι οι γιατροί αναβάλλουν τον γάμο μέχρι να αποκατασταθούν επαγγελματικά. Θέτουν τή δουλειά τους σε πρώτη προτεραιότητα έναντι της οικογένειας, έχουν πολύ λίγο χρόνο για τό σπίτι και ή άποφυγή της οικειότητας που εφαρμόζουν στους άσθενείς μεταφέρεται και στις προσωπικές σχέσεις, άρα και στην οικογένεια. (15, 34)

Η φθορά των ιατρών και ή επαγγελματική έξουθένωση (burnout)

Σε τί συνίσταται ή επαγγελματική έξουθένωση: Σε σωματική και ψυχική εξάντληση με συνέπεια τήν άδυναμία σωστής άσκησης του έργου του. Η ύπερβολική κόπωση και άϋπνία δέν επηρεάζουν τή βασική μηχανική μνήμη και τήν εκτέλεση έργων που γνωρίζει κανείς καλά. Έπηρεάζεται όμως ή γλωσσική ικανότητα, οι αριθμητικές και ύπολογιστικές δεξιότητες, ή σύνθετη προσπάθεια και ή έκφορά κρίσεως. Αυτά δηλαδή που απαιτούνται για να ληφθούν δύσκολες ιατρικές αποφάσεις. Άλλά επηρεάζεται και ή συμπεριφορά προς τους συνεργάτες, που γίνεται έριστική και επιθετική, και κυρίως προς τους άσθενείς. Ό ιατρός φέρεται με άδιαφορία και άπανθρωπιά, με ύψηλου βαθμού κυνική διάθεση και χωρίς σεβασμό στον άρρωστό του. Έμφανίζει άπώλεια των θετικών συναισθημάτων προς άλλα άτομα,

συναδέλφους, συνεργάτες, οικογένεια, και έχει την τάση απόδοσης ευθυνών στους άλλους. Κατηγορεί τους ασθενείς ότι εκείνοι φταίνε για την αρρώστια ή την κακή έκβαση της θεραπείας, λόγω κακών έξεων, κάπνισμα, διατροφή, ήθικη συμπεριφορά κ.λπ.

Όλα αυτά οδηγούν βέβαια σε παραίτηση από την εργασία, κατάχρηση αλκοόλ ή ουσιών, απομόνωση, και συζυγικές και διαπροσωπικές ξριδες που μπορεί να φθάσουν σε όριστική ρήξη.

Τό burnout δέν είναι σπάνιο στους γιατρούς. Ποσοστά έως 35% αναφέρουν ότι αισθάνονται αποξένωση από τους ασθενείς τους και έως 58% αναφέρουν ύψηλά επίπεδα συναισθηματικής εξάντλησης. (14) Νεότερες μελέτες του 2014 (3, 28) δείχνουν τό burnout σε μέσα ή ύψηλά επίπεδα, τόσο στους γιατρούς, όσο και τους νοσηλευτές, σε Εύρώπη και Άμερική.

Οί αιτίες που επί πλέον κάνουν εύάλωτους τους ιατρούς στην επαγγελματική εξουθένωση, είναι ό περφεξιονισμός που καλλιεργείται στις ιατρικές σχολές αλλά και στά ιατρικά περιβάλλοντα. Οί ιατροί καλοούνται να είναι αλάνθαστοι και τά σφάλματα θεωρούνται άσυγχώρητα, έστω και αν αναγνωρίζονται ως αναπόφευκτα. Η κουλτούρα γενικά της ιατρικής στοχεύει σε ένα είδος υπερανθρώπου, εργασιομανούς, τελειομανούς, αδιάφορου για τό περιβάλλον του αλλά και τη δική του υγεία. Είναι χαρακτηριστικό ότι περισσότερο επιρρεπείς στό burnout είναι οί πολύ καλοί φοιτητές που έφοίτησαν σε ύψηλου επιπέδου σχολές μέ βέβαια ανάλογες απαιτήσεις από τόν έαυτό τους και τό περιβάλλον τους. (28)

Παρά την έμμογή των ΜΜΕ να τονίζουν και να μεγαλοποιούν τά ιατρικά λάθη και τίς άνεπάρκειες των ύπηρεσιών υγείας τό επάγγελμα του ιατρού εξακολουθεί να απολαμβάνει μεγάλης εκτίμησης στόν γενικό πληθυσμό, περισσότερο από πολλά άλλα επαγγέλματα. Έν τούτοις οί άνθρωποι έχουν πολλές απαιτήσεις από τους ιατρούς και είναι πολλές φορές άυστηροί κριτές τους. Αυτό που επιζητεί ό άρρωστος από τόν ιατρό είναι πρώτα από όλα ανθρωπιά, μετά ικανότητα και γνώση, συμμετοχή του άσθενούς στις αποφάσεις για τη θεραπεία του και τέλος χρόνο που ό ιατρός πρέπει να αφιερώνει σε αυτόν. (8) Οί άρρωστοι θέλουν ένα ιατρό που «άκούει και δέν βιάζεται» που είναι συνεπής και ακριβής στά ραντεβού του και που τους ενημερώνει πλήρως. Ό άρρωστος θέλει συμπαράσταση και κουράγιο, αλλά και έντιμη πληροφόρηση για την πάθησή του.

Ο ιατρός όπως ἐλέχθη ἀναμένεται νά εἶναι θεραπευτής ικανός, πάντοτε διαθέσιμος στους ἄλλους. Νά εἶναι ἀλάνθαστος, νά συμπάσχει καί νά ἐνδιαφέρεται γιά τόν ἄρρωστό του στόν ὑψηλότερο βαθμό καί σέ ὅλες τίς περιπτώσεις καί νά παρέχει τήν καλύτερη θεραπεία μέ διεθνή ἐπίπεδα ποιότητας, ἀλλά μέ τό λιγότερο κόστος.

Αὐτές οἱ ἰδανικές προσδοκίες δέν χαρακτηρίζουν μόνο τήν κοινωνία ἀλλά καί τήν ἱατρική κοινότητα. Κανείς ὅμως ἱατρός δέν φθάνει αὐτά τά ἰδεώδη. Οἱ ἱατροί ἔχουν καί αὐτοί ἀνθρώπινες ἀδυναμίες καί ἔχουν καί αὐτοί ἀνάγκη ὑποστήριξης καί συμπαράστασης. Οἱ ὑπερβολικές φιλοδοξίες καί ἡ ταύτιση τοῦ ἑαυτοῦ τους μέ ἕνα εἶδωλο πού ὁ κόσμος ἔχει γιά τόν γιατρό, τούς ὀδηγεῖ πολλές φορές σέ ἀδιέξοδα, γιατί δέν συμβιβάζονται οἱ προσωπικές ἀδυναμίες καί τά σωματικά καί διανοητικά τους ὅρια μέ τίς ἀπαιτήσεις πού ἡ κοινωνία ἀλλά καί οἱ ἴδιοι ἔχουν ἀπάνθρωπα θέσει σέ αὐτούς. Ἄν προσθέσουμε καί τήν «ἄδικη καί ἐπιθετική» συμπεριφορά πολλῶν ἀσθενῶν, θά ἐξηγήσουμε τό τραῦμα ἢ τά τραύματα πού ὑφίσταται, δικαίως ἢ ἀδίκως, ὁ ἱατρός καί γενικότερα ὁ θεραπευτής καί ὁ κοινωνικός ἢ πνευματικός λειτουργός, κατά τήν ἄσκηση τοῦ ἐπαγγέλματός του.

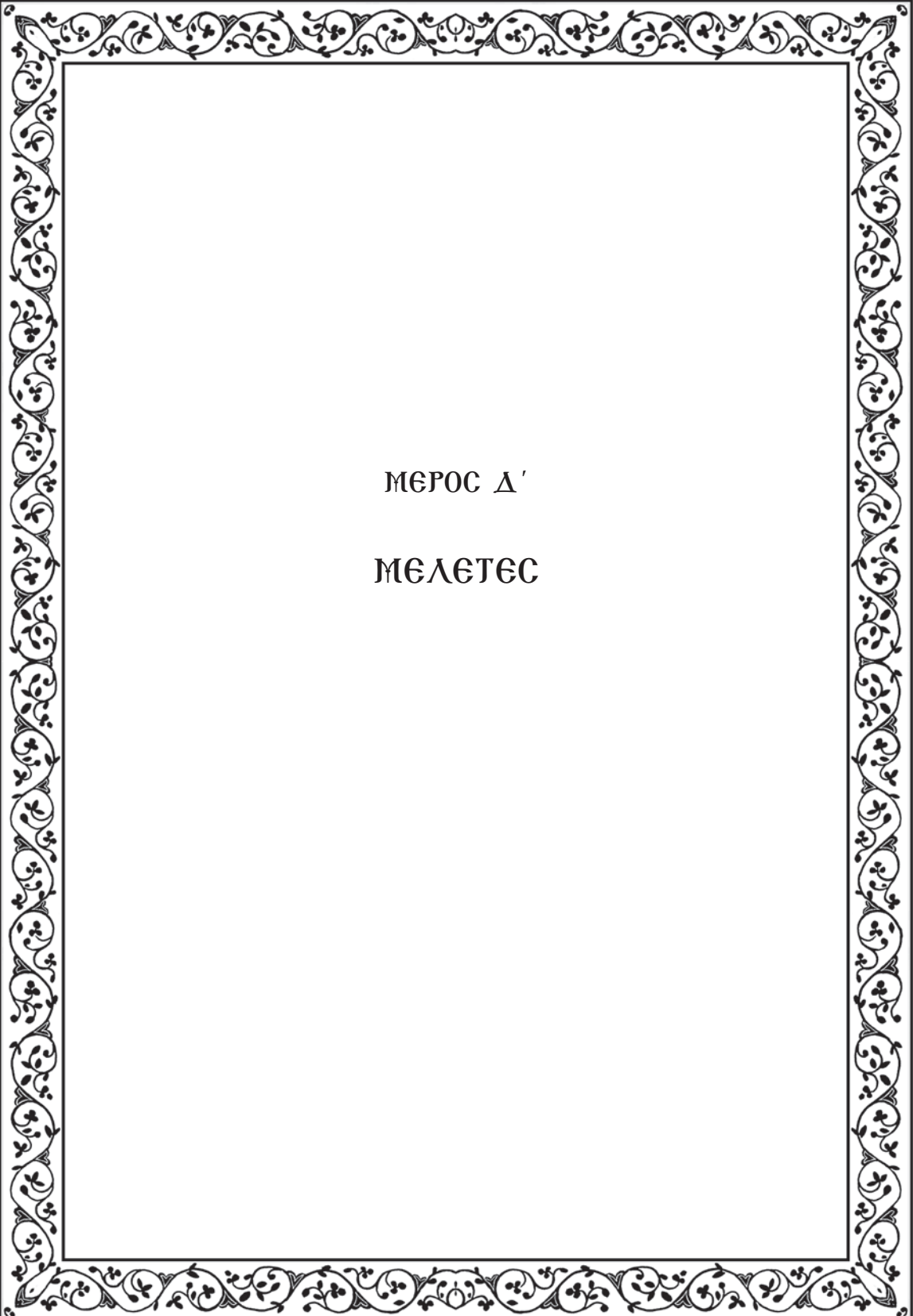
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Balducci Marion: *These pour le diplome d'Etat de docteur en Medecine*, Paris VIII 2012.
2. Bates Erica: Doctors and their spouses speak: stress in medical practice. *Sociology of Health and Illness*, 1982: 4; 25-38.
3. Bragard I., Dupuis G., Fleet R.: Quality of work life, burnout, and stress in emergency department physicians: a qualitative review. *Eur J Emerg Med*. 2014 Aug 2. [Epub ahead of print].
4. Chabrol A.: Les médecins face à l'insécurité: des pistes pour agir. *Bull Ordre Med*, 2003, no 11, p. 8-12.
5. Clarke DW: Patient resource volunteer program. *J Volunt. Adm*. 1984; 3(1):25-33.
6. Clarke RM, Feletti GI, Engel CE: Student perceptions of the learning environment in a new medical school. *Med Educ*. 1984 Sep. 18(5):321-5.
7. Coomber S. Todd J. et al.: Stress in UK intensive care unit doctors. *Br J Anaesth* 2002; 89: 873-81.
8. Coulter Angela: Patient's views of the good doctor. *BMJ* 2002, 325, 668-6697.

9. Council of Scientific Affairs: Results and implications of the AMA-APA Physician Mortality Project, Stage II. 2005.
10. De Saint Roman H: La sécurité des médecins en chiffre: 535 agressions en 2008. *Le Quotidien du médecin*, 26 mars 2009, p. 2.
11. DiMatteo RM and Martin LR: *Health Psychology*, Paperback 2001.
12. Elchardous J-M et al.: Violence et urgence. *Ann Med Psychol*, 2005, 163, issue 8, p. 664-667.
13. Frank E, Dingle AD.: Self reported depression and suicide attempts among US women physicians. *Am J Psychiatry* 1999; 156:1887-1894.
14. Galam E.: Burn out des médecins libéraux: 3ème partie, des conséquences pour le médecin mais aussi pour ses patients. *Médecine [en ligne]* Nov, Déc 2007. Disponible sur internet< http://www.souffrance-du-soignant.fr/_uses/lib/6521/Galam_3.pdf
15. Grieve Sue: Measuring morale; does-practice area deprivation affect doctor's wellbeing? *B J Med Practice* 1997; 47; 547-552.
16. Hays RB, Pearse P, Cooper CW, Sanderson L.: Language background and communication skills of medical students. *Eth Health*. 1996 Dec. 1(4):383-8.
17. Heymann R: *L'insécurité en pratique de médecine générale: enquête rétrospective auprès de 525 médecins du Bas-Rhin concernant leur exercice professionnel du 1er janvier 2001 au 31 décembre 2003 inclus. Thèse d'exercice de médecine*. Strasbourg: Université Louis Pasteur, 2004. 93 f.
18. Kuzel AJ, Schwartz RH, Luxenberg MG, Lewis DC, Kyriazi NC: A survey of drinking patterns during medical school. *South Med J*. 1991 Jan;84(1):9-12.
19. Lazarus RS, DeLongis A, Folkman S, Gruen R: Stress and adaptational outcomes. The problem of confounded measures. *Am Psychol*. 1985 Jul;40(7):770-85.
20. Leopold Y.: *Les médecins se suicideraient-ils plus que d'autres? Informations ordinales*. Conseil de l'ordre du Vaucluse, janv.-fév. 2003.
21. Letter to the editor (anonymous): Some problems of doctors. *Calif. and Western Medicine*, 1925, XXIII; 87422.
22. Linn LS, Lewis CE, Leake B: Academic general internists' work roles and motivations for learning. *J Gen Intern Med*. 1987 Jul-Aug;2(4):239-43.
23. McCranie EW, Brandsma JM: Personality antecedents of burnout among middle-aged physicians. *Behav Med Spring* 1988, p. 30-3623.
24. McCue JD: Psychiatric consultation to internal medicine: an internist's thoughts. *Psychosomatics*. 1982 Aug;23(8):832, 834, 839.
25. Mayo Clinic proceedings, april 2013.

26. Miller M. N. et al.: The Painful Truth: Physicians Are Not Invincible. *Southern Medical Journal* 2000, 93,208-217.
27. Mosley J: The problem surgical colleague. *Ann R. Coll. Surg. Engl*, 2007, 89, 457-463.
28. Pantaleoni JL, Augustine EM, Sourkes BM, Bachrach LK: Burnout in pediatric residents over a 2-year period: a longitudinal study. *Acad Pediatr*. 2014 , 14(2):167-72.
29. Pitts FN, Schuler AB et al.: Suicide among US women physicians 1967-1972. *Am. J. Psychiatry* 1979,136: 694-6.
30. Rich CL, Pitts FN: Suicide by psychiatrists: a study of medical specialists among 18.730 consecutive physician deaths during a five year period, 1967-72. *J Clin Psychiatry* 1980; 41:261-263.
31. Reuben DB, Noble S.: House officer responses to impaired physicians. *JAMA*. 1990 Feb 16;263(7):958-60.
32. Schwartz R: Push for combining LTC insurance/Medicaid fails. Proposals may resurface next year. *Contemp Longterm Care*. 1990 Dec;13(12):18, 55.
33. Smith R.: All doctors are problem doctors. *BMJ* 1997, 314; 841-232.
34. Sotile WM, Sotile MO: *The medical marriage. A couple's survival guide*. New York, Carol Publishing 1996.
33. Toutin T., Benezech M.: Le médecin victime dans son exercice quotidien: conduite à tenir pour sa sécurité. *Ann Med Psychol*, 2007, Vol. 165, no 10, p. 768-773.
36. Tuchot D: Le burn out des médecins généralistes: influence de l'iniquité perçue et de l'orientation communautaire. *Ann Med Psychol*, 2009 Vol. 167, no 6, p. 422-428.
37. van Vendeloo SN, Brand PL, Verheyen CC: Burnout and quality of life among orthopaedic trainees in a modern educational programme: importance of the learning climate. *Bone Joint J*. 2014 Aug;96-B(8):1133-8.
38. Weinstein HM. A committee on well-being of medical students and house staff. *J Med Educ*. 1983; 58(5):373-81.
39. Welner A, et al.: Psychiatric disorders among professional women. *Arch Gen Psychiatry* 1979; 36:169-173.
40. Wilters JH: Stress, burnout and physician productivity. *Med Group Manage J*. 1998 May-Jun;45(3):32-4, 36-7.

A decorative border with a repeating floral and vine motif surrounds the central text area.

ΜΕΡΟΣ Δ΄

ΜΕΛΕΤΕΣ

Δρ. ΙΩΑΝΝΗΣ ΗΛ. ΒΟΛΑΝΑΚΗΣ

Έφορος Αρχαιοτήτων Ε.Τ.

**Ο ΛΑΟΣ ΤΟΥ ΤΙΜΙΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ
ΣΤΗΝ ΕΡΥΘΡΑ ΚΟΙΛΑΔΑ
ΣΤΑ ΚΟΡΑΜΑ (GÖREME) ΤΗΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ**

1. Θέση και όνομασία

Η Μικρά Άσία ή Ανατολία (Anadolu) είναι προέκταση της άσια-
τικής ήπειρου προς Δυσμάς και αποτελεί γέφυρα μεταξύ Άσίας και
Ευρώπης, Ανατολής και Δύσεως και μεταξύ των χωρών του Βορρά και
του Νότου. Στά έδάφη αυτής έζησαν από την άπωτάτην αρχαιότητα
μέχρι σήμερα πολλοί και διάφοροι λαοί και ανεπτύχθησαν πολλοί
και σημαντικοί ύψηλοί πολιτισμοί, πλούσια αρχαιολογικά κατάλοιπα
των όποιων διατηροούνται μέχρι τίς ήμέρες μας¹. Πολλά από αυτά

---

1. Έπιθυμώ να εύχαριστήσω και από την θέση αυτή, όλους εκείνους, οί όποιοί
καθ' όιονδήποτε τρόπον έβοήθησαν τόν γράφοντα και συνέβαλαν ούσιαστικά
στήν ολοκλήρωση της παρούσης μελέτης. Ειδικότερα εύχαριστώ τούς έξης: α)
Τόν εύγενή, φιλοπρόοδον και φιλόξενον λαόν της γειτονικής και φίλης χώρας
Τουρκίας και ιδιαιτέρως τούς κατοίκους της Καππαδοκίας, διά την φιλόφρο-
να ύποδοχήν, την φιλοξενίαν και τίς πολύτιμες πληροφορίες των, β) τόν βαθύ
γνώστην της ιστορίας, των μνημείων και του πολιτισμού της Τουρκίας, διακε-
κριμένον Ξεναγόν και καλόν φίλον κ. Faruk Bulduk, ό όποιος μέ άγάπη, γνώση,
ύπομονή και έπιμονή, μάς έξενάγησε στά μνημεία της Καππαδοκίας, γ) τούς συν-
ταξιδιώτες φίλους Γερμανούς, διά την αγαθήν άναστροφήν, τίς συζητήσεις και την
άνταλλαγήν σχετικών πληροφοριών και τέλος δ) την σύζυγον και συνεργάτιδα,
φιλόμουσον και φιλότεχνον Ίατρόν Δρ. Μαρία Gehlhoff - Βολανάκη, τά παιδιά
μας Ήλία και Χριστίνα και τίς έγγονές μας Άντιγόνη και Νεφέλη Θ. Άρβανίτη, διά
τήν ήθικήν συμπαραστάση, κατανόηση, στήριξη και βοήθειάν των.

άνεκαλύφθησαν ύστερα από ανασκαφές. Η έρευνα συνεχίζεται και διαρκώς νέα στοιχεία αποκαλύπτονται, τά όποια φωτίζουν πολλές πλευρές της ιστορίας και του πολιτισμού τών ανθρώπων πού έζησαν στήν περιοχή αυτή.

Η Καππαδοκία² άποτελεί μίαν Έπαρχία της κεντρικής Μικράς Ασίας και κείται σέ ύψίπεδο (ύψóm. 1200-1600 μ. περίπου)³. Όρίζεται βόρεια από τόν Πόντον, μέ φυσικόν όριον τόν ποταμόν Άλυ (τουρκικά Kizilirmak = έρυθρός ποταμός), νότια από τήν Κιλικία, άνατολικά από τόν άνω ρού του ποταμού Εύφράτου και δυτικά από τήν Λυκαονία και τήν Γαλατία. Τό ύψηλότερον όρος της περιοχής είναι ό Άργαίος (τουρκικά Ergiyes, ύψóm. 3.917 μ.), παλαιόν ήφαιστειον.

Τό έδαφος της περιοχής άποτελείται από ήφαιστειακής προελεύσεως ύλικά (μάργες και κίσσηρη), έχει χρώμα ως επί τό πλείστον φαιόν ή καστανέρυθρον και δίνει τήν έντύπωση σεληνιακού τοπίου.

Οί άρχαίοι συγγραφείς, Έλληνες και Λατίνοι, αναφέρουν δύο Καππαδοκίες, ήτοι: τήν Μεγάλην Καππαδοκίαν, μέ πρωτεύουσα τήν πόλη Μάζακα, τήν Ευσέβειαν τών Άλεξανδρινών χρόνων, ή όποία άργότερα μετονομάσθηκε από τούς Ρωμαίους σέ Καισάρεια (σημ. Kayseri) και τήν Ποντικήν Καππαδοκίαν, μέ πρωτεύουσα τήν Άμισόν - Σαμψούντα (σημ. Samsun).

Πρώτος ό ιστορικός Έρόδοτος ό Άλικαρνασσεύς (περίπου 484-426 π.Χ.) αναφέρει τήν χώραν αυτήν μέ τό όνομα «Καππαδοκία»⁴ και όνομάζει τούς κατοίκους αυτής «Καππαδόκες»⁵.

Ό έτερος ιστορικός Ξενοφών ό Άθηναίος (430-354 π.Χ.) άνα-

2. Α. Κιντή, *Τουρκία*, σ. 431-435. John Freely, *Tuerkei* 1992, σ. 331-355.

3. Ό γράφων έπισκέπτεται κατά τακτά χρονικά διαστήματα τήν Τουρκίαν από του έτους 1980 μέχρι σήμερα και μελετά επί τόπου τά μνημεία, τήν ιστορίαν και τόν πολιτισμόν της χώρας αυτής. Καρπός τών έπισκέψεων αυτών είναι ή συγγραφή και δημοσίευση περισσοτέρων έπιστημονικών μελετών. Ί. Βολανάκης, *Μνημεία Μ. Ασίας* 2000, σ. 11-64. Ό αυτός, *Αρχαιότητες Μ. Ασίας* 2008, σ. 163-256. Τήν Καππαδοκίαν έπισκέφθηκε ό γράφων διά πρώτην φοράν κατά τό ά' δεκαήμερον του έτους 1991. Τήν περιοχήν έπισκέφθηκε διά δευτέραν φοράν από 20 έως 24-4-2013. Ί. Βολανάκης, *El Nazar* 1994, σ. 1-46. Ό αυτός, *Καππαδοκία* 2000, σ. 148-171 και σ. 404-407.

4. Έρόδοτος, *Ιστοριών*, Ι, 7, 72: «Οί δέ Καππαδόκαι υπό Έλλήνων Σύριοι όνομάζονται». Πρβλ. και V, 49 και VII, 72.

5. Έρόδοτος, *Ιστοριών* Ι, 71: «...Κροΐσος δέ άμαρτών του χρησμού έποιέετο στρατήϊην ές Καππαδοκίην...».

φέρει, ότι στην Καππαδοκίαν υπήρχαν τουλάχιστον από τό έτος 401 π.Χ. κατοικίες τρωγλοδυτών⁶.

Η έτυμολογία του όνόματος «Καππαδοκία» είναι άβέβαιη, φαίνεται όμως ότι έχει άσιατικήν προέλευση. Σύμφωνα μέ όρισμένους έρευνητές τό όνομα Καππαδοκία αποδίδεται στους Πέρσες κατακτητές της. Στα περσικά «Καππαδοκία» σημαίνει «ή χώρα των ώραιων ίππων», πράγματι δέ στην Καππαδοκία έξετρέφοντο από παλαιά και εξακολουθούν νά έκτρέφονται μέχρι σήμερα ώραίοι ίπποι.

Σύμφωνα μέ μίαν άλλην έκδοχήν, ή όποία φαίνεται και ή περισσότερον πιθανή, ή όνομασία «Καππαδοκία» προέρχεται από τούς «Καππαδόκες», έθνος ίαπετιτικόν, τό όποιον έγκατεστάθη στην περιοχήν όχι ένωρίτερα από τό έτος 1600 π.Χ., έπειδή περί τό έτος 1800 π.Χ. εύρίσκετο σέ μεγάλη άκμή τό κράτος των Χετταίων ή Χιτιτιών, μέ πρωτεύουσα την Χαττούσα (σημ. Boğazköy)⁷.

Κατά τόν Πλίνιον τόν Πρεσβύτερον ή όνομασία Καππαδοκία προήλθε από έναν ποταμόν, ό όποιος όνομάζετο «Καππαδόξ»⁸.

Ο ίστορικός Άρριανός αναφέρει, ότι οί Άσσύριοι, οί όποιοι ήσαν έγκατεστημένοι στίς βορειότερες ζώνες της περιοχής αυτής, όνομάσθησαν Καππαδόκες, από τό όνομα του βασιλέως Καππαδόξ, υιού του Νινίου⁹.

Τό έθνος αυτό των Καππαδοκών, τό όποιον ήλθε στην Μικράν Άσίαν, συγκρότησε φεουδαλικόν κράτος, πού έστηρίζετο στην στρατιωτικήν άριστοκρατίαν. Τό σύστημα αυτό ήτο βαθειά ριζωμένον στην συνείδηση των κατακτητών και συνεχίσθηκε και μετά την ύποταγήν της χώρας στους Πέρσες, Μακεδόνες και Ρωμαίους¹⁰.

6. Φαίνεται ότι ήδη από την προϊστορικήν έποχήν οί κάτοικοι της Καππαδοκίας διεπίστωσαν ότι μέ πολύ μεγάλην εύκολίαν ήτο δυνατόν νά σκάψει κανείς τούς ήφαιστειογενούς προελεύσεως δολομήτες και νά κατασκευάσει κατοικίες, αποθήκες κ.λπ. και έξεμεταλλεύθησαν την δυνατότητα αυτήν από τότε και μέχρι σήμερα.

7. Η Χαττούσα κείται άνατολικά της Άγκύρας και σέ άπόσταση περίπου 250 χλμ. από αυτήν. Ανασκαφές των τελευταίων έτών απέκάλυψαν μίαν πολύ καλά όχυρωμένη πόλη και σημαντικά μνημεία, τά όποία εύρίσκοντο έντός αυτής.

8. Πλίνιος, *Έθνική Ιστορία*, VI, 9.

9. Α. Κιντή, *Τουρκία*, σ. 431.

10. Άρθρον «Καππαδοκία», Έγκυκλοπαιδεία «ΝΕΑ ΔΟΜΗ», τ. 13 (Άθήνα άν. χρ. έκδ.), σ. 55-56.

2. Σύντομη ιστορική επισκόπηση

α) Προχριστιανική περίοδος

Στήν κεντρικήν Τουρκίαν καί στίς πλαγιές τοῦ ὄρους Ἀβλά ἀνεκαλύφθησαν λείψανα τῆς Παλαιολιθικῆς καί τῆς Νεολιθικῆς Ἑποχῆς. Οἱ Χάττοι ἢ Προχετταῖοι, οἱ ὁποῖοι ἐκυριάρχησαν στήν κεντρικήν Ἀνατολίαν (2500-2000 π.Χ.), δέν ἄφησαν ἵχνη στήν Καππαδοκίαν ἢ τουλάχιστον δέν ἔχουν διαπιστωθεῖ ἵχνη τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν στήν περιοχήν.

Στίς ἀρχές τῆς β' χιλιετίας π.Χ. καί μέ τήν ἀφιξη τῶν Χετταίων, ἡ περιοχή τῆς Καππαδοκίας ἀποκτᾷ ιδιαίτερη σημασία. Στή θέση «Kültepe Kanis», πλησίον τῆς Καισαρείας, ἔκειτο πιθανῶς ἡ Νύσσα, ἡ πρώτη πρωτεύουσα τῆς Αὐτοκρατορίας τῶν Χετταίων.

Περί τό ἔτος 1200 π.Χ. οἱ ἐπιδρομές ἰνδοευρωπαϊκῶν φύλων εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τήν καταστροφή τοῦ χιττικοῦ Βασιλείου καί τήν ἵδρυση μικρῶν τοπικῶν Βασιλείων. Στά μέσα τοῦ 6ου αἰ. π.Χ. ἡ Καππαδοκία ὑπήχθη στούς Πέρσες. Κατά τό ἔτος 334 π.Χ. ἡ Καππαδοκία κατελήφθη ἀπό τόν Μέγαν Ἀλέξανδρον (356-323 π.Χ.). Ἀπό τοῦ ἔτους 332 ἕως τό 17 π.Χ. ἡ Καππαδοκία ἦτο ἀνεξάρτητον Βασίλειον, μέ σπουδαιότερον κέντρον τήν Κομάνα (Καισάρειαν), Βενάσα (Ἄβανος) καί Τύανα¹¹ (σημ. Kemerhisar). Στή συνέχεια ἡ Καππαδοκία προσηρτήθη στή Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία καί ἀπετέλεσε Ἐπαρχίαν αὐτῆς.

β) Χριστιανική ἐποχή

Ὁ Χριστιανισμός, ἡ νέα θρησκεία τῆς ἀγάπης, τῆς συγγνώμης, τῆς ἀνοχῆς, τῆς συναδελφώσεως καί συμφιλίωσεως πολλῶν καί διαφόρων λαῶν, παραδόσεων καί πολιτισμῶν, μέ τόν ἀπολυτρωτικόν του χαρακτήρα καί τήν οἰκουμενικήν του διάσταση, διεδόθη

---

11. Ἀπό τά Τύανα κατήγετο ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεύς (β' μισό τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ.), τόν βίον τοῦ ὁποῖου συνέταξε ὁ Φιλόστρατος. Σύμφωνα μέ τά ὑπό τοῦ Φιλοστράτου γραφόμενα, ὁ Ἀπολλώνιος ὑπῆρξε «θεῖος ἀνὴρ», ὁ ὁποῖος κατεῖχε τήν μοναδικήν σοφίαν, τήν ὁποίαν συνεδύαζε μετά τῆς ἀγάπης πρός τό ἑλληνικόν πνεῦμα καί τόν ἰσχυρόν μυστικισμόν. Σκοπός του ἦτο νά κηρύξει στούς «ἄμαθεῖς τοῦ θεοῦ» ἀνθρώπους τήν ἀληθῆ λατρείαν. Ἀντ. Παπαδόπουλος, Ἄρθρον «Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεύς», ΘΗΕ, τ. 2 (Ἀθῆναι 1963), στ. 1127-1128.

ένωρίτατα καί στήν Μικράν Ἀσίαν¹² καί εἰδικώτερα στήν Καππαδοκίαν¹³.

Ἦδη κατά τήν πρωτοχριστιανική ἐποχήν (1ος-3ος αἰ.) καί τήν παλαιοχριστιανικήν περίοδον (4ος-6ος αἰ.) ὑπῆρχε στήν περιοχὴ ὁργανωμένη χριστιανική Ἐκκλησία. Ἐπίσης ὁ Μοναχισμός φαίνεται νά εἰσήχθη ἐνωρίτατα στήν Καππαδοκία. Στούς πρωτεργάτες τῆς μοναχικῆς κινήσεως ἀνήκει καί ὁ Μέγας Βασίλειος (329-379), Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας¹⁴. Ἐκεῖνος διετύπωσε πρῶτος τούς κανόνες τοῦ Μοναχισμοῦ, οἱ ὁποῖοι διέπουν τήν ζωὴν τῶν Μοναχῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἀπό αὐτοὺς ἐπηρεάσθηκε στή Δύση ὁ Ἅγιος Βενέδικτος¹⁵, ὁ ὁποῖος ἐφρόντισε διὰ τήν ὁργάνωση τοῦ Μοναχισμοῦ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας.

Κατά τήν πρώτην Βυζαντινὴν Ἐποχὴν ἡ Καππαδοκία ἦτο ἓνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα θρησκευτικὰ κέντρα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Κατ' αὐτὴν ἀνηγέρθησαν πολυάριθμοι ναοί, ἰδρύθησαν Μονές καί ὑπῆρχε πλούσια χριστιανικὴ ζωή.

Μέ τήν ἐμφάνιση τοῦ Ἰσλάμ (Ἐγείρα 623 μ.Χ.) καί τίς ἐπακολουθείσασες ἀραβικὲς ἐπιδρομές, ἐπλήγη ἐπανειλημμένως καί ἡ Μικρά Ἀσία καί εἰδικώτερα ἡ Καππαδοκία. Ὁ Ἀραβας κυρίαρχος τῆς Συρίας Muawija εἰσέβαλε κατὰ τό ἔτος 647 μ.Χ. στήν Καππαδοκίαν καί κατέλαβε τήν Καισάρειαν¹⁶.

Περί τὰ χίλια ἔτη ἤκμασε ὁ Μοναχισμός στήν Καππαδοκία, τό τέλος τοῦ ὁποῖου προετοίμασαν οἱ ἐπιδρομές ἐχθρικῶν φύλων, προερχομένων ἀπὸ τὰ βάρη τῆς Ἀσίας (Τουρκμένων καί Μογγόλων), μέ ἀποτέλεσμα μέ τήν πάροδον τοῦ χρόνου τὰ φύλλα αὐτά νά καταλάβουν τήν Καππαδοκίαν καί ὁλόκληρον τήν Μικράν Ἀσίαν καί νά ἰδρυθεῖ ἡ Ὁθωμανικὴ Αὐτοκρατορία.

Ὁ ἐπακολουθήσας βαθμιαίος ἐξισλαμισμός καί ἐκτουρκισμός τῶν παλαιῶν Χριστιανῶν κατοίκων τῶν περιοχῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας,

12. Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* 1959, σ. 28 κ.ἑ.

13. Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* 1959, σ. 37, 89, 99.

14. Β. Altaner, *Patrologie* 1966, σ. 290-298.

15. Βενέδικτος, ὁ ἐκ Νουρσίας (480-547), Μέγας Ὅσιος τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος ἐορτάζεται ἀπὸ αὐτὴν τὴν 21η Μαρτίου, ἀπὸ δέ τὴν Ἀνατολικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν τὴν 14η Μαρτίου. Βασ. Μουστάκης, ΘΗΕ, τ. 3 (Ἀθῆναι 1963), στ. 790-792.

16. G. Ostrogorsky, *Byzantinische Geschichte* 1963, σ. 84.

περιόρισε τόν χριστιανικόν πληθυσμόν αὐτῆς¹⁷. Παρά ταῦτα πολυάριθμες χριστιανικές κοινότητες-νησίδες διετηρήθησαν στήν Μικράν Ἀσίαν ἐπί αἰῶνες. Εἰδικώτερα στήν Καππαδοκίαν ὑπῆρχαν εὐάριθμες χριστιανικές κοινότητες μέχρι καί τά ἔτη 1922-1924, ὁπότε μέ τήν Μικρασιατικήν καταστροφήν καί τήν συνεπεία αὐτῆς ἐπακολουθείσασαν ἀνταλλαγὴν τῶν πληθυσμῶν μεταξύ Ἑλλάδος καί Τουρκίας, οἱ χριστιανοί κάτοικοι τῆς Καππαδοκίας ἀναγκάσθησαν νά ἐγκαταλείψουν τίς ἐστίες των καί νά ἐγκατασταθοῦν στήν Ἑλλάδα.

Μετά τό πέρας τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1940-1944) ὀρισμένοι ἑλληνικῆς καταγωγῆς Χριστιανοί Ὁρθόδοξοι ἐπέστρεψαν στήν Καππαδοκίαν, ὅπου καί ἔγιναν ἀποδεκτοί ἀπό τοὺς Τούρκους μουσουλμάνους κατοίκους τῆς περιοχῆς. Ἐκεῖ συνεχίζουν νά διαβιοῦν ἀρμονικά μετά τῶν λοιπῶν κατοίκων μέχρι σήμερα καί νά δραστηριοποιοῦνται σέ διάφορους τομεῖς. Σημειωτέον, ὅτι στήν Σινασσόν (σημ. *Mustafapaşa*), κατά τά τελευταῖα δέκα ἔτη ἐκλέγεται συνεχῶς ὡς Δήμαρχος ἑλληνικῆς καταγωγῆς Ὁρθόδοξος Χριστιανή, ἡ Ἑλένη¹⁸.

Στό κέντρον τῆς Σινασσοῦ διατηρεῖται σέ πολύ καλή κατάσταση ὁ ναός τῶν Ἀγίων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης, ὁ ὁποῖος ἀνεστηλώθη τελευταία, ἀποτελεῖ ἱστορικόν μνημεῖον καί εἶναι ἐπισκέψιμος διά τό κοινόν¹⁹.

3. Χριστιανικά μνημεῖα τῆς Καππαδοκίας

Ἀπό τό πλῆθος τῶν παλαιοχριστιανικῶν ναῶν καί Μονῶν, πού εἶχαν ἰδρυθεῖ στίς πόλεις καί τίς κῶμες, ἀλλά καί στήν ὑπαιθρον, κοιλάδες, σπήλαια καί κορυφές ὁρέων τῆς Καππαδοκίας, τά ὁποῖα εἶναι γνωστά σέ μᾶς ἀπό τίς ἐκκλησιαστικές καί ἄλλες πηγές, μόνον ὀλίγα σχετικῶς διεσώθησαν καί αὐτά ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον ἐρειπωμένα. Μόνον δέ οἱ βυ-

---

17. Σπ. Βρυώνης, *Μικρά Ἀσία*.

18. Ἡ πληροφορία ὀφείλεται στόν Ξεναγόν μας κ. Faruk Bulduk.

19. Πρόκειται διά μίαν μεγάλων διαστάσεων τρίκλιτον, καμαροσκέπαστον βασιλικήν. Τό μεσαῖον κλίτος αὐτῆς εἶναι εὐρύτερον τῶν πλαγίων καί περατοῦται σέ μίαν ἡμικυκλικήν ἀψίδα πρὸς Α. Τά πλάγια κλίτη περατοῦνται πρὸς Α σέ ἐπίσης ἡμικυκλικές ἀψίδες. Δυτικά τοῦ κυρίως ναοῦ ὑπάρχει ἀνοικτόν Πρότυλον. Ὁ ναός, σύμφωνα μέ τήν διατηρούμενην κτητορικὴν ἐπιγραφήν, ἀνηγέρθη στά μέσα τοῦ 18ου αἰ. Στόν ναόν αὐτόν ἐτέλεσε τήν Θεῖαν Λειτουργίαν πρό διετίας ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαῖος.

ζαντινοί ναοί, οί όποιοί εἶναι λατομημένοι ἐντός ἡφαιστειογενῶν δολομητῶν, στίς ὑπάρειες τοῦ ὄρους Ἀργαῖος (σημ. Ergiyes), διασῶζονται σέ καλή σχετικῶς κατάσταση, μαζί μέ τίς τοιχογραφίες των.

Οἱ ἀρχαιότεροι παλαιοχριστιανικοί ναοί τῆς Καππαδοκίας ἔχουν τήν μορφήν τρικλίτων βασιλικῶν καί χρονολογοῦνται ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον στόν 5ον αἰ. Σπουδαιότερες ἀπό αὐτές, οἱ ὁποῖες σώζονται ἀκόμη σέ ὕψος εἶναι οἱ ἐξῆς:

α) Ὁ ναός τῆς Παναγίας στό Göreme, παρά τό ὄρος Ἀργαῖος.

β) Ἡ βασιλική τῶν Ἀγίων καί ἱσαποστόλων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης στήν ἀρχαίαν Ἀνδάβαλη, παρά τά Τύανα.

γ) Ἡ βασιλική τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου, στή σημερινήν κώμην Τίλ, παρά τήν ἀρχαίαν Μαλοκοπαίαν²⁰.

Τά βυζαντινά ναῦδρια τῆς Καππαδοκίας καί οἱ τοιχογραφίες αὐτῶν παρέμεναν ἐπὶ αἰῶνες ἄγνωστα στόν ἔξω κόσμον, στήν ἐπιστήμην καί τήν ἔρευναν, μέ ἐξαίρεση μεμονωμένες ἀναφορές Εὐρωπαίων περιηγητῶν, οἱ ὁποῖοι κατά καιρούς εἶχαν τήν δυνατότητα νά ἐπισκεφθοῦν τήν περιοχήν καί τά μνημεῖα της.

Πρῶτος ὁ Γάλλος Ρωμαιοκαθολικός ἱερωμένος καί γνώστης τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας καί τέχνης π. Guillaume de Jerphanion, ἐπισκέφθηκε τήν Καππαδοκίαν κατά τό ἔτος 1907, διέγνωσε τήν μεγάλην σπουδαιότητα τῶν χριστιανικῶν μνημείων τῆς περιοχῆς καί ἔκτοτε ἀφιέρωσε ὁλόκληρον τό ὑπόλοιπον τοῦ βίου του στήν ἔρευναν, μελέτην καί δημοσίευση τῶν ναῶν τῆς Καππαδοκίας καί τῶν ἐντός αὐτῶν σωζομένων τοιχογραφιῶν. Τά ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν του καί τά προκύψαντα πορίσματα ἐξέθεσε στό θεμελιῶδες ἔργον του: Guillaume de Jerphanion, *Une nouvelle province de l'art byzantine. Les eglises rupestres de Cappadoce*, Paris 1925-1942. Ἐκεῖνος ἀνοίξε νέους δρόμους διά τήν ἐπιστήμην καί τήν ἔρευναν καί τό παράδειγμά του ἐμμήθησαν καί ἄλλοι ἐρευνητές. Ἡ ἔρευνα ἐξακολούθησε καί συνεχίζεται ἀνελλιπῶς μέχρι σήμερα. Σημειωτέον, ὅτι περί τά τέσσερα ἑκατομμύρια ἐπισκέπτες ἔρχονται στήν Καππαδοκίαν κατ' ἔτος. Κύριος πόλος ἑλξεως τῶν ἐπισκεπτῶν εἶναι τά βυζαντινά ναῦδρια καί οἱ τοιχογραφίες αὐτῶν.

Περί τά μέσα τοῦ 20οῦ αἰ. τό ζεῦγος τῶν Γάλλων ἐρευνητῶν Nicole καί Michele Thierry, ἐμελέτησαν τά μνημεῖα τῆς κοιλάδας «Περίστρεμα», ΝΑ τοῦ Aksaray, στούς πρόποδες τοῦ ὄρους Hasan

20. Γ. Σωτηρίου, *Ἀρχαιολογία* 1942, σ. 282-286.

Dağı, όπου διασώζονται περί τούς πενήκοντα (50) βυζαντινοί ναοί και μοναστήρια²¹.

Ακολουθως Γερμανοί²² και άλλοι μελετητές ασχολήθηκαν με την έρευναν, την μελέτην και την δημοσίευση των βυζαντινών ναών της Καππαδοκίας και των εντός αυτών σωζομένων τοιχογραφιών²³.

Ανατολικά του οικισμού Nevşehir της Καππαδοκίας, δυτικά του οικισμού Ürgüp (Άγιος Προκόπιος) και νότια της κωμοπόλεως Avasos (άρχ. Vanesa), κείται ο οικισμός Κόραμα (σημ. Göreme).

Στήν ευρύτερη περιοχή του Göreme, ΝΑ αυτού και σε μικρή απόσταση από εκείνον, κείται η λεγομένη «Έρυθρά κοιλάδα», ή οποία όφειλει την όνομασίαν της αυτή, στο γεγονός της έρυθρόχρωμης απόχρωσης των ήφαιστειογενοῦς συστάσεως πετρωμάτων της.

Στίς παρυφές της Έρυθρᾶς κοιλάδας ὑψώνονται κωνοειδείς, φαιόχρωμοι, ήφαιστειογενοῦς προελεύσεως δολομήτες διαφόρων διαστάσεων, εντός των οποίων έχουν σκαφεῖ κοιλότητες, πού έχρησimeυαν ως χριστιανικοί ναοί, μοναστήρια, ασκηταριά, κατοικίες, αποθηκευτικοί χώροι κ.λπ.

Έντός ενός εὔμεγέθους, κωνοειδοῦς, φαιόχρωμου δολομήτου εὔρiσκεται ο ναός του Τιμίου Σταυροῦ. Η όνομασία αυτού όφείλεται στο γεγονός, ότι όλόκληρη ή έσωτερική, όριζόντια έπιφάνεια της όροφής αυτού καλύπτεται από ένα μεγάλων διαστάσεων, ανάγλυφον σταυρόν. Ειδικώτερα, εντός όρθογωνίου πλαισίου, ή ανατολική πλευρά του οποίου περατοῦται σε ήμικυκλικόν τόξον, έγγράφεται ίσοσκελής σταυρός, οί κεραῖες του οποίου εῖναι πεπλατυσμένες στά άκρα. Έκατέρωθεν της βάσεως του σταυροῦ αυτού παρίσταται άκόμη ανά ένας, επίσης ίσοσκελής, ανάγλυφος σταυρός, έγγεγραμμένος εντός ρομβοειδοῦς πλαισίου.

Ο ανάγλυφος αυτός διάκοσμος της όροφής του ναοῦ έχει έκτελεσθεῖ σύμφωνα με την έπιπεδόγλυφον τεχνικήν, ήτοι αρχικά σχεδιάζεται επί της πρόσ διακόσμηση έπιφανείας τό θέμα και στή συνέχεια αφαιρεῖται τό βάθος και τό θέμα εξέχει έλαφρῶς.

21. N.-M. Thierry, *Eglises de Cappadoce* 1963, σ. 1 κ.έ. Πρβλ. John Freely, *Tuerkei* 1992, σ. 333-335.

22. M. Restle, *Wandmalerei in Kleinasien*, I-III, 1967.

23. Ι. Βολανάκης, *Καππαδοκία* 2000, σ. 148-171 και σ. 404-407. Ο αυτός, *El Nazar* 1994, σ. 1-46. Ν. Γκιολές, *Ανάληψις* 1981, σ. 99, 217.

Ι. Αρχιτεκτονική

Ὁ ναός αὐτός εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου σκαμμένος στό ἐσωτερικόν τοῦ βράχου. Τό δάπεδον αὐτοῦ εἶναι σκαλισμένον στό φυσικόν πέτρωμα, καθώς καί ἡ ὀροφή, ἡ ὁποία εἶναι ἐσωτερικά ὀριζόντια. Τό δάπεδον τοῦ ναοῦ κεῖται ὑψηλότερα τῆς στάθμης τοῦ γύρω ἐδάφους κατά ὀκτώ (8,00) περίπου μέτρα καί ὁ ἐπισκέπτης ἀνέρχεται σέ αὐτόν διά κλίμακας, σκαλισμένης ἐπίσης στόν βράχον καί κειμένης κατά τήν ΒΔ γωνίαν τοῦ ναοῦ.

Πρόκειται διά μικρῶν διαστάσεων μονόχωρον ναόν, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ. 7,50 x 5,00 μ. περίπου). Ὁ κυρίως ἄξονας τοῦ ναοῦ κεῖται ἀπό Δ πρὸς Α (προσανατολισμός τοῦ οἰκοδομήματος).

Χαμηλόν, σκαλιστόν στόν βράχον τέμπλον, χωρίζει τόν ναόν σέ δύο ἀνισομερῆ τμήματα, ἥτοι στό Ἱερὸν Βῆμα καί τόν Κυρίως ναόν. Στό μέσον τοῦ τέμπλου ἀνοίγεται ἡ Ὡραία Πύλη (πλάτ. 1,00 μ. περίπου).

α) Ἱερὸν Βῆμα

Τό ἀνατολικόν τμήμα τοῦ ναοῦ ἐμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (ἐσωτ. διαστ. 5,00 x 2,50 μ. περίπου) καί ἀποτελεῖ τό Ἱερὸν Βῆμα. Ἡ ἀνατολική αὐτοῦ πλευρά περατοῦται σέ μίαν ἡμικυκλικήν ἀψίδα (χορδῆς 4,00 καί βέλους 2,00 μ. περίπου).

Ἐντός τῆς ἀψίδας περικλείεται πεταλοειδές, σκαλισμένον στόν βράχον σύνθρονον²⁴. Διατηρεῖται σέ καλή κατάσταση τό νότιον ἡμισυ αὐτοῦ. Στό μέσον αὐτοῦ κεῖται ὁ θρόνος τοῦ Ἐπισκόπου καί ἐκατέρωθεν αὐτοῦ τά ἐδῶλια, τά ὁποῖα προορίζοντο διά νά κάθῃται ὁ κλῆρος (Πρεσβύτεροι, Διάκονοι κ.λπ.), ὁ ὁποῖος τότε ἦτο πολυάριθμος²⁵.

Στό βόρειον τμήμα τῆς ἀνατολικῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ Ἱεροῦ Βήματος καί ἐντός τοῦ φυσικοῦ πετρώματος εἶναι σκαμμένη μία ἡμικυκλική, μικροῦ σχετικῶς μεγέθους κόγχη, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι ἀπετέλει τήν Πρόθεση καί ἐχρησίμευε διά τήν προετοιμασίαν τῶν Τιμίων Δώρων.

Δυτικά τοῦ θρόνου τοῦ Ἐπισκόπου καί στό μέσον περίπου τοῦ Ἱεροῦ Βήματος εἶναι σκαμμένη ὑπό τό δάπεδον καί ἐντός τοῦ φυσικοῦ βράχου, μία κυλινδρικοῦ σχήματος ἐμβάθυνση (διάμετρος ἀνοίγμα-

24. Γ. Σωτηρίου, *Ἀρχαιολογία* 1942, σ. 185-189.

25. Στήν Κοπτική Ἐκκλησίαν (Μονοφυσίτες) μέχρι καί σήμερα ὁ κλῆρος εἶναι πολυάριθμος.

τος 1,50 καί βάθος 1,00 μ. περίπου). Ός πρός τήν χρησιμότητα αὐτῆς οἱ γνῶμες τῶν ἐρευνητῶν διῃστανται. Ὑπό ὀρισμένων ὑποστηρίζεται, ὅτι πρόκειται διά κολυμβήθραν²⁶, ἡ ὁποία ἐχρησίμευε διά τήν τέλεση τοῦ μυστηρίου τοῦ βαπτίσματος²⁷, ἐνῶ ὑπό ἄλλων ἡ ἐμβάθυνση αὐτή ἐρμηνεύεται ὡς «βόθρος», κείμενος ὑπό τήν Ἁγίαν Τράπεζαν, προορισμένος διά νά δέχεται τά ἀπονύμματα κατά τίς τελετουργικές νίψεις τῶν χειρῶν τῶν ἱερέων, ἱερῶν σκευῶν, καθῶς καί τῶν καλυμμάτων τῆς Ἁγίας Τραπέζης. Πρόκειται δηλαδή διά τήν λεγομένην «Θάλασσαν» ἢ «Θαλασσίδιον» τοῦ ναοῦ, πού ἀπαντᾷ ἤδη κατά τήν παλαιохριστιανικήν ἐποχήν καί συνεχίζεται κατά τούς μέσους χρόνους καί σέ ὀρισμένες περιπτώσεις μέχρι σήμερα²⁸.

Ἐντός τοῦ Ἱεροῦ Βήματος Ἁγία Τράπεζα ἡ λείψανα αὐτῆς δέν διατηροῦνται. Θεωρεῖται πιθανόν, ὅτι ἀκριβῶς ἄνωθεν τῆς προαναφερθείσης κυλινδρικής κατασκευῆς ἔκειτο μόνιμη ἡ κινητή Ἁγία Τράπεζα, ἡ ὁποία δέν διετηρήθη.

β) Κυρίως Ναός

Δυτικά τοῦ Ἱεροῦ Βήματος κεῖται ὁ κυρίως ναός. Πρόκειται διά τετραγώνου κατόψεως χώρον (ἔσωτ. διαστ. 5,00 x 5,00 μ. περίπου), μέ ὀριζόντιον δάπεδον καί ὀριζόντιαν ὀροφήν, πού ἔχουν σκαφεῖ στό φυσικό, μαλακόν πέτρωμα. Ἐντός τοῦ ναοῦ καί σέ ἐπαφή πρός τήν νοτίαν, δυτικήν καί βορείαν αὐτοῦ πλευράν ὑπάρχουν θρανία, σκαλισμένα στόν βράχον (πλάτ. 0,30 καί ὕψους 0,40 μ. περίπου), τά ὁποία ἐχρησίμευαν διά νά κάθωνται οἱ πιστοί.

Στό δυτικόν τμήμα τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτ. 1,20 μ. περίπου), ἐνῶ στό μέσον περίπου τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἀνοίγεται ἓνα παράθυρον-φεγγίτης (πλάτ. 1,00 μ. περίπου). Ἡ δυτική πλευρά τοῦ κυρίως ναοῦ εἶναι καί ἐξωτερικά πελεκημένη, ὥστε νά δίνει τήν ἐντύπωση συμπαγοῦς τοίχου.

Νότια τοῦ ναοῦ, σέ ἐπαφή πρός τό ἀνατολικόν περίπου ἡμισυ τῆς νοτίας αὐτοῦ πλευρᾶς καί ἐντός τοῦ ἴδιου κωνοειδοῦς δολομήτου, εἶναι σκαμμένος δεύτερος, μικροτέρων διαστάσεων χώρος, ὁ ὁποῖος, μέσῳ μεγάλου ἀνοίγματος ἐπὶ τῆς βορείας αὐτοῦ πλευρᾶς, εὐρίσκεται σέ ἄμεση ἐπικοινωνία μέ τόν ναόν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Ὁ χώρος αὐτός

26. Ἱ. Βολανάκης, *Βαπτιστήρια* 1976, σ. 51-54.

27. Ἱ. Βολανάκης, *Βαπτιστήρια* 1976, σ. 51-54.

28. Δ. Πάλλας, *Θάλασσα* 1952, σ. 1 κ.έ.

έμφανίζει ὀρθογωνίου σχήματος κάτοψη (έσωτ. διαστ. 4,00 x 3,00 μ. περίπου) καί περατοῦται πρὸς Α σέ μίαν ἡμικυκλικήν ἀψίδα (χορδῆς 3,00 καί βέλους 1,50 μ. περίπου). Τό δάπεδον τοῦ χώρου αὐτοῦ εἶναι σκαμμένον στὸν φυσικὸν βράχον καί κεῖται ὑψηλότερον κατὰ 1,00 μ. περίπου τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου τοῦ κυρίως ναοῦ. Ἡ ὀροφή αὐτοῦ εἶναι ὀριζόντια, σκαμμένη ἐπίσης στό φυσικὸ μαλακὸν πέτρωμα.

Σημειωτέον, ὅτι ἓνα μεγάλο τμήμα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ νοτίου αὐτοῦ διαμερίσματος ἔχει καταπέσει καί ἔτσι δημιουργεῖται μεγάλον ἄνοιγμα, τό ὁποῖον ἐπιτρέπει τὸν ἄπλετον φωτισμὸν τοῦ ἐσωτερικοῦ χώρου, τόσον αὐτοῦ, ὅσον καί τοῦ ναοῦ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, πρᾶγμα πού δέν συνέβαινε ἀρχικά.

Φαίνεται, ὅτι ὁ νότιος αὐτός χώρος δέν ἀπετέλει δεύτερον κλίτος τοῦ ναοῦ, ἀλλὰ βοηθητικὸν αὐτοῦ χώρον καί ἐχρησίμευε διὰ τὴν ἀπόθεση διαφόρων ἀντικειμένων, τά ὁποῖα ἐχρησιμοποιοῦντο κατὰ τὴν τέλεση τῆς χριστιανικῆς λατρείας.

Τόσον στὸν ἴδιον βράχον, ὅπου εἶναι λαξευμένος ὁ ναὸς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ὅσον καί στοὺς παρακείμενους, μικροτέρου μεγέθους βράχους, ὑπάρχουν περισσότεροι ὑπόσκαφοι χώροι, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐξυπηρετοῦσαν τίς καθημερινές ἀνάγκες τῶν Μοναχῶν, σέ περίπτωσιν πού ὁ ναὸς ἐχρησίμευε ὡς καθολικὸν μικρᾶς Μονῆς ἢ τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς, ἐφόσον ἐπρόκειτο διὰ ναὸν μικροῦ οἰκισμοῦ, κειμένου γύρω ἀπὸ τὸν ναόν.

Ὡς πρὸς τό *Patrozinium*, ἥτοι σέ ποῖον Ἅγιον ἦτο ἀρχικά ἀφιερωμένος ὁ ναὸς αὐτός, δέν εἶναι δυνατόν νά γνωρίζωμεν ἐπακριβῶς. Εἴτε ἦτο ἀφιερωμένος στὸν Τίμιον Σταυρόν, γεγονός πού συνετέλεσε καί στὸν διάκοσμον τῆς στέγης αὐτοῦ μέ μεγάλων διαστάσεων ἀνάγλυφον σταυρόν, εἴτε ἐτιμᾶτο στήν μνήμην κάποιου Ἀγίου, τό ὄνομα τοῦ ὁποίου δέν διεσώθη²⁹.

II. Τοιχογραφίες

Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τοῦ ναοῦ αὐτοῦ φαίνεται ὅτι ἀρχικά ἐκαλύπτοντο μέ τοιχογραφίες. Ὅμως μέ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου,

29. Σημειωτέον, ὅτι οἱ περισσότεροι, ἀπὸ τοὺς μέχρι σήμερα διατηρούμενους χριστιανικοὺς ναοὺς τῆς Καππαδοκίας, ὀφείλουν τὴν σημερινήν ὀνομασίαν των, ὄχι στὸν Ἅγιον, στή μνήμη τοῦ ὁποίου ἦσαν ἀρχικά ἀφιερωμένοι, ἀλλὰ σέ ἄλλες αἰτίες. Συχνά ἀπὸ χαρακτηριστικὲς παραστάσεις, οἱ ὁποῖες διατηροῦνται ἐντός αὐτῶν, στή θέσιν των, σέ διάφορες παραδόσεις κ.λπ.

τήν ύγρασία, τήν γήρανση, τήν πτώση τῶν κονιαμάτων, τήν ἔλλιπῃ συντήρηση, τίς ἱστορικές συγκυρίες, ἐχθρικές καί ἄλλες ἐπεμβάσεις, ἐπιρροές κ.λπ., τό μεγαλύτερον μέρος αὐτῶν δέν διατηρεῖται. Στήν ἀνατολικήν, ἐσωτερικήν πλευράν τοῦ Ἱεροῦ Βήματος διατηρήθησαν σέ καλή σχετικῶς κατάσταση καλῆς τέχνης καί ποιότητος τοιχογραφίες, καθὼς καί λείψανα αὐτῶν στόν κυρίως ναόν. Εἰδικώτερα:

α) *Τερὸν Βῆμα*

Ἀψίδα – Τεταρτοσφαίριον – Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ τεταρτοσφαιρίου τῆς ἀψίδας χωρίζεται σέ δύο ζῶνες, ἥτοι:

Ἄνω ζώνη: Ἰησοῦς Χριστός Παντοκράτωρ. Στό κέντρον καί ἐντός κυκλικῆς δόξας εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς Χριστός, στόν τύπον τοῦ Παντοκράτορος³⁰. Παρίσταται ὁλόσωμος, ἔνθρονος, μετωπικός³¹. Κάθεται ἐπὶ πολυτελοῦς, ξυλόγλυπτου θρόνου, μέ λυροειδές ἐρεισίνωτον καί χωρίς ἐρεισίχειρα, διάλιθον καί μαργαριτοκόσμητον. Ἐπὶ τοῦ καθίσματος ἔχει τοποθετηθεῖ ἐρυθροῦ χρώματος προσκεφάλαιον. Ὁ Χριστός στηρίζει τά πόδια Του ἐπὶ πολυτελοῦς ὑποποδίου, ἐπίσης διάλιθον καί μαργαριτοκόσμητον.

Ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἰησοῦ περιβάλλεται μέ ἔνσταυρον φωτοστέφανον καί φέρει μακρά, καστανὴ κόμη καί βραχύ, καστανόχρωμον γένειον. Τό πρόσωπόν Του εἶναι ὠοειδές, οἱ ὀφθαλμοὶ μεγάλοι, ἀμυγδαλωτοί, ἡ μύτη μακρά καί εὐθεία, τό στόμα μικρόν, τό πηγούνι στρογγύλον. Ἰσχυρὸς λαϊμός στηρίζει τήν κεφαλὴν ἐπὶ τοῦ κορμοῦ. Φορεῖ ποδήρη, χειριδωτόν, ἐρυθρόχρωμον χιτῶνα καί κυανόχρωμον ἱμάτιον. Εὐλογεῖ μέ τό δεξιὸν Του χεῖρ καί μέ τό ἀριστερόν κρατεῖ κλειστόν κώδικα Εὐαγγελίου, ὁ ὁποῖος φέρει πολυτελεῖ, διάλιθον καί μαργαριτοκόσμητον στάχωση.

Ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ Χριστοῦ διατηρεῖται ἡ γραπτὴ ἐπιγραφή:

«Ι(ΗCOY)C X(PICTO)C».

Ἐπάνω ἀκριβῶς ἀπὸ τήν κεφαλὴν τοῦ Χριστοῦ ἱστορεῖται «ἡ εὐλογοῦσα χεῖρ τοῦ Κυρίου», ἡ ὁποία προβάλλει ἀπὸ τά νέφη.

Γύρω ἀπὸ τὸν θρόνον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰκονίζονται τά σύμβολα τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν. Ἀπὸ τοὺς ὧμους των φύονται πτέρυγες καί κρατοῦν κλειστοὺς κώδικες Εὐαγγελίων, οἱ ὁποῖοι φέρουν πολυτελεῖς, διάλιθες καί μαργαριτοκόσμητες σταχώσεις, ἥτοι:

30. Κ. Καλοκύρης, *Τοιχογραφίαι Κρήτης* 1957.

31. Μ. Χατζηδάκης, *Εἰκόνες Πάτμου* 1977, σ. 114, πίν. 121.

- 1) Ἄγγελος (Ματθαῖος).
- 2) Λέων πτερωτός (Μάρκος).
- 3) Μόσχος (Λουκάς).
- 4) Ἀετός (Ἰωάννης).

Ἐπίσης γύρω ἀπό τόν θρόνον τοῦ Χριστοῦ εἰκονίζονται ἐκπρόσωποι τῶν διαφόρων Ἀγγελικῶν Ταγμάτων³² καί Τάξεων. Δίπλα ἀπό αὐτά τά πτερωτά καί αὔλα, πνευματικά ὄντα διατηροῦνται γραπτές, μεγαλογράμματες ἐπιγραφές, πού δηλώνουν τά ὀνόματα αὐτῶν, ἥτοι:

«ΕΞΑΠΤΕΡΙΓΟΝ», «ΠΟΛΥΟΜΑΤΟΝ», «ΜΕΤΑΡΣΙΟΝ», «ΠΤΕΡΟΤΟΝ»³³, καθὼς καί ἐπιγραφή, μέ τμήμα ἀπό τόν Ἐπινίκιον Ὑμνον: «[+ ΤΟΝ ΕΠΙΝΙΚΙΟΝ ΥΜΝΟΝ] ΑΔΟΝΤΑ, ΒΟΩ<Ν>ΤΑ, ΚΑΙΚΡΑΓΟΤΑ ΚΑΙ ΛΕΓΟΝΤΑ...»³⁴.

Ἐκατέρωθεν τοῦ θρόνου τοῦ Χριστοῦ εἰκονίζονται οἱ Ἀρχάγγελοι Μιχαήλ καί Γαβριήλ. Παρίστανται ὁλόσωμοι, ὀρθιοι, μετωπικοί, φέροντες πολυτελῆ ἐνδύματα καί αὐτοκρατορικούς λώρους. Εἶναι ἐνδεδυμένοι ἔτσι, ὅπως οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματοῦχοι τῆς Βυζαντινῆς Αὐλῆς³⁵. Εἰδικώτερα:

Ἀρχάγγελος Μιχαήλ

Δεξιά (βόρεια) τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἱστορεῖται ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ³⁶. Τό πρόσωπόν του εἶναι ὡοειδές, νεανικόν, μέ ὠραία χαρακτη-

32. Τά ἐννέα Τάγματα, σύμφωνα μέ τόν (Ψευδο)Διονύσιον τόν Ἀρεοπαγίτην (5ος αἰ.), ὅπως ἀναφέρεται στό ἔργον «Περὶ τῆς οὐρανίου Ἱεραρχίας», τό ὅποιον ἀποδίδεται σέ ἐκείνον, εἶναι τά ἑξῆς: 1) Θρόνοι, 2) Χερουβεὶμ, 3) Σεραφεὶμ, 4) Κυριότητες, 5) Δυνάμεις, 6) Ἐξουσίαι, 7) Ἀρχαί, 8) Ἀρχάγγελοι, 9) Ἄγγελοι.

33. Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Θεία Λειτουργία, Ἱερατικόν* 1981, σ. 93: «Ὁ ἱερεὺς ἐπεύχεται μυστικῶς: Ἄξιον καὶ δίκαιον σέ ὑμνεῖν,... Εὐχαριστοῦμέν σοι καὶ ὑπὲρ τῆς Λειτουργίας ταύτης, ἣν ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν δέξασθαι κατηξίωσας, καίτοι σοί παρεστήκασι χιλιάδες Ἀρχαγγέλων καὶ μυριάδες Ἀγγέλων, τά Χερουβεὶμ καὶ τά Σεραφεὶμ, ἑξαπτέρυγα, πολυόμματα, μετάρσια, πτερωτά...».

34. Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Θεία Λειτουργία, Ἱερατικόν* 1981, σ. 93: «Τὸν ἐπινίκιον ὕμνον ᾄδοντα, βοῶντα, κεκραγότα, καὶ λέγοντα...».

35. Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐπιστεῦετο, ὅτι ἡ Αὐλή τοῦ Βυζαντινοῦ Αὐτοκράτορος ἐμμεῖτο τὴν τάξιν καὶ ἐφήρμοζε τό τυπικόν, τό ὅποιον ἐτελεῖτο στὸν οὐρανόν. Στὴν πραγματικότητα ὅμως, τό τυπικόν, τό ὅποιον ἐτηρεῖτο στὴν Βυζαντινὴν Αὐλήν, προεβάλλετο καὶ στὸν οὐρανόν. Ὑπῆρχε παραλληλισμὸς μεταξύ Θεοῦ καὶ Αὐτοκράτορος, μεταξύ οὐρανοῦ καὶ ἐπιγείου ἱεραρχίας.

36. Τό ὄνομα «Μιχαήλ» εἶναι ἐβραϊκόν καὶ σημαίνει: «Τίς εἶναι ὁ Θεός;», ἢ ἐπὶ τό θεολογικώτερον: «Ποιός εἶναι τόσοσιν μεγάλος, ὅσον ὁ Θεός;». Σημειωτέον

ριστικά³⁷. Διακρίνεται διά τήν σοβαρότητα, τήν εὐγένεια καί τό ὑψηλόν ἦθος. Μέ τό δεξί του χέρι κρατεῖ λάβαρον, ἐπί τοῦ ὁποίου ἀναγράφεται: «ΑΓΙΟΣ, ΑΓΙΟΣ, ΑΓΙΟΣ»³⁸, ἐνῶ μέ τό ἄριστερόν κρατεῖ μίαν σφαίραν. Ἄνωθεν αὐτοῦ ὑπάρχει ἡ γραπτή ἐπιγραφή: «ΜΙΧΑΗΛ».

Ἀρχάγγελος Γαβριήλ

Ἀριστερά (νότια) τοῦ Χριστοῦ παρίσταται ὁ Ἀρχάγγελος Γαβριήλ³⁹. Καί ἐκείνου τό πρόσωπον εἶναι νεανικόν, μέ ωραία χαρακτηριστικά καί ἀποπνέει σοβαρότητα, εὐγένεια καί ὑψηλόν ἦθος⁴⁰. Μέ τό δεξί του χέρι φέρει μίαν σφαίραν καί μέ τό ἄριστερό κρατεῖ λάβαρον, ἐπί τοῦ ὁποίου ἀναγράφεται: «ΑΓΙΟΣ, ΑΓΙΟΣ, ΑΓΙΟΣ». Ἄνωθεν αὐτοῦ διατηρεῖται ἡ γραπτή ἐπιγραφή: «ΓΑΒΡΙΗΛ».

Κάτω ζώνη: Ἀπόστολοι - Ἅγιοι.

Μέσον: Στή θέση αὕτη εἰκονίζεται διακοσμητικόν.

Βόρειον ἥμισυ: Στήν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ ἱστοροῦνται ὁκτώ ὁλόσωμες, ὀρθιες, μετωπικές μορφές, οἱ ὁποῖες φέρουν ποδήρεις, χειριδωτούς, διαφόρων χρωμάτων χιτῶνες καί πλούσια πτυχούμενα, ἐπίσης διαφόρων χρωμάτων ἱμάτια. Εὐλογοῦν μέ τό δεξί των χέρι καί ὀρισμένοι κρατοῦν μέ τό ἄριστερό κλειστούς κώδικες Εὐαγγελίων. Δίπλα ἀπό ἕνα ἕκαστον ὑπάρχει γραπτή ἐπιγραφή, ἡ ὁποία δηλώνει τό ὄνομά του. Ὅρισμένες ἐπιγραφές διατηροῦνται ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει καί ἄλλες ὄχι. Πρόκειται γιά ἕξι (6) Ἀποστόλους καί δύο ἀκόμη Ἀγίους, ἥτοι (ἀπό Β πρὸς Ν):

1. **Ὁ Ἅγιος Χαράλαμπος.** Πρῶτος ἀπό Βορρᾶν πρὸς Νότον εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος ἱερομάρτυς Χαράλαμπος⁴¹. Ἐκατέρωθεν αὐτοῦ ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «Ο ΑΓΙΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ».

2. **Ὁ Ἀπόστολος Βαρθολομαῖος.** Νότια αὐτοῦ διατηρεῖται ἡ ἐπιγραφή: «ΒΑΡΘΟΛΟΜΕΟΣ».

ὅτι πολλὰ ἐβραϊκά ὀνόματα εἶναι θεωνυμικά καί φέρουν ὡς δεῦτερον συνθετικόν τήν λέξη «ἦλ», ἥτοι Θεός. Ἐνδεικτικά ἀναφέρονται τά ἐπόμενα: Δανιήλ, Ἰεζεκιήλ, Ἰωήλ, Μισαήλ, Ναθαναήλ, Οὐριήλ, Ραγουήλ, Ραφαήλ, Σαλαθαήλ, Φανουήλ κ.λπ.

37. Μ. Χατζηδάκης, *Εἰκόνες Πάτμου* 1977, σ. 101-102, πίν. 114.

38. Πρόκειται περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Τρισαγίου Ὑμνου: «Ἅγιος, Ἅγιος, Ἅγιος Κύριος Σαβαώθ· πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης σου...».

39. Πρόκειται διά ἐβραϊκόν ὄνομα καί σημαίνει: «ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ».

40. Μ. Χατζηδάκης, *Εἰκόνες Πάτμου* 1977, σ. 140, πίν. 61, 149.

41. Διονύσιος, *Ἑρμηνεία* 1909, σ. Πρβλ. Μ. Χατζηδάκη, *Εἰκόνες Πάτμου* 1977, σ. 163, πίν. 74.

3. Ὁ Ἀπόστολος Ἰάκωβος. Εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Ἰάκωβος ὁ Ἀδελφός⁴². Νότια αὐτοῦ ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «ΙΑΚ[ΩΒΟΣ].

4. Ἀπόστολος ἀδιάγνωστος. Πρόκειται πιθανώτατα γιά Ἀπόστολον, ὅμως ἡ ἐπιγραφή, ἡ ὁποία ἐδηλοῦσε τό ὄνομά του, εἶναι ἐξίτηλος.

5. Εὐαγγελιστής Ματθαῖος (;). Ὁλόσωμη μορφή, ἡ ὁποία φέρει μέ τό ἄριστερό της χέρι κλειστόν κώδικα, ἴσως Εὐαγγελίου. Νότια αὐτοῦ ὑπῆρχε γραπτή ἐπιγραφή, ἡ ὁποία εἶναι ἐξίτηλος. Πιθανῶς ἀνεγράφετο: «ΜΑΤΘΑΙΟΣ». Πρόκειται μᾶλλον γιά τόν Ἀπόστολον καί Εὐαγγελιστήν Ματθαῖον.

6. Ἀπόστολος Παῦλος. Μέ τό ἄριστερόν του χέρι κρατεῖ κλειστόν κώδικα βιβλίου. Νότια αὐτοῦ διατηρεῖται ἡ ἐπιγραφή: «ΠΑΥΛΟΣ».

7. Ἀπόστολος καί Εὐαγγελιστής Ἰωάννης ὁ Θεολόγος. Μέ τό ἄριστερόν του χέρι κρατεῖ κλειστόν κώδικα Εὐαγγελίου. Νότια αὐτοῦ ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «ΙΩΑΝΝΗΣ».

8. Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος. Στή θέση αὕτη ἱστορεῖται ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος⁴³. Παρίσταται ὁλόσωμος, ὄρθιος, μετωπικός. Μέ τό δεξί του χέρι δεικνύει πρὸς τόν ἐρχόμενον Κύριον, ἐνῶ μέ τό ἄριστερόν κρατεῖ ἀνεπτυγμένο εἰλητάριον μέ μεγαλογράμματη ἐπιγραφή ἡμιεξίτηλον. Πιθανώτατα πρόκειται γιά τό κείμενον: «ΜΕΤΑΝΟΕΙΤΕ, ΗΓΓΙΚΕΝ ΓΑΡ Η ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΤΩΝ ΟΥΡΑΝΩΝ»⁴⁴.

Νότιον ἡμισυ: Στήν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ εἰκονίζονται ἐπίσης ὀκτώ (8) ὁλόσωμες, ὄρθιες, μετωπικές μορφές, ἥτοι (ἀπό Β πρὸς Ν):

9. Παναγία δεομένη. Στή θέση αὕτη ἱστορεῖται ἡ Παναγία ὁλόσωμη, ὄρθια, μετωπική, ἔχουσα ὑψωμένα τά χέρια σέ στάση δεήσεως. Φορεῖ ποδήρη, χειριδωτόν, κυανόχρωμον χιτῶνα καί πορφυρόχρωμον μαφόριον. Ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς αὐτῆς ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «ΜΗ(ΤΗ)Ρ Θ(Ε)ΟΥ».

Εἶναι ἐνδιαφέρον, ὅτι ἐκατέρωθεν τοῦ ἐνθρόνου Ἰησοῦ Χριστοῦ Παντοκράτορος εἰκονίζεται ἡ Παναγία καί ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος. Πρόκειται γιά τήν παράσταση τῆς λεγομένης «Δεήσεως» ἢ τοῦ «Τριμόρφου», ἡ ὁποία διαμορφώθηκε ἐνωρίτατα καί ἀργότερα ἐγνώρισε εὐρύτατη διάδοση καί καθιερώθηκε.

10. Ἀπόστολος Ἀνδρέας. Φορεῖ ποδήρη, χειριδωτόν, φαιόχρωμον χιτῶνα καί πλούσια πτυχούμενον, ἀνοικτοῦ ἐρυθροῦ χρώματος

42. Μ. Χατζηδάκης, *Εἰκόνες Πάτμου* 1977, σ. 139-140, πίν. 147, 148.

43. Μ. Χατζηδάκης, *Εἰκόνες Πάτμου* 1977, σ. 85-86, πίν. 31, 96.

44. Ματθ. 3, 2: «...μετανοεῖτε, ἡγγικεν γάρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν».

ιμάτιον. Εὐλογεῖ μέ τό δεξί του χέρι. Νότια αὐτοῦ διατηρεῖται ἡ ἐπιγραφή: «ΑΝΔΡΕΑC».

11. Εὐαγγελιστής Μᾶρκος. Εὐλογεῖ μέ τό δεξί του χέρι καί κρατεῖ κλειστόν κώδικα Εὐαγγελίου μέ τό ἄριστερόν. Νότια αὐτοῦ ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «ΜΑΡΚΟC».

12. Εὐαγγελιστής Λουκᾶς (:). Ἰστορεῖται νά εὐλογεῖ μέ τό δεξί του χέρι καί φέρει κλειστόν κώδικα Εὐαγγελίου μέ τό ἄριστερόν. Νότια αὐτοῦ ὑπῆρχε ἐπιγραφή, ἡ ὁποία ἐδηλοῦσε τό ὄνομά του καί εἶναι ἐξίτηλος. Πιθανῶς σέ αὐτήν ἀνεγράφετο: «ΛΟΥΚΑC», ἥτοι πρόκειται γιά τόν Εὐαγγελιστήν Λουκᾶν.

13. Ἀπόστολος Πέτρος (:). Τά χαρακτηριστικά τοῦ προσώπου εἶναι ἀλλοιωμένα, λόγω φθορᾶς τοῦ χρώματος. Παρίσταται ὁλόσωμος, ὄρθιος, μετωπικός. Φορεῖ ποδήρη, χειριδωτόν φαιόχρωμον χιτῶνα καί καστανόχρωμον ἱμάτιον. Εὐλογεῖ μέ τό δεξί του χέρι καί μέ τό ἄριστερό του φέρει κλειστό κώδικα βιβλίου. Πιθανῶς πρόκειται γιά τόν Ἀπόστολον Πέτρον.

14. Ἀπόστολος Θωμᾶς. Νότια αὐτοῦ ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «ΘΩ-ΜΑC».

15. Ἀπόστολος ἀδιάγνωστος. Ἰστορεῖται ὁλόσωμος, ὄρθιος, μετωπικός. Φορεῖ ποδήρη, χειριδωτόν, φαιόχρωμον χιτῶνα καί ἐρυθρόν ἱμάτιον. Εὐλογεῖ μέ τό δεξί του χέρι. Νότια αὐτοῦ ὑπάρχει ἡμεξίτηλος ἐπιγραφή, ἡ ὁποία ἐδηλοῦσε τό ὄνομά του.

16. Ὁ Ἅγιος Κήρυκος. Εἰκονίζεται ὁλόσωμος, ὄρθιος, μετωπικός, φέρων πολυτελεῖ ἐνδύματα. Ἐκατέρωθεν αὐτοῦ διατηρεῖται ἡ γραπτή ἐπιγραφή: «Ο ΑΓΙΟΣ ΚΥΡΗΚΟC».

Κόγχη: Στήν ἐσωτερική ἐπιφάνεια τῆς κόγχης τῆς ἀψίδας ἀπλώνεται διακοσμητικόν, τό ὁποῖον ἀποτελεῖται ἀπό συμπλεκόμενους κύκλους, ἐναλλάξ μεγάλους καί μικρούς. Πρόκειται διά τό γνωστόν διακοσμητικόν θέμα, τό ὁποῖον ἀπαντᾷ ἤδη ἀπό τήν παλαιοχριστιανικήν ἐποχήν, τόσον σέ ἐπιδαπέδια ψηφιδωτά καί ὑφάσματα, ὅσον καί σέ τοιχογραφίες καί εἶναι γνωστόν μέ τήν ὀνομασίαν «συμπλεκόμενοι κύκλοι» ἢ «συρικοί τροχοί»⁴⁵.

Θριαμβικόν τόξον.

45. Παραλλαγὴν τοῦ διακοσμητικοῦ αὐτοῦ θέματος, ἀποτελοῦν πέντε συμπλεκόμενοι κύκλοι, ἐκτελεσμένοι σέ ἐπιδαπέδιον ψηφιδωτόν ἢ μαρμαροθέτημα, οἱ ὅποιοι συνήθως διακοσμοῦν τό λεγόμενον «ὀμφάλιον», ἥτοι τό κέντρον τοῦ κυρίως ναοῦ. Τό θέμα αὐτό ὀνομάζεται καί «πεντάρτι, τό».

Ἄντυγα ἢ ἐσωρράχιον τόξου. Στό ἐσωρράχιον τοῦ θριαμβικοῦ τόξου εἰκονίζεται στό μέν μέσον αὐτοῦ ἰσοσκελῆς σταυρός, ἐγγεγραμμένος ἐντός ἐνός κύκλου, ἐκατέρωθεν δέ αὐτοῦ ἀνά τέσσερις στηθαῖοι, μετωπικοί Προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τά ὀνόματα τῶν ὁποίων ἐδηλοῦντο μέ ἐπιγραφές, οἱ περισσότερες τῶν ὁποίων εἶναι ἡμιεξίτηλες ἢ ἐξίτηλες καί συνεπῶς δυσανάγνωστες, ἥτοι (ἀπό Β πρὸς Ν):

1. Προφῆτης ἀδιάγνωστος.
2. Ὁμοίως.
3. Ὁμοίως.
4. Ὁμοίως.
5. Ὁμοίως.
6. Ὁμοίως.
7. Ὁ Προφῆτης Ἱερεμίας. Δίπλα ἀπὸ αὐτόν διατηρεῖται ἡ γραπτὴ ἐπιγραφή: «ΙΕΡΕΜΙΑC».
8. Προφῆτης ἀδιάγνωστος.

β) Κυρίως Ναός

Ἀνατολική πλευρά

Νότιον τμήμα: Ἅγιος ἀδιάγνωστος.

Εἰκονίζεται ἓνας Ἅγιος, ὁλόσωμος, μετωπικός, ἀδιάγνωστος.

Βόρειον τμήμα: Ἅγιος Προκόπιος.

Παρίσταται ὁλόσωμος, ὄρθιος, μετωπικός ὁ Ἅγιος Προκόπιος. Ἐκατέρωθεν αὐτοῦ διατηρεῖται ἡ γραπτὴ ἐπιγραφή: «Ο ΑΓΙΟΣ ΠΡΟΚΟΠΗC».

Χαρακτήρας καὶ ποιότητα τῶν τοιχογραφιῶν - χρονολογία

Οἱ διατηρούμενες τοιχογραφίες στόν ναόν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στήν Ἐρυθράν κοιλάδα στά Κόραμα (Göreme) τῆς Καππαδοκίας εἶναι ἔργα καλῆς ποιότητος καί συνεχίζουν τήν μακράν παράδοση τῆς βυζαντινῆς Ἀγιογραφίας. Αὐτές εἶναι δυνατόν νά χρονολογηθοῦν στόν 10ον αἰ.

Ὁ Ἀγιογράφος χαρακτηρίζεται διὰ τήν ἀκριβῆ ἐκτέλεση τῶν σχεδίων καί τήν ἀνετη χρήση τοῦ χρωστήρα. Προτιμᾷ τά ἀνοικτά χρώματα. Τά εἰκονιζόμενα πρόσωπα χαρακτηρίζονται ἀπό εὐγένεια, ἀνώτερον ἥθος καί ὑψηλή πνευματικότητα.

Εἶναι πιθανόν ὁ Ἀγιογράφος νά μιμεῖται ἔργα τῆς πρωτευούσης, ἥτοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

- ABME: Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος, ἔκδ. ὑπό Ἀν. Κ. Ὁρλάνδου, Ἀθῆναι.
- B. Altaner, Patrologie 1966: B. Altaner-A. Stuiber, *Patrologie. Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*, Freiburg-Muenchen-Wien 1966.
- Ἰ. Βολανάκης, Βαπτιστήρια 1976: Ἰ. Βολανάκης, *Τὰ παλαιοχριστιανικά βαπτιστήρια τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθῆναι 1976.
- Ἰ. Βολανάκης, El Nazar 1994: Ἰ. Βολανάκης, “Ὁ ναός El Nazar στό Göreme τῆς Καππαδοκίας”. Ἀνάτυπον ἀπό τό περιοδικόν *Θεολογία*, τ. 65 (Ἀθῆναι 1994), σ. 802-842. Αὐτοτελὴς ἀρίθμηση, σ. 1-46.
- Ἰ. Βολανάκης, Καππαδοκία 1-2, 2000: Ἰ. Βολανάκης, “Τοιχογραφημένοι βυζαντινοὶ ναοὶ στὰ Κόραμα (Göreme) τῆς Καππαδοκίας”. Ἀνάτυπον ἀπό τό ἔργον: «ΙΕΡΑ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΑ - ΠΡΟΠΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ», τ. 1 (Θεσσαλονίκη 2000), σ. 148-171, καὶ σ. 404-407.
- Ἰ. Βολανάκης, Ἀρχαιότητες Μ. Ἀσίας 2008: Ἰ. Βολανάκης, “Χριστιανικὲς ἀρχαιότητες καὶ μνημεῖα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας”. Ἀνάτυπον ἀπό τό ΔΚΜΣ, τ. 15 (Ἀθῆναι 2008), σ. 163-256.
- Ἰ. Βολανάκης, Μνημεῖα Μ. Ἀσίας 2000: Ἰ. Βολανάκης, “Χριστιανικὰ μνημεῖα τῆς ΝΔ Μικρᾶς Ἀσίας”. Ἀνάτυπον ἀπό τό ΔΚΜΣ, τ. 13 (Ἀθῆναι 199-2000), σ. 11-64.
- Σπ. Βρυώνης, Μικρά Ἀσία: Σπ. Βρυώνης, *Ὁ βαθμιαῖος ἐξισλαμισμὸς καὶ ἐκτουρκισμὸς τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας* (Ἀθῆναι 1996), ἔκδοση Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος Ἐθνικῆς Τραπέζης.
- B Z: Byzantinische Zeitschrift.
- N. Γκιολές, Ἀνάληψις 1981: N. Γκιολές, *Ἡ Ἀνάληψις τοῦ Χριστοῦ βάσει τῶν μνημείων τῆς ἀ΄ χιλιετηρίδος*, Ἀθῆναι 1981.
- Διονύσιος, Ἑρμηνεία 1909: Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ, *Ἑρμηνεία τῆς Ζωγραφικῆς Τέχνης*, ἔκδοσις Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Πετροῦπολις 1909.
- ΔΚΜΣ: Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν (Ἀθῆναι).
- John Freely, Tuerkei 1992: John Freely, *Tuerkei*, Muenchen 1992.
- ΘΗΕ: Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἑγκυκλοπαιδεῖα, τ. 1-12 (Ἀθῆναι 1962-1968). Ἐκδότης Ἀθ. Μαρτίνοϋ.
- Ἱερατικόν 1981: Αἱ Θεῖαι Λειτουργίαι: Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου - Βασιλείου τοῦ Μεγάλου - τῶν Προηγιασμένων. Ἐκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1981.
- A. Κιντῆ, Τουρκία: A. Κιντῆ, *Οἱ Μπλέ Ὁδηγοί, Τουρκία* (Ἀθήνα ἄν. χρ. ἔκδ.).
- A. Ξυγγόπουλος, Σχεδιάγραμμα 1957: A. Ξυγγόπουλος, *Σχεδιάγραμμα τῆς ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν Ἀλωσιν* (Ἀθῆναι 1957).

- Άν. Όρλάνδος, Ρόδος 1948: Άν. Όρλάνδος, *Βυζαντινοί καί Μεταβυζαντινοί ναοί τής Ρόδου*, ABME, τ. 6 (Άθηναι 1948).
- G. Ostrogorsky, *Byzantinische Geschichte* 1963: G. Ostrogorsky, *Geschichte des Byzantinischen Staates*, Muenchen 1963.
- Δ. Πάλλας, Θάλασσα 1952: Δ. Πάλλας, *Η «θάλασσα» τών ἐκκλησιών. Συμβολή εἰς τήν ἱστορίαν τοῦ χριστιανικοῦ βωμοῦ καί τήν μορφολογίαν τῆς Λειτουργίας*, Άθηναι 1952.
- M. Restle, *Architektur Kappadokiens*, 1, 1972 - 2, 1979: M. Restle, *Studien zur fruehbyzantinischen Architektur Kappadokiens*, Band 1. Text (Wien 1972), Band 2 (Wien 1979).
- M. Restle, *Wandmalerei in Kleinasien*, I-III, 1967: M. Restle, *Die byzantinische Wandmalerei in Kleinasien*. Band I. Text (Recklinghausen 1967). Band II. Abbildungen (Recklinghausen 1967). Band III. Abbildungen (Recklinghausen 1997).
- B. Στεφανίδης, *Έκκλησιαστική Ιστορία* 1959: B. Στεφανίδης, *Έκκλησιαστική Ιστορία. Άπ' αρχῆς μέχρι σήμερον*, Άθηναι 1959.
- Γ. Σωτηρίου, *Άρχαιολογία* 1942: Γ. Σωτηρίου, *Χριστιανική καί Βυζαντινή Άρχαιολογία*, τ. Α' (Άθηναι 1942).
- N. Thierry, *Cappadoce* 1992: N. Thierry, *Importance de culte de Saint Jean Prodrome en Cappadoce. A propos des absides de l'Eglise No 3 de Karlik*. B Z, Band 84/85 (Stuttgart - Leipzig 1991/92), 94-114.
- N.-M. Thierry, *Eglises de Cappadoce* 1963 N.-M. Thierry, *Nouvelles eglises rupestres de Cappadoce. Region du Hasan Dagi*, Paris 1963.
- M. Χατζηδάκης, *Εἰκόνες Πάτμου* 1977: M. Χατζηδάκης, *Εἰκόνες τῆς Πάτμου. Ζητήματα Βυζαντινῆς καί Μεταβυζαντινῆς Ζωγραφικῆς*, Άθηναι 1977.

ΖΗΣΙΜΟΥ ΒΙΡΒΙΛΛΗ

Θεολόγου - Φιλολόγου - Ἐπίτιμου Λυκειάρχῃ

Η ΙΣΑΓΓΕΛΟΣ ΜΟΝΑΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ
ΚΑΙ ΤΟ ΜΟΝΑΣΤΙΚΟ ΙΔΕΩΔΕΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΟΣΙΟ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟ
ΤΟΝ ΕΝ ΠΑΤΜΩ

Λίγα προλογικά

«Ἐγὼ μὲν δὴ κατανοῶν τοῦ ἀνδρὸς
τὴν τε σοφίαν καὶ τὴν γενναιότητα
οὔτε μὴ μεμνησθαι δύναμαι αὐτοῦ,
οὔτε μεμνημένος μὴ οὐκ ἐπαινεῖν».

(Ξενοφ. Ἀπολ. Σωκράτους, 34, 1)

Εἶναι πανθομολογούμενο ὅτι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος αἰσθάνθηκε κάποτε, στήν ὁποιαδήποτε ἡλικία, τὴν τάση νὰ ἐγκαταλείψει τὸν κόσμον καὶ ὅσα ἔχουν σχέση μ' αὐτόν καὶ νὰ ἀφιερωθεῖ κυριολεκτικά καὶ ἀποκλειστικά στὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ, παράλληλα δέ στὴ σωτηρία τῆς ψυχῆς του, ἀλλὰ καὶ ἄλλων ψυχῶν «θλιβομένων καὶ καταπονουμένων....», δύο εἶναι τὰ ἰσχυρά στοιχεῖα καὶ κίνητρα, πού ἐπιδροῦν, ὥστε νὰ παρθεῖ μιὰ τέτοια ἀπόφαση: Ἡ Κλήση (τό Κάλεσμα δηλαδή) ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Θεό καὶ ἡ κλίση, ἡ τάση, ὁ πόθος, ὁ ζῆλος, ἡ ἀγαπητικὴ ἔλξη, πού αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος γι' αὐτὴν τὴν ὁλοκληρωτικὴ ἀφοσίωση.

Τό φαινόμενο αὐτό γεννήθηκε, ἀναπτύχθηκε καὶ ἔφθασε σέ ἔξαρση ἀμέσως μέ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ μέχρι σήμερα,

ἀλλά καί πρίν ἀπ' αὐτόν, μέ ἄλλες μορφές, βέβαια καί βιοθεωρίες, τόσο στὸν παγανιστικὸ κόσμον (Πυθαγόρειοι, Στωϊκοί, Κυνικοί, Νεοπλατωνικοί, Θιβητιανοί, Σίβα, Ἰνδουϊστὲς, Ταοϊστὲς Βραχμανιστὲς, Βουδιστὲς, Γιόγκι καί ἄρκετοὶ ἄλλοι), ὅσο καί στὸν Ἰουδαϊκὸν κόσμον. Ἀκόμη καί στήν Προκολομβιανή Ἀμερική (Μεξικὸ - Περού, στοὺς Ἴνκας καί στοὺς Ἀζτέκους), ἀνακαλύφθησαν μονές ἀνδρῶες καί γυναικεῖς, ὅπου ζοῦσαν μοναχοὶ καί μοναχές ἀφιερωμένοι στή λατρεία τοῦ θεοῦ Ἡλίου.

Παρά τίς ἀπαγορευτικές διατάξεις τοῦ Μωάμεθ, πού ἀπέκλειαν τὸν μοναχισμό στή θρησκεία του, ἐν τούτοις παρατηροῦμε καί στὸν Μουσουλμανισμό μοναχικὲς τάσεις, ιδίως στήν αἵρεση τοῦ Σουφισμοῦ καί στοὺς γνωστοὺς Τεκέδες τῶν Δερβίσηδων.

Δέν θά ἦταν, πιστεύουμε, παρακεκινδυνευμένο ἐκ μέρους μας, ἂν ὑποθέταμε ὅτι, ἓνας τέτοιος μοναχισμὸς ὑπῆρξαν καί οἱ σχολές (ἐταιρεῖες; **>υἱοὶ τῶν προφητῶν**) τῶν προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καί οἱ Κοινότητες τῶν Ἑσσαιῶν, ὅπου οἱ μαθητὲς τῶν προφητῶν καί οἱ Ἑσσαιοὶ, οἱ ὅποιοι κατὰ πᾶσα πιθανότητα εἶχαν καί ὀργανωμένη μονή, στή θέση Κουμράν τῆς Νεκρᾶς Θάλασσας ζοῦσαν, μὴ ζωὴ μοναστική καί μάλιστα κοινοβιακή¹ κ.λπ.

Μεγάλῃ ἔξαρση καί ἔκταση ὅμως πῆρε αὐτὴ ἡ τάση, ὅπως προαναφέρθηκε, ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Χριστιανισμοῦ, μέ τὴν τάση (ἐνθουσιαστική μάλιστα πολλές φορές), πού παρουσιάστηκε ἀπὸ ὀρισμένους Χριστιανούς, νὰ «ξεφύγουν» ἀπὸ τίς πόλεις καί τὴν πολυκοσμία, τὴν «τύρβην», τοὺς πειρασμοὺς καί τίς κοσμικὲς καί βιοτικὲς μέριμνες καί φροντίδες, καί ἀπομακρυσμένοι ἀπὸ ὅλα αὐτὰ νὰ ζήσουν μακριὰ καί «μόνοι», «μόνοι μόνω προσομιλοῦντες Θεῷ».

Γι' αὐτὴ τὴν «ἐξοδο» ὅμως θά ἀναφερθοῦμε ἐκτενέστερα, ὅταν θά ἀναπτύξουμε τὸ κεφάλαιο «Ἡ Ἰσαγγελοσ Πολιτεία» αὐτῆς τῆς ἐργασίας μας.

1. Γιὰ τίς «μοναστικὲς κοινότητες τῶν Ἑσσαιῶν», βλ. ἐκτὸς τῶν ἄλλων καί Γρατσέα Γεωργίου, *Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς βάσει τῶν πηγῶν*, Ἀθῆναι 1968, τοῦ ἰδίου, *Τὸ Σάββατον ἐν Κουμράν καὶ τῇ Καινῇ Διαθήκῃ*, Διατριβὴ ἐπὶ Ὑψηγείᾳ, Ἀθῆναι 1971, τοῦ ἰδίου (μέ συνεργασία Σάββα Ἀγουρίδη), *Τὰ χειρόγραφα τῆς Νεκρᾶς Θάλασσας*, Ἔκδοση Κέντρου Βιβλικῶν Μελετῶν «Ἄρτος Ζωῆς», Ἀθήνα 1991, ὅπου καί πλουσιότατη βιβλιογραφία καὶ Θ.Η.Ε. τ. 9, σ. 342, λήμμα «Νεκρᾶς Θαλάσσης Χειρόγραφα».

Γιὰ τὴ Σχολὴ τῶν Πυθαγορείων βλ. προχείρως τὰ ἀντίστοιχα λήμματα στίς διάφορες Ἐγκυκλοπαίδειες. (β) Ὑποτύπ. Β', στ. 3.

Ἐκεῖνο τό ὅποιο θέλουμε νά ἐπισημάνουμε ἐδῶ εἶναι, ποιοί λόγοι μᾶς ὤθησαν καί μᾶς ὀδήγησαν νά ἐπιχειρήσουμε τήν ἐνασχόληση μέ αὐτή τήν ἐργασία καί μέ τό συγκεκριμένο θέμα της.

Εἶναι γνωστό ὅτι πατρίδα μας ἰδιαίτερη εἶναι ἡ Ἱερή Πάτμος. Γεννηθήκαμε μέσα σέ θρησκευτικό περιβάλλον καί σέ ἰδιαίτερα θρησκευτική καί καταλυκτική ἀτμόσφαιρα, λόγω τῆς ἰδιαιτερότητας πού ἔχει τό νησί μας, μέ τήν παρουσία σ' αὐτό δύο Μεγάλων Θρησκευτικῶν Προσωπικοτήτων, τοῦ Ἁγίου Ἐνδόξου Ἀποστόλου καί Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, τοῦ κατεξοχήν «Ἡγαπημένου» Μαθητοῦ τοῦ Χριστοῦ, Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἀφ' ενός καί ἀφ' ἑτέρου τοῦ Ὁσίου καί Θεοφόρου Πατρός ἡμῶν Χριστοδούλου τοῦ Θαυματουργοῦ, τοῦ καί **κτίτορος** καί **κτήτορος** τῆς Μεγάλης Μονῆς μας.

Λόγω τῆς μεγάλης καί συνεχοῦς ἀναστροφῆς μας μέσα στό θεόφρονητο αὐτό «Φροντιστήριον τῶν ψυχῶν» μετά τῶν ἁγίων πατέρων, αἰσθανθήκαμε καί ἐμεῖς «**ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων**» καί «**ἐν ἡλικίᾳ ἐτι κομιδῇ τυγχάνοντες παιδικῇ**», ὅπως ὁμολογεῖ καί ὁ ἴδιος ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος στήν Ὑποτύπωσή του (β), τήν ἀγαπητική αὐτή κλίση πρὸς τήν Μοναστική ζωή, τήν ὁποία ἐπέτεινε συγχρόνως καί ἡ ἐσωτερική φωνή, ἡ ὁποία ἔλεγε: «**ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου καί ἐκ τῆς συγγενείας σου καί ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου καί δεῦρο εἰς τήν γῆν, ἣν ἂν σοι δείξω**» (Γεν. ιβ', 1).

Ἀκούσαμε αὐτή τή φωνή, καθώς καί τή φωνή τῆς καρδιάς μας καί «προσεκολλήθημεν» στό ἱερό αὐτό τέμενος. Ἐδῶ, βιώνοντας θεωρητικά ἀκόμη τήν μοναστική ζωή, καί ἐπηρεασμένοι ἀπό τίς συνεχεῖς ἀναφορές τοῦ ὀνόματος τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου, μελετήσαμε τόν Βίο καί τήν Πολιτεία του, καθώς καί τά ἄλλα ἁγιολογικά κείμενα τά ἀναφερόμενα σ' αὐτόν, καί νιώσαμε τή σφοδρή ἐπιθυμία, ὅταν οἱ πνευματικές μας δυνάμεις, οἱ ἀνάλογες γνώσεις καί ἡ σχετική πείρα θά μᾶς τό ἐπέτρεπαν, νά ἀσχοληθοῦμε κάποτε, μέ τή μεγάλη αὐτή προσωπικότητα τοῦ Ὁρθοδόξου Ἀνατολικοῦ Μοναχισμοῦ. Μᾶς ἐνδιέφερε ἰδιαίτερα νά μελετήσουμε τόν τρόπο ἢ τοὺς τρόπους μέ τοὺς ὁποίους ἡ μεγάλη αὐτή φυσιογνωμία ἀντιλαμβάνονταν τό βίωμα τῆς μοναστικῆς ζωῆς καί ποιό ἦταν γι' αὐτόν τό λεγόμενο «**Μοναστικόν Ἰδεῶδες**».

Ὅμως δέν εἶναι δυνατό, τήν ὥρα πού χαράζουμε τίς γραμμές αὐτές νά μὴν ἐπαναφέρουμε στή μνήμη μας βιώματα ἱερά καί θεῖα, τά ὁποῖα συγκλόνισαν βαθιά τήν ψυχὴ καί τήν καρδιά μας, κατὰ τήν παιδι-

κή και την έφηβική μας ηλικία αλλά και μεταγενέστερα, νεανική και άνδρική, πού έμειναν εκεί άνεξίτηλα ριζωμένα μέχρι και σήμερα.

Αίσθανόμαστε την άναφορά τους σάν μεγάλη ψυχική άνάγκη, ή όποία και δικαιολογεί τόν μέχρι και σήμερα θεϊόν Έρωτά μας, πρós την μεγάλη αύτή μοναχική φυσιογνωμία, τόν **«Δικό μας»** Όσιο Χριστόδουλο.

Θυμάμαι τότε, δωδεκαετής άκόμη, πού παρακολουθούσαμε την άγρυπνία του Όσίου. Στό τέλος της, κατά την προσκύνηση του τιμίου λειψάνου του, πού ήταν για μένα και εΐναι άκόμη ό μεγάλος παιδαγωγός και μύστης των αιώνιων και άπορρήτων μυστηρίων, μέ τί δέος και πόση κατάνυξη έψαλλαν οί τότε πατέρες τά μελωδικά εκείνα όκτώηχα τροπάρια, ιδióμελα και προσόμοια, όπως τά: **«Παμμάκαρ Χριστόδουλε, σεαυτόν όλον άναθέμενος τῷ ποιητῇ και Δεσπότῃ σου...»**, στόν χαρμόσυνο πανηγυρικό πρώτον ήχο, **«Πάντα παριδών ως νουνεχής, γένος, περιφάνειαν, πλοῦτον...»**, στόν κατανυκτικό δεύτερο ήχο, **«Πάτμος πολιοῦχον, πάτερ κεκτημένη σε, και φύλακα και σκέπην...»**, στόν έναρμόνιο γλυκύν τρίτο ήχο, **«Ὡς άστέρα πολύφωτον, θεοφόρε Χριστόδουλε, ... και την λάρνακα την σὴν εύλαβώς προσπτυσσόμενοι έκβοῶμεν σοι...»**, στόν έπίσημο αλλά και κατανυκτικό συγχρόνως τέταρτο ήχο, **«Χαίροις τῶν μοναστῶν ή κρηπὶς...»**, στόν πανηγυρικό αλλά και γλυκερό πλάγιο πρώτο ήχο, **«Ὁλον άναθέμενος τῷ ποιητῇ και Δεσπότῃ σου σ' αὐτὸν έκ νεότητος...»**, στόν περιπαθῇ και ταυτόχρονα κατανυκτικό πλάγιο δεύτερο, **«Ἥλιον ό Χριστός έν τῇ Πάτμῳ νοητὸν σὲ άνεδειξεν...»**, στόν μεγαλοπρεπῇ αλλά και έναρμόνιο συγχρόνως βαρύ ήχο, **«Πάτερ Θεόφρον Χριστόδουλε, δι' έγκρατείας πολλῆς...»**, στόν ταιριαστό σέ ήμέρες νηστείας και σέ μνήμες όσίων πατέρων ήχο πλάγιο του τετάρτου! Όμως εκείνο τό: **«Ὡσπερ έν λειμῶνι νοητῷ κύκλῳ τῆς σοροῦ σου έστῶτες...»!** ήταν και εΐναι άνεπανάληπτο! Άν δέν μέναμε νά τό άκούσουμε δέν άποχωρούσαμε από τή Μονή.

Τί θεΐες έναλλαγές μελωδιών! Τί ιερή πανδαισία! Πόσο ίλαρό φῶς τῶν καντηλιών! Πόσο έλπιδοφόρα ή έκφραση τῶν πατέρων! Πόσο βαθιά ή κατάνυξη! Πόσο έσώψυχη ή μυσταγωγία! Τί ζωντάνια οί Βυζαντινές εΐκόνες! Έδιναν μία μεγάλη διάσταση **στό μικρό παρεκκλήσι** του Όσίου Πατρός! Και όταν ή αΐσθηση του ωραίου και του αιώνιου μᾶς πλημμύριζε, άρχιζε νά άναδύεται από τό λείψανο τῶν έννέα αιώνων εκείνη ή άρρητη εύωδία! Και τί εύωδία! Θεΐα και

οὐράνια! Ἐδῶ κάνει κάποιος ὑπέρβαση τῆς αἴσθησης καί ἀνταμώνει τό αἰώνιο! Ἡ εὐωδία διαχεόταν μέχρι τόν Νάρθηκα καί τόν Ἐξω-
νάρθηκα καί μέχρι τήν αὐλή τῆς Μονῆς! Καί ὅταν μετά, μεθυσμένοι
ἀπ' αὐτό τό θεῖο γιορτάσι, σέρναμε εὐλαβικά τά βήματά μας πάνω
στό χοχλακοστρωμένο καλντερίμι, ἡ εὐωδία ἀκόμη μᾶς συνόδευε.
Καί ὅταν ἀργότερα **«ἐπὶ τῆς στρωμνῆς μου»**, ἔκλεινα τά παιδικά μου
μάτια, ἡ εὐωδία ἀκόμη μέ ἐκάλυπτε! **«ὦ! Πῶς ἀδακρυτὶ τὴν τού-
των ἐνέγκω μνήμην!»**, γιὰ νά δανειστοῦμε τήν ἴδια τὴ νοσταλγικὴ
ἐκφραση τοῦ Ὁσίου ἀπὸ τὴν Ὑποτύπωσή του. (Ὑποτύπ. Δ', στίχ.
16, Μ.Μ. τ. ΣΤ' σ. 61).

Συμπληρωματικά πρέπει νά ἀναφέρουμε ὅτι κατὰ τὴ μελέτη τῶν
κειμένων, πού ἀφοροῦν τόν Ὅσιο, εἴτε αὐτά εἶναι ἰδιόγραφα (Ὑπο-
τύπωση, Διαθήκη, Κωδῖκελλος ἢ Ἑντάλμα) εἴτε κείμενα ἀγιολογι-
κά, πού ἀναφέρονται σ' αὐτόν (Βίοι, Ἑγκώμια, Διηγήσεις Θαυμάτων
κ.λπ.), γραμμένα ἀπὸ ἄλλους, διαπιστώσαμε ὅτι τόσο ὁ ἴδιος, ὅσο
καί οἱ ἄλλοι, χρησιμοποιοῦν συχνά τοὺς ὅρους *«Ἰσάγγελος Πολι-
τεία»*, *«Ἀγγελικὴ Πολιτεία»*, *«Ἀγγέλων Βίος»* ἢ *«Ἀγγέλων Πολιτεία»*,
«Ἀγγελόμορφος Βίος» ἢ *«Ἀγγελόμορφος Πολιτεία»*, τοὺς ὁποίους
ὅρους συναντήσαμε καί σέ ἄλλα κείμενα, σκεφθήκαμε πῶς θά ἦταν
ἀρμόζον νά δώσουμε στήν ἐργασία μας αὐτὴ ἓνα διπλό τίτλο, δεδο-
μένου ὅτι εἰσαγωγικά εἶχαμε ὑπ' ὄψη νά ἀναφερθοῦμε περιληπτικά
καί στήν ἱστορία τοῦ Ὁρθοδόξου Μοναχισμοῦ. Καί ἔτσι ἡ ἐργασία
φέρει τόν διπλό τίτλο: *«Ἡ Ἰσάγγελος Πολιτεία καί τό μοναστικό
Ἰδεῶδες κατὰ τόν Ὅσιο Χριστόδουλο»*.

Τὴν ἐργασία μας αὐτὴ θέτουμε σήμερα ὑπὸ τὴν κρίση τῶν συμ-
πατριωτῶν μας Πατμιῶν ἀλλὰ καί φιλομονάχων καί φιλοοσίων ἀνα-
γνωστῶν καί ἐπικαλούμαστε τὴν ἐπιείκειά τους στίς πιθανές καί ἀνα-
πόφευκτες ἀδυναμίες της.

21η Ὀκτωβρίου 2015

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Π Ρ Ω Τ Ο

Βραχεῖα ἀναφορά γιά τή γένεση, τήν ἐξέλιξη καί τήν ἀνάπτυξη τῆς Ἰσαγγελῆς Πολιτείας ἀπό τόν πρῶτο μέχρι καί τόν ἐνδέκατο αἰῶνα

Προκειμένου νά ἀναπτύξουμε τό θέμα γιά τό Μοναστικό Ἰδεῶδες τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου, θεωρήσαμε σκόπιμο νά ἀναφερθοῦμε, ὅσο θά εἶναι δυνατό περιληπτικά, στήν ἱστορία τοῦ Μοναχισμοῦ, ἀπό τή γένεσή του, τήν ἐξέλιξη καί τήν ἀνάπτυξή του μέχρι καί τόν 11ον αἰῶνα. Θέτουμε σάν τέρμα τῆς ἐξιστόρησής μας τόν 11ον αἰῶνα, ἐπειδή κατ' αὐτόν ἐμφανίστηκε στό προσκήνιο τοῦ Ὁρθοδόξου Μοναχισμοῦ καί ἔπαιξε τόν ρόλο τοῦ ἀνακαινιστῆ καί πρωτοπόρου ὁ Ὅσιος.

Ὅπως προαναφέραμε καί στά «**Λίγα Προλογικά**» μας, ὁ μοναχισμός γενικά μέ τίς διάφορες μορφές του, κοσμοθεωρίες καί βιοθεωρίες του, (Φιλοσοφία - Θρησκεία καί ἄλλες ἀντιλήψεις ὑπαρξιακές), εἶχε κάνει τήν ἐμφάνισή του καί πρὶν ἀπό τήν ἔλευση τοῦ Χριστοῦ καί τήν ἵδρυση τοῦ ἀρχέγονου Χριστιανικοῦ Μοναχισμοῦ.

Ὁ Χριστιανικός μοναχισμός ἔχει τήν ἀρχή τοῦ πρὶν ἀπό τήν ἀναγνώριση καί ἀνακήρυξη τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας ὡς ἐπίσημης Θρησκείας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους ἀπό τόν πρῶτο Χριστιανό Αὐτοκράτορα, τόν Μ. Κωνσταντῖνο.

Μελετώντας τήν ἱστορία τοῦ Χριστιανικοῦ Μοναχισμοῦ τεκμαιρόμεθα ὅτι αὐτός καί ἀπό τήν πρό Κωνσταντίνειο ἐποχή ἀποτελέσσε Σύστημα, τό ὁποῖο προῆλθε μέσα ἀπό τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας καί εἶναι «*Σάρξ ἐκ τῆς σαρκός αὐτῆς καί ὁστοῦν ἐκ τῶν ὁστέων αὐτῆς*». Ἄν καί ἡ Ἐκκλησία δέν ἔκανε τήν ἐμφάνισή της μέσα στόν κόσμο σάν ἀπαισιόδοξη φιλοσοφία ἢ σάν διαλυτική δύναμη τῆς Κοινωνίας, ἐντούτοις διείπετο ἀπό ἀρχές, οἱ ὁποῖες τήν διέκριναν βαθιά ἀπό τήν κοινωνία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ ζοῦσαν καί αὐτοὶ κατ' ἀνάγκη μέσα σέ μιά «**ἐθνικό-εἰδωλολατρική**» κοινωνία, μέ τά γνωστά χαρακτηριστικά της, ὡς πρὸς τά ἥθη, τήν ἠθική, τά ἔθιμα καί τόν τρόπο ζωῆς, γενικά. Ὅμως πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἐπιθυμοῦσαν καί ἐπιδίωκαν νά ζοῦν μιά διαφορετική καί περισσότερο ἀρμόζουσα πρὸς τή Χριστιανική διδασκαλία καί τά Χριστιανικά ἥθη ζωῆ. Γι' αὐτό διαχώριζαν τοὺς ἑαυτοὺς των ἀπὸ τοὺς ἐθνικοὺς, ἐπιθυμώντας νά ζοῦν ἕναν ἐνάρε-

το καί, κατά κάποιο τρόπο, άσκητικό βίο. Έκτός από τούς άντρες παρουσιάστηκαν καί γυναίκες, οί λεγόμενες «Παρθένοι», οί όποίες μάλιστα ζούσαν σέ κοινούς χώρους, μέ τόν τύπο καί τό σύστημα τών μονών, τούς λεγόμενους «Παρθενώνες». Σέ έναν τέτοιο «Παρθενώνα» είχε έγκαταστήσει καί τήν άδελφή του καί ό Μέγας Άντώνιος, πρίν αναχωρήσει καί καταφύγει γιά νά άσκητέψει στήν έρημο τής Αιγύπτου. Τά πρόσωπα αυτά όνομάστηκαν «έγκρατεις», γιά νά διακρίνονται από τούς αίρετικούς «έγκρατίτες». Ζούσαν μέ περισσότερη έγκράτεια, άγαμία, άκτημοσύνη, περισσότερες νηστείες καί προσευχές.

Άπό τά μέσα του 3ου αιώνα, καί ένωρίτερα, καί μάλιστα κατά τή διάρκεια τών διωγμών, βγήκαν έξω καί μακριά από τίς πόλεις, προκειμένου νά ζήσουν εκεί μόνιμα, «βίον ήσύχιον», σέ μέρη έρημα καί άκατοίκητα. Καί τότε όνομάστηκαν «άναχωρηταί», «έρημίται» καί «μοναχοί».

Είναί πολύ φυσικό νά πιστέψουμε, καί μάλιστα μέ βεβαιότητα, ότι στήν έπιθυμία καί τήν ένθουσιαστική αυτή τάση τής έγκαταλείψεως «του κόσμου» καί όσων άγαθών είχαν οί άνθρωποι αυτοί μέσα στόν «κόσμο», συγγενείς, φίλους, περιουσίες, επαγγέλματα, (γιατί δέν είναι δυνατόν οί άνθρωποι αυτοί νά ήσαν «ούρανόπεμπτοι»), είναι φυσικό, λέμε, νά είχαν άκολουθήσει κατά γράμμα τίς ευαγγελικές ρήσεις, κατά τίς όποίες, όποιος ήθελε νά γίνει γνήσιος μαθητής καί όπαδός του Χριστού, καί νά κερδίσει τή Βασιλεία του Θεού, έπρεπε νά άρνηθει τόν κόσμο καί «τά έν τω κόσμω»:

«Ό φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ ἔστί μου ἄξιος· καὶ ὁ φιλῶν υἱὸν ἢ θυγατέρα ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ ἔστί μου ἄξιος· καὶ ὃς οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστί μου ἄξιος. Ὁ εὐρὼν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν, καὶ ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔνεκεν ἐμοῦ εὐρήσει αὐτήν» (ἐκεῖνος, πού θά προσπαθήσει νά σώσει τήν ζωή του, θά τήν χάσει καί όποιος χάσει τή ζωή του γιά μένα, αυτός θά τήν σώσει)².

«Καὶ πᾶς ὃς ἀφῆκεν οἰκίας ἢ ἀδελφούς ἢ ἀδελφὰς ἢ πατέρα ἢ μητέρα ἢ τέκνα ἢ ἀγροὺς ἔνεκεν τοῦ ὀνόματός μου, ἑκατονταπλασίονα λήφεται καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει»³.

2. Μτθ. 10, 37-39.

3. Ό.π. 19, 29. Πρβλ. Λουκ. 14, 26.

[Σέ κάποια συζήτηση, μάλιστα, πού είχε ὁ Ἰησοῦς μέ τούς Φαρισαίους, θέλοντας νά τόν βάλουν σέ πειρασμό καί νά βροῦν ἀφορμή γιά τόν κατηγορήσουν, τοῦ ὑπέβαλαν μέ δόλιο τρόπο τήν παρακάτω ἐρώτηση, ζητώντας τάχα τή γνώμη του πάνω σ' αὐτήν: «εἰ ἔξεστιν ἀνθρώπῳ ἀπολύσαι τήν γυναῖκα αὐτοῦ κατά πᾶσαν αἰτίαν;», (δηλαδή, «ἐπιτρέπεται στόν ἄνθρωπο νά χωρίσει τή γυναῖκα του γιά ὅποιαδήποτε αἰτία;»)].

Καί ὁ Κύριος, ὁ ὁποῖος κατάλαβε, βέβαια, τόν δόλο καί τήν πονηρία τους, τούς ὑπενθύμισε τί γράφει ἡ Γραφή, (ἡ Παλαιά Διαθήκη) πάνω στό θέμα αὐτό καί ὅτι ὁ Μωϋσῆς ἀναγκάστηκε νά θεσμοθετήσῃ τό «ἀποστάσιον», τόν ἐγγραφο χωρισμό δηλ. ἀπό τή γυναῖκα τους, ἐξ αἰτίας τῆς σκληροκαρδίας τους, γιά νά μήν προκαλοῦνται χειρότερα κακά σέ βάρος τῶν γυναικῶν. Καί ἀφοῦ ὁ ἴδιος προσέθεσε ἀκόμη περισσότερους φραγμούς σχετικά μέ τίς συζυγικές ἀπιστίες καί διαλύσεις τῶν γάμων, παίρνοντας τόν λόγο οἱ μαθητές του, οἱ ὁποῖοι ἔκριναν ὅτι εἶναι δυσβάστακτοι γιά τούς ἄντρες οἱ ὅροι αὐτοῖ τοῦς ὁποῖους ἔθετε ὁ Διδάσκαλος, ἐξέφρασαν τή γνώμη ὅτι, ἂν εἶναι ἔτσι τά πράγματα, τότε δέν συμφέρει νά παντρεῖται κανείς.

Καί τότε πῆρε ἀφορμή γιά νά τούς πεῖ ὅτι: «οὐ πάντες χωροῦσι τόν λόγον τοῦτον, ἀλλ' οἷς δέδοται». Δηλ. εἶναι ἀλήθεια, ὅτι «δέν εἶναι εὐκόλο πρᾶγμα νά χωρέσει στό μυαλό καί στήν καρδιά ὅλων τῶν ἀνθρώπων ὁ λόγος αὐτός γιά τήν ἀγαμία, ἀλλά μόνο σ' αὐτούς πού ἔχει δοθεῖ σάν χάρισμα ἀπό τόν Θεό». Καί συνέχισε: «Εἰσὶ γάρ εὐνοῦχοι οἵτινες ἐκ κοιλίας μητρὸς ἐγεννήθησαν οὕτω, καὶ εἰσὶν εὐνοῦχοι οἵτινες εὐνουχίσθησαν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, καὶ εἰσὶν εὐνοῦχοι οἵτινες εὐνούχισαν ἑαυτοὺς διὰ τήν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ὁ δυνάμενος χωρεῖν χωρήτω»⁴. Δηλαδή «σᾶς λέω ὅτι μόνο ἐκεῖνοι, πού τοὺς δόθηκε σάν χάρισμα ἀπό τόν Θεό μποροῦν νά ἀκούσουν καί νά καταλάβουν καί νά δεχτοῦν αὐτόν τόν λόγο, γιατί ὑπάρχουν εὐνοῦχοι, πού γεννήθηκαν ἔτσι, καί φυσικά εἶναι ἀδύνατο νά παντρευτοῦν. Ἄλλοι πάλι εὐνουχίστηκαν ἀπό τοὺς ἀνθρώπους γιά κάποιους λόγους καί ἐπομένως κατέστησαν καί αὐτοὶ ἀνίκανοι γιά γάμο. Ὑπάρχουν ὅμως καί ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι γιά νά κερδίσουν εὐκολώτερα τή Βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐπιβάλουν στόν ἑαυτό τους καί μέ μεγάλη καί αὐστηρή ἐγκράτεια, αὐτοπροαίρετη ἀποχή ἀπό τόν γάμο. Ἀπέκοψαν, δηλαδή, ἀπό τήν ψυχὴ τους τά πάθη, τά ὁποῖα

4. Μτθ. 19, 12.

θά μπορούσαν νά τούς στερήσουν τή Βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ὅπως στούς εὐνούχους τόν γάμον. Ὅποιος λοιπόν μπορεί νά νιώσει καί νά ἐνστερνισθεῖ τόν λόγο αὐτόν τῆς αὐστηρῆς ἐγκράτειας καί τῆς ἀποχῆς ἀπό τόν γάμο καί τίς κοσμικές ἡδονές, ἅς τόν ἐφαρμόσει».

Ἐπομένως ὁ Κύριος ὁ ἴδιος ὑπέδειξε τόν τρόπο στούς ἀνθρώπους αὐτούς, πού ἀποφάσισαν νά ἀπαρνηθοῦν καί τόν κόσμο καί τόν γάμο καί ὅσα ἀγαθὰ προαναφέραμε, πού μπορεί νά ἀπολαύσει κανεῖς μέσα στόν κόσμο, χωρίς βέβαια ἐξαναγκασμό, γιατί τότε καί ὁ Ἰδιος θά ἐρχόταν σέ ἀντίθεση μέ τήν ἴδια τήν ἐντολή του σάν Θεοῦ - Λόγου, κατά τήν δημιουργία τοῦ πρώτου ζεύγους τῶν ἀνθρώπων: «Αὐξάνεσθε καί πληθύνεσθε καί πληρώσατε τήν γῆν, καί κατακυριεύσατε αὐτῆς». Ἄλλωστε τό ἐτόνισε ξεκάθαρα ὁ ἴδιος, ὅπως εἶδαμε παραπάνω: «Οὐ πάντες χωροῦσι τόν λόγον τοῦτον. Ὁ δυνάμενος χωρεῖν χωρεῖτω». Παράλληλα ὁμως καί ὁ Μέγας Ἀπόστολος Παῦλος, τό στόμα τοῦ Χριστοῦ, ἐνῶ ἐπαινεῖ τόν γάμο καί τόν θεωρεῖ «*Μυστήριον Μέγα, εἰς Χριστόν καί εἰς τήν ἐκκλησίαν*»⁵ ἐν τούτοις συνιστᾷ στούς πιστούς τήν παρθενία καί τήν ἐγκράτεια σάν τελειότερη ἀπό τόν γάμο⁶.

Ἄς ἐπιστρέψουμε ὁμως στή βραχεῖα ἐξιστόρηση τῆς γενέσεως καί τῆς ἀναπτύξεως τοῦ Μοναχισμοῦ].

Παραδείγματα μεγάλων ἀναχωρητῶν ὑπῆρξαν ὁ Παῦλος ὁ Θηβαῖδος καί ὁ Μέγας Ἀντώνιος, «ὁ Καθηγητής τῆς ἐρήμου», πού ἀσκήτεψε στή Μέση Αἴγυπτο, γύρω στό 285 μ.Χ. Ἐπίσης μεγάλοι ἀσκητές ὑπῆρξαν ὁ Ἀμμώνιος (Ἀμμοῦν), ὁ Μέγας Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος, ὁ Θεοδοσίος ὁ Κοινοβιάρχης, ὁ Παχώμιος, ὁ Παλλάδιος καί πολλοί ἄλλοι, τῶν ὁποίων τά ὀνόματα ὁ κύριος σκοπός αὐτῆς τῆς ἐργασίας δέν μᾶς ἐπιτρέπει νά τά ἀναφέρουμε ἐδῶ.

[Στήν Παλαιστίνη μετέφεραν τόν Μοναχισμό ἀπό τήν Αἴγυπτο, ὁ Ἰλαρίων καί ὁ Ἐπιφάνιος, ὁ μετέπειτα Ἐπίσκοπος Κωνσταντίας τῆς Κύπρου. Μεγάλος ἀσκητής στίς ἐρήμους τῆς Παλαιστίνης κατά τόν Ε' αἰῶνα ἀναδείχθηκε ἐπίσης ὁ Ἅγιος Σάββας ὁ «Ἠγιασμένος».

Ἐνῶ ὁμως τό Ἰδεῶδες τοῦ Μοναχικοῦ βίου παρέμενε κατά τήν πάροδο τῶν χρόνων στήν οὐσία του τό ἴδιο, ἡ μορφή τῆς μοναχικῆς πολιτείας γνώρισε ἀπό τήν ἀρχή ὀρισμένες μεταβολές, οἱ ὁποῖες κατέληξαν στή διαμόρφωση διαφόρων μοναστικῶν τύπων καί συστημάτων.

5. Ἐφεσ. 5, 22-33, Ἰδίως 32.

6. Πρβλ. Γαλ. 5, 23· 1 Κορ. 7, 1-10 κ.ἐ., 28-40 καί 9, 25. Πρβλ. 1 Τιμ. 5, 11-16.

Οἱ ἀναφερθέντες στήν προηγούμενη παράγραφο Ἱδρυτές καί διάμορφωτές τοῦ μοναχικοῦ βίου ἀποτελοῦν μόνο μερικούς ἀπ' αὐτοῦς πού συνέστησαν καί ὀργάνωσαν τόν Μοναχισμό, οἱ Ἱδρυτές καί Ἀρχηγοί, θά λέγαμε. **«Τῶν Μοναστῶν τά πλήθη»** ὅμως εἶναι ἀμέτρητα. Ἐκατοντάδες καί χιλιάδες μᾶς παραδίδουν οἱ πηγές. Ὅλοι αὐτοί στήν ἀρχή ζοῦσαν **«κατά μόνας»**. Ἀργότερα **«συνέπηξαν» «κελλία»** ἢ **«καλύβας»**, ὅπου ζοῦσαν ἀνά δύο ἢ τρεῖς ἢ καί περισσότεροι, ὥσπου ἰδρύθηκαν οἱ γνωστές **«Λαῦρες»** καί οἱ λεγόμενες **«Σκῆτες»**. Μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου οἱ **«Λαῦρες»** αὐτές καί οἱ **«Σκῆτες»** ἐξελίχθηκαν σέ μεγάλα μοναστήρια, ὅπου οἱ μοναχοί πολλές φορές ἀριθμοῦσαν πολλές δεκάδες.

Κατά τούς πρώτους χρόνους, ἀλλά καί μετέπειτα, σέ διάφορα χρονικά διαστήματα, οἱ μοναχοί ζοῦσαν **«ἐν ἰδιορρυθμίᾳ»**, κι ἂν ἀκόμα δέν ἔμεναν μόνοι, ἀλλά **«κατά συσκηνίας»**, ὅπως ἀναφέρει καί ὁ ἴδιος ὁ Ὅσιος στήν Ὑποτύπωσή του, γιά τήν **«κοινή»** ζωή στό ὄρος Λάτρος⁷.

Ἡ **«δίαίτά»** τους ἦταν **«μοναχική»**, δηλαδή συντηροῦνταν, ἔτρωγαν καί φρόντιζαν νά προμηθεύονται μόνοι τους καί **«ἐξ ἰδίων»** ἢ ἀκόμη καί ἀπό τήν ἴδια τή Μονή, ὅ,τι χρειάζονταν. Κάπου καί κάποτε ὀρισμένοι μοναχοί ζοῦσαν κατά τό λεγόμενο **«μεικτό»** σύστημα. Τέλος, γιά πολλούς καί διαφόρους λόγους, τούς ὁποίους θά ἀναφέρουμε κατά τήν ἀνάπτυξη τοῦ θέματος γιά τό **«Μοναστικό Ἰδεῶδες»**, ἐφαρμόστηκε σέ πολλά μεγάλα μοναστήρια, τό λεγόμενο **«Κοινοβιακόν Σύστημα»**, κατά τό ὁποῖο ἦσαν τά πάντα, μά κυριολεκτικά **«τά πάντα κοινά»**.

Τό Σύστημα αὐτό εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡμβλυνε τήν τραχύτητα τῆς αὐστηρῆς μοναχικῆς ζωῆς τόσο τοῦ ἀναχωρητισμοῦ, ὅσο καί τῆς ζωῆς μέσα στίς Λαῦρες καί ἔκανε τή ζωή τῶν μοναχῶν ἀνετώτερη, καί εὐκολώτερη ἀπό τούς **«μικρούς»** καί **«ἀδυνάτους»** τήν πραγμάτωση τοῦ μοναστικοῦ **«Ἰδεώδους»**.

Αὐτό τό Σύστημα εἶχε μάλιστα καί ἐπιβληθεῖ κατά καιρούς, ὄχι μόνο ἀπό τήν Ἐκκλησία, ὅταν αὐτή εἶχε πλέον τήν ἐπιτήρηση καί διοίκηση τῶν μονῶν, ἀλλά καί ἀπό τήν ἴδια τήν Πολιτεία.

Ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτορας Ἰουστινιανός, ἐπέβαλε μέ Νόμους (τίς Νεαρές) στούς μοναχοῦς, ὄχι μόνο νά τρῶνε, ἀλλά καί νά κοιμούνται μαζί, σέ μεγάλους κοιτῶνες, ὅπως οἱ στρατιῶτες στούς στρατῶνες⁸.

7. Ὑποτύπ. Δ', στ. 5.

8. **«Κοινή ἐστιᾶσθαι καί καθεύδειν»**, Νεαραί (ἔτ. 535), 5,3. καί (ἔτ. 539) 133,1. Πρβλ. Β. Στεφανίδου, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, σ. 162.

Οί μονές αυτές καί οί μοναχοί τους έπαιξαν σπουδαίο ρόλο στή ζωή τής Κοινωνίας καί τής Έκκλησίας κατά διάφορες έποχές καί ιδιαίτερα στή διατήρηση τής Χριστιανικής Παραδόσεως καί τών άλλων επί μέρους Θρησκευτικών καί Έκκλησιαστικών παραδόσεων. Ακόμη πρόσφεραν μεγάλη ύπηρεσία στή συντήρηση, τήν διατήρηση καί διαφύλαξη ώς καί τήν ανάπτυξη καί διεύρυνση τής «θύραθεν» ελληνικής καί τής Έκκλησιαστικής γραπτής κληρονομιάς μας.

Ίδιαίτερα μεγάλη ήταν ή προσφορά τους στήν κοινωνία μέ τήν άσκηση τής φιλανθρωπίας.

Ένας ιδιόρρυθμος τύπος μοναχισμού ύπήρξε ό «στυλίτης» καί ό «δενδρίτης» μοναχισμός. Δηλαδή άκραίου φρονήματος άσκηταί εύρισκαν κάποιο «στύλο», ή κάποιο δέντρο, ανέβαιναν πάνω σ' αυτό καί εκεί περνούσαν τό υπόλοιπο τής ζωής τους. Μέ ένα καλάθι δεμένο σέ σχοινί έπαιρναν τά άπαραίτητα για τή συντήρησή τους από φιλανθρώπους Χριστιανούς. Από εκεί πάνω δίδασκαν καί έδιναν διάφορες ψυχωφελείς νουθεσίες.

Τό άκραίο φαινόμενο αυτό ήταν περιορισμένο καί παρουσιάστηκε κυρίως στά μέρη τής Ανατολής.

Μεγάλοι ύποστηρικτές αυτής τής «Ίσαγγελής Πολιτείας» ύπήρξαν οί Μεγάλοι Πατέρες τής Έκκλησίας, όπως ό Ώριγένης, ό Μ. Βασίλειος, ό Γρηγόριος ό Ναζιανζηνός, ό άδελφός του Μ. Βασιλείου Γρηγόριος ό Έπίσκοπος Νύσσης, ό Μ. Άθανάσιος, ό Ευστάθιος Άντιοχείας καί άρκετοί άλλοι, οί όποιοι έγραψαν πολλά για τήν μεγάλη άξία του παρθενικού βίου καί του μοναχισμού. Άλλωστε καί οί ίδιοι, κατά κάποιο τρόπο, άσκήτεψαν κατά τή νεανική τους ήλικία καί άλλοι, όπως ό Γρηγόριος ό Έπίσκοπος Νύσσης, (ό όποίος, μάλιστα, άν καί έπίσκοπος ήταν έγγαμος) «έζήλευαν» κατά κάποιον τρόπο, τή ζωή τών μοναχών⁹.

Όρθόδοξοι μοναχοί, αλλά καί αυτός ό Μ. Άθανάσιος, όταν ήταν εξόριστος στή Γαλλία καί στή Ρώμη καί μέ τή βιογραφία μάλιστα του Μ. Άντωνίου, τήν όποία ό ίδιος είχε συγγράψει, μετέφεραν τήν ιδέα του Μοναχισμού καί στή Δύση. Άλλά μέ αυτή τήν περίπτωση δέν μπορούμε νά άσχοληθούμε έμεις εδώ επί του παρόντος.

Κατά τήν περίοδο τής Βυζαντινής Αυτοκρατορίας ό Όρθόδοξος Μοναχισμός παρουσίασε μεγάλη ανάπτυξη, απέκτησε δύναμη, ακόμη

9. Γρηγορίου Νύσσης, «Περί Παρθενίας.....», Migne P.G., τ. 46, σσ. 317-416.

καί πολιτική, πέρασε όμως και κατά περιόδους «διά πυρός και ύδατος», κυρίως κατά την περίοδο της εικονομαχίας. Πολλοί Αυτοκράτορες και Πατριάρχες υποστήριξαν και έστήριξαν τον Μοναχισμό και παρεχώρησαν στις Μονές πολλά και μεγάλα προνόμια].

Κατά τον ένδέκατον αιώνα, ό όποϊος εϊναι και ό «**Terminus post quem**» για την έναρξη της αναπτύξεως του θέματός μας, ό Μοναχισμός εύρίσκεται σε μεγάλη άκμή και ανάπτυξη, μέ ξακουστά μοναστικά κέντρα, όπως του Αγίου Όρους, του Όρους Όλυμπος της Μυσίας, του Όρους Λάτρου ή Λάτρους της Καρίας, στη Μ. Άσία, στη Ζαγορά του Πηλίου και των Μετεώρων (οί πρώτες σκήτες) στη Θεσσαλία και άλλου. Τελικά, και στό σημείο πού μς ενδιαφέρει στη συγκεκριμένη περίπτωση, στην Πάτμο, μέ την παρουσία εδώ και δραστηριοποίηση του Όσίου Χριστοδούλου.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Δ Ε Υ Τ Ε Ρ Ο

Ό δσιος Χριστόδουλος ως μοναχός

1) Βραχύ όδοιπορικό του Βίου και της Πολιτείας του

Προκειμένου νά αναπτύξουμε τό υπό μελέτη θέμα μας, πού αναφέρεται στό «**Μοναστικόν Ίδεώδες**» του Όσίου Χριστοδούλου εϊναι λογικό και φυσικό, αλλά και έπιβεβλημένο, νά γνωρίσουμε, έστω και σε λίγες και άμυδρές γραμμές, την πολυσυζητημένη από έλληνες και ξένους ιστορικούς και βιογράφους την μεγάλη αυτή άσκητική φυσιογνωμία.

Γι' αυτό και θά έπιχειρήσουμε ένα βραχύ βιογραφικό όδοιπορικό του Βίου και της Πολιτείας του Όσίου, στηριζόμενοι **βασικά** στην αυτοβιογραφία του, πού περιλαμβάνεται περιληπτικά στην **Ύποτύπωση** του, και στη **Μυστική Διαθήκη** του, και κατά δεύτερο λόγο στις μαρτυρίες των βιογράφων του και άλλων σχετικών κειμένων, πού αναφέρονται σ' αυτόν.

Γεννήθηκε σε μιά άγνωστη κωμόπολη της Βιθυνίας, κοντά στην Νίκαια, πού βρίσκεται ανατολικά, όπως ό ίδιος τοποθετεί τον τόπο της γεννήσεώς του σε σχέση μέ τον Έλλαδικό χώρο και την Πάτμο, στην όποία γράφτηκε ή Ύποτύπωση: «*Υμεϊς εκ των της έώας*¹⁰ *μερών γενό-*

10. Από της Ανατολής τά μέρη.

μενοι¹¹ καὶ ἐκ νεότητος ἔνθα καὶ ἔνθα τοῖς διαύλοις τῶν λογισμῶν ἀπαγόμενοι¹² ἔννοιαν ἔσχομεν¹³, ἐν ἡλικίᾳ ἔτι κομιδῇ¹⁴ τυγχάνοντες παιδική, ἀποστῆναι τῆς πατρικῆς οἰκίας, καὶ γονεῖς, καὶ συγγενεῖς ἐκφυγεῖν, καὶ πρὸς Χριστὸν τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἡμῶν καὶ σωτῆρα καταφυγεῖν· ὁ δὴτα καὶ ἐκτετέλεκα· καὶ μοναστῶν προσελθὼν ἀγέλη ἐκδέδωκα ἑμαυτόν, ὑπὸ καθηγητῇ καὶ παιδοτρίβῃ τῷ τῆς ἱερᾶς ἐκείνης ποιμένης ἀφηγουμένῳ¹⁵ γενόμενος. Θεὸς δὲ πάντως ἦν ὁ διὰ τὴν ἄφατον εὐσπλαγχνίαν αὐτοῦ συνετίσας με ἐν βραχυτάτῃ ἔτι τῇ ἡλικίᾳ καὶ ἀτελεῖ τε καὶ ἀπαγεῖ¹⁶, καὶ μήπω μηδαμῶς τὸν λόγον ἐρηρυσμένον¹⁷ ἐχούσῃ¹⁸.

Παραχωρήσαμε σκόπιμα τὸν λόγο στὸν ἴδιο τὸν Ὅσιο νὰ μᾶς ἀφηγηθεῖ, ἀπὸ τό ἴδιο τό πρωτότυπο κείμενό του, τό ξεκίνημα γιὰ τὴν πολυκύμαντη ζωὴ του γιὰ δυὸ κυρίως λόγους: Ἀφενὸς γιὰ νὰ ἀπολαύσουμε τὴ γλαφυρότητα τοῦ λόγου του καὶ ἀφετέρου γιὰ νὰ θαυμάσουμε τὴν ἑλληνομάθειά του¹⁹. Αὐτά, βέβαια, καὶ τὰ δύο στοιχεῖα εἶναι ὀλοφάνερα σέ ὅλα τὰ κείμενά του, εἴτε αὐτά εἶναι αὐτόγραφα εἴτε ὑπαγορευόμενα σέ ἄλλους γραφεῖς.

Καὶ τώρα ἂς συνεχίσουμε τὴν παράθεση τῶν βιογραφικῶν του στοιχείων ἀκολουθώντας πάντα καὶ τὰ δικά του κείμενα, (βασικά τὴν Ὑποτύπωση καὶ τὴ Διαθήκη), ἀλλὰ καὶ τὰ κείμενα τῶν βιογράφων του, οἱ ὅποιοι ἔχοντας ζήσει ἀπὸ κοντὰ τὸν Ὅσιο, χρονικά καὶ τοπικά, καὶ γνωρίζοντας ὅπωςδὴποτε ἀπὸ προφορικές του διηγήσεις λεπτομέρειες τῆς ζωῆς του, μᾶς παρέδωσαν «ἐν πλάτει» τὸν Βίο καὶ τὴν Πολιτεία του.

* * *

11. Γύρω στό 1020 μ.Χ.

12. «Διαύλοις τῶν λογισμῶν ἀπαγόμενοι» = ταλαντευόμενος ἀπὸ διάφορους ἀντίθετους λογισμούς.

13. «Ἐννοιαν ἔσχομεν» = σκέφθηκα καὶ ἀπεφάσισα.

14. «κομιδῇ» = πάρα πολύ, «κομιδὴ παιδικὴ ἡλικία» = σέ παρά πολύ μικρὴ -παιδικὴ ἡλικία.

15. «Ἀφηγούμενος» = ὁ ἡγούμενος, ὁ ἀρχηγός, ὁ ὁδηγός - ὁδηγητὴς καὶ ὁχι ὁ πρό - ἡγούμενος, (ὅπως μεταφράζει ὁ Θεόφιλος Γεωργουσάκης, τοῦ ὁποίου δυστυχῶς ἡ ἐν λόγω μετάφραση ἔχει ἀρκετές μεταφραστικές ἀτέλειες καὶ παραλείψεις (Βλ. Α.Ι. Ἐπιμ. Ζ. Β., σ. 98).

16. «Ἀπαγεῖς» = πού δέν εἶχε πῆξει ἀκόμη.

17. «Μήπω μηδαμῶς τὸν λόγον ἐρηρυσμένον» = πού δέν εἶχε ἀκόμη στερεωμένο καλὰ τό λογικό.

18. Ὑποτύπ. Β', Ι.Κ.Β. σ. 65 καὶ Μ.Μ.

19. Βλ. καὶ μικρὰ δείγματα στὶς ἐδῶ ὑποσημειώσεις.

Οἱ γονεῖς του θεοσεβεῖς ἄνθρωποι, καί ἔχοντας τόν ἕνα καί μοναδικό, ἐφρόντισαν νά τόν μορφώσουν καί κατά τήν «θύραθεν» λεγομένη παιδεία, ἀλλά καί νά ἐνστερνισθεῖ τά Θεῖα καί Ἱερὰ Γράμματα καί τήν Ὁρθόδοξη Θεολογία, ὅπως διαπιστώνουμε καί ἀπό τά κείμενά του.

Ὅμως ἂν καί θεοσεβεῖς ἄνθρωποι, παρόλα ὅτι ἐβλεπαν τόν φλογερό πόθο του γιά τήν «**κατά Θεόν μοναδικήν πολιτείαν**», δέν ἤθελαν νά τόν χάσουν ἀπό κοντά τους. Καί πιστεύοντας ὅτι θά μπορούσαν νά τόν «δεσμεύσουν» μέ μία μνηστεία, τόν ἀρραβώνιασαν σχεδόν ἄθελά του μέ μία νέα τῆς ἐκλογῆς τους. Αὐτός ὅμως, ἔφυγε ξαφνικά «**λάθρα**» ἀπό τό σπίτι καί κατέφυγε στό μοναστήρι, πού ὁ ἴδιος ἀνέφερε παραπάνω, στό ὄρος Ὑλμπος τῆς Μυσίας, ὅπου καί ἔγινε μοναχός, μετονομασθεῖς ἀπό **Ἰωάννης** εἰς **Χριστόδουλον**.

Δυστυχῶς ὅμως, μετά ἀπό μία τριετία ὁ προστάτης καί «καθηγητής» του, ὁ ἡγούμενος τῆς Μονῆς ἐκοιμήθη καί ὁ Χριστόδουλος, μή μπορώντας νά ἀντέξει τό πένθος, γιά τόν Γέροντά του, ἀποφασίσει νά ἀναχωρήσει γιά τή Ρώμη, μέ σκοπό νά προσκυνήσει τούς Τάφους καί τά Τίμια Λείψανα τῶν Πρωτοκορυφαίων Ἀποστόλων Πέτρου καί Παύλου.

Μετά ἀπό τίς προσκυνηματικές αὐτές «**ξενητεῖες**», ὅπως ὁ ἴδιος τίς ἀποκαλεῖ, ἐπιθύμησε καί ἐπιχείρησε καί ἄλλες ἀκόμη τέτοιες ἀποδημίες, στούς Ἁγίους Τόπους, «*ἐρῶντες προσκυνηταὶ γενέσθαι τῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἀγίων ἰχνῶν*»²⁰.

Ἐκεῖ ἐγνώρισε πολλούς μοναχοὺς καί ἀσκητές καί ἔμεινε ἀρκετά ἀσκητεύοντας μέ αὐτούς στήν ἔρημο τῆς Παλαιστίνης, καί καθὼς φαίνεται καί στή Μονή τοῦ Ἁγίου Σάββα. Ἐξαιτίας ὅμως τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Σαρακενῶν στούς τόπους ἐκείνους, ἀναγκάστηκε νά ἀναχωρήσει ἀπό κεῖ καί νά φθάσει στό ὄρος Λάτρος, τῆς Μυσίας, κοντά στή Μίλητο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐκεῖ ὑπῆρχαν πολλά μοναστήρια. Σέ ἕνα ἀπ' αὐτά κατέφυγε ὁ Ὅσιος. «...Καὶ προήγαγεν ἡ τοῦ Θεοῦ χεὶρ ἡ σὺν ἡμῖν τὴν ἐν τῷ ὄρει τούτῳ διαγωγὴν εἰς ἀγαθὴν τινὰ περιφάνειαν (περιωπήν)...»²¹ «... τὸ γὰρ ὄρος τοῦ Λάτρου ἡμῖν ἐνεπιστεύθη παρὰ τῆς πατριαρχικῆς μακαριότητος²², καὶ τὴν τοῦ πρώτου κλῆσιν ἔσχομεν ἐν αὐτῷ....»²³.

20. Ὑποτύπ. Γ', Ι.Κ.Β. ὁ.π. καί Μ.Μ. ὁ.π.

21. Ὁ.π. Ε'.

22. Ἐννοεῖ τόν Πατριάρχη Κοσμᾶ τόν Α' (1075-1081).

23. Διορίσθηκε ἀρχιμανδρίτης ὅλων τῶν μονῶν τοῦ Λάτρου, ἀπό τό ὁποῖο

Ἀλλά καί πάλι καινούρια ἐπιδρομή «**Ἀγαρηνῶν**», Τούρκων αὐτὴ τὴ φορά, στό Ὅρος Λάτρο(ς), τόν ἀναγκάζει καί πάλι νά «μεταναστεύσῃ ὡς στρουθίον» καί νά καταφύγει στήν παραλιακή πόλη Στρόβηλο, ὅπου συναντᾷ τόν παλαιό γνώριμό του μοναχό τόν Ἀρσένιο Σκηνοῦριο, ἀπό τήν Κῶ, ὁ ὁποῖος τόν προτρέπει νά μεταβεῖ ἐκεῖ, ὅπου εἶχε πολλά δικά του κτήματα, καί ἐκεῖ νά διαλέξει καί νά κτίσει δικό του μοναστήρι. Πραγματικά, χωρίς καθυστέρηση, περνᾷ ἀπέναντι στήν Κῶ, περιοδεύει τὰ κτήματα τοῦ Σκηνοῦριου, καί «... ἐντυγχάνω λόφῳ μεγίστῳ καί ἀοικήτῳ, χαρίεντι δέ ἄλλως τὰ πρὸς ἀέρα καί εὐύδρῳ καί εὐκραιῖ. Πηλίον τοῖς νησιώταις τὸ ὄρος τοῦτο κατωνομάζετο...»²⁴.

Ἐδῶ ἐγκαταστάθηκε μέ ἄλλους μοναχοὺς πού τόν ἀκολούθησαν ἀπὸ τὸ Λάτρο(ς) καί ἔκτισε μοναστήρι καί ναό στό ὄνομα τῆς Θεομήτορος. Ὅμως καί ἐδῶ δέν εἶχε τήν τύχη νά στεριώσει. Γιατί, ἐνῶ ὅταν ἔφτασε καί γνώρισε τὸ βουνό Πήλιο τῆς Κῶ, κάνοντας μάλιστα ἓνα λογοπαίγνιο μέ τὸ ὄνομα τοῦ βουνοῦ καί τόν δικό του «πηλό», δηλαδή τὸ σῶμα του, ὅτι θά ἔμνεve ὀριστικά ἐκεῖ καί μετὰ τὸν θάνατό του «... καί τὴν ἐμὴν πηλὸν τῷ Πηλίῳ τούτῳ ἐγκεκληρῶσθαι...» ὁμως «οὐχὶ καὶ ὁ Θεός, ὡς εἰκεν, ἐπεψηφίζετο τῇ βουλῇ...»²⁴. Καί προφητικά προέβλεψε ποιά θά ἦταν ἡ τελευταία του κατοικία: «... ἐπ' ἐσχάτων ἡμαρτον τοῦ σκοποῦ. Ἐδόκει δὲ ἄρα τῷ Κρείττονι τὴν Πάτμον μετὰ πότμον ἔξειν με πρὸς ταφήν...»²⁴. Ἐκεῖ δυστυχῶς παρουσιάστηκαν προβλήματα ἀνάμεσα στοὺς μοναχοὺς καί τοὺς γειτονικοὺς κτηματίες, καί ὁ Ὅσιος, γιὰ νά ἀποφύγει τοὺς διαπληκτισμοὺς καί τίς ἔριδες μέ τοὺς ντόπιους ἀποφάσισε νά φύγει καί ἀπὸ κεῖ νά ζητήσει ἄλλο καταφύγιο καί πιὸ ἡσυχό καί ἐρημικὸ μέρος γιὰ νά μεταφέρει τὸ «**φροντιστήριον τῶν ψυχῶν**» τῶν μοναχῶν του καί τῆς δικῆς του.

Ἐπιχείρησε μιὰ περιοδεῖα στὰ γύρω νησιά καί κατέληξε τελικά στήν Πάτμο. Ἐδῶ ἐπὶ τέλους βρῆκε τόν κατάλληλο τόπο πού ζητοῦσε ἡ ψυχὴ του: «... Πάτμος ἡ κλῆσις τῷ νησιδίῳ· ὡς ἔρημος μὲν ἀνθρώπων ἡ ἐσχατιά, ἀθόρυβος δὲ ἡ διαμονὴ καί ἀπαρόδευτος ἡμέροις πλοίοις ἡ ἐλλιμένισις, ὅλος ἐγενόμην τῆς τοῦ νησίου τοῦδε ἐφέσεως. Ἐπέτεινε δὲ μοι τὸν πόθον καὶ ἡ ἐν αὐτῷ τοῦ ἐν ἀποστόλοις ἀγαπητοῦ τῷ Χριστῷ, τοῦ Εὐαγγελιστοῦ καὶ παρθένου ἐμφιλοχῶρησις (ἡ ἐξορία - ἡ παρουσία) ....»²⁵.

πῆρε καί τὸ ἐπώνυμο «Λατρηνός», ἢ «ὁ τοῦ Λάτρου», διότι οἰκογενειακὸ του ἐπώνυμο δέν ἀναφέρεται πουθενά.

24. Ὑποτύπ. Στ', ὁ.π. σ. 72.

25. Ὑποτύπ. Θ', ὁ.π. σ. 75.

Χωρίς καθυστέρηση άναχωρεί για την Κωνσταντινούπολη. Παρουσιάζεται στον αυτοκράτορα Άλέξιο τόν Α' τόν Κομνηνό καί μέ πολλή πειθώ τοῦ ζητᾶ νά τοῦ παραχωρήσει τό νησί μέ βασιλική δωρεά. Ὁ αυτοκράτορας διαβλέποντας μεγάλη ιδιοφυΐα στήν προσωπικότητα τοῦ Ὁσίου καί ἡγετικές ικανότητες τόν προτρέπει νά ἀναλάβει τήν ἡγουμενία τῶν μοναστηριῶν πού ἦταν στή Ζαγορά τῆς Θεσσαλίας. Ὁ Ὅσιος προτείνει κάποιους ὁρους τούς ὁποίους δέν δέχονται οἱ μοναχοί, διότι τούς βρῆκαν πολύ αὐστηρούς. Καί τότε ὁ αυτοκράτορας τοῦ παραχωρεῖ μέ «Χρυσόβουλλο» τήν Πάτμο μέ τά γύρω νησιά καί μέ τά γνωστά προνόμια, χρήματα καί ἐργάτες²⁶.

Στό σημεῖο αὐτό ὀφείλουμε νά σημειώσουμε καί πρὸς ἐνημέρωση τῶν ἀγαπητῶν ἀναγνωστῶν μας, ὅτι ὁ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός γιά νά δείξει τόση προθυμία καί νά προσφέρει τήν Πάτμο στον Ὅσιο Χριστόδουλο, ὁ ὁποῖος εἶχε τονίσει στον αυτοκράτορα ὅτι σκοπός του ἦταν νά ἀνεγείρει «φροντιστήριον ψυχῶν» πρὸς τιμὴν τοῦ «ἡγαπημένου μαθητοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου» πρέπει νά εἶχε ἰδιαίτερο σεβασμό καί ὑποχρέωση (ἂν εἶναι δυνατό νά λεχθεῖ ἔτσι), στον Ἅγιο Ἰωάννη τόν Θεολόγο, διότι ὅπως μαρτυρεῖ ἡ κόρη του, ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνή στήν «Ἀλεξιάδα» (Βιβλ. Β', 7,5), σέ κάποια στιγμή τῆς ζωῆς του, τόν εἶδε σάν σέ ὄραμα νά τοῦ προλέγει τήν ἀνάρρησή του στον Αὐτοκρατορικό Θρόνο²⁷.

Ἐπιστρέφει χαρούμενος στήν Πάτμο καί ἀρχίζει τήν ἀνέγερση τῆς Μονῆς μαζί μέ τό Καθολικό, πού ἀφιερώνει στή μνήμη τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (1088).

Ἀλλά καί ἐδῶ δέν ἐργάζεται καί μέ πολλή ἄνεση. Συναντᾷ τήν ἀντίδραση ὀρισμένων μοναχῶν, οἱ ὁποῖοι θυμῆθηκαν τίς ἀνέσεις τῆς Κῶ καί δυσανασχέτησαν γιά τίς κακουχίες καί τήν ἐρημιά τοῦ νησιοῦ. Μερικοί ἀπομακρύνονται καί φεύγουν. Παρά τίς δυσκολίες αὐτές ὅμως τό ἔργο συνεχίζεται. «Αὐτίκα γοῦν τοῦ θεμελιοῦν ἡρξάμεθα, ἀπρίξ²⁸ ἐχόμενοι τοῦ σκοποῦ, καὶ περιτειχίζειν ἐρυμνῶς²⁹, καὶ ὁπόση δύναμις ἀνυψοῦν τὸν τοῦ φρουρίου τοῦδε περίβολον ἐπειγόμενοι»³⁰.

26. Ἡ παραχώρηση τῆς Πάτμου στον Ὅσιο Χριστόδουλο ἐγινε τό 1088.

27. Βλ. τό σχετικό κείμενο στό Παράρτημα, σ. 168.

28. Μέ ὅλες τίς δυνάμεις.

29. «ἐρυμνῶς» = ἰσχυρότατα, ἀπρόσβλητα.

30. Μέ ἰσχυρή ὀχύρωση.

Τρία χρόνια περίπου αξιώθηκε ὁ Ὅσιος νά μείνει καί νά ἐργασθεῖ στήν Πάτμο. «Ἄλλὰ πάλιν ἡρεμεῖν τὸν γεννάδαν³¹ ὁ Σατᾶν οὐκ ἀφίησιν, ἀλλ' ἀποικίζειν τοῦ φιλτάτου καταγωγίου καὶ μακρὰν ποῦ φεύγειν βιάζεται.....»³². Διότι «... ἐναρξάμενος ... πρότερον καστέλλιον καὶ ἀνεβίβασα τοῦτο, ὅσον ἡδυνηθὴν, καταλείψας τοῦτο ἀτελές, διὰ τὸ ἀποχωρῆσαι με τῶν ἐκεῖσε, ὡς ἀπὸ τῆς γενομένης ἐπιδρομῆς τῶν ἀθέων τούρκων εἰς τὰς τοιαύτας νήσους... »³³.

Γι' αὐτό καὶ ἀναγκάζεται νά ἐγκαταλείψει καὶ πάλι «**τὴν κατά-παισιν**» τῆς ψυχῆς του καὶ τὸ ἔργο τῆς ζωῆς του, γιὰ νά καταφύγει τελικά στὸν Εὐριπο (τὴν Εὐβοία), μέ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς του μοναχοὺς, ὅπου καὶ «ἐκοιμήθη», χωρὶς νά ἀξιωθεῖ νά δεῖ ξανά τὸ νησί καὶ τὴ Μονή, ποῦ ἰδιαίτερα ἀγάπησε. Οἱ μαθητὲς καὶ ἀδελφοὶ του, ὕστερα ἀπὸ παράκληση δική του πρὶν νά κοιμηθεῖ, μετέφεραν μετὰ τὴν κοίμησή του, τὸ λείψανό του στὴ Μονή του, στήν Πάτμο, ὅπου καὶ μέχρι σήμερα «**τεθησαύρισται**».

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Τ Ρ Ι Τ Ο

1) Ἡ ἔννοια τοῦ «Ἰδεώδους» γενικά, τόσο στὴ Φιλοσοφία, ὅσο καὶ στὴ Θεολογία

Πρὶν νά προχωρήσουμε στὴν ἀνάλυση καὶ ἀνάπτυξη τῆς ἐννοίας τοῦ «Μοναστικοῦ Ἰδεώδους» γενικά καὶ εἰδικώτερα κατὰ τίς ἀποψεις περὶ τούτου τοῦ Ὁσίου Χριστοδοῦλου, ἐκρίναμε σκόπιμο νά ἐπιχειρήσουμε μιὰ, ὅσο τὸ δυνατό περιληπτική θεώρηση τοῦ ὅρου «**ΙΔΕΩΔΕΣ**», τόσο στὸν τομέα τῆς Φιλοσοφίας, Ἀρχαίας καὶ Νεώτερης, ὅσο καὶ στὸν τομέα τῆς Θρησκείας καὶ εἰδικώτερα τῆς Χριστιανικῆς - Ὁρθοδόξου Θεολογίας.

Τὸ οὐσιαστικοποιημένο ἐπίθετο «**τό ἰδεῶδες**» προέρχεται ἀπὸ τὸ ἐπίθετο «ὁ, ἡ, ἰδεῶδης, τό ἰδεῶδες», παραγόμενο ἀπὸ τὸ οὐσιαστικό «ἡ ἰδέα», ἔχει πολλαπλές ἔννοιες, ὅπως καὶ τὸ ἴδιο τὸ οὐσιαστικό «ἰδέα», ἀπὸ τὸ ὁποῖο καὶ παράγεται.

31. Ὁ.π. IB', σ. 83.

32. Τὸν εὐγενῆ, τὸν γενναῖο, τὸν μεγαλόφρονα.

33. I.K.B. σ. 129, M.M. 6, 81, B.E.A.K. 116.

Ούτε στά Όμηρικά, ούτε στά Όσιόδεια έπη άπαντώνται οί όροι «ιδέα», «ιδεώδης», «ιδεῶδες» ή «ιδανικός»-«ιδανικόν». Οί όροι «ιδέα» καί «ιδανικός» έμφανίζονται κατά την κλασική έποχή, υπό την μορφή «ιδέα» τής Άττικής καί «ιδέη» τής Όνικης διαλέκτων. Συχνότερα καί έντονότερα έμφανίζεται ό τύπος «ιδέα» καί μάλιστα στόν πληθυντικό άριθμό «ιδέαι» στά συγγράμματα διαφόρων Προσωκρατικών Φιλοσόφων καί ιδιαίτερα του Πλάτωνος, ως φιλοσοφικοί όροι, μέ την έννοια πού θά δούμε στη συνέχεια.

Ό λέξη «ιδέα» παραγόμενη από τον άόριστο δεύτερο του άπαρεμφάτου «ιδεΐν» του ρήματος «όράω, -ῶ», κατά την πάροδο των έτών, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, έχει λάβει πάρα πολλές έννοιες καί σημασίες, από την έξωτερική έννοια τής έμφανίσεως, στην όραση, μέχρι την έσωτερική, όπως την έννοματίζεται καί την φαντάζεται ό άνθρωπος νοΐς. Ό παράθεση των έννοιων αυτών, βέβαια, δέν είναι δυνατή, ούτε σκόπιμη σ' αυτήν την εργασία μας. Τό μόνο πού δεοντολογικά πρέπει νά αναφέρουμε είναι ή σημασία πού έχει στόν πληθυντικό άριθμό ή έννοιά τους στην Πλατωνική Φιλοσοφία. Τά δέ έπίθετα «ιδεώδης» καί «ιδεῶδες», όπως καί τό προερχόμενο άπ' αυτά ουσιαστικό «ιδεῶδες» είναι πολύ μεταγενέστερης έπινόησης, του τέλους του 19ου αϊ., πιθανό άντιδάνειο από τίς λατινογενείς εύρωπαϊκές γλώσσες *ideal*, *ideale*, *ideal*, κ.λπ.

Μέ πολύ λίγα λόγια θά αναφέρουμε έδῶ ποιά είναι ή σημασία του όρου «Όδέαι» ή «Εΐδη» στόν πληθυντικό άριθμό, στην Πλατωνική κυρίως Φιλοσοφία. Άλλωστε ό σκοπός τής μελέτης μας αυτής δέν είναι ή ανάπτυξη αυτού του όρου.

Ό όρισμός του όρου «Όδέα», είναι περίπου ό έξης: «Όδέα σημαίνει τίς γενικές καί επί μέρους έννοιες, πού άποτελοΐν τό μόνιμο ποιόν τής ούσίας των όντων, οί όποΐες είναι όχι μόνο πρότυπα ή παραδείγματα των επί μέρους όντων, αλλά ύπάρχουν στην πραγματικότητα καί από μόνες τους».

Ό Όψιστη Όδέα, σύμφωνα μέ τον Πλάτωνα, είναι ή Όδέα του «Άγαθοΐ», πού συμπίπτει μέ τή Θεότητα.

Σύμφωνα, λοιπόν, μέ τον όρισμό αυτόν, κάθε πρᾶγμα, όρατό ή νοητό στόν κόσμο αυτόν ή έννοια υλική, ήθική ή πνευματική, έχει τό αντίστοιχο πρότυπό της, σέ τέλειο βαθμό, «έν ούρανίῳ τόπῳ», στόν νοητό ή ιδεατό κόσμο των Όδεών. Είναι, δηλαδή, «αι ιδέαι», κατά τον Πλάτωνα, τά αναλλοίωτα καί αΐώνια πρότυπα, σύμφω-

να μέ τά όποία έχουν κατασκευασθεῖ ὄχι μόνο τά αἰσθητά ἀλλά καί τά νοητά πράγματα. Κατά τόν ἴδιο τόν Φιλόσοφο, ὁ ὁποῖος, ὅπως εἶναι γνωστό, πίστευε στή **μετεν-σάρκωση** (ἢ **μετεμψύχωση**) τοῦ ἀνθρώπου, οἱ ψυχές κατά τήν παραμονή τους στόν χῶρο τόν ἐπουράνιο, τόν μεταφυσικό, πρίν ἀπό τήν ἐνσωμάτωση εἶχαν γνωρίσει «τάς ἰδέας». Ὅταν κατά καί μετά τήν ἐνσωμάτωση ἐκπύπτουν στή γῆ, καί βλέπουν τίς ἀπομιμήσεις τους, τότε θυμούνται τίς Ἰδέες καί τείνουν νά ἀνυψωθοῦν καί πάλι πρός αὐτές. Αὕτη ἡ ὕψωση τῶν ψυχῶν πρός τίς Ἰδέες καλεῖται ἀπό τόν Πλάτωνα «**Ἀνάμνησις**» καί θεωρεῖται ἀπ' αὐτόν ἡ πηγὴ κάθε γνώσεως³⁴.

Καί ἀπ' αὕτη τήν ἔννοια ἐρχόμαστε νά προσεγγίσουμε πρός τήν Χριστιανική Διδασκαλία τῆς «**Καθ' ὁμοίωσιν**» δημιουργίας (πλάσεως) τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν Θεό.

Σύμφωνα μέ τόν Πλάτωνα, ὅπως προαναφέραμε, ἡ Ὑψίστη Ἰδέα εἶναι ἡ Ἰδέα τοῦ «**Ἀγαθοῦ**, ἡ ὁποία συμπίπτει μέ τή Θεότητα». Ἡ τάση τῆς Ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, κατά τόν ἴδιο, εἶναι νά φθάσει τήν τελειότητα, πού εἶναι «**τό ἀγαθό**». Καί ἡ Χριστιανική Διδασκαλία, περί τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὁδηγεῖ στήν ἴδια πορεία: νά χρησιμοποιήσῃ καί νά ἀξιοποιήσῃ ὁ ἄνθρωπος τό «**Δῶρο**» τοῦ «**κατ' εἰκόνα**» τοῦ Δημιουργοῦ, ὥστε νά φθάσει στό «**καθ' ὁμοίωσιν**».

Στήν περίπτωση αὕτη τῆς θεωρίας τῶν Ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνα ἡ σκέψη μας ὁδηγεῖται στή θεωρία ἢ τή διδασκαλία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι μέσα ἀπό τά συγγράμματα καί τίς θεωρίες τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων, κλασικῶν καί προκλασικῶν, εἶχαν διαβλέψει τήν ἐπέμβαση τῆς Θείας Πρόνοιας, ἡ ὁποία φρόντιζε πρίν ἀκόμη νά ἔλθῃ «**τό πλήρωμα τοῦ χρόνου**», νά φωτίζει τοὺς φιλοσόφους καί νά τοὺς προετοιμάζει γιά τήν ἔλευση «**Εκείνου**», τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, πού θά λύτρωνε τήν ἀνθρωπότητα ἀπό τόν **δεύτερο θάνατο**, τόν πνευματικό. Τῇ φώτιση αὕτη καί προετοιμασία τῆς ἀνθρωπότητος γιά νά δεχθεῖ τή Λύτρωση μέσα ἀπ' αὕτη τῇ **Θέωση** καί τήν πραγμάτωση τοῦ «**καθ' ὁμοίωσιν**», οἱ Μεγάλοι Πατέρες τήν ὀνόμασαν «**σπερματικό λόγο**», θεωρώντας ὅλους αὐτοὺς πού μέ διάφορους τρόπους τόν ἐξέφραζαν σάν «**πρό Χριστοῦ χριστιανούς**».

Καί ἔτσι μποροῦμε νά δικαιολογήσουμε τοὺς Μεγάλους Πατέρες καί ἰδιαίτερα τόν Μέγα Βασίλειο, οἱ ὁποῖοι προέτρεπαν τοὺς χρι-

34. Πλάτωνος, Διάλογοι: *Εὐθύφρων*, 6 D 10, *Παρμενίδης*, 132 D, *Φαῖδων*, 96 A καί 98 E καί σέ πολλοὺς ἄλλους Διαλόγους.

στιανούς νά μελετοῦν τοὺς ἀρχαίους ἑλληνες συγγραφεῖς, μέ προσοχή, βέβαια, ὥστε «...καθάπερ τῆς ροδωνιάς (τῆς τριανταφυλλιᾶς) τοῦ ἄνθους δρεψάμενοι τὰς ἀκάνθας ἐκκλίνομεν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων λόγων, ὅσον χρήσιμον καρπωσάμενοι τὸ βλαβερὸν φυλαξώμεθα»³⁵.

Ἐπομένως θά ἦταν εὐλογο νά δικαιολογήσουμε καὶ τὴ θερμὴ προσευχή, τὴν ὁποία κάνει πρὸς τὸν Χριστό γιὰ τοὺς δυὸ ἀρχαίους φιλοσόφους, τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Πλούταρχο, ὁ Ποιητής, Λόγιος καὶ Ἅγιος, ὁ Μητροπολίτης Εὐχαΐτων Ἰωάννης ὁ Μαυρόπουλος. Αὐτὸς πιστεύει στὴν Κρίση κατὰ τὴ Δευτέρα Παρουσία τοῦ Χριστοῦ καὶ στὴν τιμωρία τῶν ἀμαρτωλῶν, ὅπως ὁμολογεῖται στὸ Εὐαγγέλιο. Διδάσκει ὅτι οἱ ἀβάπτιστοι δέν μποροῦν νά σωθοῦν. Παρόλα ταῦτα ζητεῖ ἀπὸ τὸν Χριστό - Θεό νά ἐξαιρέσει τοὺς παραπάνω δυὸ συμπαθεῖς σ' αὐτόν φιλοσόφους, οἱ ὁποῖοι δέν ἔφταιξαν ἂν γεννήθηκαν καὶ ἔζησαν πρὶν ἀπὸ τὴν ἐνανθρώπησή Του. Προσπαθεῖ, μάλιστα, νά τοὺς δικαιολογήσει.

Σέ ἓνα ἀπὸ τὰ πάρα πολλὰ -ἐκατοντάδες- καὶ ἀξιόλογα ιαμβικά του Ἐπιγράμματα ὁ Ἰωάννης ἀπευθύνεται στὸν Χριστό ὡς ἑξῆς:

«Εἶπερ τινὰς βούλοιο τῶν ἀλλοτριῶν
τῆς σῆς ἀπειλῆς ἐξελέσθαι, Χριστέ μου,
Πλάτωνα καὶ Πλούταρχον ἐξέλοιο μοι.
Ἄμφω γάρ εἰσί καὶ λόγον καὶ τὸν τρόπον
τ ο ῖ ς σ ο ῖ ς ν ό μ ο ι ς ἔγγιστα προσπεφυκότες.
Εἰ δ' ἠγνόησαν ὡς Θεός σύ εἶ τῶν ὄλων
ἐνταῦθα τῆς σῆς χρηστότητος δεῖ μόνον,
δι' ἣν ἅπαντας δωρεάν σώζειν θέλεις».

Θά ἐπιχειρήσουμε μιὰ ἀπλή γλωσσικὴ καὶ νοηματικὴ προσέγγιση, γιὰ τὴν πληρέστερη κατανόησή του:

«Σέ παρακαλῶ, Χριστέ μου, ἂν θέλεις νά ἐξαιρέσεις (καὶ νά ἀπαλλάξεις) ἀπὸ τὴν ἀπειλή τῆς Κολάσεως κάποιους ἀπὸ τοὺς ξένους (τοὺς μὴ χριστιανούς), (Σέ παρακαλῶ) νά ἐξαιρέσεις γιὰ χάρη μου τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Πλούταρχο. Γιατί καὶ οἱ δυὸ, ὅσον ἀφορᾷ τὸν λόγο (τὴ διδασκαλία) τους καὶ τὸν τρόπο (τὴ ζωὴ) τους, βρίσκονται πάρα πολὺ κοντὰ στοὺς νόμους (τίς ἐντολές) Σου. Ἄν δέν (εἶχαν τὴν εὐλο-

35. Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, «Ὁμιλία πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὀφελοῖντο λόγων», Migne P.G., τ. 31, σ. 565D.

γία) νά γνωρίσουν ὅτι Σύ εἶσαι ὁ Θεός τῶν Ὁλῶν, ἔ! ἐδῶ πιά χρειάζεται-
ται ἡ εὐσπλαχνία Σου, μέ τήν ὁποία θέλεις σάν δῶρο νά σώσεις ὅλους
τούς ἀνθρώπους. (Πού θέλεις νά χαρίσεις σέ ὅλους τή σωτηρία)»³⁶.

2) Ἡ ἔννοια τοῦ «Ἰδεῶδους» γενικά καί κατά τήν Μοναχική Βιωτή

Ὑστερα ἀπό τήν μικρή αὐτή εἰσαγωγική θεώρηση τῆς ἔννοιας
τοῦ ὅρου «ιδέα» καί «ιδέαι» κατά τούς φιλοσόφους καί μάλιστα τόν
Πλάτωνα ἐρχόμαστε νά ἀναλύσουμε, ὅσο μᾶς εἶναι δυνατό, τόν ὅρο
Ἰδεῶδες, σάν ἐπίθετο καί σάν οὐσιαστικό καί πῶς ἐφθασε νά σημαί-
νει τό «Τέλειον», τήν «Τελειότητα».

Ὅπως προαναφέραμε, ὁ ὅρος «Ἰδεῶδης» καί «Ἰδεῶδες» σάν ἐπί-
θετο καί οὐσιαστικό, εἶναι ὅρος νεωτερικός, πού σχηματίσθηκε σάν
ἀντιδάνειο ἀπό τόν ξενικό ὅρο "Ideal". Γενικώτερα σημαίνει «κάθε τι
πού θεωρεῖται σάν πρότυπο ὑποδειγματικό ὑπάρξεως, ἠθικότητας
καί δράσεως». Τό «ιδεῶδες», τό ὁποῖο μπορεῖ νά εἶναι εἴτε πρόσωπο,
εἴτε πρᾶγμα (ἀντικείμενο), εἴτε ιδιότητα, εἴτε **θεσμός**, εἴτε **σύστημα**,
περιέχει μέσα του κάθε τελειότητα στόν ὕψιστο βαθμό. Στόν πληθυ-
ντικό ἀριθμό τά εἶδη: «τῶν Ἰδεωδῶν» εἶναι πολλά καί διάφορα: εἶναι
θρησκευτικά, (στά ὁποία ὑπάγεται καί τό ὑπό ἐξέταση **Μοναστικό ἢ**
Μοναχικό Ἰδεῶδες), ἐθνικά, κοινωνικά, ἱστορικό-κοινωνικά, αἰσθη-
τικά, θεωρητικά, πρακτικά, ἀτομικά καί πανανθρώπινα.

Ὁ σοφός Καθηγητής Χρῆστος Ἀνδρουτσος, παραβάλλει τό
«Ἰδεῶδες» ἢ «Ἰδανικό» σάν τόν **Πολικό Ἀστέρα** γιά τόν κάθε ἄνθρω-
πο, πού ἐπιδιώκει νά ἐπιτύχει τήν τελειότητα. «Ἐκαστος ἐπί μέρους
ἄνθρωπος προβάλλει ἐαυτῷ κατά τήν πνευματικήν αὐτοῦ μόρφωσιν
ιδανικά, ὡς τινά Πολικόν Ἀστέρα ὁδηγοῦντα αὐτόν κατά τήν τοῦ
βίου πορείαν, εἰς ᾧν τήν πραγμάτων τείνει»³⁷.

Ὁ ὅρος «τό Ἰδεῶδες», ἐξεταζόμενο σάν θρησκευτικό ἰδεῶδες καί
κατά συνέπεια καί σάν «Μοναστικό» πρέπει νά θεωρηθεῖ ὅτι στήν
πραγμάτωσή του, καί γιά τήν ἐπίτευξή του, εἶναι μιά «**συνισταμένη**»
ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπό πολλές «**συνιστώσες**», πού εἶναι οἱ ἀρετές,
οἱ ὁποῖες ἐκπηγάζουν ἀπό τίς θεῖες ἐντολές καί τή θεία διδασκαλία.

36. Ἰωάννου Μητροπ. Εὐχαΐτων, «Ὑπομνήματα διά στίχων ἱαμβικῶν», Migne
P.G., τ. 120, σ. 1119 κ.έ.

37. Ἀνδρουτσος Χρ., Λεξικόν τῆς Φιλοσοφίας, Ἀθῆναι 1929, σ. 189.

Γιά τόν Μοναχισμό καί τόν Μοναχό οἱ ἀρετές αὐτές εἶναι ἀρκετές θά λέγαμε, ὥστε ἂν τηρηθοῦν ὅλες στήν ἀκεραιότητά τους, εἶναι δυνατόν νά ἐπιτευχθεῖ τό ἐπιδιωκόμενο Ἰδεῶδες. Ἐνα Ἰδεῶδες δέν μπορεῖ νά πραγματοποιηθεῖ μέσα σ' αὐτόν τόν κόσμο. Μπορεῖ ὅμως νά χρησιμεύσει σάν πρότυπο, ὅπως ἡ «Ἰδέα» τοῦ Πλάτωνα γιά νά καθοδηγεῖ τή δράση μας καί νά ικανοποιήσῃ τόν πόθο τῶν Μοναχῶν πρὸς τήν εὕρεση τῆς πρώτης ἀρχῆς κάθε ὑποστάσεως, ὕλικῆς, ἠθικῆς καί πνευματικῆς, πού εἶναι ὁ Θεός.

Ὁ ὅρος «Ἰδεῶδες» εἶναι βασικά ὅρος φιλοσοφικός. Ἔτσι ξεκίνησε καί ἔτσι ἐξελίχθηκε. Ἔτσι ἔφθασε καί στά χαρακτηριστικά τοῦ Ὁρθόδοξου μοναχικοῦ βίου. Γιατί ὁ Ὁρθόδοξος Μοναχός γιά νά ἐπιτύχει «τοῦ Καλλίστου» καί «τοῦ Ὑψίστου» Ἀγαθοῦ, «ἀπεμπολεῖ» ὅλα τὰ ἄλλα «ἀγαθὰ».

Τό βασικώτερο εἶναι ὅτι ὁ μοναχικός αὐτός βίος, ἡ «**Μοναστική Πολιτεία**» συνδέεται ἀναπόσπαστα μέ τούς θεσμούς τῆς «**Καινῆς Πολιτείας**», τῆς Ὁρθόδοξου Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι ὁ Μοναχισμός αὐτός ἡ πραγμάτωση τοῦ Ἰδεώδους τῆς «**Χριστιανικῆς Ζωῆς**». Ὁ Μοναχός ζητεῖ καί ἐπιδιώκει νά ἐφαρμόσῃ «**πλήρως**» τίς Χριστιανικές Ἐντολές καί τίς Χριστιανικές Ἀλήθειες ὅπως τίς δίδαξε ὁ Θεάνθρωπος Ἰησοῦς. Δέν εἶναι δειλός ἀπέναντι στίς ἀντιξοότητες καί στούς ἀγῶνες κατὰ τοῦ «κακοῦ» γενικά. Ἀπεναντίας εἶναι ἥρωας καί ἀγωνιστής **γενναῖος** κατὰ τῆς κακίας καί τοῦ κόσμου καί μεριμνᾷ μέρα νύχτα γιά τήν ἐπίτευξη μιᾶς ἀνώτερης ζωῆς καί γιά τή σωτηρία τῆς ψυχῆς του, ἀλλά καί τῶν ἄλλων συνανθρώπων του. Γι' αὐτό καί δίκαια ὁ Μοναχικός βίος ὑμνήθηκε ἀνέκαθεν σάν τήν «**Ὑψίστη Φιλοσοφία**».

Γιά νά καταστήσῃ εὐκολή τήν «**ἐπίτευξη**» τῆς Ἀρετῆς, ὁ Μοναχός, «ἀπεμπολεῖ», ὅπως εἶπαμε καί κόβει κάθε δεσμό πρὸς τόν ὕλικό κόσμο, ζεῖ ἕναν «**μονό-τρόπο**» καί παράξενο (**ξένον**) βίο, μέ τή φυγή του στίς ἐρημίες, τήν ἀποξένωσή του ἀπό πατρίδα, συγγενεῖς, κοσμικούς φίλους, κοσμική περιουσία κ.λπ., κατὰ τὰ Κυριακά Λόγια.

Στή Μοναχική «**ἀρετολογία**» περιλαμβάνονται πολλές ἀρετές, οἱ ὁποῖες πρέπει νά «**καλλιεργηθοῦν**» καί νά ἀποδώσουν ὅσο τό δυνατό περισσότερους καί «**ἀγλαούς**» καρπούς, ὥστε νά ἐπιτευχθεῖ τό «**Ἰδεῶδες**». Διαιροῦνται σέ **Θεωρητικές** καί **Πρακτικές**. Καί οἱ δύο κατηγορίες «**συνεργαζόμενες**», (ἂν μπορούσε νά χρησιμοποιηθεῖ ὁ ὅρος αὐτός), συντελοῦν στήν ἐπίτευξη τοῦ ἐπιδιωκόμενου Ἰδεώ-

δους. Ὁ Μεγάλος Πατήρ τῆς Ἐκκλησίας μας, ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, βρῆκε τὴ σωστὴ ἔκφραση τῆς «συνεργασίας» αὐτῆς, ὅταν τονίζει ὅτι «**Πρᾶξις ἐστὶ θεωρίας ἐπίβασις**». Γιά νά ἐπιτύχει ὁ Μοναχὸς τὴ **«Θεωρία»**, τὴν ἑνωσὴ του, δηλαδή μέ τόν Θεό, καί τὴ συνεχή ἀπόλαυση τοῦ «**Θείου**» καί τοῦ ἀπροσίτου θείου Φωτός (αὐτό εἶναι τό «**ιδεῶδες**» γι' αὐτόν) πρέπει νά χρησιμοποιεῖ σάν «**Βάθρο**», σάν «**Ἐφαλτήριο**» τρόπον τινά, τὴν ἐφαρμογὴ καί ἐκπλήρωση τῶν λεγομένων πρακτικῶν ἀρετῶν, ὥστε ἀπ' ἐκεῖ νά «**ὀρμᾶται**» πρὸς τὴν κατὰκτηση τῆς **«Θεωρίας»**.

Σέ ἓνα ποίημά του μάλιστα τονίζει τὴν ὑπεροχὴ τῆς Θεωρίας ἀπέναντι τῆς Πράξεως, ὡς ἐξῆς:

*«Πρᾶξιν προτιμήσειας, ἢ Θεωρίαν;
Ὅψις τελείων ἔργων, ἢ δὲ πλειόνων.
Ἄμφω μὲν εἰσι δεξιαί τε καὶ φίλαι,
σὺ δὲ πρὸς ἣν πέφυκας, ἐκτείνου πλέον...»*

Ἀντίθετα ὁ Μέγας Βασίλειος, ἀντιμετωπίζοντας τό πρόβλημα αὐτό, καί χωρὶς νά κρύβει τὴν προτίμησή του πρὸς τόν πρακτικὸ μοναχισμό, πρὸς τὴν **«Πρᾶξιν»**, ἀφήνει τόν κάθε Μοναχὸ νά διαλέξει καί νά πράξει ἀνάλογα μέ τὴν ἐπιθυμία του:

«Ἐλαβες τοίνυν, ἀγαπητέ, τὰ ὑποδείγματα καὶ τὴν ἀπόδειξιν. Ζήλωσον ἃ θέλῃς, ἢ διάκονος ἔσο πτωχῶν, ἢ ἐραστῆς δογμάτων Χριστοῦ. Εἰ δὲ δύνασαι ἀμφοτέρα ζηλῶσαι, ἐκατέρωθεν ἀποφέρει τὸν καρπὸν τῆς σωτηρίας... Πρῶτος μὲν ὁ πνευματικὸς λόγος, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα δεύτερα. Μαρία γάρ φησι τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἐξελέξατο»³⁸.

Σύμφωνα μέ τίς παραπάνω ἀπόψεις τῶν δύο Μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, πολὺ ἐνωρὶς παρουσιάστηκαν ἀνάμεσα στοὺς μοναχοὺς δύο ἀλληλοσυγκρουόμενες τάσεις, δύο συγκρούσεις ἀπόψεων, σχετικὰ μέ τόν Πρακτικὸ καί τόν Θεωρητικὸ Μοναχισμό. Οἱ μοναχοὶ πού εἶχαν σάν κύρια ἀσχολία τους τὴν ἐργασία, τὴ φιλανθρωπία καί γενικά τό κοινωνικὸ ἔργο, σέ συνδυασμὸ μέ τόν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὰ πάθη καί γενικά μέ τὴν ἐξυπηρέτηση ὅσων εἶχαν ἀνάγκη, ὀνομάζονταν **«πρακτικοί»**. Ἐκεῖνοι πού ἔδιναν μεγαλύτερη σημασία στὴ **«Θεωρία»**, στὴν ἀνώτερη βαθμίδα τῆς μοναχικῆς τελειώσεως, ὀνομάζονταν **«θεωρητικοί»**. Ἦσαν αὐτοί, πού ἐπιδίωκαν νά ἔχουν ἀμεσώτερη κοινωνία μέ τόν Θεό.

38. Μ. Βασιλείου, *Ἀσκητικά Διατάξεις*, Migne P.G., τ. 31, σ. 1328, στίχ. 25.

Τή διαφορά ανάμεσα στίς δύο αὐτές τάσεις καί τήν ἀνωτερότητα τῆς **θεωρητικῆς**, σημειώνει καί ὁ Ἐπίσκοπος Ἐλενουπόλεως Παλλάδιος στή *Λαυσαϊκή του Ἱστορία*:

«Καλός μὲν οὗτος καί πάνυ καλός. (Ἐννοεῖ τόν πρακτικό).

Πρακτικός γάρ οὗτος καί ἐργάτης ἐστὶ
τῶν ἐντολῶν, ἀλλὰ περὶ τὰ γήϊνα ἀσχολεῖται.

Ἀνώτερος τούτου ὁ θεωρητικός,
ὁ πολυπραγμονῶν τὰ οὐράνια
καί ὑπ' οὐδεμιᾶς φροντίδος ἐτέρας
ὄπισθεν κατασπώμενος.
(δηλ. παρασυρόμενος)»³⁹.

Στό σημεῖο αὐτό ὀφείλουμε μίαν ἐξήγηση στοὺς ἀγαπητοὺς ἀναγνώστες.

Ἀναγκασθήκαμε νά ἐπεκτείνουμε λίγο περισσότερο τήν ἀνάπτυξη τῆς ἔννοιας τοῦ «**Ἰδεώδους**» γενικά, ἀλλὰ καί εἰδικότερα τοῦ Μοναχικοῦ «**Ἰδεώδους**», διότι ἡ ἀνάπτυξη αὐτή θά μᾶς χρειαστεῖ καί θά μᾶς βοηθήσει σάν ὑπόβαθρο γιά τήν θεώρηση, ἀλλὰ καί τήν ἀνάπτυξη τοῦ κυρίως θέματος πού μᾶς ἀπασχολεῖ καί πού εἶναι τό «**Μοναστικό Ἰδεῶδες κατὰ τόν Ὅσιο Χριστόδουλο**».

3) Πῶς ἐννοεῖ τήν Μοναχική Πολιτεία καί τό Μοναστικό Ἰδεῶδες ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος

Ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος, ὅπως μαρτυρεῖται, τόσο ἀπό τὰ αὐτοῦ γραφὰ κείμενά του (Ὑποτύπωση, Μυστική Διαθήκη, Κωδῖκελλο, Ἐνταλμα), ὅσο καί ἀπό αὐτόπτες μάρτυρες καί ἄλλους συγγραφεῖς (ἀγιογραφικά κείμενα), ἀλλὰ καί ὅπως ἀπέδειξε ἡ ὅλη «ἐν Χριστῶ βιοτή του», δέν πῆρε κάποτε μιά ἐπιπόλαιη ἀπόφαση «ἐν ἡλικίᾳ ἔτι κομιδῇ παιδικῇ τυγχάνων»⁴⁰ ἀλλὰ μέ πλήρη ἐπίγνωση τί ἀναζητοῦσε καί τί ἐπεδίωκε στή ζωή του. Σπουδάζοντας μέ τή φροντίδα τῶν γονέων του «**τὰ Ἱερά Γράμματα**» πίστεψε βαθείᾳ ὅτι ἡ ζωή σ' αὐτόν τόν κόσμον εἶναι πρόσκαιρη καί δέν ἀξίζει, ἔστω καί ἂν κάποιος «**κερδήσῃ τὸν κόσμον ὅλον τήν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ**»⁴¹ καί ὅτι

39. Παλλάδιου Ἐλενουπόλεως, *Λαυσαϊκή Ἱστορία*, Migne P.G., τ. 34, σ. 995 κ.έ.

40. Ὑποτύπ. Β', Ι.Κ.Β. σ. 65 καί Μ.Μ.

41. Μτθ. 16, 26. Μρκ. 8, 36. Λκ. 9, 24-25.

«Τὸ πολίτευμα ἡμῶν ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει»⁴² καὶ ἀκόμη «ὅτι οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσιν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς»⁴³. Καί ἔτσι, «μετὰ λόγου γνώσεως καὶ ἐν ἐπιγνώσει» τῆς σοβαρότητος τῆς ἀποφάσεώς του, ἐπέλεξε τὸν δρόμο, πού ἐπέλεξε, νὰ φύγει «εἰς τὰ ὄρη, ὅθεν ἤκει ἡ βοήθεια τοῦ Κυρίου»⁴⁴.

Εἶναι πέρα ἀπὸ κάθε ἀμφιβολία βέβαιο πὼς κατὰ τὴν διάρκεια τῶν σπουδῶν καὶ τῶν μελετῶν του, κοντὰ στὸν «Γραμματιστὴν» διδάσκαλό του, ἐκτός ἀπὸ τὰ «**Ἱερὰ Γράμματα**» στὰ ὁποῖα «**ἐνέτριβε**», στὴν Ἁγία Γραφή, δηλαδή, τὴν Παλαιὰ καὶ τὴν Καινὴ Διαθήκη, κατὰ τὴν συνήθεια καὶ σύμφωνα μέ τὴν παρεχόμενη Παιδεία, κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ὁ Ἰωάννης (μετέπειτα Χριστόδουλος) εἶχε ἀσφαλῶς ἐντρυφήσει καὶ στὰ συγγράμματα τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτό συμπεραίνεται εὐκολα ἀπὸ ὅποιον ἔχει μελετήσει τὰ κείμενά του ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ὅσα μᾶς παρέδωσαν οἱ βιογράφοι του, οἱ ὁποῖοι τὸν ἐγνώρισαν ἐκ τοῦ σύνεγγυς⁴⁵.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν γνωστὴ φυγὴ τοῦ ἀπὸ τό πατρικὸ τοῦ σπίτι καὶ τὴν ἐγκατάστασή του στό πρῶτο τοῦ Μοναστηρίου, στό ὄρος Ὁλυμπος τῆς Μυσίας, εἶναι πλέον ἢ βέβαιο ὅτι ἐξακολουθοῦσε νὰ μελετᾶ τοὺς Πατέρες καὶ κυρίως τοὺς τρεῖς Μεγάλους, τοὺς τρεῖς Καπαδόκες, τὸν Βασίλειο, τὸν Γρηγόριο τὸν Θεολόγο καὶ τὸν Γρηγόριο τὸν Νύσσης, ὡς καὶ τὸν Ἱερὸ Χρυσόστομο, χωρὶς νὰ ἀποκλείσουμε καὶ ἄλλους, ὅπως θὰ δοῦμε κατὰ τὴν πορεία αὐτῆς τῆς ἐργασίας. Ἡ ἐντρυφήσή του αὐτὴ στὰ συγγράμματα καὶ διδάγματα τῶν Πατέρων ὡς καὶ τῶν ἐλλήνων κλασικῶν, ἀσφαλῶς συνεχίσθηκε καὶ κατὰ τό ὑπόλοιπο τῆς ζωῆς του καὶ ἰδιαίτερα κατὰ τὴν ἐγκαταβίωσή του στὰ μοναστήρια τῆς Παλαιστίνης, τοῦ Λάτρου, τοῦ Στροβήλου, τῆς Κῶ καὶ τῆς Πάτμου, ὅπως ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὴν πλούσια προσωπικὴ του βιβλιοθήκη ὡς καὶ ἀπὸ μέρος τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Λάτρου, τίς ὁποῖες μετέφερε καὶ ἐπροικοδότησε στό σπουδαιότερο πνευματικὸ ἔργο τῆς ζωῆς του, στὴ Μονὴ τοῦ Θεολόγου τῆς Πάτμου.

Ἀπὸ τίς μελέτες τοῦ αὐτῆς, τόσο τῆς Ἁγίας Γραφῆς ὅσο καὶ τῶν προαναφερθέντων ἱερῶν συγγραφέων, «*ὕφ' ὧν τῷ Θεοῦ φόβῳ*

42. Φιλιππ. 3, 20.

43. Ρωμ. 8, 18.

44. Ψαλμ. 120, 1-2.

45. Πρβλ. καὶ *Βίο καὶ Πολιτεία* τοῦ Ὁσίου ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Ρόδου Ἰωάννη, στὸν Ι.Κ.Β. σ. 113-114).

στοιχειωθείς», κατά τόν βιογράφο του Μητροπολίτη Ρόδου Ἰωάννη, «τῶν μὲν φθαρτῶν τούτων ἠλόγησε (περιφρόνησε), τῷ δὲ θείῳ ἔρωτι γεγωνὸς κατακώχμος⁴⁶ ἐπόθει τὰ μένοντα»⁴⁷.

Συνέπεια, λοιπόν τῶν ὅσων προαναφέραμε, ἦταν νά σχηματίσει μέσα στό μυαλό του ἓνα «**πρότυπο**», ἓνα «καλοῦπι», θά λέγαμε, κοινότερα, μέσα στό ὁποῖο διοχετεύοντας τὰ κατάλληλα «**ύλικά**», (τίς Χριστιανικές ἀρετές) θά μπορούσε, μέσα ἀπ' αὐτό τό πρότυπο, νά φθάσει στό «**Ὑπατον Ἰδεῶδες**», τό ὁποῖο, ὅπως προείπαμε, εἶναι «**ἡ θέωσις**» ἢ ἀλλιῶς «**τό καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ**», σύμφωνα μέ τή Χριστιανική Διδασκαλία. Καί τό «**Ὑπατον**» αὐτό «**Ἰδεῶδες**» στόν Μοναχισμό, σύμφωνα μέ τήν βιοθεωρία του, τήν ὁποία εἶχε ἀποκτήσει, ἐντρυφώντας στά συγγράμματα τῶν προαναφερθέντων Μεγάλων Πατέρων καί τῶν ἄλλων Μεγάλων Ἀσκητῶν καί Καθηγητῶν τῆς ἐρήμου, (ἀλλά καί ἀπό τίς δικές του προσωπικές ἐμπειρίες, τίς ὁποῖες εἶχε βιώσει κατά τήν πολυετῆ μοναχική καί ἀσκητική του ζωή), ἐπιτυγχάνεται μέ τήν ἀσκησι καί ἐφαρμογή, ἂν ἦταν δυνατόν, ὅλων τῶν Χριστιανικῶν ἀρετῶν, μέσα ἀπό τό «καλοῦπι», πού προαναφέραμε, πού εἶναι «**τό Κοινοβιακό Μοναχικό Σύστημα**».

Καί ἔτσι φθάνει στό σημεῖο νά ἐνστερνισθεῖ τήν ἰδέα, καί μαζί του καί ἐμεῖς, ὅτι τό «**Σύστημα**» αὐτό εἶναι κατά κάποιον τρόπο τό «**πρό - Ἰδεῶδες**», ὁ προθάλαμος, δηλαδή, μέσα ἀπό τόν ὁποῖο ὁ μοναχός περνώντας, φθάνει στό «**ὄντως Ἰδεῶδες**», στή Θέωση.

Ἀπό τώρα, λοιπόν, καί στό ἐξῆς, ὅταν θά μιλοῦμε γιά τό «**Μοναστικό Ἰδεῶδες**» τοῦ Ὁσίου Χριστοδοῦλου, θά ἐννοοῦμε, ἐκτός τῶν ἄλλων, καί αὐτό, τό «**πρό - Ἰδεῶδες**», τό Κοινοβιακό δηλαδή Σύστημα τοῦ Μοναχικοῦ Βίου.

* * *

Οἱ πηγές ἀπό τίς ὁποῖες θά ἀντλοῦμε τίς πληροφορίες, γιά τή στοιχειοθέτηση τῶν ἀπόψεών του, γύρω ἀπό τό θέμα αὐτό, θά εἶναι, φυσικά, τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα μᾶς παρέχει ὁ ἴδιος ἀπό τὰ αὐτογράφα κείμενά του, ἀπό τὰ κείμενα τῶν βιογράφων καί τῶν ἐγκωμιογράφων του, ἀπό τήν περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα γύρω ἀπό τήν βιωτή του, ὅπως ἔχει διασωθεῖ μέσα ἀπό τήν παράδοση τῆς Μονῆς μας, ἀλλά καί ἀπ' αὐτήν ἀκόμη τήν ὑμνογραφία.

46. Ἀδόκιμος τύπος τοῦ «κατοκώχμος» = αἰχμάλωτος.

47. I.K.B. σ. 114.

Παράλληλα, όμως, θά χρησιμοποιήσουμε καί θά αξιοποιήσουμε καί κάποια κείμενα από όρισμένους Μεγάλους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας καί ιδιαίτερα ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἔθεσαν τίς βάσεις τοῦ μοναχισμοῦ καί τοῦ ἀσκητισμοῦ καί ἐθέσπισαν μοναστικούς κανόνες καί ιδιαίτερα μοναστικούς κοινοβιακούς κανόνες, ὅπως εἶναι κυρίως ὁ Μέγας Βασίλειος.

Στήν πορεία μας γιά τήν ἀνάπτυξη καί ἀνάλυση τῶν ἀπόψεων τοῦ Ὁσίου, σχετικά μέ τό θέμα μας, θά ἀκολουθήσουμε χρονολογικά τίς πηγές ξεκινώντας ἀπό τήν πρώτη καί πιό σημαντική, πού εἶναι ἡ γνωστή «**Υποτύπωσις**» του.

Θά ἀφήσουμε ὅλες τίς ἄλλες πληροφορίες, γύρω ἀπό τόν Βίο καί τήν Πολιτεία του καί τίς ἄλλες δραστηριότητές του καί θά προσπαθήσουμε μέσα ἀπό τά προσφερόμενα καί σωζόμενα κείμενα νά «**ἀλιεῦσωμεν**», κάθε τί πού μᾶς προσφέρεται σχετικά μέ τό θέμα μας.

Θά χρησιμοποιήσουμε τήν ἴδια γλῶσσα τῶν κειμένων καί ὅπου κρίνουμε ἀπαραίτητο, γιά τήν καλύτερη κατανόησή τους, θά προσπαθήσουμε νά δίνουμε κάποια ἐρμηνευτική διευκρίνιση.

Ἡ λέξη «**Υποτύπωσις**», στήν ἀρχαία ἐλληνική γλῶσσα, ἔχει πολλές σημασίες. Σημαίνει βασικά τό σχέδιο ἢ τό σχέδιο-γράφημα. Σημαίνει ἐπίσης τήν περίληψη κάποιων κειμένων. Σημαίνει ἀκόμη τόν τύπο, τό πρότυπο ἢ τό παράδειγμα, συνοπτική διατύπωση ἢ ἐκθεση. Ἀκόμη καί ἐπιτομή. Σημαίνει καί διάταξη, διευθέτηση, τακτοποίηση, διαταγή, προσταγή. Στή συγκεκριμένη περίπτωση σημαίνει τήν «διατύπωση - ἐκθεση (ὑπό τύπον πατρικῶν καί ἀδελφικῶν ἐντολῶν), συνόλου κανόνων καί διατάξεων μοναστικῆς κοινοβιακῆς διαβιώσεως», τούς ὁποίους παραδίδει ἐγγράφως ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος πρὸς τήρηση καί ἐφαρμογή στοὺς μοναχοὺς του, στή Μονή του τῆς Πάτμου, κατά τά τέλη τῆς ζωῆς του.

Δέν εἴμαστε βέβαιοι ἂν τόν τίτλο «**Υποτύπωσις**» τόν ἔδωσε ὁ ἴδιος, δεδομένου ὅτι ὁ Ὁσιος μέσα στό κείμενο, καθὼς καί στό τέλος, μέ τήν βεβαίωση διὰ τῆς ὑπογραφῆς του, τήν ἀναφέρει ὡς «**διάταξις**». Ὅπως δέν εἴμαστε βέβαιοι ὅτι ἡ συγγραφή τῆς εἶναι ιδιόχειρη ἢ γράφηκε «**καθ' ὑπαγόρευσιν**» ἀπό κάποιον γραφέα του.

Πιθανῶς τόν ὄρο «**Υποτύπωσις**» νά «ἄντλησε» ὁ πρῶτος ἀντιγραφέας ἀπό τό ρῆμα «**ὑποτυπώσασθαι**» τῆς 4ης σειρᾶς τοῦ Α' κεφαλαίου, τόν ὁποῖον ὄρο στή συνέχεια προσπάθησε νά ἐρμηνεύσει μέ τήν παρακάτω ἐπεξήγηση: «*εἴτουν διάταξις τοῦ Ὁσίου Πατρὸς*

ἡμῶν Χριστοδούλου, ἣν διετάξατο ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ Μονῇ τῇ οὐσῃ ἐν Πάτμῳ τῇ νήσῳ πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς». Ἀφοῦ πρόσθεσε στὸν ὄρο «Ὑποτύπωσις» καὶ τὸν ἐπιθετικό προσδιορισμό «**Θεοφιλῆς**».

Εἶναι ἀδύνατο νὰ φαντασθοῦμε ὅτι ὁλος αὐτός ὁ τίτλος ἐτέθη ἀπὸ τὸν ταπεινὸ αὐτὸν ἄνθρωπο, ὅπως ἦταν ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος, ὅταν ὁ ἴδιος θεωρεῖ καὶ τὸ τονίζει μάλιστα στὴν Ὑποτύπωσή του, ὅπως θὰ δοῦμε ἀμέσως παρακάτω, ὡς κορωνίδα τῶν ἀρετῶν τὴν **ταπεινοφροσύνην**!

Ὅμως ἂς προχωρήσουμε στὴν ἀνίχνευση μέσα ἀπὸ τὸ κείμενο τῶν στοιχείων πού θὰ μᾶς βοηθήσουν νὰ ἀνακαλύψουμε τίς «**συνιστώσες**» ἀρετές μέ τίς ὁποῖες, τόσον ὁ ἴδιος, ὅσον καὶ οἱ ἀδελφοί του μοναχοί, θὰ ἦταν δυνατό νὰ συνθέσουν τὴν ἐπιδιωκόμενη «**συνισταμένη**», ἡ ὁποία ταυτίζεται μέ τὸ «**ὄντως Ἰδεῶδες**» καὶ νὰ «**τύχουν τοῦ ἐφετοῦ**».

Στὴν ἀρχὴ τῆς «Ὑποτυπώσεως» τοῦ ὁ Ὅσιος προτάσσει μιά αὐτοβιογραφικὴ διήγηση, χωρὶς νὰ φοβᾶται ὅτι αὐτὴ ἢ αὐτοβιογραφία θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ «**περιαυτολογία**», δεδομένου ὅτι, ὅπως τονίζει «.... δοκεῖ μοι καλὸν εἶναι καὶ ἀναγκαῖον γνωρῖσαι πρότερον ὑμῖν ποσῶς τὰ ἡμέτερα, καὶ ἐφ' ὅσον ἐνδέχεται περὶ τούτων εἰπεῖν, εἶθ' ἐξῆς καὶ περὶ τῶν κατεπειγόντων καὶ προυργιατέρων ἐν ἐπιτόμῳ διαλαβεῖν. Καὶ γάρ καὶ παρὰ τῇ θείᾳ Γραφῇ ἐν πολλοῖς εὐρίσκομεν ἀνεπίφθονον τὸ χρᾶσθαι λόγοις καὶ διηγήσεσιν ἔχουσι τινὰ μοῖραν καὶ εἰς ἔπαινον ὡσανεὶ τοῦ ἀφηγουμένου, καὶ οὐδεὶς αὐτοῖς περιαυτολογίας προσῆψε ἔγκλημα. Ἀναμάρτητον δέ τοῦτο κρίνεσθαι εἴωθεν, ὅταν διὰ τὴν τοῦ ἀγνοουμένου ἔκθεσιν καὶ σαφήνειαν, καὶ οὐ δι' ἄλλο τί ἀνθρώπινον γίνηται»⁴⁸.

48. Ὑποτύπ. Α'. Βλ. καὶ πολλές ἀναφορές στὶς ἐπιστολές τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ἀλλὰ καὶ σέ πολλές ἄλλες περιπτώσεις τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, τίς ὁποῖες δὲν εἶναι δυνατό νὰ ἀναφέρουμε ἐδῶ. Ὅμως μπορούμε καὶ πρέπει νὰ ἀναφέρουμε τίς ἀπόψεις τοῦ Πλουτάρχου, πού μοιάζουν πολὺ στοῦ θέμα αὐτό μέ τίς ἀπόψεις τοῦ Ὀσίου καὶ μάλιστα, μπορούμε νὰ ποῦμε, ὅτι δικαιολογεῖ καὶ τὴν δική του ἀποψη. Ἄν θελήσουμε νὰ ἐντρυφήσουμε περισσότερο θὰ διαπιστώσουμε ὅτι ὁ Ὅσιος εἶχε ὑπ' ὄψην του καὶ τὸ παρακάτω κείμενο ἀπὸ τὸν Πλουτάρχο, γιατί καὶ στὰ δύο κείμενα ὑπάρχουν πολλές ὁμοιότητες. Τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ προέρχεται ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Πλουτάρχου *Ἠθικά*: «Περὶ τοῦ ἑαυτὸν ἐπαινεῖν ἀνεπιφθόνως», 539 E. («Οὐ μὴν ἀλλὰ καίπερ οὕτω τούτων ἐχόντων ἔστιν ἢ, παρakinδυνεύσειεν ἂν ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ ἄψασθαι τῆς καλουμένης περιαυτολογίας»). Ὅπως βλέπουμε ἀκόμα καὶ τὸ ἐπίρρημα τοῦ τίτλου «**ἀνεπιφθόνως**» χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸν Ὅσιο στοῦ παραπάνω κείμενό του σάν ἐπίθετο «**ἀνεπίφθονον**» (Βλ. παράθεση ὅλου τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ Πλουτάρχου στοῦ Παράρτημα, σελ. 169).

Από τό ΙΕ' κεφάλαιο καί μετά ἀρχίζει νά ὑπαγορεύει διατάξεις καί συμβουλές στους μοναχούς-μαθητές τοῦ περὶ τοῦ πῶς πρέπει νά ζοῦν, σύμφωνα μέ τούς αὐστηροὺς κανόνες τοῦ **κοινοβιακοῦ συστήματος**, πῶς νά διατηροῦν τή Μονή «αὐτεξούσιον» καί τό σύστημα **«ἀμετάβλητον»**.

Ποιό τυπικό νά ἀκολουθοῦν στίς ἀκολουθίες, πῶς νά ἐκλέγουν τόν ἡγούμενο, ποιὰ εἶναι τά καθήκοντά του, πῶς νά ἐκλέγουν τόν οἰκονόμο καί τούς ἄλλους ἀξιωματούχους καί διακονητές, ὡς καί ἐντολές γιά τήν πειθαρχία καί τίς ἀρετές τῶν μοναχῶν καί ἄλλα πολλά.

Εἴμαστε ὑποχρεωμένοι στήν πορεία μας γιά τήν ἀνάπτυξη καί τήν ἀνάλυση τῶν «μέσων», (τῶν ἀρετῶν ἐννοεῖται), τίς ὁποῖες πρέπει νά ἀσκοῦν καί νά ἐφαρμόζουν οἱ μοναχοί, νά ἀκολουθήσουμε **«κατά πόδας»** τίς σκέψεις, πού διατυπώνει ὁ Ὅσιος, σχετικά μέ τήν ἀξιολόγηση τῶν κανόνων, οἱ ὁποῖες σκέψεις δέν εἶναι πάντοτε καί ἀρμονικά καί συνειρμικά, ἀκόμη δέ καί ἀξιολογικά διατυπωμένες καί συναρμοσμένες. Αὐτό εἶναι δυνατό νά συμβαίνει ὅταν τό κείμενο δέν εἶναι «αὐτόγραφο» ἀλλά ὑπαγορεύεται σέ κάποιον γραφέα. Ἐκεῖνο τό ὁποῖο βασικά τόν ἐνδιαφέρει εἶναι αὐτά τά ὁποῖα γράφονται νά ὠφελήσουν τήν **«εὐαγῆ του συνοδία»**.

«... ὡήθην δεῖν ἐγγράφως τῇ εὐαγεῖ μου συνοδία ὑποτυπώσασθαι τὰ δοκοῦντα μοι λυσιτελεῖν αὐτῇ πρὸς ἐντελῇ καί σωτήριον θεαρέστησιν, καί διάταξιν ἐκθέσθαι τοῖς φιλτάτοις μου ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ καί τέκνοις, ἵν' ὥσπερ τινι γνώμονι καί κανόνι ταύτῃ χρώμενοι, καί κατὰ τὰ ἐντεταλμένα πολιτευόμενοι, ὁμαλῶς (σὺν Θεῷ δέ εἰρήσθω) καί εὐσυνειδήτως καί εἰρηνικῶς βιωτεύειν...»⁴⁹.

Πρὶν προχωρήσουμε πρέπει νά ἐπισημάνουμε καί νά τονίσουμε ὅτι τούς κανόνες, τούς ὁποῖους θεσπίζει ὁ Ὅσιος εἴτε στήν Ὑποτύπωσή του εἴτε σέ ἄλλα κείμενα εἴτε προφορικά εἶχε ὑποδείξει παλαιότερα στους μοναχοὺς του, τούς ἔχει ἤδη βιώσει καί ἐφαρμόσει ὁ ἴδιος, κατὰ τά διάφορα στάδια τῆς «μοναστικῆς του πολιτείας» καί στους κατὰ τόπους τῶν διαφόρων «**ξενιτειῶν**» του, ὅπου οἱ κανόνες αὐτοὶ ἦσαν πολὺ αὐστηροί. Καί ὁ **«ἔρως»** καί ὁ **«πόθος»** γιά τήν ἐπίτευξη τοῦ **«δὼντως Ἰδεώδους»** ἦσαν σφοδρότατοι.

Ἐκεῖνο τό ὁποῖο ἐντονα καί μετά βεβαιότητος πιστεύει εἶναι ὅτι τό **«Ἰδεῶδες»** αὐτό ἐπιτυγχάνεται **κυρίως** μέσα ἀπὸ τό κοινοβιακό μοναχικό σύστημα. Τονίζουμε τή λέξη **κυρίως**, διότι ὅπως θά δοῦμε

49. Ὑποτύπ. Α'.

ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος ἦταν καί ὑπέρ τοῦ κοινοβιακοῦ συστήματος, ἀλλά καί τοῦ «**κατά μόνας**» ἡσυχαστικοῦ-ἀσκητικοῦ βίου, ἀνάλογα μέ τίς περιστάσεις.

Δέν γνωρίζουμε μετά βεβαιότητος, ἂν στό πρῶτο μοναστήρι τοῦ Ὀλύμπου τῆς Μυσίας, ὅπου εἶχε καταφύγει ὁ Ὅσιος μετά τή φυγή του ἀπό τό πατρικό του σπίτι, ἐπικρατοῦσε τό **κοινοβιακό σύστημα** ἢ ἡ λεγόμενη «**ιδιορρυθμία**», ἢ ἀκόμη καί τό μεικτό σύστημα τῆς «**Λαύρας**», ὥστε νά συμπεράνουμε ποιός ἦταν ὁ λόγος, πού τόν ἀνάγκασε νά φύγει ἀπό κεῖ καί νά ἀναζητεῖ μέ «τελεοτέρας ξενιτείας» νά ἱκανοποιήσει τόν «**Θεῖον Ἑρωτά**» του. Φαίνεται ὅμως, ὅπως ὁ ἴδιος ἀφήνει νά ἐννοηθεῖ, ὅτι στά μοναστήρια τῆς Παλαιστίνης καί τοῦ Λάτρους βρῆκε αὐτό πού ποθοῦσε, δηλαδή τά **Κοινόβια**.

Ὁ ἴδιος, περιγράφοντας τόν τρόπο τῆς ζωῆς του καί τῆς ζωῆς τῶν συμμοναστῶν του στό Λάτρος ὡς καί τά διάφορα μοναστικά συστήματα, ἀναφέρει: «Καί προήγαγεν ἡ τοῦ Θεοῦ χεῖρ ἡ σὺν ἡμῖν τὴν ἐν τῷ ὄρει τούτῳ διαγωγὴν εἰς ἀγαθὴν τινὰ περιφάνειαν· κατὰ συσκηνίας γὰρ ἦμεν ἐν τούτῳ ἀσκούμενοι, καὶ πῇ μὲν δύο καὶ τρεῖς ἐν τῷ ὀνόματι Κυρίου, κατὰ τὸ ἱερὸν καὶ θεῖον ἔπος⁵⁰ (11) ἐτύγχανον προσκαθήμενοι, πῇ δὲ πλείονες ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὸν κοινοβιακὸν βίον εἵλοντο, καὶ ἀλλαχοῦ δὲ πολυάριθμον στίφος διηρημένον ἅμα καὶ ἡνωμένον ἐφαίνετο, ὡς, φέρε εἰπεῖν, λαύραν ἀποσώζειν τούτους, κατὰ τὴν τῶν πατέρων ἀρχαίαν παράδοσιν καθ' ἐκάστην κυριακὴν ἐνουμένους καὶ τὴν σύναξιν ἅμα ἐπιτελοῦντας, καὶ ὁμιλίας ψυχωφελοῦς ἀλλήλοις μεταδιδόντας, καὶ αὖθις οἴκοι ὑπονοστοῦντας, καὶ καθ' ἡσυχίαν ἐν ψαλμωδίαις καὶ ἔργοχείροις τὴν ἐκάστης ἐβδομάδος διανύοντας ἐξαήμερον· καὶ πάντα ἦμεν ἀλλήλοις, ἕτερος ὑφ' ἑτέρου πρὸς τὸ τῆς ἀρετῆς ἀνόθευτον ἔργον παραθηγόμενοι· καὶ τὰ τῆς κοινοβιακῆς δὲ ἀκριβείας μετὰ πολλοῦ τοῦ περιόντος τοῖς εἰς τοῦτο τεταγμένοις ἀνεδείκνυτο κατορθούμενα, μὴ κατὰ τι ἀλλοιούμενα μηδ' ὅπως οὖν παραχαραττόμενα»⁵¹.

Δέν μποροῦμε νά μὴ συνεχίσουμε τὴν περιγραφή τῆς ζωῆς τῶν μοναχῶν καί τοῦ Ὁσίου στό ὄρος Λάτρος, ἀφ' ἐνός μὲν γιατί ἐπιθυμοῦμε νά ἀπολαύσουν καί οἱ ἀγαπητοί μας ἀναγνώστες τὴ γλαφυρότητα τοῦ λόγου του, τά συναισθήματά του, τὴ νοσταλγία του γιὰ τὴ ζωὴ ἐκείνη, ἀλλά καί τὴν ἀξιοζήλευτη, ὁμολογουμένως καὶ ἀδελφικὴ διαβίωσή τους:

50. Μάτθ. ιη', 20.

51. Ὑποτύπ. Δ'.

«ὦ! πῶς ἀδακρυτὶ τὴν τούτων ἐνέγκω μνήμην!⁵² Οὐκ ἠκούετο παρὰ τοῖς σύν ἡμῖν ἐν τῷ Λάτρῳ προκαθημένοις ἄσμενος πότε ὁμιλία· οὐχ ἑωρᾶτο παρ' ἐκείνοις ἀπρεπῆς πότε συναυλία· οὐκ ἦν παρ'

52. Ἡ φράση εἶναι παρμένη ἀτόφια ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιο Λόγο στὸν Μ. Βασίλειο τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζινοῦ. Ἀκόμη καὶ ἡ μετοχή «*παραθηγόμενοι*», πού ἀναφέρεται στό παραπάνω πρῶτο ἀπόσπασμα γιὰ τὴ ζωὴ τῶν μοναχῶν στό Λάτρος, καὶ αὐτὴ εἶναι δάνειο ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιο στὸν Μ. Βασίλειο. Γιὰ νὰ ὑποστηριχθεῖ ἀκόμη περισσότερο ἡ ἀποψή μας ὅτι ὁ Ὅσιος εἶχε ἐντρυφήσει καὶ ἦταν βαθύς γνώστης τῶν συγγραμμάτων πολλῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, θὰ παραθέσουμε πρὸς χάρη τῶν ἀναγνωστῶν μας, τὸ σχετικό ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν ἐν λόγῳ Ἐπιτάφιο, πού ἀναφέρεται στὴ ζωὴ τῶν δύο αὐτῶν φίλων, τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Γρηγορίου, ὅταν σπούδαζαν στὴν Ἀθήνα. Ἀκόμη θὰ διαπιστώσουμε καὶ μερικές ὁμοιότητες τῆς «*πολιτείας*» τους μέ τὴν «*πολιτεία*» τῶν μοναχῶν τοῦ Λάτρου. Καὶ αὐθόρμητα ἐρχεται ἡ ἀπορία μας. Ἄραγε ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος, ὅταν ἔγραφε ἢ ὑπαγόρευε τὴν Ὑποτύπωσή του, εἶχε δίπλα του, γιὰ νὰ παραπέμπει, ὅπως κάνουμε ἐμεῖς σήμερα, τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων ἢ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων (γιατί στὰ κείμενά του ὑπάρχει πληθώρα τέτοιων παραπομπῶν - ἀναφορῶν) ἢ τὰ εἶχε τόσο πολὺ μελετήσει, ὥστε πολλὰ ἀποσπάσματα νὰ τὰ γνωρίζει «*ἀπὸ στήθους*;» Ἡ ἀπάντηση εἶναι εὐκολη· μᾶλλον ἡ δευτέρα περίπτωση συνέβαινε. Καὶ τώρα παραθέτουμε τὸ σχετικό ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιο: «Οὕτω δὴ τὰ πρὸς ἀλλήλους ἔχοντες, **καὶ τοιαύτας ὑποστήσαντες εὐτειχεῖ θαλάμῳ χρυσέας κίονας, ὃ φησι Πίνδαρος,**^(*) οὕτως ἤμεν εἰς τὸ πρόσω, Θεῷ καὶ πόθῳ συνεργοῖς χρώμενοι. ὦ! πῶς ἀδακρυτὶ τὴν τούτων ἐνέγκω μνήμην! Ἰσαὶ μὲν ἐλπίδες ἦγον ἡμᾶς πράγματος ἐπιφθονωτάτου, τῶν λόγων· φθόνος δὲ ἀπὴν, ζήλος δὲ ἐσπουδάζετο. Ἀγῶν δὲ ἀμφοτέροις, οὐχ ὅστις αὐτὸς τὸ πρωτεῖον ἔχοι, ἀλλ' ὅπως τῷ ἐτέρῳ τούτου παραχωρήσειεν· τὸ γὰρ ἀλλήλων εὐδόκιμον ἴδιον ἐποιοῦμεθα. Μία μὲν ἀμφοτέροις ἐδόκει ψυχὴ δύο σώματα φέρουσα. Καὶ εἰ τό, πάντα ἐν πᾶσι κεῖσθαι, μὴ πειστέον τοῖς λέγουσιν, ἀλλ' ἡμῖν γε πειστέον, ὥς ἐν ἀλλήλοις καὶ παρ' ἀλλήλοις ἐκείμεθα. Ἐν δ' ἀμφοτέροις ἔργον ἢ ἀρετὴ, καὶ τὸ ζῆν πρὸς τὰς μελλούσας ἐλπίδας, πρὶν ἐνθὲνδε ἀπελθεῖν ἐνθὲνδε μεθισταμένοι· πρὸς δὲ βλέποντες, καὶ βίον καὶ πράξιν ἅπασαν ἀπηυθύνοντες, παρὰ τε τῆς ἐντολῆς οὕτως ἀγόμενοι καὶ ἀλλήλοις τὴν ἀρετὴν παραστήγοντες καί, εἰ μὴ μέγα ἐμοὶ τοῦτο εἰπεῖν, κανόνες ὄντες ἀλλήλοις καὶ στάθμαι, οἷς τὸ εὐθὲς καὶ μὴ διακρίνεται». (Migne P.G., τ. 36, - ΜΓ' - σ. 493 κ.ε., Κεφ. 20, 1-4).

(*) Τὸ τονισμένο μέ ἔντονα στοιχεῖα ἀπόσπασμα προέρχεται ἀπὸ τὴν ἔκτη Ὠδὴ τοῦ Ὑμνου στοὺς Ὀλυμπιονίκες τοῦ Πινδάρου, στ. 1-3 «*Χρυσέας ὑποστάσαντες εὐτειχεῖ προθύρῳ θαλάμου κίονας, ὥς ὅτε θατητὸν μέγαρον πάξομεν· ἀρχομένου δ' ἔργου πρόσωπον χρὴ θέμεν τηλαυγές*». Μὲ μία πρόχειρη μετάφραση: «*Χρυσὲς κολόνες ἄς στήσουμε στὰ πολυτελῆ -καλοτεχνισμένα- προπύλαια τοῦ θαλάμου, ὅπως ὅταν χτίζουμε ἕνα ἀξιοθέατο (ῥαῖο στὴ θέα) μέγαρο. Διότι ὅταν ἀρχίζουμε ἕνα ἔργο, πρέπει τὸ πρόσωπο (τὴν πρόσοψη) νὰ τὸ ἐγείρουμε μεγαλοπρεπές*». Ἀναφέρεται στὸν Ὀλυμπιονικὴ τὸν ὁποῖο πρόκειται νὰ ὑμνήσει ὁ ποιητής, ὅπως ἐδῶ ὁ Γρηγόριος τὸν Μ. Βασίλειο.

ἐκείνοις ἔριδος, ἢ μίσους, ἢ βασκανίας ἔνδειξις· οὐκ ἦν παρά τινι τῶν ἐν κοινοβίοις ἐκεῖσε διαιτωμένων ἰδιάζουσα ὅλως καὶ μερικὴ καὶ λαθραία γήϊνου τινὸς ὕπαρξις· ἀλλ' ἦν πᾶσα ἐκεῖ καὶ ἐν πᾶσιν ἀπλῶς πολιτευομένη εὐσχημοσύνη, ἀπραγμοσύνη, ἀκτημοσύνη, ἀγαθωσύνη, ἀγιωσύνη, καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις τοῖς κατορθώμασι, τῶν ἀρετῶν ἢ κορωνίς ἢ ταπεινοφροσύνη»⁵³.

Μέρος τοῦ «**προγράμματος**» θά λέγαμε, τοῦ Ὁσίου Χριστόδουλου, γιὰ τὴν «**ἐπίτευξη**» τοῦ «**μοναστικοῦ ἰδεώδους**» εἶναι καὶ ἡ ὅσο τό δυνατό ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὰ κατοικημένα μέρη, γενικά, ἰδιαίτερα δέ ἀπ' αὐτὰ πού μποροῦν νά φέρουν σέ δύσκολη θέση τοὺς μοναχοὺς, μέ κάθε λογῆς πειρασμούς, εἴτε αὐτοὶ εἶναι ἠθικοί, μέ τὴ στενὴ ἢ τὴν εὐρύτερη ἔννοια, εἴτε εἶναι κοινωνικοὶ καὶ ὕλικοι ἀκόμη. Μιά τέτοια περίπτωση παρουσιάστηκε στὸν Ὅσιο στήν Κῶ, πού τοῦ δημιούργησε μεγάλο δίλημμα καὶ ἦταν ἡ αἰτία καὶ ἡ ἀφορμὴ νά φύγῃ ἀπὸ κεῖ καὶ νά ἀναζητήσῃ καταφύγιο σέ ἄλλα, ἀκατοίκητα μέρη, πού τὸν ὁδήγησαν τελικά στήν ἔρημη τότε Πάτμο. Οἱ λόγοι ἦσαν ὅτι τὰ κτήματα τῆς Μονῆς τῆς Θεοτόκου, πού ἱδρυσε ὁ Ὅσιος στήν Κῶ, γειτόνευαν μέ κτήματα τῶν κατοίκων. Αὐτό τό γειτόνεμα ὅμως προκαλοῦσε προστριβές μεταξύ τῶν μοναχῶν καὶ τῶν κατοίκων, πρᾶγμα τό ὁποῖο δημιουργοῦσε βλάβη καὶ στήν κατὰ κανόνα ἡρεμὴ ζωὴ τῶν μοναχῶν ἀλλὰ καὶ στήν ψυχικὴ του κατάσταση τοῦ ἴδιου.

Νομίζουμε ὅτι δέν θά ἦταν ἄσκοπο νά ἀφήσουμε τὸν ἴδιο τὸν Ὅσιο νά μᾶς διηγηθεῖ τό περιστατικό καὶ νά ἐκφράσῃ τίς ἀνησυχίες του καὶ τὸν πόνο του γιὰ τὴν κατάληξη τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς.

Θά δανειστοῦμε τὸν «**λόγο**» τοῦ ἀπὸ τό **Η' Κεφάλαιο** τῆς «**ὑποτυπώσεώς**» του:

«Καὶ τάχα πρὸς βραδὺ ἐδόξαμεν ἡρεμεῖν (στήν Κῶ). Ἀλλ' ὅτι μετὰ τῶν οἰκουμένων ἡμεν διάγοντες, καὶ τοῖς ἡμῖν ἀνακειμένοις ἀγχιτερμονοῦσαι⁵⁴ τῶν ἐποίκων τῆς τοιαύτης νήσου κτήσεις ἐτύγχανον, πράγματα εἶχον οἱ σὺν ἐμοὶ ἀδελφοί, καὶ διαφοραὶ αὐτοῖς πρὸς τοὺς πλησιάζοντας ἀπετίκτοντο. Καντεῦθεν ὄχλησις ἡμῖν ἐπεγίνετο, τῶν ἀστικῶν θορύβων οὐδέν διαλάττουσα⁵⁵. Ὑπέθρατ-

53. Ὑποτύπ. Δ'.

54. = γειτονεύουσες.

55. = διαφέρουσες.

τεν οὖν μὲ “δέος” ἐρώσουν ἑμῶν ἀδελφῶν ἐγκαλινδουμένων⁵⁶ κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην, καὶ ἴν’ οὕτως εἶπω, ἰλυσπωμένων⁵⁷ τῇ συρφετώδει τύρβῃ τῶν βρασμῶν τῶν βιωτικῶν, καὶ κοσμικοῖς ἀνδρᾶσι συμμιγνυμένων, καὶ δόσεις πρὸς αὐτοὺς καὶ λήψεις ἐργαζομένων, καὶ διαμάχας ὡς τὰ πολλά, συμβαίῃ τινὰ τοῦ πονηροῦ τοῖς λόγοις περιπαρῆναι, καὶ ταῖς ἐκείνου φεῦ! γενέσθαι πάγαις ἀλώσιμον⁵⁸ καὶ γε “ψυχὴν” ὁ τάλας “ζημιωθήσομαι”, ἥς οὐδ’ “ὁ κόσμος ἅπας”, κατὰ τὸ ἱερὸν καὶ θεῖον ἔπος (δηλ. τὸ Εὐαγγέλιο), πέφυκεν “ἰσοστάσις”».

ΛΙΓΑ ΕΠΙΛΟΓΙΚΑ

Στό σημεῖο αὐτό ὁ χώρος καὶ ὁ χρόνος δέν μᾶς ἐπιτρέπουν νά συνεχίσουμε τὴ σχετικὴ διαπραγματεύση γιὰ τὸ «Μοναστικὸ Ἰδεῶδες», τοῦ Ὁσίου Χριστοδοῦλου, πιστεύοντας μάλιστα, ὅτι εἶναι ἀρκετὰ ὅσα ἐγράφησαν μέχρι τώρα καὶ ἀρκετὰ ἱκανὰ νά ἐνημερώσουν τοὺς φιλοσόφους καὶ φιλομονάχους ἀγαπητοὺς ἀναγνώστες. Ἄλλωστε, πιστεύομε ὅτι ἡ παρατιθέμενη στὸ τέλος τῆς ἐργασίας αὐτῆς Βιβλιογραφία εἶναι καὶ αὐτὴ ἱκανὴ νά προσθέσει κάποιες ἐπὶ πλέον πληροφορίες στίς ἐλλείψεις μας, γιὰ τίς ὁποῖες ζητοῦμε τὴν κατανόησή τους.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΑΝΝΗΣ ΤΗΣ ΚΟΜΝΗΝΗΣ «Ἀλεξιάς», Βιβλ. Β', 7,4-7,7

«... Τοῦ καιροῦ γοῦν οὕτω τριβομένου συνείλεκτο τὸ ὀπλιτικόν ἅπαν περὶ τὴν σκηνὴν μετέωροι ὄντες καὶ τὴν ἰδίαν ἕκαστος ἐπιθυμίαν εὐχόμενος τελεσθῆναι. (Γιὰ τὴν ἐκλογὴν νέου αὐτοκράτορα). Ἀναστὰς δὲ ὁ Ἰσαάκιος (ὁ ἀδελφός τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ) καὶ λαβὼν τὸ φοινικοβαφὲς πέδιλον ὑποδιδύσκειν τὸν ἀδελφὸν ἐπειρᾶτο. Ὡς δὲ ἐκεῖνος πολλάκις ἀνένευεν, «ἔα» φησί, «διὰ σοῦ ὁ Θεὸς τὸ γένος ἡμῶν ἀνακαλέσασθαι βούλεται». Ἀναμνήσας καὶ ὧν ὁ φανείς ποτε περὶ τοῦ Καρπιανοῦ λεγόμενα ἐκ τῶν βασιλείων οἴκαδε ἀπερχομένων ἀμφοτέρων τῶν ἀδελφῶν πρὸς αὐτὸν ἀπεφοίβασεν.

56. = ἀνακατευόμενοι, μπλεκόμενοι.

57. = λασπωνόμενοι, ἀνακατευόμενοι μέσα στή λάσπη.

58. = εὐάλωτος.

2.7.5. Ἐκεῖσε γὰρ γενομένοις ἀνὴρ τις τούτοις ὑπηντηκῶς εἶτε τῶν κρειπτόνων τις ὢν ἢ ἄλλως ἄνθρωπος τῶν μελλόντων, ὡς ἀληθῶς εἰπεῖν, διορατικώτατος. Ἐδόκει δ' οὖν ἱερεὺς τὸ φαινόμενον ἀπὸ γυμνῆς τῆς κεφαλῆς προσερχόμενος, πολιὸς τὴν τρίχα, τὸ γένειον λάσιος (δασύτριχος). Ἐπιλαμβάνεται τῆς κνήμης τοῦ Ἀλεξίου καὶ πρὸς ἑαυτὸν πεζὸς ὢν ἱππότην ἐφελκυσάμενος πρὸς τὸ οὖς τοῦτο δὴ τὸ τῆς Δαιυτικῆς ἀνεφθέγξατο λύρας «ἐντειναι καὶ κατευοδοῦ καὶ βασίλευε ἔνεκεν ἀληθείας καὶ πράότητος καὶ δικαιοσύνης». Καὶ προσεῖπε τῷ λόγῳ «αὐτοκράτορ Ἀλέξιε». Ταῦτα εἰπὼν καὶ οἶον προμαντευσάμενος ἀφανὴς ὤχετο. Οὐδὲ γὰρ ἦν τῷ Ἀλεξίῳ ἀλώσιμος, καίτοι πανταχόσε περιπαπταίνοντι, εἴ που καὶ τοῦτον θεάσαιτο, καὶ δὴ καὶ ὄλους λύσαντι χαλινούς καὶ τοῦτον μεταδιώκοντι, εἴ που καὶ καταλάβοιτο, ἵνα τίς τε εἴη καὶ ὁπόθεν ἀκριβέστερον μάθοι. Ἀλλ' ὅμως ἀφανέστατον ἦν τὸ θεαθέν.

2.7.6. Ἐκεῖθεν δὲ ὑποστρέψαντα ὁ ἀδελφὸς Ἰσαάκιος πολλά τε περὶ τοῦ φανέντος ἐξεπυνθάνετο καὶ τὸ ἀπόρρητον ἡξίου παραγυμνοῦν. Ὡς δὲ ἐνέκειτο ἀπαιτῶν ὁ Ἰσαάκιος, ὁ Ἀλέξιος τὸ ἐντεῦθεν τὰ πρῶτα μὲν ἀναβαλλομένῳ ἐώκει, μετὰ ταῦτα δὲ καὶ τὸ λαληθὲν μυστικῶς πρὸς αὐτὸν ἐξωρχεῖτο. Αὐτὸς μὲν τοῖς ἔξωθεν λόγοις καὶ πρὸς τὸν ἀδελφὸν πλάσμα τὸ λεχθὲν ἐπεξηγούμενος καὶ φενάκην εἶναι ἐφθέγγετο, κατὰ νοῦν δὲ ἔλκων τὸν φανέντα ἐκείνῳ ἱεροπρεπῇ ἄνδρα εἰς τὸν τῆς βροντῆς υἱὸν θεολόγον παρείκαζεν. (Ἐννοεῖ τὸν δικό μας τὸν Ἰωάννην τὸν Θεολόγο.)

2.7.7. Ἐπεὶ δὲ τὰ τοῦ γέροντος προμαντεύματα καὶ ἅπερ εἶπεν ἐκεῖνος ἐν λόγοις ὁ Ἰσαάκιος ἐν τοῖς πράγμασιν ἐθεᾶτο, ἐνίστατό τε ἀνδρικώτερον αὐτὸν βιαζόμενος καὶ τὸ ἐρυθροβαφὲς ἐνδιδύσκει ὑπόδημα, καὶ μᾶλλον ὁρῶν τοῦ ὀπλιτικοῦ παντὸς τὴν διάπυρον ἐπιθυμίαν πρὸς τὸν Ἀλέξιον...».

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ

ΗΘΙΚΑ: «Περὶ τοῦ ἑαυτὸν ἐπαινεῖν ἀνεπιφθόνως» (Μουσαῖος, 539 E., T.)

«Οὐ μὴν ἀλλὰ καίπερ οὕτω τούτων ἐχόντων ἔστιν ἢ παρακινδυνεύσειεν ἂν ὁ πολιτικός ἀνὴρ ἄψασθαι τῆς καλουμένης περιουτολογίας, πρὸς οὐδεμίαν αὐτοῦ δόξαν ἢ χάριν, ἀλλὰ καιροῦ καὶ πράξεως ἀπαιτούσης ὡς περὶ ἄλλου τι λεχθῆναι καὶ περὶ αὐτοῦ τῶν ἀληθῶν. μάλιστα δ' ὅταν ἦ, τὰ πεπραγμένα καὶ προσόντα χρηστὰ

[τὸ] μὴ φεισάμενον εἰπεῖν ἢ διαπράξασθαι τι τῶν ὁμοίων. καλὸν γὰρ ὁ τοιοῦτος ἔπαινος ἐκφέρειν καρπὸν, ὥσπερ ἀπὸ σπέρματος πλειόνων ἐτέρων ἀπ' αὐτοῦ καὶ κρειττόνων φυομένων ἐπαίνων. καὶ γὰρ τὴν δόξαν ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ οὐχ ὥς τινα μισθὸν ἢ παραμυθίαν τῆς ἀρετῆς ἀπαιτεῖ καὶ ἀγαπᾷ ταῖς πράξεσι παροῦσαν, ἀλλ' ὅτι τὸ πιστεύεσθαι καὶ δοκεῖν χρηστὸν εἶναι πλειόνων καὶ καλλίωνων πράξεων ἀφορμὰς δίδωσι. πειθομένους γὰρ ἅμα καὶ φιλοῦντας ἡδὺ καὶ ῥάδιον ὠφελεῖν, πρὸς δ' ὑποψίαν καὶ διαβολὴν οὐκ ἔστι χρήσασθαι τῇ ἀρετῇ, φεύγοντας εὖ παθεῖν προσβιαζόμενον.

Εἰ δὲ καὶ δι' ἐτέρας αἰτίας ὁ πολιτικὸς ἂν αὐτὸν ἐπαινέσειε, [τίνες εἰσὶν αὗται] σκεπτέον, ὅπως ἐξευλαβούμενοι τὸ κενὸν καὶ δυσχεραίνόμενον, εἴ τι χρησίμον ἔχει, μὴ παραλίπωμεν».

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

Λόγος περὶ ἀσκήσεως, Πῶς δεῖ κοσμεῖσθαι τὸν μοναχόν

Δεῖ τὸν μοναχὸν πρὸ πάντων ἀκτῆμονα βίον κεκτῆσθαι· σώματος ἐρημίαν, καὶ κοσμιότητα σχήματος, φωνὴν σύμμετρον, καὶ λόγον εὐτακτον· τροφὴν καὶ ποτὸν ἀθόρυβον· καὶ μετὰ ἡσυχίας ἐσθίειν· ἐπὶ πρεσβυτέρων σιωπᾶν, ἐπὶ σοφωτέρων ἀκροᾶσθαι πρὸς τοὺς ἴσους ἀγάπην ἔχειν, πρὸς τοὺς ἐλάττους ἀγαπητικὴν συμβουλίαν, ἀπὸ τῶν φαύλων καὶ σαρκικῶν καὶ φιλοπραγμόνων ἀναχωρεῖν, πλείονα νοεῖν, ὀλίγα δὲ φθέγγεσθαι· μὴ θρασύνεσθαι λόγῳ, μηδὲ περιττεύειν ὁμιλίας, μὴ πρόχειρον γίνεσθαι περὶ γέλωτα, αἰδοῖ κοσμεῖσθαι, κάτω τὸ βλέμμα ἔχειν, ἄνω δὲ τὴν ψυχὴν· μὴ ἀντιλέγειν ἀντιλογίαις, εὐπειθῇ εἶναι· κοπιᾶν ταῖς χερσί, μνημονεύειν τῶν ἐσχάτων πάντοτε, τῇ ἐλπίδι χαίρειν, τῇ θλίψει ὑπομένειν, ἀδιαλείπτως προσεύχεσθαι, ἐν παντὶ εὐχαριστεῖν, πρὸς πάντας ταπεινὸν εἶναι, μισεῖν τὴν ὑπερηφανίαν, νήφειν καὶ τηρεῖν τὴν καρδίαν ἀπὸ λογισμῶν πονηρῶν, θησαυρίζειν ἐν οὐρανῷ δι' ἐντολῶν, ἑαυτὸν ἀνακρίνειν περὶ τῶν λογισμῶν τῶν καθημερινῶν καὶ πράξεων, μὴ ἐμπλέκεσθαι ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις καὶ περιττολογίαις· μὴ περιεργάζεσθαι τὸν τῶν ῥαθύμων βίον, ἀλλὰ ζηλοῦν τὸν τῶν ἀγίων Πατέρων· συγχαίρειν τοῖς κατορθούσιν ἀρετὴν, καὶ μὴ φθονεῖν· συμπάσχειν τοῖς πάσχουσι, καὶ συνδακρύειν, καὶ σφόδρα τούτους πενθεῖν, μὴ μέντοι κατακρίνειν· μὴ ὀνειδίζειν τὸν ἀποστρέφοντα ἀπὸ ἁμαρτίας, μηδέποτε δικαιοῦν ἑαυτόν· πρὸ πάντων ἁμαρτωλὸν ἐνώπιον Θεοῦ καὶ

ἀνθρώπων ἑαυτὸν ὁμολογεῖν, νουθετεῖν τοὺς ἀτάκτους· παραμυθεῖσθαι τοὺς ὀλιγοψύχους· ὑπηρετεῖν τοῖς ἀρρώστοις, πόδας ἀγίων νίπτειν· ξενοδοχίας καὶ φιλαδελφίας ἐπιμελεῖσθαι· μετὰ τῶν οἰκείων τῆς πίστεως εἰρηνεύειν· αἰρετικὸν ἄνθρωπον ἀποστρέφεσθαι· τὰ ἐνδιάθετα⁵⁹ βιβλία ἀναγινώσκειν· ἀποκρύφοις ὅλως μὴ ἐντυγχάνειν· περὶ Πατρός καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος μὴ συζητεῖν, ἀλλὰ ἄκτιστον καὶ ὁμοούσιον Τριάδα μετὰ παρρήσιας λέγειν καὶ φρονεῖν, καὶ τοῖς ἐπερωτῶσι λέγειν, Βαπτίζεσθαι δεῖ, ὡς παρελάβομεν· πιστεύειν δὲ ὡς βεβαπίσμεθα· δοξάζειν δὲ ὡς πεπιστεύκαμεν.

Ἐν ἔργοις καὶ λόγοις καλοῖς ἀναστρέφεσθαι, μὴ ὁμνύειν τὸ σύνολον, μὴ διδόναι τὸ ἀργύριον ἐπὶ τόκῳ, μὴ σῖτον καὶ ἔλαιον ἐπὶ πλεονασμῷ· ἀπὸ κραιπάλης καὶ μέθης, καὶ μεριμνῶν βιωτικῶν ἀπέχεσθαι· μετὰ δόλου μὴ ὁμιλεῖν, μηδὲ ὅλως φθέγγεσθαι κατὰ τινος· μὴ καταλαλεῖν, μηδὲ ὅλως ἡδέως ἀκούειν καταλαλιᾶς· μὴ ταχέως πιστεύειν κατὰ τινος· μὴ τυραννεῖσθαι ὑπὸ θυμοῦ, μὴ κρατεῖσθαι ὑπὸ ἀθυμίας, μὴ εἰκῇ ὀργίζεσθαι τῷ πλησίον, μὴ κρατεῖν μῆνιν κατὰ τινος, μὴ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδόναι· μᾶλλον λοιδορεῖσθαι ἢ λοιδορεῖν, τύπτεσθαι ἢ τύπτειν, ἀδικεῖσθαι ἢ ἀδικεῖν, ἀποστερεῖσθαι ἢ ἀποστερεῖν. Καὶ πρὸ πάντων χρὴ μοναχὸν ἐγκρατεῦεσθαι ἀπὸ συντυχίας γυναικῶν, καὶ ἀπὸ οἰνοποσίας, ὅτι οἶνος καὶ γυναῖκες ἀποστήσουσι συνετοῦς· καὶ κατορθοῦντα κατὰ τὸ δυνατόν τὰς τοῦ Κυρίου ἐντολάς, μὴ ἀκηδιᾶν, ἀλλὰ τὸν μισθὸν καὶ τὸν ἔπαινον παρ' αὐτοῦ ἐκδέχεσθαι, καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς ποθεῖν τὴν ἀπόλαυσιν, τό τε ῥητὸν τοῦ Δαβὶδ πρὸ ὀφθαλμῶν αἰεῖ ἔχειν, καὶ λέγειν. Προωρώμην τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντός, ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστίν, ἵνα μὴ σαλευθῶ. Καὶ ὡς μὲν υἱὸς ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, καὶ ἰσχύος, καὶ διανοίας, καὶ τῆς δυνάμεως ἀγαπᾶν τὸν Θεόν· ὡς δὲ δοῦλος εὐλαβεῖσθαι καὶ φοβεῖσθαι, καὶ ὑπακούειν αὐτῷ, καὶ μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν σωτηρίαν ἑαυτοῦ κατεργάζεσθαι· τῷ πνεύματι ζέειν, ἐνδεδυμένον εἶναι τὴν πανοπλίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τρέχειν οὐκ ἀδήλως καὶ πυκτεύειν ὡς οὐκ ἀέρα δέροντα, καὶ καταπαλαίειν τοῦ ἐχθροῦ ἐν τῇ ἀσθενείᾳ τῆς σαρκός καὶ ἐν τῇ πτωχείᾳ τῆς ψυχῆς, καὶ πάντα τὰ διατεταγμένα ποιεῖν, καὶ ἀχρεῖον ἑαυτὸν λέγειν· εὐχαριστεῖν τῷ ἀγίῳ καὶ ἐνδόξῳ καὶ φοβερῷ Θεῷ, καὶ μηδὲν κατ' ἐριθείαν καὶ κενοδοξίαν

59. Μὲ τὸν ὅρο «ἐνδιάθετα βιβλία» ἢ «ἐνδιάθετοι βιβλίοι» ἐννοοῦνται στὴν ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα τὰ βιβλία τὰ ὅποια περιέχονται στὸν κανόνα τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τὰ γνήσια.

ποιεῖν, ἀλλὰ διὰ τὸν Θεόν, καὶ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ ἀρέσκειαν. Ὅτι ὁ Θεὸς διεσκορπίσεν ὅσα ἀνθρωπαρέσκων.

Μὴ καυχᾶσθαι τὸ σύνολον, μηδὲ ἐγκώμια ἑαυτοῦ λέγειν, μηδὲ ἄλλου ἐγκωμιάζοντος ἡδέως ἀκούειν· ἐν κρυπτῷ δὲ πάντα δουλεύειν, καὶ μὴ πρὸς ἐπίδειξιν ἀνθρώπων ποιεῖν· ἀλλὰ μόνον τὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἔπαινον ζητεῖν, καὶ τὴν φοβερὰν καὶ ἔνδοξον αὐτοῦ παρουσίαν ἐννοεῖν· τὴν μετάβασιν τὴν ἐντεῦθεν, τὰ ἀποκείμενα ἀγαθὰ τοῖς δικαίοις, ὁμοίως τὸ ἡτοιμασμένον πῦρ τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις τοῦ ἀποστολικοῦ ῥήτου μνημονεύειν· ὅτι οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. καὶ σὺν τῷ Δαβὶδ προλέγειν· τοῖς φυλάσσουσι τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ ἀνταπόδοσις πολλή, μισθὸς πολὺς, καὶ στέφανοι δικαιοσύνης, αἰώνιοι σκηναί, ζωὴ ἀτελεύτητος, χαρὰ ἀνεκκλήητος, μονὴ ἀκατάλυτος παρὰ τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, τῷ ἐν οὐρανοῖς ἀληθινῷ Θεῷ· ἐμφανισμὸς προσώπου πρὸς πρόσωπον· μετὰ ἀγγέλων χορεΐαι, μετὰ Πατέρων, μετὰ πατριαρχῶν, μετὰ προφητῶν, μετὰ ἀποστόλων, καὶ μαρτύρων, καὶ ὁμολογητῶν, καὶ τῶν ἀπ' αἰῶνος Θεῷ εὐαρεστησάντων, μεθ' ὧν εὐρεθῆναι σπουδάσωμεν χάριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ (Ἐπιλογή Βιβλιογραφίας)

ΠΗΓΕΣ

Καينὴ Διαθήκη.

Χριστοδούλου τοῦ Λατρηνοῦ, Ὑποτύπωσις Θεοφιλῆς, εἴτουν Διάταξις τοῦ Ὁσίου Πατρός ἡμῶν Χριστοδούλου, ἣν διετάξατο ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ Μονῇ τῇ οὐσῇ ἐν Πάτμῳ τῇ νήσῳ πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς. (Βραχυγρ. Χ.Υ.).

Τοῦ ἰδίου, *Μυστικὴ Διαθήκη*, (Βραχυγρ. Χ.Μ.Δ.).

Τοῦ ἰδίου, *Κωδῖκελλος*, (Βραχυγρ. Χ.Κ.).

Βίος καὶ Πολιτεία τοῦ Ὁσίου Πατρός ἡμῶν Χριστοδούλου τό ἐν διαφόροις μέν τόποις ἀσκήσαντος ἐν τῇ νήσῳ δὲ Πάτμῳ κειμένου καὶ σώου καὶ ἀδιαλωβήτου καὶ τοὺς πιστῶς καθαγιαζόντος, συγγραφεὶς παρὰ Ἰωάννου τοῦ Ἱερωτάτου Μητροπολίτου Ρόδου.

Βίος καὶ Πολιτεία τοῦ Ὁσίου καὶ Θεοφόρου Πατρὸς ἡμῶν Χριστοδοῦλου Θαυματουργοῦ, ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου Οἰνόης Ματθαίου Λαγγῆ, (Ἐκ τοῦ Μεγάλου Συναξαριστοῦ).

Ἐγκώμιον εἰς τὸν Ὅσιον Χριστόδουλον, ὑπὸ Ἀθανασίου Πατριάρχου Ἀντιοχείας.

Ἐγκώμιον εἰς τὸν Ὅσιον Χριστόδουλον, ὑπὸ Θεοδοσίου τοῦ Βυζαντίου.

Ἔρας Βρανούση, Τὰ ἀγιολογικά κείμενα τοῦ Ὁσίου Χριστοδοῦλου, ἰδρυτοῦ τῆς ἐν Πάτμῳ Μονῆς, Ἀθήνα, 1966.

Miklosich Fr. & Müller, *Acta et Diplomata Monasteriorum et Ecclesiarum Orientis*, Vindobonae 1890, τ. IV & I. (Βραχυγρ. Μ.Μ.).

Ἱεροδ. Κυρίλλου Βοΐνη, *Ἀκολουθία ἱερά τοῦ Ὁσίου καὶ Θεοφόρου Πατρὸς ἡμῶν Χριστοδοῦλου τοῦ Θαυματουργοῦ.... ΑΘΗΝΗΣΙΝ..... ΑΩΠΔ΄* (1884). (Περιέχει ἐκτός ἀπὸ τὴν Ἀκολουθία καί: α) τὴν Ὑποτύπωση τοῦ Ὁσίου, β) τοῦ Ἰωάννου Μητροπολίτου Ρόδου “Βίος καὶ Πολιτεία τοῦ Ὁσίου”, γ) Ἀθανασίου Πατριάρχου Ἀντιοχείας, “Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ λειψάνου τοῦ Ὁσίου”, δ) Θεοδοσίου Μοναχοῦ, τοῦ Βυζαντίου, “Ἐγκώμιον εἰς τὸν Ὅσιον καὶ Διήγησις θαυμάτων...”). (Βραχυγρ. I.K.B.).

Ἀκολουθία Ἱερά του Ὁσίου καὶ Θεοφόρου Πατρὸς ἡμῶν Χριστοδοῦλου τοῦ Θαυματουργοῦ, ἔκδοσις I.M. Ἀγίου Ἰω. Θεολόγου Πάτμου 1990 (Ἐκδοσις ΣΤ΄, Ἐπιμέλεια Ζήσιμου Βιρβίλλη). (Βραχυγρ. Α.Ι. Ἐπίμ. Ζ.Β.), σ. 98.

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

Μεγάλου Βασιλείου, *Ἀσκητικά* κ.λπ. [1- Ἀσκητικὴ προδιατύπωσις, (Βραχυγρ. Μ.Β.Α.). 2- Λόγος ἀσκητικὸς καὶ παραίνεσις περὶ ἀποταγῆς βίου, καὶ τελειώσεως πνευματικῆς, (Βραχυγρ. Μ.Β.Λ.Α.Π.). 3- Λόγος περὶ ἀσκήσεως, πῶς δεῖ διακοσμεῖσθαι τὸν μοναχόν, (Βραχυγρ. Λ.Π.Α.), Migne P.G., τ. 31, σσ. 620-652. Ὅροι κατὰ πλάτος καὶ ὅροι κατ’ ἐπιτομήν, (Βραχυγρ. Ο.Π.Ε.). Ἀσκητικά Διατάξεις, (Βραχυγρ. Α.Δ.), Migne P.G., τ. 31, σσ. 692-1625. Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐκ ἐλληνικῶν ὀφελοῖντο λόγων, Migne P.G., τ. 31, σ. 569D].

Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζινοῦ, *Λόγος ἀπολογητικὸς τῆς εἰς Πόντον φυγῆς ἐνεκεν.....* Migne P.G., τ. 35 (Βραχυγρ. Γ.Ν.).

Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ Παρθενίας Α΄, Περὶ Παρθενίας Β΄, Ἐπιστολὴ πρὸς Φίλιππον Μοναχόν*, Migne P.G., τ. 46, (Βραχυγρ. Γ. Νύσ.).

Ἐφραίμ τοῦ Σύρου, *Λόγος Ἀσκητικὸς, περὶ ἀρετῆς, πρὸς νεώτερον ἀσκητήν*, Ἐφραίμ τοῦ Σύρου ἔργα, ἔκδ. Τό περιβόλι τῆς Παναγίας, Θεσσαλονίκη 1988, τ. Α΄, σ. 124. Συμβούλια περὶ πνευματικοῦ βίου πρὸς Νεόφυτον Μοναχόν, τ. Β΄, σ. 209. Ὁμιλίαι παραινετικάι πρὸς τοὺς μοναχοὺς τῆς Αἰγύπτου, κ.ἄ., τ. Γ΄, σ. 36.

- Ἰωάννου Μητροπ. Εὐχαΐτων, «Ὑπομνήματα διὰ στίχων ἱαμβικῶν», Migne P.G., τ. 120, σ. 1119 κ.έ.
- Παλλαδίου Ἐλενουπόλεως, *Λαυσαϊκή Ἱστορία*. Migne P.G., τ. 34, σ. 995 κ.έ. (Βραχυγρ. Π.Α.Ι.).
- Πλάτωνος, *Διάλογοι: Εὐθύφρων, Παρμενίδης, Φαίδων* κ.ἄ. (Ὑπάρχουν πολλές ἐκδόσεις, στίς ὁποῖες μπορεῖ νά ἀνατρέξει ὁ ἐνδιαφερόμενος).
- Βιρβίλλη Ζήσιμου, *Τῆς Πάτμου τό Κλέος* (Ὁ ὅσιος Χριστόδουλος ὁ Λατρινός), ἔκδοσις Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου - Πάτμου 1992, 1994. (Βραχυγρ. Β.Ζ.Κ.).
- Βιρβίλλη Ζήσιμου, «Ὁ Κλεινός καί Στερρός Χριστόδουλος», ὁ κτήτωρ τῆς Μονῆς Θεολόγου - Πάτμου, Πάτμος 1999. (Βραχυγρ. Β.Ζ.Χ.).
- Βρανούση Ἑρας, *Τά ἀγιολογικά κείμενα τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου*, Διατριβή ἐπὶ διδακτορία, Ἀθῆναι, 1966. (Βραχυγρ. Β.Ε.Α.Κ.).
- Τῆς ἰδίας, *Ἐγγραφα Πάτμου*, 1- Αὐτοκρατορικά, Ἀθῆναι 1980, Ἐθνικόν Ἰδρυμα Ἑρευνῶν. (Βραχυγρ. Β.Ε.Ε.Π.).
- Γρατσέα Γ., *Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής βάσει τῶν πηγῶν*, Ἀθῆναι 1968.
- Τοῦ ἰδίου, *Τό Σάββατον ἐν Κουμράν καί τῇ Καινῇ Διαθήκῃ*, Διατριβή ἐπὶ Ὑψηγεσίᾳ, Ἀθῆναι 1971.
- Τοῦ ἰδίου (μέ συνεργασία Σάββα Ἀγουρίδη), *Τά χειρόγραφα τῆς Νεκρῆς Θάλασσας*, Ἐκδοσις Κέντρου Βιβλικῶν Μελετῶν «Ἄρτος Ζωῆς», Ἀθήνα 1991, ὅπου καί πλουσιότατη βιβλιογραφία καί Θ.Η.Ε. τ. 9, σ. 342, λῆμμα «Νεκρᾶς Θαλάσσης Χειρόγραφα».
- Kallistos Ware, Bishop of Diokleia, "The Monastic ideal according to st. Christodoulos of Patmos" (Πρακτικά Διεθνoῦς Συμποσίου Ἰ.Μ. Ἰω. τοῦ Θεολόγου - 900 χρόνια ἱστορικῆς μαρτυρίας [1088-1988], Ἀθήνα 1989, σσ. 23-34 (ὅπου καί σχετική βιβλιογραφία). Βραχυγρ. [WARE].
- Lebarbier E. Saint - Christodule e la reforme des convents greces au XI s. Paris 1863.
- Νυσταζοπούλου-Πελεκάνου Μ., *Ἐγγραφα Πάτμου*, 2- Δημοσίων Λειτουργῶν, Ἀθῆναι 1980, Ἐθνικόν Ἰδρυμα Ἑρευνῶν. (Βραχυγρ. Ν. Μ.Π.Ε.Π.).
- Renaudin Dom. Christ. Hegoumene de S., Jean a Patmos, Rev. D' Orient Chretien, V. (1900), p. 246-255.
- Ἀρχ. Στεφανίδου Βασιλείου, Καθ. Πανεπιστημίου, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, Ἀθῆναι 1959. (Βραχυγρ. Σ.Β.Ε.Ι.).
- Χατζηβασιλείου Β.Σ. Ἀρσένιος, *Σκηνοῦρης καί Χριστόδουλος ὁ Λατρινός. Δύο μορφές ἀσκητικοῦ ιδεώδους τοῦ 11ου αἰ.* (Πρακτικά Διεθνoῦς Συμποσίου Ἰ.Μ. Ἰω. τοῦ Θεολόγου - 900 χρόνια ἱστορικῆς μαρτυρίας [1088-1988], Ἀθήνα 1989, σσ. 128-136. (Βραχυγρ. Χ.Β.Σ.).

ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΕΣ καί ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΚΑ ΛΕΞΙΚΑ

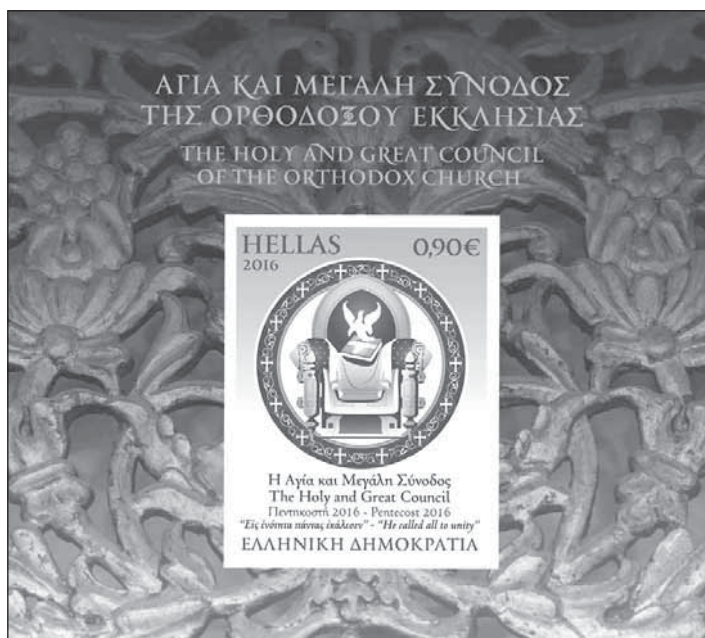
Μεγάλη Ἑλληνική Ἑγκυκλοπαιδεΐα, Ἔκδοση «Πυρσοῦ».
Ἑγκυκλοπαιδικό Λεξικό Ἐλευθερουδάκη.
Ἑγκυκλοπαιδικό Λεξικό «Ἡλίου».
Ἑλληνική Ἑγκυκλοπαιδεΐα Χάρη Πάτση.

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΛΕΞΙΚΑ

Liddel & Scott, *Μέγα Λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*. Ἐν Ἀθήναις 1901.
Κρουσίου – Σέϊλερ – Πανταζίδου, *Λεξικόν Ὀμηρικόν*, Ἐν Ἀθήναις – Ἐν
Κωνσταντινουπόλει 1873.
Γουλιέλμου Πάπε - Ἐρρίκου Στεφάνου - Φραγκίσκου Πάσσοβ - Ἀθανασί-
ου Σακελλαρίου, *Λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*. Ἐν Ἀθήναις, 1887.
Prof. Dott. Carlo Schenkl – Francesco Ambrosoli, *Vocabolario Greco-
Italiano*, Vienna (χ.χ.).
Σταματάκου Ἰω., *Λεξικόν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, Ἀθῆναι 1949.
Δημητράκου Δημ., *Μέγα Λεξικόν ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης* (15το-
μον), Ἀθῆναι 1953.
Thesaurus Linguae Graecae (T.L.G.) C.D. Rom. (Θησαυρός Ἑλληνικῆς
Γλώσσας. Ἀρχαῖοι Ἕλληνες καί Ἐκκλησιαστικοί Συγγραφεῖς).
Musaios + T.L.G. C.D. Rom. (Ὅπως παραπάνω).

ΣΤΙΓΜΙΟΤΥΠΑ

Ἀπό τήν Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδο
τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας
(Κρήτη, Ἰούνιος 2016)

ΣΤΙΓΜΙΟΤΥΠΑ

Άπό τό 3ο Διεθνές Συνέδριο τοῦ Δικτύου
τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου
γιά τήν Ποιμαντική Διακονία
στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας
(Ρόδος, 8-12 Ὀκτωβρίου 2014)

